

గేయాలు

పాఠాశిక, జానపద, సామాజిక

తెలుగులో గేయ నాటికలు

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌశిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్ష్యు

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదే

గురు గోరక్ష ముర్తి

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠ్యహ్లాంద్ర స్వామి

యోగి పరమహంస

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తైఠింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అద్వైత ఛంద్రాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు హాయి బాలా

గురు ఆరదీంద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మహాయోగస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రకేశవర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2990100051829

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

తెలుగులో సంఘనాటికలు

సిద్ధాంత వ్యాసము

డా.తిరుమల శ్రీనివాసాచార్య

ప్రచురణ

రిజిస్టర్డ్ నెం 1/84

యూవభూతా
సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ
5 కింగ్స్ వే, విజయవాడ - 3

యువభారతి పరిచయం

ఉత్తమ అధ్యయనంవల్ల వ్యక్తిత్వానికి సమగ్రత చేకూరుతుంది. ఉత్తమ భావప్రసరణానికి పుస్తకాలు చక్కనిసాధనాలు. అందరికీ అందుబాటులో ఉండే విధంగా మంచి పుస్తకాలను అందించే ప్రయత్నానికి యువభారతి పూనుకొని కడచిన ఇరువది మూడేండ్లుగా పాతకొత్తల మేలుకలయికను ప్రాతిపదికగా పెట్టుకొని 121 పుస్తకాలను ప్రచురించింది. ఉపన్యాసమంజరీ కార్యక్రమాలను, సదస్సులను నిర్వహించింది.

సహృదయుల సహకారంతో పుస్తకాల అమ్మకంవల్ల వస్తున్న ద్రవ్యంతో పుస్తకాలను ప్రచురిస్తూ తక్కువ వెలకు ఎక్కువ విలువవున్న సాహిత్యాన్ని అందించడానికి యువభారతి ఉద్యమిస్తున్నది. ఉత్తమ సాహిత్య ప్రచారాన్ని ధ్యేయంగా పెట్టుకొని ప్రచురణలను వెలువడిస్తున్నదేకాని మా సంస్థ వ్యాపార సంస్థ కాదు.

భారతదేశంలో ఎక్కడున్నాసరే యువభారతి నిర్వహిస్తున్న సాహిత్యోద్యమంలో పాల పంచుకునేందుకు ప్రారంభించిన సాహితీ మిత్ర పథకంలో 10218 మంది సహృదయులు చేరి ప్రణాళి ను విజయవంతం చేసినారు. యువభారతి భవిష్యన్నిర్మాణంలో సహకరించేందుకు ఆరంభించబడిన సభ్యత్వపథకాలలో భారతీ మిత్రులుగా 1530 మంది, భారతీ భూషణులుగా 138 మంది చేరినారు.

ఉడుతాభక్తితో మేము చేస్తున్న భాషాసేవకు అండదండలుగా నిలచినారు ప్రజలు. వా సాహిత్యం, భాషాప్రియత్వం-ఇవే మా పెట్టుబడి. మా తపస్సు ఫలించి, దేశీయుల్లో అధ్యయనశీలత, సౌజన్యం పెంపొందాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాము

సహృదయుల సహకారాన్ని ఆకాంక్షిస్తూ—

అధ్యక్షుడు

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి

మా మాట

ప్రపంచంలోని అనేక దేశాలు నాగరకతాగంధం పులుముకొనకముందే తాత్త్విక శాస్త్రీయ సాహిత్య కళారంగాలలో మహోన్నత ప్రమాణలను అందుకున్నారు పురాభారతీయులు. నేటికాలంలో వికసించిన అనేక శాస్త్రీయంగాలు నాటి భారతీయులు సూత్రప్రాయంగా చెప్పినవాటికి వ్యాఖ్యాన ప్రాయములని చెప్పడానికి సందేహించవలసిన అవసరం లేదు.

సర్వకళా సమాహారంగా ఆదరాన్ని పొందిన నాట్యకళ పలుపోకడలు పోయింది క్రీస్తుకు పూర్వం ఎన్నో శతాబ్దాల కింద. నృత్య సంగీత ప్రధానాలైన రూపకాలు ఉపరూపకాల పేరుతో అలనాడే ప్రచారంలో ఉండేవని తెలుస్తున్నది. రాజకీయ కారణాలవల్ల జాతివర్చస్సు చిన్నాభిన్నమై వికసించిన కళలు వెలవెలబోయి ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధికి నోచుకోక మృగ్యములై పోయినవి; లుప్తములై పోయినవి. పాశ్చాత్యభావప్రపంచంతో మనకు సంబంధం కలిగిన తరువాత కొన్ని కళారూపాలు అక్కడినుంచి మనకు సంక్రమించినవి. అందులో గేయనాటిక కూడా ఒకటి. కేవలం పాశ్చాత్యుల ప్రభావంవల్ల ఈ గేయరూపకాలు మన భారతదేశంలో, వికేషించి తెలుగునాట వెలసినవని పలువురి తలపోత. ఈ గేయనాటికల ప్రదర్శనంలో కొంత పాశ్చాత్య స్పర్శ ఉన్నమాట నిజమే. కాని గేయనాటికలలో ప్రతిపాదింపబడిన వస్తువులో కాని, సందేశంలోకాని, సంగీత నృత్యాదులలో కాని పశ్చిమ వాసనలు లేనేలేవు. ఈ గేయనాటికలు మొన్నఉండి, నిన్నలేక, నేడుమళ్ళీ పశ్చిమప్రభావంతో వెల్లివిరిసినవన్న యాభాగ్యాన్ని డా॥ తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యులు తమ సిద్ధాంత గ్రంథంలో నిరూపించడానికి సఫల ప్రయత్నం చేసినారు. శతాధికంగా లభ్యమైన తెలుగు గేయనాటికలను ఉదాహరించి వాటిలోని ఛందాలు అందాలను, భావాల గభీరతలను, అవి వ్యంజిస్తున్న రమణీయార్థాలను సరళసుందర భాషలో ఇమిడ్చి పతిత్రలో కానికి అందించినారు.

ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలోని ఒక అపురూపమైన ప్రక్రియ స్వరూప స్వభావాలను లాక్షణికులు చెప్పిన పద్ధతిలో విడమర్చి చెప్పి, తమ పరిశోధనా

ఫలితాన్ని పుస్తకంగా మలిచి అందించినారు. సాహిత్యాభిమానులందరు చదువదగిన ఈ సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయానికి పిపాచ్.డి. పట్టకోసం సమర్పించి కృతార్థులైనారు.

ఈ సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని ప్రచురించుకునే అవకాశాన్ని యువభారతికి కల్పించిన డా॥ శ్రీనివాసాచార్యులుగారి జ్ఞాదార్యానికి విలువకట్టే సాహసం మాకు లేదు.

సంస్కృత అంధ్ర అంగ్ల హిందీ భాషా సాహిత్యాలతో చక్కని పరిచయం సంపాదించుకుని, తెలుగులో ఛందోమయ కవితలను వెలయించిన సత్కవులు శ్రీ ఆచార్యులుగారు. ఉర్దూ ఫారసీలలో ప్రచురమైన ప్రక్రియ రుజువైనాని చేపట్టి సహ సాధికంగా రుజువైనాని రచించి తమ ప్రయోగ శీలతను చాటుకున్నారు. ఉత్తమకవిగా యావద్భారతకీర్తి నార్జించిన డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి సాహిత్య వ్యక్తిత్వాలను సవిమర్శకంగా వ్యాఖ్యానించి 'నారాయణరెడ్డి సాహితీమూర్తి' అన్న గ్రంథంగా మలిచి, ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ ఉత్తమ సాహిత్య విమర్శకు ఇచ్చే బహుమతిని అందుకున్నారు.

శ్రీ ఆచార్యులుగారు స్ఫూర్తిమంతంగా సభా వేదికలపై ప్రసంగించ గలిగిన వక్తలు. గద్యాన్ని పద్యాన్ని ఇష్టం వచ్చినట్లుగా సృష్టించగల రచయితలు అనేక సాహిత్యాంశాలను గూర్చి ఆయన వ్రాసిన వ్యాసాలు అనేకం. ఆకాశవాణిలో ప్రసారం చేసిన ప్రసంగాలు అనేకం. పాండిత్యం సాజన్యం సమతూకంగా ఏర్పడిన వ్యక్తిత్వం ఆయనది. కడచిన పదేళ్లుగా మా యువభారతికి ఉపాధ్యక్షులుగా వ్యవహరిస్తూ మా సంస్థ పురోగతికి పలు తీరులుగా తోడ్పడుతున్న సహృదయులు.

ఈ పుస్తకాన్ని ప్రచురించడానికి మేము ఉద్యుక్తులమైనాము. ఆచార్యుల వ్యక్తిత్వమే ఈ ప్రచురణ చేపట్టడానికి మమ్మల్ని పురికొల్పింది.

ఈ పుస్తకాన్ని ప్రచురించుకునే అవకాశాన్ని మాకు కల్పించిన డా॥ తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యులవారికి మా ధన్యవాదపరంపరలు.

హైదరాబాదు,

25, డిసెంబరు 1987.

అధ్యక్షులు

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి

ఆచార్య సి. వారాయణరెడ్డి

ఉపాధ్యక్షులు

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాంస్కృతిక విశ్వవిద్యాలయం

హైదరాబాదు

అభినందన

ఈ గ్రంథం నా పర్యవేక్షణలో డాక్టరేట్ పట్టంకోసం రూపొందిన సిద్ధాంతవ్యాసం. అందువల్ల అధికంగా రాస్తే ఆత్మస్తుతి అవుతుంది తక్కువగా రాస్తే సత్యావిష్కరణం మొక్కవోతుంది. అందుకే ఆచితూచి ఈ నాలుగు మాటలు రాస్తున్నాను.

పరిశోధకునికి కావలసిన విషయ సమీకరణం, నిశిత విశ్లేషణం, నిష్పాక్షిక ఆవిష్కరణం డా॥ తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యలో సమృద్ధిగా ఉన్నాయి. గేయనాటిక, గేయరూపంలో వున్న రూపకవిశేషం అందువల్ల శ్రీనివాసాచార్యగారు గేయలక్షణాలను, రూపకవిశేషాలను వివరంగా చర్చించారు. వివిధ రూపాల్లో వెలువడిన గేయనాటికల గురించి సమీక్షించారు. గేయనాటికల వైవిధ్యాన్ని స్వరూప స్వభావాలను, ఛందోభాషా విశేషాలను పరమపఠనీయంగా ప్రదర్శించారు. గేయనాటికల భవితవ్యాన్ని గురించి సంగ్రహంగానైనా సమీక్షించడం జాగుంది. ఆధునికాంధ్రకవిత్వంలో వెలువడిన సమస్త గేయనాటికలకు పట్టిన నిలువెత్తు అద్దం ఈ గ్రంథం. సాహారణ పాఠకుణ్ణి కూడా చవులూరేటట్లు చదివించే గుణమున్న ఈ పరిశోధన గ్రంథం రచించిన డా॥ తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యకు నా అభినందన.

హైదరాబాదు,

14-8-1987.

శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు

అధ్యక్షులు,
ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు,
ప్రైదరాబాదు.

శుభాకాంక్షలు

డా॥ తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యులు నాకు చిరకాల మిత్రులు. వారి అభివృద్ధిని కాంక్షించేవారిలో నేనొకడిని. యువభారతి కార్యక్రమాలలోను ఇతర సాహిత్య కార్యక్రమాలలోను వారు నాకు సన్నిహితులై నారు. వారు మంచి రచయితలు. చక్కని వక్తలు. వైరుష్యంతో పాటు కార్యదక్షతకల సజ్జనులు వారు. తెలుగు విమర్శకు ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ఇచ్చిన బహుమతి వారి యోగ్యతకు ప్రామాణికతను చేకూర్చినది.

డా॥ శ్రీనివాసాచార్యులు సుమారు పదిసంవత్సరాల కింద ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం నుండి డాక్టరేటు పొందినారు. తెలుగులో గేయనాటికలను గూర్చి విశేషపరిశోధనచేసి వారు ప్రామాణికమైన సిద్ధాంతవ్యాసము వ్రాసినారు. సంగీత సాహిత్యములు రెండింటిలోను వారికి తోతైన పాండిత్యమున్నందువలన ఈ గ్రంథానికి ప్రత్యేక ప్రాధాన్యము కలుగుతున్నది. ఆధునికులలో శ్రీ శివశంకర స్వామి, శ్రీ నోరనరసింహశాస్త్రి, శ్రీ విశ్వనాథ, శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు, శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి, డా॥ దాశరథి, డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి మొదలగు వారి మేటి గేయనాటికలను వీరు ప్రతిభావంతముగ సమీక్షించివారు.

ఈనాటి సిద్ధాంతవ్యాసములలో శ్రీ శ్రీనివాసాచార్యుల ప్రస్తుత సిద్ధాంతవ్యాసము విశిష్టమైనదని నిశ్చయదేహముగా చెప్పవచ్చును. శ్రీ శ్రీనివాసాచార్యుల వారికి నా శుభాకాంక్షలు.

ఆచార్య ఎం. కులశేఖరరావు

ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు,

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం.

ఆ కాంక్ష

డాక్టరు శ్రీనివాసాచార్యులు రచించిన 'తెలుగులో గేయనాటికలు' అనే సిద్ధాంత గ్రంథం ఆసక్తితో చదివినాను మంచి గ్రంథం చదివిన సంతృప్తి కలిగింది. వారికి నా అభినందనలు.

డా॥ శ్రీనివాసాచార్యులు ప్రధానంగా తెలుగు గేయనాటికలను గురించి సఞ్ఞోధించి వ్రాసినప్పటికీ మన సాహిత్యానికి మౌలిక సామగ్రిని సమకూర్చిన సంస్కృత భాషలో ఉండే నాటక సాహిత్యాన్ని గురించి, దాని స్వరూప స్వభావాల గురించి చక్కగా చర్చచేసినారు. ఈ చర్చ ఈ గ్రంథానికి నేపథ్యంగా ఉండి చాల ఉపయోగకరంగా ఉన్నది.

తెలుగు గేయనాటిక ఆంగ్ల సాహిత్యచ్ఛాయల్లో నడిచిందని విజ్ఞులు భావిస్తారు. 'ఆపెరా' అనబడే ఈ ప్రక్రియ కొంతవరకు ఆధునికాంధ్ర గేయనాటికా కర్తలను ప్రభావితం చేసినమాట యథార్థమే. అందుచేతనే కాబోలు ఈ సిద్ధాంత గ్రంథకర్త 'పాశ్చాత్య భాషలలో గేయనాటికలు' అనే శీర్షికలో కొన్ని విశేషాలను ఉల్లేఖించినారు.

పాశ్చాత్య ప్రభావం లేనపుడు తెలుగు గేయనాటికాసదృశమైన ప్రక్రియ లేదని చెప్పడం న్యాయం కాదు. ఎందుచేతనంటే జాతి అనేది ఉన్నప్పుడు, దానికి సంస్కృతి, సభ్యత ఏర్పడినపుడు దృశ్యకళలు లేకపోవడం అస్వాభావికం కాబట్టి. ఈ దృష్టితో చూస్తే చాలాకాలంగా తెలుగుదేశంలో ప్రచారంలో ఉన్న బుర్రకథలు, యక్షగానాలు, హరికథలు దృశ్య కావ్య సదృశములేనని చెప్పవలసి ఉంటుంది. వీటి ప్రశంస మన ప్రాచీన కావ్యాల్లోనూ కనిపిస్తుంది. మన సంస్కృతిలో ఒక భాగంగా ఉండిపోయింది కూడ. డా॥ ఆచార్యులవారు ఈ ప్రక్రియల తీరుతెన్నుల గురించి కూడ వివరించినారు.

ఇక ఆధునికయుగంలో వెలువడ్డ తెలుగు గేయనాటికల తీరుతెన్నుల విశేషాలు ఈ సిద్ధాంత గ్రంథంలో విపులంగానే ఉన్నాయి. ఈ నాటికలు ఎన్ని విధాలుగా రూపొందినాయో వివరింపబడింది. ఈ నాటికల్లో ఉండే సామాజిక ప్రయోజనాన్ని చర్చించి ప్రదర్శించడంలో డా॥ శ్రీనివాసాచార్యగారు కృతకృత్యులైనారు. లోకంలో అధ్యయన అధ్యాపనాదుల చేత ప్రఖ్యాతమైన గేయనాటికలే గాక ఈ పరిశోధకుడు అజ్ఞాతంగా ఉండి మారుమూల పడివుండిన నాటికలను కూడ వివరించినారు. ఈ వివరణ చాల ఉపయోగకరంగా ఉన్నది

శ్రీ శివశంకర స్వామిగారు తెలుగు గేయనాటికా సాహిత్యానికి ఎనలేని సేవ చేసినారు. వారు అనేకానేకనాటికలను రచించడమే కాక వాటి ప్రచారానికి ప్రయోగానికి చాల కృషిచేసినారు. శ్రీ శ్రీనివాసాచార్యులు వారిని దర్శించడమే కాక వారితో ఇంటర్వ్యూ చేసి, అమూల్య విషయాలను సేకరించినారు. ఈ ఆచార్యస్వాముల గోష్ఠి ఈ సిద్ధాంత గ్రంథానికి అలంకార ప్రాయంగా ఉన్నది

ఉన్నతదశకు చేందిన పరిశ్రమ, చక్కిని విశ్లేషణ, నూతన విషయ ప్రదర్శన కలిగిన ఈ గ్రంథం ఉత్తమ ప్రమాణంలో వెలువడింది. డా॥ శ్రీనివాసాచార్యుల వారు చేసిన ఈ కృషికి తగిన ప్రచారము, పరిగణన కలుగవలెనని ఆకాంక్షిస్తున్నాను.

హైదరాబాదు,

17-11-87.

ఆచార్య వేటూరి ఆనందమూర్తి

తెలుగుశాఖ

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం,

హైదరాబాదు.

పరితోషం

ఆధునిక వాఙ్మయ ప్రక్రియలలో నవ్యములుగా భావింపబడే వాటిలో అనేకములకు మూలద్రవ్యం భారతీయవాఙ్మయంలోనూ ఇతరత్రానూ వెదికితే కానరాకపోదు. అది వ్యాసమో, కథానికో, గేయనాటికో - ఏదైనా సరే. ఉదాహరణకు వ్యాసప్రక్రియ నవ్యమే అనుకొన్నా వ్యాస నామమూ వ్యాసబీజాలూ ప్రాచీన భారతీయ వాఙ్మయంలో కానరాకపోలేదు. అందుకే “The word Essay is new but the thing is ancient” అనీ, “The germs of essay are found in the upanishads...” అనీ ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సాహిత్యజ్ఞులనడం కద్దు. మన వాఙ్మయంలో వ్యాసం అంటే విరివి అనే అర్థాన్నిచ్చే లక్షణాన్ని చెప్పి వ్యాస నామంతో వ్యాసోదాహరణాన్ని వామనుడు పేర్కొన్నా అందులో మనం నేటి వ్యాస సామాన్య లక్షణాల నభ్యాసించవచ్చునే గానీ అదే యీనాటి పానుగంటి వారి సాక్షి వ్యాసంగా సహజ పరిణామమంది స్ఫూర్తినిచ్చిందని గానీ ఈ నవ్య వ్యాసంలో పాశ్చాత్య ప్రభావం లేదనిగానీ అనలేము. అలాగే కథానికా ప్రక్రియ కూడాను పేరు పాతదే అయినా రూపం మాత్రం సరికొత్తదని విమర్శకులు భావిస్తారు. అలాగే కథాసారస్వతానికి ప్రాచీన భరతవర్షం జన్మస్థానమైనా, “గద్యకావ్యంచ పంచధా” అని ఆఖ్యాయికా కథానికాదుల్ని అగ్నిపురాణం పేర్కొన్నా విమర్శకు లలా భావించడానికి కారణం మనం గుర్తించవచ్చు. ఆ ప్రక్రియలకు పేర్లున్నా వాటి లక్షణాలలోని సందిగ్ధత; ఒకవేళ లక్షణం అవగాహన కందినా లక్ష్యాలు కానరామి; పరిణామగతిలో భావింపదగిన ఇతరేతర ప్రభావాలు; కారణంగా ‘పూర్వకథానికా సహజ పరిణామరూపమే నేటి కథానిక ఎట్లా అవుతుంది?’ అని అడుగుతారు పరిశోధక విమర్శకులు. గురజాడవారి ‘దిద్దుబాటు’ కథకు సమకాలిక సమాజ

వాఙ్మయం ఇచ్చినంత స్ఫూర్తి ప్రాచీనుల కథానికాలక్షణ మివ్వలేదంటే తప్పులేదు. లక్ష్యాలు సశించిన ఆ లక్షణాలలో కనపడేది దాని 'నీడలే' గాని అసలు వస్తువు కాదన్న విమర్శను మనం అర్థం చేసుకోవచ్చు. గేయనాటికల విషయమూ అంతే.

లోకంలో అన్నింటివలెనే వాఙ్మయ ప్రక్రియలూ పరిణామ శీలంగా వే కాబట్టి మూలద్రవ్య మనదగిన ప్రాచీన వస్తువే కాలాంతరంలో అనేకానేక ప్రభావాలకు లోగి రూపాంతరాలను పొందుతూ, కొత్తకొత్త చేర్లను కూర్చు కొంటూ కొత్తపాతల మేలికలయిక లనదగినట్లుగా ఎదుగుతూ వుంటాయనడం తగును అర్వాచీన గేయనాటిక కూడా ఇలాగే ఎన్నో ప్రభావాల పరిణామాల ఫలితంగా రూపుదిద్దుకొన్నట్టిది. ఇందులో సంగీతం, నాట్యధర్మం రెండూ వుండడంచేత దీనికి మూలం దేశీ ప్రక్రియకు చెందిన యక్షగానమన్నా. కురవంటి మేళమన్నా. హరికథలన్నా, బుజ్జకథలన్నా, కోహలాదులు నాట్యశాస్త్రాని కుత్తరతంత్రంగా కోడి రించిన ఉపరూపక జాతులే అన్నా; భరతముని పేర్కొన్నవీ అంతకంటే పూర్వం నుండి ఉన్నట్లుగా భావింపబడేవి అయిన మార్గ ప్రక్రియకు చెందిన దశరూపకాలే అన్నా ఆ అభిప్రాయాలన్నీ కూడా ఒక దృష్టితో పాక్షిక సత్యాలే కాగలవు ఏలంటే అవి అన్నీ ఎప్పటికప్పుడు స్వతంత్ర కళా రూపాలుగా అవిష్కరింపబడుతూ సహజంగానో పరప్రభావ ఫలితంగానో పరిణామ మందినట్టివే. కనుక ఈ దృష్టితో ప్రాచీన ఉపరూపకాలు యక్షగానాల 'కాదర్శప్రాయము' లనీ, నృత్యాభినయ ప్రధానాలైన యక్ష గానాలకూ నేటి సంగీత రూపకాలకూ ఉన్న 'సాదృశ్యం' చేత జన్యజనక భావం కాకపోయినా 'కొద్దియో గొప్పయో ప్రభావం' గుర్తించలేక పోలేమని భావించి, వీటికవి పూర్వతరరూపాలేమోనని ఈ సిద్ధాంత గ్రంథ రచయిత ఊహ సేయడంలో అసందర్భమేమీ ఉండక పోవచ్చు. ఇంతకూ అవి మార్గ మైనా దేని అయినా ఆ కళారూపాలన్నీ సంగీతం, నృత్యం, సంభాషణం, రూపారోపం, కలిగినవే కాబట్టి అవకాశము, సాదృశ్యము ఉన్నచోట జన్య జనక భావాన్నీ; భేదించినచోట పరప్రభావాన్నీ పరిణామ ధర్మాన్నీ సంభా వించుకోవడంలో దొసగేమీ ఉండదు.

కనుక మన గేయనాటికల మూలద్రవ్యాలను వాటి పరిణామ వికాసాలను అన్వేషించే నెపాన, ఇంకా తుట్టుంగా పరిశీలింపదగిన ప్రాచీన ఉపరూప

కాలను గూర్చి పునర్విచారం సాగించడం ఆ ప్రాతిపదిక మీద పశ్చాత్తాపపరిచిన తెలుగు గేయనాటికలను సమగ్రంగా సమీక్షించడం ఎంతో ఉచితంగా ఉంది. ఇది డాక్టరేట్ పట్టానికర్హమైన సిద్ధాంత గ్రంథం. ఇందులో పరిశోధన విషయ వివేచనం ప్రణాళికాబద్ధంగా సాగింది. రచయిత సుకుమార ప్రవృత్తిగల కవి కుమారుడు కావడంవలన కుసుమపేశలమయిన రచనాశైలి దీనికి వన్నె తెచ్చింది. మొత్తం పధ్నాలుగు ప్రకరణాలలో, ఆవశ్యకములైన అనుబంధాలతో గ్రంథవిషయం సువిధిపూర్వకంగా ప్రదర్శింపబడినది. తొలిమూడు ప్రకరణాలలో గ్రంథ విషయాని కనుగుణంగా నాటికా స్వరూపము, గేయ సాహిత్య, సంగీత ప్రాశస్త్యము ప్రస్తావనా ప్రాయంగా సమీక్షింపబడినవి

మరి మూడు ప్రకరణాలలో రూపకములలోని సంగీత నృత్యములను గూర్చి, ఉపరూపకములను గూర్చి, దేశీ దృశ్య కళారూపములను గూర్చి విస్తరించడం జరిగింది. ఇందులో ఈ విషయమై అలంకారికులు చెప్పిన ఆయా శాస్త్ర విషయాలను మూలానువాదాలతో క్రోడీకరించి ప్రదర్శించారు రచయిత. ఈ సందర్భంలో ఉద్ధరించబడిన గ్రంథభాగాలు సుదీర్ఘములే అనిపించినా శాస్త్ర విషయాలు కావడంవలన పండితులు సాధికారంగా అనువదించిన ఆయా అంశాల నల్లే ఉదాహరించడంలో ఔచిత్యం ఉంది. ఈ అర్వాచీన ప్రక్రియా పరిశీలనలో తులనాత్మక పరిశీలన మవసరమన్న దృష్టితో ఏడో ప్రకరణంలో వివిధ భాషల్లో గేయనాటికల పికాసాన్ని గూర్చిన సంగ్రహ సమీక్షలు కూడా జతచేయబడినవి. తులనాత్మక అత్య సమన్వయ మిందులో అంతగా లేకపోయినా ఈ సమీక్ష అసక్తికరంగానే సాగింది ఇక తరువాతి నాలుగు ప్రకరణాల్లో సిద్ధాంత గ్రంథానికి ప్రాణభూతమైన అంశం విస్తరింపబడింది. గేయనాటికల అవతరణము అన్న ప్రకరణ మీ సిద్ధాంత గ్రంథాని కవతరణికా ప్రాయము. ఇందులో రచయిత ప్రకటించిన అభిప్రాయాలివి.

1. పాశ్చాత్య సాహిత్య ప్రభావముచేతనే గేయనాటికలు ప్రభవిల్లిన వను అభిప్రాయము స్థూలముగా ప్రచలితమైనదే. (పుట 85)
2. రూపకాలలో గేయాలు లేకనే ఉపరూపకాలలో గేయనృత్య ప్రాధాన్యం పెరిగింది (పుట 87).
3. శివశంకరస్వామిచారి గేయనాటికలలో 'పలిత కేశము' (1930) రచనా కాలమునుబట్టి 'వరఃరీతు' (1936) కన్నా ముందుది (పుట 97). ఈ ప్రకరణం లోని మూలశక్తి "ప్రాచీన దృశ్య రూపకముల చరిత్రను వెలికితీసి, తగిన ఉపపత్తులను సంపాదించి తెలుపవలసిన అగత్య మెంతేని యున్నది. ఈ పట్టున

సరిశోధనము జరుగవలసి యున్నది... ఇప్పుడు లభ్యమగుచున్న సామగ్రితో కష్ట సాధ్యమగునేమో కాని ఉత్తరోత్తరము అసంభవము మాత్రము కాదని నా నమ్మకము” (పుట 98) అన్న భావమే. ఈ భావాన్ని సంభావిస్తూనే పాశ్చాత్య ప్రభావాన్ని భావించే దృష్టి భేదంలోని పాక్షిక సత్యాన్ని అవకాశ ముంది కాబట్టి చరితామృతంలోనే సమన్వయించుకోవలసి ఉంది ఎందు కంటే రంగ ప్రదర్శన విను (Stage Presentations) లైన తాండవం, లాస్యం, దశరూపకాలు అనే మూడింటి గురించి ఉరూపకాల గురించి; సంగీతానికీ, రూపకాలకూ సంబంధించిన లాస్యాంగాలను గురించి; అక్షిప్తికా ద్రువాగానాలను గురించి అలంకార గ్రంథాలలో అనేకవిషయాలు కనపడు తున్నా అది అన్నీ-అసందిగ్దమైన లక్ష్యలక్షణ సమన్వయ పరిజ్ఞానాన్ని కలిగించే విగా ఉన్నవని నేటికీ లభించిన నామగ్రానిబట్టి చెప్ప సాధ్యం కావడం లేదన్నది పెద్దలు చెప్పిన మాటే వీటి విషయమై అలంకారికుల మధ్యనే ఎన్నో సంది గ్ధతలు ఉడబాటులు కనిపిస్తున్నట్లున్నవి ఇలాంటి విషయాలలో మౌలిక కృషి సల్పిన మానవల్లివారి కేటూరి వారి రచనలను, డా॥ రాఘవన్ గారి కృషిని కూడా తక్కిన రచనలతో పాటు పరిశీలించడం అవసరం భోజుని శృంగార వ్రకాశం మీది తమ సిద్ధాంతం గ్రంథంలోని “Bhoja and Natya sastra” అనే (pp 533-607) బృహత్ప్రకరణంలో డా॥ రాఘవన్ గారు ఎన్నో విషయా లను ప శోధించి సమన్వయించి వ్రాశారు. వారి ఈ పచన పంక్తులు పరికింప దగినవి

The uparupaka chapter of the sanskrit Natyasastra treatises is very important for students of the history and development of Indian dance and minor representations belonging to the vast indegenous Indian theatre. The uparupakas are, as distinguish- ed by Bhoja and Dhananjaya, emotional fragmenss, compared to the Rupakas which present a major theme with the unity of a single Rasa running through and fed by other subsidiary Rasas. Although ancient Indian drama or sanskrit drama as envisaged by Bharata is of the nature of a dance drama with music and dance movements it is the uparupaka class of performances that is so par excellence; for in them music and dance predomi- nate; most of them are merely dances accompanied by songs, intrepreting through Abhinaya or gesture the emotional contents of the song. Many are like the Bhana among Dasarupakas, done by one person, Eka Patraharya; in fact, the verse cited in the

Dasarupakavaloka (1. 8) makes all the seven varieties, Dombi etc. 'ekaharya.' Whatever definitions early works like that of Kohala might have given to each of the forms in this class, we do not have now; and except for stray references and discussions in the Abhinavabharati as at the end of Chapter IV the Sr Pra. of Bhoja is the earliest treatise available to us now which fully describes them (P. 546). "Saradatanaya's Bhavaprakasa is no doubt interesting for the student of the Nāṭyaśāstra but its use is considerably diminished by the method of Saradatanaya's writing which is most confused. The author calls matter from four main sources, Dhanañjaya, Abhinavagupta, Bhoja, and a fourth unknown writer...." (569).

"Saradatanaya calls the Nāṭika, Totaka, and Sattaka both as Rupaka and uparupaka....." (570)

"Saaradatanaya says that he himself saw actually all the thirty types, that is ten rupakas, and twenty uparupakas played by the Nāṭyacharya named Divakara in a Saraswati temple during a festival (P. 2). But the chapters on Rupakas and uparupakas, 8th and 9th, do not justify this claim. These chapters show the author's indebtedness to certain earlier texts from which widely differing descriptions are simply pulled out and heaped together in a haphazard manner....." (570).

"many writers have mistaken the text of Bharata and have considered the lasyangas as the characterising features of Bhaṇa. Besides old writers, modern scholars have also mistaken... (578).

"Of these subjects, Bhoja must have spoken at length in his treatise on sangeetha which has not yet come to light. All subjects connected with dance proper, Abhinaya, Dhruvāgana and other kinds of music in drama, uparupakas etc. the lost work of Bhoja on music must have dealt with elaborately. Its discovery will help the study of Nāṭya and Sangita to a great extent....." (606).

కనుక ఈ విషయంలో పరిశోధన మింకా జరుగవలసిన పట్టున, లక్షణాల లోనే నిలిచిన అట్టి ఉపరూపకాలు నేటి రేడియో, టి. వీ. రూపాలకు సరాసరి స్ఫూర్తినిచ్చిన సహజ పరిణామాలని నిర్ణయించలేము. అనేక ఇతర ప్రభావా

లతో పాటు ఉపరూపకాల పరోక్షప్రభావం కూడా వేటి గేయనాటికల మీద ఉన్నదంటే కాదనలేము. అందుకే సిద్ధాంతగ్రంథరచయిత పుట 88 తుది పేరాలో జాగ్రూకత వహించి వ్రాశారు.

ప్రాచీనములు, మనోరంజన ప్రధానములు అయిన భగవదజ్ఞకము, మత్తవిలాసము అనే ప్రహసనాన్ని అనువదిస్తూ పిళ్ళపాదులు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్యావహారికవచనంతో కూడిన పద్యగేయ మిశ్ర రచన చేశారనడానికి మచ్చునకు వారి గేయాలివి ఉదాహరిస్తున్నాను. భగవదజ్ఞకం (1913) లో చేటి పరభృతిక, గణిక అజ్ఞక కలసి పాడిన గేయం.

“పరభృత మధుకర రుతశింజితములు
మెరయు చూత శరముల్ - మునిజన
విరాగ పరిహరముల్ - విడుచుచు
పరాక్రమము చెలగన్ - మదనుడు
బలే ! యిందు మెలగున్”

మరొకటి -

వసంత సమయ ప్రాభవదర్పం
జెనగ విషమశరుడు - అశోక
ప్రసవశాణధరుడు - ముని మా
నసములైన జెదరన్ - జేయన్
గసిక్కుమన నేయున్

ఆరంభంలో మరో పద్యకం -

తల్లి తండ్రి లేరు తమ్ములన్నల్లేరు
దైవానుగ్రహముత్తదే వొంటిగాణ్ణి
పొట్టకూటికోస మిట్టావ స్తిని గాని
ధర్మలోభము నాకింతైనా లేదండి

మత్తవిలాస ప్రహసనం (1935) లో ఉన్నతక్కుడి పాట -

శూలాలు పట్టుకోని
చాలా వేషాల్ వేసికోని

వేలకొద్ది విశాచాలు
వెళ్తూ ఉంటే నా పొట్టన్
పెద్దపుల్లూ వందలకొద్దీ
దద్దోల్తూ ఉంటే నాలో
గద్దరితాచుల్ చిట్టుల్ బుట్టుల్
కావిస్తుంటే నా నోట్లో

ఈ సిద్ధాంత గ్రంథంలో అవతరణికాపాయమైన ప్రకరణం తర్వాత గేయ నాటికా వైవిధ్యాన్ని పరిశీలించే విస్తృత ప్రకరణం ప్రధానమైనది. చందస్సుని బట్టి గేయనాటికలు, పద్యగేయ నాటికలు, పద్య గేయ వచన మిశ్ర నాటికలు అనే విభాగాల క్రిందను; వస్తువునుబట్టి పౌరాణికములు, చరిత్రాత్మకములు, సాంఘికములు, సాంస్కృతికములు, అను సరణాత్మకములు, ప్రకృతి సంబంధములు, ప్రబోధాత్మకములు అనే విభాగాల క్రిందను తమ దృష్టికి వచ్చిన గేయనాటికల్ని మూడునందలకుపైగానే రేడియోలో ప్రసారమైనవాటిని, రంగంమీద ప్రదర్శింపబడినవాటిని, అచ్చయినవాటిని కానివాటిని రచయిత సమీక్షించారు. వీటిల్లో చేరనివి కూడా మరికొన్ని ఉండవచ్చు. రచయిత లివ్వకనో, తమ దృష్టికి రాకనో, ఆ రచనాకాలం తర్వాత వచ్చిన కారణం చేతనో అవి యిందులో చేరి యుండకపోవచ్చును.

ఉదాహరణకు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి “గౌరీ కల్యాణము” (1948 రేడియోలో ప్రసారితము); నావే-సంక్రాంతి, రసాలము, పారిజాతాపహరణము రేడియో గేయనాటికలు ఇందులో చేరలేదు. పరిధి పెద్దది కావడం వల్లనూ విస్తరభీతిచేతనూ ఎంత కుదించి వ్రాసినా ఈ ప్రకరణం పుష్టిగానే రూపొందింది. రమ్యమైన వీరి యీ పరిశ్రమను వర్ణించడం కన్నా చదివి ఆనందించడమే తగును. ఈ ప్రకరణాన్ని కనుబంధంగా బాలలనాటికలను సినీమా గేయనాటికలు కొన్నిటిని చేర్చడం సమగ్రతకు దోహదం చేస్తున్నది. తర్వాతి రెండు ప్రకరణాల్లో గేయనాటికల స్వరూప స్వభావాలను ప్రయోగ విషయాన్ని పరిశీలిస్తూ రచయిత వాటిని ‘మెలోడ్రామా’ లనడం కన్నా ‘ఆపెరా’లనుట సమంజసమని భావించారు. పాశ్చాత్యగేయ మధురంగా సాగిన గేయనాటికలు డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారు ఆంగ్ల ఆకరాలు ఆధారంగా పేర్కొన్నట్లు, పుట్టుకలో మెలో (Melos) గా (song) Drama (Fr)

ద్రామాకే సన్నిహిత మనదగు ననుకొందును. A F. Scott ఆమెరాను వివరిస్తూ “Musical plays and the like are not covered by the term” అని పేర్కొనడం గమనార్హం. గేయనాటకాన్ని కావ్యత్వాన్ని సంగ్రహంగా సమీక్షించిన ప్రకరణం పన్నెండోది. Ezra pound అన్నట్లు — “Poetry beyond its meaning may be energised in three ways - 1) Melopocia - emphasises the musical qualities, 2) Phanopocia - the Visual images; 3) Logo pocia - the dance of the intellect among words - the play upon the mind upon all aspects of Verbal manifestations”. ఈ మూడింటితోనూ ఉత్తేజితమైన కవిత్వమే సాహిత్య పరమావిధి అనదగిన రూపక ప్రక్రియలో ప్రవృత్తమైనప్పుడు పుడుతుంది గేయనాటిక. కనుక గేయనాటికల్లో కావ్యత్వసిద్ధికి కొదువ ఉండదు. గేయనాటికల్లోని ఛందోభాషా విశేషాలను గూర్చి, వాటి భవిత ప్యాన్ని గూర్చి ఇందులో వ్రాసిన చివరి ప్రకరణాలు విశ్లేషణాత్మకంగా ఆసక్తిదాయకంగా ఉన్నవి.

మార్గదేశి ప్రక్రియా సమన్వయ రూపాలనదగిన మన గేయనాటికలు పురుషార్థోపదేశకాలైన మన నాటకాల కోవకు చెందకపోయినా రంజనా ప్రధానమైన ఉపరూపకాలను పోలినవై మనోరంజనంతో పాటు సమకాలిక ప్రపంచంలో సామాజిక ప్రయోజనాన్ని సాధించడంలో కృతకృత్యత చెందినవనవచ్చు.

ఈ సిద్ధాంత గ్రంథ రచయిత డా॥ శ్రీనివాసాచార్య గారికి, పర్యవేక్షకులైన గేయకవితావికారదులు ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారికి హోర్దాఖ నందనలు. ఈ గ్రంథాన్ని సంపూర్ణంగా చదివి నా పరితోషాన్ని తెల్పి అవకాశ మిచ్చినందుకు డా॥ శ్రీనివాసాచార్యకు, సహృదయ మిత్రులు డా॥ ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి గారికి ధన్యవాదములు.

అచార్య డి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం
 ఆంధ్ర శాఖాధ్యక్షులు,
 ప్రౌఢరాజాదు విశ్వవిద్యాలయం

ప్రక్రియ కెత్తిన పతాక

తెలుగులో వెలువడిన పరిశోధనలను స్థూలంగా మూడు విధాలుగా వివేచించవచ్చు ఒకటి - సాహితీ యుగాలను సమీక్షించేవి; రెండు - సాహితీ ప్రక్రియలను సమాలోచించేవి; మూడు - సాహిత్యానికి సంబంధించిన సమస్యలను పరిశీలించేవి.

‘తెలుగులో గేయనాటికలు’ ఒక శక్తిమంతమైన సాహితీ ప్రక్రియను గురించి, దాని పుట్టుపూర్వోత్తరాలను గురించి, ప్రయోగ విశేషాలను గురించి, కావ్య కళా మర్మాలను గురించి ప్రామాణికంగా వివేచనాత్మకంగా సాగించిన పరిశోధన. తెలుగులో నాటకవికాసం మీద ఏకాంకికలమీద ప్రహసనాలమీద సిద్ధాంత వ్యాసాలు ఇదివరకే వచ్చాయి. గేయ కావ్యాలను గురించి కూడా సిద్ధాంత వ్యాసం వచ్చింది.

తెలుగులో పద్య గేయనాటికలను గురించి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారు బహుమతికొరకు గ్రంథ రచనలను ఆహ్వానించారు. శ్రీమతి మంగళగిరి ప్రమీలాదేవి గారి గ్రంథం ఆ బహుమతికొరకై వ్రాసింది. డా॥ శ్రీనివాసాచార్యగారు రచించిన ఈ సిద్ధాంత వ్యాసం ఆ పుస్తకం తరువాత వెలువడినా. తన ప్రత్యేక ప్రతిపత్తిని అవసరాన్ని నిలుపుకుంటున్నది. నాటికలలో ఛందో వైవిధ్యాన్నిబట్టి పద్యగేయవచన మిశ్ర రూపకాలని విభజించవచ్చు. అందులో శుద్ధ గేయనాటికలు, మిశ్ర నాటికలు ఈ పరిశోధన పరిధిలోకి వచ్చాయి. ఈ గ్రంథం చదివిన తర్వాత గేయనాటికలను గురించి కూడా ఒక ప్రత్యేక పరిశోధన చేయగలిగినంత సామగ్రి ఉన్నది అని చూపిన శ్రీనివాసాచార్యగారి సామర్థ్యం స్పష్టమవుతుంది. ఒక ప్రక్రియలోని ఒక శాఖ ఎంత విస్తృతినీ ఎంత వైశిష్ట్యాన్ని సాధించిందో నిరూపించే నికషోపలం లాంటి గ్రంథం ఈ సిద్ధాంత వ్యాసం.

డా॥ తిరుమల శ్రీనివాసాచార్య కవిగా ఇప్పటికే ఎంతో గుర్తింపును పొందారు. ఈ సిద్ధాంతవ్యాసం వారిని ఉత్తమపరిశోధకునిగా కూడా సాహితీలోకం గుర్తించే అవకాశాన్ని కలిగిస్తున్నది. డా॥ శ్రీనివాసాచార్య గారు నాకు సన్నిహిత మిత్రులు. మా యువభారతికి శ్వాసకోశం. ఈ సాన్నిహిత్యం ఈ సమీక్షలో ప్రతిఫలిస్తున్నది అని అనుకోకుండా ఉంటే నేను చెపుతున్న నిజాన్ని గ్రహించవచ్చు. ఆచార్యులుగారితో మాటాడుతున్నప్పుడు కాని కలిసి సాహితీవ్యాసంగాలు నిర్విహిస్తున్నప్పుడు కాని నాకు ఆయనలో మూడు గుణాలు ముచ్చటగా కనపడుతుంటాయి. ఒకటి - ఏదైనా ఒక అంశాన్ని గురించి ఆలోచించేటప్పుడు దాని వాస్తవ స్థితిని గురించి కూలంకషంగా తెలుసుకునే ఆసక్తి, ఆసక్తిని ఆచరణలో పెట్టే శక్తి ఆయనలో కొట్టవచ్చినట్టుగా కనపడుతుంది. రెండు - ఆయన వాస్తవ పరిజ్ఞానానికి ఎంత ప్రాముఖ్యాన్ని ఇస్తారో దాన్ని కాల্পనికచైతన్యంతో కళామయం చేసి సూక్తి సుందరంగా ఆవిష్కరించటానికి అంతగా ప్రయత్నం చేస్తారు. వాస్తవిక కాల্পనిక చైతన్యాలు చెట్టపట్టాలు పట్టుకొని చెంగలిస్తున్నట్లుగా ఉంటాయి శ్రీనివాసాచార్యగారి సాహితీవ్యాసంగాలు. ఈ రెండూ ఉంటే కవిగా మాత్రమే రాణించేవారేమో, ఈ రెండింటికి మూలశక్తి మూడోది ఉంది. అది - తత్వదృష్టి. దర్శనమూలమైన సాహిత్యానికి మూలం తత్వమని గాఢంగా విశ్వసించేవారు శ్రీనివాసాచార్యగారు. ఒక ప్రక్రియ యొక్క నిర్వచనానికి విశ్లేషణానికి పనికివచ్చేది వాస్తవిక ప్రవృత్తి ప్రయోగంలోని కవితాశక్తిని ఆవిష్కరింపగలిగేది కాల্পనిక ప్రవృత్తి. ప్రక్రియాజన్మ వికాసాలకూ ప్రయోగ వైవిధ్యాలకూ ఒక సమన్వయ సూత్రాన్ని అందించేది తాత్త్విక ప్రవృత్తి. ఈ మూడింటిని ముప్పేటగా సాధించిన డా॥ శ్రీనివాసాచార్యగారి సాహితీ వ్యక్తిత్వం ఈ పరిశోధనవ్యాసాన్ని సమగ్రసుందరంగా రూపొందించటానికి తోడ్పడింది. ఈ సిద్ధాంత వ్యాస రచనా ప్రణాళికను స్థూలంగా పరిశీలించిన ఏ సహృదయునికైనా ఈ సత్యం ప్రత్యక్షం కాక మానదు.

ఈ సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని మరెవరైనా వ్రాసి ఉన్నట్లైతే ఆ రచన పిశ్లేషణ ప్రధానమే అయినట్లైతే ఎనిమిదవ అధ్యాయంనుండి మొదలుపెట్టి

తోమ్మిది 'పది పన్నెండు పదమూడు అధ్యాయాలతో ముగించేవారు కాని శ్రీనివాసాచార్యగారు పట్టి విశ్లేషణ విమర్శకులు కారు. విశ్లేషణాత్మకమైన పరిశోధన తాత్త్వికానుశీలనం వైపు సాగకపోతే జీవచైతన్యం లేని శరీరంలా భాసిస్తుంది.

డా॥ శ్రీనివాసాచార్యగారు మొదటి ఏడు అధ్యాయాల్లో సాగించిన పరిశోధన గమనిస్తే నాటిక గేయరూపక స్వభావాన్ని ధరించటంలో గల తత్త్వం ద్యోతమాన మవుతుంది. పదకవితలాగా గేయరూపక స్వభావం కూడా విశిష్టమైనది. అందులోని సంగీతపు విలువలు సాహిత్యపు విలువలను పరిపోషిస్తూ ఉండే స్వభావం కనపడుతుంది. సంగీత సాహిత్యాలకు అభినయానికి ప్రయోగానికి మధ్య ఏర్పడే తాత్త్వికానుబంధాన్ని వివేచించకపోతే గేయ నాటికా తత్త్వం అర్థంకాదు. అందులోనూ దేశీ రూపక మర్యాదలను తులనాత్మక అధ్యయనం ద్వారా వివేచించటం వలన గేయనాటికా తత్త్వం సుస్థాపిత మవుతుంది. తులనాత్మక పరిశీలనం ఆధునిక పరిశోధన ప్రక్రియల్లో బలమైనదిగా ఆధునికమైనదిగా భావింపబడుతున్నది ప్రక్రియ పుట్టుపూర్వోత్తరాలు ఆ ప్రక్రియ పుట్టిన సాహిత్య చరిత్రను మాత్రమే పరిశీలిస్తే దొరకవు. ప్రక్రియా పరిణామంలో వివిధ దేశీయ ప్రక్రియల స్వభావాలు ప్రయోగంలో సంపదించి రచయితలు ఎలా ప్రయోగిస్తారో పరిశీలించటం ఒక భాగమైతే, ఇతర భాషా సాహిత్య ప్రక్రియల నుండి ప్రయోక్తలు ఎలా నూత్న లక్షణాలను సంపదిస్తారో పరిశోధించటం మరొక భాగమవుతుంది. ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలో ఆరు ఏడు అధ్యాయాలు ఈ రెండు విధాల పరిశీలనను సమగ్రం చేస్తున్నాయి.

'తెలుగు గేయనాటిక - అవతరణము' చారిత్రకానుశీలన దృక్పథానికి 'గేయనాటికా వైవిధ్యము' విశ్లేషణ వివేచనానికి, గేయనాటికల స్వరూప స్వభావములు' ప్రక్రియా పర్యాలోచనానికి, 'గేయనాటికా ప్రయోగము' దృశ్య కావ్య లక్షణాల ధ్రువీకరణకూ, 'గేయనాటికలలో కావ్యత్వము' నాటికలలోని అంతశ్శక్తుల అభివ్యక్తికరణ నిరూపణకూ, 'ఛందోభాషా విశేషములు' ఛందస్సు రసభావ వ్యంజకత్వానికి తోడ్పడే విధానాన్ని వ్యాఖ్యా

నించడానికి ఉదాహరణలుగా చెప్పకోవచ్చు మొత్తంగా చూస్తే పరిశోధనలో పరిశోధకుడు ప్రదర్శించవలసిన ప్రజ్ఞా విశేషాలకున్నిటికి ఈ ప్రణాళిక ప్రాజె నిధ్యం వహిస్తుందనీ, ప్రాతిపదిక వస్తువును ప్రపంచించిన పద్ధతి పరిశోధన లోని ప్రామాణికతను భజిస్తుందని నిస్సంశయంగా చెప్పవచ్చు.

కవి పరిశోధన చేస్తే కైలిలో స్పష్టతకు బదులు సౌందర్యం జాలువార వచ్చునని ఒక అపప్రథ లోకంలో ఉంది. ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలోని విశేష మేమంటే డా॥ శ్రీనివాసాచార్యగారు గ్రంథరచనలో కవితా ధోరణిని మచ్చుకైన ప్రకటించలేదు. అది వారి సంయమన శీలానికి, పరిశోధన ప్రవృత్తికి దృష్టాంతం.

శ్రీనివాసాచార్యగారు భావించినట్లు భవిష్యత్తులో గేయం ఒక విశిష్ట పాత్రను నిర్వహించవలసిన అవసరమున్నది. ఇప్పుడది ప్రచారసాధనంగా వాడబడుతున్నా సాహితీస్పృహతో ప్రసరించవలసిన అవసరం ఉంది. గేయ కవిత ముందడుగువేస్తే గేయనాటిక దాన్ని అనుసరిస్తుంది. భవిష్యత్తులో మరి కొన్ని గొప్ప ప్రయోగాలు వెలువడడానికి వీలుంది. వాటిని అనుశీలించ దానికి ఈ సిద్ధాంత వ్యాసం ఒక సమూహగా పనికివస్తుందని నిస్సంశయంగా చెప్పవచ్చు.

సిద్ధాంత వ్యాసమంతా చదివితే పరిశోధనలో శ్రీనివాసాచార్యగారికి ఉన్న చిత్తశుద్ధి స్పష్టమవుతుంది పూర్వులు చెప్పిన అభిప్రాయాలను తాను అంగీకరించనప్పుడు నిర్భయంగా నిస్సంశయంగా నిశ్చితంగా చెప్పే నేర్పు ఆయనకు ఉన్నది. సత్యం చెప్పుతున్నా సామ్యతను వీడని కైలి వారి రచనకు అలంకారం. ఈ పరిశోధన ప్రణాళికకు ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు పర్యవేక్షకులు కావడం బంగారానికి తావి అభినయంగా ఉంది. పర్యవేక్షకులు ప్రథమ శ్రోతలు. ప్రథమ పరిక్షకులు. గేయ రూపక రచనలో సిద్ధహస్తులైన ఆచార్య నారాయణరెడ్డిగారి పర్యవేక్షణ ప్రామాణికతకు గీటురాయి.

శ్రీనివాసాచార్యగారి ఈ సిద్ధాంతవ్యాసం ఆయన గ్రంథ రచనలో మొదటి ప్రయోగమే కాదు. మొదట ఒక కవియొక్క సాహిత్యాన్ని గురించి

సాహిత్య అకాడమీ బహుమతి పొందగలిగిన గ్రంథాన్ని వ్రాసి విమర్శకులుగా కీర్తి నాడించారు. అది వ్రాయడానికి పూర్వమే ఆరంభించినా ఈనాడు ప్రచురింపబడుతున్న ఈ గ్రంథం వారి అభ్యాసానికి పరిణతికీ కూడా అక్షరోదాహరణంగా ఉంది. పరిశోధన పట్టం పొందిన తరువాత ఎంత పరిశోధన చేశారు అన్నదే పరిశోధకులకు గీటురాయి. మిత్రులు డా॥ శ్రీనివాసాచార్య కలం నుండి కవితలే కాక పరిశోధన గ్రంథాలు కూడా వెలువడి సాహితీ నిజ్ఞాన పరిధిని సమాజంలో విస్తరింపజేస్తాయని ఆశిస్తున్నాను. శక్తి కలవాని మీదనే లోకం ఆశలు కూడా పెట్టుకుంటుంది.

డా॥ శ్రీనివాసాచార్యులవారికి హృదయపూర్వకాభినందనలు .

ప్రొ. రాజాదు,

1-11-87.

ధన్యవాదం

‘తెలుగులో గేయనాటికలు’ అన్న అంశాన్ని గూర్చి పిహెచ్. డి. పట్నాకోసం పరిశోధన చేసే అవకాశాన్ని కల్పించి, సట్టాను ప్రసాదించి, సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని ప్రచురించుకునేందుకు అనుమతించిన ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం వారికి ధన్యవాదాలు.

పరిశోధనాంశాన్ని సూచించి, నా పరిశోధన కృషిని పర్యవేక్షించి, అనుక్షణం అనేకవిధాలుగా ప్రోత్సహించిన సహృదయులూ శబ్దసౌందర్యాన్నీ అర్థగాంభీర్యాన్నీ సమగ్రంగా అవగతం చేసుకున్న కవితాకళాపారిజులూ ఉత్తమదేశికులూ సౌజన్యమూర్తులూ ఆంధ్రప్రదేశ్ సార్వత్రిక విశ్వవిద్యాలయ ఉపాధ్యక్షులూ ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి గారికి హృదయకృతజ్ఞతాభివందనాలు.

పరిశోధనకు అనుమతి నిచ్చిన సందర్భంగా ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ ఆంధ్రశాఖకు అధ్యక్షులుగా ఉండి, తమ విద్యర్థులతో శిష్యవాత్సల్యంతో అమోఘాశీస్సులందరేసి నన్ను ధన్యణ్ణిచేసిన వాఙ్మయదివాకరులు ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధాని గారి దివ్యసంస్మృతికి నా నమోవాకాలు.

ఈ సిద్ధాంత వ్యాసానికి పరిక్షకులుగా వ్యవహరించి తమ ఆమోదాన్ని ప్రకటించిన విద్యద్వయ్యలు మైసూరు విశ్వవిద్యాలయం ఆచార్యులు శ్రీ బాడాల రామయ్య గారికి, భరతముని నాట్యనాట్రాన్ని తెలుగులకిందించి, తెలుగునాటకవికాసాన్ని గూర్చి ప్రామాణిక పరిశోధనచేసి, ఉత్తమదేశికులుగా పేరుపొందిన డా॥ పోణంగి శ్రీరామ ఆప్పారావు గారికి హృదయపూర్వక అభివందనాలు.

నా ఈ సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని పరిశీలించి, తమ అమూల్యాభిప్రాయాన్ని తెలిపి దీలించిన విద్వాంసులూ బహుభాషాకోవిదులూ ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారికి నమస్సులు.

సిద్ధాంత వ్యాస ప్రచురణను హర్షించి శుభాకాంక్షలను అందజేసిన ఆంధ్రసాహిత్యోద్యమ మూర్తులూ బహుభాషావేత్తలూ సహృదయులూ ఆంధ్ర

సారస్వత పరిషత్తు అధ్యక్షులూ శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు గారికి హార్దిక ధన్యవాదాలు.

ఈ సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని సమగ్రంగా అవలోకించి, తమ శుభాకాంక్షలను అందించిన విద్వాంసులూ కవులూ ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ ఆంధ్ర శాఖాధ్యక్షులూ సహృదయకుల శేఖరులూ ఆచార్య ఎం. కులశేఖరరావు గారికి అభివందనాలు.

నేను ప్రతిపాదించిన అనేకాంశాలలోని సామంజస్యాన్ని 'పరి తోషం'తో విఫలంగా పరితృణోకానికి తెలిపి నన్ను | పోతనహించిన విద్వన్మూర్తులూ వైష్ణవాంధ్ర వాఙ్మయాన్ని మథించిన పరిశోధకులూ అమృత హృదయులూ సత్కవులూ ఆచార్య వేటూరి ఆనందమూర్తిగారికి కృతజ్ఞతాపూర్వకాభివందనాలు.

గేయనాటికాప్రక్రియను గూర్చి నేను చేసిన ఈ పరిశోధనను హర్షించి, "ప్రక్రియకె త్తిన పతాక"గా గుర్తించి, సిద్ధాంత వ్యాసంలో నేను వ్రాసిన ప్రత్యేకాన్ని సునిశితంగా చదివి నన్ను వెన్నుతట్టిన సహృదయులూ యావద్భారత ప్రశస్తిని అందుకున్న విమర్శకులూ ఉన్నత ప్రమాణాలందుకన్న దేశికులూ ఉత్తమపరిశోధకులూ వాగ్వివేచకులూ ప్రాచీనాదు విశ్వవిద్యాలయ ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులూ మా యువభారతి ప్రచురణ ప్రధాన సంపాదకులూ ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారికి వినమ్రనమస్కృతులు.

ఇరివెంటీవారు విరివెంటీవారు. వారి మధురమైత్రీపరిమళతరంగాలలో ఓలలాడే అదృష్టం కలగడం నా పూర్వజన్మ పుణ్యఫలం. సౌజన్యానికి సంకేతం వారు. ఆప్యాయతకు ఆమ్రేడితం వారు. చుట్టూ చీకట్లు ఆవరించి నప్పుడల్లా సుధాదీపికలెత్తిన జ్యోత్సాన్ని మూర్తులు వారు. సంకటాలు నాకు సంకెళ్ళు వేసినప్పుడల్లా సహకార బద్ధంతో వాటిని ఛేదించిన దయాస్ఫూర్తులు వారు. మాటల్లో తెలుపలేని మనోజ్ఞ సేవామరందాన్ని అందించే సమనోహృదయులూ నిద్రాన్మణులూ 'యువభారతి' అధ్యక్షులూ డా॥ ఇరివెంటీ కృష్ణమూర్తిగారికి నా హార్దికాభివందనా లిప్పించుకుంటున్నాను.

శ్రీ ఇరివెంటీ వారి ఆదర్శం మార్గదర్శనం కాగా, శ్రీ వంగపల్లి విశ్వనాథం గారి సంస్కార సంపన్నమైన సేవానిరతి 'యువభారతి'కి భవ్య

జీవనమై భాసించింది. నా వంటి 'యువభారతి'యులకు నవోత్సాహాన్ని అందించింది. విశ్వశ్రేయస్సును ఆకాంక్షించే విశ్వనాథం గారు గరళాన్ని గళంలో నొక్కిపట్టి అమృతాన్ని అందుకునే అవకాశాన్ని కలిగించిన విశ్వనాథులే. తమ ఉదార హృదయంతో నా ప్రగతికి దోహదం చేసిన ఆ ప్రతిమిత్రులు ఆచార్య వంగపల్లి విశ్వనాథం గారికి నా హృదయపూర్వక ధన్యవాదాలు.

అక్షరాలతో పాటు అంతరంగాన్ని అందంగా దిద్దకున్న మనస్సులు ప్రసిద్ధ కళాకారులు నవలారచయితలు సహృదయకవి మిత్రులు శ్రీ శీలా పీఠ్రాజుగారు. ఈ గ్రంథానికి ముఖచిత్రాన్ని ముద్దుగా సమకూర్చిన వారి స్నిగ్ధకళా హృదయానికి కృతజ్ఞతలు తెలుపుకుంటున్నాను.

ఒకవైపు ఉద్యోగభారాన్ని మోస్తూ, మరోవైపు సాహితీ సేవా భావంతో అనేక రాత్రులు 'యువభారతి' ఆశయసిద్ధికి కృషిచేస్తూ ఈ గ్రంథ ప్రచురణలో సర్వధా సహకరించిన ప్రసిమలచిత్తులు యువభారతి ప్రధాన కార్యదర్శి శ్రీ ఎస్. ప్రభాకరరావు గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథాన్ని అన ప్రచురణగా ప్రకటిస్తున్నందుకు 'యువభారతి' సంస్థకు నా సుమనోఽంజలి.

'యువభారతి' సంస్థ కార్యకలాపాలలో యథాశక్తి పాలుపంచు కుంటున్న పెద్దలు శ్రీ శ్రీరామమూర్తిగారికి నా నమస్సులు. యువభారతి మిత్రులు శ్రీయుతులు ఎ. నాగేశ్వరరావు, ఎస్. వెంకటేశ్వరరావు, తాళ్ళపల్లి మురళీధర గౌడు, కుమారస్వామినాయుడు, రెడ్డిరాఘవయ్య, అశ్వినీకుమార్, శ్రీమతి లక్ష్మి, కామేశ్వరరావు, సుధామ గారల సహృదయతనూ. పహకారాన్నీ మరువలేను. శ్రీ జహంగీర్, జగదీష్ నన్ను ఆదుకున్నవారే. ఇలా ఎందరి పేర్లు చెప్పను? 'యువభారతీయు' అంతా ప్రత్యేకంగానో, పరోక్షంగానో నాకు తోడ్పినవాళ్ళే. అందరికీ నా వందనాలు.

నాకు దర్శనమిచ్చి, నాపై వాత్సల్యామృతాన్ని వర్షించి, నాకు కలిగిన అనేక సందేహాలను నివృత్తిచేసి మార్గదర్శనం చేసిన బహుభాషావేత్తలూ స్వాతంత్ర్యోద్యమయోధులూ విద్యవక్తృలుూ తెలుగులో తొలిగేయనాటికా ర్థలు శ్రీ స్వామి శివశంకరస్వామి (శ్రీ తల్లావయ్యల శివశంకరశాస్త్రి) సంస్మృతికి నా శ్రద్ధాంజలులు సమర్పిస్తున్నాను.

ఈ సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని ప్రచురిస్తున్న సందర్భంగా కవి సమ్రాట్ వారి నరసింహశాస్త్రిగారు, ఆచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం గారు, అభినవపోతన వానమామలై వరదాచార్యుల వారు, ఆచార్య కె. గోపాలకృష్ణారావు, మహాకవి దాశరథి నా స్మృతి పథంలో కదలాడుతున్నారు. నన్నెంతో ప్రోత్సహించిన సాహితీమూర్తులు వారు. వారి స్మృతికి నా సమస్కృతి

గేయనాటికలకు సంబంధించిన అనేక సాంకేతిక సాహిత్యవివరాలను నాకు తెలిపి, నా కృషికి దోహదం కల్పించిన గేయనాటికా కర్తలూ, ప్రయోక్తలూ సంగీత సాహిత్యకళాకోవిదులూ శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారికి, శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథం గారికి ఈ సందర్భంగా ధన్యవాదాలు సమర్పించుకుంటున్నాను. నన్ను ఎల్లవేళలా ప్రోత్సహిస్తున్న జానపదగేయ వాఙ్మయ మర్మజ్ఞులు ఆచార్య బి. రామరాజుగారికి నా సమస్కృతి.

సిద్ధాంత వ్యాసరచనా సందర్భంగా వివరాలు నేకరించడానికి నేను గుంటూరు వెళ్ళినప్పుడు ఎంతో ఆస్వాదంగా అతిథ్యమిచ్చి, అతివేలమైన వాత్సల్యంతో నన్ను ఆశీర్వదించి సమాచారాన్ని అందజేసిన ప్రసిద్ధనాటికా కర్తలూ విద్యత్కవులూ విమర్శకులూ శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు గారిని నేను మరువలేను. వారికి నా వినమ్ర సమస్కృతి లభిస్తున్నాను.

గుంటూరులోనే నాకు దర్శనమిచ్చి, తమ రచనలను కొన్నింటిని నాకు అనుగ్రహించిన సుప్రసిద్ధకవులు కరుణశ్రీ గారికి శేముషి సంపన్నలూ విద్యత్కవులూ ఉత్తమదేశికులూ ఆచార్య యస్వీ. జోగారావుగారికి భక్తి పూర్వకాభివందనాలు.

గుంటూరు మిత్రులూ విద్వాంసులూ డా॥ జంధ్యాల జయకృష్ణ ప్రసాద్ గారు, సిద్ధిపేట మిత్రులూ సుప్రసిద్ధ విద్యత్కవులూ శ్రీనూన్ వేముగంటి నరసింహాచార్యుల వారు నాకెంతగానో తోడ్పడినారు. ఈ సందర్భంగా వారి మధుర స్నేహాన్ని జ్ఞప్తికి తెచ్చుకుంటున్నాను.

వివిధ భాషలలోని గేయనాటికల వికాసాన్ని గూర్చి నాకు అనేక విషయాలను తెలిపి, నన్ను కృతజ్ఞతా బద్ధునిగా చేసిన ఉస్మానియా విశ్వవిద్య

లయం తమిళ శాఖాధ్యక్షులు ఆచార్య సింగార వేలుగారికి. కన్నడ శాఖాధ్యక్షులు ఆచార్య కె. యం. కృష్ణారావు గారికి, మరాఠీ శాఖాధ్యక్షులు ఆచార్య వనంతుదామోదర్ కులకర్ణి గారికి, హిందీ శాఖలో ఆచార్య డా॥ భీమ్ సేన్ 'నిర్మల్' గారికి. ఉర్దూ శాఖాధ్యక్షురాలు ఆచార్య శ్రీమతి రఘియా సుల్తానా గారికి, ఆంగ్లభాషా కోవిదులూ మిత్రులూ శ్రీ డి. హనుమంతరావు గారికి కృతజ్ఞతాపూర్వక సమస్కారాలు సమర్పిస్తున్నాను.

నా సాహితీ ప్రస్థానంలో సహకరించిన మహాకవులూ ఆప్తమిత్రులూ శ్రీమాన్ ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్యగారికి, పండిత మిత్రులు శ్రీ జి. శ్రీనివాసాచార్య గారికి, అమృత హృదయులు శ్రీ రాజారాం గారికి నా హృదయ ధన్యవాదాలు.

పరిశోధన సందర్భంగానే గాక, నా జీవితంలో అన్ని సందర్భాలలోనూ నాకు అండగా నిలిచి నన్ను ప్రోత్సహిస్తున్న విద్యనైపుణులూ అమృత హృదయులూ శ్రీమాన్ కె.వి. రాఘవాచార్య, పార్థసారథి స్వామి, నరసింహాచార్య గార్లకు సభక్తి ప్రణామములు. నాకు ఆరోగ్యాన్ని కలిగిస్తూ, నా పరిశోధన సఫలం కావడానికి సాయపడిన తమ్ముడు డా॥ వెంకటరమణాచార్యకు నా శుభాకాంక్షలు. సంసారభారాన్ని తాను భరిస్తూ, సాహితీ సౌందర్య దర్శనావకాశాన్ని నాకు కలిగిస్తూ, నా పరిశోధన విజయవంతం కావడంలో సంపూర్ణంగా సహకరించిన అర్థాంగి శ్రీమతి స్వరాజ్యలక్ష్మికి నా అభినందనలు. గ్రంథప్రచురణ సందర్భంగా ఉడతాభక్తితో తోడ్పడిన నా కూతుళ్లు చి॥ అరవింద, రాధిక, జ్యోతిర్మయి, శిరీషలకు నా ఆశీస్సులు.

సికింద్రాబాదులోని సర్దార్ పటేల్ కళాశాలలో నేను ఆంధ్రభాషాధ్యాపకుడను. ఆ కళాశాల పాలక వర్గం వారు, ప్రధానాచార్యులూ, సహాధ్యాపకులూ, బోధనేతరసిబ్బంది మిత్రులూ నాకు అనేక విధాలుగా తోడ్పడి, చేయూతనిచ్చి సిద్ధాంత రచనకు అనువైన వాతావరణాన్ని కల్పించినారు. వారికి నా కృతజ్ఞతలు చెప్పకుంటున్నాను.

ఈ పుస్తకాన్ని ముద్రిస్తున్న తరుణంలో నాకు ఎదురైన లెక్కలేని చిక్కులకు తట్టుకునే శక్తిని అందించిన సాహితీమిత్రులూ కార్యద్యక్షులూ సేహమూర్తులూ శ్రీ పాండురంగయ్య గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథముద్రణకు ఆర్థికసహాయ్యాన్ని అందించి ప్రోత్సహించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక వ్యవహారాల శాఖవారికి కృతజ్ఞతలు తెలుపుకుంటున్నాను.

ఎందరో సాహిత్యాభిమానులు నాకు తమ ముద్రితాముద్రిత 'గేయ' నాటికలను అందజేసి నాకెంతో ఉత్సాహాన్ని కలుగజేసినారు. సిద్ధాంతవాద రచనకు ఆధారంగా నిలిచిన గ్రంథకర్తలు పలువురు; పత్రికలు అనేకం. గేయ నాటికా ప్రతులను అందజేసిన మిత్రులకూ ఆధారగ్రంథకర్తలకూ పత్రికా నిర్వాహకులకూ నా హార్దిక కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథాన్ని ఎంతో ఓపికతో అందంగా ముద్రించిన చార్ మినార్, ఆర్ట్ ప్రింటర్స్ యజమాని శ్రీ బడేసాహెబ్ గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

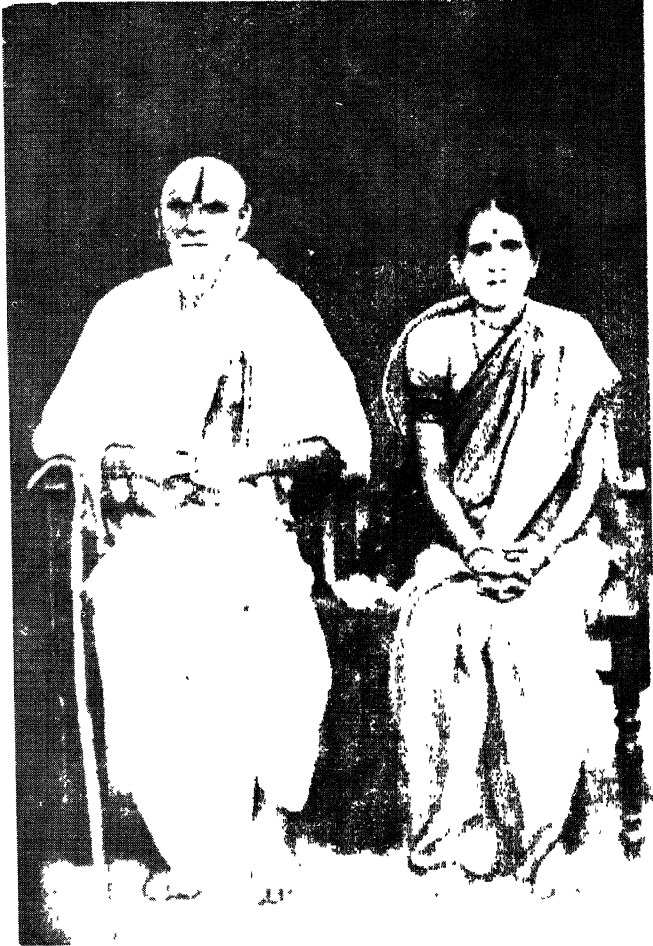
తిరుమల శ్రీవివాహచార్య

అంకితం

మల్లియ పూవుదోటలను మానసమందున పెంచినావో; జా
బిల్లిని లోనదాచితివో; పెల్లుగ చందనగంధవీచికల్
ఉల్లమునందు నింపితివో; ఊహలకందుటలేదు తల్లి! నీ
చల్లని దీవెనల్ కురిసి సల్పుము నన్ను రసాభిషిక్తునిన్

వరుగులుదీయు జాల్యమున పాటలు పాడుచు యక్షగానపుం
దర్శవులు పెక్కు చూపితివి; ద్రావిడపాశురముల్ మరింత సుం
దరముగ పాడినేర్పితివి తండ్రీ! ప్రబంధమనోజ్ఞ పద్య మా
ధురి నెదలోన నింపితివి స్తుత్యములౌను భవత్ప్రబోధముల్.

బ్రతుకుతోపాటు జ్ఞానసంపదనొసగిన
విమలరాగస్వరూపిణీ! వేంకటమ్మ!
సౌమ్యమూర్తి! మనోహరాచార్య! కొనుడు
అక్షరమైన ఈ కృతి నంకితముగ

తల్లిదండ్రులు :

శ్రీ॥ శ్రీ॥ తిరుమల మనోహరాచార్యులు, వేంకటమ్మ.

అనుక్రమణిక

ప్రస్తావన

1. వాటికాన్వరూపము	...	1-9
2. గేయసాహితీ	...	10-14
3. సంగీతప్రాశస్త్యము	...	15-19
4. రూపకములు-సంగీతవృత్తములు	...	20-28

కై శికివృత్తి, పూర్వరంగాంగములు, లాస్యాంగములు, ద్రువాగానము, ద్రువాభేదములు, దశవిధ రూపములు—కై శికివృత్తి.

5. ఉపరూపకములు	...	29-59

నాటిక, త్రోటకము, గోష్ఠి, సట్టకము, నాట్యరాసకము, ప్రస్థానకము (ప్రస్థానము), ఉల్లాప్యము (ఉల్లాప్యకము, ఉల్లోప్యము, ఉల్లోప్యకము) కావ్యము, ప్రేంఖణము (ప్రేక్షణకము), రాసకము, సంలాపకము (సల్లాపము, సల్లాపకము), శ్రీగదితము, శిల్పకము, విలాసిక, దుర్మల్లిక (దుర్మల్లి), ప్రకరణిక (ప్రకరణి), హల్లిశము (హల్లిసకము, హల్లిసము), భాణిక (భాణి), భాణము, ప్రేరణము, రామాక్రీడము (రామక్రీడము, డోఁబిక (డోఁబి) శింగకము (శింగము), పారిజాతము (పారిజాతలత), కల్పవల్లి, మల్లిక (మణికుల్ప), భాణి, కర్ణము, రాగకావ్యము, పిదగకము (పిదగికము).

6. దేశిదృశ్యకళారూపములు	...	60-68

కొరవంజి, తోలుబొమ్మలాట, జముకుల కథ,

జంగము కథ, యక్షగానము, వీధినాటకము, వీధి
భాగవతము, హరికథ, బుర్రకథ.

7. వివిధభాషలలో గేయనాటికలు ... 69-84

తమిళములో గేయనాటికలు, కన్నడములో
గేయనాటికలు, మరాఠీలో గేయనాటికలు,
హిందీలో గేయనాటికలు, ఉర్దూలో గేయనాటి
కలు, సాక్షాత్తభాషలలో గేయనాటికలు.

8. తెలుగుగేయనాటిక-ఆవతరణము ... 85-98

9 గేయనాటికా వైవిధ్యము ... 99-340

చందోద్రప్తి, వస్తుద్రప్తి.

పాఠాణికములు

పద్యగేయవచనమిశ్రనాటికలు

పద్యగేయనాటికలు

గేయనాటికలు

చర్చితాత్మకములు

పద్యగేయవచనమిశ్రనాటికలు

పద్యగేయనాటికలు

గేయనాటికలు

సాంఘికములు

పద్యగేయవచనమిశ్రనాటికలు

పద్యగేయనాటికలు

గేయనాటికలు

సాంస్కృతికములు

పద్యగేయవచనమిశ్రనాటికలు

పద్యగేయనాటికలు

గేయనాటికలు

అనుసరణాత్మకములు

పద్యగేయవచనమిశ్రనాటికలు

పద్యగేయనాటికలు

గేయనాటికలు

ప్రకృతినబంధములు (ప్రతీకాత్మకములు)

పద్యగేయవచనమిశ్రనాటికలు

పద్యగేయనాటికలు

గేయనాటికలు

ప్రబోధాత్మకములు

పద్యగేయవచనమిశ్రనాటికలు

పద్యగేయనాటికలు

గేయనాటికలు

బాలలగేయనాటికలు

సినీమాగేయనాటికలు,

10. గేయనాటికల స్వరూప స్వభావములు ... 341-348

గేయనాటికలు-పర్యాయపదములు, ప్రక్రియా
వైవిధ్యము, ఇతివృత్తవిభాగము, సంకేతపద
ములు, వస్తువైవిధ్యము, రసము, భాష, అన్య
ప్రక్రియాసాంగత్యము: పాత్రలపరిమితి, ప్రద
ర్శనకాలము, రాగతాళనిర్దేశము.

11. గేయనాటికా ప్రయోగము ... 349-357

అభినయము, సంగీతము, వాద్యసంగీతము,
రంగాలంకరణము, నటీనటులు, సమయము
(ప్రదర్శనకాలము), ఆహార్యము, ప్రేక్షకులు
(సామాజికులు).

12. గేయనాటికలలో కావ్యత్వము ... 358-378

13. గేయనాటికలు-ఛందోభాషావిశేషములు ... 379-434

ఛందోరీతులు

గేయనాటికలలో పద్యప్రయోగము

గేయనాటికలలోని మాత్రాచ్ఛందములు

గేయనాటికలలో వచనకవితాప్రయోగము

గతివై విధ్యము - రసపోషణము.
 గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషాప్రయోగములు
 గ్రాంథిక భాషాప్రయోగము
 వ్యావహారిక భాషాప్రయోగము
 గ్రాంథిక వ్యావహారిక భాషాసరససమ్మేళనము
 జానపద మాండలిక భాషా ప్రయోగము
 అన్యభాషాపదప్రయోగములు
 ఉర్దూహిందీ భాషాపదప్రయోగము
 ఆంగ్ల భాషాపదప్రయోగము

14. గేయవాచికం భవితవ్యము ... 435-439

అనుబంధములు ... 440-464

అనుబంధము-1(క) శ్రీశివశంకరస్వామివారితోగోష్ఠి
 అనుబంధము-1(ఖ) శ్రీశివశంకరస్వామివారికి నా లేఖ
 అనుబంధము-1(గ) శ్రీశివశంకరస్వామివారిప్రత్యుత్తరము.
 అనుబంధము-2 గేయనాటికలు-రచయితలు.
 అనుబంధము-3 ఉపయుక్తగ్రంథములు.

PRESENTED
BY
Prof. KORLAPATI
SRIRAMAMURTHY, D.M.

ప్ర స్తా వ న

చిన్న నాటి నుండియు నాకు సంగీతమనిన చాల ఇష్టము. రాగతరంగము చెవి సోకగానే నా అంతరంగములో ఆనంద మంకురించెడిది. పల్లవి వినగానే నా ఉల్లములో ప్రమోదము పల్లవించెడిది. తీయతీయగా గేయచరణాలు తీవెలుసాగినకొలది నా స్వాంతములో సంతోషము కుట్టులించి కుసుమించి పరిమళమై పరవళమై పరుగులు తీసెడిది. సంగీతమునకు ఇంతటి శక్తి ఎక్కడిదో ఆ తరుణవయస్సులో నాకు అర్థము కాలేదు. ఆ తరువాత గ్రహింప గలిగినాను సంగీతము అంతటి మహిమను ఛందము వలననే పొందినదని.

విశ్వరూపమువలె పరివ్యాప్తమైన ఛందములో ఒక విశేష స్వరూపము గేయమనియు, రాగతాళములతోను సాహిత్య నృత్యాలతోను దానికిగల అనుబంధము అమేయమనియు తెలిసికొన్న తరువాత గేయముపట్ల నాకు మరింత ఆదరాభిమానము లేర్పడినవి వానితోపాటు గేయసాహిత్య సౌందర్యమును సమగ్రముగా దర్శింపవలెనను ఒక అభినివేశము నాలో శిరసెత్తినది. ఆ ఊణమునుండి గేయ సాహిత్యాలోకము సాగించినాను. ఆ ప్రయత్నములో గేయ సరస్వతిని తమ ప్రతిభాపాండిత్యములతో సమలంకరించిన ఆధునిక కవివతంసుల గేయకావ్యరత్నముల నొక ప్రత్యేక దృక్పథముతో పరిశీలించినాను. వానిలో నన్ను మిక్కిలి ఆకర్షించినవి విద్యత్కవులు శ్రీ తల్లావఱ్ఱుల శివశంకరస్వామి, డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి గారల గేయకృతులు. వీరి ఇతర కావ్యములతో పాటు గేయనాటికలను కూడ అధ్యయనము చేసినాను.

ఇది ఇట్లుండగా డాక్టరేటు పట్టము పొందుటకై తెలుగు సాహిత్యము లోని ఒక సురుచిరాంశమును గూర్చి పరిశోధన చేయవలె నను అభిలాష నాలో ఉదయించినది. ఒకనాటి ఉదయము పరిశోధనాంశము వెన్నుకొనుటకై ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయమునకు వెళ్లి ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి గారిని దర్శించినాను. గేయ వాఙ్మయముపట్ల నాకు గల అభిరుచిని, అభినివేశమును ఎరిగిన శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు 'తెలుగులో గేయనాటికలు' అను అంశమును గూర్చి పరిశోధనచేసిన బాగుగ నుండునని సూచించినారు. వారి

సూచన నా మనస్సునకు నచ్చినది. ఆనాటినుండి గేయనాటికల సేకరణను అధ్యయనమును సాగించినాను.

అధ్యయనానంతరము ఒకనాడు తెలుగులో గేయనాటికాప్రక్రియకు ఆద్యులైన శ్రీ తల్లావఙ్మల శివశంకరస్వామివారిని ఒంగోలులో దర్శించుకొని గేయనాటికలకు సంబంధించిన వివిధాంశములను గూర్చి వారి అభిప్రాయములను గ్రహించినాను. ఆ చర్చాగోష్ఠిలో నేనడిగిన అనేక ప్రశ్నలకు అమృత హృదయులు శ్రీ స్వామివారు సమాధానములిచ్చి నన్ను ప్రోత్సహించి ఆశీర్వదించిచారు. వారితో చర్చాగోష్ఠి నలుపు సందర్భములో నేటి గేయనాటికలకు ప్రాచీనభారతీయరూపకమర్యాదలతో ఏదేని సంబంధము బీజభూతముగనైనను ఉన్నదా యను నా ప్రశ్నకు శ్రీ స్వామివారు మౌనము వహించినారు. వారి మౌనము నాలో జిజ్ఞాసను రేకెత్తించి, ప్రాచీన సంస్కృత ఉపరూపకములను వాని లక్షణములను హేతు బద్ధముగ పరిశీలించుట కుద్యుక్తుని చేసినది వీనితోపాటు నేటి తెలుగు గేయనాటికల స్వరూప స్వభావములను వాని తొలిదశలను, వస్తుచ్ఛందోరసాద్యంశములను పరిశీలించి. ఈ సిద్ధాంత వ్యాసము వ్రాసినాను.

ఈ సిద్ధాంత వ్యాస రచనలో అనేక కవి పండిత విమర్శకుల గ్రంథములను ఉపయోగించుకొన్నాను. గేయనాటికాకర్తల నాటికలను, ఎడనెడ వారి పీఠికలను వాడుకొన్నాను. వారందరికి నా హోదా కృతజ్ఞతానతు లర్పించుకొనుచున్నాను.

నన్నెంతయో ఆదరించి, నేనడిగిన ప్రశ్నలకు సమాధానములిచ్చి, సందేహములను దీర్చి తమ ఆశీరవృత్తము నందించిన కీ॥ శే॥ శ్రీ తల్లావఙ్మల శివశంకరస్వామివారికి సభక్తి ప్రణామము లర్పించుకొనుచున్నాను. ఇచట ఒక విషయమును ప్రస్తావించకుండ ఉండలేను. పరిశోధన సందర్భముగా నేను వ్రాసిన ఒక లేఖకు ఆదరముతో సమాధానము వ్రాయుచు శ్రీ శివశంకరస్వామివారు తాము కొన్ని రోజులలో మైదరాబాదుకు రాగలమనియు, అప్పుడు తప్పక మీ సిద్ధాంత వ్యాసమును వినిపించవచ్చుననియు ఆత్మీయతతో తెలిపినారు. కాని నా దురదృష్టవశమున నాకు ఆ అవకాశము లభించలేదు. యావదాంధ్ర సాహితీ ప్రియులందరిని శోకతప్తులను చేసి శ్రీ స్వామివారు శ్రితవలనే శివసాయుజ్యము నందినారు.

పరిశోధనాంశమును సూచించిన నాటినుండి ఈ సిద్ధాంత వ్యాస రచనా పరిపూర్తివరకు నాకు అడుగడుగున అనేకములైన అమూల్యసూచనల నొసగుచు నాకు మార్గదర్శనముచేసి ప్రోత్సహించిన ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి గారికి నా అభివందనములు.

నేను ఈ సిద్ధాంత వ్యాస రచనము చేయుచున్న సందర్భమునందు నాకు కొన్ని ముద్రితాముద్రిత గేయనాటికా ప్రతులు లభ్యముకాలేదు. విశ్వవిద్యాలయము వారికి 1978 లో నే నీ సిద్ధాంత వ్యాసమును సమర్పించిన తరువాత కొన్ని నా కంటబడినవి. గ్రంథాంతమున వానిని సూచించియున్నాను. అవి పరిశీలనమునకు యోగ్యమైనవనియే నా ప్రత్యయము. మునుపందు నాకు అవకాశము లభించినప్పుడు వానిని కూడ పరిశీలించి, వాని విశేషములను తెలుపగలనని సవినయముగా పరితృప్తిలోకమునకు మనవి చేయుచున్నాను.

పుస్తకనేకరణము చాల దుస్తరమైన ప్రయత్నమని నాకు తోచుచున్నది. కొందరు రచయితలు వ్రాత ప్రతులను అందజేసెదమని పలుమారులు త్రిప్పించుకొని, చివరకు వైరాళ్యమునే అందించినారు. ఈ విధముగా నా దృష్టికిరాని రచనలు అనేకము లుండవచ్చును. నాకున్న పరిమితులకు లోబడి నేను ఈ కృషిని కొనసాగించినాను. ఇదియే నిర్దుష్టమనియును అన్ని గేయనాటికలను నేను సంపాదించి పరిశీలించితినియును చెప్పట సాహసమే. సహృదయులు ఇది గమనింతురని ఆశించుచున్నాను.

1. నాటికా స్వరూపము

“ఆంగికం భువనం యస్య
వాచికం స్వ వాఙ్మయమ్ ।
అహోర్థం చంద్రతారాది
సంపదే సాత్త్వికం శివమ్ ॥”

పదమేశ్వరుడు కటరాణ్మూర్తి. సృష్టిలోని ప్రకృతులు ఆతని వైభవమునకు ప్రతీక. సకల భువన చరిత్రావృత్తమై ఆతని వాగ్మే సంగీత సాహిత్యా మోదము. అతని సమలంకృతసౌందర్యస్వరూపమే ఈ సృష్టి నిలాసము. అతని సాత్త్వికభావోదయమే జీవకోటికి సోదయము. అతని మాతృకే అభినయమూర్తిగా ఆరాధించి భావతీయము రూపమునే ఇహజన్మభూషణముగా సంభావించిన సంవిధానము, వారు పుట్టి పోవు ప్రభువుగా రూపమునకు ప్రసాదించిన ప్రాధాన్యమును భంగ్రంభించుచుగా నిరూపించుచున్నది. దృశ్యకావ్యమైన రూపకము కవిత్వ సంగీత స్వరూపిని దేవనాటకేంద్రకల మధుర సమ్మేళనము. ఆ కాలముచేతనే ఇది విభిన్నాభిరుచులున్న విశ్వజనము నకు విశేష సమాచరణ పాత్ర మగుచున్నది.

రూపకము వేదసంజనితము. బ్రహ్మ ఋగ్వేదసామాదర్శ్య వేదముల నుండి పాతాళాభినయగీతల సములను గ్రహించి నాట్యవేదమును సృజించి నాడు.¹ బ్రహ్మోపదేశానుసారము రూపకమర్త్యదలను విస్తరణాంకురసా ద్యనేకలక్షణములను సూత్రికరించి ప్రయోగించిన మనీషి భవంతి. ఈతని గ్రంథము నాట్యశాస్త్రము. నాట్యశాస్త్రము రూపకములకు సంబంధించినదే యైనను క్రమక్రమముగా సాహిత్యశాస్త్రసిద్ధాంతప్రతిపాదనమునకును సమాలోచనమునకు ఆద్య గ్రంథముగా పరిగణ్యమైనది. బ్రహ్మ భరతము కుపదే

1. “జగ్రహ పార్యమ్యగ్నేదా త్సమభ్యో గీతమేవ

యజుర్వేదా దభినయాన్ రసా నాధర్వణా దపి” - నాట్యశాస్త్రము, ఒకటవ అధ్యాయము. శ్లో. 17. (నిర్ణయ సాగర ముద్రణ : బొంబాయి 1949)

శించిన నాట్య వేదోచ్ఛత్తిరధరము ఎట్లున్నను, ఏ శాస్త్రమునకైనను లక్ష్యము లేనిది లక్షణ మేర్పడుట ఊహించని అంశము. చివరకు భరతుని నాట్యశాస్త్రము అవతరించిన కాలము నాటికే రూపక ప్రక్రియ భారగదేశమున నిరణతావస్థను అందుకొన్నదని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. నాట్యశాస్త్రము ఈ సుస్థితికి లక్షసాత్యము.

రూపకం చనా ప్రయోగ విజ్ఞానమునకు మార్గదర్శి ముగానున్న నాట్య శాస్త్రమున భరతుడు పుస్తకాయుధంసాది భేదములనుబట్టిరూపకములను పది విధములుగా పేర్కొనెను. అవి ఇవి — నాటకము, ప్రకరణము, అంకము, వ్యాయోగము, భాణము సమవకారము, వీధి, ప్రహసనము, దివుము, ఈహామృగము.¹ వీనినే కాక భరతుడు 'నాటి' (నాటిక) అను ఒక ప్రత్యేక రూపకమును పేర్కొన్నాడు.² దాని లక్షణమిది—

“నాటక - ప్రకరణముల లక్షణ సమ్మేళనములైన ప్రసిద్ధమైన ఇంకొక భేదము (అనగా నాటిక అనెడి జన్య రూపము) సంభవమగుచున్నది. ప్రకరణ నాటకములంటే భిన్నమైన ఈ నాటికయందు పుస్తపు ఉత్పాద్యమును, నాయకుడు రాజును కావలయును. నాయకుడు అంకితపురుషుడని, సంగీతశాలా

1. “నాటకం ప్రకరణ మంకో వ్యాయోగ ఏవచ
భాణః సమవకారశ్చ వీధీ ప్రహసనం దిమః
ఈహామృగశ్చ విజ్ఞేయో దశమో నాట్యలక్షణే

.....” - (నాట్యశాస్త్రము. అధ్యాయము 18.

శ్లో. 2, 3. నిర్ణయ సాగర ముద్రణ, బొంబాయి 1943)

2. “.....

ప్రఖ్యాత స్త్రితరో వా నాటి సంజ్ఞాశ్రితే కావ్యే
[ప్రఖ్యాత స్త్రితరోవా నాటకయోగే ప్రకరణేచ] [పాత్య భేదము]
ప్రీప్రాయా చతురక్ష్కా లలితాభినయాత్మికా సువినితాజ్ఞీ
బహుగీత నృత్యవాద్య రతినంభోగాత్మికా చైవ
రాజోవచారయుక్తా ప్రసాదన క్రోధ దమ్మసంయుక్తా
[నాయక దూతీ చాపి దేవీ సంబన్ధీ నాటికాజ్ఞేయా
అంతర్భాగవతాహ్యేషా భావయోరు భయోరపి
అథ దత్తైతాని రూపాణి ఇత్యుదితాని తు]” - (నాట్యశాస్త్రము. అధ్యాయము 18.

శ్లో. 109-112. నిర్ణయ సాగర ముద్రణ : బొంబాయి 1943)

కన్య కాని కావలయును. ఇందు నాలుగు అంశము లుండును, (స్త్రీలు అధికముగా ఉండును. మరియు ఇది లలితాభినయాన్వితమును (కైశికి వృత్తి ప్రధానమును), సర్వాంగ సంపన్నమును (నాలుగు కైశికి వృత్తింగములతో కూడినదియును), బృహస్పత్య - గీత - పాత్ర యుక్తమును, పతిపురిస్సంగముగు రాజ్యప్రాప్త్యాదిఫలసంయుక్తమును, రాజ వ్యవహారయుక్తమును, క్రోధ-ప్రసాద-దంభ (సంచనా) సంయుక్తమును (ఇది పూర్వనాయకాగ్రపదయము), నాయక - దేవీ - దూతీ - పరిజనయుక్తమును కావలయును. ఇట్టిది 'నాటిక' అవలభును. ఈ నాటిక ప్రసంగ - నాటకముల లక్షణము లందరినొకమై ఉండుటచే పేరుగా గణింపబడలేదు; కావున రూపకములు పది అనుట సర్వదూరము కాదు. (నాట్యశాస్త్రము, అనువాదము - డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు పుటలు : 522 - 523)

నాటిక లక్షణమును దనంజయుడింను స్పష్టముగా ఇట్లు చెప్పినాడు—

“నాటికకు వస్తువు ప్రకరణమునకువలె నిర్విరహం. నాయకుడు నాటకమునకువలె ప్రఖ్యాతుడు ధీరలలితుడయిన నృపాలుడు. అంగి - ముఖ్యరసము సలక్షణమయిన శృంగారము. నాటికయందు పలువురుస్త్రీలు, నాలుగు అంకములు, ఇట్లన్నను ఒకటి, రెండు, మూడు, అంకములతో నాటికలుండుట పలనను, పాత్రల కలయిక పలనను నాటికలో భేదము లనంతములు. తొలుదొల్త వివాహమాడిన ఆమెయే రాణి శ్లేష్ఠ, ఉత్తమరాజవంశజ, గంభీర, అభిమానవతి, చిక్కులుపడి ఖిన్నురాలగును. చిక్కులనగా నాయకునకు ఇతర ప్రీయురాండ్రతో కలయిక పయిగను, వివాహమగుటయినను శ్లేష్ఠురాలి అనుమతి కావలయును కనుక. రాణివలెనే రాజు ప్రేమించిన నాయిక ఉత్తమరాజవంశమున జన్మించిది కావలయును. అనుభవము నింది కాదు (ముగ్ధ), నాయకుని హృదయమును సంజివజేయుజాలునది, చక్కదనమున రాణిని మించినది, గుణవతి అయి ఉండవలెను ఆ ప్రీయురాలు (ముగ్ధ) అంతఃపురముతో నన్నిహితసంబంధము కలది, సదా నాయకునికి సమీపవర్తిని, ఆమెను చూచుట, ఆమె వాక్కులు వినుట ఇత్యాది కారణములవలన నాయకునికి ఆమెయందనురాగమతిశయించును. కాని అతడన్వితంబ్రతుడు. (రాణివలని భయము) ఆమె ఆగ్రహమునకు పాత్రుడగుట కిష్టపడడు. నాటికయందలి నాలుగు అంకములతో క్రమముగా సంబంధము కలదా అన్నట్లు

ఇందు కై శికిష్పత్తి నాలుగు విభాగములతో ప్రవర్తించును".¹ (ధనంజయుని దశరూపకము - విద్వాన్ శ్రీసత్యేంద్ర విశ్వనాథశాస్త్రి వ్యాఖ్యానము. పుటలు - 49 - 50 (1967).

భారదా తనయుడు తన భావప్రకాశనమున వైన చెప్పబడిన లక్షణములతో పాటు మరికొన్ని నాటికా విశేషములను ఇట్లు పేర్కొన్నాడు—

“నాటికలో ముఖ్యప్రతిముఖగర్భనిర్వహణసంధులు నాలుగే యుండును. అవమర్శనంది యుండదు. ఇంద్రెచ్చటను విటుడు కాని పీతమర్దుడు కాని సహాయముగా నుండరు. నాయకునకు నర్మసచివు డొకడుండును. ఆరడు విరూపుడు. వాడె విరూపకుడు. ఈ చెప్పిన యంశముల కవిరుద్ధముగా నుండుకొన్ని నాటకధర్మములు నిందుండును. దేశవర్ణనము ఋతు వర్ణములతో నిది శోభితమై యుండును.....”² (భావప్రకాశనమునకు

1. “.....

తత్ర వస్తు ప్రకరణా న్నాటకా న్నాయకో నృపః ॥

ప్రఖ్యాతో ధీరలలితః శృంగారోగే సలక్షణః

త్రీప్రాయ చతురంకాది భేదకం యది చేష్టతే ॥

ఏకద్యుత్కంక పాత్రాది భేదే నానంత రూపరా

దేవీ తత్ర భవేజ్జ్యేష్ఠా ప్రగల్భా నృపవంశజా

గంభీరా మానినీ కృచ్ఛాత్త ద్వకాన్నేతృ సంగమః

నాయకా రాదృశీముగ్ధా దివ్యాచాతి మనోహరా

అంతఃపురాది సంబంధా దాసన్నా శ్రుతిదర్శనైః

అసురాగోనవాపస్త్యో నేతు స్తస్యాం యథోత్తరః

నేతా తత్ర ప్రవర్తేతే దేవీత్రాసేన శంకితః

కై శిక్తిం గై శ్చతుర్భిశ్చ యుక్తాంతైరివ నాటికా” - (ధనంజయుని దశరూపకము

మూడవ ప్రకాశము. శ్లోకములు - 43 నుండి 48 వరకు)

2. “.....

చత్వారః సంధయో లోపోఽవమర్శస్య భవిష్యతి

స విటః పీతమర్దుశ్చ సహాయో భవతః క్వచిత్

నేతుః స్యాన్నర్మ సచివో విరూపస్తు విరూపకః

కై శ్చిన్నాటక ధర్మైస్తద విరోధి భిరాశితం

..... దేశర్థ వర్ణనా కల్ప శోభితమ్

.....” - (భావప్రకాశనము. అష్టమాధికారము.

శ్లో. 245-247, సంగీత నాటక అకాడమీ ప్రచురణ)

శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవరామశర్మగారి 'భావాలోకము' (అనువాదము) పుటలు - 584-585. ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీతనాటక అకాడమీ ఏప్రిల్ 1973)

శారదా తనయుడే కాక ప్రామాణికులైన ఇతర లావణికులు - హేమ చంద్ర సర్వజ్ఞసింగభూపాల విశ్వనాథవిరాజాదులు నాటికాలక్షణమును గురించి విధముగా పేర్కొన్నారు. వీరి నాటికాలక్షణ నిర్వచనములందు వివరించిన విశేషాంశము తెవ్వియు లేనికారణమున వానినినీట పేర్కొనుట లేదు. నాటికకు లక్ష్యములుగా శ్రీహర్షుని రత్నావళిని ప్రియదర్శిని ఉదాహరింప వచ్చును. తెలుగులో మొట్టమొదట వెలసిన రూపకము నాటికయే అగుట బహువిశేషము. ఈ నాటిక కీ॥ శే॥ శ్రీ కోరాడ రామచంద్రశాస్త్రిగారి మంజరీ మధుకరీయము. ఈ నాటికను గూర్చి వ్రాయుచు డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావు గారు "అచ్చటచ్చట కొన్ని కల్పనలను విడిచినచో, మొత్తము మీద కథయంపియును సంస్కృత నాటికా సామాన్యమైనదే"¹ అని తమ నిర్ధారిత గ్రంథమున తెలిపియున్నారు.

భరతాదులు ప్రతిపాదించిన దశనిధి రూపకములలో కాలక్రమేణ నాటకమే ప్రాధాన్యము వహించినది. అందుకు దాని ఉదాత్తలక్షణసమగ్రతయే కారణము. ఇక ఆధునికకాలమునందలి 'నాటకము' ప్రాచీనాలంకారికులు చెప్పిన లక్షణములను అనుసరించుటలేదు. నాటకమనగా నేడు "బహుపాత్రకము, సప్రాసంగికము, రంగభాషుశ్యము కలదై, ప్రదర్శనము రెండు మూడు గంటలలోపల ముగియునది."² అదే విధముగా "నాటికకు ప్రదర్శన కాలపరిమితి సుమారు గంట; ఇదియును ఏకనాయకము, పుష్కలమును కావలసినదే. కాని ఇందు, రెండు మొదలు ఐదారు రంగములుండవచ్చును. ఇతివృత్తిమున స్థల-కాలైక్యములను విధిగా పాటించ నక్కరలేను."³ 1957 కంటే ముందున్న

1. తెలుగు నాటక వికాసము - పుట : 104.

2. తెలుగు నాటక వికాసము - డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు. పుట : 489.

ప్రచురణ (1987)

3. తెలుగు నాటక వికాసము - డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు. పుట : 489.

లక్ష్యములను దృష్టియందుంచుకొని డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారు నిర్వచించిన తీరు ఇది. కాని ఆ తరువాత వెలువడిన నాటక - నాటికల ఆ స్వరూపమే మారిపోయినది. ఈనాడు నాటకమునకును నాటికకును అంతగా భేదము కనిపించుటలేదు. రెండును పర్యాయపదములుగానే ప్రయుక్తములగుచున్నవి. ఇప్పుడు కనిపించుచున్న భేదమంతయు ప్రదర్శనాకాలమునకు సంబంధించినదే. అనగా ప్రదర్శనమునకు ఎక్కువకాలము పట్టినచో నాటకమనియు చక్కువకాలము పట్టినచో నాటికయనియు సాధారణ సంకేతములేర్పడినవి.

ఈ సందర్భమున ఏకాంకికలను గూర్చి కూడ కొంచెము పరిశీలించవలసియున్నది. దశరూపకములలో ఈహామృగము, వ్యాయోగము, అంకము (ఉత్సృష్టికాంక్షము), ప్రహసనము, భాణము, వీధి ఏకాంకపరిసీమితములు. భరతుడు అంకలక్షణమునిట్లు తెలిపియున్నాడు.¹

1. “అజ్ఞానస్థాపితం కార్యం ప్రసమీక్ష్య బిందు విస్తారాత్
కర్తవ్యోఽజ్ఞానస్తజ్ఞైః సతు సమ్యజ్ నాటకే విధివత్
అజ్ఞ ఇతి రూఢిశఙ్ఖో భావైశ్చ రవైశ్చ రోహయత్యథాన్
నానా విధానుయక్తో యస్మాత్త స్మాద్భవే దజ్ఞః
[అజ్ఞా సమాప్తిః కావ్యచ్ఛేదో న వీజ సంహారః
వస్తు వ్యాపీ బిందుః కావ్య సముత్థోఽత్ర నిత్యంస్యాత్
యత్రార్థస్య సమాప్తిర్యత్ర చ వీజస్య భవతి సంహారః
కించిదవలగ్నబిందుః సోఽజ్ఞ ఇతి సదావగస్తవ్యః
యే నాయకా నిగదితాస్తేషాం ప్రత్యక్ష చరిత సంయోగః
నానావస్థాంతరితః కార్యస్త్యజ్ఞో వికృషస్తు
నాయకదేవీ పరిజన పురోహిలామాత్య సార్థవాహనామ్
నైకరసాంతరవిహితోహ్యజ్ఞ ఇతి స వేదితవ్యస్త
పఞ్చావరా దశవరా హ్యజ్ఞా [ః] స్మర్నాటకే ప్రకరణేచ
నిష్క్రమః సర్వేషాం యస్మిన్నజ్ఞః సవిజ్ఞేయః]
క్రోధ ప్రమాదశోకాః శాపోత్సర్గోఽధ్వ విద్రవోద్వాహా
అద్భుత సంక్రయ దర్శనమజ్ఞే ప్రత్యక్షజానిస్మ్యః
యుద్ధం రాజ్య భ్రంశో మరణం నగరో పథనం చైవ
ప్రత్యక్షజీతునాజ్ఞే ప్రవేశతైః సంవిధేయాని
అజ్ఞే ప్రవేశతైర్వా ప్రకరణ మాశ్రిత్య నాటకేవాపి
సవధః కర్తవ్యః స్వాద్యస్తత్ర సనాయకః ష్టాతః

“ప్రాశంభాది పంచావస్థలతో కూడిన నాటికా కార్యము బిందువుచే విస్తృతము చేయబడుచుండును. అందు బీజనిష్పత్తి సహితముగా ప్రాశంభావస్థ పరిపూర్ణమైన వెంటనే మొదటి అంకమును ముగించవలెను. ఇట్లు నాట్య చత్వర్ణిలు అవస్థానుగుణముగా చక్కిన అంకములను కూడ కల్పించవలెను. ‘అంక’ మనునది రూఢి శబ్దము. ప్రాశంభావయుక్తములగు అర్థములను అనేక విధములుగా ప్రరోహింపజేయును. (ప్రత్యక్ష భావనాయోగ్యములనుగా చేయును) కాన ఇది ‘అంక’ మనబడినది. ప్రాశంభాద్యవస్థా రూపముగా అర్థ సమాప్తియును, బీజసంహారమును ఎచ్చట జరుగునో అచ్చట అంకమును ముగించవలెను; కాని కావ్యమందలి ఓంబ్రా మూలము కథయందంకటను వ్యాపించి ఉండవలెను. ఇట్లు అర్థ సమాప్తియును బీజ సంహారమును కలదియును, కించిదవలగ్న బిందువు అగునదియును ‘అంక’ మనబడునని తెలియవలెను. నాయకులని పేర్కొనబడిన వారియొక్క చరిత్రమును, సంభోగమును అంకము

అవతరణమేవ కార్యం సంధిర్వా గ్రహణమేవ నా నిత్యమ్

బహుభిః కార్యవిశేషైః ప్రవేశకైః సూచయేద్భాషి

ఏక దివస ప్రవృత్తైః కార్యస్తజ్కోఽథ పిజమాశ్రితృ

అవశ్యక కార్యాణామవిరోధేన ప్రయోగేషు

ఏకాశ్కేన కదాబిద్వహూని కార్యాణి యోజయేద్ధీమాన్

అవశ్యకావిరోధేన తత్ర కావ్యాని కార్యాణి

రజ్జుంతుయే ప్రవిష్టాః సర్వేషాం భవతి తత్ర నిష్క్రామః

బీజార్థ యుక్తిముక్తం కృత్వా కావ్యం యథార్థ రసమ్

జ్ఞాత్వా దివసావస్థాం క్షణయామ ముహూర్త లక్షణోపేతామ్

విభజేత్సర్వమశేషం పృథక్పృథక్కావ్య మజ్జేషు

దివసావసానకార్యం యద్యజ్జేనోప పద్యతే సర్వమ్

అజ్కచ్చేదం కృత్వా ప్రవేశకైస్త ద్విధేయం హి

సన్నిహిత నాయకోఽజ్కః కర్తవ్యో నాటకే ప్రకరణేవా

వరిజన తథానుబంధః ప్రవేశకానామ విజ్ఞేయః

ప్రకరణ విషయే పజ్ఞాద్భా... దశవరాస్తథా చైవ

అజ్కః కర్తవ్యాః స్మర్తానా రసభావ సంయుక్తాః

అనయోరస్తర విహితః ప్రవేశకో యత్క్రియాం సమవివీక్ష్య

సంక్షేపార్థః సంధిస్త్యర్థానాం సంవిధానవ్యః - (నాట్యశాస్త్రము - అధ్యాయము 58.

స్లో. 18 నుండి 31 వరకు నిర్ణయ సాగర ముద్రణ, బొంబాయి 1948)

సంధు ప్రత్యక్షముగా ప్రదర్శితములు కావలెను. ఇట్లు నానావస్థోపేతమైనను అంకము సుదీర్ఘముకారాదు. నాయక-దేవీ-గురుజన - పురోహిత - అమాత్య-సార్థవాహుల వృత్తములకు సంబంధించినదై విచిత్రరసవిశేష యుక్తమగునది 'అంక' మనబడునని తెలియవలెను. కేవలచరిత - సంభోగములు ప్రత్యక్షములగుటయే కాక రంజనాతిశయముగల క్రోధ - ప్రసాద - శోక - శాపొత్సర్గ (శాప కృతమైన అనర్థము నశించుట) - పిద్రవ (శంకా - భయ-త్రాస కృతమైనది) - ఉద్వాహ (నివాహము) - అమృతసంభవదర్శనములు కూడ అంకమునందు ప్రత్యక్షములుగా ప్రదర్శితములు కావలెను. అంకకాల పరిమితి: ఆవశ్యక కార్యములకు (సంధ్యావందన-భోజనాదులకు) విరోధము లేకుండునట్లుగా ఒక దినములో జరిగిన వృత్తమును ప్రయోజన - బీజానుసారముగా ఒక అంకమునందు నిబంధించవలెను ధీమంతు డెన్నడును ఒకే అంకమునందు బహుకార్యములను కూర్చురాదు. ఆవశ్యకకార్యములకు విరోధము కలుగకుండ కార్యములను (సన్నివేశములను) కూర్చవలెను. అంకమునందు రంగమున ప్రవేశించిన వారందరును బీజార్థ యుక్తియుక్తముగా, అర్థ-రసానుగుణముగా కార్యమును (ప్రయోజనమును) నిర్వహించి అంకాంతము సందు నిష్క్రమించవలెను. తణ-యామ - ముహూర్తములచే దినము విభక్తమై ఉండును. అట్లే ఆయా కార్యములును (సంధ్యావందన-భోజనాదులును) కాలనియమముతో కూడి ఉండును. అట్టి దిన విభాగమును గుర్తెరింగి సర్వకార్యములను స్రత్యేకముగా, పరిపూర్ణముగా, ఏ కాలమందే కార్యము నెరవేర్పడగినదో అట్లే వాని వాని విభాగములతో ప్రదర్శించవలెను.

ఒకనాడు జరిగిన కార్యమును సర్వమును అంకమునందు కూర్చుటకు వీలు పడనిచో అంకమును ముగించి పిమ్మట మిగిలిన దానిని ప్రవేశకములచే సూచింపవలెను. నాటక-ప్రకరణములలో ప్రతి అంకమునందును నాయకుడు సన్నిహితుడు కావలయును. ఇంక ప్రవేశకాదులు వాని పరిజనుల ప్రసంగములతో కూడి ఉండును. నాటక-ప్రకరణములందు ఐదు మొదలుకొని పదివరకును అంకములుండును. అంకమునకును అంకమునకును మధ్య కథాసంధాన మొనర్చుచు ఈ ప్రవేశకములను కూర్చవలెను." (నాట్యశాస్త్రము - డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారి అనువాదము - పుటలు 518 నుండి 517 వరకు).

ధనంజయూది లాక్షణికులును చెప్పిన అంకితకము లిట్లే యున్నవి.

ఏకాంకికలని ఇప్పుడు ప్రవాచిమంతున్న రూపక విశేషములకును, భరతాది లాక్షణికుల అంకితకములకును ఏమాత్రమును సంబంధము లేదు. ఏకాంకికల స్వభావమును వివరించుచు డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు “ఏకనాయక మును, ఏకవస్త్రకమును విధిగా ఏకరంగమును అయి, స్థల - కాలైక్యములు పాటించబడి, ప్రదర్శనము 30 నిమిషములు లేదా 45 నిమిషములలోపల ముగిసినచో దానిని ‘ఏకాంకిక’ అవచ్చును-” అని వ్రాసినారు.¹ ఈ లక్షణము 1957 కంటే ముందున్న లక్ష్యములను ముందుంచుకొని చెప్పినట్టిది. ఇటీవలి రెండు దశాబ్దములలో ఏకాంకిక యను మాటకు అంతగా ప్రాచుర్యము లేదు. ఈ ఏకాంకికలలో రంగవిభజనము కూడ ప్రవేశించి అంకితమునకున్న పాత కట్టు బాట్లను తెరిచివేసినది. ఇట్లు అంకితము పోయినది. తత్ఫలముగా ఏకాంకికయు మాటుక బడినది. అందువలన ఇప్పుడు నాటికలను పేరుతోనే ఏకాంకికలు మనగలుగుచున్నవి. ఈ విధముగా ఈనాడు రూపకమనగా నాటకమో లేదా నాటికయో. అంతే.

—

1. తెలుగు నాటక వికాసము - పుట : 489. (ప్రథమ ముద్రణ : 1967)

2. గేయసాహితీ

గీతము, గీతి, గానము, గాంధర్వము, పదము, పాట గేయమునకు పర్యాయపదములు. 'గాతుం యోగ్యమ్ గేయమ్' పాడుటకు తగినది లేక పాడుటకు అనువైనది గేయము. గీత - గానములను అమరకోశము సమానార్థకములుగా పేర్కొన్నది.¹

ఈ జగత్సర్వము నాదమయము. ఆకాశములో మేఘరావము, అంభోధులలో తరంగఘోష. ప్రకృతిలో ఎటుచూచినను సదీనదాల జలపాతాల కోలాహలము. వడుల కిలకిలారావాలు పశువుల అంభారావాలు. వనాంతరాలలో సింహవ్యాఘ్రము త్రేణుల గర్జనలు, గాండ్రింపులు, ఘీంకారాలు. ప్రచండముగా విజృంభించు ప్రభంజనార్శటులు. సప్త పువ్వులలోని నవమకరందమును పానము చేయు భ్రమరముల గీతాలు; మామిడి చిగుళ్లను మెక్కి మత్తిల్లిన కోకిలల మధురసంగీతాలు; పసిపాపల జిలిజిలి పలుకులు; బాల బాలికల ఆటపాటలు; చరుణుల శృంగార గీతాలు; దేశికుల దివ్య వచస్సులు; మహాపుల అమృతాడరాలు; నాదబ్రహ్మోపాసకుని ప్రణవగంగాతరంగాలు. ఇవి అన్నియు విశ్వవ్యాప్తమైన నాదమునకు సువ్యక్తానందరూపాలే. నాదమే చైతన్యము. నాదమే జగత్తు. నాదమే ఆనందము. నాదమే కదా భావమును ఆశ్రయించి వర్ణమై పదమై వాక్యమై విశాలవాఙ్మయముగా రూపుదాల్చినది¹ జగద్వాప్తపారమునకు, నవ్యనాగరకతావిలసమునకు ప్రాణాధానియు ఈ వాఙ్మయమే అనుటలో అతిశయోక్తి ఏమున్నది? వాఙ్మయము రసాశ్రయమైనపుడు సాహిత్యముగా భాసించును. ఈ విధముగా నాదము సాహితీ సృష్టికి ఉపస్కారకమగుచున్నది. ఆ సాహిత్యము రాగలయతాశబ్దమైంపుడు గేయమనిపించు కొనుచున్నది. మరి ఆ నాదము మధురమై శ్రవణసుఖదమై ప్రవర్తిల్లునపుడు గానమగుచున్నది. ఈ గానమే సంగీతమునకు మూలము. తనుకనే సంగీత రత్నాకరకారుడు శార్ఙ్గదేవుడు గీతము నాదాత్మకమనియు, నాదము పలననే వీణాది వాద్యములు

1. గీతం గానమిమే నమే - గీయత ఇతిగీతమ్. గానంచ - గైశజ్జే - (లింగాభిప్రాయ గురుబాల ప్రబోధిక. పుట: 140. (1953 ముద్రణ)

ప్రవణపేయములగుచున్నవనియు, గీతవాద్యముల ననుసరించియే సృష్ట ముండుననియు చెప్పియున్నాడు.¹ గీతవాద్యసృష్టములే సంగీతమని శార్లదేవుని మతము.² గీతమును అనుసరించి వాద్యము, వాద్యమును అనుస రించి సృష్టము ప్రప ర్తిల్లుచుండుటచేత ఈ మూడింటిలో గీతమునకే ప్రాధాన్య మున్నదని చెప్పి ట నిర్దేశింతుకముకాదు. ఈ దృష్టితో పరిశీలించితమేని సాహిత్య సంగీతములను కలబోసికొని గేయము లవతరించినదని చెప్పవచ్చును.

మానవుని హృదయము రాగధ్వేములకు నిలయము. అతని జీవిత వికాసమునకును పతనమునకును అవియే మూలములు. తన అభీష్టము సఫల మైనపుడు, తాను ఊహించని పరిస్థితి తనకు ఎదురైనపుడు అతని మనస్సు ఉత్కటహర్షమునకో ఉద్విగ్నబాధనకో వశిభూతమగును. అట్టి స్థితిలో వాగ్రూప మున అతని భావములు ఛందోబద్ధముగా బహిర్గతమగును. కవితాసృష్టికి ఇదియే నాంది. ఛందస్సుందరమైన ఈ కవిత్యము గేయమనియు పద్యమనియు ఇరు తెరగులు. ఈ రెండింటిలో గేయమే ముంగు పుట్టినదని సాహిత్య తత్త్వ వేత్త లందరును ఏకగ్రీవముగా ప్రకటించిన సత్యము. గేయముల మాత్రా చ్ఛందములు. అతి ప్రాచీనములైన వేదములలో సామవేదము గేయము. ఆది వేదమైన ఋగ్వేదమందలి కొన్ని మంత్రములు కూడ గేయములే. “వేద చ్ఛందస్సు లన్నియును స్వర సంగీతమువై అధికముగా ఆధారపడియున్నవి. అతరములయొక్క ప్రాస్వదీప్యత్యములతో వీనికి సంబంధము తక్కువ. మాత్రా పద్ధతియే అధికము.”³ గాన ప్రాశస్త్యముచేతనే సామవేదమునకు ప్రత్యేక స్థాన మేర్పడినది. సామవేదమే సామగానమై సంగీతశాస్త్రమునకు పునాదియైనది.

1. “గీతం నాదాత్మకం వాద్యం నాదవృత్త్యా ప్రకాశ్యతే

తద్వ్యయానుగతం నృత్యం నాదాధీన మతప్రయమ్’ - సంగీత రత్నాకరము, స్వగతా ధ్యాయము, విండోత్పత్తి ప్రకరణము. శ్లో. 1.

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమి (1966)

2. “గీతం వాద్యం తథా నృత్యం త్రయం సంగీత ముచ్యతే”

(సంగీత రత్నాకరము, స్వరగతాధ్యాయము - పదార్థ సంగ్రహ ప్రకరణము. శ్లో. 21.

3. తెలుగు ఛందో వికాసము - కోవెల సంపత్కుమారాచార్య అధ్యాయము 2. పుట : 10.

ప్రచురణ : కులపతి సమితి, ఓరుగల్లు (మే 1962)

“సామవేదేతు వజ్రామి - స్వరాణాం చరితం యథా
తాన రాగ స్వరగ్రామ మూర్ఛనానాంతు లక్షణం”

“సప్తస్వరాస్త్ర యోగ్రామా । మూర్ఛనాస్త్యేక వింశతిః ।
తానా ఏకోన పంచాశ దిత్యేతత్స్వర మండలం ।
షడ్జశ్చ ఋషభశ్చైవ । గాంధారో మధ్యమస్తథా
పంచమో ధైవతశ్చైవ । నిషాద స్సప్తమస్స్వరః ॥”¹

అను నారదశిక్షలోని శ్లోకములు సంగీతశాస్త్రప్రాతిపదికలను సామవేదమే సమకూర్చుచున్నదని వ్యక్తము చేయుచున్నవి. ఈ కారణముచేతనే సంగీత శాస్త్రము గాంధర్వమను ఉపవేదముగా గుర్తింపబడినది.

ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణముకూడ గానయోగ్యమైనదే. తంత్రిలయ సమన్వితముగా మధురాతిమధురముగా లవకుళులు రామాయణమును రాముని మ్రోల గానము చేసిరని వాల్మీకియే వక్కాణించియున్నాడు ² అందు వలననే రామాయణము గీతమైంది.³ ఇక భారత భాగవతములలోని భగవద్గీత, భ్రమరగీతలు, గోపికా గీతలు గానయోగ్యములే యని వాని పేర్లే తెలుపుచున్నవి. భరతుని నాట్యశాస్త్రమునందు సంగీతమునుగూర్చియు ధ్రువాగానాది గేయఫణితులను గూర్చియు అనేకాంశములు సూత్రీకరింపబడియున్నవి.

వైదిక తాకికచ్ఛందో విశేషములనుగూర్చి వివరించినవాటిలో పింగళుడు ఆద్యుడు. ఈతడు తాకికచ్ఛందస్సులలో మాత్రాచ్ఛందస్సులను ముందుగా

1. వినయాశ్రమము వారి ‘ఆంధ్ర వేదములు’ ‘సామవేదము’ - ప్రథమ సంపుటము’ ఉపోద్ఘాతము - పుట 1. అనువాదకులు బంకుపల్లె మల్లయ్యశాస్త్రి (మొదటి కూర్పు 1941)

2. “సార్వే గేయేచ మధురం ప్రమాజైత్రి ఖిరన్వితమ్
జాతిభి స్సప్తభిర్మృతం తంత్రిలయ సమన్వితమ్
రనైః శృంగార కరుణ హాస్య రౌద్ర భయానకైః
వీరాదిభి రనైర్యుక్తం కావ్యమేత దగాయతామ్” — శ్రీమద్రామాయణము. బాలకాండ.
సర్గ 4: శ్లో. 8. 9.

3. “అలిగీత మిదం గీతమ్ సర్వగీతిషు కోవిదా — శ్రీమద్రామాయణము. బాలకాండ.
సర్గ 4: శ్లో. 27.

‘పేర్కొని, అడర చ్చందస్సులను పర్యావరణ పేర్కొనుట విశేషము. అత్యములేని లక్షణముండదుగదా’ జయ దేవుని ‘గీత గోవిందము’, ‘భానుదత్తుని గీతగోళము’, నారాయణ తీర్థుల ‘ప్రప్రస్థలీలా తరంగిణి’ మున్నగు గేయకృతులు గీర్వాణ భారతికి పట్టి. మధురనాదమంగళహస్తములు. ప్రాకృతకవితావల్లరులు తీయని గేయాల పందిరులకు అల్లుకొన్నవే. హిందీ మరాఠీ ఉర్దూ కర్ణాటాది భారతీయభాషలలో గేయసాహిత్యమునకున్న ప్రాధాన్యమును జనప్రియత్వమును ఇంతింతగ దానివి.

తెలుగులో ఆదికవి నన్నయకు పూర్వమే గేయశాఖలు లనేకములున్నట్లు చెప్పట కాదారములున్నవి. దేశిచ్ఛందస్సులకు చెందిన తరువోజులు, సీసములు, మధ్యాహ్నములకు ప్రాజ్ఞస్సందయముగ శాసనములలో కనిపించుచున్నవి. తరువోజులు ద్వైపదకు అర్వాచీరూపములనివిమర్శకుల అభిప్రాయము. ఊడగతిలో సాగెడు ద్వైపదలు గానయోగ్యములు గదా! సీసములకు మధ్యాహ్నములకు ద్వైపదతో సంబంధములేకవు. పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్రమున భక్తులు తుమ్మెద పదములు, వెన్నెల పదములు, ప్రభాత పదములు, గొబ్బి పదములు మున్నగు దేశిపద్యములకి చెందిన పదములు పదములు పాడుచుండి రని వ్రాసియున్నాడు. ఆతడు తన బసవ పురాణమునకు “ఆతత సకల పురాతన భక్త గీతార్థ సమితియే మాతృక” అని చెప్పియున్నాడు. అందువలన నన్నయ కంటే పూర్వమే దేశిచ్ఛందమునకు ప్రజా బాహుళ్యమున ప్రాచుర్య ముండెనని స్పష్టమగుచున్నది. గానయోగ్యమై సామాన్యప్రజాజీవోరంగములమై తాండవము సేయగలుగు ద్వైపదచ్ఛందస్సునే శివకవు లాశ్రయించుట వారి దృష్టిలో గేయమునకున్న ప్రాధాన్యమును భంగ్యంతరముగా ప్రకటించుచున్నది. తోలుబొమ్మలాటలవారు రంగనాథ రామాయణ ద్వైపద ప్రబంధమును భద్రపరచుకొన్నారు. శ్రీనాథుని పలనాటివీరచరిత్ర ప్రజా హృదయాలను అలలెత్తించిన వీరగీతము రాళ్ళపాకవారి కీర్తనలు, తంజావూరు నాయక రాజుల కాలములో జనతాహృదయప్రాంగణాలే నాటకశాలలుగా ప్రవర్తిల్లిన యక్షగానాలు, త్యాగయ్య షేత్రయ్య కంచెర్ల గోపయ్యల కృతులు, పదాలు, భజన కీర్తనలు అన్నియు గేయసాహిత్యమున వైజయంతికలు. అభినయముతో శ్రుతికలిపి, జంత్ర వాద్యములతో జతగూడి, జనసామాన్యమునకు పారమార్థికతతోపాటు వినోదవిజ్ఞానామృతమును అందించిన హరికథలలో

బుర్రకగలలో గేయమే అంతర్వాహినిగా ప్రవహించినది. ప్రజల కింత సన్నిహితముగానున్న ఈ గేయకవిత్వా రీతులు శిష్టుల ఆదరణమునకు అవసరముల అక్రమమునకు నోచుకోలేకపోయినవి. నిరాదరణనిదాఘములో నిట్టూర్పుచున్న ఈ గేయ వాఙ్మయము నాయకరాజుల కాలములో గజ్జెట్టి గద్దెనెక్కినది; హర్ష శీతలచ్ఛాయలలో హాయిగా విహరించినది. ఇది ఆ తరువాత - పండితులకే దిక్కుదివాణములేని పారతంత్ర్యదళలో - పామరుల అండదండలతో బ్రతుకు గేయములకు నిలువ నీడలేకపోయినది. ఆ వివత్కరావస్థయందును కొందఱు మనీషులు అంగ సాహిత్య ప్రభావముతో ఉద్బుద్ధులై ప్రజాసాహితీవిశేషములను, అందలి విలువలను వెలుపలికి తీయుటకు ప్రయత్నించినారు. అక్షరచ్ఛందస్సులను వదలి మాత్రాచ్ఛందస్సులను పట్టుకొన్నారు. గురజాడ ముత్యాల సరాలు, రాయప్రోలు ప్రబోధగేయాలు, ఆదిభట్ల హరికథా గీతకలు, విశ్వనాథ కిన్నెరసాని పాటలు, నండూరి యెంకి పాటలు, బసవరాజు, వికొండల, కృష్ణశాస్త్రి ప్రభృతుల స్వేచ్ఛాగాన ఝరులు గేయకవిత్వకు కొత్త కొత్త పుంతలను చూపుచు, వింతవింత రంగులను సంతరించుచు నవ్యగేయ కవిత్వోద్యమరూపమునకు నాందీ ప్రస్తావనలు పలికినవి; నవరసాల నొలికించి నవి. ఇటీవలి కాలములో గేయవిత్వ విశ్వరూపము దాల్చినది. శ్రీశ్రీ, ఆరుద్ర, దాశరథి, నారాయణరెడ్డి, పుట్టపర్తి నారాయణాచార్య, కాళోజి, వానమామలై వరదాచార్య, ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్య ప్రముఖులు గేయ కవిత్వా విహాయసములో సరికొత్త పాలవెల్లులను సృష్టించినారు. గేయము ఖండ కావ్యముల దశను దాటి సమగ్ర ధాకావ్యరమణీయారణ్యములోనికి ప్రవేశించినది.¹ అంతటితో ఆగలేదు. అనేకసాహితీప్రక్రియలకు ఆలంబన మైనది. ఇది శ్రవ్యకావ్యముల మాట. గేయకవిత్వ దృశ్యకావ్యప్రపంచమున కూడ అదుగిడి తన ఉనికిని స్థిరపరచుకొని “నాటకాంబు నాహిత్యమై”ను ఆధాణకమునకు ఆదర్శమై నిలిచినది.

ఇంతవరకు మన సాహిత్యమున గేయమునకున్న ప్రమేయమును గూర్చి విహంగదృష్టితో పరిశీలించితిని.

1. ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ‘నాగార్జున సాగరము’, ‘కర్పూర వసంతరాయలు’, ‘విశ్వనాథనాయడు’ వంటి వానిని సమగ్ర గేయ కథా కావ్యములుగా పేర్కొనవచ్చును. మరికొందరు కవులు ఈ ప్రక్రియను చేపట్టి సఫలీకృతు లగుచున్నారు.

3. సంగీత ప్రాశస్త్యము

ప్రణవము శబ్దమే; నాదరూపమే. ప్రణవము వేదములకు అది. ప్రణవమే భగవద్స్వరూపము. గలువ నలుమోములనుండి ప్రసరించు నాలుగు వేదములు, విష్ణుమూర్తి చేతిలోని శంఖము, హరుని కరమునందలి డమరుకము సృష్టి స్థితిలయకారులు నాదస్వరూపులని నాదప్రియులని నాదాలంకారులని సంగీతమునకు మూలపాతువైన నాదప్రాశస్త్యమును పురాణములు ఘోషించుచున్నది. 'భావాంబరవిధిస్త్రిశునవిహారిణి' వాగ్దేవి వీణాపాణి. సహస్రశిర్షుడయిన అదిశేషుడు కాగమాధ్యరస్యముచేత పరవశించువాడే. సతలోని శాస్త్రభూగమైన భగవద్గీతు ఉపదేశించిన శ్రీకృష్ణపరమాత్ముడు ముగ్ధునిగానెల్లడే. దేవగణిన్న కింపున వివిధాద్యరసాద్యగంధస్వామిలగానే మనస్సృష్టి పథమున తారాడునది సంగీత సృష్టిములే. సంగీతము దేవల భాష అని కార్తైల్ పండితుని ఉద్ఘోష.¹ నారదతుంబురులు సంగీతస్వరూపులే యేదా! పర్కసుడైన రావణుడు వీణావాదకులకులుడట.

అదిమానవుని ఆటపాటలే ఆననిలోని కళాజిజ్ఞాసను అంకురింపజేసి ఆననిని కళావిదునిగ తీర్చిదిద్దినవి. పలుకలేని, వర్ణింప వలకులను అర్థముచేసికొనలేని పదపాప పైగము పాట విన్నవనే ఏడుపుచూని కిలకిలనవ్వును. ఉదయన చుహారాజు వీణావాదనముతో అడవిపనుగులను పళవరచుకొనినట్లు భాసుని 'స్వప్న వానపదత్త' ప్రకటించుచున్నది. సంగీతముకూడ నాగస్వరము విన్నంతనే పడగెత్తి నాట్యముచేయుననుట ప్రసిద్ధనిషయము. అడ-మగ తేడా లేకుండ, శిశువు-పశువు అను విభేదము లేకుండ సమస్త జీవలోకమును సంతోషాంతరంగులను కావించునది గానకళ. కావుననే "శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తిగాన రసంఘణిః" అను ఆఖాణకము ప్రచారమయ్యున్నది. సంగీతము విశ్వమానవ భాష అని మహాకవి - లాంగ్ ఫెల్లో అభియుక్తోక్తి.²

1. 'Music is well said to be the Speech of angels' —Carlyle.

2. "Music is the universal language of mankind" — Longfellow 'Outre-Mart'

సంగీతమును, భక్తిని మోక్షసాధనములుగా భావించి తరించిన పవిత్ర చరిత్రల గాథలెన్నియో ఉన్నవి. పదకవితాపితామహుడైన అన్నమయ్య “అడిన మాటెల్ల అమృత కావ్యముగ-పాడిన పాటెల్ల పరమగానముగ” జీవితమునే సంగీతముగా మలచుకొని జీవన్ముక్తుడైన కళాకవస్వి. “సంగీత జ్ఞానము భక్తివినా సన్మార్గము గలదే మనసా” “నీ సద్భక్తి సంగీత జ్ఞానవిహీనులకు మోక్షము కలదా” అని త్యాగరాజు సంగీత మాహాత్మ్యమును ఉగ్గడించినాడు; నాదబ్రహ్మోపాసనచేసి రరించినాడు. వీణావాదన తత్వజ్ఞుడును, శ్రుతిజాతి వికారదుడును తాళజ్ఞుడును అయిన సంగీతకళాకోవిదుడు అవలీలగా మోక్షమును సాధించునని పేదర్చియైన యాజ్ఞవల్క్యుడు సంగీతమును మోక్షసాధకముగా పేర్కొన్నాడు.¹ సంగీతశాస్త్ర రహస్యములను సూత్రబద్ధము చేసిన మొట్టమొదటి గ్రంథము సంగీతరత్నాకరము. చతుర్విధపురుషార్థములైన ధర్మార్థకామ మోక్షములకు సంగీతమే పుష్కలసాధనమని ఆ గ్రంథము బోధించుచున్నది.²

రామరాజభూషణుడు సంగీతకళారహస్యనిధి. గన పసుచరిత్ర ప్రబంధములోని పద్యముల నెన్నింటినో లయ తాళ బద్ధములుగా రచించి సంగీత సాహిత్యముల సరససమ్మేళనమును సాక్షాత్కరింప జేసినాడు. నిద్యలలో సంగీతవిద్య అత్యుత్తమమని పింగళి సూరిన హృదయము.³ పదమునకు సొగసును సవదరించునది శ్రుతియని వీరగాథాగాయకుని మనసు.⁴ అంతర్వహి

1. “వీణవాదన తత్వజ్ఞః శ్రుతిజాతి వికారదః

రాజజ్ఞ శ్వాప్రయాసేన మోక్షమార్గం సగచ్ఛతి” - ఆంధ్రుల సంగీత కళ, మంచాళ జగన్నాథరావు పుట : 41. ప్రచురణ : ఆం. ప్ర. సంగీత నాటక అకాడమి (1975)

2. “తస్య గీతస్య మాహాత్మ్యంకే ప్రశంసిత మిశతే

ధర్మార్థ కామమోక్షేణ మిదమేవైకే సాధనమ్” - శార్వదేవుని సంగీత రత్నాకరము స్వరగతాధ్యాయము - పదార్థ సంగ్రహ ప్రకరణము ప్లో. 30. ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమి ప్రచురణ (1966)

3. “విద్యలందెల్ల సంగీత విద్య మిగుల

ఉత్తమముగాదె యది పురుషోత్తమునకు

సర్పితం బగునేని యేమని నుతింతు” - సూరస కళా పూర్ణోదయము.

అశ్వా. 2; పద్యము 68

4. కాటమరాజు కథ - గంగుల వినయెల్లయ.

రిండ్రయములనే కాక అత్తకు నైదిము శాంతిని ప్రసాదించగజాలు గానకళ సర్వకళలలో శ్రేష్ఠమైనదని పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు సువ్యక్త పరచినారు.¹ స్వాంతముండు సంగీతము లేనివాడు, మధురనాదరంగము లకు స్పందించనివాడు, కుట్రలకు, కూహకాలకు, దౌష్ట్యాలకు, దౌర్జన్యాలకు నైదోడని మహాకవి షేక్స్పియరు సంగీత మాహాత్మ్యమును ఆవిష్కరించినాడు.² భువిలోని మానవాంతరంగములను రసార్థపునీరముచేసి దివికి తీసికొనిపోగల శక్తి సంగీతమునకున్నదని అమెరికా మహాకవి లాంగ్ ఫెల్లో గానము చేసినాడు.³

ఇంతవరకు మనీషివంతులు వెలిబుచ్చిన ఆభిప్రాయములను ఊహగాగొని సంగీతము మోక్షసాధనముగను అతీంద్రియ శక్తి సమన్వితముగను మానవ జీవితమునందు నిలిచిపోయిన తీరుతెన్నులను గూర్చి నిరూపించుటకు ప్రయత్నించితిని. ఐహికజీవితమునందు కూడ సంగీతమునకున్న ప్రాచుర్యము అనన్య సామాన్యమైనది. అంతస్సులను ఆకట్టుకొను శక్తి సంగీతమునకు ఉన్నందువలననే మతాలను, స్వీయాభిమతాలను జనశాహుళ్యములో ప్రచారము చేయుటకు దానిని ఎప్పటినుండియో మానవులు ఉపయోగించుకొనుచునే ఉన్నారు. గానయోగ్యమైన ద్విపదను చేపట్టి పాల్కురికిసోమనాథుడు వీరశైవమత ప్రచారమును గావించియున్నాడు. వీరగాథా గానము తెన్నియో వీరభటులలో

1. “కన్నులకుఁ జల్వఁ చెవులకుఁ గ్రమతయును

శ్వాస సంస్తంభనమున నానకును బలిమి.

గాత్రమున రోమహర్షణ కలన మతీయు

మనసునకుఁ దాండవంబు నాత్మకును శాంతి

సర్వరోగ సంహరణము జనులకిచ్చు

గానకళ సర్వ కళలలో మానితంబు’ — (పానుగంటి - మాలతీమాల)

2. “The man that hath no music in himself

Nor is not moved with concord of sweet sounds

Is fit for treasons – Stratagems and Spoils”

Shakespeare ‘The Merchant of Venice’ Act v - Sc. 1.

3. “God sent his singers upon earth

With songs of sadness and of mirth

That they might touch the hearts of men

And bring them back to heaven again.” — “The Singers”

H. M. Long fellow.

సమరోత్సాహమును జ్వలింపజేసినవే. ముత్తుస్వామి దీక్షితుల 'అమృత వర్షిణి' రాగాలాపన వలన కుంభవృష్టి కురిసినదట. అక్కరు సార్వభౌముని ఆస్థాన గాయకుడు తాన్ సేనుడు దీపకరాగమాలపించి దివ్యైలను వెలిగించెనట. సంగీత ప్రసరణము వలన సమధికములైన పండించపచ్చుని ఆధునిక శాస్త్ర పరిశోధనలు నిరూపించుచున్నవి. సంగీత శ్రవణముచే కొన్ని వ్యాధులను ఉపశమింప జేయవచ్చునని విజ్ఞులు చెప్పగా వినియుంటిని. ఇట్టి అంశములు సంగీత కళకున్న సముజ్జ్వలక క్తి సామర్థ్యములను నిరూపింప గలుగుచున్నవి. ఈ క్తి సామర్థ్యముల స్వరూప స్వభావములను వివరించుటకు ప్రయత్నింతును.

లలితకళలలో శ్రవ్య కళలైన కవిత్వ సంగీతములందు వర్ణనస్తువు చిత్ర విచిత్ర గతులతో చలించిపోవుచుండును. అందుచేతనే ఇవి చరకళలుగా పేర్కొనబడినవి. సంగీతమునందలి ఈ చర్యమును కీ॥శే॥ ఆచార్య సింగళి లక్ష్మీకాంతము గారు ఇట్లు వివరించినారు— “చరకళలలో సంగీతమునందు, ఆ చలనము ప్రవాహగతిగా సాగును. గానమునకు ద్రవ్యము నాదము. మంచి గాత్ర సంపదగల గాయకునితో అది వెలువడినప్పుడు తాల్చెడి మాధుర్యగుణమే అందలి సౌందర్యము. ఆ నాదము రాగాలాపన, స్వరప్రస్తర, విలంబద్రుతతాళ గతులతో వెల్లివిరియుట దాని చలనము. ఈ చలనమే ఆ నాదమాధుర్యమునకు మోహనత్వమును కలిగించును”.¹ నాదమునందలి ఈ చలనమాధుర్యములే హృదయమును ద్రవీకరింపజేసి ఆనందపారవశ్యములను కలిగించును. అమోఘ మైన రసానందసంధానక క్తి సంగీతమునకున్నట్లుగా మరొక్క కళకులేదు. అందువలననే “సంగీతమపి సాహిత్యం సుస్వత్వాః స్తనద్వయమ్ - ఏకమాపాత మధుర మన్యదాలోచనామృతమ్” అను అభియుక్తి క్తి ప్రాచుర్యమునందినది. కవిత్వమును ఆస్వాదించుటకు సహృదయత, వ్యుత్పన్నత అత్యావశ్యకములు. కాని సంగీతమును ఆస్వాదించుటకు కేవలము వివగలిగిన చెవులుండిన చాలు. సంగీతమును విని సస్యములు ఫలించుట లేదా? శిశువులు ఆనందరసాంబుధిలో టలలాడుటలేదా? పూత్కరించు ఫణి ఫణమెత్తి నాట్యము సేయుట లేదా? మేఘములు వర్షించుటలేదా? జోతులు వెలుగుటలేదా? - ఇవన్నియు ఆలోచనాపరవశములై ప్రవర్తిల్లి యుండెనా? - కాదనియే సమాధానము. కనుకనే సంగీతము ఆపాతమధురమనియును, కవిత్వము ఆలోచనామృత

1. సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష : పుట. 16: ప్రచురణ (1966)

మనియును ప్రచారమునందున్న అంశము అకరపత్యము. ఇంద్రియములలో తాను మనస్సు అయినట్లు గీతాచార్యుని వచస్సు.¹ అట్టి మనస్సును చలంపజేసి మాధుర్యానుభూతికి గురిచేసి వెలుగొందుకది సంగీతము. పరమాత్ముని సైతము కదిలంపగాజాలిన శక్తి సంగీతమునకెట్లు కలిగినది? - సంగీతము నాదాత్మకమని ఇతఃపూర్వమే చెప్పియుంటిని. నాదోత్పత్తిని గూర్చి శార్ఙ్గదేవుని అభిప్రాయమును ఇట పొందుపరచి స్పష్టపరించుటకు యత్నింతును. శార్ఙ్గదేవుడు నాదమున కిచ్చిన నిర్వచనమిది :

“నకారం ప్రాణనామానం దకారమనలంబిదుః

జాతః ప్రాణాగ్ని సంయోగా త్తేన నాదోఽభిధీయతే”²

“నకారము ప్రాణముగను దకారము నగ్నిగను బురులెఱంగిరి. ప్రాణాగ్ని సంయోగమున బుట్టినది యగుటంజేసి యది నాదమని చెప్పబడుచున్నది.” ఈ నిపయమునే సుప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారులు, సంగీతసాహిత్య కళాపారిణులు, బహుభాషాకోవిదులు, ప్రామాణికవిమర్శకులు శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యుల వారు ఈ విధముగా వ్యాఖ్యానించినారు— “అచ్చకు సంకల్పము కలుగును. అప్పుడది మనస్సు నుద్బోధించును. ఆ మనస్సు నాభియందున్న యగ్నిని గొట్టును. అగ్ని - వాయువును ప్రేరేచును. ఈ కార్యతంత్రమే నాదమునకు - “పురుడు” దీర్చుట.”³

అగ్ని తేజస్వ్యరూపము. అది శక్తిక ప్రతీక. వాయువు చలనస్వరూపము. అది ప్రాణమునకు (జీవమునకు) ప్రతీక. కనుక అసలము అనిలము కలిసి ఒక్కటియై సుహృద్భుతశక్తిని సంపరించుకొని ఆపాదమధురసంగీతరూపముతో నిశ్వమును శశిభూతమొనర్చుకొనుచున్నది.

1. “ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి” — భగవద్గీత - విభూతి యోగము. శ్లో. 22.

2. సంగీత రత్నాకరము - స్వరగతాధ్యాయము - నాదస్థాన శ్రుతి స్వరజాతికుల దైవ తన్వ చ్చందోరస ప్రకరణము : శ్లో. 6; పుట 31. తెలుగు అనువాదము - శ్రీ గందం శ్రీరామమూర్తి. ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1966)

3. వాగ్గేయ కారులు - పదకృతి సాహిత్యం. పుట. 1.

ప్రచురణ ఆం. ప్ర. సంగీత నాటక అకాడమీ 1975.

4. రూపకములు - సంగీతనృత్యములు

సంస్కృతమునందలి రచనాప్రక్రియలన్నియు తెలుగులో ప్రవేశించినను రూపకము మాత్రము 19 వ శతాబ్దము ఉత్తరార్ధమున గాని అవతరించలేదు. ఇట్లవతరింపకపోవుటకుగల కారణములు ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటాచార్యునిగారు ఇట్లూహించియున్నారు. “సంస్కృత నాటకములలోఁగానవచ్చు పాత్రానుగుణ భాషా ప్రయోగము తెలుఁగున నప్పుడు సాధ్యము కాకపోవుటయు, లాఙ్ఙికు లెవ్వరును రూపకలక్షణములను వివరింపకపోవుటయు, నాటక ప్రదర్శనమునకుఁ దగిన రంగపరికరాదులు లేకపోవుటయు, గట్టులు సంఘబాహుళ్యలుగాఁబరిగఁ దింపఁబడుటయు నందుకుఁగారణములై యుండునని యూహింపవచ్చును.”¹ ప్రయోగదృష్టితో పరిశీలించినపుడు సంగీతరూపకనిర్వహణము సామాన్య రూపకనిర్వహణము కంటె కష్టతరము. ఈ కారణముచేతనే సంగీతరూపక ములు తొలిన్నాళ్లలో ఎక్కువగా శ్రవ్యరూపకములుగనే వెలువడినవి. అందుకు ఆకాశవాణి వారి ప్రోత్సాహము కూడ వానికి లభించినది. ఈ గేయరూపక ప్రక్రియ అత్యాధునికమైనదనియు, పాశ్చాత్య ప్రభావముచేత వెలసినదనియు కొందరు విమర్శకులు ఊహించియున్నారు ఈ ఊహ పూర్తిగా సరియైనది కాదని నేను ముందు ముందు నిరూపించుటకు యత్నింతును. ప్రస్తుతము గేయ నాటికయందలి ప్రధానాంగములైన గీతనృత్యములు భక్తుని కాలమునుండి రూపకములలో చోటుచేసికొనిన తీరు తెన్నులను గూర్చియు ఈనాటి గేయ నాటికారూపకల్పనకు ప్రత్యక్షముగనో పరోక్షముగనో దోహదముచేసిన రూపక విశేషములను గూర్చియు పరిశీలింతును. సంస్కృతరూపకములనేకాక, సంగీతాభినయములను ఆధారముగా చేసికొని ప్రజా బాహుళ్యమును ఉద్రూత లూగించిన హరికథ, బుర్రకథ, జముకులకథ, యక్షగానము, వీధి భాగవతము మున్నగు దేశీయదృశ్య కళావిశేషములను గూర్చియు వివరించుచు నేటి

గేయనాటికావతరణకు ఈ కళా రూపాలు క్రమముగా దారిదీనిన విధానమును స్పష్టపరతును.

గీతనృత్యములు గేయనాటికా నిర్మాణ ప్రాతినిధికము. ఇవి ఏ రూపకమునకైనను లాల్పమును రంజితవ్యమును అధికమును అపాదించి రూపక సౌందర్య సమగ్రముకు సౌష్ఠవమునకు సర్వవిధముల సాహాయ్యపడును. ఇవి లేని రూపకము రసాగందసంధాయకము కాదు. ఈ అభిప్రాయమే నాట్యశాస్త్రములో నాట్యోపత్తి అధ్యాయమున కైశికీవృత్తి ప్రయోజన సందర్భమున భరతుడు ప్రసించించియున్నాడు. ఇక రూపకమునందు సంగీతనృత్యములకు సంబంధించిన అంశములను వివరించును.

(1) కైశికీవృత్తి :

బ్రహ్మ ఉపదేశించిన నాట్యవేదమును - భారతి, సాత్త్వతి, ఆశభటి వృత్తులతో కూడిన ప్రయోగమును - ఒకసారి భరతుడు బ్రహ్మసన్నిధిలో ప్రదర్శించి చూపగా అతడు భారతాది వృత్తులతోపాటు కైశికీవృత్తినికూడ చేర్చవలసినదిగా ఆదేశించి, అందుకు సంగీతముగా నాట్యాలంకారచతురత్వైస అనగా కైశికీవృత్తి ప్రయోగమునందు నిపుణులైన అప్పరసలను సంకల్ప మాత్రమున సృజించి భరతున కిచ్చినాడు. ఈ అప్పరసలనేకాక వాద్య నిర్వహణార్థమై సశిష్యుడైన 'స్వాతి' మునిని, గీతగానముకొరకు నారద గంధర్వులను నియమించినాడు. వీరి సహకారముతో కైశికీవృత్తినికూడ చేర్చి భరతుడు నాట్యవేదమును సమగ్రముగను ఫలప్రదముగను ప్రయోగించినాడు. ఈ విషయము నంతయు భరతుడు నాట్యశాస్త్రమున ప్రథమాధ్యాయమునందే తెలిపియున్నాడు. అందు ఇరువదవ అధ్యాయమున వృత్తులను గూర్చి వివరించుచు ఈ కైశికీవృత్తిని తాను బ్రహ్మ ఆజ్ఞను అనుసరించి సామవేదము నుండి సంగ్రహించినట్లు పేర్కొన్నాడు. కావున కైశికీవృత్తి గేయ బంధురము.

కైశికీవృత్తికి నాట్యశాస్త్ర మందున్న లక్షణమిది. "సుకుమార వస్త్ర మాల్యాదులచే చిత్రమైనదియును, గీర్వాణ బహుళమును, స్త్రీలచే ప్రయోగింప బడునదియును, కామోపభోగముచే (రతిచే) జనించునదియును అగు వ్యాపారము

‘కైశికీవృత్తి’ అనిబడును.”¹ (నాట్యశాస్త్రము-అనువాదము-డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు - పుట 617)

ఈ కైశికీవృత్తిలోని గీత నృత్యములు నేటి గేయనాటికకు ప్రధానాంగములుగ పరిణమించుచున్నవి. వీనులకును కనులకును విందు ఒనగూర్చుచు మనసును ఆనందింపజేయు సంగీతనృత్య సంయుక్తమైన ఈ కైశికీవృత్తి రూపకమునకు ఒక ఆకర్షణను రమణీయతను ఆపాదించి ఖిన్న ఖిన్న రుచులున్న పండితపామరులను పరమానందభగితులను చేయుననుట అత్యుక్తి కాదు.

(2) పూర్వ రంగంగములు :

పూర్వ రంగమునందలి ప్రత్యాహార, అవతరణ, ఆరంభ, ఆశ్రావణ, వక్త్రపాణి, పరిమిట్టన, సంఘోటన, మార్గాసారిత, ఆసారితము అను తొమ్మిది అంగములు గీతవాద్యములకు సంబంధించినవే. యవనికలోపల నిర్వర్తించబడుటచే ఇవి అంతర్యవనికాంగములనియు అనబడును. ఇవియేగాక, యవనిక వెలుపల నిర్వర్తించవలసిన అంగములు గీతవిధి, ఉత్థాపనము, చారి, మహాచారి అవకృష్టధృవ మున్నగునవి గీతస్మిత్యవాద్యములతో ప్రవర్తిల్లునవే.²

(3) లాస్యాంగములు :

రూపకములలో నృత్యగీతముల ప్రసక్తి లాస్యాంగములయందు కనిపించుచున్నది. పార్వతిచేయు సుకుమారాభినయము లాస్యము. లాస్యము అంగముగా రలిగినది లాస్యాంగము. లాస్యము కైశికీవృత్తిలోని అంశమే. లాస్యాంగములు పది అవి - గేయపదము, స్థితపాత్యము, ఆసీనము, పుష్పగండిక, ప్రచ్ఛేదకము, త్రిమూఢకము, నైంధవకము, ద్విమూఢకము, ఉత్తమోత్తమకము, ఉక్తప్రత్యుక్తము; వీనిలో గేయపదము, పుష్పగండిక,

1. “యాశ్లక్ష నేపథ్య విశేష చిత్రా

శ్రీ సంయుతా యా బహునృత్యగీతా

కామోపభోగ ప్రభవోపచారా

తాం కైశికీం వృత్తి ముదాహరన్తి” - నాట్యశాస్త్రము, అధ్యాయము 20. శ్లో. 46.

(నిర్ణయ సాగర ముద్రణ : బొంబాయి 1948)

2. నాట్యశాస్త్రము - 5వ అధ్యాయము.

త్రిమూఢకము, సైంధవకము, ద్విమూఢకము, ఉక్తప్రత్యుక్తము అనునవి నృత్యగేయబంధురములు. వాని స్వరూపమిది.

“గేయపదము : అనగములంగురపిష్టులైన గాయనులు చింత్రీఖాండవాద్య సహితముగా శుక్కు (అభినయ శూన్యముగా) గానముచేయుట ‘గేయపద’మనబడును. (ఉదా : నాగానందమునందు ప్రథమాంకమున మలయవతి పీఠపై పాడుట). ప్రియగుణాన్వితమైన గేయమును సాంగీపాంగవిధానముచే అభియించుటయును ‘గేయపద’ మనబడును.

పుష్ప గండిక : గానాశ్రితమగు గేయమును నిబిడ సృష్టములతో, పురుష చేష్టలతో ప్రదర్శించుట ‘పుష్ప గండిక’ అనబడును. (ఉదా : ‘రత్నావళి’ యందలి ద్వితీయాంకమందు దీని కుదాహరణము కలదు) వివిధములైన సృష్టములు, ఆతోద్యసంయుతమగు గేయము, స్త్రీ, పురుషవేషమున చరించుట అను ఈ మూడును ఎచ్చట ఉండుదో అది ‘పుష్ప గండిక’ అనబడును.

త్రిమూఢకము : పురుషములును తీవ్రములునుకాని పదములచేతను, సమవృత్తములచేతను అలంకృతమైనదియును, పురుషభావాధ్యమును అయిన నాట్యము ‘త్రిమూఢక’ మనబడును. (‘రత్నావళి’ యందలి ద్వితీయాంకమందు దీని కుదాహరణము కలదు).

సైంధవకము : వీణావాద్యాది క్రియాన్వితమును, ప్రాకృతవచన యుక్తమును అగుచు విభ్రష్ట సంకేతముగల పాత్రతో కూడిన నాట్యము ‘సైంధవక’ మనబడును. (‘రత్నావళి’ యందలి ద్వితీయాంక మిందులకుదాహరణము.)

ద్విమూఢకము : గీతాంగకములైన ముఖ - ప్రతిముఖములతో ఉపేతమును, చతురశ్ర విద్రుమమును, శ్లిష్టభావరసోపేతమును, వైచిత్ర్యార్థమును అగు నాట్యము ‘ద్విమూఢక’ మనబడును. (‘రత్నావళి’ యందలి ద్వితీయాంకమిందులకుదాహరణము).

ఉక్తప్రత్యుక్తము : కోపప్రసాదజనితమును, సాధిక్షేపదాశ్రయమును, చిత్రగీతార్థయోజితమును అగునది ‘ఉక్తప్రత్యుక్త’ మనబడును.¹ (‘రత్నావళి’

1. ఈ లాస్యాంగములు బొంబాయి (నిర్ణయ సాగర ముద్రణ) వారి నాట్యశాస్త్రములో 18వ అధ్యాయంతమున 182 నుండి 193 వరకు గల శ్లోకములలో పేర్కొనబడినవి.

యందలి తృతీయాంకమునందు దీనికుదాహరణము కలదు.” (భరతుని నాట్య శాస్త్రము - అనువాదము డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావు. 19వ అధ్యాయము - పుటలు 581 నుండి 583 వరకు).

రూపకములలో సృత్యగేయములున్న సన్నివేశములను లాస్యోంగము లనుటలో విప్రతిసత్తి ఉండదు. రమ్యములైన ఈ సృత్యగేయముల కూర్పుతోనే రూపకమును వినిర్మించుట గేయనాటికా రచనమనిపించు కొనును.

(4) ధ్రువాగానము :

రూపక ప్రయోగమునందు సంగీతమునకున్న ప్రమేయమును పరిశీలించిన ఎడల స్పష్టముగా తెలియవచ్చునది కైశికీవృత్తియని ఇదివరకే వివరించితిని. ఈ కైశికీవృత్తి నిర్వహణమునకు బ్రహ్మ నారదతుంబురులను అప్సరసలను నియోగించినాడు. భరతుడు వీరి సాహాయ్యమున రూపకమును సుఖదముగను, రసప్రదముగను ప్రయోగించినాడు. నారదాదులు రూపకమునందు గానమును ప్రయోగించు సందర్భములను యోజించి గీతాంగముల వైవిధ్యమును కూడ నిర్దేశించినారు. ఆ గానవిశేషములనే ‘ధ్రువాగాన’ మందురు. నిజమునకు ఈ గానములు చతుర్విధాభినయములవలన ఉదయించు రసమునకు అనువైన వాతావరణమును ఏర్పరచి సామాజికుని హృదయమున తాదాత్మ్యమును సంఘటింపజేయును. ఈ ధ్రువాగాన ప్రయోజనమును గూర్చి భరతుడు ఇట్లు వివరించినాడు -

“వర్ణ సయోగములేని చిత్రము శోభాజనకము కానట్లే ధ్రువాగానము లేనిదే నాట్యము రక్తికట్టదు”¹ (నాట్యశాస్త్రము - డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారి అనువాదము. పుట - 824)

ధ్రువల స్వరూప స్వభావములను, వానిని ప్రయోగించు సందర్భములను, వాని వలన సాధింపనగు ప్రయోజనములను, వాని భేదములను భరతుడు విపులముగా వివరించయున్నాడు. అతడు ‘ధ్రువ’ శబ్దమునకు సార్థక్యమును ఇట్లు వివరించినాడు.

1. “యథా వర్ణాదృతే శోభతే న నివేశనమ్

ఏవమేనం వివాగానం నాట్యం రాగం నగచ్ఛతి” నాట్యశాస్త్రము 32 వ అధ్యాయము.

“వాక్యములు, వర్ణములు, అలంకారములు, యతులు, పాణులు, లయలు అనునవి ఇందు అన్యోన్య సంబద్ధములగుచు స్థిరత్వమునందుచున్నవి కాన ఇది ధ్రువ అనబడెను”¹ (నాట్యశాస్త్రము - డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావు గారి అనువాదము - పుట 807)

సంగీత సృష్టికళయందు సరసమైన సమస్వయము ఈ ధ్రువలతో ధ్వనించుచున్నది. ఇక ధ్రువాప్రయోగమునందు గమనించవలసిన అంశము లను గూర్చి భరతుడిట్లు సూచించినాడు -

“వస్తువును, ప్రయోగమును, ప్రకృతిని, రసమును, భావమును, ఋతువును, దేశమును, కాలమును, అవస్థను, వయస్సును ఎరింగి ధ్రువను ప్రయోగించవలెను”² (నాట్యశాస్త్రము - డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావు గారి అనువాదము - పుట 818).

“ధ్రువాభేదములు : ‘వివిధవృత్తములకు సంబంధించినవై ఉత్తమ - మధ్యమ - అధమ ప్రకృతులు కలిగినవై యథాస్థానరసోపేతములై ధ్రువలు ఐదు విధములుగా నుండును.

1. ప్రావేశికి : నానారసార్థముల ననుసరించి పాత్రల ప్రవేశ సమయమున చేయబడు ధ్రువాగానము ‘ప్రావేశికి ధ్రువాగానము’ అనబడును.

2. వైష్కామికి : ప్రస్తుత విషయస్తుతి సరముగ అంకాంతమున పాత్రల నిష్క్రమణసమయమున చేయబడు గానము ‘వైష్కామికిగానము’ అనబడును.

3. ఆక్షేపికి : ద్రువలక్షణములందని స్పష్ట విధియందు క్రమమును విడిచినపుడు చేయబడు ధ్రువాగానము ‘ఆక్షేపికి ధ్రువాగానము’ అనబడును. ఈ ధ్రువలు ద్రుతద్రువ, స్థితిద్రువ అనియు పేర్లు కలవు.

1. “వాక్యవర్ణాహ్వలంకారా యతుయః పాణయోలయాః

ధ్రువ మన్యోన్య సంబద్ధా యస్మాత్త స్పృద్ధ్రువా స్వరూపాః

నాట్యశాస్త్రము - 32 వ అధ్యాయము.

2. “వస్తుప్రయోగం ప్రకృతం రసభావాశ్రితం చ యత్

దేశం కాలమవస్థాం చ జ్ఞాత్వా యోక్త్యా ధ్రువా బుధైః”

నాట్యశాస్త్రము - 32 వ అధ్యాయము.

4. ప్రాసాదికీ : రసాంతరోపగతమగు సామాజిక హృదయమున ప్రకృత రసానుభవమునకు తగిన ప్రసాదమును కల్పించు ధ్రువాగానము 'ప్రాసాదికీ ధ్రువాగాన' మనబడును

5. అంతర : ఎక్కువభారముచే క్షుంగినపుడు, మూర్ఛనందినపుడు, పతనము చెందినపుడు, దోష ప్రచ్ఛాదనము చేయవలసిన సమయమున, విషాదము చెందినపుడు, విస్మృతి చెందినపుడు, క్రోధము కల్గినపుడు, నిద్రపోయినపుడు, మత్తన కల్గినపుడు చేయబడు ధ్రువాగానము 'అంతరా ధ్రువాగానము' అనబడును.¹ (నాట్యశాస్త్రము - డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారి అనువాదము 32వ అధ్యాయము. పుటలు - 808, 816, 817)

వివిధములైన ఈ ధ్రువలను ప్రయోగించునపుడు దేశకాల పాత్రముల ననుసరించి లయతాళగతి స్వరములను, భాషాచ్ఛందిస్సులను, ఉపమానములను భరతుడు విపులముగా సూత్రీకరించి యున్నాడు.

గేయనాటికారచనాప్రయోగదక్షులైన శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంత రావుగారు 'ప్రాచీన ఆధునిక సంగీత నాటకాలు' అను వ్యాసమునందు ధ్రువల ప్రాధాన్యమునుగడించుచు అవి యక్షగానము నందలి దరువులేయనియు,

1. "నానారసార్థయుక్తా నృణాం యానీ (గీ?) యతే వివేకేషు

ప్రావేశికీ తు నామ్నా విజ్ఞేయాసా ధ్రువాకీజ్ఞైః

అంకాంతే నిష్క్రమణే పతానాం గీయతే ప్రయోగేషు

నిష్క్రమేవ గతగుణం విద్యానై (నై?) ప్రామికిం తాంతు

క్రమముల్లంఘ్య విధిజ్ఞైః క్రియన్తేయా ద్రుతలయేన నాట్య విధౌ

ఆడేపికీ ధ్రువాసా ధ్రువాస్థితా వాపి విజ్ఞేయా

యావ రసాస్తత ముపగత మాజేవ వశాద్భ్రుతం ప్రసాద యతి

రాగ ప్రసాద జననీం విద్యాత్పాసాదికిం తాంతు

విష సంమూర్ఛితే భాన్తే వస్త్రాభరణ సంయమే

దోషప్రచ్ఛాదనే యావ గీయతే సాస్తరాచ్ఛదా"

["విషజ్ఞే విస్మృతే క్రుద్ధే సుప్తే మత్తేఽథ సంగతే

గురుభారా వసన్నే చ మూర్ఛితే పతితే తథా" కాశీ పారము - (పాతాంతరము)

[నాట్యశాస్త్రము-32వ అధ్యాయం. శ్లో. 318 నుండి 322 వరకు

బొంబాయి (నిర్ణయ సాగర) ముద్రణ : 1948, పుట 589.]

అందువలన సర్వలక్షణలతోను ముద్రైత సంగీతనాటకములు మగదేశములో పాశ్చాత్యుల ఆపెరాలరస్సు ఇరువది శతాబ్దములకు ముందే వెలుగుట్లు అభిప్రాయపడి యున్నారు.¹

ధ్రువాగాన ప్రయోజనమును గూర్చి చెప్పచు భరతుడు - “వాక్యములచే వాచ్యము చేయరాని నిబంధమును మాత్రమే ధ్రువాగీతులచే చెప్పవలెను”² అని నివదించెను. ఇప్పటి గేయనాటికలందు కూడ ఇతివృత్తమునందలి అనేకాంశములను వాచ్యముగా గాని గీతముల ద్వారమునను, వాద్య సంగీతము ద్వారమునను ప్రయోగించుచున్నారు. నేటి చలనచిత్రములందును, రంగస్థల నాటకములందును పాత్రల సంభాషణములందలి భావములకు, పాత్రల అభినయములకు ఆయా సన్నివేశములకు సంబంధించిన రసములకు అనుకూలముగను వాద్యసంగీతమును ఉపయోగించుటనుండి సర్వసాధారణము. ఈ విధముగా గీతవాద్యనృత్యములకు రూపక ప్రయోగమునందు కైశికీవృత్తి ధ్రువాగానాదుల ద్వారమును పితృ ప్రాముఖ్యమును భరతుడు కల్పించి, రూపకములకు లాలిర్య రామణీయకములను సవదలించు ప్రధాన సాధనములు సంగీతనృత్యములే అను యాభావ్యమును ప్రకటించినాడు.

దశవిధరూపకములు - కైశికీవృత్తి : దశవిధరూపకములలో సంగీత సృత్యాంశములున్న కైశికీవృత్తి, భారతీ, సాత్త్విక ఆరభటీ వృత్తులలో పాటు

1. “12 వ శతాబ్ది మాట అటుంచి, క్రీస్తుకు పూర్వం సుమారు 10 వ శతాబ్దినుంచి 4 వ శతాబ్ది వరకు ఎప్పటివాడో స్పష్టంగా తెలియని భరతాచార్యుని నాట్యశాస్త్రంలోనే నాటకాలలోని ప్రావేశికీ, నైప్రామికీ ధ్రువాగానాలు - మన తెలుగు యక్షగానాల్లో అనాదిగా వినపస్తూ పాత్రలు ప్రవేశించేటప్పుడూ, నిష్క్రమించేటప్పుడూ గానంచేసే దరువులే అని పరిశోధకులు స్పష్టపరిచారు. దీనినిబట్టి పాశ్చాత్య దేశాలలో ఆపెరాలు బయలుదేరడానికి సుమారు 20 శతాబ్దాలు ముందే మనదేశంలో సంగీత నాటకాలు సర్వలక్షణలక్షితాలై పరిధవిల్లిపట్లు తేటతెల్ల మవుతోంది” - తెలుగు నాటకరంగం - పుట 94; ప్రత్యేక సంచిక - ప్రచురణ : కళావని, హైదరాబాదు (1988)

2. నాట్యశాస్త్రము - 32 వ అధ్యాయము. అనువాదము డా॥ పి. యన్. ఆర్. అప్పారావుగారు. పుట - 819.

మూలము : “యాని వాల్వైస్టు న బ్రూయాత్తాని గీత్తైరుదాహారేత్”

(నాట్యశాస్త్రము - 32 వ అధ్యాయము. శ్లో. 357. బొంబాయి (నిర్ణయ సాగర) ముద్రణ 1943).

నాటక ప్రకరణములలో సంపూర్ణముగను, వీధిలో స్వల్పముగను ప్రయుక్తమగుచున్నది. భాణములో గేయపదాదిదశవిధలాస్యాంగములు చోటు చేసికొన్నవి.

భరతుడు దశవిధరూపకములను పేర్కొని నాటికను ప్రత్యేకముగా పేర్కొన్నాడు దీనిలో ఒకే ఒక వృత్తి - అది కైశికి. మనోహరమైన ఈ వృత్తికి ప్రాముఖ్యము నీయదలంచియే భరతుడు నాటక ప్రకరణముల మేలి కలయికతో నాటికను సృష్టించినట్లు ఊహింపవచ్చును.

కైశికివృత్తి సృత్య గేయాత్మకము. ఈ కారణముచేతనే భరతుని తరువాత వెలసిన రూపకలాక్షణికులు సృత్యగేయ ప్రధానములైన ఉపరూపకములలో నాటికను గూడ చేర్చుకొని యున్నారు. భరతుడు ఉపరూపకములను గూర్చి తెలుపకపోయినను, అతడు సూచించిన నాటికాలక్షణములను దృష్టి యందుంచుకొని, నాటికను ఒక ఉపరూపకముగా గుర్తించి, మరికొన్ని ఉపరూపకములను సోదాహరణముగా ఈ లాక్షణికులు వివరించినారు. ఈ విధముగా ఉపరూపకప్రక్రియకు పరోక్షముగా భరతుడే మార్గదర్శకుడు. అతని నాటిక ఉపరూపకావతరణమునకు అనువైన భూమిక.

5. ఉపరూపకములు

ఉపరూపకములు సృష్ట్య గేయ ప్రధానములని ఇహః పూర్వము చెప్పి యున్నాను. ఈ ఉపరూపకములను సంకేతమును మొట్టమొదట ఉపయోగించినవాడు పదునాల్గవ శతాబ్దమునకు చెందిన నిశ్వనాథ కవిరాజు. ఇతనికి ముందు కోహలుడు, అభినవగుప్తుడు, హేమచంద్రుడు, శారదా తనయుడు, భోజుడు ఉపరూపకములను పేర్కొనిరే కాని వానికి ఆ సంకేతము నీయలేదు. వానిని అభినవగుప్తుడు గేయరూపకములనియు సృష్ట్యప్రధానములనియు రాగ కావ్యములనియు పేర్కొనినాడు.¹ ఆతడు చెప్పిన గేయరూపకములు -- డోంబికా - భాణ - ప్రస్థాన - సిద్ధక - భాణికా - ప్రేరణ - రామాక్షిడ - హల్లి సక - రాసకములు.²

అగ్ని పురాణము భరతుని దశరూపకములనే కాక మరి పదునేడు ఉపరూపకములను పేర్కొన్నది. అప - తోటక - నాటికా - సట్టక - శిల్పక - చర్మ - దుర్మల్లికా - ప్రస్థాన - బాణికా - భాణి - గోష్ఠి - హల్లి శక - కావ్య - శ్రీగదిత - నాట్యరాసక - రాసక - ఉల్లోప్యక - ప్రేరణములు.³

కోహలుడు పేర్కొన్న ఉపరూపకములను గూర్చి డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారు ఇట్లు వివరించినారు -- “ఉపరూపకములను పెంపొందించిన భ్యాతి కోహలునికి దక్కినది. ఆతడు ఉపరూపకములందు మార్గదేశి భేదము

1. నాట్యశాస్త్రమ్ - శ్రీమదభినవగుప్తు విరచిత వివృతినమేతిమ్ - ప్రథమ సంపుటము - చతుర్థాధ్యాయము - పుట 173 నుండి 183 వరకు (సెంట్రల్ లైబ్రరీ - బరోడా ముద్రణ 1926)

2. నాట్యశాస్త్రమ్ - శ్రీమదభినవగుప్తు విరచిత వివృతినమేతిమ్ - ప్రథమ సంపుటము - చతుర్థాధ్యాయము. పుట 183. (సెంట్రల్ లైబ్రరీ బరోడా ముద్రణ 1926)

3. అగ్ని పురాణము - నాట్య నిరూపణము. పుట 369-370. (ప్రథమ బండము) ప్రచురణ : సంస్కృతి సంస్థాన్ బరేలీ - ఉత్తర ప్రదేశ్ (1974)

లను చెప్పియున్నాడు— నాటిక, ప్రకరణం, భాణిక, హాసిక, వ్యాయోగిని, డిమిక, కతోత్సాహవతి, చిత్ర, జుగుప్సిక, చిత్రతాల అను పదియును మార్గ భేదములు. వీటియందు సృష్ట - గానము లుండవు; ఇవి రూపకతుల్యములే. ఇంక డోంబిక, భాణము, ప్రస్తావము, పిదగము, భాణిక, ప్రేరణము, రామ క్షీడము, రాగకావ్యము, హాస్యకము, రాసకము అను పదియును దేశభేదములు. ఇందులో చివరి ఆరును సృష్ట ప్రకారములు.¹

పన్నెండవ శతాబ్ది వాడగు హేమచంద్రుడు రస కావ్యానుశాసనమున ఉపరూపకములను 'గేయకావ్యము'లు²గా, 'గేయరూపకము'లు³గా సంకేతించి వివరించినాడు. అతడు కావ్యానుశాసనము సందలి ఎనిమిదవ అధ్యాయము సందు కావ్యభేదములను వివరించినాడు. డా॥ పి. ఎన్. ఆర్, అప్పారావుగారు రమ 'తెలుగు నాటక వికాసము'నందు ఆ వివరణమునకు తెలుగునేతను ఇట్లు సమకూర్చినారు—

“కావ్యము ప్రేక్ష్య - శ్రవ్య భేదములచే రెండు విధములు. ప్రేక్ష్యము అభినేయము; శ్రవ్యమనభినేయము. ప్రేక్ష్యము పాఠ్య గేయ భేదములచే రెండు విధములు. నాటక - ప్రకరణ - నాటికా - సమవకార - ఈహామృగ - డిమ - వ్యాయోగ - ఉత్సృష్టికాంక - ప్రహసన - భాణ - వీధీసట్టకాదులు పాఠ్యములు. ఆది శబ్దముచే కోహలాది లఠిక తోటకాదులు గ్రాహ్యములు. నాటకాది వీధ్యంతములైన సదునొకండును వాక్యార్థాభిసంఘ స్వభావములు. వీనిని భరతుడే నిర్దేశించెను. సట్టకము నింకొకరు పేర్కొనిరి. డోంబికా-భాణ-ప్రస్తావ-శింగక-భాణికా-ప్రేరణ-రామక్షీడ-హాస్యక-రాసక-గోష్ఠి - శ్రీగదిత రాగకావ్యాదులు గేయములు. ఆది గ్రహణముచే శంపా-భలిత-ద్విపద్యాదులు పరిగ్రాహ్యములు... మన్యక - ఉద్దవ - మిశ్ర భేదములచే గేయ కావ్యములు మూడు విధములు. పాఠ్యమునందు అంగ-గీతములు అనియత

1. నాట్యశాస్త్రము - అనువాదము, పుట 535.

2. “కావ్యం ప్రేక్ష్యం శ్రవ్యంచ.. ప్రేక్ష్యం విభజితే, ప్రేక్ష్యం పాఠ్యం గేయంచ”

—కావ్యానుశాసనము - అధ్య. 8;

3. “పదార్థాభినయ స్వభావాని డోంబికాదీని గేయాని రూపకాణి చిరంతనై రుక్తాని”

—కావ్యానుశాసనము. అధ్య. 8.

ములు; ఇతివృత్తము, సంభాషణము, రూపారోపణము, వ్యుత్పత్త్యభి సంధానమును ప్రధానములు. ఇంక గేయకావ్యమందు అంగ-గీతములు సుప్రతిష్ఠితములై యుండును; ఇతివృత్తములకు ప్రాధాన్యము లేదు. ఇందు కొన్నింటిలో గీతికి ప్రాధాన్యము, కొన్నింటిలో వృత్తమునకు ప్రాధాన్యము, మరికొన్నింటిలో రెండింటికిని ప్రాధాన్యము. నక్కిన వానిలో వాద్యములకు ప్రాధాన్యము” - (తెలుగు నాటక వికాసము - పుట 87)

పదమూడవ శతాబ్దము వాడైన శారదా తనయుడు తన ‘భావప్రకాశము’ అను సాహిత్య శాస్త్ర గ్రంథము నందు దశరూప భిన్నములై నట్టివియును పదార్థాభిరయ్యాత్మకములగునట్టివియును అయిన ఇరువది వృత్త భేదములను (ఉపరూపకములు) పేర్కొనియున్నాడు. అవి సూచించిన వృత్త భేదములివి— తోటకము, నాటిక, గోష్ఠి, సల్లాపము, శిల్పకము, డోంబి, శ్రీగదితము, భాణము, భాణి, ప్రస్థానము, కావ్యము, ప్రేక్షణము, నాట్యరాసకము, రాసకము, ఉల్లోప్యకము, హల్లీనము, దుర్మల్లిక, కల్పవల్లి, మల్లిక, పారిజాతకము 1

వృత్తగేయ ప్రధానములైన రూపకవిభేదములకు ఉపరూపకము అను సంకేతము నిచ్చిన గ్రంథమలాక్షణికుడు - విశ్వనాథకవిరాజు పదునెనిమిది ఉపరూపకములను వివరించినాడు. అవి ఇవి - నాటిక, తోటకము, గోష్ఠి, సల్పకము, నాట్యరాసకము, ప్రస్థానకము, ఉల్లాప్యము, కావ్యము, ప్రేక్షణము, రాసకము, సంలాపకము, శ్రీగదితము, శిల్పకము, సలాపక, దుర్మల్లిక, ప్రకరణిక, హల్లీనము, భాణి. 2

1. “దశరూపేణ భిన్నానాం రూపకాణామతిక్రమాత్

అవాంతరభిదాః కాశ్చిత్పదార్థాభి నయాత్మికాః

తే నృత్యభేదాః ప్రాయేణ సంఖ్యయా వింశతిర్మతాః

తోటకం నాటికాగోష్ఠీ సంలాపః శిల్పకస్తదా

డోంబీ శ్రీగదితం భాణోభాణీ ప్రస్థాన మేవచ

కావ్యంచ ప్రేక్షణం నాట్య రాసకం రాసకం లభా

ఉల్లోప్యకంచ హల్లీన మథ దుర్మల్లి కాపిచ

కల్పవల్లి మల్లికా చ పారిజాతక మిత్యపి

భావప్రకాశనము - నవమాధికారము. శ్లోకములు 4. 5. 6. 7.

2. సాహిత్యదర్పణము - ఆరవ పరిచ్ఛేదము - శ్లో. 269 నుండి 312 వరకు.

ఉపరూపకముల సంఖ్యావిశయమున లాక్షణికుల అభిప్రాయములలో వైవిధ్యము కనిపించుచున్నది. శృత్యగేయరూపములైన ఈనాటి గేయనాటికలకు తొలిరూపములనదగు ఈ ఉపరూపకములను గూర్చి నివరింపవలసిన అగత్యముండుటచేత వాని స్వరూప స్వభావములను గురించి లాక్షణికులు చెప్పిన తీరుతెన్నులను విశదీకరింతును. సాహిత్య దర్పణకారుడైన విశ్వనాథుడు శృత్యగేయ ప్రధానములైన రూపకములను ఉపరూపకములుగా సంకేతించిన వారిలో ఆద్యుడుగా కానిపించుచున్నాడు. కావున ఉపరూపకములకు ఆరడు చెప్పిన లక్షణములను ఇట పేర్కొందును

1. **నాటిక :** నాటికాలక్షణములను 'నాటిక' అను విభాగమన నిపులముగా చప్పించియున్నాను.

2. **త్రోటకము :** త్రోటకమునందు ఐగుగాని, ఏడుగాని, ఎనిమిదిగాని, తొమ్మిదిగాని అంకములుండును. దివ్య మానవుల ఇతివృత్త మిందుండును. ప్రత్యంకమునందును విదూషకుడుండును. శృంగారము అంగిరసము. ఉదాహరణము - ఐదంకముల విక్రమోర్వశీయము, ఏడంకముల స్తంభితరంభము.¹

3. **గోష్ఠి :** తొమ్మిందుగురో లేక పదుగురో సాధారణపురుషులుందురు. ఉదాత్తవచనముండదు. కైశికీవృత్తి ఉండును. గర్భవిమర్శ సంధులుండవు. ఐదుగురో ఆరుగురో స్త్రీలుందురు. కామశృంగారముండును. ఒకే ఒక అంకము. ఉదాహరణము - రైవతమదనిక.²

1. "సప్తాష్ట నవపఞ్చాష్టం దివ్యమానుష సంశ్రయమ్

త్రోటకం నామ తర్పాహః ప్రత్యష్టం సవిదూషకమ్"

—ప్రత్యంకసవిదూషకత్వాదత్ర శృణ్గోర్-ఽన్తే. సప్తాష్టం యథా

స్తంభిత రంభమ్ - పఞ్చాష్టం యథా - విక్రమోర్వశీయమ్.

(సాహిత్య దర్పణము పరిచ్ఛేదము 6: శ్లో. 273)

2. "ప్రాకృతైర్నవభిః పుంభిర్దశభిర్వాప్యలం కృతా

నోదాత్త పవనా గోష్ఠీ కైశికీ వృత్తిశాలినీ

హీనాగర్భ విమర్శాభ్యాం పఞ్చ షడ్వీషి దన్వితా

కామ శృణ్గార సంయుక్తా స్యాదేకాష్టా వినిర్మితా

—యథా రైవతమదనికా." సాహిత్య దర్పణము.

ఆరవ పరిచ్ఛేదము - శ్లో. 274 నుండి 275.

4. సట్టకము : ఇందు ఆదినుండి అంతమువరకు ప్రాకృతభాష ప్రయోగింపబడును. ప్రవేశకముకాని విష్కంభముకాని ఉండదు. రసము అద్భుతము. ఈ రూపకమునందలి అంశములను జననికలగుదురు. మిగిలిన లక్షణములందు ఇది నాటికతో సమానము.

ఉదాహరణము : కర్పూర మంజరి.¹

5. నాట్యరాసకము : ఇది ఏకాంకము. ఇందు అయతాశములకు విశేష ప్రాధాన్యముండును. నాయకుడు ధీరోదాత్తుడు. పీఠమర్దుడు నాయక సహాయుడు. హాస్యము అంగరసము. శృంగారము. అంగిరసము. నాయిక వాసకసజ్జిక. ముఖనిర్వహణ సంధులును దశవిధలాస్యాంగములును ఉండును. ప్రతిముఖసంధికాకి మిగిలిన నాలుగు సంధులుండునని కొందరి మతము.

ఉదా : నర్మవతీనాట్యరాసకమునందు రెండు సంధులున్నవి.
నిలాసవతిలో నాలుగు సంధులున్నవి.²

నిశ్చనాథుని సాహిత్య దర్పణమునకు హిందీవ్యాఖ్యానము వెలయించిన దా॥ నిత్యప్రసరింపగాదు నాట్యరాసకమునకు సంబంధించిన నివేదనము కొంగిచేసినారు. తమ వ్యాఖ్యానము నందు వారిట్లు పేర్కొనినారు.

1. "సట్టకం ప్రాకృతాశేష పాత్యం స్యాదప్రవేశకమ్
నవవిష్కమ్భకోఽవ్యత్ర ప్రచురచ్ఛా దద్భుతోరసః
అజ్ఞా జననికాభ్యాః స్వః స్యాదన్య న్నాటికాసమమ్

—యథా కర్పూర మంజరి" సాహిత్య దర్పణము.

ఆరవ పరిచ్ఛేదము క్లో. 276.

2. "నాట్యరాసకమేకాజ్ఞం బహుశాల లయస్థితీ
ఉదాత్తనాయకం తద్వత్పీఠమర్థోప నాయకమ్
హాస్యోఽవ్యత్ర స శృంగారో నారీవాసక సజ్జికా
ముఖ నిర్వహణే సంతీ లాస్యాజ్ఞాని దళాపిచ
తేచిత్రప్రతిముఖం సంప్తిమిహనేచ్ఛన్తి తేవంమ్

—తత్ర సద్విద్యయవతీ యథా - నర్మవతీ. సద్వి చతుష్టయవతీ యథా - నిలాసవతీ."

సాహిత్య దర్పణము - 8 వ పరిచ్ఛేదము. క్లో. 277-79)

“నాట్య రాసకమునకు శారదాతనయసమ్మతమైన స్వరూపమిది.

‘కామినీభిర్భువోభర్తుః చేష్టితం యత్ర సృత్యతే

రాగాద్వనస్త మాలోక్య సజ్జేయో నాట్యరాసకః’

(భావప్రకాశనము - 9వ అధికారము.)

విశ్వనాథ కవిరాజు యైన నాట్య రాసకలక్షణమునందు ఏయే విశేషములను నిర్దేశించియుండెనో అవి ప్రకాశనకారుని నాట్యరాసకలక్షణ మందులేవు. భావప్రకాశనకారుడును, అతని పూర్వుడైన శృంగార ప్రకాశకారు ననుసరించి స్త్రీ పాత్రలచే నాయకచరితమును నృత్యాభినయరూపమున ప్రయోగించుట - నాట్యరాసకము. కాని విశ్వనాథ కవిరాజు నాట్యరాసకలక్షణమున అంక రచనము, సంధియోజనము, రసాభివ్యంజరము మున్నగు విశేషములను కూడ ఉల్లేఖించియున్నాడు. విశ్వనాథ కవిరాజు ఉదాహరించిన నర్మవృత్తి విలాసవృత్తి నాట్యరాసకములు నేడు అనుపలబ్ధములు.¹

నాట్యరాసకమును నిర్వచించు సందర్భమున భావప్రకాశనకారుడు వ్రాసిన సూత్రములను విషయసమగ్రతకై ఇట ఉదాహరించు చున్నాను.

“నాట్య రాసకమొక నృత్యరూపకము. దీని స్వరూపలక్షణవిస్తర మీ విధముగ నున్నది. దీనిలో నాయికలు పదునారుగురు కాని పండ్రెండుగురు కాని యెనిమిది మంది కాని నర్తనమొనరింతురు. పిండిబంధాదివిన్యాసములతో నర్తనమొనరింతురు. ఇట్టిదిది రాసకము. పిండిబంధాదులనుటచే నిందు పిండి - శృంఖల - భేద్యకము - లర. యనునవి గ్రాహ్యములు. పిండనమున పిండి యగును. గుంఫనమున శృంఖల యగును. భేదమున భేద్యకమగును. జాలముగా పంక్తిగా వరుసగా కూర్పు పొందుటవలన లత యగును. రంగ సంఘాతమొనరించు నాయిక లొకచో గుమికూడుట, పరస్పరసంబంధమున శృంఖలాకారమున నుండుట, ఒకరొకరు వేరువేరుగా విడిపోవుట, లతాకృతిగ దోచు జాలాత్మకముగ నుండుట యిందు గ్రాహ్యము. ఈ యంశ మిదివరలో కొంతగా సూచితమయినది. ఈ పిండిబంధాదివిన్యాసములను నృత్యాత్మకముగా నిరూపింపవలెను. క్రియావిధానమున నివి నాట్యశోభానుండరములగు

1. సాహిత్య దర్పణ హిందీ వ్యాఖ్యానము - పుట: 585-586.

ప్రచురణ: చౌఖంబ విద్యాభవన్ - వారణాసి (1957)

నట్లాచరింప నలెను. పిండాదికములయిన దృశ్యజాతులన్నియు నాట్యమున
ర్షవధిరూపములు. సుకుమారము లుద్భవములు గలయిన అంగవిన్యాసముల
ప్రదర్శించి గాయకలు గాన మొనరించి నిలదండన విశేషములతో నీ దృశ్య
జాతులను నాట్యమండగముగ జేయవలెను. అనుకారానిరూప సమేతుడయిన
భూ ప్రభువు చేష్టితమును కామినీమణులనుకరించి నర్తన మొనరింపదగును. దీని
వలన సవనవవిధానము లనుగతములు కాగలవు. రాగమున వసంతమాలో
రించి నర్తకిమణులు భూపతిచేష్ట మనుకరించుచు నర్తనమొనరింతురు గావున
నిది నాట్యరాసమను వ్యవహారము కలనయినది.

నాట్యరాసకమును చర్చి యనియు చందురు. రాసకభేదములు
మూడు కలవు - రాసకము - నాట్యరాసకము - చర్చి యని. చర్చి రూపమీ
పిదముగ నుండును. రాసకమునందలి ప్రసముననే చినివేశితలయిన నర్తకి
మణులు వాద్యతాలాన్నివమయిన వాద్యమును వాదకులు వాదన మొనరించు
నపుడు జంటలు జంటలుగా రంగము ప్రవేశింతురు. గానవస్తుచితపదోత్తర
మయిన ద్విపదిగానము చేయుదురు. ఆ ద్విపది వసంతసమయోత్సవమున
శృంగార వర్ణనోపేతమై యుండును. ఆ గీతానుసారమున వారు నర్తనమొన
రింతురు. ఇట్లున్న నిది చర్చి యగును. ఇట్టి చర్చి రూపధారణముని నిచటి
చర్చి నిట్లు భావించవలెను.

కామినీయుగ్మము వర్ణతాలమున ప్రవేశించవలెను. వర్ణతాలమనునది
దేశీతాలము. అది చతురశ్ర - త్ర్యశ్ర మిశ్ర ప్రభేదమున. త్రివిధము. ఆ
కామినీయుగ్మము సమచర్యాదివిధానములలో శిక్షితము కావలెను. వామ
దక్షిణసంచారము కల యంగవిన్యాసములతో పాశ్చాత్యవిధానములతో
నా కామినీయుగ్మ ముండదగును. ఆ కామిను లాతీడ ప్రత్యాతీడస్థాన సంస్థాన
మున నుండి తత్తద్వర్ణాంతమున తాలమును చోలికాభిద్రుతముగా వాదకులకు
నిర్దేశించవలెను. అపుడు సంచరూప మను దేశీతాలమునకు సంబంధించిన సంజ్ఞా
ర్థకముగు భేదము ప్రసర్తించును. భేదముగగా నొక వాద్య ప్రబంధము. వాద్య
శారదులు వాద్య వాదకములు “విచ్చిద్య విచ్చిద్య” అపి అపి హస్తతలా
ఘాతములతో వేగముగ వాదనమొనరించుట వికృతముగ వాద్యతాక్షణ
మొనరించుట భేదమగును. అట్టి యా భేదమును మూడు నాలుగు ఖండము
లుగా సృష్టమున విభాగ మొనరింప నలెను. అప్పు డా కన్యలు అనోన్యన్యాంగిక

సంఘాతములతో మిళింపుతములు - పరస్పరాచరితములయిన హస్తతాలములతో రంగ పరిక్రమ మొనరించి నిష్క్రమింపవలెను. ఆ విమృత నన్య ద్వితీయము - ఇద్దరు కన్యలు ప్రవేశింపవలెను. వారి ప్రవేశముకాని నిర్గమముకాని ఏక కాలముగా నుండుటయు, రంగమున వారికి సంధి-కలయిక లేకుండుటయు నావశ్యకము. మాత్రాతాలయోగమున పుష్పాంజలి ప్రయోగింపవలెను. ఆ యిద్దరి పాత్రల యంతరము పాత్రలు ప్రవేశింతురు. వారి ప్రవేశమున కొంత గ్రాహ్య విశేషమిట్లున్నది. ఆ పాత్రలు నానా వృత్తప్రదర్శన మొనరించుచు లతావేష్టనములతో భేద్యకపిధానములతో గుల్మశృంఖలారీతులతో నొక స్థలమున గూడుకొని పిండిబంధము నాచరింపవలెను. ఆ సమయముననే పణవతాలము క్రమముగా రథ్యావర్ణాది వర్ణకసంయుక్తముగా గాయకులు శుష్కగీత ప్రయోగమున గానమొనరింతురు. ఈ సమయముననే లతాభేద్యకాది సంబంధమున పాత్రలు పిండిబంధమాచరించుట యుక్తము. ఇచట పణవతాల - రథ్యా - వర్ణ - శుష్క గీతములను సాంకేతిక గదములున్నవి. వాని భావార్థ మిట్లుండును. "పణవంతి స్తువంతీతి సత్యా" స్తోత్ర మొనరించువారు. వారి యనుసారమున నుండునది పణవము. పణవధ్వని పురాణములందు నున్నది. ఇది హరప్రీతికరము. పణవమున శబ్దము విని శంకరుడు స్వయముగ సర్వ మొనరించును. కావున గీతకాసారితాదులలో పణవము నాయోజితమొనరింపవలెను. పణవానుగతమయిన తాలము పణవతాలము, రథ్య యనునది దేశీతాల విశేషము. నర్ణము, వర్ణ శబ్దమున గాన మభిహితమగును. వర్ణము గాగక్రియ. ఇది స్థాయి - సంచారి - ఆరోహి - అవరోహి యని నాలుగు విధములు శుష్కగీతము. శుష్కాక్షరములతో నొనరించు ద్రువాగీతము. ఇట్లు వీని యనుసారమున పిండిబంధ మాచరించునది.

అనంతరము శుష్కవర్ణ ప్రయోగానుసారమున మల్లతాల మనునరింపదగును. మల్లతాల మొక దేశీతాలము. ఇందు నాలుగు లఘువులు మూడు గురువులుండును. మల్లతాలానుసరణముననే మురజానరవాద్యము ననుసరింపవలెను. అప్పుడు మురజవాద్యమును దండ ద్వీ దండకవిధానానుసారమున నాహార మొనర్పవలెను. దండ దండరములు వాద్యవిశేషములు. వీణావాదన ప్రాణరూపము. ఇట్టి రీతుల యనుసారమున నృత్తక్రమ మనునరించి పాత్రలు మొదటి యవసారమును సమాప్తమొనరింపవలెను. అనంతర మవసార

ప్రయమునిశ్చే చిత్పంచవలెను. ఈ యపసారములందును పూర్వమువలె సృష్టప్రమ మనుసరణీయము. అయప్రమ మిందిచ్చానుసారమున నుండ వచ్చును. ఇట్లు రాసక మనునంచి చిదంకమున శుభార్థ మొక వచనప్రమమును నిరూపించవలెను.

ఉపసాగతమున నుచింత్యుతము పొంది త్రాస రాసకము ననుసరించి. ఈ రాసకము పిండిబంధములతో శృంఖలికా సృజనములతో అతాభేద్యకము లతో కూడి యున్నది. చిత్రములయిన యాలోద్యోధానములతో విచిత్రితమై యున్నది. అయ యుక్తముగా నున్నది. చాట్యరాసకము రాసకము అను భేదవ్యయమున నిలంపితమై యున్నది. చారీఖండ నుమండలములతో నిను గతముగా నున్నది. ఇట్లుండు నిది రాసకము చాట్యరాసకము¹ (చాట్య రాసకమున భావప్రకాశనమునః శ్రీ జమ్మల మడన మాధవరామశర్మగారి 'భావాలోకము' అను అనువాదము. పుట, 627-631 ప్రచురణ - ఆం. ప్ర. సంగీత చాట్య అకాడమి (1978).

6. ప్రస్థావకము (ప్రస్థావము) : ఇందు నాయకుడు దానుడు. ఉప నాయకుడు హీనుడు. దాని నాయక. కైశిక భారతీ వృత్తులుండును. ఉద్దిష్టార్థము సురాపానవర్ణనముతో సమాప్తమగును. ఇందు రెండంకములు. అయ తాలాది సంగీతాత్మకమైన విలాస మధికముగా నుండును.

ఉదా : శృంగార తిలకము.²

7. ఉల్లాస్యము (ఉల్లాస్యకము - ఉల్లోప్యము - ఉల్లోప్యకము) :- నాయకుడు భీరోదాత్తుడు. ఇతిశృత్తము దివ్యము. ఏకాంకము. శిల్పకమను

1. భావప్రకాశనము - నవమూర్తికారము - ఢిల్లీ. 93 నుండి 109 పరట.

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1978)

2. "ప్రస్థాన నాయకోదాతో హీనః స్వాదుపనాయకః
దానీక నాయకావృత్తిః కైశికీ భారతీ తథా
సురాపాన సమాధౌగా దుద్దిష్టార్థస్య సంహృతిః
అంకౌద్వయతాలాది ర్విలాసో బహుంస్తథా
—యథా - శృంగారతిలకమ్.

సాహిత్య దర్పణము - పరిచ్ఛేదము 6. ఢిల్లీ. 280-281.

ఒక ఉపరూపకమునకు సంబంధించిన అంగము లిందుండును. శృంగార హాస్య కరుణరసాశ్రయమిది. బహుసంగ్రామవర్ణనాసహితమై లఘుగీత (ప్రస్తుత కథాంశమును సూచించు నేపథ్యగానము) మనోహరమై యుండును. కొందరు ఇందు నలుగురు నాయికలుందురనియు మూడంకములుండుననియు అభిప్రాయ పడినారు.

ఉదా : దేవీమహాదేవము¹

9. కావ్యము : ఇందు ఆరభటి వృత్తికాక మిగిలిన వృత్తులుండును. ఇది ఏకాంకము. హాస్యరసభరితము. ఖండమాత్రాద్విపదికాభగ్నతాలాది గీత భేదములుండును. శృంగార రసపోషకములైన వర్ణమాత్రాచఢ్ఢణికాచ్చందము లుండును. నాయికానాయకులు ఉదాత్తగుణాన్వితులు. ముఖ సర్వహాణ సంఘులు మాత్రమే ఉండును.

ఉదా : యాదవోదయము.²

భావప్రకాశవమున శారదా తనయుడు కావ్యమను ఈ ఉపరూపకమును నిర్వచించిన తీరు మరొక విధముగా ఉన్నది. దాని నిట ఉటంకింతును.

“కావ్యమనునది యిచట నృత్యరూపకము. హాస్యశృంగారములుండుట సర్వవృత్తి సమన్వితమగుట. భగ్నతాలము, ద్విపదిఖండము అనువాని మాత్రావిశేషములతో పరిష్కృతమగుట, గర్భావమర్శ సంధిరహితమగుట,

1. “ఉదాత్త సాయకం దివ్యవృత్తమేకాఙ్క భూషితమ్
శిల్పకాఢ్యైతం హాస్యశృంగార కరుణై రసైః
ఉల్లాస్యం బహు సంగ్రామ మత్త గీత మనోహరమ్
చళస్తో నాయికాస్తత్ర త్రయోఽఙ్కా ఇతి కేదన
.....యథా - దేవీ మహాదేవమ్”

సాహిత్య దర్పణము - పరి. 6. శ్లో. 282-283.

2. “కావ్య మారభటిహీన మేకాఙ్క హాస్యసత్కలమ్
ఖండమాత్రా ద్విపదికా భగ్నతాలై రలంకృతమ్
వర్ణమాత్రా చఢ్ఢణికాయుతం శృంగార భాషితమ్
నేతాత్రీ బాన్ధుదాత్రాశ్రవస్త్రీ ఆద్యో తథాన్తిః
—యథా యాదవోదయమ్” - పా. ద. పరిచ్ఛేదము-6; శ్లో. 284-285.

ఏకాంకమున నుండుట, ఆవశ్యకతననుసరించి యొకచో లాస్యయుతమగుట, విటచేటి సమన్వితముగా నుండుట, కులాంగనాయుతము వేశయుతమునగుట, లలితోదాత్త నాయకముగా నుండుట ఇది కావ్యమను నృత్యరూపక లక్షణము. ఇట్టికావ్యమును ప్రకల్పింపవలెను. గౌడవిజయమనునది కావ్యము. ఈ నృత్య కావ్యముననింకను విశేషములుండును. ప్రామాత్యవణికులతో నుండుట. నాయికా నాయకోజ్జ్వలమగుట, “అంతరాంతరా” సంతృప్తలయిన ప్రమదల భాషాచేష్టితములతో గ్రథితమగుట, అథవా విటచేటారుల వేషభాషావిశేషముల గూడియుండుట కావ్యకల్పనా రూపము. సుగ్రీవకేంస మనునది యిట్టి కావ్యము.”¹ (శారదా చరితముని భావప్రకాశనమునకు శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవరామశర్మగారి భావాలౌక మను అనువాదము పుట - 625 - 626 - (ఆం. ప్ర. సం. నా. అ. ప్రచురణ).

9. ప్రేతణకము (ప్రేతణకము) : ఇది హీననాయకము. గర్భావమర్శ సందులుండవు. సూత్రధారుడు ఉండడు. ఏకాంకము. విష్కంభ ప్రవేశకములుండవు. ఇందు నియుద్ధ (ద్వంద్వయుద్ధ) సంఘట (సరోషభావణ)ములుండును. వృత్తులన్నియు నుండును. వేద్యముగంటే శాండిగానమును ప్రరోచనమును ఉండును.

PRESENTED

BY

Prof. KORLAPATI
SRIRAMAMURTHY,ఉదా : వాలిపదము.²

శారదా చరితముని విశ్వనాథుని ప్రేతణక సర్వకముననుసరించి చెప్పక పోయినను ఆరడు ‘ప్రేతణక’ లక్షణమున కొన్ని విశేషాంశములను సూచించినాడు. వాని నిట ఉదాహరింతును.

“ప్రేతణకమను నృత్యరూపకమున నర్తకి నర్తకరు లిద్దరు నుండురు అంను నర్తకి పదార్థాభివయమును లలితముగను అయాన్వితముగ నోనోయెను

1. భావప్రకాశనము - నవమాదికారము - ప్లో. 82 నుండి 86 వరకు.

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1973)

2. “గర్భావమర్శ రహితం ప్రేక్షణం హీననాయకమ్
అసూత్రధారమేకాఙ్క మవిష్కంభ్య ప్రవేశకమ్
నియుద్ధ సమ్మేళయుతం సర్వవృత్తి సమగ్రతమ్
నేపథ్యే గీయతే నాంది తతా తత్ర ప్రరోచనా

—యథా : వాలిపదా” — పా. ద. పరిశ్రేయము 6; ప్లో. 286-287. —

నర్తనకు డట్లాచరించును. ఇందు లాస్యము రెండు విధముల నుండవలెను. ఒక లాస్యము ఛలికరూపము. మరెయ్యెకటి సమరభ్యావిధానమున సమన్విత మగును. వీనిని సుతాలవిధానమున చతురశ్ర విధానమున నాచరించుటకు నర్తకి నర్తనకుడు ప్రవర్తించును. ఈ ప్రేక్షణకము గర్భసంధిరహితము అవమర్శసంధిరహితము నగును. సర్వవృత్తు లిందుండును. మాగధీభాషా యుక్తముగా శారసేనీభాషా బహులముగా నీది యుండుట యుక్తము. ఇది రసభావయుతమునగును. ఇది ద్విసంధికముగా నుండునని కొందరిందురు. ఉత్తమాధమనాయకముగా నుండుట, భారత్యారధటీ యుక్తమగుట, ఒకచో సాత్త్వతియునుండుట యుక్తము. వాలివధము సృసింహ విజయము అనునవి ప్రేక్షణకములు. ఇందు నాందియుండును. ఎప్పుడును సూత్రధారుడు నాందీ ప్రయోగమొనరించుట యుండును. పూర్ణముగా నేపథ్య పాతములతో నాంది విధానముండదగును. ఒకచో గర్భావమర్శసంధులుండును. ఒకచో పృత్తి చతుష్టయము నుండును. ఒకచో నేపథ్యవార్తాభ్యము నగును. సూత్రధార ప్రయోగమిందెప్పుడు నుండదు. ఇట్టిది ప్రేక్షణకము. “త్రిపురమర్దన మనునది ప్రేక్షణకము”¹ (భావ ప్రకాశనము - శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవరామకృష్ణగారి భావాలోకమను అనువాదము; పుట 628-627)

10. రాసకము : ఇందుండు పాత్రలు అయిదు. ముఖ నిర్వహణ సంధులు మాత్రమే ఉండును. భాషావిభాషల ప్రయోగమధికము. భారతీ కైశికీ వృత్తులుండును. సూత్రధారుడుండడు. ఇది ఏకాంకము. వీఖ్యంగ సహితము. నృత్యగీతకళాసమన్వితము. నాందీగాయనము శ్లిష్టపదసమాయుక్తము. నాయిక భాగ్యం. నాయకుడు. మూర్ఖుడు. ఉత్తరోత్తరము ఉదాత్తభావ సమన్వితము. ప్రతిముఖసంధి కూడ ఉండునని కొందరి మతము.

ఉదాహరణము. మేనకాహితము.²

1. భావప్రకాశనము - నవమాధికారము - శ్లో. 87 నుండి 92 వరకు.

ప్రచురణ: ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ. (ఏప్రిల్ 1978)

2. “రాసకం వజ్రపాత్రం స్యాన్ముఖ నిర్వహణాన్వితమ్

రాషా విభాషా భూయిష్ఠం భారతీ కౌశీయుతమ్

అసూత్రధార మేకాజ్ఞం సవీర్యశ్చ కలాన్వితమ్

శ్లిష్టనాస్తియుతం త్యాగనాయికం మూర్ఖనాయకమ్

ఉదాత్తభావ విన్యాస సంక్రితం చోత్తరోత్తరమ్

ఇహ ప్రతిముఖం సన్ధిమపి కేచిత్ప్రచక్షతే

—యశ - మేనకా హితమ్” —సా. ర. వరిచ్చేదము (శ్లో. 288-290)

శారదా దనయుడు ప్రకారాంతరమున కొందరు రాసకమును నిర్వచించిన తీరును సూచించెను. ఈ తీరునకు విశ్వనాథుని రాసకలక్షణమునకు భేదములేదు.¹ ప్రకారాంతరమును సూచించుటకు ముందు ఆరడు రాసకలక్షణము నిట్లు చెప్పియున్నాడు.

“మండలాపకము స్పష్టమైనందుటను రాసకమంగురు. గోపస్త్రీల కొక్కడే హస్త నాయకడయినట్లు రాసకమున స్పష్టమే నాయకడగును. రాసక మనేక సర్తకీయోజ్యమగును చిత్రతాలయోన్విరము గును. మన్యణముద్దరముగా నుండు నీ రాసకము చతుష్టయ్యియుగల పరివృంతము సర్తకీ గణమున ప్రయోజ్యమగును.”² (భావప్రకాశనమునకు శ్రీ జమ్మల మడక మాధవ రామశర్మగారి అనువాదము - పుట 632)

11. సంలాపకము (సల్లాపము - సల్లాపకము) : ఇందులో మూడు గాని నాలుగు గాని అంకములుండును. నాయకుడు పాషండుడు. శృంగార పరుణములు గాక మరెవ్వరేని పాత్రము లంగీకరణముగా నుండును. ఇందు సగరోపరోధము, ఫలము, సంప్రదానము విద్రవము పర్వములు. భారతీకైళీ వృత్తులుండవు.

ఉదాహరణము : మాయా కాపాలికము.³

శారదా దనయుడు సంలాపకమును సల్లాపమును పేరుతో మరెకొంత విశదీకరించినాడు.

“...ఈ నృత్యరూపకమునందు పథా వస్తువు ప్రభావము కావచ్చును. ఉత్పాద్యమును కావచ్చును. మిత్రమమును కావచ్చును. దీనిలో నెచ్చటను

1. భావప్రకాశనము - నవమాధికారము - శ్లో. 151 నుండి 154 వరకు (పుట 639)

2. భావప్రకాశనము - నవమాధికారము - శ్లో. 120-121.

(ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ)

3. “సంలాపకేల్లక్కాశ్చత్వారస్తయో వా నాయకః పునః

పాషండః స్వాద్రసస్తత్ర శృంగార కరుణేతరః

తవేయః పురసంరోధపుల సంప్రదాన విద్రవాః

స తత్రవృత్తిర్నవతి చారిత్ర వ చ కైళీ

—యథా - మాయాకాపాలికమ్ — సా. ద. 6 వ పరిచ్ఛేదము శ్లో. 291-292.

శృంగారహాస్యము లర్హములు చావు. వీర రాద్రములతో నిది శబలమై యుండును. ఇతరరసము లంగములగుట యుక్తము. సామాన్యముగా నిందు విరోధము శాంతమగును. పాషండనాయకులిందు క్రుద్ధులై ప్రవర్తింతురు. దైవజన్య మరిజన్యమయిన కపటము యుద్ధముండును. యుద్ధ స్థానములందు పరోధముండును. సాత్త్వికీవృత్తి యారభటివృత్తి యిందు విద్రవ సహితముగా నుండును. ఇందు మూడే యంకములు. ప్రథమాంకము విద్రవముతో గూడి యుండును. రెండవ యంకమున తాలప్రాచుర్యము కల విద్రవము కపటము నుండుట గ్రాహ్యము. తృతీయాంకము కపటముతో కూడి యుండును. సల్లాపకమునందు ప్రతిముఖసంధిరహితముగా నాలుగు సంధులుండదగును.”¹ (భావప్రకాశనమునకు శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవశర్మగారి అనువాదము. పుట-618 ఆం. ప్ర. సం. నాటక అకాడమి ప్రచురణ)

12. శ్రీగదితము : ఇందు ఇతివృత్తము ప్రఖ్యాతము. ఏకాంకము. నాయకుడు ధీరోదాత్తుడు. నాయిక ప్రఖ్యాత గర్భవిమర్శసంధులుండవు. భారతీ వృత్తి బహుళము. శ్రీ శబ్ద ప్రయోగప్రచురము.

ఉదాహరణము : క్రీడా రసాతలము.

శ్రీ గదితమును కొందరు మరొక విధముగా నిర్వచించియుండిరి. శ్రీ వేష ధారిణియైన నటి రంగమందు ఆసీనయై పాడును. పదములు పఠించును. ఒకే అంకము. భారతీవృత్తి ప్రచురము. ఉదాహరణము ఊహ్యము.²

1. భావప్రకాశనము - నవమాదికారము - శ్లోకములు 15 నుండి 18 వరకు.

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1973)

2. “ప్రఖ్యాత పృథ్వీకాజ్ఞం ప్రఖ్యాతోదాత్తనాయకమ్

ప్రసిద్ధనాయికం గర్భ విమర్శాభ్యాం వివర్ణితమ్

భారతీవృత్తి బహుళం శ్రీతిశజ్ఞేన సంకులమ్

మతం శ్రీగదితం నామ విద్యద్విరుప రూపకమ్

—యథా - క్రీడా రసాతలమ్

శ్రీరాసీనా శ్రీగదితే గాఢేర్ధిచిత్పతే దపి

ఏకాజ్ఞో భారతీప్రాయ ఇతికేచి త్సవక్షతే

—ఊహ్య ముదాహరణమ్.” సా. ద. 6 వ పరిచ్ఛేదము శ్లో. 294-297

13. శిల్పకము : ఇందు నాలుగంకములు, నాలుగు వృత్తులు ఉండును. హాస్య శాంతరసములు గాక అన్యరసములుండును. నాయకుడు బ్రాహ్మణుడు. ఇందులో శృంగారాది వర్ణనముండును. ఇది హీనోపనాయకము. ఇందు 27 అంగములుండును. అవి ఆశంస, తర్కము, సందేహము, తాపము, ఉద్వేగము, ప్రసక్తి, ప్రయత్నము, గ్రథనము, ఉత్కంఠ, అవహిష్ట, ప్రతిపత్తి, విలాసము, ఆలస్యము, బాష్పము, ప్రహర్షము, ఆశ్వాసము, మూఢత, సాధనానుగమము, ఉచ్ఛ్వాసము, విస్మయము, ప్రాప్తి, లాభము, విస్మృతి, సంఘేటము, వైశారద్యము, ప్రబోధనము, చమత్కృతి. ఈ అంగముల లక్షణము వీని కేర్ల వలననే స్పష్టమగుచున్నది.

ఉదాహరణము : చినకావతీ మాధవము. 1

14. విలాసిక : ఇది శృంగారరసప్రచురము. ఏకాంకము. దశవిధ లాస్యాంగసమన్వితము. ఇందు విదూషక చిట పీఠమర్థముండును. గర్భ విమర్శ సంఘముండవు. ఇది హీననాయకము. స్వల్పవృత్తము. ఇందు సునేపథ్యము (వేషభూషాద్యలంకారము) నకు విశేష ప్రాధాన్యముండును.

కొందరు ఈ విలాసికను ఏనాయక అని యందురు. మరి కొందరు దీనిని దుర్మర్తి కాంతరాభవముగా గుర్తింతురు. 2

1. "వత్సరః శిల్పకేఽట్టాః స్యుశ్చకస్త్రో వృత్తయస్తథా
అకాంతహాస్యాశ్చ రసా నాయకో బ్రాహ్మణోమతః
వర్ణనాత్ర శృంగారాదేర్హీనః స్వాదుపనాయకః
సప్రవింశతి రజ్జాని భవంత్యేతస్య తానితు
ఆశంసా తర్క సందేహ తాపోద్వేగ ప్రసక్తయః
ప్రయత్నగ్రథనోత్కంఠా వహిష్టా ప్రతిపత్తయః
విలాసాలస్య బాష్పాణి ప్రహర్షాశ్వాస మూఢతాః
సాధనానుగ మోచ్ఛ్వాస విస్మయ ప్రాప్తయస్తథా
లాభ విస్మృతి సంఘేటా వైశారద్యం ప్రబోధనమ్
చమత్కృతిశ్చేత్య మీషాం స్పష్టత్వాల్లక్ష్యేనోచ్చతే
.....యథా - చినకావతీ మాధవః"

సాహిత్య దర్పణము. పరిచ్ఛేదము 6: శ్లో. 298-300.

2. "శృంగార బహులై కాట్టా దశలాస్యాజ్ఞ సంయుతా
విదూషక విటాభ్యాంచ పీఠమర్థేన భూషితా
హీనా గర్భవిమర్శాభ్యాం సందిభ్యాం హీననాయకా
స్వల్ప వృత్తా సునేపథ్యా విఖ్యాతా సా విలాసికా
తేచిత్తుతత్ర విలాసికాస్థానే ఏనాయకేతి వరన్తి. తస్మాన్మ 'దుర్మర్తికాయా మస్తర్యావః'
ఇత్యన్యే"

సాహిత్య దర్పణము. 6 వ పరిచ్ఛేదము: శ్లో. 301-302.

15. దుర్మల్లిక (దుర్మల్లి) : ఇది చతురంకము. కైశికీ భారతీవృత్తి సహితము. గర్భసంధి రహితము. ఇందలి పాత్రములు నాగరులు (కళాకుశలురు). నాయకుడు హీన ప్రకృతిగలవాడు. ప్రథమాంక ప్రయోగమునకు నూడు నాడుల (8 గడియల) కాలము పట్టును. పిటూని నిర్భక్త క్షీణిండుండును. ద్వితీయాంక ప్రయోగకాలము ఐదునాడులు (పది గడియలు). విదూషకుని విలాసము ఇందు ప్రచురము. త్రితీయాంక ప్రయోగమునకు ఆరునాడులు (12 గడియలు) పట్టును. ఇది వీరమద్ధుని భావభంగమలతో నిండియుండును. చతుర్థాంక ప్రయోగకాలము పది నాడులు. నాయకుని క్షీణ లిందుండును.

ఉదా : బిందుమతి.¹

దుర్మల్లికను నిర్వచించుచు కావ్యాదాటనయును ఈ లక్షణములనే కారమని కొన్నింటిని సూచించినాడు. త్రితీయాంకమును ఇందు పవిత్రనాడికా పరిమితి మనినాడు. చతుర్థాంకమున పిటూది త్రితీయ క్షీణ యుండును. “దూతిరయిందుచేరి రహస్యముగా గ్రామకైకభంతో చౌర్యంబిది తెప్పను. నాయకా నాయకుల ప్రతిభేదనమును యువతి యువకుల యనురాగ వర్ణనమును నిరూపించును. ఆ విషయముల విస్తరము మంబ్రణము చేయును. అధమజాతి వనిత యయినందున ద్రవ్యమిమ్మని యడుగును. అట్టివార్తలు చెప్పినందులకై ద్రవ్యము కాంక్షించును. ధనము గైకొనియు మఱల ధనలాభమునకై యిష్ట పడును. ఇట్టి కళావస్తు నిబంధనముండగా నిది దుర్మల్లిక యగును. ఈ దుర్మల్లికనై కొందరు మత్తిల్లిక యందురు. తల్లిదండ్రులు - దీనిలో పురోహితా మాత్యుతాపసాదుల ప్రారబ్ధానిర్వాహము - ప్రారంభించిన కార్యము నిర్వహింపకపోవుట - సముద్యావితము కావలెను... ఇందు కుద్రకథ యుండును.

1. “దుర్మల్లిక చతురక్కస్యాత్ కైశికీ భారతీయతా
అగర్భా నాగరసరా న్యూపనాయకభూషితా
త్రినాలిః ప్రథమోఽక్కస్యాం విటక్రీడా మయోదవేధే
పజ్ఞనాల్లిక్వితీయోఽక్కో విదూషక విలాసవాన్
షడ్జాలిక స్తృతీయస్తు వీరమర్ద విలాసవాన్
చతుర్థో దళనాలిః ప్యాదజ్ఞః క్షీణిత నాగరః
—యతా - బిందుమతి”

(సాహిత్య ధర్మము. 6 వ పరిచ్ఛేదము: పేజీ. 303-306)

మహారాష్ట్ర భాషారీతితో నుండును. “గో రోచనేచ కార్యానంగవతీ భావ రసవిద్ధా” భావములతో రసములతో నిది కూడుకొని యుండదగును.”¹ (భావ ప్రకాశనము. శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారి భావాలోకమును అనువాదము - పుటలు 685-686).

16. ప్రకరణిక (ప్రకరణి) : ఇది ఒక నాటికావిశేషము. ఇందు సార్థవాహాని నాయకులుగా ఉందురు. నజాతీయస్త్రియే నాయిక. ఉదాహరణము మృగ్యము.²

17. హల్లిశము (హల్లిశకము - హల్లిశము) : ఇది ఏకాంకము. ఏడు లేక ఎనిమిది లేక పది స్త్రీ పాత్రలుండును. నాయకుడు ఉదాత్తవాక్యంపన్నుడు. కైశికీన్మృత్తి అతిద్రవ్యము. ముఖనిగ్ధహాసంధులు రెండు మాత్రమే ఉండును. రాగతాలలయాదులకు ఇందు ప్రాధాన్య మధికము.

ఉదాహరణము : కేలిరైవకము.³

హల్లిశమునకు అభివక్త భారతీకారుడు ఇచ్చిన లక్షణమిందుకు భిన్నముగ ఉన్నది.

“మణ్డలేకతు యన్నృత్తం హల్లిశమితిస్మృతమ్
ఏకప్రత్రతు నేతాస్కాత్ గోపస్త్రిణాంయథాహరిః”

(మండం స్పృత్తము హల్లిశము, ఇ దు గోపికలకు గోపాలుని (హరి) నలె ఒకే ఒక్క నాయకుడుండును.)

1. భావప్రకాశనము - నవమాధికారము - శ్లో. 129 నుండి 133 వరకు.

(ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ ప్రచురణ)

2. “నాటిరైవ ప్రకరణీ స్థావాహాది నాయకా

నమాన వంశజా నేకుర్యవేద్యత్ర చ నాయికా

—మృగ్య ముదాహరణమ్.” (సా. ద. 8 వ పరిచ్ఛేదము; శ్లో. 306)

3. “హల్లిశ ఏక ఏవాఙ్కః సప్తాష్టా దశవాక్రియః

వాగుదాతైక పురుషః కైశికీ వృత్తిరుక్ష్యలా

ముఖాన్తిమో తదా సస్తి బహుతాలి లయస్థితిః

—యథా కేలిరైవకమ్.” (సాహిత్య దర్పణము. 8-907)

శారదాతనయుని హస్తీనకనిర్వచనము విశ్వనాథుని కంటెను కొంచెము భిన్నముగ కనిపించుచున్నది.

“హస్తీసమే హస్తీసకము. ఇది సప్త - అష్ట - నవ - దశనాయికలతో నుండును. ఉదాత్తవచనము లిందుండవు. ఒక యంకమే యుండును. రెండంకములేని యుండును. ముఖసంధి విమర్శసంధి యుండును. గేయ లాస్యముండును. యతి యుండును. యతి - ఒక విధమగు వాద్యకీర్తి. హస్తీసకము ఖండతాలముతో లయవిధానముతో నుండును. విశ్రామ మొక్కటియే యిందుండును. కేలిరైవళమనునది హస్తీసము. ధీరలలితులు దక్షిణులు ప్రఖ్యాతులునగు నాయకు లయిదారుగురుండురు. బ్రాహ్మణ - క్షత్రియ - వైశ్య పుత్రులు సచివాయ త్తసిద్ధులై యిందు గోచరింతురు. ఇందు రెండంకములుండు నేని ముఖసంధి విమర్శ సంధి యుండదగును. ఒక యంకమే యుండునేని ‘గర్భనిర్గమః’ దీని భావమాలోచనీయము.”¹ (శారదా తనయుని భావప్రకాశమునకు శ్రీ జమ్ములమడక మాధవరామశర్మగారి భావా లోకమును అనువాదము. పుట - 634-635 (ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ ప్రచురణ.)

18. భాణిక (భాణి): ఇందు సుందరమైన నేపథ్యరచన ముండును. ముఖ నిర్వహణ సంధులు మాత్రమే యుండును కైశికీభారతీ వృత్తులే ఉండును. ఒకే ఒక అంకము. నాయక ఉదాత్త, నాయకుడు హీనుడు. భాణికలో ఏడు అంగములుండును, ఉపన్యాసము, విన్యాసము, విబోధము, సాధ్వసము, సమర్పణము, నివృత్తి, సంహారము. ప్రసంగవశమున కార్యమును కీర్తించుట ఉపన్యాసము. నిర్వేదద్యోతనమయిన వచన విన్యాసమే విన్యాసము. భ్రమనిరాకరణము విబోధము. మిథ్యాహంకార ప్రదర్శనము సాధ్వసము. కోపపూర్వకమైన నిందాబహుళమైన వచనము సమర్పణము. నిదర్శనమును లేక ఉదాహరణవచనమును నివృత్తి యందురు. కార్యసమాప్తియే సంహారము. అంగసప్తకమునకు ఉదాహరణములు స్పష్టము.

1. భావప్రకాశనము - నవమాధికారము - శ్లో. 125 నుండి 127 వరకు.

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1973)

ఉదాహరణము : కామదత్త.¹

శారదా తనయుని భాణికాలక్షణము సాహిత్యదర్పణకారుని లక్షణము కంటె భిన్నముగ ఉన్నది—

“భాణికలో సామాన్యముగా హరిచరితమె యుండును. గాథాదులు వర్ణములు మాత్రమిందు స్వీకృతములగును. భాణమయినను మకుమార ప్రయోగమున భాణికయగును. దివ్యచారి విధానములిందుండవు. దివ్యచారి యనుట ఆకాశచారి యని భావము. దీనిచే భౌమచారులుండదగునని సూచితము. లలితములగు కరణములతో నిది సంయుక్తమగును. ఒక్కొక్కచో తాలాంశరాలములతో సృష్టములుండును. రథ్యాదితాలవిధానములతో సంకలినమగును అర్థోద్గ్రాహ-నివారణ-గాయన-వసంత-మత్తపాలి విశేషములుండును. భాణములో నిందు విశ్రామములుండవు. స్త్రీ ప్రయోజ్యమగును. ఉత్తాల వర్జితమగును. భాణికలో వస్తువులు తొమ్మిది కాని పది కాని నియమముగా విహితములు కావలెను. తొమ్మిది మొదలుగా నయిదు స్థానములతో భగ్నతాలముండును. స్థానాంతరములతో లయతాలము లిచ్చానుసారమున నుండదగును. విధియులగు వచోవిన్యాసములచే సభ్యుల కుత్సాహ సంపత్తిని గూర్చవలెను. భాణమునందుపైతే భాణిక యుండును లాప్యంగములను సంధులను తన్నియను ప్రకారము కూర్చునది. ఈ విషయముననే కొందరి

1. “భాణికా క్లక్ష నేపథ్యా ముఖ నిర్వహణాన్వితా
తైశీ భారతీవృత్తి యుక్తకాఙ్క వినిర్మితా

ఉదాత్త నాయకా మందనాయకాత్రాగ్ని సప్తకమ్
ఉపన్యాసోఽథ విన్యాసో విబోధః పాద్యసం కథా
సమర్పణం నివృత్తిశ్చ సంహార ఇతి సప్తమః
ఉపన్యాసః ప్రసంగేన భవేత్కార్యస్య కీర్తనమ్
నిర్వేదవాక్య వ్యుత్పత్తి ర్విన్యాస ఇతి స స్మృతః
ద్రాంతినాతో విబోధః ప్యాన్మిద్యాభ్యానంతు పాద్యసమ్
సోపాలమృతవః కోపపీడయేహ సమర్పణమ్
నిదర్శనస్యో పన్యాసో నివృత్తిరితి కథ్యతే
సంహార ఇతివ ప్రాహుర్మత్కార్యస్య సమాపనమ్”
స్వప్రాన్యదాహరణాని - యథా - కామదత్త”

(సాహిత్య దర్పణము. 6 వ పరిచ్ఛేదము; శ్లో. 308-312)

విధముగాననిరి. భాణియను నీ భాణికలో శృంగారమంగిరసముగా నుండదగును. శ్లఙ్ఘనై పథ్యము ధరించిన నాయీ యుండదగును. ఇందు గర్భావమర్శ సంధులుండవు. ముఖ ప్రతిముఖ నిష్పహణ సంధులుండును, స్వల్పములగు వృత్తములు నిబద్ధములగును. పీఠమర్దుడు, విటుడు దీనిలో కూడియుందురు. నిదూషకుడు నిందుండదగును. లాస్యాంగములు పదియు నిందా యోజితములు చావతెను. పాంచాలరీతితో నిది నియతమగును. వీణావతి యనునది భాణిక యగును.”¹ (భావ ప్రకాశనమునకు శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారి భావాలోకమును అనువాదము పుటలు-623-624).

ఇంతవరకు సాహిత్య దర్పణకారుడు-విశ్వనాథుడు పేర్కొని నిర్వచించిన ఉపరూపకములను వివరించితిని. ఈ సంస్కృతమున విశ్వనాథుని నిర్వచనములతో ఏకీభవించని ఇగరాలంకారి ల - ముఖ్యముగా శారదాతనయుని నిర్వచనములను కూడ ఉటంకించితిని. విశ్వనాథుడు సూచించిన పద్య నైమిది ఉపరూపకములేకాక మరి కొన్నింటిని అగ్నిపురాణము, కావ్యానుశాసనము, భావప్రకాశనము, అభినవభారతి పేర్కొనియున్నవి. ఈ వరుసలో కోహలుడు కూడ ఉన్నాడు. ఈతని గ్రంథమును గూర్చియు, ఉపరూపకములను ఈతడు వివరించిన విధానమును గూర్చియు విశేషము తెలియును తెలియవచ్చుటలేదు. అయినను అలంకారికలు ఆతడు పేర్కొన్న ఉపరూపములను ఉదాహరించుచున్నారు. ఆతని గ్రంథములన్నియు చాకపోవుట చేత ఉపరూపకములను గూర్చి ఆతడు చేసిన విశదము చేయలేకపోవుచున్నాను. సాహిత్య దర్పణము నందులేని ఉపరూపకములు — 1. భాణము, 2. ప్రేమణము, 3. డొంబి, 4. రాగకావ్యము, 5. కింగ (కింగము), 6. భాణి, 7. పిద్గకము, 8. పాణిజానము, 9. రానుక్రీడము (రామాక్రీడము), 10. కల్పవల్లి, 11. మల్లిక (సుడికుల్లి) 12. కల్లము. వీని స్వరూప స్వభావములను పేర్కొనుట అశక్తులు కాదు. కావున ఒక్కొక్క దాని లక్షణమును ఇట వివరింతును.

1. భావప్రకాశనము - నవమాదికారము. ప్లో. 78 నుండి 79 వరకు.

ప్రచురణ: ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1978)

. **భాణము :** భాణమును ఒక రూపకముగ సంకేతించినవారు అభినవగువుడు, హేమచంద్రుడు, శారదాతనయుడు. భాణమునకు శారదాతనయుడిచ్చిన లక్షణ మిట్లున్నది.

“ఇందు హరి-హర - భాను - భవానీ - స్కంద ప్రమథాధిపతులస్తుతలుండను. వాస్తుతులతో నిది నిబద్ధమగును. ఇందు ప్రయుక్తములగు కరణములుద్దేశములుగా నుండును. కావుననే స్త్రీవర్ణ్యము ... ఈ భాణము నానవిధములగువర్ణనములతో గూడి యుండును. ఇట్లు కేవలము దేవస్తుతినిబద్ధమే కాదు. మానవులగు భూపాలకుల స్తుతినిబంధనమున గూడ భాణముండును. వారి గుణకీర్తన ప్రకాశనములుకల గాథలతో నిది నిబద్ధమగును. గాయన సహోక్తియుక్తమై యుదాత్తచరితముతో విభూషితప్రాయముగా నుండుట యుక్తము. త్రి-చతుః-పంచ వితాల విధానములతో గూడినదైనవై విశ్రామములతో పరిచ్ఛిన్నమై యుండును. ఒక్కొక్కచో అర్ధోద్గారము నివారణములతో సంఖ్యాచములయిన విశ్రామములతో నియతమునగును. పంచమ వివరి వర్తనమునందు వివిధములయిన సమ విశ్రామములతో విభూషితమగును. భాణము గాథా మాత్రతాలంకరము. ద్విపథక పాఠ్యమున నలంకృతమునై లలితముగ నుండును. (గాథ యనునది ప్రాకృతభాషా నిబద్ధమయిన యార్య. పురాణాది కావ్య సంబధికథ గాథలో నుండును. ఇది త్రిపది, పంచపది షట్పదియగును. ప్రాకృతమునందలి మాత్రోవృత్తమునకు ద్విపథకమని నేరు. గాన యోగ్యమగు ప్రబంధ మొకటి ద్విపదనామమున గాథా మాత్రావిశేషమున ద్విపథక పాఠ్యమున నిది యలంకృతము కావలెనని భావము. భాణరీతి యిట్లుండగా నిందుండదగిన విశ్రామసప్తకములతో నుండవలయురీతి యిట్లుండును.)

ప్రథమవిశ్రామమునందు వర్ణము - మత్తపాలి - భగ్నతాలములు - గాథ - తదనుగత భగ్నతాలము - భగ్నతాలము సనువవి కూర్పుపొందదని యున్నవి. రెండవ విశ్రామమున గాథ - ద్విపథక - వసంతములు, మాత్రావిషమచ్ఛిన్నమయిన వృద్ధి సమేతమయిన భగ్నతాలవిధానము నుండును. (వసంత పదార్థమివిధమున నున్నది. వీణవై వాదన క్రమాత్మకమయిన ధ్రాగాంగరాగమును వసంతమందురు. వేణువాదన క్రమమున నున్నరాగము వసంతము. వసంతమను దేశీతాలముకలదు. ఇందు తొమ్మిది మాత్రలు నియత

ములు. హిందోలరాగాంగమయిన వసంతరాగమున్నది. రాగమున్నది. రాగాంగరాగమున్నది. భగ్నతాలము దేశీతాలము. ఈ రెండిటికి సంబంధమున్నది.) తృతీయ విశ్రామములో మాగధికలను ప్రాకృత భాషా నిబద్ధమయిన మాత్రా వృత్తము కూర్చవలెను. చతుర్థ విశ్రామములో రథ్య - ద్విపథక - వసంతక - రథ్యాతాలములను గూర్చవలెను. (రథ్య యనునది దేశీతాలము) పంచమ విశ్రామమునందు రథ్య - భగ్నతాల - మార్గణిక - ద్విపథ విషమములుండును. (విషమ మనునది రంజన గుణము. అత్యుచ్చస్థానకమగు గీతము తాలపాతాలక్షి తమై ప్రయోగబహులము రూఢముకాగా విషమ మగును. ఇది వాది వల్లభము. విషమమనునది మొక హస్తపాటము. పతాకాహస్తచలనము మణిబంధ కంపనము పాదకంపము వలన విషమపాటము కలుగును. హస్తవైషమ్య ఘాతమున విషమ ముదయించును. విషమ మనునది యొక దేశీతాలము.) షష్ఠవిశ్రామమునందు రథ్యాతాలము పవభగ్నతాలములు నుండును. సప్తమ విశ్రామమునందు ద్విపథక మార్గణికములుండును. రథ్యాతాలము భగ్న తాలములుండును. ఇది యంతయు శుద్ధభాణమున నుండదగు క్రమవిన్యాస మిట్లుపదిష్టమయినది.

భాణక భేదములిందు లక్షితములగును. వైన నిరూపించిన భాణము సంకీర్ణభణితిభరితమయినచో నుభయసంయోగముండును గావున సంకర భాణమగును. కొంతగా ననుద్ధత భావముననున్నచో తాలక్రమ వర్జితమయినచో నిది చిత్రభాణమగును. కావున భాణము శుద్ధము సంకీర్ణము చిత్రమునని త్రివిధమగును. పేరొక విధమునను వీని లక్షింపవచ్చును. శుద్ధభాషతో నున్నచో శుద్ధభాణము, సంకీర్ణభాషతో నున్నచో సంకీర్ణభాణము, సర్వభాషలతో కూడుకొని చిత్రవిధానములతో విచేష్టితమగునేని చిత్రభాణమగును. భాణము ఉద్ధతము - లలితము - లలితోద్ధతమనియు భావింపవచ్చును. భాణమున గ్రథిత ములయిన యర్థము లుద్ధతములుగనున్నచో భాణముద్ధతమగును. లలితములుగ నున్నచో లలితమగును. ఉభయభావమున లలితోద్ధతమగును. చిత్రభాణమయి నను దుష్కరాభిధేయముతో నుండగా నుద్ధతమగును. భాణకమునందుండ దగు నభిధేయము అనుతాలములతో వితాలములతో నుండదగును. ఇట్లుండగా నిది నందిమాలి నామము కలదగును. ఈ నందిమాలికి ఈ భాణమున నంతర్యా వము చెప్పదగును. (ఇట్లుపై నందిమాలి లక్షణము, సప్తవిశ్రామము లందుండ దగు విధానము సూచితమగును. భాణాంతర్యావమును ప్రతిపాదితమగును.)

భరత మతమును పరిగ గుర్తింపక కొందరు భాణము కన్న నందిమాలి భిన్నమని యనిరి. ఆకాశపురుషోద్దేశమున పలికినను ఆచరించినను విశిష్టమగు నుద్భావ్యభావప్రయోగము కలది నందిమాలియగును. ఇందు కరణములన్నియు సుద్ధతప్రాయములుగా నుండును. స్త్రీ రహితమయిన వర్ణనమొకచో నుండును. గుణకీర్తిన పరములయిన రాజస్తుతిగాథలతో నిది నిబద్ధమై యుండును. శోభన గాన మొనరించువారి సహోక్తులతో గూడుకొనినదై యుదాత్తరీతి భూషితమై యుండును. బ్రహ్మ-రుద్ర - ఇంద్ర - స్కందాదుల స్తుతులతో నిబద్ధమునగును. అయిదు వితాలములతో నుండును. మూడు నాలుగు వితాలము లేని యుండును. అంతరాంతరా సప్తవిశ్రామములతో పరిచ్ఛిన్నమై యుండును. (ఇంక నీ నందిమాలిలో నుండు సప్తవిశ్రామములలో నీ విశేషములు కలవు)

ఒక్కొకచో సర్వోద్గ్రాహణి సంఖ్యాసములతో నియతముగా నుండును. సమ విశ్రామములతో భూషితమగును. పంచమ పరివర్తనమునందు గాథా - మాత్రా - ద్విపదక పాఠ్యమున సలంకృతమగును. ప్రథమ విశ్రామము నందు వర్ణము కాని మత్తపాలికాని యుండును. అనంతరము రెండు భగ్నతాలము లుండును. గాథానుగతముగా భగ్నతాలములుకాని మాత్రకాని యుండును. ద్వితీయ విశ్రామమునందు భగ్నతాలములు - గాథ - ద్విపదకము - వసంతము నుండును. తృతీయ విశ్రామమున విషమస్థానమున ఛిన్నమయిన మాత్రా విధానము భగ్నతాలము రథ్యమాగధి యనునవి సంగతములగును. చతుర్థవిశ్రామమునందు రథ్య - ద్విపదకము - వసంతము - రథ్యాతాలము యధాక్రమముగా సంగతమగును. పంచమ విశ్రామమున రథ్య - భగ్నతాల - మార్గణిక - ద్విపద - విషమములుండుట ప్రసిద్ధమగును. షష్ఠ విశ్రామమున రథ్యాతాలము భగ్నతాలము ద్విపదకము మార్గణిక యుండును. సప్తమ విశ్రామమున రథ్య-భగ్నతాలముండును, శుద్ధభాణము నందీక్రమమును నాట్యవిధు లుదాహరించిరి.

శుద్ధభాషతో కల్పితమయినచో భాణము శుద్ధమగును. భాషాసంకర కల్పితమయినచో సంకీర్ణభాణమగును. సర్వభాషా విచిత్రితమయినచో చిత్రభాణమగును. ఇంతవఱకు నిరూపించిన తాలక్రమాశ్లిష్టమయినచో శుద్ధభాణమగును. రెండు మూడు తాలములతో సంకీర్ణమయినచో సంకరోద్భవభాణమగును. ఈ చెప్పిన తాలక్రమ వివర్ణితమయినచో చిత్రభాణమగును. అర్థముల కౌద్ధత్య

మున్న నుద్ధభాణమని; అర్థములకు లాలిత్యమున్న లలిత భాణమని, లాలిత్య మౌద్ధత్యమున్నచో లలితోద్ధతభాణమని యందురు. దుష్కరము ద్ధతమగునది చిత్రభాణవ్యవహారము కలదగును. భాణము నందలి యభిధేయము అనుతాలములతో వితాలములతో గూడియుండును. ఇట్లుండుట రూపక విశేషమయిన భాణమునకు సంబంధించిన లక్షణము. ఇందు నిరూపితములు కాని యంగములు సంధ్యాదులు అతి దేశ్యములు కాదగును. భాణరూపక లక్షణమునుండి నృత్తరూపక భాణమునలేని వానిని స్వీకరించుట యుక్తము. ఈ విధానమతిదేశము. ఇట్లున్న నందిమాలి యను భాణము ఇందంతర్భూతమగును. పాత్యమున గీతమున క్రియలో ఆకాశపురుషు నుద్దేశించి నిరూపించు ప్రయోగము సవిశేషముగా భావింపదగు భావముల స్వభావమున నుండును. ఇట్టి భావము నందిమాలి నామమున నుండు భాణమున నుండుటను కవులు నిరూపించిరి.”¹ (భావప్రకాశమునకు శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామ శర్మగారి భావలోకమును అనువాదము - పుటలు 617-623)

ఈ విధముగా వైన చెప్పబడిన భాణమును నృత్తరూపక లక్షణమున ప్రతిపాద్యమైన విషయమంతయు సంగీతశాస్త్రమునకు సంబంధించిన తాల వాద్య విశేషములతో నిండియున్నది

2. ప్రేరణము : అభినవగుప్తుడు, హేమచంద్రుడు ప్రేరణమును నిర్వచించియున్నారు

ప్రసాశికాన్వితముగను, హాస్యప్రాయముగను ఉండు నృత్తప్రబంధ విశేషము ప్రేరణమని అభినవగుప్తుడు నిశ్చయించినాడు.²

హేమచంద్రుడు ఇదే నిర్వచనము నిచ్చి గేయరూపక విశేషముగా పేర్కొనినాడు³

3. రామక్రీడము (రామక్రీడము) : ఋతువర్ణన సంయుక్తమైన నృత్త

1. భావప్రకాశము - నవమాదికారము. శ్లో. 38 నుండి 72 వరకు.

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1973)

2. “హాస్యప్రాయం ప్రేరణంతు స్యాత్ప్రసాశికయాన్వితమ్”

—నాట్యశాస్త్రమ్- అభినవగుప్తు విరచిత వివృతి సమేతమ్. ప్రథమ సంపుటము పుట 183 సెంట్రల్ లైబరీ బరోడా ముద్రణ : (1926)

3. కావ్యానుశాసనము-ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

ప్రబంధము రామాక్రీడము¹ అని అభినవగుప్తుడు పేర్కొనగా పేమచంద్రుడును ఇదే నిర్వచనమును చూపినాడు²

4. డోంబిక (డోంబి) : డోంబికను అభినవగుప్తుడు, పేమచంద్రుడు, శారదాతనయుడు పేర్కొనియుండిరి. శారదాతనయుడిట్లు చెప్పినాడు -

“డోంబియను నృత్యరూపకమునకు భాండిక యనియు పేరు. ఇందు నాయిక యుదాత్త ఇందంకి మొఱటియై యుండును. కైశికీవృత్తిభారతీ వృత్తి యుండును. వీరశృంగారము లుండును. ఇందలి నేపథ్యము శ్లక్షణముగా నుండును. ఉత్సాహము మందముగా నుండు నాయకుడుండును. భాణిక యవదగు నీ డోంబిలో నేడంగములుండును. “కామదత్త యనునది డోంబిరూపకము. విన్యాసము - ఉపన్యాసము - విబోధము - సాధ్వసము - అనువృత్తి - సంహారము - సమర్పణము అనునవి యిందలి యంగములు. క్రమముగా పీని లక్షణ మిట్లుండును

1. విన్యాసము. ఇష్టవిరహోద్ధిజన్యమయిన నిర్వేద వాక్యమును విన్యాస ముండురు. 2 ఉపన్యాసము తత్తదర్థ ప్రసాధనమున నుచితకార్యము నిరూపించుట యుపన్యాసము 3. విబోధము. సంశయభ్రాంతులు నివృత్తములగుట విబోధమందురు. 4 సాధ్వసము. భయమువలన నభూతార్థమును భూతార్థముగా నిరూపించుట సాధ్వసము. 5. అనువృత్తి. నిదర్శన రూపమగు నర్థము నుపన్యసించుట యనువృత్తియగును. 6 సంహారము. అభిలషించిన యర్థ ప్రాప్తికి సంహారమని పేరు 7. సమర్పణము విఃపాజన్యమయిన పీడా విశేషమున నుపాలంబించుటను సమర్పణ ముండురు. ఇట్లు సప్తాంగములనిందు నిబంధింపదగును. ఈ డోంబిలో యథాయోగముగా లాస్యాంగ దశకము నిరూపించుటయునున్నది.”³ (భావప్రకాశమునకు శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామ శర్మగారి భావాలోకమును అనువాదము - పుట 615.)

1. “ఋతువర్ణన సంయుక్తం రామాక్రీడంతుభాష్యతే”

—నాట్యశాస్త్రము-అభినవగుప్త విరచిత విప్పతి వమేతమ్ ప్రథమ సంపుటము పుట (188) బరోడా ముద్రణ : (1928)

2. కౌవ్యాచుకాసనము-ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

3. “డోంబ్బెప భాండికోదాత్త నాయకైకాంకభూషితా
కైశికీ భారతీప్రాయా వీరశృంగారమేదురా
శ్లక్ష నేపథ్యభాక్ మందోత్సాహపూరుషనాయకా

సాహిత్యదర్పణకర్త నిర్వచించిన భాణిక, శారదాతనయుడు నిర్వచించిన డోంబి ఒక్కటే. సాహిత్య దర్పణమునందు డోంబిని ఉపసూపక విశేషముగ పేర్కొనకపోవుటకు ఇదియే కారణము. ఇరువురి లక్ష్యలక్షణములు తుల్యములుగా నుండుటవలననే కాబోలు శ్రీ జమ్మూమండక మాధవరామశర్మగారు భావప్రకాశన వ్యాఖ్యానములో “భాణిక యనదగు నీ డోంబి” అనియనిరి.

ప్రచ్ఛన్నానురాగగర్భములగు నుక్తులచే రాజుగారి మనసును వశము చేసికొనుటయు సుకుమార స్మృత్తమును డోంబికలో నుండునని అభినవగుప్తుడు పేర్కొన్నాడు.¹

పేమచంద్రుడును ఈ నిర్వచనమునే పేర్కొనెను.²

5. శింగకము (శింగము) : పేమచంద్రుడు మాత్రమే దీనిని గేయరూపక విశేషముగ చెప్పినాడు.

అంగవి తస్యాః సప్తస్యః కామదత్తా యథాకృతా
విన్యాసశ్చవ్యవస్థాసో విదోధః సాధ్వసస్తథా
అనువృత్తిశ్చ సంహారః సమర్పణమితీక్రమాత్
విరేదవాక్యం విన్యాస ఇష్టార్థవిరహోర్తిజం
కార్యాభ్యాస ముపన్యాసః తత్తదర్థప్రసాదనే
వివృత్తిస్సంశయభ్రాంత్యోః విదోధ ఇతికథ్యతే
సాధ్వసః స్యాదభూతస్య భూతోదాహరణంభయాత్
నిదర్శనోపన్యసనమను వృత్తిరితి స్మృతా
యథాభిలషితావ్యాప్తిః సంహార ఇతికథ్యతే
సమర్పణ ముపాలంభః పీడయావిరహోత్థయా
అస్యాంలాస్యాంగదశకం యథాయోగం ప్రయుజ్యతే”

—భావప్రకాశనము-నవమాధికారము-శ్లో-26 నుండి 33 వరకు

ప్రచురణ : (ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ 1978)

1. “చన్నానురాగగర్భాభిరుక్తిభిర్యత్రభూవతేః

అవర్ణ్యతే మనఃసాతు మస్మణా దోఽభికామతా”

—నాట్యశాస్త్రమ్-అభినవగుప్తు విరచిత వివృతి సమేతమ్. ప్రథమ సంపుటము
చతుర్థాధ్యాయము సెంట్రల్ లైబ్రరీ బరోడా (1928).

2. కావ్యానుశాసనము-ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

సఖి సమక్షమున తన పతి ఉద్ధతమైన లేక మస్కృతమైన వృత్తమును వర్ణించి చెప్పినచో శింగకము. కొన్నిచోట్ల ధూర్తవృత్తము కూడ వర్ణింపబడును.¹

6. పారిజాతకము (పారిజాతలత) : శారదాతనయుడు మాత్రమే దీనిని వృత్తభేద విశేషముగ పేర్కొన్నాడు -

“ఇది పారిజాతలత. ఇది పారిజాతకము. ఇందోకటియే యంకము. ముఖ సంధియుండును. వర్ణతాలము, మాత్రతాలము, ఖండతాలముండును. గాథా సమన్వితమగును. వీర శృంగారభూయిష్ఠము. దేవక్షత్రాది నాయకము. ఇందలి నాయక కలహాంతరితావస్థతోనుండుటయు నాయకుడుదాత్తుడుగా నుండుటయు కలదు. అథవా; భోగిని - స్వీయ - గణిక నాయకగా నుండుటయు సంభావ్యము. దండరాసక విధానమున వర్తించు పాత్రలెఱిమిదిమంది కాని నలుగురు కాని యుందురు. ఇందపసారస్రయముండును. ఇది చిత్రకథలతో గేయములతో సమన్వితమగును. ఇందొక్కక్కచో విదూషకుని క్రిడలుండును. పరిహాసములుండును. అందుచే నది మనోహరమునగును. ఇట్టిది పారిజాతలత. గంగాతరంగిక యనునది యిట్టిది. ఈ లతనే పారిజాతకమనియు నందురు”² (భావప్రకాశమునకు శ్రీ జమ్మూమండక మాధవ రామశర్మగారి భావాలోకమను అనువాదము పుట 838.)

1. “సఖ్యాః సమక్షం పశ్యన్మృదుద్ధతం వృత్తముచ్యతే

మన్వణం చ క్వచిద్ధూర్తచరితం శింగకస్తునః” —కావ్యానుశాసనము-వినిమిదవ అధ్యాయము. (పుట-392) నిర్ణయసాగర ముద్రణ : (1934)

2. “పారిజాతలతైకాంక ముఖనిర్వహణాన్వితా

వర్ణమాత్రా ఖండతాలవతీగాథా సమన్వితా

వీరశృంగారభూయిష్ఠా దేవక్షత్రాదినాయకా

కలహాంతరితావస్థా నాయకోదాత్తనాయకా

అథవాభోగిని స్వీయా గణికానాయకాన్వితా

తాఃస్మరజ్ఞై చత సః స్మర్యందరాసకనర్తనాః (?)

సాపసారస్రయా చిత్రకథాగేయ సమన్వితా

క్వచిద్విదూషకక్రీడా పరిహాస మనోహరా

పారిజాతలతానేయం యథాగంగాతరంగికా

పారిజాతక మిత్యేవ తైశ్చిదేషాఽభిధీయతే”

—భావప్రకాశనము-నవమాదికారము. శ్లో-141 నుండి 145 వరకు

ప్రచురణ: ఆం. ప్ర. సంగీతనాటక అకాదమి (1971)

7. కల్పవల్లి : శారదాతనయుడు మాత్రమే దీనిని నృత్యరూపక విశేషముగా పేర్కొన్నాడు. అతడు చెప్పిన లక్షణమిది -

“ఇది హాస్యరసముతో శృంగారరసముతో తదుచిత భావములతో నుండును. ఉదాత్త నాయకోపేతమగును. ఇందు పీఠపర్వ దుపనాయకుడుగా నుండును. ఇందు వాసకసజ్జిక నాయిక కాదగును. అభిసారికయేని నాయిక కాదగును. ద్విపదీఖండ గేయములతో నిది పూర్ణముగా నుండును. రథ్యా - వాసకములను తాలములతో నుండును. లయత్రయయుతము. లాస్యాంగ దశకసముపేతము. ఇట్టిది కల్పవల్లి. మాణిక్యవల్లిక యనునది కల్పవల్లి. ముఖసంధి ప్రతిముఖసంధి నిర్వహణ సంధులతో నిది యుండును. ఉదాత్త నాయకోత్కర్ష కల్పదైలలితోదాత్త నాయకమై కల్పవల్లి యుండును.”¹ (భావప్రకాశమునకు శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారి భావాలోకమను అనువాదము - పుట. 687. ఆం.ప్ర. సం నా. అ ప్రచురణ)

8. మల్లిక (మణికుల్ల) : ఈ నృత్యభేదమును శారదాతనయు డొక్కడే పేర్కొన్నాడు. దాని లక్షణమిది-

“మల్లికారూపకము భోగశృంగారముతో గూడుకొనినదై మంథరముగా నుండును. ప్రథమాంకమున విదూషక క్రియలుండును. ద్వితీయాంకమున విట క్రియలుండును. ప్రథమ ద్వితీయాంకములందు విదూషకవిట క్రియలు క్రమాశ్లిష్టములై యుండుట యిట్టిది. గాథలతో ద్విపథకములతో నుండుట, రథ్యా-వాసకములను తాలవిధానముల నుండుట మల్లిక కాలక్షణము. ఇందలి కథ మొదట లక్ష్యము కాదు. అనంతరము బాగుగా నిందలి వస్తువు గోచరించును. గర్భావ మర్థసంధులుండవు. మిగిలిన సంధిత్రయముతో నిదినంగతమగును. మణిమయమగు

1. “కల్పవల్లి భవేద్దాన్య శృంగార రస భావయక్
ఉదాత్తనాయకోపేతా పీఠపర్వోపనాయకా
అస్యాంవాసక సజ్జాస్యాన్నాయకాఽభావిసారికా
ద్విపదీఖండగేయాధ్యా రథ్యావాసకతాలయక్
లయత్రయయుతా లాస్యదశకేన సమన్వితా
ఈదృశీ కల్పవల్లి స్వాద్యథా మాణిక్యవల్లికా
ముఖసంధి ప్రతిముఖసంధి నిర్వహణైర్మయితా
ఉదాత్తవర్ణనోత్కర్షా లలితోదాత్త నాయకా

—భావప్రకాశము - నవమాధికారము శ్లో. 137-140 అకాడమీ ప్రచురణ.

కుల్యలో కాలువలో జలము గోచరింపదు. అట్లే యిందలి వస్తువు మొదట భాసింపదు. అనంతరము ప్రకాశించును. ఇట్టిది మణికుల్యయినను మల్లికా¹ (భావ ప్రకాశనమునకు శ్రీ మాధవరామశర్మగారి వ్యాఖ్యానము పుట 636.)

9. భాణి : శారదాతనయుని మతమున భాణియన్నను భాణిక యన్నను ఒక్కటేయనునది. భాణికుని వివరించు సందర్భమున తెలుపబడినది.

10. కర్ణము : ఈ ఉపదేశక భేదమును అగ్నిపురాణము పేర్కొన్నది. కాని అందు దీనికి లక్ష్యముగాని లక్షణముగాని వివరింపబడియుండలేదు.

సాహిత్యదర్పణకారుడు ఈ కర్ణమును ప్రకరణికగను, భాణిని సంతాప కము²ను గుర్తించినాడని అగ్నిపురాణానువాదము నందలి అధస్తూచికలో వివరింపబడియున్నది² కాని డా॥ సత్యవ్రతసింహ సాహిత్యదర్పణ వ్యాఖ్యానము నందు ఈ నామాంతరముల ప్రసక్తి లేనేలేదు. ఇది విచార్యము.

11. రాగకావ్యము : కోహలుడు, హేమచంద్రుడు దీనిని పేర్కొన్నారు. హేమచంద్రుడిట్లు నిర్వచించినాడు.

వివిధరాగముల లయాంతరప్రయోగముతో అనేక రసములతో నిర్వహింపబడునది రాగ కావ్యము.³

12. పిదగము (పిదగిము) : కోహలుడు అఖిలవగుప్తుడు దీనిని పేర్కొ

1. “మల్లికా భోగశృంగార కైశికీవృత్తి మంతరా
ఏకద్య్వంక క్రమాశ్లీష్ట విదూషక విటక్రియా
గాథాద్విపథకోపేతా రథ్యావాసకతాలయుక్
అనలక్ష్యకథా పూర్వం పశ్చాదలక్ష్యవస్తుకా
గర్భావమర్కహీనా చ సందిత్రయ సమన్వితా
మణికుల్యాయాం జలమివ సలక్ష్యతే యత్రపూర్వతోపస్తు
పశ్చాత్ప్రకాశతే యాసా మణికుల్యాపిమల్లికాజ్ఞేయా”

—భావప్రకాశనము-9వ అధికారము శ్లో. 134-136.

ప్రచురణ : (ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత అకాడమీ 1973)

2. అగ్నిపురాణ - గుగ్గసంహిత —“కల్పాణ్” ప్రత్యేక సంచిక-గౌరభపూర్వ.

యు. పి. నాటకనిరూపణ-338వ అధ్యాయము. పుట-(575)

3. “లయాంతర ప్రయోగేణ రాగైశ్చాపి వివేచితమ్”

నానారసం సునిర్వాహ్యకథం కావ్యమితి స్మృతమ్” —హేమచంద్రుని కావ్యాను

శాసనము-ఎనిమిదవ అధ్యాయము. నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయము (1984)

న్నారు. అభినవగుప్తుడు చెప్పిన పిదగము, హేమచంద్రుడు పేర్కొన్న శింగకము ఒక్కటే¹ శింగకము ముందే పేర్కొనబడినది.

ఇక తెలుగు లాక్షణికులలో చిత్రకవి పెద్దన తప్ప ఎవరుగాని ఉపరూపకములను గూర్చి ప్రస్తావించి యుండలేదు. ఆతడైనను శారదాతనయాదులు పేర్కొన్న ఉపరూపకములలో పదునారు పేర్లను మాత్రము చెప్పెను కాని వాని లక్ష్యలక్షణములను వివరించియుండలేదు. ఆతడు తన లక్షణసార సంగ్రహమున ఉపరూపకములను గూర్చి ఇట్లు వ్రాసినాడు—

నాటికా సట్టక తోటకో పేక్షణం
 బునుగోష్ఠి బాణికో పొల్పుమీర
 సల్లాపకంబు ప్రస్తానంబు కావ్యంబు
 రహిమించు భల్లి సరాసకములు
 శ్రీ గదితంబు లాసికయు దుర్మల్లియు
 నాట్యరాసకమును నటనమించు
 నుల్లావ్యమనంగను నుపరూపకంబుల
 నామముల్ పదియాఱు నవ్యమయ్యె
 వీనికిని లక్షణంబులు విశదమతులు
 సంధులింగముల్ నాయకసంక్షులాది
 గాంగగల్గిన సామగ్రి గనంగలవలయు
 బూర్వ లసందలంకృతులలో శరవృతనయ”²

ఈ విధముగా ఆలంకారికులు వివరించిన ఈ ఉపరూపకములను పరిశీలించి నచో అందు - ఇతివృత్తము గౌణముగా నుండుట, గీతనృత్యవాద్యములకు విశేషప్రాధాన్యముండుట, జనసామాన్యమునకు ఆస్వాదనీయమైన, శృంగార రసానుకూలమైన శౌరసేనీ మాగధ్యాది ప్రాకృతభాషలను ప్రయోగించుట,

1. “సభ్యాః సమక్షం భర్తర్యదుద్ధతిం వృత్తముచ్యతే

మన్వణంచ కచిద్ధూర్తచరితం పిదగకస్తుసః”

—నాట్యశాస్త్రమ్-అభినవగుప్తు విరచిత వివృతి సమేతమ్-ప్రథమ సంపుటము.

చతుర్థాధ్యాయము. పుట-183. బరోడా ముద్రణ (1928)

2. లక్షణ సారసంగ్రహము.

తృతీయాశ్వాసము-పద్యము-94-పుట (105-108)

ప్రచురణ : ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు-కాకినాడ (1940)

స్త్రీ పాత్రలు బహుళముగా నుండుట, సామాన్యులు కూడ నాయకా నాయకులుగా నుండుట. నేపథ్యమునందు గానముండుట, పలురకములైన ఛందములను ప్రయోగించుట, కొన్నింటి సూత్రధారుడుండక పోవుట, వివిధ రస సాజాత్కారముండుట, ప్రభాతోత్పాద్య మిశ్రమములలో ఇతివృత్తముండుట. ప్రాయశముగా ఏకాంక పరిమితమై యుండుట, ఎడనెడ వచనముండుట, ఋతువర్ణనముండుట మున్నగు లక్షణములు కనిపించుచున్నవి. సమకాలికాభిరుచులకు అనుగుణముగా కొన్ని మార్పులతో చేర్పులతో ఈ ఉపరూపకలక్షణము లన్నియు నేటి గేయనాటికలలో ప్రస్ఫుటముగా భాసించుచున్నవి.

పాశ్చాత్యదేశములందు వెలసిన ఓపెరా, బాలే, బల్లెటా, మెలోడ్రామా ఫార్సువంటి రూపక విశేషముల జాతికి సంస్కృత - ఉపరూపకములు చెందునని H. H. Wilson గారు 'The dramatic systems of Hindus' అనువ్యాసమునందు అభిప్రాయపడినారు ¹

1. "We might also conveniently transfer to them the definitions of the European stage, and class them under the heads of Tragedy, Comedy, Opera, Ballet, Burletta, Melodrama and Farce"

'The Theatre of the Hindus' Page-19

Pub : Indological Book House

Varanasi --1972.

6. దేశిదృశ్య కళారూపములు

ఇంతవరకు లాక్షణికులు నిర్వచించిన ఉపరూపకముల లక్షణములను వివరించితిని. ఈ లక్షణములు పరిశీలించినచో నేటి గేయనాటికా స్వరూపమునకు ఈ ఉపరూపకములకు బహుధా సామ్యము కనిపించుచున్నది. అంత మాత్రముచేత ఈ ఉపరూపకములే నేటి గేయనాటికలకు మూలమని నా అభిప్రాయము కాదు. అవి ఒక విధముగా ఆనాటి గేయనాటికలుగా భాసించుచున్నవనుటలో అత్యుక్తిలేదు. దృశ్యకావ్యములందు నృత్యగీతములకు విశేష ప్రాధాన్యమునిచ్చు ఆచారము భరతుని కాలమునుండియే ఉన్నదను యాథార్థ్యమును గమనింపవలసి యున్నది. ఈ ఉపరూపకములు సంస్కృతమునందే యున్నవి. ఇవి దేశభాషలలోని దృశ్యకావ్యములను ఏ విధముగా ప్రభావితము చేసెనో తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నములు జరుగవలసియున్నవి. దేశభాషలలో విభిన్న దృశ్యకావ్య ప్రక్రియలున్నవి. వానిలో ఈ ఉపరూపకములలోని గాన నృత్య భేదములు కొలది మార్పులతో కనిపించుచున్నవి. తెలుగుదేశమునందలి నృత్యగేయ ప్రధానములైన యక్షగానాది దృశ్యకళారూపములను పరిశీలించి అవి నేటి గేయనాటికకు ఏ విధముగా భూమికాప్రాయములైనవో నిరూపించుటకు యత్నింతును.

మార్గపద్ధతికి చెందిన నాటికాద్యుపరూపకములలోను సంగీత నృత్యములకు విశేష ప్రాముఖ్యమున్నట్లు తెలిపియుంటిని. ఇన దేశి పద్ధతికి చెందిన రూపకముల స్వరూప స్వభావములను వివరింతును.

1. కొరవంజి: శ్రీ మిక్కిలినేని రాధాకృష్ణమూర్తిగారు కొరవంజి నృత్యకళారూపమును గూర్చి వివరించుచు “తెలుగువారి మొట్టమొదటి కళారూపం కొరవంజి ఇది ఒక జానపద దృశ్యకావ్యం. కొరవంజి అంటే ఎరుకలసాని ఈ ఎరుకలసాని వినోదకాలక్షేపానికై యథాలాపంగా జటపాటలు జోడించి ఆరంభించిన కళారూపం కొరవంజి”¹ అని పేర్కొన్నారు.

1. ఆంధ్రనాటకరంగ చరిత్ర — పుట-117, ప్రథమ ముద్రణ (1969 నెవ్వెంబరు 20).

ఈ కళారూపమును మంత వివరించుచు శ్రీ రాధాకృష్ణమూర్తిగారు అది ఒక నృత్య విశేషముతో కూడిన అడుగనియును అటవికులే దానిని పృష్టించి పోషించిరనియును, పవిత్ర పుణ్యక్షేత్రాలలో ఉత్సవసమయములలో ఆయా క్షేత్రాల మహాత్మ్యాల కథలను గేయఫణితో అడుచు పాడుచు యాత్రికులకు వివోదమును కల్పించుచుండిరనియును తెలిపి యున్నారు

2 తోలుబొమ్మలాట : తోలుబొమ్మలాట స్వరూపమును వివరించుచు శ్రీ మిక్కిలి నేని రాధాకృష్ణమూర్తిగారు ఇందు సంగీత సాహిత్య చిత్రలేఖనాది లలితకళల సమ్మేళనము సమధిరముగా ఉన్నదనియు, సూత్రధారుడు తెరముందు బొమ్మలను ఉంచి వెనుకనుండి వానిని ఆడించుచు తదనుగుణమైన పాటలను మాటలను ఇతర స్త్రీపురుషుల ద్వారా పలికించుననియు, నాటకమునకు వలసిన హంగులన్నియును ఇందుండుననియు తెలిపియున్నారు ఈ కళ పాల్కురికి సోమనాథుని కాలమునుండి ప్రజాజాహుళ్యమునకు వివోదమును కలిగించుచున్న దనుటకు సాహిత్యాధారములున్నవి ¹

3. జముకుల కథ : “ఈ కథలు శృంగార లాలిత్యాలతోనూ, కరుణ రసాన్ని ప్రతిబింబించేవిగానూ వుంటాయి. ఈ కథల్లో అనేకకాలైన సంగీతపు మట్టులున్నాయి సదరసకారులు ముగ్గురు అందులో మధ్యవ్యక్తి కథకుడు. వంతదారుల్లో ఒకరు హాస్యం, రెండవ వారు వ్యాఖ్యానం కథకుడు చక్కగా నృత్యంచేస్తూ కలియదిరుగుతాడు స్త్రీ పాత్రలు కథా విధానంలో వచ్చినపుడు అక్షరాలా స్త్రీ అభినయాన్నే ... చేస్తూ వుంటాడు. వంతదారులు రెండు జముకులను శావ్యంగా వాయిస్తూ వుంటారు.”²

4 జంగము కథ : సంగీతాభినయముల మేలికలయిక జంగము కథ. ఇందులో ఒక కథకుడు, ఇద్దరు వంతగాండ్రు నుండురు కథకుడు తంబురాను మీటుచు ఆయా కథా ఘట్టములకు అనుగుణముగా అడుచు పాడుచు | పేక్షకుల హృదయమును రసార్ద్రము చేయును ఇందలి వాద్య విశేషములైన తంబురా, అందెలు గజ్జెలు, గుమ్మెట్లు మున్నగువానితో కథా కథనము సంగీతాస్మరణముగా సాగును ఒకే వ్యక్తి భిన్నపాత్రలు ప్రదర్శించుట ఇందలి

1. ఆంధ్ర నాటకరంగ చరిత్ర — పుట-188.

2. ఆంధ్రనాటకరంగ చరిత్ర — (శ్రీమిక్కిలి నేని రాధాకృష్ణమూర్తి) పుటలు-269-271

విశేషము. భిన్నపాత్రలను అభినయించు వ్యక్తి ఒకడే అను అంశమును పృథక్పృథక్చేసిచో ఇంచుమించుగా ఇది గేయనాటికగానే భాసించును. జానపద సంగీత కళా స్వరూపములైన ఈ జంగం కథలు క్రీ. శ 12వ శతాబ్దమునాటికే ప్రచారము నందుండెను

5. యక్షగానము : యక్షగాన వాఙ్మయమును గూర్చి ప్రామాణికమైన పర్యాలోచనముచేసిన ఆచార్య డా॥ యస్వీ. జోగరావుగారు తమ సిద్ధాంత గ్రంథములో యక్షగానము నిట్లు నిర్వచించినారు - “యక్షగానమునం దితి వృత్తమెట్టిదైనఁగా వచ్చును. రచనా ప్రక్రియ శ్రవ్యముగాని, దృశ్యముగాని కావచ్చును. ఏ ప్రక్రియయందైన గీతిధర్మము విహితము. అందురాగతాశములలో నొకదానికీగాని రెండింటికీగాని తగు ప్రాధాన్యముగల రచనా విశేషములు (రేకు, దరువు పదము, కీర్తన మొ) ద్విపద (మంజరియును), పద్యములు (జాత్యుపజాతి వృత్తములు, అర్థపద్యములు, సం. శ్లోకములును) వచనము (సంధి ప్రయోజనాత్మకముగాని సంవాదాత్మకముగాని, వర్ణనాత్మకమైనను గాదగును). చూర్ణికలు, విన్నపములు మొ॥ గద్యప్రభేదములు నుండదగును ఏలాదిగీత ప్రబంధ విశేషముల ప్రయోగ మైచ్చికము”¹

ముద్రితముద్రితములైన అనేక యక్షగానములను పరిశీలించి ఆచార్య జోగరావుగారు వాని పరిపూర్ణ స్వరూపమును ఈ నిర్వచనమునందు నిగ్గుదేల్చి చూపినారు. యక్షగాన శబ్దమునందే గానమున్నది. ఇక అభినయములేనిదే దృశ్యకావ్యమనుట పొసగదుకదా ! కావున యక్షగానమునందలి సంగీతాభినయములు నేటి గేయనాటికయందును ప్రధానముగా నుండుట గమనింపదగిన విషయము.

6 వీధి నాటకములు : యక్షగానములో వలెనే సంగీతాభినయములకు విశేషప్రాధాన్యమున్న ప్రక్రియ వీధినాటకము. ఈ ప్రక్రియను గూర్చి వివరించుచు శ్రీ నటరాజు రామకృష్ణగారు “వీధినాటకములో ఆట, పాట, అభినయ పద్ధతి యక్షగానమునంటే కొంతవరకు ఎక్కువ పాళ్లలో శాస్త్రీయ పద్ధతులలో పెంపొందినది. ప్రతిపాత్ర చక్కగా అభినయించుటకు అవకాశముండును ... ఈ పద్ధతిలో నృత్యములు కొంతవరకు తక్కువై అంగిక సాత్త్వికాభినయములు.

అభినవృద్ధి గాంచినవి -¹ అని అన్నారు. నృత్యము తక్కువై సంగీతాభినయము లెక్కువగుట నేటి గేయనాటికలో ప్రచురముగా కానిపించుచున్న అంశము.

7. వీధి భాగవతములు : శ్రీకృష్ణుని జీవితగాథ భాగవతము. ఆ భాగవతమును నృత్య సంగీతముల ద్వారా వీధులందు ప్రదర్శించుట 'వీధి భాగవతము'. ఈ ప్రక్రియలో ఏకపాత్ర పరిమితమైన భామా కలాపము గొల్లకలాపము వంటివేగాక బహుపాత్రలతో గూడిన నృత్యనాటకములు కూడ ఉన్నవి. ఈ ప్రక్రియలోని విశేషము నృత్యనృత్యాభినయములు శాస్త్రీయ పద్ధతుల ననుసరించి యుండుట కనుక ఇవి మార్గ-ద్దతికి చెందినవి. ఇదే ప్రక్రియను దేశీ ప్రక్రియగా మార్చుకొన్న సందర్భములు కూడ ఉన్నవి. 'బోడిగానికలాపం' ఇందుకు నిదర్శనం. వీధిభాగవతములు 15వ శతాబ్దిమునాటికే విశేష ప్రాచుర్యము నందినట్లు చారిత్రకాధారములున్నవి.

ఈనాటి గేయనాటికల యందలి ప్రధానాంశములైన సంగీతము, అభినయము ఈ భాగవత సంప్రదాయమునందును ప్రస్ఫుటముగా గోచరించుచున్నవి.

8. హరికథ : ఒకే వ్యక్తి రంగస్థలముపైనేకీ దృశ్యకావ్య వాతావరణమును సృష్టించుట అరుదైన అంశము. ఆంధ్రులు ఈ అంశమును సృజించి, పోషించి, ఉత్తమ ప్రక్రియగా రూపొందించిన భ్యాశిని గడించుకొన్నారు. సంగీత - సాహిత్య - అభినయములకు ఇది రసాత్మమైన త్రివేణీసంగమము. శ్రీ శ్రీనివాస చక్రవర్తిగారు హరికథా ప్రక్రియను నిర్వచించుచు యక్షగాన ప్రబంధమునకు ఇది రూపాంతరమనియును, హరికథా పితామహులైన శ్రీ ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారు యక్షగానమునకును హరికథకును అవినాభావ సంబంధమును చెప్పినారనియును, హరికథా ప్రక్రియ 19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము నందు తెలుగులో వెలసినదనియును, ఒకే వ్యక్తి యక్షగానములోవలె ఆడుచును పాడుచును కథను వినిపించు కళారూపమే హరికథ యనియును, హరిదాసు సంగీత - సాహిత్యాభినయములలో సర్వతోముఖ ప్రజ్ఞావంతుడై యుండవలెనని

మును వివరించినారు.¹ పురాణకాలక్షేపములోవలె కేవల కథా కథనము రక్తి ట్టదు. దానికి సంగీతాభినయములు తోడైనప్పుడు కథనము రసోదించితమై న్నరుచులు కలిగిన సామాజికులకు ఆనందమును కలిగించును. నేటి గేయ నాటికలయందును ఈ అంశము అనివార్యమై ఉన్నది.

9. బుర్రకథ. అనన్య సామాన్య ప్రచారసాధనముగా పండిత పామర సరంజకముగా ఆబాలగోపాలమును ఉర్రూతలూగించుచున్న జానపద కళా సూపము బుర్రకథ. జంగము కథలోవలెనే ముగ్గురు వ్యక్తులు - ఒక కథకుడు, ఇద్దరు 'హంగుదారులు' (వంతగాండ్రు) తంబురా, బుర్రలు (గుమ్మెటలు), గజ్జెలు, అందెలు వాద్య విశేషములుగా ప్రయోగించుచు, గీతములను ఆలపిం చుచు, తదనుగుణముగా అభినయించుచు కథా కథనముచేసి శ్రోతలకు ఆనంద మును కల్గించు ప్రక్రియ బుర్రకథ. బుర్రకథలను గూర్చి 'నదీరా' అను బుర్రకథా కళానిష్ఠాతుడు తమ గ్రంథములో దీనికి పునాది యక్షగానమనియును, అనేక జానపద ప్రక్రియలకు యక్షగానము తల్లివంటిదనియును, జంగము కథలు బుర్రకథలు ఆ తల్లికి కవలపిల్లలవంటివనియును వివరించుచున్నారు.²

దృశ్యకళా విజ్ఞానమునందు నిష్ణాతులైన శ్రీ శ్రీనివాస చక్రవర్తిగారు బుర్రకథను గూర్చి పర్యాలోచించుచు - "కాలప్రవాహంలో రూపాంతరం పొంది ప్రత్యేకపాఠ్యంగా వర్ధిల్లుతున్న యక్షగాన విశేషమే బుట్టుకథ. శ్రీనాథుని కాలంనాటికే బుట్టుకథలు బాగా ప్రచారంలో ఉన్నాయని క్రీడాభిరామంలోని ఈ క్రింది పద్యంవల్ల తెలుస్తోంది

“ద్రుతతాళంబున వీరగుంభితక ధుంధుంధుం కీటాత్కారసం
గతివాయింపు మ నాంతరాళిక యతిగ్రామాభిరామంబుగా
యతిగూడం ద్విపదప్రబాధమున వీరానీకముంబాడె నొ
క్కతె ప్రత్యక్షరముం గుమారకలు ఫీటూరంబునందూలగన్”

..... శ్రీనాథునంతటివాడు నైతం వీటికిగల ప్రజాదరణమును గమనించి పల్నాటి వీరచరిత్ర ద్విపదలో బుట్టు కథగా వ్రాశాడు -”³ అని వివరించినారు.

1. ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశం శతజయంత్యుత్సవసంచిక. పుట-515. ప్రచురణ : 29-12-74.

2. 'బుర్రకథలు' — ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ

(ఏప్రిల్ 1975)

3. ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశం శతజయంత్యుత్సవ సంచిక-పుట-554. (ప్రచురణ:29-12-74).

సుప్రసిద్ధ పరిశోధకులు శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు ఇదే పద్యమును ఉదాహరించుచు - “బుట్టకథ - తెనుగువారి మౌలికసంగీతరూపకమ” ని పేర్కొన్నారు.¹ సంగీత సృష్ట్యాభినయములకు వలసినంత ప్రాముఖ్యమున్నందు వలననే శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు దీనిని సంగీత రూపకమనుట సముచితముగా నున్నది. సంగీతరూపకమన్నను గేయనాటిక యన్నను స్థూలముగ నొక్కటే గేయనాటికా స్వభావము బుర్రకథలలో తటిత్తువలె భాసించుననుటలో సాహసములేదు.

ఇంతవరకు సృత్యగీతాభినయ ప్రధానములైన - సంస్కృతమునందలి నాటికాతోటక నట్టకగోష్ఠి నాట్యరాసకాది ఉపరూపకముల లక్షణములను, తెలుగులోని సంగీతాభినయ ప్రచురములైన కొరవంజి, యక్షగాన-బుర్రకథాది దేశీదృశ్య కళారూపాల స్వరూప స్వభావములను వివరించుటకు యత్నించివామ. భరతుని తర్వాత వెలసిన కోహలుని కాలమునుండి విశ్వనాథ కవిరాజు వరకు లాక్షణికుల దృష్టిని ఆకట్టుకొన్న ఉపరూపకములు, 12వ శతాబ్దమునుండి తెలుగులో వెలసిన యక్షగానాది దేశీప్రక్రియలకు ప్రత్యక్షముగా కాకపోయినను పరోక్షముగా నయినను ఆదర్శప్రాయముగా నయినను మార్గదర్శకములైనవని ఊహించుటలో తప్పలేదు.

భాషకాని, కళకాని అకస్మాత్తుగా పుట్టుకొనిరాదు. క్రమవికాసమునకు అది పరిణామరూపముగా ఉండును మధ్యయుగమునందు ముసల్మానుల ధార్మ్యమునకు, పరమత ద్వేషమునకు ఆహుతియైన గ్రంథభాండాగారము లెన్నో! రాజుల కొలువులలో వారి ఆశ్రయముతో స్రభిల్లుచున్న కళారూపాలు వారి పతనముతో మృగ్యములై పోయినవి. తమకు అనువైన భాషలో తమకున్న సౌకర్యములతో ఆయా కళారూపాలను అనుకరించుటకు యత్నించిన జానపదులు ధన్యులు. లేనివారు ఉన్నవారిని అనుకరించుటయు, బానిసలు యజమానులను అనుకరించుటయు సంఘమునందు సర్వసామాన్యముగా కనిపించుచున్న వ్యవహారము. రాజాదరణమునకు నోచుకున్న సంస్కృత ప్రాకృత దృశ్యకావ్యాలను,

1. “తెలుగుజాతి ప్రాచీన సంగీతరూపకం - బుట్టకథ” - వ్యాసము. “సాహితీసుగతుని వ్యగతం - పుట 1. ప్రచురణ : విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్-విజయవాడ (1963)

జానపదులు తమకు తోచిన పద్ధతిలో అనుకరించు ప్రయత్నములో. సంస్కృత ప్రాకృత దృశ్య కావ్యములకు తమదైన ప్రవృత్తిని పులిమి వినూతన సాహిత్య ప్రక్రియకు శ్రీకారము చుట్టిరి. కొంతకాలము తరువాత ప్రజాబాహుళ్యమునకు కారణాంతరములవలన సన్నిహితులైన పండితులు కూడ ఈ దృశ్యకావ్యములకు పాండితీస్పర్శను కలిగించుటకు యత్నించిరి. ఉపరూపకములకు. దేశి కళారూపములైన యక్షగానములకును ప్రత్యక్షసంబంధమును సూచించు అంశములను నిర్దుష్టముగ, నిర్ద్వంద్వముగ చెప్పలేము కాని జానపదులు వానిని భద్రపరచుకొనగలిగిరని చెప్పుట తర్కమునకు అతీతము కాదని నా మనవి. నేను ఇట్లుాహించుటకు శ్రీమాన్ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశాస్త్రిగారి ఆభిప్రాయము నాకు తోడ్పడినది. నాటకమునందలి నృత్యమునకున్న స్థానమును చర్చించుచు శ్రీ శర్మగారు హృదయమును సమ్మిల జానపదులు 'వివేక ప్రధానులగు విమర్శకుల' దృష్టి నుండి తప్పుకొని - "మీ వివేకమెక్కడ కొల్లఁబోయిన మాకేమి యని పామరజనులు మాత్రము దానినింకను వదలక పట్టుకొని యున్నారు" అని తెలిపియున్నారు.

యక్షగానమును దేశిరూపకకళకు సంస్కృత-ఉపరూపకములే మూలములను ఆభి పాయమును వాఙ్మయ మహాధ్యక్ష శ్రీ వడ్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్యగారు వెలిబుచ్చియున్నారు. వారు 'సీతాకల్యాణము' అను యక్షగాననాటకమునకు 'తొలిపలుకు' వ్రాయుచు - "ఏది యేమైనా తెలుగుయక్షగానకావ్యాలు నాటకాలు అత్యంత ప్రాచీన కాలంలోనే రచియింపబడినాయని విస్పష్టంగానే చెప్పవచ్చు - శ్రీ రాఘవన్ గారన్నట్లు సంస్కృత ఉపరూపకాలు మూలంగా ఆదర్శంగా యీ యక్షగాన నాటకాలు తెలుగులో రచింపబడ్డాయనడంలో సందేహంలేదు - సంస్కృత ఉపరూపకాలు గేయ-నృత్యరూపకాలుగా ప్రాచీన కాలంలో రచింపబడేవి - అందువల్ల నే కావ్యానుశాసన భావప్రకాశకారులు ఉపరూపకాలను గేయరూపకాలనీ నృత్యప్రకారములనీ పేర్కొన్నారు. కొందరు ఆ కాలంలో వీటిని గేయ రూపకాలనీ నృత్యప్రకారాలనీ వ్యవహరించే వారు. అందువల్ల సత్యేక లక్షణ ప్రమేయంలేకుండా కేవల ఆదర్శప్రాయ

1. నాటకోపన్యాసములు - పుట - 8 : తృతీయ ముద్రణ (1968) త్రివేణి ప్రెస్
మచిలీపట్టణము - మద్రాసు.

మైన అనుకరణలతో గేయనృత్య ఉపరూపకాలు ఆధారంగా తెలుగులో యక్షగాననాటకాలు క్రమంగా అవతరించాయని భావించవచ్చు -"1 అని తెలిపినారు.

కలాపమును దృశ్యకావ్య స్వరూప స్వభావములను గూర్చి వివరించుచు శ్రీ శ్రీనివాస చక్రవర్తిగారు - "యక్షకన్యలా నృత్యాని కనువైన ఆహార్యం గా ఏదో ఒక నాయిక పాత్ర ఆహార్యాన్ని ధరించి ఆడుతు పాడుతూ తన కథను తానే వినిపించే యక్షగాన రూపమే కలాపం..... ఈ రూపం ఇంచు మించు ఏకపాత్రాభినయరూపం. శ్రీ దీతం భాణిలాంటిది -"2 అని వ్రాసినారు. సంస్కృత ఉపరూపకములను కలాపాది దేశీరూపకములకు గల సామ్యమును ఊహించియే వారిట్లు అభిప్రాయపడి యుందురు.

అనేక రసవత్తరములయిన గేయనాటికలను రచించిన శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంఠరావుగారు యక్షగానమును ప్రాచీన గేయనాటిక రూపముగా గుర్తించినారు.³

జాయపసేనాని రచించిన 'నృతరత్నావళి'కి పీఠికను సమకూర్చుచు డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు - "భారత - భాగవత - రామాయణాదు లందలి కథలను స్వీకరించి, వాటికి నృత్యములను మేళవించి నాటకముగా ప్రదర్శించు వారిది 'నాట్యమేళము' అనబడును; ఈ ప్రదర్శనములను 'నృత్య నాటకములు' (ఉపరూపకములు : Dance dramas) అందురు. వీటిని యక్షగానములనుట కూడ పరిపాటి -"4 అని వ్రాసినారు. ఉపరూపకములకును

1. సీతాకల్యాణము (యక్షగాననాటకము) పుటలు - (XX V . XXV) ప్రచురణ : ఆంధ్ర ప్రదేశ్ గవర్నమెంటు ఓరియంటల్ మ్యాన్యుస్క్రిప్టు రైట్రీ అండ్ రీసర్చ్

ఇన్స్టిట్యూట్ హైదరాబాదు - (1971)

2. ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశం శతజయంత్యుత్సవసంచిక - (1974) పుట - (513)

3. 'తెలుగు నాటకరంగం' 'ప్రాచీన ఆధునిక సంగీతనాటకాలు' - పుట - (100)
(ప్రత్యేక సంచిక) ప్రచురణ : కళావని హైదరాబాదు (1966)

4. నృతరత్నావళి - పీఠిక - పుట - (32).

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ (1969)

యక్షగానముకును భేదములేదనియే శ్రీ అప్పారావుగారి హృదయమయినట్లు తోచుచున్నది.

డా॥ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యముగారు - “యక్షగానమనగా నృత్యనృత్య నాట్యాభినయ విశిష్టమైన గానమనియు, సంగీతరూపకసంప్రదాయమునకు మూల బీజమనియు మనము భావింపవచ్చున”¹ అభిప్రాయపడినారు.

ప్రాచీన ఉపరూపకములే యక్షగానములకు ఆదర్శప్రాయములుగా నుండెననియును, ఆ యక్షగానములందలి సంగీత నృత్యాభినయములు నేటి గేయనాటికల యందును ప్రధానాంశములుగా కనుపట్టు చుండుటచేతను, యక్షగానములే నేటి సంగీత రూపకములకు పూర్వరూపములని ఊహింపవచ్చును నేటికిని యక్షగానములు అత్యంతాధునికులైన కవులచే రచింపబడుచుండుట మన మెరిగినదే. యక్షగానములలో గేయము, పద్యము, వచనము, ఉండును. అట్లుగాక గేయమునకే ప్రాధాన్యము నిచ్చినచో అది గేయరూపకమగును. కనుక నాటి యక్షగానములకును నేటి గేయనాటికలకును జన్యజనకభావము లేకపోయినను ఈ రెంటికిని సాదృశ్యములనేకములుండుటవలన యక్షగాన ప్రభావము నేటి గేయనాటికలవైన కొద్దియో గొప్పయో లేకపోలేదనుట వాస్తవము. ప్రాచీన కళారూపముల ప్రభావము అర్వాచీన కళారూపములపై సంపూర్ణముగా కాకపోయినను కొంతవరకైనను ఉండకతప్పదుకదా. అందుకే ఈ రెంటిని సంగీత రూపకములని సంకేతించుట హేతుబద్ధము.

1. ముగ్ధీవ విజయము (యక్షగానము) - ఆముఖము - పుట - (iii)

ప్రచురణ : మాధవీ బుక్ సెంటర్ - హైదరాబాద్ (1978)

7. వివిధ భాషలలో గేయనాటికలు

తమిళములో గేయనాటికలు : భారతీయభాషలలో అతిప్రాచీనమైన భాషగా తమిళమునకు విశేష ప్రాధాన్యమున్నది. ద్రవిడ భాషా కుటుంబమునకు సంబంధించిన భాషలలో మూలద్రావిడమునుండి విడివడి స్వతంత్ర భాషగా రూపొందినవానిలో తమిళము మొట్టమొదటిది. చారిత్రికముగను, భౌగోళికముగను, సాంస్కృతికముగను తెలుగు తమిళ ప్రజలకు అత్యంత సాన్నిహిత్యమున్నది. అనేక కళారూపములు ఈ ఉభయప్రాంతములందును సమాన ప్రాచుర్యమునందుకొన్నవి. యక్షగానమువంటి రూపక ప్రక్రియలపై పరస్పర ప్రభావము కనిపించుచున్నది.

క్రిస్తు పూర్వమునాటికే సర్వలక్షణ లక్షితమైన 'మణిమేఖలై' అను ఉత్తమ కావ్యము తమిళములో వెలసినది. 'మణిమేఖలై' 'శిలప్పదికారం' వంటి మహాకావ్యములలో నృత్య సంగీతములకు సంబంధించిన అనేకాంశములు సంగ్రహితములై యున్నవి. తమిళభాషకు ఆదివ్యాకరణముగా ప్రసిద్ధి వడసిన 'తొల్కాప్పియము' (క్రి. పూ. 500) నందు ఎనిమిది విధములైన అభినయ విశేషములు పేర్కొనబడియుండుటచేత సంగీతమునకు కూడ ప్రాముఖ్యముండి యుండునని ఊహింపవచ్చును. క్రీ. పూ. 2000 నుండి క్రీ. శ. 150 వరకుగల కాలమును తమిళ సాహిత్య చరిత్రలో సంగయుగముగా గుర్తింతురు. ఈ యుగమునందలి సాహిత్యములో అనేకదృశ్యకావ్యముల ప్రసక్తి ఉన్నది. తట్టై, తడారి, పంలై, కర్రివై, మొరుడు, యాళ్, కుజల్, ఉడుకై మున్నగు వాద్యవిశేషములను గూర్చి చెప్పబడియున్నది. 'పెరియాళ్' అను వాద్య విశేషమునందు 1008 సంత్రులుండెడివట. పాణం (సంగీతజ్ఞుడు), పాణిని (సంగీతజ్ఞురాలు), కుతన్ (నటుడు), కూలి (నటి) వంటి సంగీత నాటకములకు సంబంధించిన వారు నాటి కావ్యములలో తారసిల్లుదురు.

పన్నెండవ శతాబ్దమునుండి తమిళదేశమున సంగీత ప్రధానములైన దృశ్యకావ్యములు జనాదరణమును పొందుచున్నవి. ప్రాయికముగా జానపదులే

పీనిని ప్రయోగించుచుండిరి. 'తెరుకూత్తు' (వీధినాటకము) అని పీనికి పేరు. నల్లతంగళ్, అల్లి అరసానిమాలై. పవళక్కొడి నాడకం, చేళింగ్ రాజన్ కత్తై, రామనాడకం, రాజరాజనాడకం, హరిశ్చంద్రనాడకం, సిరితొండనాయనార్ నాడకం, నందనార్ నాడకం నళదమయంతి చరితం, కోవలన్ కర్ణక్కి, పత్తవంత్ సావిత్రి, పల్లితిరుమణం ప్రామాణికమైన తమిళభాషయందు రచితములైనను గ్రామసీమలలో అశేషప్రాచుర్యమును అందుకొన్నవి. ప్రకృతివర్ణనములకును, వీరశృంగార రసములకును, దేశభక్తికిని మహాత్ముల జీవితములకును ఈ రూపకములందలి ఇతివృత్తములు అంకితములై ఉన్నవి. 17, 18 శతాబ్దములలో తంజావూరును పాలించిన మహారాష్ట్ర ప్రభువులు తమిళ, మహారాష్ట్ర, తెలుగు, హిందీ భాషలలో యక్షగానములు వెలయుటకు విశేషముగా ప్రోత్సాహము నిచ్చినారు. వాటిలో కొందరు స్వయముగా యక్షగానములను రచించినవారు. 18వ శతాబ్దమునందు వెలసిన 'ముక్కుడాన్ పల్లు', 18వ శతాబ్దమునందలి 'కుట్రకురవంజి' అను సంగీతరూపకములు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములు.

ఆధునిక గేయనాటికా కర్తలలో మొదట పేర్కొనదగినవారు ఆచార్య సుందరం పిళ్లైగారు (19వ శతాబ్దము చివరపాదము - 20వ శతాబ్దము మొదటి పాదము). వీరి 'మనోన్మనియం' సంపూర్ణగేయనాటిక. ప్రసిద్ధాధునిక తమిళకవి శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యభారతి గారి 'పాంచాలి శపదం' ప్రసిద్ధ గేయనాటిక.

తెలుగులోవలెనే తమిళమునందును ఆధునిక కాలమున సంగీతరూపకములకు రేడియో ద్వారముననే విశేష ప్రచారము కలిగినది.

ప్రాచీన సంగీత రూపకములైన వీధినాటక యక్షగానములు నేటి తమిళ గేయనాటికా రూపకల్పనమునకు తోడుపడినవనుటలో అత్యుక్తిలేదు ¹

కన్నడములో గేయనాటికలు : కన్నడము కూడ ద్రవిడభాషా కుటుంబము లోనిదే. తెలుగుకంటె ముందే ఈ భాషలో సాహిత్య సృష్టి ఉన్నతప్రమాణము నందుకొన్నది. తమిళులవలెనే కన్నడులు తెలుగువారికి చారిత్రికముగా భౌగోళికముగా సాంస్కృతికముగా మిక్కిలి సన్నిహితులు. తెలుగువారికివలె

1. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ తమిళ కాభ్యాసకులు ఆచార్య సింగరవేలు గారి వలన తమిళ గేయనాటికలను గూర్చిన ఈ అంశములను సంపాదించ గల్గితిని.

వీరికిని శాలివాహనశకమే ప్రాచీన కన్నడ కవులలో 'రత్నశ్రయము' గా ప్రసిద్ధి పొందిన కవులలో ఇరవైవరు వంశం, పొన్నడు తెలుగు ప్రాంతమున పుట్టిినవారే. పాల్కురికి సోమనాథుడు తెలుగుతోపాటు కన్నడభాషయందును పాండితీ ప్రావీణ్యము ను ప్రదర్శించిన వాడే. విజయనగర ప్రభువుల కాలమున ఆంధ్ర కన్నడ ప్రాంతములు ఒకే ఏలబడి క్రిందనున్న కారణముచేత తెలుగు - కన్నడముల భాషాసాహిత్యములు కళారూపములు పరస్పర ప్రభావమును పొందినవి. తమిళములోవలె యక్షగాన ప్రక్రియ కన్నడమునందును విశేష ప్రాచుర్యము పొందినది.

అధునాతన యుగమునందు కన్నడములో వెలసిన గేయనాటికకు గీతానాటక అను సంకేతమున్నది ఈ గీతానాటకముకు పూర్వరూపము యక్షగానమే అని విజ్ఞుల అభిప్రాయము ప్రాచీనాలంకారికులు పేర్కొన్న డోంబ్యాద్యుపరూపకముల ప్రభావము ఈ యక్షగానములపై లే పోలేదని కన్నడ సాహిత్యోపిదుల అభిప్రాయము. జానపదుల వీనిని రూపొందించి పోషించు కొనుచువచ్చిరి. ఈ కారణముచేతనే యక్షగానములలో ఉత్తమ సాహిత్య లక్షణములు క్వాచిత్యముగనే ఉన్నవనియును విజ్ఞులు వక్కాణించుచున్నారు. 14వ శతాబ్దమునుండి ఈ యక్షగానములు అసంఖ్యాకముగా వెలసినవి.

19వ శతాబ్దపు ఉత్తరార్థమున జన్మించిన బహుముఖ ప్రతిభాశాలి 'శ్రీ శివరామకారంత్' గారు బుద్ధుని జీవితమును ఇతివృత్తముగా ప్రసించి 'కిసాగోతమి' అను గీతానాటకమును 1930-40 ప్రాంతమున తొలిసారిగా ప్రకటించినారు. దాదాపు ఇదే దశాబ్దమునందు తొలి తెలుగు గేయనాటికను శ్రీ శివశంకర స్వామిగారు ఆవశంపజేసినారు.

శ్రీ శివరామకారంత్ అడుగుజాడలలో నయనించిన శ్రీ పిటి గరసినహా చార్ గారు అహల్య, గోకుల నిర్గమన, శబరి, హరిణాభిసరణ అను గేయనాటికలను వెలువరించిరి.

శ్రీ మాస్తి వేంకటేశ అంగ్యంగార్ ముక్తచ్ఛందమున 'యశోధర'ను, పద్యగంధి వచనములో 'చిత్రాంగి'ను గచించినారు. 'రసికరంగ' యను కలము పేరుతో 'పావనపావక' అను ఒక గేయనాటిక వచ్చినది

జ్ఞాన పీఠబహుమతి గ్రహీతలు శ్రీ కె. వి. పట్టపర్తి చిత్రాంగద, యమనపాళి, నాల్గికి యథాగ్ర్య అను గేయనాటికలను ప్రకటించినారు. భారతి అను రచయిత్రి ముక్తచ్ఛందమునందు డిస్కోఫో జీవితమును ఇతివృత్తముగా స్వీకరించి 'తపస్విని' అను గేయనాటికను రచించినది.

కన్నడమునందలి ఇప్పటి గేయనాటికలలో పట్టుదులు ముక్తచ్ఛందము విశేషముగా ప్రయోగింపబడుచున్నవి. ఆధునిక కన్నడ భాష వృత్తములకు అంతగా పరిపడక పోవుటవలన మాత్రాచ్ఛందస్సులే ఈనాటికలందు చోటు చేసికొనుచున్నవి. త్రిశ్రగతి, చతుశ్రగతి, ఖండగతి, మిశ్రగతి విశేషముగా ప్రయుక్తములు. పంచమాత్రాబద్ధమైన ఖండగతిపై కన్నడ గేయనాటికా కర్తలకు ప్రీతి విశేషము.

తొలి గేయనాటికా కర్తలు శ్రీ శివరామకారంత్ గారు స్వయముగా యక్షగానపటులు. అనేకదేశములలో వీరు యక్షగానములను ప్రదర్శించి ఖండారములందు ఆ కళకు విశేషభ్యాతిని ఆర్జించిపెట్టినారు. పాశ్చాత్య ప్రభావము వీరి గేయనాటికలపై అంతగాలేదు. వస్తు రచనాభావములన్నియు దేశీయములే. ఈ విషయమున శ్రీ శివశంకర స్వామి గేయనాటికలకును శ్రీ శివరామకారంత్ గేయనాటికలకును సాదృశ్యమున్నది. వీరిరువురును గేయనాటికను దేశీయకళగానే తీర్చిదిద్దినారు.¹

మరాఠీలో గేయనాటికలు : తెలుగుదేశమునకు పశ్చిమమున మహారాష్ట్ర కన్నడ ప్రాంతములున్నవి. శాతవాహనుల కాలమునుండియు చారిత్రకముగా మహారాష్ట్ర ప్రాంతముతో తెలుగుప్రజలకు అతి సన్నిహితత్వమున్నది. తెలుగు-కన్నడ - మహారాష్ట్రలకు ఒకే కాలివాహన కళము ఆంధ్ర ద్రవిడ కర్ణాట మహారాష్ట్ర గుర్జరులు పంచగ్రావిడులని సంప్రదాయము. తెలుగువారికి మహారాష్ట్రలకు ఆచార వ్యవహారములందును, ఆహారవిహారములందును, కళా మర్యాదలయందును సాశాత్ర్యమున్నది. క్రీ. శ. 17, 18 శతాబ్దిములలో తంజావూరును ఏలీవ మహారాష్ట్ర ప్రభువులు తెలుగునందును పాండిత్యమును సంపాదించి, రచనలుచేసి తెలుగు కవి పండితుల నెందరినో ఆదరించిన కీర్తికి సామ్రు

1. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ కన్నడ కళాధ్యక్షులు ఆచార్య డా॥ కె.యం. కృష్ణారావు గారి వలన కన్నడమునందలి గేయనాటికా విశేషములను నేకరింపగల్గినాను.

లై నారు. ఈ ప్రభువుల కాలములోనే తెలుగు కన్నడ ప్రాంతములలోని కురవంటి. యక్షగానము, భాగవతమేళ వంటి కళారూపములు మహారాష్ట్ర ప్రాంతమునకు ప్రాకినవి.

మరాఠీభాషలో గేయనాటికలకు 'గేయనాట్య' అనియు, 'సంగీతిక' అనియును సంకేతములు. ఈ భాషలో నేడు వెలువడుచున్న గేయనాటికలకు పూర్వరూపములు శాతవాహనకాలమునుండియు ప్రచారమునందున్నవి. లయబద్ధ సంగీతము ప్రధానముగా గలిగిన గోంధ్రా (చృత్యగానములు), లఖిత్ (వివోదవృత్తి గానరూపము), దళావతార (నృత్యగానయుక్త దళావతార ప్రదర్శనము) మున్నగునవి నేటికిని జానపదులలో కనిపించుచున్నవి. దళావతార ప్రక్రియ తమిళదేశ ప్రభావముచేత పలుమార్పులకు లోనైనది. 18వ శతాబ్దము నుండి దీని ప్రాచుర్యము అధికమైనది. ఇందులో సూత్రధారుడు మత్స్యార్ధ్య వతారమూర్తుతో కవితాత్మకముగా లయబద్ధముగా సంభాషించుట విశేషము. తంజావూరునందు మహారాష్ట్ర ప్రభువులున్నప్పుడు మహారాష్ట్రమునుండి వలస పోయి కళాకారుల నేకులు ఆ రాజులనాశ్రయించి, వారి మన్ననలను పొంది, అచటి యక్షగానాది కళా రూపములతో పరిచయమును సంపాదించుకొనిరి. 'భాగవతమేళ' ఇట్టి వానిలో ఒకటి. ఈ భాషలో 18వ శతాబ్దమునుండి 'భారూడ్' అను ఒక దృశ్య కళారూపము కనిపించుచున్నది. బ్రాహ్మణ మహమ్మదీయు లిరువురు పరస్పరము కవితా సంగీతయుక్తముగా సంవాదము నేయుట ఈ ప్రక్రియలోని విశేషము. 'వ్యాఘ్రమురళి' అనునది 'భారూడ్' అనుదానికి మారురూపముగా వెలసినది. మహమ్మదీయ బ్రాహ్మణులకు బదులుగా దీనిలో గ్రామాధికారి, పురోహితులు, ఖండోబా అనుదేవత భక్తుడును భక్తురాలును లయాత్మకముగా ప్రశ్నోత్తరముల రూపమున భాషించుకొందురు. సమస్యలును సమాధానములును ఇతివృత్తముగా గలిగి శృంగార రసప్రధానముగా సాగు మరొక కళారూపము షాహిరి. ఇది మూడు విధములు. మొదటిది - నాయిక చెలికత్తెల సంభాషణము (షాహిరి) ఇరువక్షములేర్పడి సంగీతాత్మకముగా సంభాషణము సాగురూపము తమాషా. ఇందులో సమస్యలు సమాధానములు రసస్ఫూర్తితో సంగీతముతో సాగును. ఇరువక్షము లందును నర్తకులుందురు. ఇది రెండవది. ఆధ్యాత్మిక తత్త్వప్రధానముగా సాగు కళారూపము 'తుర - కలిగి'. ఇది మూడవది.

అధునిత మరాఠీ గేయనాటికా కర్తలలో ఆద్యులు శ్రీ గోవింద రావు టేంభేగారు. 1920-30 మధ్య వీరి 'మహాశ్వేత' యను గేయనాటిక వెలువడినది.

శ్రీ యశ్వంత దినకర్ ఫెండర్ కర్ గారి ఐదు గేయనాటికలు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములైనవి. అవి హ్వకాల వినవ, ప్రతాప్ గడ్, దేవహారాజ్ లీ గానే, జీవితచో, సుపర్ ఆణిమాక్ డాచపూర్ (ఇది తాలగేయనాటిక) అనునవి. చరునాథ శ్రీ బి. ఎస్. మరఢేకర్ గారి 'బద్ కాచేగుపిత్' వచ్చినది. వీరు మాతన కవితా ప్రయోక్తలు. సౌందర్య తత్త్వవాదులు.

గొప్ప నవలా రచయితగా పేరుపొందిన శ్రీ జి. ఎస్. దాండేకర్ గారు యశోధర్ తో పాటు అయిదు గేయనాటికలను ప్రాసినారు.

నేటి మరాఠీ గేయనాటికా కర్తలలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధులైనవారు శ్రీ గజానన దిగంబర్ మాడ్ గూఢ్ కర్ గారు, వ్యాప్తి 'మీర్ తుశన్ తుర్కు అంగణి' అను గేయనాటికలు వారికి ఎనలేని కీర్తిని సంపాదించి పెట్టినవి.

శ్రీ మంగేష్ కర్ పాడ్ గావ్ కర్ గారు, శ్మశ్త, యుద్ధ్, కవి ప్రభంజన, అను గేయనాటికలను రచించి ఆధునిక నాటికాకర్తలలో ప్రముఖ స్థానము నాక్రమించినారు. శ్రీ ఫుర్రోత్తమ్ శివరామ్ రేగేగారు కవులును, నవలా రచయితలును, వేదాంతశాస్త్ర విశారుదులును 'రంగ పాంచాలిక', 'కాయ వన్', 'రూపకద్ధ' అను గేయనాటికలను వీరు రచించినారు. శ్రీ వసంత్ బాపట్ గార్ 'ప్రియంబద' అను గేయనాటిక మహారాష్ట్ర ప్రజా హృదయా లలో ప్రత్యేక స్థానమును సంతరించుకొన్నది.

అధిష్టాపకములైన గేయనాటికలను రచించి ఒక క్రొత్త మలుపును సృష్టించినవారు శ్రీ ఫుర్రోత్తమ్ లక్ష్మణ్ దేవ్ పాండే గారు వీరు బహుముఖ ప్రజ్ఞా పాటనములు గలవారు.

మరాఠీలో వెలువడిన గేయనాటికలలో కొన్ని పాశ్చాత్య వాద్య విశేషములు దేశీయ సంగీతమునకు అనుగుణముగా ప్రయుక్తములైనవి. కొన్ని ఇంగ్లీషు నాటకములు గేయాల్పములుగా వెలువడినవి. ఈ రెండంశములను విడిచి మరాఠీ గేయనాటికపై పాశ్చాత్య ప్రమేయము ఇంచుమించు లేదనియే చెప్పవచ్చును. వస్తువునందేమి, ఉపదేశమునందేమి, రసనృప్తియందేమి, సంగీతము

ందేమి, ఇతివృత్తమునకు కల్పింపబడు నాతావరణమునందేమి మరాఠి గేయ నాటికలు పూర్తిగా దేశీయములుగనే భానించుచున్నవి ¹

హిందీలో గేయనాటికలు : హిందీలో గేయనాటికకు 'గీతీనాట్' అని పేరు. ఆచార్య శ్రీ దశరథ ఓర్కూగారు తమ 'హిందీనాట్-ఉద్భవ్ జౌర్ కాన్' అను గ్రంథమునందు 'గీతీనాట్'కు మూలము జానపదరూపక విశేషమైన 'రాసక'మని వ్రాసినారు ² హిందీభాష పుట్టుటకు పూర్వమే అనగా వ శతాబ్దమునాటికే ఈ రాసకము ప్రచారమునందుండెనియు వారు తెలిపినారు ఇప్పటికి లభ్యమైన మొట్టమొదటి రాసకము 'గయసుకుమార్ రాన్'. ది 13వ శతాబ్దమునను చెందినది. ఈ రాసనాటకముల ప్రధాన లక్షణములను వర్ణించుచు శ్రీ ఓర్కూగారు అవి ఛందోబద్ధములనియును, గేయమయములనియును, సంగీత ప్రధానములైనందున గద్యము అందు సర్వధా ఉపేక్షింపఁ దగినదనియును సంపూర్ణముగా అవి నృత్యగీతసంభరతములనియు వక్కానించినారు ³

హిందీభాషలో ప్రప్రథమ స్వతంత్ర నాటక కర్త శ్రీ భారతేందు హరిశ్చంద్రగారు 1876లో 'చంద్రావతి' అను నాటకమును గద్య పద్య గేయ లక్షితముగా రచించినారు. 1873లో వారు 'వైదిక్ హింసా హింసానభవతి' ను ప్రహసనమునందు గేయములను విశేషముగా ప్రయోగించినారు. ఉత్తర భారతమున రాసలీల, రామ్ లీల హనుమాన్ లీల, నాటంక్, సాంగీత్, భాండ్ ను జానపద కళారూపముల ప్రభావము చేతను, లక్నోరచయిత 'అమానత్' చించిన 'ఇందర్ నభ' అను యక్షగాన సదృశమైన రూపక ప్రభావముచేతను శ్రీ భారతేందు హరిశ్చంద్రగారు గద్య పద్య గేయాత్మకమైన నాటక రచనకు గానుకొనెను.

ఆధునిక కాలమున సంపూర్ణగేయనాటికాలక్షణమున వానిలో మున్నెన్నదగినది మహాకవి శ్రీ జయశంకర ప్రసాద్ గారి 'కరుణాయ్' (1913)

1. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము మరాఠీభాషలో రీడరుగా ఉన్న శ్రీ వసంత్ దామోదర్ కులకర్ణిగారు మరాఠీగేయనాటికలను గూర్చిన ఈ అంశములను నాకు అందజేసినారు.
2. పుట-79.
3. 116-117 పుటలు.

రెండవది రాష్ట్రకవి శ్రీ మైథిలీశరణ్ గుప్త గారి 'అనఘ్'. వీరి అనుజులు శ్రీ నియారామ్ శరణ్ గుప్త గారు 'ఉమ్మక్త్' అను గీతినాటికను రచించినారు. శ్రీ హరికృష్ణ ప్రేమిగారి 'స్వర్ణవిహాన్' అనునది ప్రసిద్ధమైన గేయనాటిక (1980) శ్రీ పండిత రూపనారాయణ పాండేగారి 'లాంగీ' (1927) అనునది పాంఘికేతివృత్తముగల తొలిగీతినాటిక.

గీతినాటికా ప్రక్రియకు పరిపుష్టిని, పరిపూర్ణతను సంతరింపజేసినవారు శ్రీ ఉదయశంకర్ భట్ గారు. వీరి రచనలు - 'మత్స్యగంధా' (1934), 'విశ్వా మిత్ర' (1935), 'రాధా' (1936) అనునవి. వీరి తరువాత శ్రీ ధర్మపీఠ భారతిగారి 'అంధాయుగ్' అను ఐదంకముల గేయనాటిక ముక్తచ్ఛందస్సు లతో వెలువడినది. శ్రీ గిరిజాకుమార్ మాథుర్ గారు ఇందుమతి, ధరాదీప్, మేఘకిరీటాయా, ఋతుసంహార్, రామ్ కీ అగ్నిపరీక్షా, సింధ్ కేదేళ్ మే అను గేయ నాటికలను రచించినారు. శ్రీ సిద్ధనాథ్ కుమార్ గారు 'కవి', 'సృష్టికిసాంధ్య', సంఘర్ష, వికలాంగింకాదేళ్, 'బాదలోంకిపామ్' అను నాటికలను వ్రాసినారు. ఊహావాస్తవ జగత్తులను సమన్వయ ధోరణితో దర్శించుటకు ఈ రూపకములలో ప్రయత్నములు జరిగినవి.

ఇతర భాషలలోపలె కాక హిందీ గేయనాటికలలో ఏకాంకపద్ధతి అంతగా కానరాదు. అనేకాంకరచనా విధానమువైపు ఈ ప్రక్రియ సాగిపోవు చున్నది. బహుంక గేయరూపక కర్తలలో, కేదార్ నాథ్ మిశ్ర్, ప్రభాత్, ఆచార్య జానకివల్లభ్ శాస్త్రి ఎన్నుదిగినవారు శ్రీ ప్రభాత్ గారి స్వర్ణోదయ్, అంగుళిమార్, మాన్ వనిశ్చయ్ హీ లాచేగా, సంవర్త్ అను రచనలు పేర్కొన దగినవి. శ్రీ శాస్త్రిగారి నాటికలలో పంచాత్, రమసా, మదన్ దహన్, ఊర్వశి మాః భంగ్, గోపా, ఇరావతీ శాపముక్తి, ఆదీర్ణ అనునవి ప్రసిద్ధములు.

ఆధునికకాలమున హిందీభాషలో ఈ గీతినాటికలు శతాధికములుగా వెలువడుచున్నవి. హిందీ సాహితీ జగత్తులో ఈ ప్రక్రియ బహుళ జనాదరణ మును పొందుచున్నది.¹

1. హిందీ భాషలోని ఈ గేయనాటికా విశేషములను నాకు వివరముగా తెలివినవారు -

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ హిందీభాషలో రీడరు డా॥ భీమవేన్ 'నిర్మల్' గారు.

ఉర్దూలో గేయవాదకలు : ఉర్దూ యావద్భాగములో అత్యంత జనప్రియమైన భాషగా రూపొందినది. 12వ శతాబ్దిమునుండి ముసల్మానులు తెలుగు దేశముపై దండెత్తుచు కొన్ని భాగాలను ఆక్రమించుకొని పరిపాలన పాగించుట వలన, ముందు ఫారసీ, అరబ్బీ తరువాత ఉర్దూ శబ్దములు అత్యధికముగా తెలుగులో చేరిపోయినవి. తెలుగు శబ్దజాలములో ఉన్న అన్యదేశ్యములలో ఉర్దూ పదముల సంఖ్యయే అత్యధికము. కొన్ని ఉర్దూ శబ్దములు తెలుగులో కలిసిపోయినవీరు ఎంతవరకు పోయినదనగా వానికి సరియైన తెలుగుమాటలే అరుదై పోయినవి. వికలాంధ మేర్పడుటకు పూర్వము హైదరాబాదు రాష్ట్రమునందలి తెలుగుప్రాంతములో (తెలంగాణములో) ఉర్దూ ప్రభుత్వ భాషగా ఉండుటవలన ఎందరో తెలుగువారు ఉర్దూ ఫారసీ భాషలలో సమగ్రమైన పాండిత్యమును సంపాదించి కవితలను పత్రికలను వెలయించియుండిరి.

19-వ శతాబ్దిపు ఉత్తరార్ధమున నాటకలక్షణములున్న కొన్ని ప్రదర్శనముల ప్రసక్తి ఉత్తర హిందూ దేశమునందంతటను కానిపించుచున్నది. ఉర్దూ నాటకమునకు పూర్వరూపములు మన తెలుగు నాటకమునకు వలెనే జానపదులే ప్రయోగించిరి నౌటంకి, సంగీత్, జంగ్ నామా, భాండీ, కట్ పుత్ లీ, అల్లా మున్నగునవి అట్టివి. వంగదేశములో 'యాత్రా,' 'మేలా' అను జానపద రూపకములు ప్రచారమునందుండెడివి.

క్రీ. శ 1850 ప్రాంతమున లక్నోప్రభువు - వాజిద్ ఆలీషా 'రహస్య' (రాహస్యీ) అను నృత్యగీతాత్మకమైన రాధా కృష్ణుల ప్రణయగాథను తన అంతఃపురములో దృశ్యకావ్యముగా ప్రయోగించెను. ప్రజాజాహుళ్యమునకు అందుబాటులో లేని ఈ ప్రదర్శనమునందు అభినయమునకు కొంత ప్రమేయమున్నను అది రూపకమనిపించుకొనలే పోయినది. 'అమానత్ లక్నవి' అను కవి ఈ ప్రదర్శనమును చూడకపోయినను, కర్ణాకర్ణిగవిని 'ఇందర్ సఖ' అను గేయ బద్ధమైన నాటకమును 1852 లో రచించెను¹ ఇందే మాత్రమును వచనము లేకపోవుట గమనింపదగిన విషయము. ఇంద్రుడు, అస్పరశలు ఈ రూపకము నందలి పాత్రలు మన యక్షగానములలోవలె, పాత్రలు పాడుచును ఆడుచును

1. "ఉర్దూ ద్రామా - రివయల్ ఔర్ తజ్రబా" - పుట 80.

రచన : డా॥ అక్బానిషాత్. ప్రచురణ : (1973).

తమ్ముతాము సామాజికులకు తెలుపుకొందురు అటపాటలకే ప్రాముఖ్యమున్న ఈ రూపకవిశేషమునందు కొన్ని నాటకీయ లక్షణములున్నవి. అంతేకాని రంగమున కుండవలసిన లక్షణములేవియును లేవు. 'ఇందర్ సభ' తర్వాత పాశ్చాత్య నాటక ప్రభావము వలన ఫారిసీ నాటకములవలన తెలుగులోపలనే గద్యవద్య నాటకము లనేకములు ఉర్దూలో వెలువడినవి. జనసామాన్యము నరిరించు ఉద్దేశముతో ఇందులో పాటలు ప్రవేశించినవే. కాని పూర్తిగా గేయనాటకములు వెలువడనేలేదు. సర్దార్ జాఫరి అను కవి 'నయూదునియా' అను దీర్ఘ రద్యకావ్యమును వివిధ పాత్రలచేత గానము చేయించి గేయనాటికగా ప్రాచుర్యమునకు తీసికొని వచ్చినారు.

ఇటీవల ఆకాశవాణి వివిధ కేంద్రములనుండి కొన్ని గేయ నాటికలు ప్రసారితములైనను వానికి ఒక ప్రత్యేక సాహిత్య ప్రక్రియాస్థాయి కలుగలేదనే చెప్పవలసియున్నది.¹

1. ఉర్దూ గేయనాటికలను గూర్చి నాకు ఈ అంశములను తెలియజేసినవారు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ ఉర్దూ కాలాధ్యక్షురాలు డా॥ రఫీయా సుల్తానా గారు.

పాశ్చాత్య భాషలలో గేయనాటికలు

పాశ్చాత్య దేశములలో 16-వ శతాబ్దిమునకు ముందు ఓపెరాలున్నట్లు నిదర్శనములు లేవు. 16వ శతాబ్దిములో ఇటలీలోని 'ఫ్లోరెన్సు' నగరవాసి గియోవన్నీ బార్డి (Giovanni Bardi-1534-1612) ప్రాచీన గ్రీకు కథలకును నాటకములకును సంగీతము కూర్చినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. బహుశః ఇది ఓపెరాలకు ప్రాంతభదశ. ఇటలీదేశము ఈ ప్రక్రియకు జన్మస్థానము.

సంగీతముతో కూడిన నాటకాలను ఓపెరాలనవచ్చును. సంగీ మున్నను నృత్యమిందులేకపోవుట గమనించదగిన అంశము. తొలిదశలో ఓపెరా రచయిత లో స్రస్టులుడు జాకోపో పెరి (Jacopoperi, ఇతని ఓపెరాలలో సంగీతమున కంటే నాటకాభినయమునకే అధిక ప్రాధాన్యమున్నట్లు కనబడుచున్నది. కాని వెనిస్ నగరవాసి క్లాడియో మాంటివెర్డి (ClaudioMonteverdi, 1567-1643) ఓపెరాలలో సంగీతమునకు అత్యంతప్రాధాన్యము నిచ్చినాడు. ఆకాలములో వెనిస్ నగరము జంత్రసంగీతమునకు పేరుపొందియుండెను. జంత్రవాద్యప్రవీణు లున్న ఆ వాతావరణమును మాంటివెర్డి ఉపయోగించుకొని మొదటిపారిగా జంత్ర సమ్మేళనము (orchestra)ను ఏర్పరచి దానిని ఓపెరాలలో ప్రధానాంగ ముగా వినియోగించుకొన్నాడు. ఇతని ఓపెరాలలో ఆఫ్రియో (Orfeo), అరియెనామార్క్ (Arienna Mark) అనునవి ప్రసిద్ధములైనవి.

పాశ్చాత్యదేశములలో సంగీతజ్ఞులు మాత్రమే ఓపెరాలను రచించినట్లు తోచుచున్నది. మనదేశములో గేయనాటికారచయితలు సంగీతజ్ఞులు కావలసిన అవసరమంతగాలేదు. సాధారణముగా ముందుగా వారు నాటకములురచించగా వానికి మరొకరు సంగీతమును కూర్చుదురు. సంగీతములో చక్కని అభినివేశమున్న రచయితలు గేయనాటికారచనకు పూనుకొన్న సందర్భములును లేకపోలేదు. పశ్చిమదేశాలలో సంగీతముతో పరిచయములేని వారు ఓపెరా రచనము చేసిన సందర్భములు కనిపించవు.

ఇటలీనుండి ఓపెరాలు ప్రానుకు ప్రాకినవి. ప్రాను చక్రవర్తి 14వ లూయీ ఆస్థానములో సంగీతవిద్వాంసుడుగానున్న Jean Baptiste Lully (జన్మతః ఇటలీవాడు) ఓపెరా రచనలో ఒక నవ్యతను ప్రవేశపెట్టినాడు. అదే కాలమున ప్రానులో ప్రసిద్ధిపొందిన నాటకకర్త మోలియర్ (Moliere) తో కలిసి ఓపెరాలు వ్రాసి ప్రదర్శించినాడు. వీనిలో జంత్రసమ్మేళనముతోపాటు బృందగానములు, నృత్యసన్నివేశములుకూడ నుండెడివి. ఇంగ్లండుదేశ సాహిత్యము కూడ ఇతనిచే ప్రభావితమైనది. ఇతని తరువాత హెన్రీ పర్సెల్ (Henry Purcell - 1659-1695)ను గొప్ప ఓపెరా రచయితగా పేర్కొనవచ్చును. ఇతడు ప్రఖ్యాత సంగీతవిద్వాంసుడు. ఇతని ఓపెరా 'Dido and Aeneas' మిక్కిలి రసవత్తరమైనది.

ఓపెరా వికాసములో మరొక ముఖ్యమైనదశ 'The Baroque Age'. 17-వ శతాబ్దము పూర్వార్థమువరకు ఈ యుగము విస్తరించి యున్నది. ఆ కాలమున కళారంగము లన్నిటియందును గొప్ప అభివృద్ధి జరిగినది. విశేషించి జంత్రవాద్యములలో విస్తృతవాద్యకములైన మార్పులు సంభవించినవి. వయోలిన్, వెల్లో అను రెండు వాద్యములు రూపొంది వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినవి. Bartolomeo christofori (1655-1737) అనునాతడు మొదటిసారిగా పియానో వాద్య విశేషమును సృష్టించినాడు. దీనితో జంత్ర సమ్మేళనములో పలు మార్పులు జరిగినవి. ఈ మార్పులు ఓపెరా రచనలయందును ప్రతిబింబింపక తప్పలేదు. ఈ మార్పులను ఉపయోగించి ఓపెరాలు వ్రాసిన వారిలో Handel ను ప్రముఖుడుగా చెప్పవచ్చును. ఇతడు సుమారు నలుబది సంగీత రూపకములను రచించినాడు. ఇతని ఓపెరాలలో Oratorios అనునవి కడు ప్రధములు. ఇంగ్లీషులో Oratory అనగా చిన్న చర్చి ఈ ఓపెరాల కథ లన్నియు మత పరములైనవే. అందుచేత వానిని పవిత్ర నాటకములని కూడ అనుచుండెడివారు. మొదట ఇవి చిన్న చిన్న చర్చిలో మాత్రమే ప్రదర్శింపబడుచుండెడివి. అందుకే వానికా పేరు ఏర్పడినది. తరువాత బయలు రంగస్థలములపై ప్రదర్శింపబడినవి అవి పవిత్రనాటకములను పేరుతోనే నిలిచి పోయినవి. 1742 లో డబ్లిన్ నగరములో Messiah (దేవదూత) అను సంగీత రూపకము ప్రదర్శింపబడినది. Handel తో ఈ బారుక్ యుగము (The Baroque Age) ముగిసిన దనవచ్చును.

తరువాత హేతువాదయుగము (Age of Reason) లో ఓపెరా రచనలో కొన్ని మార్పులు జరిగినవి. ఇది దాదాపు 13-వ శతాబ్ది మధ్యకాలమునకు వర్తించును. ఈ యుగములో ప్రజల మనస్తత్వములో మార్పులు వచ్చినవి. మానవతావాదము ముందునకు వచ్చినది. జీతమును సుఖమయముగా చేకొనవలయునను ఆరాటము ప్రజాజీవన దృక్పథములో ఒక మలుపుతెచ్చింది. అందుచేత కళారంగములన్నింటియందును రూప సంపదకము, లాలిత్యమునకును, అలంకారికత్వమునకును ప్రాముఖ్యము పొచ్చినది. జీవితమునందును, కళలయందును వచ్చిన ఈ మాతనదృక్పథమునకు 'Rococo' అని సంకేతము. దీని ప్రభావమువలన Sonata, Symphony అను రెండు జాత్ర సంగీత పద్ధతులు రూపొందినవి వీనిని ఆధారము చేసికొని Fraiz Joseph Hayden (1732-1809) జాత్ర సమ్మేళనమును పునర్వ్యవస్థీకరించి కొన్ని ఓపెరాలను వ్రాసి వానిలో ఒక క్రొత్తదశమును సాధించెను.

ఓపెరా రచయితలందరిలో పేరు పొందినవాడు W. A. Mozart. ఇతడు సంప్రదాయ సంగీతమునం దారితేరినవాడు. స్వరకర్త ఇన్ని జీవితమును పేదరికము వెన్నాడి పలుకష్టములను కలిగించెను. అందుచేత ఇతని సంగీతముపై స్వీయానుభవముద్ర ఉన్నదని పలువురి అభిప్రాయము ఇతని సంగీత రచనలు ప్రాయముగా విషాదాశ్మకములుగా ముండెడివి. అయినను ఇతడు కొన్ని విషాదాశ్మకములైన రూపకాలు కూడ వ్రాసినాడు 'Così fan tutte' అను హాస్యరస ప్రధానమైన ఇతని ఓపెరా పేరు మోసినది. ఇన్ని సంగీత స్వరకృతులలో నాటకీయతా పరిమళము గుఱాళించును.

18-వ శతాబ్దియు పూర్వార్థమునందు కొన్ని చక్కని ఓపెరాలు వచ్చినవి. కాని అప్పటికే ఓపెరాల రచనా ప్రదర్శనములలో కొన్ని అర్థరహితములైన సంప్రదాయములేర్పడి పురోగతికి అడ్డువచ్చినవి ఈ అవరోధములను ఛేదించుటకు కృషిచేసినవాడు Y. W. Gluck (1714-87). మోజార్టుకు ఇతడు ఆదర్శముగా నిలిచినాడు. మోజార్ట్ ఓపెరా రచనా ప్రదర్శనములలో కొన్ని సంస్కరణములను ప్రవేశపెట్టి కృష్ణకృత్యుడైనాడు ఇతడు ఇటలీదేశస్థుడు Lorenzo da Ponte (1749-1834)తో కలిసి ఉత్తమమైన ఓపెరాలను సృష్టించియుండెను వీనిలో 'The marriage of Figaro and Don Giovanni' అను ఓపెరా చక్కని కథా గమనమునకు, ఇంపైన సంగీతమునకు ప్రసిద్ధి చెందినది.

ఇందలి పాత్రలు నాటకములోని పాత్రలవలె గాక దైనందిన జీవితమునందలి వాస్తవికతను సంతరించుకొన్నవి.

తరువాత 1770 నుండి 1827 వరకు బెథోవెన్ (Bethoven) ఓపెరా రచనకు సరికొత్త పోకడలను సవదరించినాడు ఈతని కథలలో నైతిక రాజకీయాంశములు తొంగిచూచినవి. ఆ కాలములో ప్రాచీన విప్లవమునకు నినాదములైన స్వాతంత్ర్యము, సామ్రాజ్యము ఇతనిని ప్రభావించుని చేసినవి. ఇతని ఓపెరాలలో ఈ భావములు ప్రబలియుగా చోటుచేసికొన్నవి. ఇతడు స్వయముగా గొప్ప స్వరకర్త. కనుకనే ఇతని ఓపెరాలలో సంగీతము కూడ ఉన్నత ప్రమాణముల నందుకొన్నది.

ఓపెరాల సంగీతములో మరొక నూతనత్వమును ప్రవేశపెట్టిన ఘనత F. M. Bartholdy (1809-1847) కి దక్కుచున్నది. ఇతని కాలములో జంత్ర సమ్మేళనము సువిస్తరముగా అభివృద్ధి నందినది. ఇతడు షేక్స్పియరు నాటకములలో కొన్నింటిని ఓపెరాలుగా మలచినాడు. జంత్ర సమ్మేళనములోని వాద్యములతో సమయానుకూలమైన వాతావరణమును సృష్టించుటకు ఇతడు ప్రయత్నము చేసినాడు. సంగీతము ద్వారమున దృశ్యచిత్రణము నీతడు ప్రవేశ పెట్టగలిగినాడు. ఆయా సన్నివేశములు ప్రేక్షకుల హృదయములకు హత్తుకొని పోవుటకు వాద్య సంగీత విశేషము నుపయోగించి వారి హృదయములలో తదనుకూలమైన భావములను ప్రేరేచుటకు కృషిచేసినాడు.

ఇతని తరువాత Hector Berliz అను ప్రాచీన రచయిత బ్రహ్మాండమైన జంత్ర సమ్మేళనము నుపయోగించి ఓపెరాలను సృష్టించినాడు. షేక్స్పియరు గోథలు రచించిన కొన్ని నాటకములను ఓపెరాలుగా రూపొందించినాడు. కాని ఉత్కృటమైన జంత్ర సమ్మేళనము రంగస్థలముపై ప్రదర్శించుటకు అనువైన నాటకీయతను కోల్పోయినందుకు ఇతని నాటకాలు ఎక్కువగా ప్రసిద్ధిని పొందలేకపోయినవి.

ఓపెరా సృష్టిలో గొప్ప పేరు సంపాదించినవాడు Richard wagner. జర్మనీ దేశీయుడైన ఇతడు అపూర్వమైన ఓపెరాలను సృష్టించి ప్రదర్శించినాడు. మోజార్టు కూడ జర్మనీ భాషలో ఓపెరాలను రచించినాడు. ఇంతకు పూర్వము

ఇటలీ తదితర ఐరోపాఖండ దేశములలో వచ్చిన ఓపెరాలలో సంభాషణలు కూడ సంగీతాత్మకముగా నుండెడివి. ఈ పద్ధతికే *Recitative* అనియును *Aria* అనియును పేర్లు. మోజార్టు వాగ్నర్ మొదలగు వారు ఇందుకు భిన్నముగా *Sing - spiel* అను మరొక పద్ధతిని అమరచించినారు. కొన్ని సంభాషణములను సంగీత స్పర్శలేకుండ వలుకుటయు, అవసరమని తోచిన సందర్భాలలో గేయాత్మకముగా వలుకుటయు ఈ పద్ధతిలోని విశేషము.

మోజార్టు తరువాత *C. M. Von weber* (1786-1826) జర్మనీ భాషలో ఈ పద్ధతినే అవలంబించి 'The Marksman' అను ప్రసిద్ధమైన ఓపెరాను రచించెను. అయినను *Sing-spiel* పద్ధతిని విస్తృతముగా ఉపయోగించుకొని దానికి ఒక ప్రామాణికతను కల్పించినవాడు వాగ్నర్. ఇతడు తన నాటకములను సంగీత రూపకములని పేర్కొన్నాడు. ఈరూపకముల కథాసంవిధానమును స్వరకల్పనలును క్లిష్టములైనవి. ఇతని 'The Ring of the Nebelungs' అను 40 ఓపెరాల సముదాయము, జర్మనీ నార్మను దేశముల పురాణగాథలు ఆధారముగా రచింపబడినది ఇది మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైనది. బవేరియా దేశము నందలి *Bayreuth* అను ప్రదేశములో ఓపెరా రంగస్థల రూపకల్పనా నిర్మాణములు ఇతని సలహాల వలననే జరిగినవి. సంగీత రూపకముల నెన్నింటినో రమణీయముగా రచించిన వాగ్నర్ 19-వ శతాబ్దము ఉత్తరార్థమువందు ప్రభ విల్లిన ఉత్తమ నాటక కర్తగా ప్రయోక్తగా ప్రఖ్యాతిని పొందినాడు.

19-వ శతాబ్దపు తొలిదశలో *Gioacchino Rossini* ఇటలీ దేశములో చక్కని ఓపెరాలను సృష్టించినాడు. 1829 లో ఇతడు వ్రాసిన *William Tell* అను ఓపెరా మిక్కిలి పేరు పొందినది.

ఇటలీలో *Guieseppe Verdi* (1813-1901) ఓపెరా రచయితగా అతి దీర్ఘకాలము మన గలిగినాడు. 1871లో కైరోలో సూయజ్ కాలువ ప్రారంభోత్సవ సమయమున ఇతని *Aida* అను ఓపెరా ప్రదర్శింపబడినది. ఇతని *Othello*, *Falstaff* అను రెండు ఓపెరాలు పేష్పియరు నాటకములను ఆధారముగా చేసికొని రచింపబడినవి. వాగ్నర్ కంటే పనినతయుతో ఇతడు వాద్య సంగీతమును తన ఓపెరాలలో ప్రయోగించినాడు. *G. Puccini* ఈ వాద్య సంగీత విశేషమును 20-వ శతాబ్దములో ప్రచారములోనికి తెచ్చినాడు.

Richard Strauss (1864-1949) వాగ్నర్ వలెనే ఉత్తమమైన ఓపెరాలు వ్రాసిన కవి. కథా సంవిధానమునకు ఇతని ఓపెరాలు నిధానములు.

19-వ శతాబ్దిములో ఓపెరా రచనలో ఒక నూతన ధోరణి ప్రవేశించినది. అంతకు ముందు ఓపెరాలలో జాతీయతా భావము లేదు. కాని ఈ కాలములో జాతీయతాభావము ఓపెరాలలో ప్రముఖముగా వ్యాపించినది. నెపోలియన్ కాలమునాటినుండి రాజకీయరంగమునందు అలముకొన్న ఈ జాతీయతాభావము కళలకు కూడ ప్రాకినది. ప్రతిదేశము సంగీతములో తనదైన ఒక శైలిని ఒక బాణిని ఏర్పరచుకొనుటకు మహోద్ధృతముగా ప్రయత్నించినది. ఇటాలియనులు వర్డిని తమ జాతీయ కళాకారుడుగా ప్రకటించుకొన్నారు. వాగ్నర్ ను నవకళా ప్రప్రగా జర్మను దేశస్థులు క్లాఫించుకొన్నారు. **Mikhail Glinka** (1804-1867) అను రష్యా రచయిత 'A-life for the Tsar' 'Russlan and Ludmilla' అను తన రెండు ఓపెరాల ద్వారమున ఒక ప్రత్యేకమైన దేశీయ శైలికి దిగ్గర్శకుడై నాడు. ఇంగ్లండులో **Edward Elgar** ఒక ప్రత్యేక దేశీయ శైలికి అంకురార్పణ చేసినాడు. ఈ ప్రత్యేక దేశీయ శైలి సంప్రదాయము అన్ని దేశములందును వ్యాపించినది.

దేశీయ ముద్రకేకాక ఓపెరాలలో ఇతర ప్రయోగములు కూడ పలు దేశములందు సాగుచున్నవి.¹

1. పాశ్చాత్య దేశములందలి ఓపెరాల/ఉత్పత్తి వికాసములను గూర్చిన ఈ విషయమునకు అధారము. 'The Hamlyn Junior Encyclopaedia in Colour - (India edition)
Edited by Kenneth Bailey - పుటలు - 495-515.

8. తెలుగు గేయనాటిక - అవతరణము

భారతీయ లాక్షణికులు కావ్యములను రెండు విధములుగా వింగడించి నారు; ఒకటి ద్రవ్యము, రెండవది దృశ్యము. దృశ్యకావ్యమే రూపకము. వారి దృష్టిలో నాటకకర్త కవి. పాశ్చాత్యులు నాటకకర్తను కవిగా గుర్తించ లేదు, నాటకములోని కవిశాస్త్రకములైన భావములను దృష్టియందుంచుకొని యును ప్రత్యేకముగా ఆతడు రచించిన కావ్యములను దృశ్యమునందుంచు కొనియును ఆతనిని కవిగా గుర్తించిరే కాని కేవలనాటకకర్తను వారు కవి యనలేదు. భారతీయుల దృశ్యమున కావ్యము సాహిత్యాంశము; సాహిత్య ప్రక్రియ; సాహిత్య కళాప్రతీక. నాటకకర్తను మన లాక్షణికులు కేవలము కవిగా గుర్తించుటయే కాక ఆతనిని సాహిత్యకళానిష్ఠాతుడుగా ప్రశంసించి నారు. “నాటకాంతంహి సాహిత్యమ్” “నాటకాంతం కవిత్వమ్” అను ఆ భాణకముల అంతరార్థమిదియే.

సాధారణముగా కవిత్వమనగనే మనకు శ్రుతిపేయమైన లయబద్ధమైన రమ్య భావమనియే స్ఫురించును. అదే విధముగా కవి యనగనే రమణీయ భావములను ఛందోరూపముగా ప్రకటించువాడను అభిప్రాయము వెంటనే మనకు సాక్షాత్కరించును. హృదయము భావ నిర్భరమైనప్పుడు వెలువడు వాక్కులు ఛందోబద్ధముగా అభివ్యక్త మగు ననుటకు ఆది కవియందు కవిత్వ మావిర్భవించిన ఘట్టమే నిదర్శనము. కిరాతుని శరాఘాతమునకు నేలగూలి విలవిల కొట్టుకొనుచున్న క్రొంచమును చూచి శోకభావభరముతో వాల్మీకి మహర్షి ముఖమునుండి వెలువడినది తంత్రీలయ సమన్వితమైనదియు, సమాక్షర పాదబద్ధమైనదియు అగు శ్లోకమే (ఛందమే) కాని వేరొకటి కాదుగదా! “Poetry We will call musical thought” అనియును “It is the rhythmic creation of Beauty” అనియును కార్నెలు, ఎడ్గార్ ఎల్స్ పో వంటి పాశ్చాత్య సాహిత్య వేత్తలు కవిత్వము ఛందోరూపముననే వ్యక్తమగు నని ప్రకటించినారు. ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు కవిత్వమునకును ఛందస్సునకును ఉన్న సంబంధమును ఇట్లు వివరించినారు — “కావ్యకళా సృష్టికి

శ్రుతిలయాత్మకత జీవము. ఈ శ్రుతిలయలను గ్రహించునది శ్రవణేంద్రియము. దాని ద్వారా మనస్సునకు అహ్లాదము గొలుపు కళగనుకనే కవిత్వము సంగీతము వలె శ్రవ్యకళయైనది. ఈ శ్రుతిలయలను సాధించుటకే ఛందస్సేర్పడినది..... గద్యరచనముత ఎంత ప్రయత్నించినను ఛందస్సాధితములైన ఆ శ్రుతిలయలను సమకూర్పలేదు..... వచనరచనలు అహ్లాదము గొలుపుట కావ్యార్థ రామ జీయకమును బట్టియే గాని, శ్రుతి బద్ధమైన రచనను బట్టికాదు. మరియు ఎంత ప్రయత్నించినను గద్య రచయిత పద్యమునందలి శ్రుతిలయలవంటి వాటిని తన కావ్యములో సాధింపలేడు.”¹

ఛందస్సు కవిత్వమునకు అనివార్యమైన లక్షణము; అది లేనిచే కవిత్వము సమగ్రము కాదని నమ్మిన సంస్కృత కవులు గద్యమునే కాక రసస్ఫూర్తికిని భావోల్బుఠమునకును వివిధచ్ఛందో మర్యాదాలంకృతములైన వృత్తములను తమ నాటకములయందు ప్రయోగించిరి. వృత్తములు లయాత్మకములై గానయోగ్యములుగా నుండుటచేత నాటకమునకు అవి ఎనలేని సౌందర్యమును చేకూర్చునని భావించి, వారు వృత్తరచనను నాటక రచనా శిల్ప విశేషముగా గుర్తించిరి. ఉదాత్తభావములను ప్రకటించవలసి వచ్చినప్పుడును, సుందరములైన ప్రకృతి వర్ణనములు చేయవలసి వచ్చినప్పుడును, నృత్య సన్నివేశములను ప్రయోగింపవలసి వచ్చినప్పుడును, నృత్య సన్నివేశములను ప్రయోగింపవలసి వచ్చినప్పుడును వారు వృత్తములనే ఆశ్రయించిరి. భాష ఛందస్సహితమైనప్పుడు సంగీతాత్మకమై దానికి రక్తియు, ఆకర్షణయు ఏర్పడును తన్మూలమున అది విశ్వజనీనతను సంతరించుకొనును. కనుక నాటకములలోని వృత్తములు సామాజికల జిహ్వ గ్రములందు లాస్యమాడి వారి హృదయ కుహరాంతరములందు స్థానమాక్రమించుకొన గలిగినవి. సంస్కృత రూపకములలో వృత్తములకున్న ప్రమేయము గేయములకు లేదను అంశమును వివరించుచు శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ గారు-“సంస్కృత నాటకములలో ఎందును పాటలున్న సూచనయే కానరాదు. రత్నావళి మొదలగు వానిలో ‘ద్విపదీఖండము’, ‘చరచరి’ మొదలగు గీత ఖండము లొకటి రెండున్నను అవి నత్త్రగాన సన్నివేశము వలన వచ్చినవిగాని

1. సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష - పుటలు 53-54 ప్రచురణ : మాలిక్ పబ్లిషర్స్ - తిరువతి (1966).

పాత్రముల యఖిలయమునకు సహజముగా తోడుపడినవి గావు. తుదకు త్రిశ్ర గతిలోనో, చతురస్రగతిలోనో తాళ మార్గము ననుసరించి విధింపబడిన నాందిని గూడ సంస్కృత నాటకకర్త లొక వృత్తముగా మార్చుకొనిరి -¹ అని వ్రాసినారు. సంస్కృతమునందు క్వాచిత్యముగనున్న 'చర్చరి' తెలుగు జాన పదులకు అత్యంతప్రీతి పాత్రమైపట్లు తెలుగు సాహిత్యమునందు సాక్ష్యము లున్నవి. నాచనసోముని 'వసంత విలాసము' లోనిదని ప్రాయికముగా లక్షణ గ్రంథములందు ఉదాహరింపబడుచున్న—

“వీణాగానము వెన్నెలతేట
రాణామీణుగా రమణులపాట
ప్రాణమైన పిన బ్రాహ్మణువీట
జాణలు మెత్తురు జాజులపాట”

అను పంక్తులలోని 'జాజులపాట' యు, శ్రీనాథుడు భీమేశ్వర పురాణములో—

“జాదుర జాదురంచు మృదు చర్చరి గీతులు వారుడీరసా
స్వాదమదాతిరేకముల జంద్రికగాయగ దక్షవాటికా
వేదుల మీదటన్ గనకపీణలు మీటుచుఁబాడి రచ్చరల్
మోదమెలర్పఁగా భువన మోహన విగ్రహు భీమనాథునిన్”

అను పద్యమునందు వేర్కొన్న 'జాదుర'యు ఒక్కటే. నేటికిని తెలంగాణము నందు జానపదులలో జాజురపాటలు అతి ప్రచురముగా ఉన్నవి. “కొందరు పండితులు సంస్కృతమందలి చర్చరీగీతమే తెలుగున జాజురగా నవతరించిన దందుర”² అచార్య డా॥ బి. రామరాజుగారు అభిప్రాయపడినారు. పాడు చున్నప్పుడు ఈ జాజురపాట త్రిశ్రగతిలోనే సాగును. హృదయాహ్లాదకరములగు గేయములు రూపకములలో లేనందువలననే తరువాతికాలమున గేయ నృత్య ప్రధానములైన ఉపరూపకములు వెలసినవని ఊహించుట యుక్తము.

19 వ శతాబ్దిపు ఉత్తరార్థమందు సంస్కృత నాటకముల అనువాదములు తెలుగులో వెలసినవి. సంస్కృత నాటకములలోని శ్లోకములకు (వృత్తములకు)

1. నాటకోపన్యాసములు - పుటలు 6, 7. తృతీయ ముద్రణ 1888 ప్రచురణ : శ్రీవేణ పబ్లిషర్సు - మచిలీపట్టణము. మదరాసు.
2. తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యము - పుట 46. ప్రచురణ : 1958.

తెలుగు పద్యము అవతరించినవి. వానిని ప్రయోగింపవలసి వచ్చినపుడు చదువుటతో తృప్తిపడక అయబద్ధముగా రాగయుక్తముగా పాడుట పరిపాటియైనది. ధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యుల కాలమునుండి పద్యములను హృద్యముగా పాడుట ప్రారంభమై, ఆ ధోరణి తరువాతి కాలములో పరాకాష్ఠనందుకొన్నది. ఈ పద్యముల ఆకర్షణము ఎంతవరకు పోయినదనగా అనువాద నాటకముల మాట యటుంచి స్వతంత్ర సాంఘిక నాటకములు నైతము పద్యములులేనిదే జనాకర్షణమునకు యోగ్యములు కాలేకపోయినవి.

ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమువలన విద్యాధికులైన కొందరికి పాశ్చాత్య భావ ప్రవంచముపట్లను పాశ్చాత్య సాహిత్య ప్రక్రియలపట్లను ఆదరము అతిశయించినది. షేక్స్పియరు ప్రభృతుల రూపకములలో ముక్తచ్ఛందము (Blank verse) నకు ప్రాధాన్యమెక్కువ. పలుతావులలో సంభాషణములు కూడ పద్యములలోనే సాగుచుండును. ఏడవెడ గేయములు కూడ చోటుచేసికొనుచుండును. గ్రీకువిపాదరూపకములన్నియును పద్యమునందే (Iambic metre లో) యున్నవి. ఇంగ్లీషు ద్వారా పాశ్చాత్య దేశములలోని సాహితీ ప్రక్రియలతో మన దేశపు పండితులకు పరిచయము కలిగినది. ఈ పరిచయముతో వారు తమ దేశీయులకు ఆ ప్రక్రియలను అదేరూపమున అందించవలెనను ఉత్సాహముతో రచనా వ్యాసంగమును సాగించిరి. తత్ఫలితముగా తెలుగులో సంపూర్ణ పద్యనాటకాలు అవతరించుటకు అవకాశము కలిగినది. వావిలాల వాసుదేవ శాస్త్రిగారి 'సీజు చరిత్రము' (షేక్స్పియరు 'జూలియస్ సీజరు' కు అనువాదము) మొట్టమొదటి పద్యనాటకము. ఇదిగాక వారు 'నందకరాజ్యము' అను స్వతంత్ర పద్యనాటకమును గూడ రచించిరి. ఈ రెంటిలోని ఛందము తేటగీతి. శ్రీకోటమర్తి చినఠిఘపతిరావుగారు సీసమాలికలలో సుయోధన విజయమును వ్రాసినారు. శ్రీతల్లా వఱ్ఱి లలితశంకరస్వామివారి దివ్యలోచనములు, ప్రభుత్వీర్థము, దీపారాధన, క్రద్ధముని, ప్రతాపకుమారి మున్నగు పద్యనాటకములు ఉదాహరింపతగినవి శ్రీస్వామివారు తమ పద్యనాటకములలో ఆటవెలిది, తేటగీతి కందము మున్నగువానితోపాటు మత్తేభ, చంపక, ఉత్పల, శార్దూల, వసంతతిలకాది వృత్తములను ప్రయోగించినారు.

సంస్కృతమునందు చంపూ పద్యతిలో రచించిన నాటకములే ఉన్నవి. కాని కేవల పద్య నాటకములుగాని, కేవల గద్యనాటకములుగావి లేవు. కనుక

పద్యనాటకములు పాశ్చాత్యుల అనుకరణమే అని శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మగారు అభిప్రాయపడినారు.¹

పద్యైకనాటకములు చదువుకొనుటకు బాగుండునేకాని రంగస్థలముపై అదే పనిగా నటులందరును పద్యములే పాడుచున్నచో అభినయము కుంచించుకొనిపోయి కథాగమనము కుంటుపడుచుండును. లయబద్ధముగా కొన్ని పద్యములను పాడుచుండగా విని సామాజికులు ఆనందించగలరేకాని నాటక మంతయు పద్యములలో నుండునప్పుడు వినుగు జనింపక మానదు. రసదృష్టికి, ప్రయోగదృష్టికి ఇది సంబాధకమగునను అభిప్రాయముతో రచయితలు ఈ ప్రక్రియపట్ల తూడ్డింభావము వహించియుందురను ఊహలో సాహసము లేదు.

తెలుగులో గద్య పద్యాశ్మకములైన నాటకములను మహామనీషులైన వీరేశలింగంపతులు, వేదంవేంకటరాయశాస్త్రిగారలు సంస్కృత నాటక పద్ధతిలో రచించినారు. ఈ నాటకముల యందలి పద్యములు ఎంత లయాత్మకముగా పాడినను, పండితుల మనస్సులనే ఆకట్టుకొన జాలినవి కాని పామరజనమునంతగా ఆకర్షించుకొనలేక పోయినవి. పాఠశ్రీ, మరాఠీ నాటక సంఘాలు తెలుగు దేశమును ఉద్రూతలూగించి నాటకాభిరుచిని ప్రేరేచినవి. తెలుగులో నాటక రచనకు కవులును పూనుకొనిరి. పాఠశ్రీమరాఠీ నాటకములలో పాఠశ్రీమట్టులలో హిందీ పాటలుండుట ఒక విశేషమైన ఆకర్షణము. పాటలలోని ఈ జనరంజక స్వభావమును గమనించి ఆంధ్రనాటక పితామహులు ధర్మవరమం రామకృష్ణ మోచార్యులుగారు, కోలాచలము శ్రీనివాసరావుగారు తమ నాటకములలో పాటలను ప్రవేశపెట్టిరి. అవి పామరుల నుద్దేశించి వ్రాసినవేకాని పండితులకు కాదని అందుకు తాము ఊతవ్యుల మనియు చెప్పుకొని యున్నారు. నాటకము నందు ఈ పాటలు జనాదరణమును పొందినవి. నాటకమునందలి రసము, కథా గమనము, చాత్రపోషణము అభినయము మాట ఎట్లున్నను కేవలము పాటల కొరకే నాటకమును చూచి ఆనందించు పరిపాటి నాటి జనులలో ఏర్పడినది. ఆ పాటలను కూనిరాగముతో పాడనివాడు ఆ కాలమున నాటకములను చూడనివాడే. నాటక ప్రాచుర్యమునకు పాటలు మిక్కిలిగా తోడ్పడునను అభిప్రాయము నాటి రచయితలలో ఏర్పడి పెక్కురు రచయితలు - పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు, ధర్మవరము గోపాలాచార్యులు, చక్రావధానుల మాణిక్య

1. నాటకోపన్యాసములు - పుట 42. తృతీయ ముద్రణ : (1968) త్రివేణి పబ్లిషర్సు.

శర్మ, అయినాపురపు సోమేశ్వరరావు, వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి, సోమరాజు రామానుజరావు, కొప్పరపు సుబ్బారావు మున్నగువారు తమ నాటకములలో 20 నుండి 30 పాటలకు తక్కువ లేకుండ వ్రాసినారు. పాపట్ల కాంతయ్యగారు ఇతరులు వ్రాసిన నాటకములకు పాటలు వ్రాసి జనరంజక మొనర్చినారు. పాటల మూలమున నాటకములకు అశేషప్రాచుర్యము కలుగుటచేతనే ఆయా నాటకములు సంగీతశక్తి విశేషణముతో వెలుగొందినవి. సంగీత సావిత్రి, సంగీత రస పుత్ర విజయము ఇత్యాది ఆ వరుసలోనివే.

నాటి నాటకములలోని పద్యములు, పాటలు సామాజికులకు ఉత్సాహమును కలిగించిన మాట నిజమే. కాని ఆ శ్రుతిపేయమైన సంగీతమునకే అవి అంకితమయిపోయినవి కాని వస్తుగతమైన రసస్పృహకి గాని, రసస్పృహకి కారణమగు అభినయమునకు గాని అవి తోడుపడియుండలేదు. ఒకటి రెండు అవవాదములు తప్ప నాటకములలోని పాటలు కథా గమనమునకు అనుకూలముగ నుండలేదు. పాటల సంగతి వేదగను, నాటకము సంగతి వేరుగను ఉండిపోయినది. కనుకనే శ్రీధర్మవరము వారను, శ్రీకోలాచలమువారను పాటలను అనుబంధముగ చేర్చి, ఆ పాటలలోని భావమునే వచన రూపమున నాటకమున చేర్చి యుండిరి. స్వయముగా నటులగుట వలనను, సంగీత శాస్త్ర మర్యాదను ఎరిగిన వారగుట చేతను, నాటక ప్రయోజనమును తెలిసియున్న వారగుట చేతను వారట్లుచేసి యుండుట స్పష్టము. పద్యము చక్కగా రాగయుక్తముగా పఠించుటకొరకే పాటను వాద్యమునకు అనుకూలముగా పాడుటకొరకే నటుల ప్రయత్నమంతయును. ఈ ప్రయత్నములో అభినయ ప్రాణితమైన నాటకము మరుగునపడిపోయిన దురవస్థ వచ్చినది. గాయకులైన వారే నటులు కావలసిన అగత్యమేర్పడినది. ఈ స్థితిని గమనించిన కొందరు పాటలుగాని, పద్యములుగాని లేని సంపూర్ణ గద్య నాటకములను వెలువరించిరి. వీరేశలింగం వంతులు గారి త్రాహ్మ వివాహము మున్నగు ప్రహసనములును, అంగ్లనాటకములకు వారి అనువాదములును, గురజాడ అప్పారావుగారి కన్యాశుల్కము మున్నగు నవి ఇందుకు ఉదాహృతులు. ఈ విధముగా రూపక రచనా ప్రయోగములో మనకు ఇంతవరకు మూడు దశలు కనిపించుచున్నవి; ఒకటి — సంస్కృత నాటకములకు యథాతథముగా గద్యపద్యాత్మకములైన అనువాదములు; రెండు — అంగ్లపద్యనాటకములకు తెలుగులో కేవల పద్యరూపము; మూడు —

కేవల గద్య నాటకములు. కేవల గద్యనాటకము ప్రజాభావశక్యమును అకర్షించుచుండిన కాలములోనే వానికి సమాంతరముగా పద్యగద్యాత్మకములైన నాటకములు శిష్టులైన సామాజికులకు ప్రీతిపాత్రములుగ ఉండెను. తిరువతి వేంకటకవులు, పానుగంటి, చిలకమర్తి, బలిశేషలి, కాళ్లకూరి మున్నగువారి పౌరాణిక, సాంఘిక నాటకాలు ఇందుకు తార్కాణాలు.

దృశ్యకావ్యములలో వచనము అదినుండియే అగుపించుచున్నది. సంస్కృత రూపకములందును, ఉపరూపకములందును, తెలుగునాట వెలసిన యక్షగానాది దేశీ కళా రూపములందును, సంస్కృత నాటకానువాదములందును, స్వతంత్ర నాటకములందును ఈ వచనము అనివార్యముగా ప్రయుక్తమగుచు వచ్చుచున్నది. ఇట్టి వచనమును త్రోసిరాజిని కేవల పద్యములతో నాటకమును (నీజరు చరిత్రము) రచించి ఒక నూత్నప్రయోగమును చేసినారు శ్రీ వావిలాల వాసుదేవకాస్త్రిగారు. శ్రీ తల్లాపయ్యల శివశంకరస్వామివారు ఈ ప్రయోగమునకు దోహదముచేసి, ఈ ప్రక్రియను తమ ప్రతిభావ్యుత్పత్తులతో ఫలవంతము చేసినారు. ఇంతటితో ఆగక శ్రీ స్వామిగారు పద్యనాటికలలో గేయములను ప్రవేశపెట్టి 'పద్యగేయనాటిక' అను ఒక నూతన ప్రయోగమును చేసినారు. ప్రయోగశీలులైన శ్రీ స్వామిగారు నాటికలనుండి పద్యములను కూడ తీసివేసి కేవల గేయనాటికకు ప్రవ్రథమముగా రూపకల్పనచేసి "గేయ నాటికా తోయజాత సంభవులు"గా సాహితీ ప్రపంచమున ఒక విశిష్ట స్థానమును సంపాదించుకొన్నారు.

ఒక ప్రయోగశీలికి ఉండవలసిన లక్షణములన్నియు శ్రీ శివశంకరస్వామి వారి యందు సమగ్రముగా ఉన్నవి. తెలుగు సాహిత్యమును నాటినుండి నేటి వరకు ప్రయోక్తలే తీర్చిదిద్దుచున్నారు. తెలుగునకు కావ్యార్హతను ప్రసాదించిన నన్నయ ఒక ప్రయోక్త. దేశీచ్ఛందములలో మహాకావ్యరచనకు పూనుకొన్న పాలకురికి సోమనాథుడు ఒక ప్రయోక్త. గభీరములైన భావములను గీర్వాణవాణిని అపేక్షించకయే తెలుగులో వ్యక్తము చేయగలిగిన తిక్కన ఒక ప్రయోక్త. పురాణ శైలినుండి విడివడి ప్రబంధమును అవతరింపజేసిన పెద్దన

1. విశిష్ట సభ్యుల ప్రశంస - ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటాచలనిగారు - పుట (85).

ప్రచురణ : ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ (1972).

ఒక్క ప్రయోక్త. ఇక ఆధునిక కాలమున పాశ్చాత్య సాహిత్య ప్రభావితులైన తెలుగు రచయితలు, కవులు అనేకములైన క్రొత్త ప్రయోగములను చేసి శ్రీకొత్త ప్రక్రియలతో తెలుగు సాహిత్యమును సుసంపన్నము చేసినారు. వీరందఱును యాదృచ్ఛికముగా, అలవోకగా ప్రాచీన - అర్వాచీన సాహితీ మర్యాదలతో తలస్పర్శి పరిచయములేక సమకాలీన ప్రజాభిరుచులతో పరిచయములేక ఈ ప్రయోగములు చేయలేదు. ఏ ప్రయోగమైనను హతాత్తుగ తటిత్సంకాశముగ బహిర్గతము కాదు.

శ్రీ శివశంకరస్వామివారు శ్రీకృష్ణ లీలాతరంగిణి కర్తలైన నారాయణ తీర్థులవంశమువారు. నారాయణ తీర్థుల తరంగములన్నను, జయదేవుని అష్టపదులన్నను, వైష్ణవాశ్వాసుల శైవనయవారుల కీర్తనలన్నను, అన్నమయ్య షేత్రయ్య శ్యామరాజ పురందరదాసాది వాగ్గేయకారులు భక్తిపారవశ్యముతో పాడుకొన్న పదములన్నను శ్రీ శివశంకరులకు ప్రీతి అపారము. రమణీయ భావము ఛందోమయముగా లయాత్మకముగా వెలువడినప్పుడే సహృదయులను రసాత్తుల చేయగలుగునని వారి విశ్వాసము. కేవల వచనము కన్నను పద్యము నందు వారికి అభిరుచి అధికము. అంతకంటెను లయతాళబద్ధములైన గేయముల పట్లను వారు పెంచుకొన్న ఆభిమానము ఇంతింతనరానిది. అనేక గేయ ఫణితులను పొందుపరుచుకొన్న యక్షగానము అతిప్రాచీన దృశ్యకావ్య స్వరూపమనియును, అత్యంత రమణీయమనియును వారి ప్రత్యయము. అందలి గేయాభినయములు శ్రీ స్వామివారి హృదయమును ఆకట్టుకొన్నవి వారి వ్యక్తిత్వము ప్రతిభావ్యుత్పత్త్యభ్యాసములకు త్రివేణి సంగమము. సంస్కృత సాహిత్యమునే గాక తర్కవేదాంత వ్యాకరణ శాస్త్రములను జీర్ణించుకొన్న ధీశాలురు. సంస్కృత రూపక - ఉపరూపక మర్యాదల ఆంతర్యమును ఎరిగిన మనీషులు. అందలి నృత్య గీతాభినయముల స్వరూప స్వభావములను సంపూర్ణముగా అవగాహనచేసికొన్న సహృదయులు. ప్రాకృతిము, పాళి, బెంగాలి, హిందీ, తమిళ, కర్ణాటకాది భారతీయ భాషలనే గాక, ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, జర్మని, లాటిను మున్నగు పాశ్చాత్యభాషలయందు అభినివేశమును సంతరించుకొన్న బహుభాషావేత్తలు. ఆయా భాషలలోని సాహిత్య ప్రక్రియలను, వాని తీరు తెన్నులను గరియః ప్రతిభాదృష్టితో అవగాహన చేసికొన్న మేధావులు. పాశ్చాత్య దేశములందలి ఓపెరా (Operas) లనబడు సంగీత రూపకములను

అధ్యయనము చేసినవారు. జర్మను రచయితలు - Duestach land, Richard wagner, ఇటలీ ఓపెరా రచయితలు, ఇంగ్లీషు ఓపెరా రచయితలు - ప్రధానముగా ఆర్థర్ సెలివాన్, ఫిలిప్స్ రోడ్ త్ బెస్ మున్నగువారి రూపక సాహిత్యమును, ఇంకను ప్రసిద్ధ రచయితలు మోజార్టు, మారీస్ మేథర్ లింక్ మున్నగువారి ఓపెరాలను చదివినారు. వంగభాషతో విశేష పరిచయమున్నవారు కనుకనే వంగభాషతో గేయనాటికా రచనలో సిద్ధహస్తులైన రవీంద్రుని రచనలను అనివార్యముగా అధ్యయనము చేసినారు.

సంస్కృత ఉపరూపకములతో, యక్షగానాది దేశీరూపకములతో, పాశ్చాత్యుల ఓపెరాలతో, రవీంద్రుని గేయరూపకాలతో ఎంత వ చయమున్నను తాము గేయనాటికా ప్రక్రియను చేపట్టుటకు “శ్రీష్టలీలా తరంగిణియే ఉపాదాన కారణమ”నియు పాశ్చాత్యుల రచనల నిమిత్త కారణములనియు శ్రీస్వామివారు నాతో నుడివినారు.¹ పాశ్చాత్యులచే ప్రభావితులై గేయ నాటిక రచన చేసినారా యని నేనడిగిన ప్రశ్నకు - “కాదు సత్యలేశము మా తము కలదు -”² అని శ్రీ స్వామివారి సమాధానము. బాల్యము నుండియే వారు నాటికలపట్ల ఆసక్తిని పెంచుకున్నవారు. ఏడేండ్ల చిరుత వయస్సులో - సత్తెనపల్లి ప్రాథమిక పాఠశాలలో (1899) నాలుగవ తరగతి చదువుచున్న దినములలో నాటకములకు పోయి ముందువరుసలో కూర్చోని చూచుచుండువారు. వారి అభిరుచి పల్లవావస్థను దాటి పరిణతదశను ప్రాప్తించగా 1921-22 లో తెనాలి ‘రామలిలాస సభ’ నాట్యమండలికి సుఖ్య దర్శకులు (Chief director) గాను, 1929 లో స్థాపితమైన ‘నాటక కళా పరిషత్తు’కు స్థాపక సభ్యులు (Founder - member) గాను ఉండి రూపక రచనా ప్రయోగములను గూర్చి నిశితముగా రసాత్మక పరిశీలనము చేసినారు. సంస్కృత రూపకములలోని ‘ద్రువాగీతి’ సంకేతమును గ్రహించి తమ గేయ నాటికలలో చతురశ్రాది గతులలో నడుపుట, గీర్వాణ సాహిత్యము నుండి తమ నాటికలకు వస్తువును గ్రహించుట, త్రిశ్రాదిగతులు, ముత్యాల సరాలు,

1, 2. 1974 లో నేను శ్రీ శివశంకర స్వామివారిని ఒంగోలులో కలిపికొని సుదీర్ఘముగ చర్చించితిని గేయనాటికలకు సంబంధించిన ప్రశ్నలను నేనడుగగా వారు సమాధానముల విచ్చినారు. వా ప్రశ్నలను వారి సమాధానములను అనుబంధము - 1. 2. లో సమకూర్చియున్నాను.

ఘంటి ద్వీపదలవంటి గానయోగ్యములగు చందస్సులను గ్రహించుట, భారతీయ సంస్కృతి మహిమములైన భావములను వ్యంగ్యముగా భంగ్యంతరముగా మహోదాత్తమైనవిగా చిత్రించుట అనునవి శ్రీ శివశంకరస్వామివారి గేయ నాటికా ప్రయోగము స్వకంత్రమైనదియే భారతీయమైనదియే అనుటకు అంతస్పాత్యములు

డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు తమ సిద్ధాంత గ్రంథము నందు తెలుగు రూపకములపై ఆంగ్ల రూపకముల ప్రభావమును వివరించుచు “పాశ్చాత్య రూపకముల ప్రభావము కారణముగానే - విషాదరూపకములు, గేయరూపకములు పద్యరూపకములు, ఏకాంకికలు, శ్రవ్యరూపకములు మొదలగు నూత్నప్రక్రియలు తెలుగులో అవతరించినవి. కాని ఉత్తమ రూపక నిర్మాణ విషయమున కొంత క్లిప్తసమస్య యేర్పడినదని చెప్పకతప్పదు. ప్రక్రియలు రచనా విధానము పాశ్చాత్యము; కాని నిర్మాపించెడి విషయములు, చిత్రించెడి విషయములు దేశీయములు”¹ అని అభిప్రాయ పడినారు

తెలుగులో గేయనాటికా ప్రక్రియ “పాశ్చాత్య సాహిత్య ప్రభావము వల్లనే రూపొందినద”ని² శ్రీ నోనరసింహశాస్త్రిగారును, “...గేయనాటికల ఆవిర్భావము పాశ్చాత్య సాహిత్య ప్రభావముచేతనే తెలుగు వాఙ్మయమున జరిగినద”³ని మంగళగిరి ప్రమీలాదేవిగారును వ్రాసియుండిరి.

నేను శ్రీ శివశంకరుల వారి గేయనాటికలనుగాని, తదితరుల గేయ నాటికలను గాని పరిశీలించినపుడు వారి రచన యందుకాని, వస్తువునందుకాని, భావమునందుకాని పాశ్చాత్య ప్రభావమున్నట్లు తోచలేదు. రంగము (Scene) విషాదాంత రూపకేతివృత్తము, స్వరమేళ (బృందగానము - Chorus) పాశ్చాత్యులవనియును, కనుక గేయనాటికలపై పాశ్చాత్యుల ప్రభావమున్న దనియును భావించి శ్రీ అప్పారావు మున్నగువారు ఇట్లు అభిప్రాయ పడి

1. తెలుగు నాటక వికాసము - పుట 478.

2. ‘తెలుగులో పద్యగేయనాటికలు’ - పరిచయము - పుట 5. (గ్రంథరచన : మంగళగిరి ప్రమీలాదేవి).

3. ,, ,, ,, - అవతారిక - పుట 8. ప్రచురణ : సాహితీ సమితి - రేవల్లె.

యుందురు. కాని, ఇవి నిమిత్తకారణములేకాని ఉపాదానకారణములు కావు. తొలి గేయనాటికా కర్తలు శ్రీ శివశంకరస్వామివారే పాశ్చాత్యుల రచనలు నిమిత్త కారణములని అన్నారు. అందుకే వారు “సత్యలేశము మాత్రము కలదు” అన్నారు. ప్రయోగ శీలురును, ప్రాకృత్వికము సాహితీ మర్యాదలను పుడిసిటబట్టిన వారును అయిన శ్రీ శివశంకరస్వామి వారి అభిప్రాయము ప్రామాణిక మనుటకు వీలున్నది. అధునాతన సాహితీ ప్రపంచమున వారు సంపాదించుకొన్న స్థానమట్టిది. కావున కేవలము “పాశ్చాత్యరూపకముల ప్రభావము కారణముగానే” గేయనాటికలు ప్రభవిల్లినవను అభిప్రాయము స్థూలముగా ప్రచలితమైనదే.

గేయరూపక ప్రక్రియ భారతీయమైనదే. కొన్ని శతాబ్దముల క్రితమే అభినవగుప్త హేమచంద్రాది ప్రామాణికలాక్షణికులు గేయరూపకములను గూర్చి విపులముగా చర్చించినారు. ఈ విషయము ఇదివరకే ఉపరూపకముల అధ్యయనమున వివరింప బడినది.

భారతీయ భాషలన్నింటి యందును ఇటీవల వెలువడిన గేయనాటికలు ఆయా ప్రాంతాలలోని జానపదరూపకకళల ప్రభావముచేత యక్షగానముల ప్రభావముచేత పుట్టుకొని వచ్చినవని ఆయా భాషా సాహితీ వేత్తల అభిప్రాయము. ఈ విషయమును ‘వివిధ భాషలలో గేయనాటికలు’ అను ప్రకరణమున చర్చించి యున్నాను.

భారతీయజానపదమునందు వివిధకళా ప్రయోగములను గూర్చియు, వాని పుట్టుపూర్వోత్తరములను గూర్చియు తెలిసికొనదగిన విశేషము లనేకములున్నవి. నేటి గేయనాటికల స్వరూపస్వభావములకును భరతుని తరువాత వెలసిన ఉపరూపకములకును సామ్యములే ఎక్కువ. ధార్వాడనాటక కంపనీల ప్రభావముచేత తెలుగులో రూపకములు వెలసినను రూపకమర్యాదలను అధ్యయనము చేయునప్పుడు భరతుని నాట్యశాస్త్రమునే ప్రమాణముగా స్వీకరించుట నేటికిని విద్యల్లోకమున ఉన్న పరిపాటి. దీనికి కారణమేమి? అదే విధముగా గేయనాటికలను గూర్చి పరిశీలనముచేయుట ఉపరూపకములను ఏల ఎత్తుకొన గూడదు? నేడున్నవి నిన్నలేవనుట చరిత్రాధ్యయనము హేతు

బద్ధముగ చేయకపోవుటయే అగును. ఇది ఎట్లున్నదనగా నిన్న మనము దాస్యము అనుభవించితిమి కనుక మొన్న స్వేచ్ఛను అనుభవించనే లేకుట వంటిది. అంగ్లేయులు భారతదేశమును కుయుక్తులచేత ఆక్రమించుకొనుటకు పూర్వము మనకు స్వేచ్ఛయేలేదా? కారణాంతరములవలన మనము స్వేచ్ఛా సావితంత్రములను కోల్పోయి 'అస్తంగతమహిములమై యుంటిమే కాని మనకు ఉపజ్ఞయే లేదనియు ప్రతిభాహీనులమనియు కాదు. లలితకళలపట్ల నిరసన భావమున్న ముసల్మానుల ధార్మ్యమునకును అనాదరణమునకును అణచివేతల కును గురియై ప్రాచీన కళా సంప్రదాయము లెన్నియో అదృశ్యములై నవి. కనుక ప్రాచీన దృశ్య కళారూపముల చరిత్రను వెలికితీస్తే తగిన ఉపపత్తులను సంపాదించి తెలుపవలసిన అగత్యమెంతేని యున్నది. ఈ పట్టున పరిశోధనము జరుగవలసియున్నది. సాంకేతిక శాస్త్రాభివృద్ధివలనను, వైజ్ఞానికాస్వేషణము వలనను పాశ్చాత్యదేశములలోని రూపకములు ప్రదర్శనకు సంబంధించిన అంశములెన్నింటియందో మిరుమిట్లు గొల్పుచున్నంత ప్రగతిని సాధించినవి. అంతేకాని భారతీయులు సాధించిన వైశిష్ట్యమును అవి సంపాదించలేకపోయినవి. పాశ్చాత్యులు బట్టకట్ట నెరుగని దశములలో భారతీయులు సాధించిన సిద్ధులు అతివేలములు. పరమాత్మునే జగన్నాటక సూత్రధారునిగా గుర్తించిన భారతీయులకా పాశ్చాత్యులరూపక మర్యాదలను నేర్పుట! ముప్పదికి మించిన ఉపరూపకములలో కొన్నింటినైనను నేడు ప్రయోగించినచో నేటి గేయనాటికలకును నృత్యనాటికలకును అవి మాతృకలతో ఆదర్శములగనో కనిపించక పోవు. అర్థ భారత ప్రతిభ పట్ల ప్రత్యయమున్న ప్రయోగదత్తునికొరకు కళా విపాసువులు ప్రతీక్షించుచున్నారు. ప్రాచీన ఉపరూపకములకును నేటి గేయనాటికలకును ప్రత్యక్ష సంబంధమును స్థాపించుట ఇప్పుడు లభ్యమగుచున్న సామగ్రితో కష్టసాధ్యమగునేమో కాని ఉత్తరోత్తరము అసంభవము మాస్త్రిము కాదని నా నమ్మకము.

1924 నుండియే శ్రీ శివశంకరస్వామివాక్కి గేయనాటికా రచనముపట్ల అశ్రంతాసక్తి ఉండెను. ఇందుకు వారి హృదయేశ్వరి కావ్యములోని పాత్రల గేయరూప సంభాషణము ప్రబల నిదర్శనము అదే సంవత్సరమున వారి 'దివ్యలోచనములు' వెలువడినది. శార్దూల చంపకోతలలాది వృత్తములతో సాగిన పద్యనాటిక అది. ఇందు రెండే రెండు పాత్రలున్నను నాటకీయతకు కొదవలేదు.

నా దృష్టిలో ఇదియే శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ప్రప్రథమ సంపూర్ణ పద్యనాటిక. మొరల అదే సంవత్సరము (1924) లో వారి 'శిష్యురాలు' అను నాటిక వచ్చినది. ఇందు తొలిసారిగా పద్యములతో (తేటగీతులతో అటపొదులతో) పాటు గేయము (ముత్యాలసరాలు) కూడ ప్రవేశించినది. ఇట్లు 'శిష్యురాలు' శ్రీ శివశంకరస్వామి వారి మొట్టమొదటి పద్య గేయనాటిక అగుచున్నది. ఈ రచన తరువాత సుమారు అయిదేండ్లవరకు శ్రీ స్వామివారు ప్రభుత్వము దీపారాధనము వంటి సంపూర్ణ పద్యనాటికలను రచించినారు. 1930లో వారు ముత్యాలసరములలో 'పలితకేశము' అను నాటికను రచించినారు. మూడు పాత్రలున్న ఈ నాటిక ప్రదర్శనయోగ్యము పద్యనిహితము కేవల గేయాత్మకము. ఇట్టి నాటికలను శ్రీ స్వామివారు అనేకములు రచించినారు. వానిలో ఇదే ప్రథమమని వారి రచనల పౌర్వాపర్యమును పరిశీలించినచో మనకు అవగతమగును ¹

డా॥ వి. పి. ఆర్. అప్పారావుగారు తమ సిద్ధాంతగ్రంథమునందు శ్రీ శివశంకరస్వామివారి రచనలను గూర్చి తెలుపుచు "వరపరీక్ష" వి3 ప్రథమ గేయనాటిక (1936)" అని వ్రాసినారు.² కాని నేను అనుబంధము (2) నందు పేర్కొన్న సూచికననుసరించి 'పలితకేశము' రచనాకాలము 1930. కావున 'పలితకేశము' తెలుగులో మొట్టమొదటి గేయనాటికయని నిర్ణయించుట సాహసము కాదనుకొందును. నే నిట్టి నిర్ణయము చేయుటకు శ్రీ శివశంకరస్వామి వారితో నేను చేసిన సంభాషణము, వారు నాకు వ్రాసిన లేఖయును కొంత ఉపకరించుచున్నవి.³ శ్రీ శివశంకరస్వామివారి దృష్టిలో కేవలము గేయములున్న నాటికయే గేయనాటిక. తాము రచించిన గేయనాటికలనుగూర్చి అడిగినప్పుడు వారిచ్చిన పట్టిక కేవలము గేయములున్న నాటికలచే. 'పద్మావతీ

1. శ్రీ శివశంకర స్వామివారి రచనలను వాని రచనాకాలమును సూచించు పట్టికను అనుబంధము (2)న సూచించినాను.

2. తెలుగు నాటక వికాసము - పుట (408).

3. శ్రీ శివశంకర స్వామి వారు నాకు వ్రాసిన లేఖ - (1 (గ)) అనుబంధము చూడుడు.

చరణచారణచక్రవర్తి' లో పద్యములు కూడ ఉన్నవి. అది ప్రయోగింపబడి పహ్లాదయుల అభిమానమునకు పాత్రమైనది. కొందరి దృష్టిలో ఇది గేయ నాటికగా కనిపించినది. కాని యదార్థమదికాదు. శ్రీ స్వామివారు కూడ దీనిని మొదటి నాటిక అనిరే కాని గేయనాటిక అనలేదు. కేవల గేయనాటికలను వారు పేర్కొన్నప్పుడు అందు 'పద్మావతీచరణచారణచక్రవర్తి' లేకపోవుటయు గమనింపదగిన అంశము. కావున తెలుగులో వెలసిన ప్రప్రథమ గేయనాటిక 'పలితకేశము'.

9. గేయనాటికా వైవిధ్యము

రసవస్తుచ్ఛందోవిశేషములనుసరించి సాహిత్యప్రక్రియలలో వైవిధ్యము సహజముగనే ఏర్పడుచున్నది. లాక్షణికులు కావ్యములను దృశ్యశ్రవ్యములుగా ముందు విభజించిరి. మరల శ్రవ్యకావ్యములను పద్యకావ్యములుగను, గద్యకావ్యములుగను, చంపూకావ్యములుగను విభాగించిరి. ప్రాచీనకాలమునందును ఆధునాతనయుగమునందును పద్యగద్యకావ్యములు దిద్దుకొన్న రూపములను ప్రేక్షపై లెక్కపెట్టలేము. ఏప్రక్రియయైనను లాక్షణికులు రూపొందించిన లక్షణ మెట్లున్నను దేశకాలానుగుణముగా వినూత్నచ్ఛందో భాషామర్యాదలను సంతరించుకొని సజీవమై అలరారుచుండును, ప్రక్రియారూపములలో వైవిధ్యము రూపొందుట సజీవసాహిత్యలక్షణము. మార్పులకు సరితూగని ప్రక్రియ మృతప్రాయము. చాచాపు నాలుగైదుదశాబ్దిములుగా తెలుగుసాహితీప్రపంచమున విశిష్టస్థానము నాక్రమించుకొన్న గేయనాటికాప్రక్రియ పోయిన పోకడలను ఛందోవస్తుదృష్ట్యలతో విభజించి ఒక్కొక్క విభాగమును పరిశీలించుటకు యత్నింతును.

ఛందోదృష్టి :

నా పరిశోధనా పరిధి కేవలము గేయనాటికలు. గేయైకనాటికల స్వరూప స్వభావములను మాత్రమే నేను వివరించుటకు ఉత్సహించినాను. కాని 'గేయనాటిక' అను సంకేతముతో శతాధికములైన రచనలు వెలువడినవి. అందుకొన్నింటిలో పద్యగేయములతోపాటు వచనముకూడ ఉన్నది. మరికొన్నింటిలో గేయవచనములే ఉన్నవి. మరికొన్నింటిలో మాత్రాచ్ఛందస్సులతోపాటు వచనకవితయు చోటుచేసికొన్నది. ఇంకను కొన్ని గేయనాటికలలో వచనము లేదు కాని గేయముతోపాటు పద్యముకూడ ప్రవర్తిల్లినది. ఇక పద్యవచనములు పూర్తిగా పరిహరింపబడిన గేయైకనాటికలుకూడ ఉన్నవి. ఈగేయైకములందును ఒండురెండు తావులలో తేటగీతియో, ఆటవెలిదియో, కందమో, చంపకోత్పల వృత్తములో ఆ వృత్తపాదములో సకృత్తుగా తారస్థి ఉండుటచేత వానిని అప్రధానములుగా నెంచి ఆ నాటికలను గేయనాటికలుగనే సంకేతించితిని. నాకు లభ్యములైన ముద్రితాముద్రితములైన గేయనాటికలను విభజించు

సందర్భమున ఈ విశేషములు నాదృష్టికి వచ్చిన కారణమున ఛందోదృష్టితో నేను చేసిన విభాగముల స్థూలరూపము లివి ఒకటి-పద్యగేయవచనమిశ్ర నాటికలు; రెండు-పద్యగేయనాటికలు; మూడు-. గేయనాటికలు (గేయైకములు).

వస్తుదృష్టి :

సాధారణరూపకములలోవలెనే గేయనాటికలలో నాయికా నాయకుల సమగ్రజీవితవృత్తముండదు. రేఖామాత్రముగా రెండుమూడు సన్నివేశములతో ప్రయోగము జరుగును. అందు గేయాభినయములకే ప్రాధాన్యము. గేయము నందలి భావములే సూక్ష్మరూపముననున్న ఇతివృత్తమును సూచించును. అందుచేత తత్త్వావిష్కరణమునకు సంగీతనృత్యకవిత్వములను ఆశ్రయించుట గేయనాటికలలో సర్వసామాన్యము. ఈకారణముచేతనే ప్రాయికముగా వీని యందలి పాత్రలు ప్రతీకాత్మకములుగా భాసించుట సంభావ్యము.

నాకు ఉపలబ్ధములైన గేయనాటికలను వస్తుదృష్టితో నేను విభజించు సందర్భమున స్థూలముగా ఏర్పడిన విభాగములివి-

పౌరాణికములు : పురాణేతిహాసములందలి కథాఘట్టములను మూలముగా గ్రహించి రచింపబడిన గేయనాటికలు - పౌరాణికములు.

చరిత్రాత్మకములు : చారిత్రిక సన్నివేశములు భూమికలుగా వెలువడినవి చరిత్రాత్మకములు.

సాంఘికములు : దైనందిన సాంసారిక జీవితమును, సాంఘిక సమస్యలను చిత్రించు నాటికలు సాంఘికములు.

సాంస్కృతికములు : పర్వదినములలో ప్రజలు జరుపుకొను వేడుకలను, విధివిహితములైన క్రియా కలాపములను వస్తువుగా గ్రహించిన నాటికలు సాంస్కృతికములు.

అనుసరణాత్మకములు : గేయనాటికాకర్తలు తమతమ నాటికలకు కొన్ని ప్రసిద్ధ కావ్యములను, అన్యభాషలయందలి రూపకములను సంఘటనలను ఆధారము చేసికొని రచించినట్లు తామే తమ నాటికలలో కల్పికొనినారు ఇట్టి గేయనాటికలకు అనుసరణాత్మకములని సంకేతము.

ప్రకృతి సంబంధములు (ప్రతీకాత్మకములు) : పశుపక్షి తరులతా గిరిగుహ సరితాగర రవికళి కారకాది ప్రకృతి పదార్థములు పాత్రలుగా అవతరించిన గేయనాటికలను ప్రకృతి సంబంధములుగా పేర్కొని ఉన్నాను ఈ తెగకు చెందిన గేయనాటికలన్నింటియందును ప్రకృతి పదార్థములు ప్రతీకాత్మకములుగా భాసించుట సర్వసామాన్యము. కనుకనే వీనిని ప్రతీకాత్మకములన్ననుచిక్కులేదు.

ప్రబోధాత్మకములు : మానవాభ్యుదయమునకు దోహదకారియగు ఏదేని ఒక ప్రబోధమును వ్యంగ్యస్ఫూర్తితో ప్రతిపాదించు గేయనాటికలకు ఇది మూలమైన సంకేతము. ఇందు కల్పనాత్మకమైనవియు, తాత్త్వికములైనవియు వైద్యాంతికములైనవియునయిన నాటికలు చేయున్నవి.

ఈ విభజనము స్థూలమని నేనిదివరకే తెలిపియున్నాను. మాత్రముగా పరిశీలించినచో ఒకదాని లక్షణములు మరియొక దానియందు కానిపింపకపోవు. కేవలమిది ప్రాధాన్య వివక్ష మాత్రమే.

ఇక పద్యగేయవచనమిశ్ర - పద్యగేయ - గేయనాటికలందలి ఇతివృత్త విశేషములను వస్తు దృష్టితోచేసిన పౌరాణికాది విభజనము ననుసరించి క్రమముగా వివరించును.

పౌరాణికములు

(పద్యగేయ వచన మిశ్రనాటికలు)

దుహదు :

భక్తిరసాత్మకమైన ఈశ్రవ్యగేయనాటికను రచించినవారు శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటకృష్ణశాస్త్రిగారు. మూడు రంగములుగా సాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - శ్రీరాముడు, సీతాదేవి, లక్ష్మణుడు, సుమంతుడు, గుహుడు, ఇద్దరు నిషాదులు, పడవవాళ్లు (ముగ్గురు ఆడ - ముగ్గురు మగ).

వనవాసమునకు బయలుదేరి గంగాతీరమునకు వచ్చిన సీతారామ లక్ష్మణులకు గుహుడు భక్తి రసార్ధుడై ఆతిథ్యమిచ్చి వారిని పడవపై గంగను దాటించిన రామాయణఘట్టమిందు రమణీయముగా చిత్రింపబడినది.

ఈ నాటికలో పాటలును, తేటగీతి ఆటవెలది పద్యములును ఉన్నవి. ఆద్యంతములందు 'కవి'నోట రెండు పద్యములను కథా సార సూచకముగా పలికించినారు శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారు. వచన సంభాషణములు సంక్షిప్తముగా సాగి భక్తిపరిమళమును పిరజిమ్ముచున్నవి. ఈ రూపకమందలి పాటలు రెంటిలో "గుండెల్లో ఉండాలి దిలాసా - నిండాల్సీ మనసులో కులాసా" అను పడవ వారి పాట సహృదయుల హృదయాలలో కులాసాను నింపును. ఈ పాట యందలి -

“గాలిజూలు పట్టేదీ
కడలి నడగ త్రొక్కిదీ
కనపడని సరంగొకడే !
కనపడని సరంగే -

గుండెల్లో ఉండాలి ...

చీకట్ల వెన్నెల్లు
చిలికే దెవరు ?
నీళ్లల్లో దారుల్లు
నిలిచేదెవరు ?

అసలు పడవనడిచేదీ,
ఆవలి ఒడ్డు చేర్చేదీ

అగవడని సరంగాకడే

అగవడని సరంగే -

గుండెల్లో ఉండాలి ..."

అను చరణములు గుహుని భక్తి విశేషమును, పరమాత్మ తత్త్వమును తెలియ పరచుచునే శ్రీకృష్ణకావ్యిగారి ధ్వన్యనుప్రాణిత కవితా స్ఫూర్తిని వారి లలిత మైన తెలుగు పలుకుల కూర్పును ప్రకటించుచున్నవి.

ఈ నాటిక ఆకాశవాణి హైద్రాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైనది.

కృష్ణార్పణము :

ఈ నాటికయు శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటకృష్ణకావ్యిగారిదే. కారాగారము నందు జన్మించిన శ్రీకృష్ణుడు ప్రేషల్లె చేరుకొని రాధలాలనలో యశోదపాలనలో హాయిగా పెరుగుచు తన అల్లరిచేతలను ప్రదర్శించుట ఈ నాటికలోని ఇతివృత్తము. యశోద, రోహిణి రాధ, నందుడు, ఉద్దవుడు, రాయణుడు, వసుదేవుడు, అక్రూరుడు, గోపికలు, గోప కుమారులు - ఇందలి పాత్రలు.

ఈ నాటికలో పాటలు పద్యములు అధికము. వచనము స్వల్పము. పాటలన్నియు మకరందమధురములు శ్రీకృష్ణుడు ప్రేషల్లె చేరునపుడు సంతోష తరంగితమైన ప్రకృతిని, శ్రీకృష్ణుని చిలిపిచేతలను మనోహరముగా వర్ణించినారు శ్రీకృష్ణకావ్యిగారు. రాధముఖతః పలికించిన - 'జయజయకృష్ణా !' అను పాట సంస్కృత సమాసములతో అత్యంత సుందరముగా నడచినది. ఉదాహరణమునకు ఈ గేయము నందలి -

“జయజయ శ్రావణ జలదేందీవర
తరుణ తమాల కిసాల సమాన
శ్యామల కోమల చారుశరీరా !
మామకహృదయాంతర సంచారా !

.....

జయజయ కదంబ కకుభప్రసూన
కేసరకేసర నవకువలయదళ
సురభిళ మృదుశయ్యాత్తనిహారా !
గోపీ జనతా ఘనతాపహారా !”

వంటి చరణాలను పేర్కొనవచ్చును.

తలుపు తీయుమని అడిగిన గోపికలతో రాధ వలికిన సందర్భమునందలి -
“వేయబోవని తలుపు తీయమంటూ పిలుపు” అను గేయములోని -

“నిశ్శబ్దమంతా ప్రాణ విభుని మందిరమైన
వీధివాకిలి యేది చెల్లెలా !
విశ్వవిభుడే రాధ వెంటనంటిరాగ
పిలువేది తలుపేది చెల్లెలా !”

పంటి పంక్తులు వేదాంత మందిరముల తలుపులు తీయుచున్నవి. ఈ నాటికలో చోటు చేసికొన్న సీసములు, తేటగీతులు, ఆటవెలదులు, కందములు, శార్దూలము మధురభావ విలసితములైన హృదయముల హృదయములలో ‘శారద శశాంకాంశు ప్రభ’లను పర్వలెత్తించుచున్నవి.

ఆకాశవాణిలో ప్రసారితమైన ఈ నాటికయందలి పాటలకు రాగతాళ నిర్దేశము చేయబడినది.

శ్రీ ఆండాళ్లు :

నాటికా కర్తలు శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారే. పాటలతో పద్యాలతో వచన సంభాషణలతో సాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు ఆండాళ్లు, పెరియాళ్వారు (విష్ణుచిత్తుడు), గోవిందుడు, కేశవుడు, పాండ్యరాజు, నంబి, రంగనాయకి, అర్చకుడు - కొందరు స్త్రీలు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రచించిన ఆముక్తమాల్యద యందలి గోదాదేవి శ్రీరంగేశుల వివాహ వృత్తాంతము ఈ నాటిక యందలి కథ. ఆండాళ్లు శ్రీరంగని ప్రేమించుట, శ్రీమన్నారా అనుమతిచే పెరియాళ్వారు మధురకు పోయి పాండ్య రాజు సభలో ప్రతివాదులను ఖండించి శ్రీమన్నారాయణుడే మోక్ష ప్రదాతయను సిద్ధాంతమును స్థాపించి రాజుచే సన్మానమునందుట, ఆండాళ్లు తాను దరించిన మాలలు స్వామికి సమర్పించుట, తర్వాత తిరువరంగము నుండి శ్రీరంగేశుని దూతగా అర్చకుడు వచ్చి గోదా శ్రీరంగేశుల వివాహ నిర్ణయమును పెరియాళ్వారుకు విన్నవించుట, ఆండాళ్లు కల్యాణము జరుగుట మున్నగు కథాంశములు కనుల ముందు కదలుచున్నట్లుగా ఈ రూపకమున చిత్రింపబడినవి.

భక్తికి పెరియాళ్వారు, శృంగారమునకు ఆండాళ్లు, హాస్యమునకు గోవిందకేశవులు, అద్భుతమునకు శ్రీరంగేశులు ఆలంబనముకాగా ఈ నాటిక నవనవముగా నడచినది. ఈ నాటికి చివరకు గోదా శ్రీరంగేశుల పరిణయోత్సవమును వర్ణించు - “మరి వనమాలి చూడమున మానిసి” “గళమున గట్టెను హరి” అను పద్యములు ఆముక్తమాల్యద ప్రబంధమునుండి గ్రహింపబడి అర్చకుని నోట పలికింపబడినవి. ఆముక్తమాల్యద యందలి “గృహ సమ్మార్జనమో జలాహరణమో” అను సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠమైన మత్తేభవృత్తము ఈ నాటికలో -

“కోడి కూతకు మున్న కోనేటిలో దోగి,
వడపెరుంగోయిలాన్ విడిదికేగి,
గుడి నలుమూలలు తుడిచి, కడిగి, అంద
ముగ వన్నెచిన్నెల మ్రుగ్గులల్లి,
తీర్థమ్ము కొనితెచ్చి తిరుమజ్జనమ్ము కా
వించి. కోవెలతోట విరుల, తులసి
దళముః జరచేర్చి దండలు కూరిచి
తిరుకాపుతీరిచి, దివ్వెవెట్టి,
ఇంక తిరునాళ్ల స్వామి ఊరేగువేళ,
మోసి పల్లకి, వృజనమ్మువేసి, ధ్వజమొ
వెల్లి గొడుగొ తాలిచి, పెగుమాళ్ల కొలుచు
కన్న, దాసునకింక ఏమున్నదయ్య!”

అను చిరుచిరు తెలుగు పలుకుల పీస పద్యముగా రూపుదిద్దుకొన్నది. మూల పద్యమున శ్రీకృష్ణదేవరాయల రాజసన్సృతి కట్టెదుట మెరసి కనిపించగా ఈ పద్యమున పెరియాళ్వారుల సత్వయూర్తి విరిసి మురిపించుచున్నది. పదప్రయోగమున వైష్ణవ సంప్రదాయము పరిమళించుచున్నది.

ఈ నాటిక యందలి పాటలలో -

“పాదాబ్జముల దివ్యవేదముల గంధమ్ము
నలువ పుట్టిన నాళినలినమున గంధమ్ము
కమః ఉరమున అలదు కస్తూరి గంధమ్ము

కన్న, వలచునొయెమొ ? చిన్ని మా అండాళ్లు
నిగదండకోనమై శిరసు వంచెను స్వామి.”

అను పాటయు మరియు “కలగంటినే, సఖి, కలగంటినే” అను పాటయు రమ్యాతి రమ్యములు. ఈ నాటిక ఆకాశవాణి ప్రాధానాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

శర్మిష్ఠ :

గేయబహుళమైన ఈ నాటిక కూడ శ్రీ దేవులపల్లి వేంకట కృష్ణ శాస్త్రి గారు రచించినదే. ఆకాశవాణి ప్రాధానాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనదే. ఐదురంగములుగల ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - హేమంతుడు, దేవయాని, వాసంతి, శర్మిష్ఠ, మాధవి, యయాతి, మంత్రి, భిషగ్వరుడు, గురుదేవుడు, కవి, యువతీ యువకులు, తాత.

యయాతి మహారాజ్యమైన దేవయానికి తెలియకుండ శర్మిష్ఠను వసంతో త్వనమున కలసి ప్రేమించుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము. మహాభారతము లోని స్వల్పమైన ఈ ఇతివృత్తమును గ్రహించి కవితా సుందరముగా ప్రతీకాత్మకముగా సముచిత పాత్ర కల్పనతో మనోజ్ఞమైన నాటికగా మలచినారు శ్రీకృష్ణశాస్త్రిగారు. ఇందలి హేమంత పాత్ర కల్పనము దేవయాని మానసిక విచారమునకును, యయాతి పలితకేశసంజనన స్థితికిని, అనురాగ వతియైన శర్మిష్ఠా రాగప్రతికూల వాతావరణమునకును సంకేతము. ‘కవి’ పాత్ర శర్మిష్ఠా యయాతుల సమ్మేళనమునకు, వారి అనురాగసాఫల్యమునకు కారణభూత మైనది. యౌవనమునకును, వార్ధక్యమునకును, ఆశకును, నిరాశకును, రాగమున కును విరాగమునకును ప్రతీకలు యువతీ యువకులు, తాత అను భూమికలు.

ఈ నాటికయందలి పాటలు పద్యములు (తేటగీతులు - సింహములు), హృదయములు. శర్మిష్ఠ, మాధవి పాడిన “మూసిన తలుపేరొ తోసినయట్లు - ప్రాసాదమున కవృ మ్రోసి అలికిడులొను” అను పాట ప్రశ్నోత్తర రూపమున తీవ్రేలుసాగి పరమ రమణీయముగా ఉన్నది. తాతకును యువతీ యువకులకును నడుమ నడచిన -

“వెదుళ్లవన్నీ వేణువులై తే
కుంజాలన్నీ గొంతుకలై తే

పందిళ్లకు మరి పాకలకు
వాసాలో! రాటాలో!”

అను పాటయు, యయాతి చుట్టు నృత్యము చేయుచు యువతీ యువకులు పాడిన —

“చలిత చలిత మచ్చరణ కటక మం
తీరగళస్రత శింశి తమ్మునిను
పిలిచి పిలిచినా. పలుకరించినా
చలియిందద జడశిలయో! నీ యెద!

.....

లులిసలులిత దరహసిత వినిర్గత
లలిత లలిత చంద్రాతసములు, కను
వెలిగి వెలిగినా, తళుక్కుమనినా
పులకరింపదే మొరడో! నీ యెద!”

అను గేయమును సాక్షాత్తు గేయ లక్ష్మియే నాట్యము సేయుచు పాడినట్లున్నది. సుతిమెత్తని పదములలో పొదిగిన మధుర కవితకు ఉదాహృతి ఈ గేయయుగళి. ఈ నాటికయందలి వసంతర్తువర్ణనా గేయములు వస్తువునకు అనుక్రమమై, కనుసీయ కవితా వీణానిక్వాణములై, రచనాశిల్పమాధురీమహితములై అలరారు చున్నవి.

యమునా విహారి :

ఈ శ్రవ్య గేయనాటికయు శ్రీ దేవులపల్లివారిదే. కార్తికపూర్ణిమనాటి కలికివెన్నెల రాత్రిలో వేణుగానమును విన్న గోపికలు నిలువలేక యముననుచేరి శ్రీకృష్ణునికై అన్వేషించుట, శ్రీకృష్ణుడు వడవ పాటలు పాడుచు వారిని ‘తరుణ మురళీ శరన్నిశోత్సవము’లో నానందింప జేయుట ఈ నాటిక యందలి విషయము.

చిన్ని చిన్ని వచన సంభాషణములను తీసివేసినచో ఈ రూపకమంతయు ఒక మధురాతి మధుర బృందగానమే. నాటికాంతమున మురళీనాద మాధురీ మహిమను ప్రకటించు పద్యములున్నవి. ఇవి సీనము. తేటగీతి, ఆటవెలిది, శార్దూలము వంటి ఛందములలో నడచినవి.

- : “కార్తిక రాత్రుళ్లు —
 : ఊ !
 : కరిమబ్బుంటుందా ?
 : ఆ!
 : నీలమేఘమా కాశము విడిచి నేలనడుస్తుందో
 : ఓ !
 : నడిచే మబ్బునకూ —
 : ఊ !
 : వవ్వే పెదవుందా !
 : ఆ !
 : పెదవులందితే పేదవెదుళ్లే అదరి పాడతాయో”

అను పాటయు —

“రెల్లు పూలాపాసుపు వై నా
 జల్లూజల్లులుగా - ఎవరో
 చల్లీ నారమ్మా ! వెన్నెల చల్లీ నారమ్మా
 కరిగేపాలా కడవలవై నా
 నురుగూ నురుగులుగా
 మరిగేరాధా మనసూవై నా
 తరకా తరకలుగా - ఎవరో
 పరచీ నారమ్మా ! వెన్నెల పరచీ నారమ్మా !
 కడిమి తోవుల నడిమిబారుల
 ఇసుకబైళుల మిసిమిదారుల
 రాసీరాసులుగా - ఎవరో
 పోసీ నారమ్మా ! వెన్నెల పోసీ నారమ్మా !”

అను పాటయు జానపదుల వలుకుబిళ్ల పరిమళాలను గుఱాళించుచు వెన్నెలవలె వేణుగానమువలె అంతరంగముల నాడించును.

ఈ రూపకము ఆకాశవాణి హైద్రాబాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

విశ్వవీణ :

కవితాసంగీతకళామర్యాదావిదులును గేయనాటికా రచనా ప్రయోగ పారీణులును అయిన శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు 'విశ్వవీణ' అను ఈ గేయవచనకవితామయరూపకమును రచించినారు. హృద్యమైన ఈ నాటిక పేరనే వారి గేయనాటికల సంపుటి వెలువడినది

"గ్రీసుదేశపు పౌరాణిక గాథలలోని వైడికుడు ఆర్ఫియస్ కీవిత గాథ"ను ఈ రూపకమునందు చిత్రించినారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు. ఒక సంగీత విద్వాంసుని హృదియమును సంగీతజ్ఞుడు రసాత్మకముగా చిత్రింప గలడనుటకు ఈ నాటిక ఒక అత్యుత్తమ తార్కాణము. ఈనాటిక యందలి పాత్రలు-కవి, వైడికుడు (ఆర్ఫియస్), సుందరి, సన్యాసి, మృత్యుదేవత, కొన్నిమృత్యు లోకకంఠాలు.

ఆర్ఫియస్ గొప్ప వైడికుడు. అతని వీణావాదనము "శిశిర హేమంతము లలో మ్రోడుల చివుంప" జేయు శక్తి కలిగినట్టిది ఒక మాంత్రికుని దౌష్ట్య కారణమున సర్పదష్టయై మరణించిన సుందరి అను తన భార్యను బ్రతికించు కొనుటకై ఆ వైడికుడు అద్భుతమైన తన వీణాగాన మహిమచే మృత్యులోక మునకేగి, మృత్యు దేవతను ప్రసన్నము చేశాని, తన సతి పువరుణ్ణీలితురాలగు నల్లైగాక తన "వీణారూతి విన్న జగములకు ఏ వంతయు" లేకుండునట్లును ఆ దేవతవలన వరములను పొందును ఇది ఈ నాటిక లోని కథ.

ఈ నాటిక యందలి 'కవి' పాత్రయు బృందగాంములును కథా గమనము నకు చక్కని చేయూతనిచ్చి సంగీత రూపకమును శక్తిమంతము చేసినవి. మృత్యు లోకమందలి కొన్ని 'గొంతుల' చేత వచన కవితలో వీణాగాన ప్రభావమును చెప్పించుట సముచితముగా నున్నది. గేయరచనా ప్రయోగ వైదుష్యమునకిది ఒక ఉదాహరణము.

ఈ నాటిక యందలి పాటలన్నియును కవితా గాంధర్వ కళాకాంతులను పులుముకొన్నవే. ఉదాహరణమునకు వైడికుడు ఆలపించిన ఈ పాటను గ్రహింపవచ్చును

"నా వీణారూతి మ్రోయగా : తోయగా

నీ ధ్యానమే భావమై రాగమై

నీ దారి నా ధ్యేయమై లోకలోకాలు
 తిరిగేటి చరణాలగతి తాళమై
 ఎల్లెత్తి విన్పింతు నిదె నా హృదయవాణి,
 ఏలోకమందుందువో విందువో రాణి !
 నా వీణారుతి మ్రోయగా !
 వేలావకాశాల కెదురీతలో
 గోళాల భ్రమణాల శ్రుతిమోతలో
 తేజశ్వలాకాల ఛాయాంధ తమసాల
 ఆజానుహస్తాల మెలివేతలో
 ఎల్లెత్తి విన్పింతునిదె నా హృదయవాణి,
 ఏలోక మందుందువో విందువో రాణి !
 నా వీణారుతి మ్రోయగా !”

ఈ పాట వైడికుని గానావేశముతో పాటు శ్రీరజనీకాంతరావుగారి కవితావేశమును కూడ కనుగొందు నిలుపుచున్నది.

సంగీత కళా స్వరూప స్వభావములను వ్యంగ్యార్థ స్ఫూర్తిలో వ్యవహార తుణ్ణములైన లలిత పదములతో సంగీతాత్మకముగా శ్రీరజనీకాంతరావుగారు తెలుగుదేశమున కర్పించిన అపురూపమైన గేయనాటిక ఈ విశ్వవీణ.

మహిషాసుర మర్దవి :

గేయ పద్య వచనమయమై ఆరు దృశ్యములుగా పరచుకొన్న ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీమల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు. ఇది ఆకాశవాణి ప్రాధానాదు కేంద్రమునుండి 1960 లో దేవీనవరాత్రుల సందర్భముగా ప్రసారితమైనది.

ఇది ఒక ప్రసిద్ధ పౌరాణిక గాథ. భూలోక స్వర్లోకములను గెలిచి హుంకరించుచున్న మహిషాసురుని తాము చంపలేమని గ్రహించిన హరిహర బ్రహ్మాదులు తమ తమ శక్తులను ఏకముచేసి, దేవిని ఆవిర్భవింపజేసి ఆమె చేత మహిషుని సంహరింపజేయుట ఈ నాటిక యందలి కథ.

మహిషుడు, ఆతని మంత్రి, దూత, సేనాని, కాందిశీకులు, ఇంద్రుడు, దేవసేనాని, బృహస్పతి, వారి ఇందలి పాత్రలు. సూత్రధారుని వ్యాఖ్యానముతో బృందగానములతో ఈ నాటికయందలి కథ చకచకా సాగినది. మంజరీ

ద్విపదలు, తేటగీతులు, కందములు, కందార్థములు, చంపకవృత్తము, దీర్ఘ వచనములు ఈ నాటికలో చోటు చేసికొన్నవి. గేయములలో యక్షగాన భోరణి తొంగిచూచుచున్నది. రూపకమంతయు రసాత్మకముగా కవితావేశముతో కదను తొక్కినది. మహిషాసురుడు సేనానితో తన బల ప్రతాపములను గూర్చి చెప్పుచు పొంగునప్పటి —

“అల యింద్రు డొక జొన్న చొప్ప - నాకు
హరిహరులె ఒక గడ్డికుప్ప
చంద్ర సూర్యులను వాయువరుణులను
ఉలవగుగిల్లుగా నమిలివేయగలాడ
నేను మహిషుండ - మీకు నేనండ
యుద్ధమ్మునకు వేగ సిద్ధమ్ముకండు
రాకాసివిందు”

అను పాట మహిషుని పాశవికతను ప్రత్యక్షము చేయుచునే సహృదయులను హాస్య తరంగితుల నొనర్చును. దేవతలతో యుద్ధము చేయునప్పుడు మహిషుడు వేసిన రంకెలను, చేసిన హుంకారములను జాచితి సుందరముగా చిత్రించినారు శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు. ఈ నాటికలో ఆయా పాత్రల స్వభావములకు అనుకూలమైన సాఖిప్రాయపదప్రయోగము, రసానుకూలమైన ఛందోగతులు విశిష్టముగా కనిపడుచున్నవి.

తపతీ సంవరణము :

గేయవచన మిశ్రితమైన ఈ నాటిక కూడ శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు గారిదే. మూడు దృశ్యములుగల ఈ నాటిక ఆకాశవాణి ప్రసారము నుద్దేశించి రచింపబడినదే.

రవి తనయ తపతీని సంవరణుడు వనాంతరమున చూచి మోహించును. ఆమె అదృశ్యయైపోగా ఆమెకొరకు ఆతడు ఆ వనమునందే సూర్యుని గూర్చి తపస్సు చేయును. తపతీ పంపించిన కీర సందేశమునందుకొని సంవరణుడు వసిష్ఠుని సూర్యుని యొద్దకు పంపి, తపతీని తన నగరమునకు ఆహ్వానించి, ఆమెను భార్యగా పొందును. ఇది ఈ నాటికయందలి కథ. వచన బహుళమైన ఈ నాటిక —

“వనమయూరములతో
 కీరశారికలతో
 అనయము జలజలమనియిల
 ప్రవహిలు సెలయేరులతో
 వెలసిన ఈ మందరవన
 పరిసరముల పాడియాడి
 పొలసితివే సూర్యపుత్రికా”

అనుచు చెలికత్తెలు, వనదర్శన కుతూహలము తరగని తపతిని పిలుచు నన్నివేశముతో మొదలై —

“గతిమరచి భువన పతి
 పతిగా వలచికొన్న తపతీ
 స్పర్శ లోకనాథు సం
 వరణాధిపుప్రణయ
 వరమైన తరణి సందీప్తి

 స్వాగతము తపనసుత !
 స్వాగతము సంవరణ
 రాగ రంజిత హృదయవర్తి !”

అను తపతిని ఆహ్వానించెడు పుణ్యస్థ్రీల స్వాగత గీతముతో ముగియుచున్నది. శ్రీమల్లవరపు వారి శ్రవణ సుభగములైన శబ్దాలంకారములకు ఈ పంక్తులనే తార్కాణముగా పేర్కొనవచ్చును.

ప్రమద్వర:

ఈ నాటికయు శ్రీమల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారిదే. మూడు భాగములు గల ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు రురుడు, ప్రమద్వర, మదనుడు, యముడు, మహాకాలము.

తాను ప్రేమించిన ప్రమద్వర సర్పదష్టయై చనిపోగా రురుడు మదనుని ప్రార్థించి ఆలడిచ్చిన ప్రేమ పుష్పమును గైకొని, యముని నన్నిధికి పోయి, తన ఆయువున అర్థభాగమును త్యాగముచేసి, యముని మెప్పించి ప్రేయసిని బ్రతికించుకొనును. సంక్షిప్తముగా ఈ నాటిక యందలి కథ ఇది. మహాభారతము

నందలి కథను హృదయములై న అన్యధా కల్పనములతో రమణీయమైన వాటికగా రచించినారు శ్రీ మల్లవరపు వారు.

ఈ నాటికలో గేయములంతగా లేవు. ఇతివృత్తము ప్రధానముగా వచనములలో నడచినది రచన గింగానవంతివలె ధారానుందరఘ్నగాసాగినది.

“ప్రమద్యరా ! చిరప్రియా ! ప్రమద్యరా !

లోకపుత్రా లి ప్రాభాతపు

భూతల సౌందర్యభరా ! ప్రమద్యరా !

రురుకుమారు నవప్రణయ

తరుణవనీ మందారా ! ప్రమద్యరా

వంటి చరణములు ఈ రచయిత నిరర్గళకవిత్వాధారకు రేఖామూల నిదర్శనములు.

ప్రత్యభిజ్ఞ :

గేయవచన సమ్మిశ్రితమైన ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ సూరంపూడి శాస్త్రిరారావుగారు. ఆరు రంగములు గల ఈ నాటికలో వచనమే అధికము. ఉత్తర, మల్లిక, శ్రీకృష్ణుడు, ద్రౌపది, సుభద్ర, ధర్మరాజు, అర్జునుడు, కుంభి, చక్రపాలుడు, అనుచరులు ఈ రూపకమందలి పాత్రలు.

పర్వతాహూముందు నిహతుడై ఎవరికి గుర్తుపట్టగాని తన పతి అభిమన్యుని ఖండి శిరస్సును ఆ రాత్రియే గుర్తుపట్టి ముద్దుపెట్టుకొని ఉత్తర తన చెలికత్తెయైన మల్లికపై ఒరిగిపోవుట ఈ నాటిక యందలి ప్రధానవిషయము.

ఈ నాటికలోని ఆయాసందర్భముల కనుగుణముగా పొదిగిన తొమ్మిది పాటలును బాగుగనున్నవి. వానిలో- ఉత్తర అభిమన్యుని శీర్షమును అందుకొని తుడుచుచు ముద్దుపెట్టుకొనునప్పటి.

“ఇదిగోనె ! ఇదిగోనె !

నానాథు శీర్షమ్ము

నా వలపుచెలికాని నవమంగళాకార

మిదిగోనె ! ॥

కనలేదచే కురుల నునువంపుసొంపులో

తన ప్రాణసఖయ దిద్దిన నీలికెరటాలు ॥ ఇదిగోనె ॥
 తన నిదురలో మూసికొనిన కనురెప్పవై
 చిరవాసమున్న ఈ చిరుతరేకలపాళి ! ॥ ఇదిగోనె ॥
 ఈ లేత పెదపులందెండిపోలేదెంక
 నమిలి నానోట నే నందించి యున్నట్టి
 కర్పూర తాంబూల గంధసారస్యమ్ము”

అను పాట కంట నీరొలికించును. ఇందలి సంభాషణలు సంయమనముతో సాగినవి. రేఖా మాత్రముగా నున్న ఇతివృత్తమును గ్రహించి కరుణ రసాత్మకముగా నాటికను మలచిన శ్రీ మారంపూడి భాస్కరరావుగారి ప్రతిభ ప్రశంసనీయము.

సాగంధిక :

గేయ వచనమయమైన ఈ రూపకమును శ్రీ కొలిపాక మధుసూదనరావు గారు వ్రాసినారు. ద్రౌపది, భీముడు, అంజనేయుడు రక్షస్సులు, యక్షకన్యకలు, కుబేరుడు, ధర్మరాజు, మిగిలిన కాంతేయులు ఇందలి పాత్రలు. కథ ప్రఖ్యాతమైనదే.

గంధమాదన పర్వత సానువులలో విహరించుచున్న ద్రౌపది పాదములందు సాగంధిక పుష్పమొకటి పడగా ఆమె పుష్పములు కావలయునని కోరును. భీముడు కుబేరవనమునకు బయలుదేరును. మార్గమధ్యమున అంజనేయుని ఆశీస్సును పొంది, భీముడు కుబేరవనమును చేరుకొని, వనరక్షకులతో యుద్ధమునకు సిద్ధమగును. యక్ష కన్యల ద్వారా ఈ వార్తను విన్న కుబేరుడు, సంతోషముతో భీమునకు స్వాగతము పలుకును. అంతలో తమ్మురకేమి జరిగినదో అని ధర్మరాజు ద్రౌపదితో సోదరులతో కుబేరుని సన్నిధికే తెంచును. కుబేరుడు అనందముతో తన ఆరామము దర్శింపవలసినదిగా ధర్మరాజులను కోరి, ద్రౌపదిని కావలసినన్ని సాగంధికాలను తెంచుకొమ్మనును. దీనితో ఈ నాటిక పరిసమాప్తమగును.

ఈ రూపకమందలి గేయములన్నియు సందర్భ కుద్దిని, భావనాసౌందర్య సిద్ధిని సంతరించుకొన్నవి. ఉదాహరణమునకు ఒక్కటి. ద్రౌపది సాగంధిక పుష్పమును చూపగా భీముడు ప్రమోదముతో పాడిన —

“కమలాలయ కరవద్దము
 కదలివచ్చె జవరాలా !
 నీ ముఖ వద్దముకొక
 నేస్తము లభించె ప్రియురాలా
 రమణీ !
 రమణీ ... ! అతికమనీయం
 తపనీయారుణపద్మం
 రమణీయమ్మా ప్రకృతి
 కేయానాక నయగారం
 మన కాశ్వత ప్రణయవన
 మ్మురకే ఒక శృంగారం”

అను గేయము సాగంధికమువలె కమనీయము.

శైలి :

కమనీయకవితాశ్రీఅయిన ‘కరుణశ్రీ’ శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి గారు ఈ ‘సంగీతరూపకము’ను రచించినారు. పద్యగేయ వచనమయమైన ఈ నాటిక 22-12-62నాడు ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనది. ఇందలి కథ కాళిదాసకుమారసంభవము నందలి మొదటి ఏడు సర్గలలోనిదే. పార్వతి జననము మొదలు పార్వతి పరిణయమువరకు ఈ రూపక కథ సాగినది. అక్కడక్కడ కథా కథనము వచనములో గేయములో పద్యములో నిర్వహింపబడినది. పెక్కు చోట్లందు మూలమునందలి భావములను తమ రమణీయ శిల్పముద్రతో వెలువరించినను, కొన్ని తావులందు స్వీయ ప్రతిభా వైభవముతో విమాశ్చల కల్పనలు చేసినారు శ్రీ ‘కరుణశ్రీ’ గారు. ఉదాహరణకు —

“బాల శైలిజ కదసి పాలు త్రాగింది
 పూరిడోలికల నూయేలలూగింది ||
 కిలకిలా నవ్వింది గిరిరాజపుత్రి
 జలజలా కురిసాయి సన్నజాజల్లు ||
 అటునిటూ దోగాడె అచలేంద్రపుత్రి
 నింగిలో శశిరేఖ తొంగిచూచింది ||
 ఇటు నటూ పారాడె హిమశైలిపుత్రి

నందనమె నట్టింట నాట్యమాడింది ||
 నడిచింది మెలమెల్ల నగరాజ పుత్రి
 పొంగి పులికించింది భూదేవి తనువు”

అను గేయమును గ్రహింపవచ్చును. శైలజ శైవముతోపాటు ఆమె సౌందర్యమును వ్యంగ్యస్ఫూర్తితో వర్ణించిన వై నము రమణీయము.

మేనక :

నాటికాకర్తలు శ్రీ టి. రామకృష్ణారెడ్డిగారు. గేయవచన మిశ్రితమై మూడు అంకములుగా పరచుకొన్న ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - మేనక, చంద్రరేఖ, హరిణి, విశ్వామిత్రుడు. మేనకావిశ్వామిత్రులకు శకుంతల ఉదయించి కణ్వుని యొద్ద పెరిగిన ప్రసిద్ధ మహాభారత గాథ ఇది.

ఈ నాటిక యందలి గేయములు సంగీతానుగుణముగా తీవెలు సాగి సాహితీ సౌరభమును వెదజల్లుచున్నవి. మేనకా విశ్వామిత్రుల యుగళగీతము ఇందుకు నిదర్శనము.

విశ్వా : ఎన్నడు కనరాని మిసిమి
 వెన్నెల కలదీరేయి

మేనక : సురలోకము నందైనా
 ఎరుగనులే ఈ హాయి

విశ్వా : ఏమి వింత ! పొదరిల్లే
 ఇంద్ర భవనమనిపించె

మేనక : సుందరాంగ ఈ వనమే
 నందనవనమునె మించె

విశ్వా : ఎన్నడు కనరాని

మేనక : సురలోకము

విశ్వా : రమణీ ఈ ద్రాక్షారసమే
 అమృతమే మొ అనిపించె

మేనక : పాటల కుసుమములే మా
 పాజాతముల మించె

విశ్వా : ఎన్నడు కనరాని

మేనక : సుగతోకము

విశ్వా : మరులు మల్లెపూలు చేసి
కురులలోన తురుసుదునా

మేనక : బ్రతుకును పూజాసుమముగ
పదములపై నిలుపుదునా

మేనక :

మేనకా విశ్వామిత్రుల ఉదంతమునే గ్రహించి కీర్తిశేషులు శ్రీతల్లా
వజ్జిల కృత్తివాస తీర్థులు మూడురంగములుగా గేయవచన మిత్రముగా ఈ
రూపకమును రచించినారు. శ్రీకృత్తివాస తీర్థులు శ్రీతల్లావజ్జిల శివశంకర
స్వామి వారి కుమారులు. వచనబహుళమైన ఈ నాటిక యందలి సంభాషణములు
దీర్ఘములై, ప్రాథములై రచయిత ప్రతిభా పాండిత్యములను ప్రదర్శించు
చున్నవి. మేనక, భ్రమరిక, వాసంతి, కామదేవుడు, వనదేవత, కోయిలపిండు,
పుష్పకన్యలు, శారికలు, భ్రమరిగణములు ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు.

శృంగార విలాసముతో నాట్యము సేయుచు పుష్పాంజలులను చల్లిన
మేనక ధ్యాన ముద్రలో దీపశిఖవలె నున్న విశ్వామిత్రుని తపమును భంగపరచి
వలపించలేకపోవును. అప్పుడు మేనకాది అవ్వగనలు మదనుని ప్రార్థింతురు.
అతడు ప్రత్యక్షమై వారికి అభయమొసగి తన మహిమను వినియోగించును.
అంత విశ్వామిత్రుడు కనులుదెంచి మేనకాదులను వీక్షించును. తరువాత
విశ్వామిత్రుడు మేనకయందు శకుంతలను కని, కరుణమాలి వారిని విడిచి
తపస్సునకై వెడలిపోవును. మేనక మాతృహృదయము కరగి గంగవలె ప్రవహిం
చగా పసిపాపను ముద్దిడుకొని విలపించును. అంత వనదేవత ప్రత్యక్షమై
ఆమెను ఓదార్చును. చివరకు మేనక కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించుచు శకుంత
లను వనదేవతకు అప్పగించి విధిలేక విడువలేక విడువలేక విడిచి పోవును. ఇది
ఈ నాటిక యందలి కథాక్రమము.

ఈ నాటిక యందలి కామదేవ - వనదేవతా - పుష్ప కన్యల పాత్ర
కల్పనము డాచిఠీ భాసురమై, కథాగమనానుకూలమై, నాటికా సౌందర్య
కారణమై నాటికాకర్త గేయనాటికా రచనా ప్రతిభను చాటుచున్నది. మేనక
దుఃఖమును కరుణరసోదాత్తముగా చిత్రించినారు శ్రీకృత్తివాస తీర్థులు

గారు. వీరు సృష్టించిన మేనక కేవలము సోయగము లొలికించు సుందరి కాదు. వైదుష్యము నలవరచుకొన్న అమరసుందరి. ఈ నాటికలోని —

“రమణీఘన వక్షోజసానువుల
తరుణీజన తాపానలికీలల
అమరీ కపోలదర్పణముల
భ్రమరీగళ తంత్రి నిర్విణముల
కోకిల కలకల కాంచీఘోషల
నిర్దురిణీమంజీరరావముల
నికతాజఘనదుకూలాంచలముల
నాట్యము చేసెద నాహాహా”

అను పాట సరస సంస్కృత సమాస సుందరమై మదనుని మహిమను వ్యక్తము చేయగా —

“చిన్న నిద్దురపోవె - పొన్న నిద్దురపోవె
చెదరి నీ ముంగురల్ నుదుటివై వ్రాలగా
కమల పత్రాలతో వీవనల్ వీతుమే
బంగారు నాశల్లి ! రతనాల నా పావ !
నిదురపోవే కన్న ! చిన్నరి పొన్నారి !”

అను శారికానామము చిన్నారి పొన్నారి తెలుగు పలుకుల వన్నెచిన్నెలను. తల్లి ఎదలోని చల్లదనమును వెదజల్లు చున్నది.

రాసలీల :

శ్రీ కృత్తివాస తీర్థుల మరొక గేయనాటిక రాసలీల. నాలుగు రంగములుగా సాగిన ఈ నాటిక గేయవచన మిశ్రితము.

మ రళీగానమును విన్న గోపికలు ఇల్లను, వల్లభులను, పిల్లలను వదలి పోయి శ్రీకృష్ణుని చేరి ఉపనిషత్పూరణీ సుధలననుభవించుచు రాసక్రిడానందమున తన్మయులగుట ఈ నాటిక యందలి వృత్తాంతము. ‘స్వరమేళ’ను ఇందు ప్రయోగించి తమ తండ్రి అడుగుజాడలలో నడిచినారు, శ్రీ కృత్తివాస తీర్థులు.

సంస్కృత ఉపరూపములలో రాసకము ఒకటి. ఈ రాసలీల ఆ ఉపరూపక విశేషమును జ్ఞప్తికి తెచ్చుచున్నది.

(పద్యగేయ నాటికలు)

గురుశిష్యులు :

మహాభారతాంతర్గతమైన ఇతివృత్తముతో వెలువడిన ప్రథమ పద్యగేయ నాటిక 'గురుశిష్యులు'. ఈనాటికను రచించినవారు ప్రప్రథమ గేయనాటికా కర్తలు శ్రీ తల్లావఱ్ఱుల శివశంకరస్వామిగారు రెండు రంగములున్న ఈ చిన్న నాటికయందలి కథ మహాభారతమునందలి అనుశాసనిక పర్వములోనిది. కంఠ ములతో ఆటవెలదులతో ముత్యాలనరములతో నడచిన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - దేవశర్మ, విపులుడు, రుచీదేవి, ఇంద్రుడు.

దేవశర్మయను ముని యాగార్థము జయిలుదేరుచు తన భార్యయగు రుచీదేవిని కాముకుడైన ఇంద్రుని ఇంద్రజాలమునుండి జాగరూకతతో రక్షింప వలసినదిగా శిష్యుడైన విపులు నాజ్ఞాపించి వెడలిపోవుటయు, ఇంద్రుని రాకను పసికట్టిన విపులుడు యోగశక్తిచేత రుచీదేవిలో ప్రవేశించి ఇంద్రునికి బుద్ధిచెప్పి పంపివేసి గుర్వాజ్ఞను నిర్వర్తించుట ఈ నాటిక యందలి ప్రధాన కథాంశములు.

పంచమాడా నారదోపాఖ్యానము ద్వారమునను ఇంద్రపాత్ర మూలము నను శ్రీ శివశంకరస్వామివారు నాటకీయతను చక్కగా పోషించినారు. ఇంద్రుడు రుచీదేవిని పమిపించి ఆమెను పొగడుచు పలికిన సందర్భమునందలి -

“స్వర్గధామమునందె కాదో
సరసిజేషణ, ఉండనేర్చునె
నీ నభాగ్రముబోలు సుందరి నిఖిలలోకములన్
అఖిల సౌందర్యైక దేవత
అబ్జిజుండు సృజించి ప్రజ్ఞను
మునికులమ్మున ద్రోసి చివరకు మూఢుడై పోయెన్”

అను పంక్తులలో శ్రీ స్వామివారి కవితామౌక్తికాలు కాంతులీనుచున్నవి. ఈ నాటికలోని మొదటి రంగము కందములతో ఆటవెలదులతో సాగినది. రెండవ రంగములో 'ముత్యాలనరాలు' అలవెలదులతో జరిగినది. అందుచేత గేయత్వము రెండవరంగమునందే తొంగిచూచుచున్నది ఒక పాత్రకు ఒక రకమైన ఛందము ప్రయుక్తమగుట ఈ నాటికయందు గమనింపదగిన రచనా శిల్ప విశేషము.

భాగవతావతరణము :

మహాభాగవతగతమైన ఇతివృత్తము కలిగిన ప్రథమ పద్యగేయనాటిక భాగవతావతరణము రూపకర్తలు ప్రసిద్ధ సాహిత్యవేత్తలు కవిసమాఖ్య శ్రీనోరసంహితాశాస్త్రిగారు. మహాభాగవతారంభమందలి కథను గ్రహించి శ్రీశాస్త్రిగారు భక్తిగీతాశ్వాసముగను పారమార్థిక జ్ఞాన సంవాసితముగను ఈ నాటికను తీర్చిదిద్దినారు. శ్రీ వేదవ్యాసులు వైలుడు వైశంపాయనుడు, తైమిని, సుమంతుడు, రోమహర్షణుడు, నారదుడు, శ్రీశుకుడు ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు.

అష్టాదశ పురాణములను మహాభారతేతిహాసమును రచించినను మనశ్శాంతిని పొందలేని వ్యాసమహర్షికి నారదుడు కృష్ణ స్తుతిపరమైన మహాభాగవతమును రచించి ప్రశాంతచిత్తతను పడయుమని ఉపదేశించిన ఘట్టము మహాభాగవతారంభమునందున్నది. ఈ ఘట్టమునకు గేయరూపకమర్యాదలను సవదరించుటలో సఫలీకృతులై నారు శ్రీ నరసింహశాస్త్రిగారు.

“గంగా ప్రవాహ విమలాభంగుర ధారాశమగుచు” శ్రీ నరసింహశాస్త్రి గారి ‘వాక్ప్రోతస్సు’ ఉప్పొంగినది ఈ నాటికలో

“ఘోరారణ్యమువోలె దుర్గమమునై కోలాహలంబిట్టుల
ర్థారూఢ స్వరవాక్యహీనమయి పారావారసంకాశదు
ష్పరింబొ శ్రుతినుద్ధరించి వరుసన్ భాగించి కాసింపగా
ప్రారంభించిననాడు చిత్తమిటు విభ్రాంతంబుగాడే ప్రభూ”

అను పద్యము వ్యాసుని ప్రతిభావైరుష్యములను, చెప్పనలవికాని ఆతిని చిత్త విభ్రాంతిని, అనూహ్యమైన ఆర్తిని చక్కగా వ్యక్తము సేయుచున్నది

“శుద్ధింజై న మదంతరంగమున సంఘోభించెవేళంగి వి
స్రబ్ధింజై ప్రతిశబ్దమీనెడిని శిష్యవ్రాతమందల్ల సం
రబ్ధింజై న వివాదఘోషణమునన్”

అను పంక్తులు భావి కథా సూచకములై వ్యాసుని అకాంతి ప్రభావమును, శిష్యుల విద్వేషలహకారణమును వ్యాఖ్యానించుచున్నవి. ఇట్లు వ్రాయుట శిల్ప వేత్తలైన మహాకవుల లక్షణము.

ఈ నాటిక యందలి శిష్యుల సంభాషణలు సఙ్కీర్తములై నాటకీయతా పుష్టికి దోహదము చేసినవి. ఒకొక పాత్రకు ఒకొక ఛందమును ప్రయోగించి తమ రచనా శిల్ప విశేషమును ప్రదర్శించినారు శ్రీ కావ్యుగారు. కావ్యుల - ఉత్పల-మత్తకోకిల - ఉత్సాహ - ఆటవెలిది-తేటగీతి పద్యములతోను, ముత్యాల సరాలు మున్నగు గేయములతోను నడచిన ఈ నాటిక యందలి తైమిని, రోమహర్షణ, నారద, శుకయోగి పాత్రల వలన గేయత్వము వికసించి పరిమళించినది, శ్రీశుకుని ప్రవేశముతో ఈ నాటిక బృందగాన నృత్యవేదిక అయినది. ఈ నాటిక చివరలో శ్రీరామావతారస్తుతి సందర్భమునందు శ్రీశుకయోగి పాత్రముఖతః —

“సేతుబంధమున చెండి దశాస్యుని
సీతందెచ్చిన శ్రీరామవ్రభు
పూరుషులకు బహుమోహనరూపుని
నోరన్యసింహుని నోమువేలుపుని”

అని తమ పేరను పలికించినారు శ్రీ నోరవారు. తెలుగు భక్తి సాహిత్యము నందును నాటక సాహిత్యమునందును కృత్రిక ర్తల పేరు వైన పేర్కొన్న నిధముగా నుండుట సంప్రదాయ సిద్ధమే. శ్రీ కావ్యుగారి భక్తి భావమునకు సంప్రదాయజ్ఞతకు ఇదొక తార్కాణము.

దేవయాని :

మహాభారతమందలి ప్రసిద్ధమైన గాథను గ్రహించి కళాప్రపూర్ణ శ్రీ బోయిభీమన్నగారు ఈ నాటికను రచించినారు. దేవయాని, కచుడు, శుక్రాచార్యుడు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

బృహస్పతి కుమారుడైన కచుడు రాక్షసగురువైన శుక్రాచార్యుల యొద్ద మృత సంతీపని విద్యను నేర్చుకొని శుక్రాచార్యుల కూతురు దేవయాని తన వట్ల చూపిన ప్రణయమును సచిన్యముగా నోదరభావముతో కాదని స్వర్గ లోకమునకు తిరిగిపోగా దేవయాని మూఁగిల్లట ఈ నాటికలోని కథ.

ఈ నాటిక చిన్నదైనను ఇందలి వర్ణన, పాత్రచిత్రణ ప్రశంసా పాత్రము. శుక్రాచార్యుల ఆశ్రమములోనికి దిగివచ్చుచున్న కచుని దేవయాని చూచి —

“జారెడు పై కేగినట్టి
భాస్కరు డది ఇద్దరయ్యె
జాముప్రాద్దు పగటితీగ
జంటపూలు పూచెనేడు”

అని అతనిని వర్ణించును. అతనికి హృదయము నిచ్చును. చివరకు కనుడు ఆమె ప్రణయమును నిరాకరించి స్వర్గమునకు పోవునపుడు దేవయాని —

“ఇర్వురై అనాడు
ఇనుదుర్వికుదయించి
ఒక్కడై ఈనాడు
ఉపరితలమంటె
అరుణోదయము నాడు
ఆత్మనే వెలిగించి
అర్పిపోయెను నేడు
అశలను కూడ”

అని చింతించును. ఇట్లు మొదట చేసిన వర్ణనను అంతస్సూత్రము మరచి పోకుండ చివరివరకు నిర్వహించుట జాచితీమర్యాదావిదులైన శ్రీ భీమన్నవంటి మహాకవుల లక్షణము. దేవయానిని వర్ణించు —

“దేవలోక కాంతియెల్ల
త్రోవచూప వచ్చినదో
సంజీవని విద్యె ఇట్లు
స్వాగత మీ నిల్చినదో”

అను పంక్తులు వస్తుధ్వని గర్భిణములై కనుని ఆగమన కారణమును సూచించును. నాటకాంశమునగల కచదేవయానుల సంభాషణవలన నాటకీయతాలత చిగిర్చి పూలు పూచినది. దేవయాని పాత్ర సహృదయుల, సానుభూతిని చూరగొనునట్లు చక్కగా చిత్రింపబడినది ఈ నాటికలో.

“బ్రతుకగా లేను నీ యెడజాటుతోన
ప్రేమకై మరణించు నదృష్టమేని

లేదు నాకు సంజీవని లీలజేసి

పరులకమ్మకమ్ము నాకు చావయ్యెనార"

ఆను పద్యము కరుణరసాశ్మకము నాటికాద్యంతములందు గేయములు నిలువగా మధ్య కందములు, తేటగీతులు, ఆటవెందులు చోటు చేసికొన్నవి. పద్యగేయాత్మకమైన ఈ నాటికలో గేయాంశము స్వల్పము.

రాసలీల :

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము, బిమ్మైరపోతనామామృతాని భాగవతము ఆధారముగా 'రాసలీల' నాటికను రచించినవారు ప్రసిద్ధ గేయనాటికాకర్తలు శ్రీబాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు. సరమ, సురస, రాధ. కృష్ణుడు మరియు గోపగోపకులు ఇందలి పాత్రలు.

సంధ్యా సమయమున వేణుగానలోలుడై అన్నింటిని విడిచి, మరచి, యమునా తీరమును చేరిన సరమ. సురస, రాధ మున్నగువారు తమను ఏలుకోవలసినదిగా శ్రీకృష్ణుని ప్రార్థించుట, శ్రీకృష్ణుడు వారితో దాగుడుమూతలాడుట, చిట్టచివరకు ఆ రమణులు ఆతని చుట్టుచేరి రాసలీలలో ఓలలాడుట ఈ నాటికయందలి రసమయసన్నివేశములు.

ఈ రూపకమందలి పద్యములన్నియు భాగవతమునందలి దశమ స్కంధములోనివే. సందర్భానుగుణముగా వానిని ఈ రూపకహారమున పొదిగినారు శ్రీరజనీకాంతరావుగారు. పద్యములకు పద్యములకు మధ్య తీయని బృందగీతులను ప్రయోగించినారు శ్రీరజని. ఇవి అంగనకు అంగనకు నడుమ శృంగార మాధవునివలె స్ఫురించును.

ఈ నాటికలోని గేయములు అంత్య ప్రాసల అందాఃమ, రమ్యభావ సుగంధాలను ప్రసరించుచు, శృంగారరసమరందమును చిలికించుచున్నవి. దాగుడుమూతల సందర్భమునందు శ్రీకృష్ణునకు సరమసురసాదిగోపికలకు మధ్య నడచిన గేయములోని —

“కృష్ణుడు : చిక్కిందే ఎవరిచేయి ?

సరమ : కాదోయి కలువకాడోయి

కృష్ణుడు : ఈ పరిమళము రాధ తలది

సురస : కాదోయి మాలతీలతది

కృష్ణుడు : నడచునా మాలతీలతలు ?

సరను : నీ స్పృహకేదైన కదలు

కృష్ణుడు : ఇదిగిదిగో దొరకె రాధా

గోపికలు : తనయంత తనె కోరికాదా

మాధవు కరయుగ బంధముకోరి

రాధ దొంగాయెకాదా”

అను కొన్ని చరణములు అందుకు ఉదాహరణములు.

స్వైరిణి అవ్వారు వమ్మ :

ఈ నాటిక కూడ శ్రీరక్షానికాంతరావుగారిదే. పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహ రావుగారి ప్రసిద్ధ నాటకము ‘రాధాకృష్ణ’ను దృష్టి యందుంచుకొని ఈ రూపకమును రచించినట్లు నాటికాకర్తలు నాటికార్థమున ఉటంకించిన పానుగంటివారి “తనువు గృహంబునందు” అను పద్యమును బట్టియు తెలియు చున్నది. ప్రజబృందము, రాధ, కృష్ణుడు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు. రాధా కృష్ణుల అనోన్యస్యానురాగమును చిత్రించు నాటిక ఇది.

కృష్ణుని విలుపునందుకొని రాధ ‘ప్రణయకుంజధామము’ వైపు వరు గెత్తుచు వచ్చుచుండగా ప్రజభామినులు ఈసున గేలిసేయుదురు. అయినను వానిని లత్యముసేయక రాధ శ్రీకృష్ణుని సన్నిధికిచేరి గోపికలు తనను ‘స్వైరిణి’ అని పరిహసించినారని అతనితో చెప్పను శ్రీకృష్ణుడామెను దరితేర్చుకొని-

“ఎవ్వరహమ్ముతో నెన్నడు క్రొవ్వి
యుందురో వారితో నుండదు ప్రేమ !

నవ్వితేనవ్వని, నొవ్వకుమెదను

నీ ప్రేమవడిముందు నిలుతురే వారు”

అని ఓదార్చి ఆమెతో ప్రణయరసానందమున తేలియాడును.

ఈ నాటికయందు శ్రీరక్షానిగారు రాధాకృష్ణులను గీతికానాద స్వరూపులుగా, లక్ష్మీనారాయణులుగా, నిభృతశంపా నీలమేఘములుగా, ఆదిప్రకృతి ఆదిపురుషులుగా అభివర్ణించినారు. కందములతో, మంజరీ ద్విపదలతో సాగిన ఈ నాటిక యందలి పాటలతీవెలు ‘పల్లవి’తో పల్లవించి చరణములతో మొగ్గులు

దొడిగి రాగతాళ నిర్దేశములతో ప్రస్తుతమై పరిమళాలను ప్రసరించుచున్నవి. రాగతాళ సూచనము శ్రీ గణనిగారి సంగీత వైదుష్యమునకు తార్కాణము.

“మనసానే ఓ రాధా :

మరలవేణువూద” అను పాట యందలి

“ప్రతివయనద్యయి నాపయి
ప్రణయమృతధార కురియ
ప్రతియెడంద నవవిద్యు
ల్లతయై నా హృదయమొరయ
ప్రతివనమ్ము ప్రతి కుంజము
శ్రుతిలయాన్నితమై విరియ
ప్రతిస్వరమ్ము ప్రతిమూర్ఛన
ప్రణవమంత్ర మౌచమొరయ”

అను చరణములు హృదయాలను భావరాగ శిఖరములకెత్తుకొని పోవును

శునశ్శేషుడు :

నాటికాకర్తలు శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావుగారు. మూడు భాగములున్న ఈ నాటిక ఆకాశవాణి మదరాసు, హైదరాబాదు, కేంద్రముల నుండి ప్రసారితము. ఈ పౌరాణిక నాటిక యందలి పాత్రలు - బ్రాహ్మణులు, అంబరీషుడు, వసిష్ఠుడు, మునిపత్ని, అజీర్తుడు, శునశ్శేషుడు, విశ్వామిత్రుడు, ఇంద్రుడు.

దుర్భర దారిద్ర్యభాధావిముక్తికై తన తండ్రి అజీగర్తునిచే, పుత్ర సంతానార్థమై నరబలిని నిర్వర్తింపబోవు అంబరీష ప్రభువునకు అమ్మబడిన శునశ్శేషుడు విప్రకుమారుడు, విశ్వామి తుని శరణమును పొంది, ఆ మహర్షి ఉపదేశించిన ఇంద్రదేవతాకమైన మంత్ర ప్రభావముచేత ఇంద్రుని ప్రసన్నము చేసికొని బంధవిముక్తుడగుటయు, ఇంద్రుడాతనిని విశ్వామిత్ర పుత్రుడై వర్ణిల్లు నట్లు దీవించుటయు ఈ నాటికయందలి ప్రధాన కథాశములు.

ఈ రూపకమందు నాటకీయత అడుగడుగన ఉట్టిపడుచున్నది. సంభాషణములు పర్యగేయాత్మములై సంక్షిప్తతను సంగ్రహించుకొన్నవి. ముత్యాల సరాలు మున్నగు గేయములతో మత్తేభ, కంద, తేటగీతులతో సాగు ఈ రూపకమునందు తేటగీతులు అధికము.

కరుణ రసాత్మకమైన ఈ నాటికయందలి పాత్రల మనస్థితి చిత్రణము ప్రశంసనీయము

“ఓ రాజ రాక్షసాకార పొమ్మిక చాలు
నా కన్నల స్మృతికి నర్పింప జాల”

అను మునిపత్ని మాటలు మాతృహృదయమును కనుల ముందు నిలుపు చున్నవి.

“పుత్రా వీక్షైయాత్ర మొకవైపు కలిగించు
బ్రహ్మహత్యాపాపభర మ శు లొలికించు
ఆకతోనొకవైపు, ననుకంప నొకవైపు

దహించుచునాకు స్వాస్థ్యముగల్గదేమొ” అనుచరణములు అంబరీషుని అస్వాస్థ్యమనస్థితికి పట్టిన అద్దము.

“యజ్ఞమా ? ఇదియేటి
యజ్ఞమో హింసా ప్ర
చండకాండయెగాక
యజ్ఞమా ?

.....

యజ్ఞమోజ్ఞమో
అడుగు కదపనునేను”

అను శునశ్శేపుని మాటలు, అతిసహజ నైశిత్యముతో దూసికొనివచ్చి అక్రమమును ఖండించిన ఈటెలు.

ఈ నాటికయందలి ఇంద్రదావరుణ దేవతాకిములైన మంత్ర చరణములు, వాని అనువాద పంక్తులు సందరోచితములై రూపకదీప్య వాతవరణ కల్పనకు దోహదముచేసినవి. నాటికను కరుణ రసాత్మకముగా చిత్రించుటలో శ్రీ సూరం పూడి భాస్కరరావుగారు కృతకృత్యులైనారు.

గీతగోవిందం :

శ్రీ లంకా సూర్యనారాయణరావు (‘లసూనా’) గారి నాటిక ఇది. ఇందలి పాత్రలు - బృందావని, గోపికలు, రాధ, గోవిందుడు.

వేణుగానమును విని మరులుగొని, బృందావనికిచని, గోవిందుని గని
గోపికలు తమ వలపును తెలుపుకొనుట - గోవిందుడు రాధను కానక పరివసం
చుట - రాధ ప్రణయకోపమూనుట - గోవిందు డామె వోదార్చి ప్రణయమున
దేల్పుట ఈ నాటికయందలి అంశములు.

తేటగీతులున్న ఈ నాటికయందలి పాటలు శృశ్యామకూళములు.

“చాలు చాలు దొంగ
సరసాలు మానరా
మంచి మాటలనింక
వంచింపలేవురా”

అను పాట రాధ ప్రణయకోపమును చక్కగా చిత్రింపగా, నాటికాంతమున-

“నేను పురుషుడ రాధిక! నీవె ప్రకృతి
ధరణియెల్లను ప్రణయ బృందావనమ్ము
ఆస లలమిన లీలలు రాశీల
లరయప్రణయము ప్రణవము లవియనుమ్ము”

అను తేటగీతి రాధాకృష్ణుల ప్రణయ తత్త్వమును తేటతెల్లమొనర్చుచున్నది.

జ్యోత్స్నాభిసారిక :

విదవృత్తులు డా॥ నందూరి రామకృష్ణమాచార్యగారు రచించిన
నృత్యగేయనాటిక జ్యోత్స్నాభిసారిక. ఇందలి పాత్రలు- రాధ, రాగిణి,
శ్రీకృష్ణుడు. మధురభక్తి ప్రతిపాదకమైన ఈ నాటికయందలి విషయము
రాధారాగిణులు శ్రీకృష్ణుని ప్రణయచంద్రికాకిరణాలను స్పృశించుట.

విరహిణియైన రాధిక జ్యోత్స్నాభిసారికయైన రాగిణి బృందావనమున
కలసికొని, పిల్లనగ్రోవి, పిల్లతెమ్మెరలు ఉల్లములో ఉప్పెనలు లేపగా ఒడలు
తెలియక పరుగెత్తుకొని వచ్చినట్లు పరస్పరము తెలుపుకొనుచున్నంతలో వారికి
ముఠిగానము వినిపించును. వేదనను కల్గించు వేణువు నూదకుమని రాధయు,
వాల్మీకిభగవంతుని కావలెనని రాగిణియు శ్రీకృష్ణుని ప్రార్థింతురు. శ్రీకృష్ణుడు
మెల్లగా వచ్చి రాగిణి కన్నులు మూసి. రాధను ముద్దుపెట్టుకొని వెలిసిపోవును.
శ్రీకృష్ణుని శృంగారకర స్పృశకు రాగిణి పులకితయై తాను ధన్యురాలైనట్లు

అనుభూతి చెందును. రాధ శ్రీకృష్ణుని చిలిపి చేతలలోని రహస్యమును గ్రహించినను రాగిడికి చెప్పదు. ఇరువురు వెడలిపోవుదురు.

శృంగార రస రంజితమైన ఈ నాటికయందు రాగిడిని ముగ్ధగా రాధకిను ప్రాధగా వ్యంగ్యవైభవముతో చిత్రించినారు శ్రీ రామకృష్ణమాచార్యగారు. “చవి యెరుగనో దాననురా - రుచిమరగని దాననురా” “తలపు తట్టని పిలుపు - పెదవి వదలని తలపు - మలపుతిరుగని వలపు - మొగ్గకన్నెకు సిగ్గుగొలుపు” అను చరణములు రాగిడి ముగ్ధాత్వ సూచకములు. ఇక ప్రాధ అయిన రాధ - “మంజు మంజుల మధుర మంజీరమణి నూపురకింకిణీ రవరాగ రంజిత రాధికా మృదు చరణచారణ చక్రవర్తి” అని శ్రీకృష్ణుని పంజోధింపగలిగిచది. ‘శృంగార రస రాణ్ణి’ యైన శ్రీకృష్ణుడు అందుకే రాగిడికి కరస్పర్శను, రాధకు చుంజిన మును అందించినాడు. కవితా ప్రాధులయిన శ్రీ రామకృష్ణమాచార్యగారు ఈ విషయమును - “మురిసిపోవుచును, టివో ముద్దరాల! ఎందుకై కనుల్ మూసెనో ఎరుగగలవె? ఏల పిందెతో పండువాదింప వలయు?” అను పద్యములో సూక్తి సుందరముగా వ్యాఖ్యానించినారు.

ఈ నాటికలో శ్రీకృష్ణుడు భాషింపక అభినయమును మాత్రమే ప్రదర్శించును. ఇది ఇందు విశేషము. రసరమ్యములైన ఇందలి గేయములు నృత్య కళానుగుణముగా రూపుదిద్దుకొన్నవి.

“తలపు పాలకడలి చిలికి
వలపు వెన్నముద్దచేసి
నిండుగుండె వెండికుండ
కోరికోరి కూర్చినాను
ఆరగింపరార చేరి
కోడెవయను సొగసుకాడ”

అను చరణములు శ్రీనందూరి వారి మధుర కవితాస్ఫూర్తికి ఉదాహరణములు. “తెల్లని చీరగట్టి వెలదీ! జడమల్లె చెండు వెట్టి” అను పద్యము జ్యోత్సాన్ని సారికా లతణ సంవాసితమై ఈ కవీంద్రుని సాహిత్యశాస్త్రపరిజ్ఞానమును ప్రదర్శించుచున్నది.

ఈ రూపకమందలి మరొక ప్రత్యేకత పద్యములకు గేయములకు రాగ తాళములను నిర్దేశించుట. సంగీత సాహిత్యసృష్ట్యములు సరసముగా సమ్మేళనము పొందిన నాటిక ఈ జ్యోతాన్నిభిసారిక.

గోదావరి :

ఈ నాటిక కూడ డా॥ నండూరి రామస్వప్నమాచార్యగారిదే. గోదావరి పుట్టుకను తెలుపు పౌరాణికగాథయే ఈ రూపకమందలి విషయము. మూలకథారి, నందీశ్వరుడు, నటరాజు, గౌతమర్షి సముద్రుడు, గోదావరి ఈ రూపక మందలి భూమికలు.

గౌతమర్షి తపస్సునకు మెచ్చి నటరాజు అతనిని వరము కోరుకొమ్మనగా ఆ ఋషి “భవ్యగంగా విమలాంబుబిందువులు కమ్మని నీ జడవీడి వచ్చి గోదావరి యొచ్చు దక్షిణవంతు సుఖితము చేయుగాత” అని వేడుకొనును. వెంటనే నటరాజు అనుగ్రహముచే గోదావరి ‘కన్యాసుందరి’ ఉదయించును. ఆ కన్యకు తగిన వరుని ఎన్నికచేసి తెత్తునని గౌతమర్షి పశ్చిమ దిక్కువైపుగా విహరింప వలదని కూతురుకు చెప్పి, గీటుగీచి దాటకుమని పాచ్చరించిపోవును. తరువాత సముద్రుడు వచ్చి ఆమెను ప్రేమించి, పొంగించి తనతో రమ్మని పిలుచును. గోదావరి మరచి, గీటుదాటి పోవును. అంత ‘కన్యగోదారి నిలువెల్ల’ కరగి ఏరుగామారి పారసాగును. సముద్రుడు వెడలిపోవును. గోదావరి ఉదయగిరి ప్రాంతముచేరి, కుంభవృష్టిలో పొంగులుదేరి, తత్త, హృదయముతో నత్తర్వులకు మ్రొక్కును. కన్నీరు పెట్టుచు గౌతమర్షి పాదములు కడిగివేయును. కరుణార్ద్రుడైన గౌతమర్షి, గోదావరి గుణసముద్రుని వరించినందుకు సంతసించి, ఆమెను ఉదయాద్రిదరులు దాటి సముద్రుని చేరుకొమ్మనియు, అతడు లాలించి ఏలుకొన గలడనియు ఆశీర్వదించును.

ఈ ‘సృష్టినాటిక’ యందలి పద్యములకు గేయములకు రాగతాళములను నిర్దేశించినారు డా॥ నండూరి వారు. ఇందు శివతాండవములను, గోదావరి సృష్ట్యసన్నివేశములను, రాగమాలికలను సూచించి అందుకు అనుగుణముగా సాహిత్యమును సృష్టించినారు. డా॥ నండూరి వారు రచనా శిల్ప రహస్యము నెరిగిన సాహితీస్థులు. ఆలంకారికులు నిర్దేశించిన భౌతికమర్యాదలను ఆకళించు కొన్న కళాహృదయులు. అందుకే ఈ రూపకమందలి రచన అంతరమృగముగా సాగినది. అందుకు తార్కాణముగా —

“దరహాసస్ఫుటపాటవ ప్రకట సంధ్యానాట్యమృత్యుంజయే
 శ్వరకోటిరజటాకుటిపటుతటి చంచద్వియద్గాంగ ని
 య్యర ఘుంఘుంచటులచ్చటార్భటులు విశ్వంబెల్ల మార్మోగె, నీ
 చిరదీక్షా తపముల్ ఫలించె నినుమెచ్చెన్ వచ్చె విశ్వేశుడే”

అను పద్యమును పేర్కొనవచ్చును. ఇది నటరాజు తాండవార్భటిని సాక్షాత్కరింపజేయుచున్నదనుటకు సహృదయుల హృదయములే సాక్ష్యములు. ఈ నాటిక యందలి —

“జయజయ జయజయ జయనటరాజా !

సాయంసంధ్యాపాటలతేజా !

ఆనందామృత రసమయచిత్తా !

తాళలయాన్నిత తాండవమత్తా !

జయజయ గంగాశృంగారవతీ

సంగీతాంకిత మంగళజాటా !

జయజయ మీలిత ఘనమహిమాలయ

లయవయనాంకిత లలితలలాటా

॥ జయ ॥

.....

జయజయధంకా ధమరుక సంకుల

మాపుర ఝణఝణ నిక్వణచరణా !

జయజయమామక శరణాగతియుత

నవతా తాండవ కవితా భరణా !”

అను గేయము కవితా సంగీత నృత్యప్రయాగయై రూపకసాహితీ క్షేత్రమును సస్యశ్యామలము సేయుచున్నది.

(గేయనాటికలు)

వధూసర :

పౌరాణికేతివృత్తముగల ప్రప్రథమ గేయైకనాటిక - వధూసర. దీనిని రచించినవారు విద్యత్కవిపండితులు శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు. ఇందలి కథ భారతమునందలి ఆదిపర్వములోనిదే. ఐదు భాగములున్న ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - శృగుడు, పులోమ, పులోముడు, అగ్ని, అజాత శిశువు (జాతశిశువు), బ్రహ్మ.

భృగుమహర్షి భాగీరథీనదికి పోయిన సమయమున, ఇంటనున్న గర్భవతి యైన ఆతని భార్య పులోమయే అని అగ్నివలన తెలిసికొని, పులోముడను రాక్షసుడామెను పర్వత ప్రాంతమున కెత్తుకొని పోగా, ఆమె గర్భస్థ శిశువు రాక్షసుని దౌష్ట్యమును కనిపెట్టి వానిని వధించుటకై ఉదయించుటయు, పులోముడు 'ఆదిత్య తేజుడై' న శిశువు తీక్షణతకు భయపడి తైలాగ్రమునుండి దూకి చనిపోవుటయు, కొడుకు మరణించినాడనుకొని పులోమ విలపింపగా అతడు వచ్చుటయు, ఆమె బాష్పధార భాగీరథికి పాయగా ప్రవహించుటయు, అంతలో భృగుమహర్షి వచ్చి వృత్రాంతమంతయు గ్రహించి క్రుద్ధుడై అగ్నిని సర్వభక్షకుడవు కమ్మని శపించుటయు, బ్రహ్మవచ్చి శుచులలో ఆత్యంతశుచియై భువనములలో చరించునట్లు అగ్నికి వరమిచ్చి ఆతని మనస్తాపము తగ్గించుటయు, కంటినిరు కాల్యగా మారగా దానికి 'వధూసర' అనియును, భృగుమహర్షి పుత్రునకు చ్యవనుడనియు నామకరణముచేసి బ్రహ్మ అంతర్హితుడగుటయు ఈ నాటిక యందలి కథాంశములు.

ఈ నాటికయందలి సంభాషణములు సరసములు, సంక్షిప్తములు, సరళములు పులోమకు పులోమ రాక్షసులకు మధ్య, పులోమునకు ఆజాత శిశువునకు మధ్య జరిగిన సంభాషణములు సహజరమణీయములు. పులోమ రాక్షసాగ్ని దేవుల మనస్తత్వ చిత్రణమున శ్రీ సోమయాజులుగారు ప్రదర్శించిన ప్రతిభ అనవ్య సాధారణము.

ఈ నాటికయందు మూల కథకు కొన్ని మార్పులు జరిగినవి. ఒకటి - పులోముడు వరాహరూపమున పులోమనెత్తుకొని వర్షైత్తి పోయినట్లు మూలమున ఉండగా, ఇందులో పులోమ రూపముననే ఎత్తుకొని పోయినట్లున్నది. రెండు - సూర్యసహస్రోపమదుస్సహ తేజుడైన చ్యవనుని (నాటికలో జాత శిశువు) చూచుటచే పులోముడు భస్మసాత్కృతుడై నట్లు మూలమున నుండగా, ఇందులో ఆదిత్యతేజుడైన చ్యవనుని దహనశక్తికి భయపడి పులోముడు తైలాగ్రమునుండి దూకి అత్మహత్య చేసికొన్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ రెండు మార్పులను నాటికయతా దృక్పథముతో శ్రీ సోమయాజులుగారు ప్రవేశపెట్టి యుండవచ్చును.

'వధూసర' అను బ్రహ్మచేసిన నామకరణమున ఒక క్రొత్తదనము, ఒక రామణీయకము భావించుచుండుటచే ఈ నాటికకును ఆ పేరే పెట్టుట

యుక్తముగా ఉన్నది. ఈ నాటికను శ్రవ్యముగాను దృశ్యముగాను ప్రయోగింపవచ్చును.

సాగంధిక :

ఈ నాటిక కూడ శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారిదే ఇందలి ఇతివృత్తము భారతములోనిదే. ద్రౌపది, భీముడు, వసంతుడు, మన్మథుడు, గంధర్వులు, పట్నదము, భమరి, మలయమారుతము-ఈనాటికయందలి పాత్రలు.

మహాభారతమునందలి సాగంధికాపహరణవృత్తాంతమును రేఖామాత్రముగా గ్రహించి, వసంతబుక్షణభను కవితాత్మకముగా గేయాభినయరమ్యముగా చిత్రించుచు శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు ఈ నాటికను ఆవిష్కరించినారు. ప్రాయికముగా గేయనాటికలో కథ అందియు అందనట్లుండును. మరొక విధముగా చెప్పవలసినచో కథ అస్థిపంజరము. రక్తమాంసప్రాణ పౌండర్యాదులు గేయాభినయములు. ఈ దృష్టితో 'సాగంధిక', గేయనాటికకు చక్కని ఉదాహృతి. ఈ నాటికలోని గేయములన్నింటియందును శబ్దార్థములు చెట్టపట్టాలు పట్టుకొని మిక్కిలి హృద్యముగా లాస్యము చేసినవి.

“ఏ అచ్చరవె నీవు పూ వా
ఏవియచ్చర వోసి పూ వా
కిన్నెరప్రణయినివో
గంధర్వగాయనివో
కులుకకే వలచెదవు
పాడకే పాడెదవు”

వంటి చరణములెన్నింటినో ఇందుకు ఉదాహరణములుగా పేర్కొనవచ్చును. ఈ నాటికయందు —

“బహుభావనా మధుర
భావనాకలిత ది
వ్యామోదపవమాన
చలిత కలకంఠ కుల
కంఠబుతకాకలీ
స్వనమధురగీతికా
కలితుడై”

వంటి దీర్ఘ సమాస సంభరిత గేయములు సోమ్యముగా సాగినవి.

“ఘృన్యజకిసలయ
మస్మజశోభా
కరబంధంబున
కరగింపనె నిను”

వంటి చరణములు శృంగారరస గంధిలములు. ప్రదానదీధిముల విహార ఘట్టము సుదీర్ఘమైనను రమణీయ భావమయములైన గేయములు ఆ దైర్ఘ్యమును కప్పి పేయుచున్నవి.

నేపథ్యమున నుండి ‘స్వరమేళ’ అను బృందగీతులద్వారా ఇతివృత్తమునకు ఏకసూత్రత కల్పించు వద్దతిని అవలంబించిన మువ్వరు గేయనాటికా కర్తలతో సోమయాజులుగా రొకరు.

రమ్యములైన గేయనాటికలలో ఈ ‘సాగంధిక’ ఒకటి. ఇది 24-4-1949 నాడు ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రమునుండి ప్రసారితము.

పాము పాట :

ఈ గేయనాటికను కవినమ్రాట్ శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు రచించినారు. నాలుగు రంగములున్న ఈ రూపకమందలి పాత్రలు - త్రైలోక్య సుందరి, నాగమ్మ, లక్ష్మమ్మ, ఋషి, కొందరు భక్తులు, గంధర్వులు, రుక్మాంగదుడు.

ఋషి శాపవశమున పామైపుట్టి, తన భార్య పాతివ్రత్య మహిమతో మనుష్యునిగా రూపొంది అఖిలసఖము లనుభవించిన ఒక గంధర్వుని వృత్తాంతము ఈ నాటికయందలి విషయము. స్వర్లోకమునకూడ ఆ గంధర్వు లిరువురును దంపతులే.

ఈ రూపకమందు శ్రీ విశ్వనాథవారి ఇతివృత్త నిర్వహణము అద్భుతము “చిలవలు పలవలుగా నో - చెలువ నీదు కథ నడచెడు” అని ఒక పాత్రనోట ఈ విషయమును శ్రీ విశ్వనాథవారే చెప్పించినారు. ముందు నాయికయైన త్రైలోక్య సుందరితో ఆమె కథను చెప్పించి, పిదప ఋషివలన గతజన్మ గాథను త్రవ్వించి, తరువాత గంధర్వుడు రాకుమారుడై భార్యవలన తాను గతజన్మ మున చేసిన తప్పిదమునకు పశ్చాత్తప్తవుడగుటతో ఋషి ప్రత్యక్షమై ఆశీర్వాదించి నట్లు ఇతివృత్తమును నిర్వహించినారు శ్రీ విశ్వనాథవారు. ఒక ఋషి మూల

మున గతజన్మరహస్యమును చెప్పించుటయు, శాపవిమోచకమార్గమును తెలుపుటయు ఈ నాటికలో బాచితియు.

ఈ రూపకమున రమణీయములైన వర్ణనములున్నవి. త్రైలోక్య సుందరిలో పొడనూపిన పెండ్లి ఈడును —

“ఇవురులోపల సన్నయినె తోచినయట్లు
కవురు నామెయివితకాంతి తోచినదమ్మ
లేమావి పూచిన లీల నా కనుతుదన్
లేమలారా విసాళించెనే జిగులతో”

అను చరణములు సుకుమారముగా పరిమళింపజేయుచున్నవి.

“కడుపు తీ పంతేనమ్మా !
కడుపు తీ పంతేలే
రాయిగాని రప్పగాని
రమణీ కడుపున బుట్టిన
బ్రతుకులోని పరమార్థము పడసిన యట్లేయుండును”

అను మాటలు మాశ్చర్యమువలె మధురాతిమధురములు. త్రైలోక్యసుందరి బ్రహ్మగుండమునందు పామును ముంచగా అందుండి —

“జలధి మధించిన సమయంబందున
ధన్వంతరి యుదయించిన తెలుగున
.....
వేగుబోక తెలికాతుల వాగుల
తూరిరేక విరియించిన పొలుపున
శమ్మిపూపు పసిదిమ్మచుట్టనను
క్రమ్ముతేనెవలె”

ఆమె పతి ఉదయించి వదలినాడట. త్రైలోక్యసుందరి సౌందర్య సౌశీల్యములు అన్యపాత్రలు ఆమెను సంబోధించిన తీరులో సాఖిప్రాయపదప్రయోగ సంవిధానమున వర్ణింపబడినవి. పాము త్రైలోక్య సుందరితో సయ్యాటలాడిన సందర్భమున సుందరి పలికిన మాటలు శ్రీ విశ్వనాథ వారి మనస్తత్వ నిరూపణ శక్తికి పట్టిన మణి దర్పణము.

‘పాము పాట’ అను పేరుతోనే సంగీతమాధురి గుఱాళించుచున్నది. త్రిశ్రాద్ధిగతులలో పరుగెత్తిన గేయములేకాక, పల్లవితో పల్లవించిన పాటలును, ద్విపదలును, కీర్తనలును ఈ సంగీత రూపకమూర్తిని సమలంకరించినవి. శ్రవణ మధురములైన తేటతెలుగు పదములలో జాలువారిన గేయఫణితులకు ఈ నాటిక అలవాలమైన అలరారుచున్నది.

రాధప్రేమ :

ఈ నాటికను మహాకవి డా॥ దాశరథిగారు రచించినారు. నాటిక చిన్నగా నున్నను, రాధాకృష్ణుల ప్రణయరూపమునందలి వన్నెచిన్నెను మిన్నగా వ్యక్తము చేసినది. ఇందలి పాత్రలు రెండే - రాధ, కృష్ణుడు.

భారతీయ సాహిత్యమునందు విశిష్టమైన మధురభక్తికి రాధా కృష్ణుల జంట ప్రతీకప్రాయము. రాధా హృదయ నైర్మల్యమును పరిక్షించి, నిగ్గుచేల్చి, లోకమునకు ఆదర్శప్రేమను భంగ్యంతరముగా ప్రబోధించుట ఈ నాటికలోని ప్రత్యేకత.

“కృష్ణయ్యా! కృష్ణయ్యా!” అను పాట యందలి —

“నా కన్నులలో మిన్నులలో
నడయాడే మొయిలు మొల్కు
నా లోపలితేనె పల్కు
లాలపించు రామచిక్కు
ఏ కోసలి సాగినావో
ఏ కొమ్మల దాగినావో
ఏ వెన్నెల తిన్నె నుంటివో
ఈ వేణువు నూదుచుంటివో”

అను చరణములు అంత్యప్రాసల అందాలతో క్రయార్థమును ప్రతిపాదించుచు మహాకవి దాశరథి కవితా మాధురి నందించుచున్నది.

“రమణుల్లారా వేన్నారా! మన
రాధమ్మ వలపుల గాఢా
పూలజాలిరాగాల గుండియల
పొంగారు తీయనిబాధా, మన
రాధమ్మవలపుల గాఢా

గొల్ల వల్లెలో పల్లవించినది
 బృందావనిలో పూలుపూచినది
 యమునా నదిపై కమనీయముగా
 పరుగుతీసినది పరిమళించినది
 రాధమ్మ వలపుల గాథా !”

పంటి పంక్తులు సంగీతసాహిత్యములకు సరససమ్మేళనము. ఈ నాటిక 28-9-1956 నాడు ఆకాశవాణి హైద్రాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారితము.

అడుగో రాములు వస్తున్నారు :

నాటికాకర్తలు శ్రీ రావూరు వేంకట సత్యనారాయణరావుగారు. శబరిభక్తివి భక్తిరసార్ధముగా చిత్రించిన నాటిక ఇది. ఇందలి పాత్రలు - మతంగుడు, శబరి, శ్రీరాముడు.

శ్రీ మద్రామామాయణమునందలి కరుణావిలమైన గాథ శబరిది. శ్రీరామ సాక్షాత్కృతికి నిరీక్షించి, అతని రాకతో పులకాంకితయై ముగ్ధహృదయముతో ఆతిథ్యమిచ్చి తరించిన భక్తురాలి జీవితగాథను శ్రీరావూరువేంకటసత్యనారాయణ రావుగారు రమణీయమైన గేయనాటికగా రూపొందించినారు.

“చిరుగాలిని నేనై
 చేరిపోదు నా స్వామిని
 వేడుకొందు నా రాముని
 వెలుగుదారము నేనై
 వ్రాలిపోదునా వదముల
 మాలనౌదునా గళమున
 పువ్వుల రెమ్మల నవ్వడి నేనై
 రివ్వన ఎగిరేనా - రామునిదరి
 మువ్వగ మ్రోగేనా” —

“ఇంతదీనురాలిపై దయగొని
 వచ్చితివా రామా ! నా రామా ! శ్రీరామా !
 నీకే మిచ్చెదరామా !

మనసెపుడొ యిచ్చితి
బ్రతుకు మాలగ గ్రుచ్చితి
అది నీ గళమున వేసెద
ఇంకిన నా కన్నుల
నిపుడూరిన బిందువులతో
నీ పాదము కడిగెద
తూలివ యీ తమవును
ఇలవై పరచెద
నీ కాలు తుడుచుకొని రావా రామా''

అను పంక్తులు శ్రీరామ దర్శన కుతుహలయైన శబరి భక్తిని, శ్రీ రావూరు వారి కచితాశక్తిని ప్రతిబింబించుచున్నవి.

ఈ నాటిక 27-3-1957 నాడు ఆకాశవాణిలో ప్రసారమైనది.

సుమతాళము :

ఈ గేయనాటికను రచించినవారు ఆచార్య డా॥యస్వీజోగారావుగారు. రతి, మర్మభుజు, దేవదేవి, విప్రనారాయణుడు, సుమతాలలు - (అరవిందము, ఆశోకము, చూతము, నవమల్లిక, నీలోత్పలము) ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు.

పరమ వైష్ణవభక్త శిరోమణియైన విప్రనారాయణుడు దేవదేవి అను వారకాంతా సౌందర్య విలాస వాక్చాతుర్య మాధుర్యములకు కరగి మన్మథుని సుమతాళమునకు గురియై ఆ నాట్యాంగనను అనుసరించుట ఈ నాటికయందలి కథ

ఈ నాటికారచనాసంవిధానమున ఆచార్య శ్రీ జోగారావుగారు ప్రదర్శించిన ప్రతిభాపాండిత్యములు అద్భుతములు. 'భక్తాగ్రణి' యైన విప్రనారాయణుడు 'రక్తాగ్రణి' గా మారుటకు కావలసిన శృంగార రంగమును ఉజ్జ్వలభంగిలో సృష్టింపజేసి రతిమన్మథులను ప్రవేశ పెట్టినారు. అంతియే కాదు; పంచబాణుని పంచబాణము లయిన అరవిందాశోకచూతనవమల్లికా నీలోత్పలములను 'సుమతాలలు' గా నిర్మించి, శృంగార సన్నివేశమును మరింత మధురమంజులముగా నలంకరించినారు. రతిమన్మథుల సృష్టిమాత్రముచేత

తృప్తిపడక “ఈరేడు జగమ్ముల నీ దెవ్వరు నాకు” అని గర్వించు మదనుని శక్తిని పరీక్షించుటకో అనునట్లు —

“విష్ణుభక్తి పరాయణుని
విప్రనారాయణనాముని
నారీసుఖపరాజ్ఞులుని
వీరమతం కదిలింపుము”

అని రతీదేవిచేత పంచెము వేయించినారు. మదనుని కదనరంగమునకు దింపినారు. అంతేకాదు - విప్రనారాయణుని భక్తిని కదలించు దేవదేవీ రక్తి మయోక్తులను సుమతాలల చేత సత్యములనిపించినారు. దేవదేవీ చతుర సంభాషణకు, ఆమె అందచందములకు, ఒయ్యారమునకు, అభినయమునకు విప్రనారాయణుడు ముగ్ధుడైన తరుణమున మదనునిచే సుమతాణము ననుసంధింపజేసినారు ఆచార్య జోగారావుగారు. ఇక విప్రనారాయణుడేమనును? అతని ‘గుండె రుల్లన, ఒడలు విరవిరలుపోవ’ దేవదేవితో ‘నీ వెంట వత్తునేను’ అనక తప్పలేదు. “శ్రీరంగని కని స్వయము” స్మించిన హారమును ఆరసికు డాయంగపకు అర్పింపక తప్పలేదు. ఈ విధముగా ‘సుమతాణము’ అనుపేరు ఈ నాటికకు సార్థకమైవది.

దేవదేవి విప్రనారాయణుల సంభాషణములు శ్రీ జోగారావుగారి ఉక్తివైచిత్రీకి, హేతువాదధిషణానైశిత్యమునకు పట్టిన నిలువుటద్దములు. ఈ నాటికయందలి వర్ణనలు హృదయంగమములు. ఉదాహరణమునకు ఒకటి - రెండు; దేవదేవి మన్మథుని - ‘వంతపు జయపతాక’, అతని ‘బాణాంచలధారానైశిత్యపుకాణరేఖ’ - ‘రసికలోక రాకాశశి - చకచ్చిత శశిశలాక - హోయలు వయసు నొయ్యోము - పురిపిప్పిన పుంజునెమలి! నానానరపాల సభారచిత నాట్య రంగవల్లి’ “అందచందాలదీవి - హాదభావాలక్రోవి” ఈ చరణములందలి శబ్దార్థాలు, అంశ్యప్రాసల మెరుపులు ఎదలను కదలించి వానిచే సంగీతము పాడించును. ఇక విప్రనారాయణుడు - ‘తిరునాళ్ల నూరేగు పెరుమాళ్లవలె’ - ‘నిలువునా నామాల సీమాలలో వయసు నిలుపు దోపిడి యిచ్చి నీలమేఘశ్యాము కొలువు గుత్తకు గొన్న వారివలె’ ఉన్నాడట. ఉక్తిలో భక్తిని రంగరించి రసరమ్య వర్ణన ఇది.

“ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు పరమవట్టభద్రకళేంద్రానికి చెందిన విద్యార్థిమూలచే దీనిలోని కొన్ని ఘట్టాలు సంగీతనృత్యాలతో ప్రదర్శింపబడినాయ”ని¹ మంగళగిరి ప్రమీలాదేవిగారు తెలిపియున్నారు.

బృందావని మంజీరాలు :

“బృందావని మంజీరాలు” శృంగారరసాత్మకమైన గేయనాటిక. నాటికా కర్తలు శ్రీ కొలిపాక మధుసూదనరావుగారు. మధుర భక్తితత్వము ఆధారముగా రచింపబడిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - ఎవమందుగూరు గోవికలు, రాధ, కృష్ణుడు.

రాధాగోపికాశ్రీకృష్ణుల రాగబంధమును రసవంతముగా చిత్రించినది ఈ నాటిక.

“స్వామి మీవాడేను
చెలులార సహతమ్ము
మీ ప్రేమ జలధిలో
ఒక్కతరగను నేను” —

“ప్రణయలోకమ్ములో
ప్రళయభావనలేల ?
అందాలవనిలో ది
వాంఛాల పిలువేల”

“ప్రేమైకజీవులకు
రాధ సుమవేదిక”

“అందాల వనబాల
అలాపగతి చొక్కి
అలసివాలినయట్టి
అరమోడ్పు కనుగవలు
ఈ వికచసంపెంగ
రేకులై మొలిచెనో—

ఈ హాసితమల్లి కా
నీకమై విరిసెనో"

అను చరణములు ఈ గేయనాటికలోని కవితాపారమ్యమునకు ఉదాహృతులు.

సుభద్రా విజయము :

సుభద్రార్జునుల ప్రణయపరిణయములను చిత్రించు ఈ నాటికను శ్రీ బాలాంశ్రపు రజనీకాంతరావుగారు రచించినారు. మూడు దృశ్యములుగా నాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - సుభద్ర, శ్రీకృష్ణుడు, అర్జునుడు, బలరాముడు, సుభద్ర చెలులు, కొందరు యాదవులు.

ఈ నాటికయందలి మొదటి బృందగీతులలో గల వసంతముతువర్ణన శృంగారన స్ఫోరకము.

“తెండి నా ధనుర్బాణాల్
తెండి నాదు హలాయుధం
ముగ్ధసుభద్ర విడిపింతు
ముచ్చగు పార్థుని నధింతు”

“హలాయుధమైత్తితి నీ
తల సహస్రభిన్నములుగ
మొత్తుదునిక చత్తువులే
ఎత్తిన గాండివము దింపు”

అను చరణములు తరగెత్తిన రౌద్రమునకు ఉజ్జ్వలవాహికలు.

సుభద్రావిజయము ప్రసార ప్రదర్శనా విజయమును సాధించిన నాటిక.

మేనక:

ఈ నాటికయును శ్రీ బాలాంశ్రపు రజనీకాంతరావుగారిదే. మేనక విశ్వామిత్రుని తపమును భంగముచేసి అతనిని ప్రణయరసపరవశుని చేయుట ఈ నాటికయందలి విషయము. ఈ కథ ప్రసిద్ధమే అయినను ఈ నాటికను శ్రీ రజనిగారు మలచిన తీరు ప్రశంసాపాత్రము.

మేనకతోపాటు రంభ, ఊర్వశి, తిలోత్తమలుకూడ వచ్చి విశ్వామిత్రుని ఉపాదీక్షను విధల్పలేక తిరోహిత లగుటయు, మేనక ఒక్కతె స్వామి కార్యమును

సాధించి విశ్వామిత్రుని వశపరచుకొనుటయు ఈ నాటికయందలి విశేషము. “జ్వలన్నిశ్చల ప్రణయ సర్తకీ మేనకా” అను చంబుద్ధి వస్తుధ్వని గర్భితము.

మేనక విశ్వామిత్రుని వశముచేసికొనగల్గుటకు ఒక మనోహర సమర్థ సాధనమును సృష్టించినారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు. ఆ సాధనము మన్మథ పాత్ర కల్పనము. ఈ కల్పనమును కూడ చాల చమత్కారముగా నిర్వహించినారు వారు. మేనక విశ్వామిత్రుని ఎదుట ‘శృంగారస్పృత్యము’ పేయుచు చిట్టచివరకు ఆ మహర్షిని —

“రావె రావె మదనా, ప్రణయలోకపదనా

చైత్రకుసుమకదనా, రావె రావె మదనా” అని మదన నామముతో సంతోధించును. ఆ మాటలు విని నిజముగనే మేనక తననే పిలుచుచున్నదని భావించి మదనుడు ప్రవేశించి, ఆమెకు ‘సుమతాణములు’ ‘ఇక్షుశరాసవము’ను అందించి, ‘అజేయసుందరిగా’ ఆమెను అనుగ్రహించును. ఇట్టి రమణీయ సందర్భమును ప్రతిభామూర్తులైన శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు కల్పించి, ఈ స్పృత్య గేయనాటికకు సౌందర్య సౌకుమార్యములను సంతరించినారు. నిజమునకు ఇట్టి రమ్య కల్పనలే గేయనాటికకు జీవముపోసి దానిని తోడికివలాడించును.

అంత్యప్రాసలతో సాఖిప్రాయపద ప్రయోగములతో గతివైవిధ్యముతో ఈ నాటికయందలి గేయములను ఉజ్జ్వలముగా తీర్చినారు శ్రీ రజనీగారు.

వౌకావిహారము :

శ్రీ రజనీకాంతరావుగారి మరొక పౌరాణిక గేయనాటిక ‘వౌకావిహారము’. వెన్నెలవేళలో యమునానదిలో గోపికలు శ్రీకృష్ణుడు వౌకపై విహారముసేయు సుందర దృశ్యమును ఈ చిన్న నాటిక చిత్రించుచున్నది శ్రీకృష్ణుడు, గోపికలు ఇందలి పాత్రలు.

శ్రీకృష్ణునితో కలిసి గోపికలు వెన్నెల వెలుగులలో యమునలో వౌకపై విహరించువపుడు తుఫానుగాలులు చెలరేగి వరదలెక్కువకాగా, నావకు రంధ్రము పడి జలధారలందు ప్రవేశించును. గోపికలందరును భయార్తలై కాపాడుమని శ్రీకృష్ణుని వేడుకొందురు. అప్పుడతడు వారితో —

“వనితలార, అహంకా”

పసనములను జారవిడిచి

మడిచి నాన క్రంతలోన
మాటువేయ వరదలడగు”

అని వలికి తరణోపాయము సూచించి తాను మాత్రము ‘మూతిముడిచి, తెడ్డు విడిచి ఒదిగియుండును. అదంతయుచూచి కొంచెవదైన కృష్ణుని పంతమేయని గ్రహించి, విధిలేక గోపికలు ఆతడు చెప్పినట్లుచేసి ఆ పురుషోత్తమునికి మోకరిల్లుదురు. వలువలు తొలగగానే చిత్రముగా వరదలు, గాలి తొలగిపోవును. గోపికలందరును మరల ‘తరుగని వలువల’తో నిలిచి మురళీమోహనునితో హాయిగా యమునలో విహరింతురు.

శ్రీకృష్ణుడు గోపికలతో యమునపై విహరించుటను మహాభక్తుడును సంగీతమూర్తియునయిన త్యాగరాజు తన నౌకా విజయమును యక్షగానమున మనోహరముగా వర్ణించినాడు. ఆ సన్నివేశమునే గ్రహించి శ్రీ రజనికాంత రావుగారు ఈ నాటికగా కూర్చి కళారూపమున త్యాగరాజుపట్ల తమకుగల భక్తి గౌరవభావములను ప్రకటించుకొన్నారు.

ఈ నాటికలోని— “ఆకసమ్ములో చందురుకోవ
నీలియమునలో తేలెడి నావ
తెలితెలిమబ్బులు యిసుకపొరలలో
తేలుచుసాగే చందురునౌక
వలివలి గాలుల నీలియలలపై
కులుకుచుపోయే చెలువలనావ”

అను బృందగీతి భావనారమణీయమై ఎదలో మధురనాదతరంగము లెత్తించును.

శ్రీరామరాజ్యం :

శ్రీ వింజమూరి శివరామారావుగారు రచించిన చిన్ననృత్య గేయనాటిక ఇది శ్రీ రాముడు, భద్రుడు, చాకలివాడు, చాకలిది ఇందలి పాత్రలు. భద్రుని ద్వారమున శ్రీరాముడు చాకలివాని నిందలు విని సీతను పరిత్యజింప నిశ్చయించుకొనుట ఈ నాటికయందలి కథ. భద్రుడు తెచ్చిన నిందావార్తా సన్నివేశమును Flash back సంవిధానముతో ప్రత్యక్షనంచాద సరణిలో సరసముగా ప్రవేశపెట్టి ఈ నాటికకు ప్రాణము పోసినారు శ్రీ శివరామారావుగారు.

“అక్కటా పొరపాటు చేసితి
నిక్కముగ ధర్మమ్ము తాసితి
సర్వులకు సన్మార్గగర్భకు
దుర్విపాలకుడే గదా”

PRESENTED

BY

Prof. KORLAPATI

SRIRAMAMURTHY, D.Litt.

“రాజులకు ప్రత్యేక శాస్త్ర
మీ జగమ్మున నుండగూడదు
మించి యెల్లరన నొక్కగతి పా
లించుట తమ ధర్మమూ”

అను మాటలు ఆదర్శ ధర్మప్రభువుగా శ్రీరామచంద్రుని కమలముందు నిలుపు
చున్నవి.

మేనక :

శ్రీ వింజమూరి శివరామారావుగారి మరొక పౌరాణికగేయనాటిక
'మేనక'. మేనకా విశ్వామిత్రుల ప్రణయోదంతమును, శకుంతలో దయమును
చిత్రించు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - మేనక, ఊర్వశి, విశ్వామిత్రుడు. దేవ
వేశ్యయు ఇంద్రుని చెప్పజేతలలో మెలగునదియు నయిన మేనక తన పరాధీ
నతను, విశ్వామిత్రునిపట్ల చేసిన మహాపరాధమును తెలుపుఘట్టము శ్రీ శివరామా
రావుగారి కల్పనము. ఇది మిక్కిలి హృద్యమై స్త్రీసహజస్వభావమును వ్యక్తము
సేయుచున్నది.

“నా వయస్సు సంధ్యానమ
యావసాన తీరమూ
మోడువారిపట్టి చెట్టు
నేడు నా శరీరము

“మీ వయస్సు నిత్యనూత్న
యావసానానీతమూ
మీ శరీర ముత్పల్లన
రోజుము సంతతమూ”

అను విశ్వామిత్రమేనకా సంభాషణము కవితాత్మకము.

“ఎందుకో వలపెందుకో?
 ఎందుకో తలపెందుకో?
 నిలువునా నిలువునా చివురై
 పులకరించే మావికొమ్మకు?
 “ఎందుకో వలపెందుకో?
 ఎందుకో పిలుపెందుకో?
 వింతగా చివురాకు పొత్తిట
 గొంతునెత్తే కోయిలయ్యకు?”

పంటి చరణములు శృంగార రసోజ్జ్వలములు.

ఊర్వశి :

ఈ నాటికను నిర్మించినవారు శ్రీ టి. రామకృష్ణారెడ్డిగారు. నాలుగు దృశ్యములున్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - పురూరపుడు, విదూషకుడు, చిత్రలేఖ, ఊర్వశి, దేవదూతలు, సూత్రధారుడు, వారుణి, లక్ష్మి, భరతుడు, ఇంద్రుడు, రంభ, మేనక, అశరీరవాణి.

ప్రసిద్ధమైన ఊర్వశిపురూరపుల ప్రణయగాథను వినూత్నములును కళాత్మకములైన కల్పనలతో శ్రీ రెడ్డిగారు గేయనాటికగా మలచినారు.

ఈ నాటికయందలి గేయములు మధురభావములతో లలితమంజుల పద ప్రయోగముతో ప్రాసల కొనమెరుపులతో నొప్పుచు నృత్యసంగీత కళామర్యాదలను సంతరించుకొన్నవి. ఉదాహరణమునకు పురూరపుడు చివరకు ఊర్వశిని విడ్డొలిపిన సందర్భమునందలి —

“నా సఖి ఊర్వశి! నను వీడిపోయేవ?
 వరణీయమో వలపు వరముగా నొసగేవ? || నా||
 హరివిల్లు విరిసినటు అగుపించు నీ సొగసు
 పారిజాతమువోలె పరిమళించును మనసు || నా||
 నీవు వాసంత నవలావణ్య దేవతవు
 ప్రవిమలామృత రాగభావనా శోభితవు || నా||
 నీవు పలికినచోట నిగుడు గాంధర్వాలు

నీవు వెలసినచోట నిలుచు సురలోకాలు "నా"

భాసించు మపుడవుడు ప్రణయరసరూపిణి !

వాసించు నా హృదిని ప్రణవాంతరంగిణి ! "

అను పాటను పేర్కొనవచ్చును.

శ్రీ రామకృష్ణారెడ్డిగారు రాధాగోపికాశ్రీకృష్ణుల ప్రణయమును చిత్రించుచు 'రాసలీల' అను మరొక చిన్ననాటికను కూడ వ్రాసినారు.

మాయలేడి :

'మాయలేడి' నాటికను శ్రీమతి దర్పాభాస్కరమ్మగారు రచించినారు. గేయనాటికలను రచించిన ఇద్దరు రచయిత్రులలో వీరొకరు. మరొకరు శ్రీమతి డా॥ నాయని కృష్ణకుమారిగారు.

'మాయలేడి' మూడురంగములున్న దీర్ఘనాటిక. రాముడు, సీత, లక్ష్మణుడు, జటాయువు, ఆంజనేయుడు, సుగ్రీవుడు, రావణుడు, మండోదరి అగ్ని దేవుడు ఇందలి పాత్రలు.

సీత మాయలేడిని చూచినప్పటినుండి ఆమె అగ్నిఃరీక్ష నెదుర్కొని శ్రీరాము ననుగ్రహము నందు వరకుగల రామాయణగాథ ఈ నాటిక యందలి ఇతివృత్తము. ఎడనెడ కథాగమనము నేపథ్యగాన ద్వారమున నిర్వహించబడినది.

ఈ నాటికలో కవితాసౌందర్యమున కన్న కథాకథనశిల్పమువకే ప్రాముఖ్యముండుట ఒక విశేషము. గేయములతోపాటు ద్విపదలును ఈ నాటికలో ప్రయుక్తములైనవి.

పారిజాతము :

ఈ నాటికకూడ శ్రీమతి దర్పాభాస్కరమ్మగారిదే. ప్రసిద్ధమైన పారిజాతాపహరణగాథను గ్రహించి ఈ నాటికగా మలచినారు శ్రీమతి భాస్కరమ్మగారు. మూడు రంగములున్న ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - నారదుడు, శ్రీకృష్ణుడు, రుక్మిణి, సత్యభామ, చెతిక తైలు.

శకుంతల :

శ్రీమతి దర్పాభాస్కరమ్మగారి మరొక పౌరాణిక గేయనాటిక శకుంతల.

‘అభిజ్ఞాన శాకుంతలము’ నందలి గాథయే ఈ నాటికయందలి విషయము. శకుంతల, అనసూయ, ప్రియంవద, దుష్యంతుడు, దుర్వాసుడు, కణ్వుడు, శార్ఙ్గరవుడు, గౌతమి, ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

ఈనాటికయందలి గేయములు సంక్షిప్తసుందరములు. ఉదాహరణమునకు- గాంధర్వవిధిని శకుంతలను దుష్యంతుడు పరిణయమాడిన నన్ని వేశమునందలి ఈ క్రింది యుగళగీతమును తిలకింపుడు.

“దుష్యంతుడు : ఎదుట నిలిచెను ఒక దేవత నా
ఎదలో విరిసెను శంపాలతా
హృదిపీఠియపై మృదురానాలే
సుధలను చిలికీ పలికించెనే

శకుంతల : ప్రణయరాజ్యము పాలించగా
ప్రభువై ఇటు విచ్చేసినావా
వలపు సుమాలే తొలిజల్లులాయే
కలలే అపరంజి కానుకలాయే.

దుష్యంతుడు : అందీఅందని ఆకాశ హర్మ్యం
ముందు నిలచి కనువిందు చేసెనే

శకుంతల : నందనవనమే పందిరివైచె
నాలో ఆశలు పూచినవే

ఇద్దరు : ప్రకృతిమాత తొలిదీవనలిచ్చి
ప్రేమికులకు నివాళియొసంగె
తరువూలతవలె ఇరువురమొకటై
విరితోటలలో సాగుదమా. ”

కృష్ణభక్తి :

‘కృష్ణభక్తి’ నృత్యగేయనాటిక. దీనిని రచించినవారు శ్రీ ఎం.కె.రాము గారు. ప్రయోగదృష్టితో గేయనాటికలను రచించుటనునది ఈ రచయిత ప్రత్యేకత. రాధికాకృష్ణుల ప్రణయము ఈ నాటిక యందలి ఇతివృత్తము. ఇందలి గేయములు మృదుమధురములై సంగీత నృత్యానుకూలముగా సాగినవి. కృష్ణ భక్తి తత్వమును ప్రతిపాదించు —

“నా పెదవిని నిలుచును రాగాలు
నా హృదయినిండా అనురాగాలు
నా మేన విరియు విరిగంధాలు
నా నడకంతా పలు అందాలు
భక్తిలోనె అమర క్తి నాకు
రక్తిలోనె పెనుభక్తి నాకు
భక్తికి రక్తికి వారధి నేనే
బంధ నిముక్తికి సారథి నేనే”

అను చరణములు ఈ నాటికయందలి శైలికి తార్కాణములు.

ఈ నాటికను సేట్ ఆంథోని స్కూలు విద్యార్థినులు రవీంద్రభారతిలో ప్రదర్శించినారు

మోహినీ భస్మాసుర :

ఈ నాటికయును శ్రీ ఎం. కె. రాముగారిదే. ప్రసిద్ధమైన మోహినీ భస్మాసురగాథ ఈ నాటికలో చిత్రింపబడినది. ఈ నాటికయందలి గేయములు వితాత్మకముగా నృత్యానుకూలమైన శైలిలో నడచినవి. నిదర్శనమునకు— మోహినీ నాట్యభంగిమలను ప్రదర్శించు సందర్భమునందలి—

“మేని వీణీయను వలపు రాగములు
మీటిమీటి పలికించనా
కనులనై గలో చిలిపిభావములు
కొనరికొన చిలికించనా..... || మే ||
తనువును సుందర సందసవనిగా
అమనిభావము నభినయించగలవా?
మనమును మంజులయామినిగా నువు
వెన్నెలభావము నభినయించగలవా
కొలనుఅలలలో తళుకులీను చెం
గలువలు కనులలో చూపవా
మెరపులోని జలతారు జీలుగులను
కులుకు చిన్నెలో చూపవా...” అను పాటను పేర్కొనవచ్చును.

శకుంతల :

నాటికాకర్తలు శ్రీ రాముగారే. శకుంతలాదువ్యంతుల పృథ్వింతమున్న ఈ నాటిక రెండురంగములుగా పరచుకొన్నది. శకుంతల, అనసూయ, ప్రియంవద - చెలులు, దువ్యంతుడు, తుమ్మెద, పూపు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు. ఇందలి నేపథ్యగానము కథాగమనమునకై ప్రయుక్తమైనది. ప్రదర్శనోద్దేశముచే రచింపబడిన ఈ నాటికయందలి రచన సంగీతనృత్యమధురము. ఇందలి కథ కాళిదాసు అభిజ్ఞానశాకుంతలము ఛాయలో నడచినను పుష్పా తుమ్మెదలకు జరిగిన ప్రణయసంభాషణము శ్రీ రాముగారి సరికొత్త కల్పనము.

“తుమ్మెద : లేకు లేకులో నీ రూపమున్నదే

రమ్మవి పిలిచే నైగ వున్నదీ

పూబోడి ! నా పనరాణి !

పుష్ప : నీ చూపు మాపులో మైకమున్నదీ

కమ్మగ పిలిచే పి పు వున్నదీ

మగరాయా ! తుమ్మెదరాయా !

తుమ్మెద : నీ గుండె గిన్నెలో వున్నవీ

ఎవరికి అందని మధువులు

పుష్ప : నీ గొంతు వీణియలొ వున్నవి

నను మురిపించే సరిగమలు

మగరాయా ! తుమ్మెదరాయా ! ” వంటి పంక్తులు ఈ

గేయనాటికలోని కవితాప్రాశస్త్యముతో పరిచయము కలిగించుచున్నవి శ్రీ రాముగారు గేయనాటికాకర్తలైకాక ప్రయోక్తలుకూడ.

లక్ష్మీగణపతి :

‘లక్ష్మీగణపతి’ ‘రరుణశ్రీ’ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారి నాటిక. శ్రీగణేశపురాణమందలి ఒక చనవత్తరసన్నివేశము ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము క్షీరసముద్రమథన సందర్భమున అమృతమునకు బదులు హాలాహల ముదయించుటకు కారణము కార్యారంభమున శ్రీ గణేశుని పూజింపకపోవుటయే. బ్రహ్మవలన తెలిసికొన్న సురాసురులు గణేశుని కొనివచ్చి పూజించి సముద్రమథన మారంభింతురు. అం దుదయించిన ఉచ్చైశ్రవ కల్పవృక్షాదులను

సురాసురులు తలకొక్కటి పంచుకొని గణేశుని నిర్లక్ష్యము నేసిన నతడు క్రోధముతో కైలాసమునకు బయలుదేరును. అంత వారు అతనిని ప్రార్థించి పాలసంద్రమున ఏది పుట్టినను ఇచ్చెదమని మాటయిచ్చి మరల మథన మారంభింపగా లక్ష్మి ఉదయించును. ఆమె విష్ణువును వరించును. అంత గణేశుడు లక్ష్మి తనదేయనుచు విష్ణువుతో యుద్ధమునకు దిగును. విష్ణువు సుదర్శనచక్రమును ప్రయోగించును. గణేశుడు తన రెండు దంతములలో ఒక దంతమును పెరికి.

“నాతల్లి లోకై కమాతయే యగునేని

నాతండ్రి జగదేక నాథుడే యగునేని

కంజాకు చక్రమును గడికదలిరానీక

ఈ నా మహాదంతమిది యెదుర్కొనుగాక ” అనుచు ప్రయోగించును. అంత ప్రళయాగ్నిలు ప్రజ్వలిల్లగా పార్వతి వచ్చి—

“లక్ష్మి యుగయుగాలుగి కమ

లాకుని గృహలక్ష్మి సుమ్ము

లక్ష్మిని విష్ణువున కొనగి

‘లక్ష్మిగణపతిని’కమ్ము.” అని కొడుకును బుజ్జగించి అతనిని

తన వెంట తీసికొనిపోవును

ఈ నాటికలో అక్కడక్కడ కొంత కథాగానము చోటుచేసికొన్నది. ఇందలి రచన మధురము.

“గాలిలోన తేలియాడు

పాలకడలి కెరటమువలె

కుచ్చుతోక కదిలించుచు

ఉచ్చైశ్రవ ముదయించెను” అను చదణములు ‘కరుణాశ్రీ’

గారి దర్శనవర్ణనశక్తులకు రేఖామాత్ర నిదర్శనములు.

చ రి త్రా త్మ క ము లు

(పద్యగేయ వచన మిశ్ర నాటికలు)

మహాప్రసాదము :

ఇది శ్రీశ్రీ గారి రచన. 'మహాప్రసాదము' గాంధీమహాత్ముని హత్యను గూర్చి ప్రస్తావించును. కవి, విషాదకంఠాలు, సంధ్య, అంధకారము, నక్షత్రము, రెండుతారలు (సోదరతాద - సోదరీతార) ఇందలి పాత్రలు.

ఈ నాటిక చివరలో రెండు తారల సంభాషణ ద్వారమున గాంధీ హత్యను కరుణరసార్ధముగా చిత్రించినారు శ్రీశ్రీ గారు. ఆకాశములో నిద్రపోవుచున్న సోదరీతార ఒక్కసారి తుల్లిపడి మేల్కొని వణికిపోవుచుండును. అట్లు వణకుటకు కారణమేమని సోదరతార అడుగగా - భూగోళము మీద - హస్తినాపురములో నాలుగుసార్లు రివాల్వరు ప్రేలుడు వినిపించినదియు, 'ఆ రాక్షస ధ్వనుల నాల్గింటిని' 'హోరాం! హోరాం' అను నాలుగక్షరాలు ఎదుర్కొన్నవనియు, అది హింసాహింసలకు మధ్య జరిగిన ఒక పెద్దయుద్ధమనియు, చనకింకను ఆ యుద్ధ ధ్వనులు వినిపించుచున్నవనియు, అందువలననే తనకు గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవనియు సోదరీతార చెప్పను.

అస్థికలు చేతనాహితములు కావున వానికి నిద్ర ఉండదు. అయినను మహాప్రసాదమును సృష్టించినారు శ్రీశ్రీ గారు. "ఎముకలు మరణానికి చిహ్నం కాబోలు" అని వారే వ్రాసినారు ధరాగర్భస్థములైన అస్థికలు కలగని, ఆ కలలో మహాత్ముడు ఆహుతియైన సన్ని వేశమును గాంచి దుర్భర దుఃఖములో మునిగినవను ఊహకు అవకాశమిచ్చుచున్నది ఈ నాటిక. సమస్త ప్రపంచమును మహాత్ముని మరణమువలన కన్నీరు విడిచినదని ఈ నాటికలోని ప్రతిపాత్ర ధ్వని గర్భముగా వ్యక్తము చేయుచున్నది.

"అన్యాయం సమక్షంలో

ఆగ్రహోదగ్రమూర్తి

చరాచరప్రపంచానికి

జమా మార్గదర్శి" యై

అమరవ్యమునందుకొన్న మహాత్మునికి నమోలిచ్చినారు శ్రీశ్రీ. ఈ నాటికలోని-

“హిమాలయం మా హృదయభారం

గంగానది మా కన్నీళ్లు”

అను పంక్తులు మహాత్ముని పోగొట్టుకొన్న భారతీయుల శోకాతిశయమును కవితాత్మకముగా చిత్రించుచున్నవి. అహింసాప్రేమలు మృత్యువును జయించు నను సందేశమును వ్యంగ్యముగా అందించుచున్నది ఈ నాటిక.

పద్యగేయవచనమయమైన ఈ నాటికలోని సంధ్య, అంశకారం, సక్షత్రం అను పాత్రల వోట పలికించిన పంక్తులు చాలవరకు గతములో శ్రీశ్రీ గారే రచించిన ‘అంధకారము’ అను కవితాఖండికలోనివి. ఈ నాటిక ఆ కాళవాణిలో ప్రసారమైనది.

ధనుర్దాసు :

శ్రీ దేవులల్లి వేంకటకృష్ణశాస్త్రిగారు రసవంశములయిన నాటికలలో ‘ధనుర్దాసు’ ఒకటి. మూడురంగములుగా విరిసిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు- శ్రీ భగవద్రామానుజులు, ధనుర్దాసు, పేమాంగి, మాధవుడు, పరాకరుడు, శ్రీనివాసుడు చూడమ్మ, నాంచారమ్మ, సీనయ్య, విష్ణుచిత్తుడు, మారుతి, బాలాచ్యుడు, అంధ్రపూర్ణుడు గోమతార్యుడు, భజనకూటము - విచ్ఛిన్నుడు, సానిమేళము.

తన ప్రియకాంతానయనసౌందర్యమునకు దాసుడైన ధనుర్దాసు శ్రీమద్రామానుజుల మహిమా ప్రభావములచేత “శతనవాస్సార్యమదీప్తిని మించి శతనవాస్సతుహినకరశీతలత నించు” శ్రీరంగనాయకుని దివ్యవేదములకు దాసుడగుటయే ఈ నాటికలోని వస్తువు.

భక్తిరసాత్మకమైన ఈ నాటికను పరమరమణీయముగా తీర్చినారు శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారు

“తావిరిన్నా మృదులతరమైన మనసుగల

దేవేరితోకొలుపు దీర్పు హరిగొలువగా”

వంటి కవితాత్మక గేయచరణములు,

“నా తండ్రి ! శిరదగ్గజాంగిలము ప్రాణమ్మిడ్డి; యుష్మత్కృపా
స్వీతస్వీత కటాక్షవీక్షణము ప్రావృణ్మేఘమాలాగళ

చీకటిప్రోతము ఒక్కమూరయిన వర్షింపంగదే ! ఆరుసే

మోతృష్ణాగ్ని ? రవంతచల్లబడునేమో జీవమోయూ ప్రభూ !”

వంటి రసవత్తరపద్యములు శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారి ప్రతిభాపాండిత్యములకు ప్రతిబింబములై బాచితీమణిహాతరశాయ మానములై ఒప్పుచున్నవి.

ఈ నాటికయందలి ద్రవిడ ప్రబంధ పాశురములు వైష్ణవ సంప్రదాయ వాతావరణమును చక్కగా రల్పించుచున్నవి. నాండిళ్లోకముతో, నాతిదీర్ఘ చచనములతో పాటలతో ఆటవెందులతో తేటగీతులతో కందములతో ఉత్పల శార్దూల మత్తేభముతో మధురాతిమధురముగా సాగిన ఆపాతమదుర రూపకమిది. ఆ కాశవాణిలో ప్రసారమైనది

పాయుజ్యము :

ఈ నాటిక కూడ శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారిదే. ఆ కాశవాణిలో ప్రసారమైనదే. ఐదు రంగములున్న ఈ నాటికలోని పాత్రలు - మల్లాణుడు, శివశర్మ, మల్లాణి, మందయాన.

శివభక్తులును, సృత్య కనితా కళాకోవిదులును అయిన మల్లాణి మల్లాణుల ప్రణయమును, మల్లాణిశివసాయుజ్యప్రాప్తియును ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

మల్లాణి మల్లాణుల పాత్రలద్వారా శృంగారభక్తిరసములను, మందయాన శివశర్మ పాత్రలద్వారా హాస్యరసమును చక్కగా పోషించినారు శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారు. చివరకు ఆలయములో మల్లాణుని ముఖతః పలికించిన పద్యములు రక్తినుండి భక్తివైపు పయనించు మల్లాణుని మనఃస్థితికి పట్టిన మణిముకురము.

“కైలాసపురినుండి కాశికై

కాశికాపురినుండి దాసికై

వేంచేసినావయా విజయేశ్వరేశ్వరా !

కరుణానిధి ! ఓయి లావణ్యశేషధీ

నిధిసిజాబిలి మల్లరేకగా

దరిసితేనియల మువ్వాకగా

కురీసి మాపయిధార ధార ముంచెత్తరా !

కరుణిరచరాస్వామి విజయేశ్వరేశ్వరా !”

అను పాట పరమరమణీయమై ప్రతిహృదయమును భక్తిరసార్ద్రముచేయుచున్నది. ఈ నాటికలో స్రయ్యుక్తములైన ఉపమాలంకారములు శివసంబంధములై పాత్రల దైవభక్తిని అడుగడుగున చాటుచు జాచిత్యమునకు వచ్చెచిన్నెలు కూర్చినవి

రామప్ప :

అచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ప్రసిద్ధ ‘సంగీతరూపము’ రామప్ప. కాకతీయుల కాలమునాటి శిల్పనృత్య కళా సంస్కృతి వైభవమును కమనీయముగా చిత్రించు ఈ రూపకము మొదట ఆకాశవాణి ప్రాదరాజాదు, విజయవాడ, మద్రాసు కేంద్రములనుండియు, పిదప హిందీ భాషా ద్వారమున వచ్చెందు భాషలలోనికి అనూదితమై అఖిలభారత మీసక కార్యక్రమములో అన్ని కేంద్రములనుండి ఒకేసారి ప్రసారమైనది ఈ రూపకరచనాప్రేరణను గూర్చి శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు ‘నాలుగుమాటలు’ ఈ విధముగా వ్రాసినారు — “రామప్ప గుడి సింహద్వారం మీది ‘మదనికాశిల్పా’ల్లో నాగిని అనే విగ్రహం ఈ రచనకు ఊపిరులూడింది. దీనిలోని కథంతా నాగినిచుట్టే తిరిగింది. నా సౌందర్యదృష్టి కనుగుణంగా చారిత్రక మూల్యాలు చెదిరిపోకుండా ఈ రూపకాన్ని కల్పించుకున్నాను.”¹ యాత్రికుడు, గణపతిదేవుడు, రుద్రసేనాని, జాయప సేనాని చంద్రభూషణుడు, నాగి, నందికేశ్వరుడు- ప్రధాన పాత్రలుగా, వరుసెలిమిది భాగములుగా పరచుకొన్న ఈ నాటికయందలి కథ అంతయును రామప్ప గుడియందలి నాగదేవతా శిల్ప విగ్రహమును చూచి ముగ్ధుడై, గతచరిత్ర స్మృతిలోనికి పయనించిన ఒక సహృదయ యాత్రికుని మధురానుభూతిగా, ఒక కమ్మని కలగా చిత్రించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు. ఇందలి కథ సంగీతవాహినీసదృశము.

ఆలోచనామృతమైన సాహిత్యము, ఆపాతమధురమైన సంగీతము, నయనరంజకమైన నాట్యము మూడును సరసముగా సంగమించిన రమ్యరూపకము ‘రామప్ప’. ఈ నాటికలో మొట్టమొదట వచ్చు యాత్రికునిలో రచయితయే కానిపింతురు. ఇందలి ప్రతిపాత్ర జీవమును నింపుకొన్నది. ముఖ్యముగా నాగి -

1. రామప్ప - ‘నాలుగు మాటలు’ - ప్రచురణ - మార్చి-1980.

చంద్రభూషణుల పాత్రలు ఈ రూపకకర్త అమృతములో కలమునద్దీ చిత్రించి నట్లున్నవి. సన్నివేశముల కూర్పు, సంభాషణముల తీర్పు సహృదయులకు గీత గీతలు కలిగించును. నాగి వల్కిన పల్కులలో తెలంగాణా మాండలిక వద జాలము అతిసహజముగా చోటుచేసికొన్నది. శృంగార కరుణాద్భుత రాద్ర రసములు చక్కగా పోషింపబడినవి. ఈ నాటికయందలి ఏడు గీతములును రస రమ్యములు. వానిలో —

“ఈ నల్లని రాలలో

ఏ కన్నులు దాగెనో

ఈ బండల మాటున

ఏ గుండెలు మ్రోగెనో || ఈ ||

పాపాలకు తాపాలకు

బహుదూరములో నున్న

మునులవోలే కారిడివుల

మూలలందు పడియున్నవి — || ఈ ||

పదలలేవు మెదలలేవు

పెదలివిప్పి పలుకలేవు

ఉలి యలికిడి విన్నంతనె

గలగలమని పొంగిపొరలు — || ఈ ||

పైన కఠిన మనిపించును

లోన వెన్న కనిపించును

జీవమున్న మనిషికన్న

శిలలే సయమనిపించును. || ఈ ||” అను పాట తారాస్థాయి

నందుకొన్నది. ఈ నాటికలోనున్నదొకే పద్యమైనను హృదయముగా నున్నది

కళావిరూపిణి కళానిలసనమునకు ఉన్న అతి సూక్ష్మమైన సంబంధమును శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు ఈ నాటికలో వ్యంగ్యస్ఫూర్తితో ప్రతిపాదించినారు. కళ దైవాంశమును భారతీయుల విశ్వాసమునకు ఈ నాటిక కాణాచి.

హరిచరణదాసి మీరా :

డా॥ పి. నారాయణరెడ్డిగారి మరొక చారిత్రక నాటిక ‘హరిచరణ దాసి మీరా’. కేయగద్యాత్మకమైన ఈ నాటిక ఆకాశవాణి ప్రారథాబాదు

కేంద్రమునుండి 15-7-1959 నాడు ప్రసారమైనది. ఇందలి పాత్రలు, మీరా, వాసంతి, రాణా(మీరాభర్త).

ప్రసిద్ధ కృష్ణభక్తురాలైన మీరా భర్త పెట్టిన విషమపరీక్ష నుండి బయట పడి సుఖ పునీతత్వమును, భక్తిపారమ్యమును నిరూపించుకొన్న సన్నివేశ మిందలి వస్తువు.

ఈ నాటికలోని పాటలు సంభాషణలు ఎంతయు ఆకర్షణీయముగా నున్నవి.

“మోవి చిగురుపై మురళిని మోః

మూవైతి వేలాకృష్టా’

ప్రమోగించే దేలా ‘కృష్టా!’ అనుపాట భక్తిరసార్ధము. ప్రదర్శనకు కూడ పనికివచ్చు చక్కని చిన్న నాటిక ఇది.

తరతరం తెలుగు వెలుగు :

ఈ నాటికయును శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారిదే. 1975 ఉగాది ప్రపంచ తెలుగు మహాసభల సందర్భముగా ప్రత్యేక ప్రదర్శనార్థము శ్రీ రెడ్డిగారు ఈ ‘సృత్యగేయరూపము’ను రచించినారు. గేయ పద్యగద్యాశ్రితముగా నడచినది ఈ నాటిక.

ఐదవరేయ బ్రాహ్మణముల కాలమునుండి ఆంధ్రప్రదేశ్ శాసనరచన వరకు గల ‘ఆంధ్రపురా రమ్య చరిత్ర’ సంస్కృతులకు సంబంధించిన సముజ్జ్వల ఘట్టముల పరిశీలనాత్మకచిత్రణమే ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

కథాగానములతో, సంధివచనములతో, బుర్రభలతో, జావళులతో, పూర్వకపుల కమనీయపద్యములతో, పదకపుల సంకీర్తనములతో భామాకలాపములతో ఈ రూపకము వివిధ విచిత్ర భాసమ్రేళనమునకు నిదర్శనముగా అగుపించును. కథాగానము జరుగుచుండగా రంగస్థలముపై అభినయము సాగుట ఈ రూపక ప్రదర్శనములోని ఒక విశేషము.

ఆంధ్రప్రదేశ్ శాసనరచన దినోత్సవము (1-11-1976) సందర్భముగా ఈ నాటిక ఆకాశవాణిలో కూడ ప్రసారమైనది.

అంబాపాలి :

‘అంబాపాలి’ అను చరిత్రాత్మకమైన నాటికను రచించినవారు డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు. గేయవచనమయముగా సాగిన ఈ ‘సంగీతరూపకము’లో వచనమే అధికము.

ఆమ్రవనమునందు మహానామునికి దివ్యానుగ్రహమువలన లభించిన ‘అంబాపాలి’ లిచ్చవిప్రభువుల దౌష్ట్యమునకు గురియై వివాహమాడక చివరకు మగధేశ్వరుడైన బింబిసారునివలన పుత్రుని కనుటయు, ఆ మాతాపుత్రులు బుద్ధుని దర్శించి, బౌద్ధము స్వీకరించి, ప్రజాసేవలో జీవితశేషము గడపుటయు ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

“అంబాపాలి కథను ఓనండీ

అమ్మలక్కలందరు రండి” అను పల్లవితోడిపాట అక్కడక్కడ ఈ నాటికలో సాగుచు కథను కొంత నడపుచుండును. ఇందలి ఐదు పాటల యందును-

“కొడిగట్టిన నా శిథిల జీవితము

కొండెక్కి దెవుడో” అనుపాట హృదయంగమము. ఈ నాటిక ప్రసారమునకేకాని ప్రదర్శనను సుద్దేశించి వ్రాసినది కాదు

అశ్వఘోషుడు :

‘అశ్వఘోషుడు’ నాటికను డా॥ అరిపిరాల విశ్వముగారు రచించినారు. ఇది 1972లో ఆకాశవాణిలో ప్రసారమైనది

ప్రభాదేవ - అశ్వఘోషుల పిషాదాంతప్రణయగాథను చిత్రించిన రూపకమిది. గేయవచనములతో పదమూడు సన్నివేశములుగా సాగిన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు- అశ్వఘోషుడు, సువర్ణాతుడు, సువర్ణాక్షి, అభిధర్మరక్షిత్, మాబి, ఆనంద్, బుద్ధప్రియుడు, ప్రభ, ప్రభతల్లి

రమణీయసంభాషణలతో సాగిన ఈ రూపకము పఠితలో అడుగడుగున ఉత్కంఠను కలిగించును, వచనబహుళమైన ఈ రచనయందు వస్తురసానుగుణములైన ఎనిమిది పాటలున్నవి. వానిలో

“ఎదలోని దీపమా

ఎందుకే వెలిగేవు?

మనసువాకిట నిలచు

మరపుచీకటిలోన”

“ఈ యెడారిలో

ఈ సమాధిలో

నాకొరకై ఎవరోహా

పలికింతువు, రాగమొకటి” అను గీతములు రవితాత్మకములు. ఈ నాటికలో ఆనంద్ పాత్ర హాస్యరసమును చిలుకొంచగా, స్రభా-అశ్వమౌముల భూమికిలు శృంగార రుణములకు ఆలంబనములుగా నిలిచినవి.

భాగ్యవగరం :

‘భాగ్యవగరం’ రూపకమును కీ॥ శ్రీ॥ శ్రీ నాల్గ చిరంజీవిగారు రచించి నారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు- భాగమతి, రాగమతి, జాగీర్ దారు, కుతుబ్, అమీర్, పరిచారకుడు, రుద్రకవి, మల్కిభరాం, జైరంఖాన్.

ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రమునకు రాజధానియైన నేటి భాగ్యవగర నిర్మాణము నకు ప్రాణముపోసిన ప్రణయమూర్తులు- భాగమతి, కులీక మల్ పాల రాగామృత గాథయే ఈ రూపకమందలి ఇతివృత్తము. ఈ శృంగారరసప్రధానమైన ఈ రూపకకుసుమము పదునాలుగు రంగములుగా వికసించినది.

ఉర్దూఫారిసీపదముల ఇంపుసొంపులతో ఈ నాటికలోని భాష చారిత్రక వాతావరణమునకు అనుకూలముగా మలచబడినది. సంభాషణలు అతిక్లుప్తములై ఆంగికాభినయమునకు యథోచితమైన అవకాశమును కల్పించుచున్నవి ఇందలి పద్యములు ధారాశుద్ధికోభితములు. పాటలు సంగీతమయములు. వచనములు, పాటలు, పద్యములు రమ్యకవితాపరిమళములను గుఱాళించుచున్నవి. కవితా స్ఫూర్తి, చారిత్రకదృష్టి, సంగీతకళావిలసనము ఈ నాటికలో చక్కగా పెన వేసికొనిపోయినవి.

“కొండకోనా గూడుకట్టి

గూటిలోనా ఊయలేసి

రాసకొడుకా ! నిన్నె శలినీ
 పూసుబోకా పూగినానురా
 పటిగట్టున మంచెవేసీ
 మంచెమీదా మంచమేసీ
 రాసకొడుకా ! నిన్నె తలినీ
 అద్దరేఖిఁ జలినిపోతిరా”

“మబ్బుక న్నె నుదిటిపైని
 మెరపుతీగవో !
 కడలితరగ వెన్నుమీది
 వెలుగురేకవో !

గోలుకొండ గుండె దోచుకొనే చూపులు
 కెంపులతోఁజ్యమూడు లేతబుగ్గలు” వంటి చరణములు
 జానపదపరీమళాలను, మధుర భావనామకరందాలను ప్రసరించు శ్రీ చిరంజీవి
 గారి కవితాహృదయమునకు నిదర్శనములు.

ఈ రూపమున కాద్యంతములందు నాందీభరతవాక్యములు నిలిచినవి.
 ఈ నాటకము మద్రాసు, హైదరాబాదు, బొంబాయి నగరములలో ప్రదర్శిత
 మైనది. ఆకాశవాణిలో ప్రసారమైనది.

గేయసాహిత్యంలో గాంధీజీ :

నిద్రాణమైన భరతజాతిని మేల్కొల్పిన క్షత్రియుడు, జాతిపిత, స్వాతంత్ర్య
 ప్రదాత, మానవతామూర్తియైన మహాత్మాగాంధీజీ కొనసాగించిన ఉద్యమము
 లను, సాధించిన విజయములను, అతని గుణగణములను ప్రశంసించుచు ఆంధ్ర
 కవు లనేకులు అనేకగేయములను రచించినారు. వారిలో శ్రీయుతులు బసవ
 రాజు అప్పారావు, గుర్రమెళ్ల సత్యనారాయణ గురజాడ రాఘవశర్మ, వ్రయాగ
 నరసింహశాస్త్రి, మంగిపూడి వెంకటశర్మ, బలికేశవర్లి ఓమ్మికాంతము, అడివి బాపి
 రాజు, దుగ్గిరాల బలరామకృష్ణయ్య మున్నగు కవులు ఎన్నదగినవారు. వీరి
 చక్కని గేయములను కూర్చి సంధివచనములను చేర్చి ‘కరుణశ్రీ’ శ్రీ జంధ్యాల
 పాపయ్యశాస్త్రిగారు ఒకనాటికను రచించినారు. అదియే ‘గేయసాహిత్యంలో
 గాంధీజీ’. సత్యం, శాంతి, శివం, సుందరం, కాంతి ఈనాటికయందలి పాత్రలు.

“గాంధీమహాత్ముడు బయలుదేరగా కలకలనవ్వించి - జగత్తు కలకల నవ్వించి.” “శ్రీ గాంధీసామం మరువాం మరువాం - సిద్ధము తైలుకు వెగువాం వెగువాం”, “అంతా గాంధీమయం ఈ జగమంతా గాంధీమయం” వంటి ప్రసిద్ధమైన ఇరవై పాటలతో, కమనీయమైన ‘కరుణశ్రీ’ వచనములతో ఈ నాటిక సాగును. మహాత్ముని మద్యపాన నిషేధము, సహాయ నిరాకరణోద్యమము, ఉప్పు సత్యాగ్రహము, ‘క్విటిండియా’ ఉద్యమము, స్వాతంత్ర్య సమరపార్జనము, భారతదేశనిరీక్షనము. మహాత్ముని నిర్యాణము వంటి సన్నివేశములిందున్నవి.

ఈ నాటిక 1-12-1969 నాడు ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

(పద్యగేయనాటికలు)

శిష్యురాలు :

దేశచరిత్రల విశేషములను, ప్రసిద్ధ పురుషుల జీవితములందలి రసమయ ఘట్టములను తమ హృదయమునందు పొదిగొని, వానిని కవితారస పరిమళార్థముచేసి దృశ్యకావ్యములుగా సాహిత్యజగత్తుకు సమర్పించిన వారు శ్రీతల్లా వజ్జీల శివశంకరస్వామిగారు. వారు పద్యగేయాత్మకముగా వ్రాసిన నాటికలలో మొట్టమొదటిది ‘శిష్యురాలు’. అంతియేగాక పద్యగేయాత్మకమైన ప్రప్రథమచారిత్రకనాటిక కూడ ఇదియే అగుచున్నది.

‘శిష్యురాలు’ సంవాదాత్మకమైన చిన్ననాటిక. రెండు భాగములుగా పంచుకొన్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - శిష్యుడు. మీరాబాయి, శ్రీరూపగోస్వామి.

ప్రసిద్ధ కృష్ణభక్తురాలైన మీరాబాయి బృందావనక్షేత్రములో ప్రవేశించి శ్రీరూపగోస్వామి ఆధిభ్య సాన్నిధ్యముల నొందుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము. ఈ నాటిక చిన్నదైనను, ఇందలి సంభాషణలు సంక్షిప్తములై సరళమందరములై అభినయానుకూలములై గానయోగ్యములై నడచినవి. భక్తిరసాత్మకమైన ఆవేశము రచనయందంతటను వ్యాపించి సహృదయులయందు కుతూహలమును రేకెత్తించుచు, నాటిక పూర్తియగువరకును వారిని విడువదు. మీరాబాయి పాత్రపోషణము మిక్కిలి హృద్యము

ఒకొక పాత్రకు ఒకొక ఛందమును ప్రయోగించు శ్రీ స్వామివారి ఛందఃశిల్పము ఈ నాటికతోనే ఆరంభమగుచున్నది. తేటగీతులు, ఆటవెలదులు

చోటుచేసికొన్న ఈ నాటికకు, ముత్యాలనరాలో మాటాడు మీరాబాయి పాత ద్వారముననే గేయవాతావరణము కల్పింపబడినది.

“నేడు సుదినమమ్మ నిన్నుగాంచుటజేసి
భక్తజనములందు ప్రథితపీపు
సిద్ధురాలి కేను చెప్పెడి దేముండు ?
నిలువవచ్చు నిచట నీవుతల్లి !

“అడువారలు పృష్టదేవుని
జూడగూడదో ? యెచట నేనీ

జూడగానగలేదు మీకడ నేడుకనుగొంటిన్” పంటి పద్యగేయములు ఈ నాటికయందలి సరసమైన శైలికి సంభాషణాసారశ్యమునకు తార్కాణములు.

శ్రీ శివశంకరస్వామివారు పద్యగేయనాటికల రచనకు పూనుకొన్న సంవత్సరము 1924. వారి ప్రథమ పద్యైకనాటికయైన ‘దివ్యలోచనములు’ను ప్రథమ పద్యగేయాత్మకనాటికయైన ఈ ‘శిష్యురాలు’ ను ఈ సంవత్సరముననే రచింపబడినవి. అందువలన ఈ నాటిక శ్రీ శివశంకరుల నాటికా ప్రారంభదశను తెలియపరచుచున్నది ప్రారంభదశయందే రమణీయరచనాశిల్పసౌందర్యరేఖలున్న ఇట్టి నాటికలు వారి భవిష్యత్నాటికాచిత్రరచనాసమగ్రశోభకు దారితీసినవని భావింపవచ్చును.

పద్మావతీచరణచారణచక్రవర్తి :

శ్రీ శివశంకరస్వామివారు బహుభాషావేత్తలు. అందులోను సంస్కృతమందు వారికి అవధిలేని అభిమానము, అభినివేశము. వారు సంస్కృతకావ్యకనుమ సౌందర్య సారభూషకరందాలను ఆలోకించినారు, ఆఘ్రాణించినారు, ఆస్వాదించినారు. గీర్వాణవాణిని కావ్యపారిజాతములతో నలంకరించిన మహాకవిపండితుల ఆలంకారికుల జీవితములందలి రమణీయములైన ఘట్టములను గ్రహించి తమ ప్రతిభాపాండిత్యముతో వానిని కమనీయకావ్యములుగా మలచినారు. ఇట్లు మలచిన వానిలో ‘పద్మావతీచరణచారణచక్రవర్తి’ అను పద్యగేయాత్మకమైన నాటిక ప్రథమమున పేర్కొనదగినది. మూడురంగము

లున్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు — పద్మావతి, జయదేవుడు, వరాహరుడు, లక్ష్మణసేనుడు, మహేశ్వరభట్టు, వాసుదేవదీక్షితులు, నీలకంఠముఖి, డిమావతి, ధోయికవి, గోవర్ధనాచార్యులు.

శ్రీకృష్ణభక్తుడును, గీతగోవిందకావ్యకర్తయును అయిన జయదేవ మహాకవి జీవితమునందలి ఒక రమణీయ ఘట్టమును ఈ నాటిక చిత్రించుచున్నది. జయదేవునకు 'పద్మావతీ చరణచారణచక్రవర్తి' అను బిరుదము ప్రసిద్ధము. ఈ విషయము ఆశని—

“వాగ్దేవతా చరితచిత్రితచిత్రపద్మా

పద్మావతీచరణచారణచక్రవర్తి

శ్రీవాసుదేవరతికేశికథాసమేత

మేతం కరోతి జయదేవకవిః ప్రబంధమ్” అను శ్లోకము

వలన విదితమగుచున్నది. జయదేవుని భార్య పద్మావతి. పద్మావతీచరణచారణచక్రవర్తి అనగా 'పద్మావతి పాదములచే నాట్యము సేయించుటయందు నేర్పరి' అని అర్థము. జయదేవునకు ఈ బిరుదమెట్లువచ్చినదో, అది యెట్లు సార్థకమో ఈ నాటిక చక్కగా చిత్రించుచున్నది.

గౌడలక్ష్మణభూపతి సభలో జయదేవమహాకవి తన గీతగోవిందకావ్యమును గానముచేసి, విశేషసన్మానములతోపాటు 'పద్మావతీచరణచారణచక్రవర్తి' బిరుదును పొందుటయు, సన్మానవిశేషములను తన భార్య పద్మావతికి వివరించి, మణి నూపురములను బహూకరించిన మహారాజ్ఞి అభిమతానుసారము వానిని జయదేవుడు భార్యకలంకరించి ఆమెచే నాట్యము సేయించుటయు ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

తన పేరును తొలగించవలసినదని పద్మావతి ఎంత బ్రతిమిలాడినను వినక జయదేవుడు తన కావ్యమున ఆమెపేరు పేర్కొన్న — 'పద్మావతీ చరణచారణ చక్రవర్తి' — 'జయతి పద్మావతీరమణ' — 'విహిత పద్మావతీ సుఖసమాజే' అను మూడు సందర్భములును సభలో రాజకుటుంబి విశేష సన్మానాదరణములకు పాత్రమగుట ఈ నాటికయందలి రమణీయాంశము.

ఈ రూపకమందలి సంభాషణలు కమనీయత్రైలిలో కవికాశ్మకముగా సాగినవి. సంక్షిప్తతను సంతరించుకొన్న సంవాదములు అభినయానుకూలముగా రూపుదిద్దుకొన్నవి.

నాటికలోని రెండవరంగమందు — రాజసభా సన్నివేశములో కవి పండితులు వేలిబుచ్చిన సందేహములు, సమాధానములు, ప్రశ్నలు, వివరణలు శ్రీ శివశంకరస్వామివారి కూలంకష సాహిత్యశాస్త్ర పరిజ్ఞానమును, సునిశిత విమర్శనాపటిమను సువ్యక్తము సేయుచున్నవి.

ఈ నాటికయందలి మనోహరవర్ణనలకు ఒకటి—రెండు ఉదాహరణములు. జయదేవుని “హస్తగతమైన నిలకాశేయబద్ధ మనోజ్ఞ ప్రబంధమ్ము” “రాధికా దృఢ పరీరంభమందున్న గోవిందు”ని పోలియున్నదట. “లలితమణిమయ భూషణాలంకృతమైన పద్మావతి తనూలత, “పల్లవితయైన వాసంతపల్లవోలె - కాణితంబై పవుప్పేమి శరమువోలె” భాసించినదట.

ప్రతిపాత్రయు హృద్యముగా పోషింపబడినది ఈ నాటికలో. జయదేవుడు ఘోషకాళిగా, మధురగాయకుడుగా, వినయశీలుడుగా, పద్మావతీ ప్రణయమూర్తిగా, పరాశరాస్తమిత్రుడుగా, కవిపండిత విధేయుడుగా చిత్రింపబడినాడు. పద్మావతి లలితకళాభిజ్ఞుగా, ప్రేమమూర్తిగా, పద్మావతీభక్తురాలిగా, భర్తృహృదయానుకూలగా కనులముందు నిలుచును.

తేటగీతులతో, ఆటవెలదులతో, సీసకందములతో, మంజరీద్విపదలతో ఈ నాటిక యందలి రెండురంగములు సాగును. మూడవరంగమున పీనికతోడు ముత్యాలసరములు ప్రవేశించుటతో నాటికలో గేయత్వ మధికమగును. మంజరీద్విపదలతో మారాకులు హత్తివ గానాంశము, ముత్యాల సరములతో మొగ్గలు తోడుగును. ఏమైనను పద్యగేయాత్మకమైన ఈ నాటికయందు పద్యమే బహుళము. గీతగోవిందమందలి కొన్ని శ్లోకములను, అష్టపది పంక్తులను ప్రయోగించుట జాచి తీఖాసురమై నాటకీయతను ఇనుమడింపజేయుచున్నది.

అనేక నగరాలలో అనేక పర్యాయములు ప్రదర్శితమై కళాహృదయుల కవిపండితుల ప్రశంసలకు పాత్రమైనది ఈ నాటిక. దీనినిగూర్చి మరికొన్ని వివరములను అనుబంధము (1-క) నందు చూడనగును.

ప్రధానముగా ప్రాచ్యసాహిత్య పఠనము వలననే, అందును గీతగోవిందము వంటి గేయకృతుల ప్రభావముచేతనే శ్రీ శివశంకరస్వామివారు పద్యగేయనాటికా రచనకు పూనుకొన్నారనుటకు నా ‘పద్మావతి చరణచారణచక్రవర్తి’ ఒక నిదర్శన మనవచ్చును.

దీక్షితదుపాత :

పదునారవ శతాబ్దికి చెందినవారును, అఖిలవిగమధర్మశాస్త్ర పారంగతులును అయిన అప్పయదీక్షితుల జీవితమునందలి ఒక ఘట్టమును రసాత్మకముగా చిత్రించు ఈ నాటికను శ్రీ శివశంకరస్వామివారు రచించినారు. అనుశ్రుతముగా వచ్చు ఒక ఐతిహ్యరేఖనుగ్రహించి సమగ్రసుందరమైన ఈ రూపక చిత్రమును నిర్మించినారు శ్రీ స్వామివారు. మూడురంగములుగల ఈ నాటికయందలి పాత్రలు—మంగళాంబ, చంద్రమౌళి, సరసవాణి, మరకతవల్లి, అప్పయదీక్షితులు.

అప్పయ దీక్షితుల కుమార్తెయు, బాల్య వితంతువును అయిన మంగళాంబయు, అప్పయదీక్షితుల శిష్యుడైన చంద్రమౌళియు పరస్పరము ప్రేమించుకొని వివాహమాడవలెనుకొనుటయు, అందుకు దీక్షితులు మొదట వారి పివాహమును శాస్త్రప్రకారము సమర్థింప యత్నించుచు చివరకు సంప్రదాయ వృద్ధాచార బ్రాహ్మణ్య ధర్మములే ప్రధానమని వారి పరిణయమునకు సమ్మతింపక పోవుటయు, భగ్నప్రేమికుడైన చంద్రమౌళి గుర్భాజ్ఞను తలదాల్చి నేకున్నానమునకే వెడలిపోవుటయు చిగురించిన ఆశలు తెగిపోగా మంగళాంబ కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించుటయు ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

విషాదాంతమైన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు ఎంతో జాగరూకతతో చిత్రితములైనవి. అప్పయదీక్షితులు ధర్మశాస్త్రవేత్తగా, ఆదర్శాచార్యుడుగా, విద్యార్థివిగా, పరమకారుణికుడుగా సహృదయుల ప్రశంసల పండుకొనును. దీక్షితుల పాత్రలో శ్రీ శివశంకరుల శాస్త్ర పరిజ్ఞానము, మానవతాత్పర్యము ప్రతిబింబించును. సరసవాణి మానసిక శాస్త్ర పరిజ్ఞాతగా, కరుణాస్వాంతగా, చతురభాషిణిగా, మానవతామూర్తిగా కనులముందు కదలాడును. మంగళాంబా చంద్రమౌళులు ప్రణయమూర్తులుగా సాధువర్తనులుగా సంగీత కవికా కళా సాధకులుగా అమాయికులుగా చివరకు విషాదనాయికానాయకులుగా కన్నీరు తెప్పింతురు.

సంక్షిప్తములును, అభినయానుకూలములును అయిన సంభాషణలు రసస్ఫూర్తికై అక్కడక్కడ ఆగుచు సాగినవి. పద్యగేయాత్మకసంవాదము లింత మధురముగా సరళముగా సాగిన సందర్భములు గేయనాటికలలో అరుదుగా కనిపించును. సన్నివేశములందు ఏ విషయము నెక్కడ చెప్పించ

వలయునో అక్కడ చెప్పించు నిర్మాణ శిల్పము ఈ రూపకమున అడుగడుగున విశదమగును. ఉదాహరణమునకు - అప్పయదీక్షితుల ముగ్గురు కొడుకుల ప్రసక్తి, అల్లుని ప్రసక్తి రెండవరంగము చివర ఒక్క ముక్కలో దీక్షితుల ముఖతః బియ్యపుడును. అంతకు ముందును ఆ తరువాతను వారి ప్రసక్తి అగుపడదు.

ఈ నాటికయందు అక్కడక్కడ విద్యుల్లతలవంటి వర్ణనలున్నవి. 'ఉదాహరణమునకు —

“హంసకమ్ములు లేని నీ యడుగుదోయి
అలికిడి రవంతలేక జలాశయమ్ము
నందు విహరించుచుండు రాయంచనడక
నను కరించెను మంగళా ! అందమందు”

అను మంగళాంబి 'అడుగుదోయి' అభివర్ణనమును

“నాకలోకాంగనా వీటికాకిరండ
మండితోన్నత నవసుధా ఖండమట్లు
విరియుచున్నాడు శశి యుడువీధియందు
కళలు త్రిజగదుద్దీపనకారణుండు”

అను చంద్రవర్ణనమును పేర్కొనవచ్చును.

'దీక్షితదుహిత' యందు తేటగీతులు, ఆటవెలదులు, మంజరీ ద్విపదలు ముత్యాలసరాలు మున్నదు గేయములేకాక కొన్ని సంస్కృత శ్లోకములు, సంస్కృత వాక్యములు కూడ ప్రయుక్తములైనవి. మంగళాంబి, అప్పయదీక్షితులు, చంద్రమౌళి పాత్రల ముఖతః వీనిని పల్కించుట పాత్రాచిత్యము. ఈ నాటికయందలి 'స్వరమేళ' కల్పనము శ్రీ శివశంకరస్వామివారి నాటికీయతా శిల్ప నైపుణ్యమునకు నిదర్శనము. రసోత్పత్తికి అది కావించు దోహదము అసాధారణము.

ఈ నాటికారచనాకాలమునాటికి కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులు గారు ప్రారంభించిన వితంతువివాహోదిసాంఘికసంస్కరణోద్యమాలకు ఇతోధికమైన ఆదరణమేర్పడి ప్రాచుర్యమునందుకొన్నవి. ముఖ్యముగా

అప్పటి రచయితలలో వలుపురు ఈ సంస్కరణోద్యమమునకు తాపటగ నిలిచిరి. శ్రీ శివశంకరస్వామివారు తమకంటె మూడు శతాబ్దములక్రితము జరిగిన ఈ ఘట్టమును చిత్రించుట వారి సంస్కరణాభిలాషను వ్యక్తము చేయుచున్నది.

ఈ నాటిక కవిసమ్రాట్ శ్రీ విశ్వనాథ పత్యనారాయణగారికి అంకిత మగుటలోని ఔచిత్యము గమనార్హము.

కవిప్రియ :

పద్యగేయాత్మకమైన ఈ నాటికయును శ్రీ శివశంకరస్వామివారిదే. సంస్కృతమందలి బిల్వణచరిత్ర, విక్రమాంక దేవచరిత్రములనుండియు, జన ప్రసిద్ధ గాథలనుండియు కొన్ని అంశములు గ్రహించి రసోచితముగా మార్పులు చేసి శ్రీ స్వామివారు ఈ రూపకమును నిర్మించివారు. ఐదురంగములున్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - యామినీదేవి, కేరళి, మందారమాల, బిల్వణభట్టు కోటిపాలుడు, రాజు (మదనభూపతి), రాజగురువు, అమాత్యుడు.

కవితాకళాకోవిదులును, నిర్మలానురాగమూర్తులును అయిన యామినీ బిల్వణుల ప్రణయగాథను చిత్రించు నాటిక కవిప్రియ.

తన కూతురు యామినీదేవికి సాహిత్యశాస్త్రమును, కవితారచనను నేర్పవలసినదిగా కాశ్మీరదేశ నివాసియును, విద్వత్కవియును అయిన బిల్వణుని రాజు మదనభూపతి దేశికునిగా నియమించుటయు, యామినీబిల్వణులు పరస్పరము ప్రేమించుకొనుటయు, ఈ విషయమును తెలిసిన రాజు, బిల్వణుడు చేసినది అంతఃపుర ద్రోహమని యెంచి అతనికి శూలవేధ శిక్షను విధించుటయు, చివరకు యామినీ ప్రార్థనను మన్నించి, వారి నిర్మలానురాగమును గ్రహించి, బిల్వణుని శిక్షను నిషేధించి, అతనిని రాజ మర్యాదలతో నలంకరించి తీసికొని రావలసినదిగా కోటిపాలునాజ్ఞాపించుటయు ఈ నాటికయందలి కథ.

ఈ నాటికకు 'కవిప్రియ' అను పేరు పెట్టుట సముచితముగానున్నది. యామినీ బిల్వణులలో యామినీయే ప్రణయమును తీగసాగించుటలో ప్రథమ స్థానము వహించినది. 'కవిని కవిరాజు' చేసిన కమ్రమూర్తి ఆమె. అందుకే శ్రీ శివశంకరులు ఆమెను కవినోట —

“సరసభంగిని గురుశిష్య సంప్రదాయ
భింధషరివర్తన క్రియా ప్రవణమూర్తి
ప్రణయజీవి కవిప్రియా ప్రథమమూర్తి”

అని మొట్టమొదటిసారిగా పలికించినారు.

“అవనిపతిపుత్రికా నామమైనగాని
కలిసిపోవును విస్మృతిగర్భమందు
కాని అక్షయ్యమగునాథ, కనకవర్ణ
రంజితంబు కవిప్రియా రమ్యగాథ”

అని యామినినోట కూడ కవిప్రియ అనిపించినారు.

సరసమధురములును, సంతోష మందరములును సంగీతాభినయాను కూలములునయిన సంభాషణలను నడిపించుచు, సందర్భోచితముగా బిల్వణీయము నందలి రసమయ శ్లోకములనుటంకించుచు శృంగారరసబంధురముగా కవిత్వా కళా కమనీయముగా వివిధ చృందోమహితముగా ఈ నాటికను రచించి కవిలోక ప్రియులైన యామినీ బిల్వణులను సంతోకమునందు నిలిపినారు శ్రీ శివశంకర స్వామివారు.

ఈ నాటికలోని కాశ్మీరదేశాభివర్ణనము శ్రీ స్వామివారి భాగోళిక పరిజ్ఞానమును, ప్రకృతి వర్ణనా వైపుణ్యమును ప్రదర్శించుచున్నది.

ఈ ‘కవిప్రియ’ను శ్రీ శివశంకరస్వామివారు తమకు ఆస్మిత్యములును సత్కవులునయిన శ్రీ నోరినరసింహశాస్త్రిగారికి అంకితముచేయుట ఒక విశేషము.

పదాంకము :

కల్పిణుని ‘రాజతరంగిణి’ ఆధారముగా. శ్రీ శివశంకరస్వామివారు ఈ ‘పదాంకము’ను వ్రాసినారు. క్రీ శ. ఎనిమిదవ శతాబ్దికి చెందిన ఒక కాశ్మీర ప్రభువు జీవితమందలి ఒక ఘట్టమును చిత్రించురూపకము ‘పదాంకము’. ఇందలి పాత్రలు లలితాదిత్యుడు, బంధరకుడు, సువర్ణప్రభ, మహావద్ద, నీలలోచన, మనోరథుడు, బ్రాహ్మణబృందము, పరివారజనము.

కాశ్మీరదేశప్రభువైన లలితాదిత్యుని అతివేలమైన విషయతాల్పము

అతని ప్రియురాలి (నీలలోచన) పదాంకచిహ్నితమైన దుకులమును ధరించు కొను స్థితికి దిగజార్చినగాథ ఈ నాటికలోని వస్తువు.

ఈ రూపకమున రాజు కామశంక్రాభిషిక్తుడుగా, నృత్యగాన పానమత్తుడుగా, కూటనీతికళలుడైన చాటుకారుని కీలుబొమ్మగా, విశ్వశ్రావ్యాణ ప్రజాదూషకుడుగా, లాసికాదాసుడుగా చిత్రింపబడిన తీరు హృద్యము.

అంతస్సూత్రమునకు భంగమురాకుండ సంభాషణలను సహజమందరముగా గద్యముకన్నను మలభముగా పడపుటలో శ్రీ శివశంకరులు అగ్రగేసరులు. వారికి గల కవితావేశము, భాషాపటిమ, రచనాశిష్టుము, భావనాబలము. రూపకనిర్మాణ వైశారద్యము అనన్యసాధారణము. ఏకాదృశలక్షణములు వారి వ్రతి పద్యగేయ నాటికయందును స్పష్టముగా గోచరించును

నాయక రాజనర్తకియగుటచేతను, నాయకుడు లలితకళా విదోదియగుట చేతను, నృత్యములతో గానములతో బృందగీతులతో వాద్యవిశేషములతో నాట్య వేషములతోనిండిన ఈ నాటిక ప్రదర్శనలో ప్రేక్షకులను రసావందతస్మయములను చేయుచు గేయనాటికా ప్రాశస్త్యమును ముక్త కంఠముతో చాటును.

మంజరీద్విపదలతో, గేయములతో, సంస్కృతశ్లోకములతో, తేటగీతులతో, ఆటవెలదులతో సాగిన ఈ నాటికలో ఐక్యత్రయము (Three unities) పాటించబడినది.

చండిదాసు :

ప్రసిద్ధ వంగకవియైన చండిదాసుని విచిత్ర ప్రణయగాథను చిత్రించు ఈ రూపకమును సాహిత్యసంగీతకోవిదులు శ్రీ శాలాంత్రిపు రజనీకాంతరావుగారు రచించినారు. ఐదురంగములుగల ఈ రూపకమునందలి పాత్రలు - చండిదాసు, నకులదాసు, రామిని, పూజారులు, ధర్మకర్తలు, సాంఘికులు. రజకజనము.

రాధాకృష్ణుల మధురభక్తి ప్రణయముతో తన చిత్రసంస్కారమును పెంపొందించుకొన్న భక్తకవి చండిదాసు అతని ప్రియురాలు 'రామిని' అతనికి శ్రావ్యాస్వరూపిణి. దివ్యమూర్తి. భౌతికములైన సంప్రదాయములకును, మూఢవిశ్వాసములకును బలియై, దివ్యత్వమును అర్థము చేసికొనలేని ఛాందసులైన శ్రావ్యాణులు ఎంత అపార్థము చేసికొన్నను, చండిదాసు లోకాతీతమైన

తన ప్రణయమును మానుకొనక తన ప్రణయినితో ఎటకో వెడలిపోయినగాథ ఈ నాటికకు వస్తువు.

పద్యగేయాత్మకమైన ఈ నాటికయందలి కథను, సంభాషణలను సంగీతాశ్టకముగా నిర్వహించినారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు. నీరసత, ఋష్కత, మచ్చుకైనను కానిపించదు. గేయములు కవితామగంధిలములై, ఆలంకారిక శైలి సముద్భిత్తములై పాగినవి.

“మనప్రేమ

సన్యసించరద్ర భూములలో

ప్రభవించి ప్రభవించి

నమ్రమరుసీమమగునో

కమ్రసుమధామ మగునో

మన ప్రేమ.....

కల్లోలినీ తరంగములన్

పయనించి పయనించి

శీర్షసికతాద్రియగునో

పూర్ణకలకాబ్ధియగునో

మన ప్రేమ.....

కాలగాఢాగ్ని కీలలలో

తపియించి తపియించి

దగ్ధ తరుకాండమగునో

ముగ్ధమధుభాండమగునో”

వంటి గేయపంక్తులు సంగీతసాహిత్యములు సరసముగా సమ్మేళనముపొందిన ఈ నాటికయందలి రచనకు ఉదాహరణములు.

చండిదాసు అడినమాట, పాడినపాట అతనిని రసవత్కవిగా నిలబెట్టుచున్నవి. అతడు రామినిని ‘జన్యరాగిణి’, ‘జగజ్జనని’, ‘అనంతప్రేమఖని’, జీవననందిని’, ‘సాధర్యస్వరూపిణి’ ‘చకితరవి శశితారకా ప్రభావ్యాపిని’, ‘విశ్వసుందరి’, ‘వేదమాత’ ‘గాయత్రి’ అని సంబోధించిన సరణి అతని విశ్వప్రణయమును, భక్తిమార్గ వైశిష్ట్యమును అభివ్యక్తము నేయుచున్నవి, రామిని ‘చదువు

లెరుగనట్టి'దైవము. పేదరాలై నను 'పంకజాంగవ'గా మరచుకొని, 'ఆకలంకతేజో' ఘనుడై 'న ఆ 'ప్రభాకరమూర్తి'ని అందుకొనగలిగినది.

ఈ నాటికయందలి సంస్కృతశ్లోకాలు, శ్లోకపంక్తులు, దేవాలయ దివ్య వాతావరణమును చక్కగా కల్పించుచున్నవి. ఇందలి బృందగీతములు కథా గమనమును సంగీతమందరముగా నిర్వహించుచు, పన్ని వేళ తీవ్రతను సాధించుచు, పాత్రల చిత్తవృత్తులను రసరమ్యముగా వ్యంగ్య స్ఫూర్తితో వ్యాఖ్యానించినవి. పూర్వరంగమునందలి బృందగీతియందు, వాల్మీకి, కాళిదాస, జయదేవుల పంక్తిని చండిదాసుని పేర్కొనుట ఆతని కవితా భక్తివ్యక్తిత్వముల ప్రామాణికతను ప్రస్ఫుటీకరించుటయే. ఉత్తర రంగము "మాధవదేవుని మధువనము జగము రాధా రమణీ జీవనము" అని చండిదాసుని భక్తితత్వమును ప్రతిపాదించినది.

కందములతో తేటగీతులతో గేయములతో 'తారస్థాయి'లో సాగిన ఈ నాటిక 22-2-1941 నాడు మద్రాసు రేడియో కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనది.

లకుమాదేవి :

ఇదొక విషాదాంతనాటిక. రచన శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారిదే. "శ్రీ భావరాజు వేంకటాద్వైతరావుగారు, కొన్ని చరిత్రాధారములపై ఉహించి కల్పించిన కథ - ఈ నాటికకు ఆధారము" అని నాటికారంభమునకు ముందే తెలిపినారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు.

నాలుగురంగములున్న ఈ చారిత్రక నాటికయందలి పాత్రలు - కుమార గిరి, కాటయజేమన, లకుమ, వంది మాగధబృందము, మరికొందరు స్త్రీ పురుషులు. ఆయాసందర్భములందు కథా కథనబృందము, వదంతిబృందము ప్రయుక్తములైనవి.

కర్పూరవసంతరాయలు కుమారగిరి ప్రభువును వలచివలపించుకొన్న నర్తకి లకుమ. లకుమావసంతరాయల ప్రణయమునకు ఈరసపడి కొందరు లేవ దీసిన వదంతులకు కుమారగిరి వశుడై లకుమను మేడమీదినుండి దూకి సౌశీల్యమును ప్రకటించుకొనుమని అజ్ఞాపింపగా ఆమె తన స్నిగ్ధ ప్రణయమును నిరూపింపనెంచి మేడమీదినుండి దూకి గుండెలో బాకుతో పొడుచుకొని ప్రాణములను వదలును. ఈ నాటికా కథాసారమిది.

ఈ నాటికయందు బృందగీతులను కథాకథన బృందమును ప్రయోగించి శ్రీరజనిగారు కథను సంగీతాత్మకముగా నడిపించినారు వసంతిబృందము ద్వారమున కథలో ఒక మలుపును స్వల్పవ్యవధిలో సాధించినారు. ఇది గేయ నాటికా ప్రయోగ కోవిదులకుగాని అందని అంశము. కుమార నృత్యసన్నివేశము జరుగగానే 'జయతి మహిమాలోకాతీతః' అను చారిత్రక సంస్కృత చాటుశ్లోకమును పేర్కొనుటచేత నాటికకు ఒక చారిత్రక వాతావరణము, గాంభీర్యము సిద్ధించినవి. ఈ నాటిక యందలి మొట్టమొదటి బృందగీతి నాందీశ్లోకమువలె కథా మూలము చేసినది.

ఈ నాటికయందలి - "విషాదమేమాంబు పూర వికిర కేశపాశముతో.

హృదయము చిదికిన ఏ సతి వదనమో ఆకాశము.

జగదరిష్ట కారియైన ధూమకేతువాలమో,

చిన్నహృదయ రక్తరాగరంజిత కరవారమో,"

వంటి పంక్తులు కవితాత్మకములు గేయములతో కందములతో ఆట వెలదులతో తేటగీతులతో సాగిన ఈ నాటిక "వినువారికి కనువారికి హృదులు కరగు ఆర్ద్రగాఢ"

బిల్లిడీయం :

పద్యగేయాత్మకమైన ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీమల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు ఆకాశవాణి ప్రసారముపొందిన ప్రప్రథమగేయరూపకము బిల్లిడీయమే అని డా॥ పి ఎస్ ఆర్ అప్పారావుగారు తమసిద్ధాంతగ్రంథము నందు తెలిపినారు.¹

ఐదు దృశ్యములుగా విరిసిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - మదనాభిరామనృపతి, యామినీపూర్ణతిలక, మంత్రి, ముగ్గురు పండితులు, బిల్లిణకవి, కింకరుడు.

ప్రసిద్ధ సంస్కృత కవియైన బిల్లిణుడును మదనాభిరామనృపతి కుమార్తె అయిన యామినీ పూర్ణతిలకయును పరస్పరము ప్రేమించుకొని, విమలానురాగముతో విషమపరీక్షలనెదుర్కొని వివాహము చేసికొన్న ప్రణయగాఢయే ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు ఈ నాటికయందు సంక్షిప్తములును మనోహరములును అయిన వర్ణనలు చేసినారు తెరవెనుకనున్న యామినీ పూర్ణతిలక — “మరుగువడిన గంధకుసుమ మట్టుల” ఉన్నదట. అమె మూర్ఖపోయినపుడు — “శారదనీరద శకలము”వలె నున్నదట ఇందలి గేయములు అవేశముతో అంత్య ప్రాసలముకై యింపులనో నడిచినవి. శబ్దము యొక్క బరువును పరిమళమును నాదసౌందర్యమును తెలిసిన కవికిల్పి శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు.

“స్వప్న సీమలో గుప్తకోరకము

రక్తతొలుక మేల్కొన్నదిలే

అప్రయత్నముగ ముక్తప్రణయము

గట్లనొరసిపొంగె తెనులే”

పంటి పంక్తులు గేయగత్యావేశసౌందర్యములకు ఉదాహరణములు.

నాటికాదియందున్న ‘ప్రవేశిక’ లోని కుసుమకోమలి, భృంగరాజముల ప్రణయగానము, సూత్రధారి ప్రవేశము, భరతవాక్యమందలి పుండ్కిరిల వికాంగనల గానము ఈ శ్రవ్యగేయనాటికకు ఒక ప్రత్యేకతను ఆపాదించుచు రచయిత ప్రయోగకౌశలమును నిరూపించుచున్నవి. శృంగారరసతరంగితమైన ఈ నాటికలో ఆద్యంతములందు ప్రణయపాత్రములను ప్రయోగించుట ఔచిత్య మనోహరము కందములతో, బృందగీతులతో, ద్విపదలతో, వియోగినీవృత్తములతో, చతురస్రాది గతులలో సాగిన గేయములతో నడిచిన ఈ నాటిక రసరమ్యము

రాగహృదయం :

ప్రభా-అశ్వఘోషుల భగ్నప్రణయమును చిత్రించు ఈ నాటికను శ్రీ కేశవకుర్తి వీరభద్రాచారి (ఆచారి), శ్రీ పురాణపండ సూర్యప్రకాశ దీక్షితులు. (‘ఉపశ్రీ’) గారలు కలిసి రచించినారు. గేయపద్యాత్మకమైన ఈ నాటికయందు వసంతోదయం, కళానిలయం, వల్లరీవసం, జౌద్ధవిహారం, శిశిర సంధ్య అను కథా ప్రధానాంశ సూచనాత్మకమైన ఐదుభాగములున్నవి. అశ్వఘోషుడు, ప్రభాదేవి, ధర్మసేనుడు, గౌతముడు, రాగిణి ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

శ్రీయుతులు ఆచారి, ఉపశ్రీగారలు రసవత్కవితాభిషిక్తులు. ఈ నాటికయందేలి లలితపదప్రయోగము, శయ్యాసౌభాగ్యము అలంకారికరచనా విన్యాసము వారి ప్రతిభావ్యుత్పత్తులకు అక్షరసాక్ష్యములు. ఈ నాటికలో ఎడనెడ పూర్వకపుల పదప్రయోగ వైచిత్రీ పరిమళించుచుండును. ఇందలి దీర్ఘసమాసములతోడి వర్ణనలు పాత్రోచితములు. ఉదాహరణకు—

అశ్వమేధుడు కవి ఆతని ప్రియురాలు ప్రభాదేవి—

“వసంతరాగసుషమోజ్జ్వల

బాలరసాల శాఖకావాస

లతావినుత ప్రసవాసవ

మత్తచలద్విరేఫమాలా

సదృశప్రభాలక” యట

ఆమె “అతిలోక మనోజ్ఞభావ

భంగ్యంతర వ్యంగ్యవైభవ

రసాంచిత కావ్యకథా సరోజవత్రాంత

తుపారబిందుకళికావృత డివ్యలోచన” యట. ఈ మనోహర సమాసములు గేయసరస్సులో వికసించిన విశాల - ‘ఉత్పల’ దళములు ఇక ప్రభాదేవి అశ్వమేధుని—

“పరిహసితయమునాలోలలావణ్య

లహరీవిహరిత జటాజూట

పరవళితగాంగతరంగ వీచీశీకర

విలసితవాక్కుధావూర” అని సంబోధించినది ప్రభాదేవి - అశ్వమేధుల కళాప్రదర్శన సందర్భమున వెలసిన ఈ సంగీత సాహితీవిలసద్వర్ణనలు రమణీయములై రచయితల జౌచితీస్ఫూర్తిని ప్రకటించుచున్నవి. ఈ నాటికయందలి వాల్మీకి శ్లోకములు అశ్వమేధుని కవితావాతావరణమును కనుల ముందు నిలుపును. నాటికాదిలోనున్న ప్రకృతివర్ణన పాత్రల స్థితిని, రసమును వ్యంజించుచున్నది. సేవభ్యుత్పందగానములు కథాగమనదోహదకామ్యులైనవి. నాటికాంతమునగల భరతవాక్యములోని “కళాతపస్వి నిరంతరాతిలోక సౌంద

ర్యాన్వేషణలో ఉదాత్తరచనలు ఆవిర్భవిస్తాయి.” అను మాటలే ఈ నాటిక అందించు సందేశము.

తేటగీతులతో, కందములతో, ఉత్పలవృత్తములతో, త్ర్యసాదిగతులతో నడచిన గేయములతో రవళించిన ఈ రాగహృదయం భీమవరము కళాకాలం ‘సంస్కృతి ఉత్సవాలలో 24-11-1955 నాడు రచయితల పర్యవేక్షణలో ప్రదర్శింపబడినది; ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనది

రుద్రమదేవి :

‘రుద్రమదేవి’ నాటికను రచించినవారు విఖ్యాత విద్యవత్సవులు ‘కరుణాశ్రీ’ శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్య కావ్యిగారు.

కాకతీయ సామ్రాజ్ఞి రుద్రమదేవి నేతృత్వమున కాకతీయ వైవికులు దేవగిరివల్లభుడైన మహాదేవరాజు నోడించిన వీరఘట్టము ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము. ఇందు రెండేరెండు పాత్రలు - రుద్రమదేవి, మహాదేవరాజు. ఈ నాటికలో అత్యధికభాగము బృందగానముల ద్వారామునను, నటీమాత్రధారుల వ్యాఖ్యాన గానద్వారమునను నడచును. చిట్టచివరకు మాత్రము రుద్రమాంబ - మహాదేవరాజు పాత్రల సంభాషణలు ప్రత్యక్ష సంవాద సరణిలో సాగివవి.

వీరరసాత్మకమైన ఈ నాటికయందలి పద్యగేయములు కరనాలభారము, భేరినినాదాలను, మణికిరీటాల తళతళలను సంతరించుకొని ఉత్సాహోవేగములతో, ఉరకలెత్తుచున్నవి. ఇందలివర్ణనలు రమణీయభావనోద్ధీప్తములు. ఉదాహరణ మునకు-

“ఏకశిలకోటలోని ప్రత్యేకశిలయు
ధీరగంభీరగతుల రాత్రింబవళ్ళు
గానమొనరించు గద్గదగళమువెత్తి
రాణిరుద్రమ్మ కార్యదై ర్యాలగాథ”

“కాకలెత్తువీరరసము కాకతి గణపతిదేవుడు

వీరము వెన్నంటివచ్చు విజయశ్రీ రుద్రమాంబ” వంటి పద్యగేయములు వీరరసభేరిని మ్రోగించుచున్నవి; వీరతామూర్తుల రక్తక్షత్తివి వ్యక్తీకరించుచున్నవి. ఆంధ్రసామ్రాజ్ఞి రుద్రమ భద్రపీఠివై కూర్చున్నప్పుడు -

“వేయిస్తంభాలకోవెలలోని | ప్రతిరాయి తీయతీయని కలల” తేలిపోయినదట !
శిల కలగమట భావవారమ్యము.

“జాతీయకేతన శ్వేతవారాహోగ్ర
దంష్ట్రాప్రథలు మింట తాండవించినయట్లు
శ్రీ స్వయంభూస్వామి చికిలి చిచ్చులున్న
చటులకాలానలచ్చటలు గురికినయట్లు
ఏకవీరాదేవి భీకరభ్రుకుటీత
రంగభంగిమములుప్పొంగి పొరలినయట్లు
కాకతమ్మకరాళ కంఠహుంకారాలు
విశ్వరూపముదాల్చి వెల్లివిరిసినయట్లు”

కాకతీయుల దళాలు ముందుకు కదలినవట. కవితారససిద్ధులైన ‘కరుణశ్రీ’
కలములోని బలమిది.

గేయములతో తేటగీతులతో సీసములతో కదనుత్రొక్కిన ఈ నాటిక
26-9-1963 నాడు ఆ కాళవాణి విజయవాడ కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైనది.

(గేయనాటికలు)

పలితకేశము :

పద్యముగాని గద్యముగాని ఏమాత్రము లేకుండ గేయైకముగా రచింప
బడిన మొదటినాటిక ‘పలితకేశము’. తెలుగులో గేయనాటికకు శ్రీకారము
చుట్టిన శ్రీ శివశంకరస్వామివారి కృతి ఇది.

భారతదేశమునందు బౌద్ధమతము బహుళవ్యాప్తముగానున్న కాలము
నాటి గాథ ఈ నాటికయందలి వస్తువు. ఇందలి పాత్రలు మఖాదేవప్రభువు,
విశాఖ, ఉపాలి, ఈనాటిక. ఒక మనోహర సుందర సన్నివేశము. అత్యంత భోగైక
జీవి మిథిలానగర మఖాదేవప్రభువు నిజరాజ్ఞిదర్శనార్థమై త్వరితముగా పోవెంచి
అలంకరించుకొను సందర్భమున తన తలయందలి పలితకేశమునుజూచి, శరీర
మహాశ్వతమని విరక్తి చెంది, బౌద్ధధర్మము స్వీకరించి సన్యాసియగుట ఈనాటిక
యందలి కథ. స్వల్పమైన ఈ కథను శ్రీ శివశంకరస్వామివారు నాటికగా
మలచిన తీరు హృదయంగమము, కళాత్మకము, భావోద్దీపకము.

ఆ నాటిక యందు మఖాదేవుని భోగపరత్వమును, అలంకార వ్రయత్నమును కన్నులకు కట్టించినారు శ్రీ శివశంకరస్వామివారు. మఖాదేవుని అలంకర దార్శము పాటలీపుత్రమువారు 'వివిధపరిమాణా కృతుల్ గల' విమలరర్పణములు పంపివారట. అతడుప యోగించు తెల్లదువ్వెనలు - "వింధ్యభూధరవనమదవ్వంజేరమమ్ముల దివ్యదంత వినిశ్చితము" లైనవట. అతడు వాడుకొను సుగంధ తైలములు - "కోసలదేశ వివిధారామసీమలలో మనోజ్ఞ ప్రసవసారముచుండి తీసిన" వట. ఆ సుగంధద్రవ్యములు పరిమళము తరగకుండ "రమ్యచందనవేటికాంతర్గత మనోహర కాచ పాత్రికలందు" భద్రపరచబడినవట. ఆ ప్రభువునకు 'ఉపాలి' యనునామె కేశ సంస్కృతి నేయును. ఒక యవనజాల అద్దము పట్టును. మథ ద పాదపీతము తెచ్చును. మద్రచామః వాహిని మందమందముగ విసరును విశాఖ యనునామె పాట పాడును. ఇంతర క్రితో భోగమనుభవించు మఖాదేవుడు ఒక్కడములో స్వీయ పలితకేశదర్శనమాత్రమున విరక్తుడై సన్యాసియగుట - అదియును తన రాణియొద్దకు పోవుటకు ముందు- అన్నదే ఈ నాటిక చిత్రించిన రమ్యాంశము. శ్రీ శివశంకరస్వామివారు మఖాదేవుని రక్తినుండి విరక్తికి మరలించి నాటికలో రసాంతరస్థితిని సృష్టించిన వైసము ప్రశంసాపాత్రము.

ఈ నాటికయందలి వర్ణనలు సంక్షిప్తమనోహరములు. పలితకేశములతోడి ధవళశిరస్సును 'హిమాలయ శిఖి' తో ఉపమించుట మిక్కిలి రమణీయము.

“నిజగళంబున హరుడు విషమును
నిలిపి మృత్యుంజయుండయ్యెను
అగ్నిదగ్గుడయ్యు బ్రదికిన యాత డెవ్వడగున్?
నా మతంబున, సాటి యెరుగని
నాయకుండొక మనసిజుండే !

అతనుడయ్యును నడపులోకము లాత్మ పాలనలో
అను మదనమాహాత్మ్య వర్ణనము భావోద్ధీప్తము.

శారీరకమైన సౌందర్యభోగములు శాశ్వతములు కావను ఒక భారతీయ సాంస్కృతిక తత్త్వమును ఈ నాటిక కళామయముగా ప్రతీకాత్మకముగా చిత్రించినది. ఈ సందర్భమున శ్రీ శివశంకరస్వామివారి కృతులనుగూర్చి వారి వ్యక్తిత్వమునుగూర్చి అంగములో మహాగ్రంథముప్రాసిన శ్రీనిధి వండితులు సాహిత్యాచార్యులు శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి మాటలు పేర్కొనదగినవి.

“Physical beauty, sensuous love and material power are the things of the world that do not endure. This fact is symbolised in the play; and yet the entire scene does not make us feel it is symbolic. Here in lies the artistic alchemy of Sastry. Even symbols come alive in his hands, and they are capable of becoming realistic. They are at the very heart of human life and they continue to move us to action.¹”

శ్రీ శివశంకరస్వామివారి గేయనాటికలన్నియును చిన్నవైనను పెద్దవైనను సమున్నత సాహిత్యస్థాయినందుకొన్నవే. సరళ మధురములైన సంభాషణములతో రమణీయములైన ఒకేఒక సన్నివేశముతో రససిద్ధిని సాధించిన ఈ నాటిక పూర్తిగా ముత్యాలసరములలో నడచినది.

ప్రభువాక్యము :

ఇదియును శ్రీ శివశంకరస్వామివారి రచనయే. ఇందలి కథ ఉత్కళదేశ చరిత్రకు సంబంధించినది. రెండురంగములున్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు—రూపాంబిక, పురుషోత్తమదేవుడు, మహామాత్యుడు, ప్రతీహారి.

సంవత్సరమునకొకమారు స్వహస్తములతో నీలాచలక్షేత్ర జగన్నాథ స్వామి దేవాలయ సమ్రాజ్యము చేయు ఉత్కళాధిపతి పురుషోత్తమదేవుని భక్తి భావమును అవపేశనము చేసిన కాంచీరాజును యుద్ధమున నోడించి, ఆతని కూతురు రూపాంబికను ఒక సమ్రాజ్యకున కిచ్చి వివాహమునేయుమని పురుషోత్తమదేవుడు మహామాత్యునాజ్ఞాపించును. రూపాంబిక అంతకుమున్నే ఉత్కళేశుని వరించియుండుటచేత ఆమె తనస్థితిని మహామాత్యునికి తెలుపుకొనును. తన ప్రభువు హృదయమును, రూపాంబికా ప్రణయమును అర్థముచేసికొని మహామంత్రి ప్రభువు సమ్రాజ్యము చేయు తరుణమునకు వేచియుండి రూపాంబికను ఆ సందర్భమున కానుకగా నిచ్చును. ఆమె రాజ్ఞి యగును. ఇది ఈనాటికయందలి కథ. శిక్షగా పరిణమించవలసిన ప్రభువాక్యము శుభోద్వాహముగా రూపొందుట ఈ కథలోని చమత్కారము. కరుణార్ద్రముగా ఆరంభమై దృశ్యా

దృశ్య శృంగార రేఖతో నమా వ్రమగు ఈ నాటికలోని సంభాషణములు ఉత్కంఠను కలిగించువవియై పూర్వాపర కథాంశములను హృద్యముగ వ్యక్తముచేయ గలుగుచుండుట యొక విశేషము.

త్ర్యస్తచతురప్రాదిగతులలోను, మంజరీద్వీపదంతోను సాగిన ఈ నాటికలో సంగీతాంశ మధికము.

వరపరీక్ష :

శ్రీ శివశంకరస్వామివారు రచించిన 'వరపరీక్ష' నాటికలోని కథ రాజస్థాన్ చరిత్రకు సంబంధించినది. విషాదాంతమైన ఈ నాటిక మూడురంగములుగా వరచుకొన్నది. ఇందలి పాత్రలు - జ్యోతిస్సింగు, అలకాదేవి, గంభీరసింగు, దుర్జయసింగు, అమాత్యుడు, వైవికబ్బందము.

తన ప్రియురాలైన అలకాదేవిని దక్కించుకొనుటకై, ఒక్కదినము పూర్ణముగా ఉపవసించి ఆమె వెత్తుకొని దిండుకుండ వర్షతాగ్రమునగల దేవిమందిరము చేరవలెనను విషమపరీక్షకు ఒప్పుకొని అందుత్తివచ్చునై అనువులుకానిన జ్యోతిస్సింగు అను వీరకవ్రియ యువకుని విషాదాంతగాథ ఇది. అలకాదేవియును చురక త్తితో పొడుచుకొని అతనిని అనుగమించిన ఉదంతము ఇంకను కరుణరసాత్మకము.

ఈ నాటికలో మొదటనుండియు భవిష్యద్విషాదఘటనను సూచించు మాటలు పాత్రల నోట వినిబడుచునేయుండును.

“ఇది మొదలుగా మనకు నింక వా మరణమ్ము

అదైవతసిద్ధియే ప్రియురాలా!

“జీవిత పరమావధియే చేకూరినదీక్షణాన,

ధన్యుడ నీకొగిలిలో తనువు విడుతు నేని ప్రియా!”

“గ్రహించితివొ లేదొ గాఢసౌఖ్యమునందు

ఉండు ప్రియతమ, అనుస్మృతమ్ముగా బాధ!”

అను జ్యోతిస్సింగు మాటలు విన్నప్పుడెల్ల వేదనతో హృదయాలు బరువెక్కుచుండును.

ఈ నాటికయందు వీరశృంగారభక్తికరుణరసములు ఉదాత్తముగా పోషింపబడినవి. ఇందులో శ్రీ శివశంకరస్వామివారు ప్రదర్శించిన సంభాషణ చాతుర్యము, రసానుగుణ గతివైవిధ్యము, నాటికీయతా వైరుష్యము అసామాన్యములు.

యక్షరాత్రి :

ఆరవ శతాబ్దిమునకు చెందిన మాళవదేశ కవయిత్రి వికటనితంబ జీవితము తందలి ఒక ఘట్టమును చిత్తించు నాటిక యక్షరాత్రి. సంస్కృత కవయిత్రి వికటనితంబ రచించిరట్లు చెప్పబడుచున్న కొన్ని శ్లోకములను బట్టియు, ఆమె పునర్ముపు అను ప్రతీతిని బట్టియు ఈ నాటికను నిర్మించినారు శ్రీ శివశంకర స్వామివారు. వికటనితంబ భర్త విద్యాహీనుడనుటకు —

“కాలేమాషం నస్యేమాషం

వదతి శకాశం యశ్చ సకాశమ్

ఉప్రేయంపతి రంవాషంవా

తన్నైదతా వికటనితంబా”

అను శ్లోకమును విద్యల్లోకము పేర్కొనుచున్నది. మూర్ఖుడైన తన భర్త చనిపోగా వికటనితంబ షరొకరిని పెద్దిచేసికొనినదనియు, నిరక్షరుడైన తన భర్తతో కాపురము చేయలేక రహస్యముగా చెప్పకుండ వెళ్లిపోయి వేశ్యా వృత్తి నవలంబించినదనియు, ఆమె కవయిత్రి యగుటచే చక్కని కవిత్వము చెప్పినవానికి ఆ రాత్రి తన శరీరము వర్పించుచుండెననియు కొన్ని కథలు వికటనితంబను గూర్చి కల్పితములైనవి. వీనినన్నింటిని పరిశీలించి రసజ్ఞతతో సానుభూతితో మంచిని గ్రహించి, ఇతివృత్తమును అనుకూలముగా కూర్చి, వికటనితంబను నితంబవతిగా మార్చి, కవయిత్రియైన ఆ వితంతువు నొసట కుంకుమ నలంకరించి ఇందురాజు అనుకవితో కల్యాణము జరిపి నాటికను మంగళాంతము చేసినారు సహృదయులు శ్రీ శివశంకరస్వామివారు.

యక్షరాత్రి అనున దొక క్రీడావిశేషమనియు, అది నాగరజనులు చేయు ప్రియాసమాదేశమనియు. శుక్లపక్షరాత్రిలో యక్షులను గూర్చియు ఒక వ్రత విశేషమనియు ద్యూతముతో వినోదించు క్రీడారాత్రమనియు, కార్తికమాస మందలి వెన్నెల రాత్రియనియు, వెన్నెలరాత్రిలో వేశ్యాగృహమున జరుగు

కవితాగాన కళానంబంధమైన గోష్ఠియనియు రకరకములుగా నిర్వహిస్తున్నట్లు లభింపజేసినది. వీని యన్నింటిలోను "వెన్నెలరాత్రిలో గణికాగృహములో కవిగాయకప్రముఖులు గోష్ఠి చేయుటయే ప్రధానముగా జేచిన పాశ్చాత్య విద్యులమతమే" తాము స్వీకరించిట్లును, ఈ నాటికకు యక్షరాత్రి అని నామకరణము చేయుటకు ప్రబల కారణమదేయనియు శ్రీ శివశంకరస్వామి వారే తెలిపియున్నారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - వేమికవి, ఇందురాజు కవి, భీమః ఘనమ, మనంద నితంబవతి.

ఒక ప్రాధ కవికి ఒక సరస కవయిత్రిని జతచేసి శృంగారలీలికకు పూలు పూయించినారు నాటికలో శ్రీ శివశంకరస్వామివారు. ఇందలి ఇందురాజు కవి యాత్రా ప్రబంధము శృంగార సప్రసారమునకు దారులుతీసి అనందసస్యములు పండించినది యాత్రా విశేషములందలి గజ విజృంభణ వృత్తాంతము, వక్ర సంఘటన, గాంగనదీ జలస్నానపతన సన్నివేశము, హిమాచల సింహవాదక్రవణ సందర్భము నాయక హృదయమును రసార్ధముచేసి నాయకుని సన్నిధికి చేర్చినది.

ఈ నాటికలో నితంబవతి పాత్ర తప్ప తక్కినవి కల్పితములు. ఇందురాజుకవి పాత్ర ఉదాత్తముగా చిత్రింపబడినది.

“గణికగాంచినయంత కలుషవర్తిమడనుచు

సజ్జనుల్ నిందితురా, ఓ సఖా

సత్యమేమో చూడరా?

“కవివతంసులన్నను శ్రీ కాళిదాసభారవులే”

“అనుచితంబైన కార్యమైనగదా అవయశమ్ము?”

“సౌందర్యము కాశ్వతమా? సద్గుణాలమాటయేమి?”

“లేదు భూతకాలమునై లేకమైన తలపువాకు

భావికాలమే మనకు ప్రధానమ్ము”

అను ఇందురాజుకవిపాత్ర మూలమున శ్రీ శివశంకరస్వామివారు తమ సౌజన్యమును, ఉదాత్తకావ్యరచనా దృక్పథమును, సంస్కృత కవితాసక్తిని, నిర్భీకతను, గాఢానురాగహృదయమును, ఆశోజ్జ్వలప్రగతిభావమును చక్కగా వ్యక్తీకరించినారు.

“వాంఛాలలికా వాగురలోనే
చేతోహరిణము చిక్కువడునుగద”

వంటి, రమణీయకవికా సూక్తులు ఈ నాటికలో చోటుచేసికొన్నవి.

‘కవిభూషణ సువర్ణ కాంఠమిక్కుటమేమొ” “ప్రాకృత కవులేన మీరు”
వంటి చరణములు శ్లేషనింపానితములు. ఈ నాటికలోని సంస్కృతశ్లోకములు
సన్నివేశములకు వన్నెలు దిద్దుచు రసదీప్తికి దోహదము చేసినవి.

“...వికటశబ్దమ్మునకు-

అభిధానమందు రమ్యాగ్రధమున్న విధంబు” తెలిసిన శ్రీ శివశంకరస్వామి
వారు వికటనితంబను నితంబవతిగా మార్చి ‘వికట’ శబ్దమును తొలగించి తమ
సరసతమ నిరూపించుకొన్నారు. నాటికలో కవిగాయక కవయిత్రుల గోష్ఠి
జరిపించి సమకాలిక కవిసమ్మేళనమును స్ఫురింపజేసి వానియందు తమకు గల
ఆసక్తిని, కవులను ప్రోత్సహించు అమృతహృదయమును వ్యంజింపజేసినారు
శ్రీ స్వామివారు. కవిత్వముపట్లను సంస్కృత ప్రాకృత భాషల పట్లను ప్రేమ
తత్వము పట్లను శ్రీ స్వామివారికిగల అభిప్రాయములను ఈ నాటిక భంగ్యంతర
ముగా సూచించుచున్నది.

ఈ నాటికలో ఐక్యత్రయ నిర్వహణము ఒక విశేషము. రసానుకూల
మైన వివిధ గేయఫణికులకు ఈ నాటిక ఒక ఉదాహృతి.

సహజయావనంధీ :

వంగమహాకవియైన చండిదాసు, చాకెయైన రామమణియందు దివ్యత్వ
మును దర్శించి ఆమెను ప్రణయైకజీవిగా వరించినగాథ ఈ నాటికయందలి ఇతి
వృత్తము.

విశ్వసాహితీసంస్కృతులను అంతరంగమున రంగరించుకొని వానిని తమ
ఉదాత్తకావ్యములద్వారమున రమణీయముగా ప్రదర్శించిన సర్వతోముఖ
ప్రతిభామూర్తులు శ్రీ శివశంకరస్వామివారు. పదునాల్గవశతాబ్దికి చెందిన
వంగమహాకవి చండిదాసు జీవితచరిత్రను చదివి ప్రభావితమై, ఆమహాపురుషుని
సహజయావనసాధనకు ముగ్ధులై ఈ నాటికను రచించినారు వారు. వంగసాహిత్య
వేత్త శ్రీ దినేదచంద్రసేన విరచితమైన వంగసాహిత్యచరిత్రయు, చండిదాసును
గూర్చిన వివిధభాషావ్యాసములును, చండిదాసు రచించిన పదములును ఈ
నాటికా రచనకు ఆధారములు.

మధురభక్తిని చిత్రించు నాటిక సహజయానపంథి. తౌర్థమతములో హీనయానము, మహాయానము, వజ్రయానము, సహజయానము అను మార్గములున్నవి. వీనిలో సహజయానము వంగదేశమున అధికప్రచారమును పొందినది. ప్రియురాలిని జగదంబగా భావించి ఆరాధించి నిశ్చేయనము జొందుట సహజయానపంథి. ఈ పంథిను అవలంబించిన పాదకుడు సహజయానిపంథి. అఘోరపంథి, నానక్ పంథి, కిరీత్ పంథి అను ప్రసిద్ధములైన హిందుస్తానీ పదరూపముల పద్ధతిలో 'సహజయానపంథి' అను రూపమును గ్రహించి ఆ పేరుమీదుగా ఈ నాటికను రచించినారు శ్రీ శివశంకరస్వామివారు.

'సహజయానపంథి' మూడు రంగములుగా పరచుకొన్న నాటిక. ఇందలి పాత్రలు— నకులదాసు చండీదాసు, దేవీదాసు, రామమణి, తారణి, విశ్వంథర కాకూరు, వృద్ధబ్రాహ్మణబృందము, యువబ్రాహ్మణబృందము.

ఈ చారిత్రకనాటిక యందు నకులదాసు, చండీదాసు, రామమణి అను పాత్రలు తప్ప తక్కినవి కల్పితములు. సహజయానప్రవర్తకుడైన చండీదాసు పాత్రను సహజరమ్యముగా చిత్రించుటలో కృతకృత్యులైన వారు శ్రీస్వామివారు. అందుచేతనే రామమణిని 'బ్రహ్మమయి' గా భావించు సహజయానభక్తిరసోన్మత్తుడుగానే చండీదాసు నాటికలో కానిపించును.

ఈ నాటికలో అనేకసందర్భములందు సహజయాన లక్షణములు పాత్రలచే ప్రస్తావింపబడినవి.

“కాదు లౌకికమైన కామ ప్రదీపార్పి

అతిమానుషంబైన యనురాగదీపమది” పంటి పంక్తులందుకు

నిదర్శనము. సహజయానమునకు ప్రమాణగ్రంథమైన గుప్తసాధన తంత్రకోశము సందలి విశేషములిందు వివరింపండినవి. ఆ శాస్త్రము ననుసరించి—

“నవకన్యకలు; విప్ర, నట, శూద్ర. గోపాల,

కాపాలి, కాంబవృ, గడికా, రజక, మాలి

కాకారపుత్రికల్ కమనీయ విగ్రహాలు,

సౌశీల్య కారుణ్య సంపన్నలు విశేష

వైదగ్ధ్యయుక్తలై వరలు కన్యకలనే

అకలంకబుద్ధితో నారాధనముచేయు
నాతండు సిద్ధుడౌనట.

మూడవరంగములో చండిదాసు రామమణినిస్తుతించుభాగము మాత్రము వంగభాషామాతృకలోని భావాలకు అనువాదమనియు, తక్కినదంతయు తమ 'ఉపజ్ఞానంజ్ఞాతమ' నియు శ్రీ శివశంకరలు తెలిపినారు.

ఈ నాటిక యందలి బృందగీతులు రామమణి తారణుల నాట్యములు ప్రయోగ విజయ సాధకములు.

'సహజయానసంధీ' శ్రీ మొక్కపాటి నరసింహశాస్త్రిగారి దర్శకత్వమున మద్రాసులోని గోక్లే హాలులో 15-2-1941 నాడు విజయవంతముగా ప్రదర్శింపబడినట్లు డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారు తమ సిద్ధాంతగ్రంథము నందు తెలిపియున్నారు.¹ నాటికయందలి మూడవరంగమును అదే సంవత్సరము మార్చి నెలలో మహానటనభవారు ప్రత్యేకముగా ప్రదర్శించినారు.

రాజకూత :

కల్పాణుని రాజతరంగిణినుండి కథను గ్రహించి ఈ నాటికను రచించినారు శ్రీ శివశంకరస్వామివారు. నాలుగురంగములుగా సాగిన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు — ఖంభుడు, దుర్లభవర్ధనుడు, బలాదిత్యుడు, బింబాదేవి, అనంగలేఖ, కజ్జ, వసంతలేఖ, సుగంధ.

తన భర్తయైన దుర్లభవర్ధనుని కులహీనుడను అపోహతో త్రోసిరాజిని కాశ్మీర దేశాధిపతి పుత్రిక అనంగలేఖ ముఖ్యామాత్యుడైన ఖంభునితో గూఢముగా ప్రణయకలాపము సాగించును. తమ అక్రమ ప్రణయము తెలిసియు చంపక తమించివదలి ఆఖిజాత్యమును ప్రకటించిన దుర్లభవర్ధనుని సౌజన్యమునకు ఔదార్యమునకు చలితుడైన ఖంభుడు భర్తను ప్రేమించి సుఖముగా నుండుమని అనంగలేఖకు బోధించి ఆమె భర్తపట్ల తన కృష్ణతను ప్రదర్శించుకొనును. ఇది ఈ నాటికలోని కథాసారము.

ఈ నాటికయందలి నాయిక అనంగలేఖ సౌందర్యస్వభావములే రూపకము నంతయు నడపినవి.

“వదియారు వన్నియల వసిడి విగ్రహమేని
 ఏనాటికానాడె యెక్కించినను వన్నె
 క్రమముగా క్రమముగా కళలు గోల్పోవచ్చు” కాని
 ఆమె ‘వపుర్గాంగేయదీప్తిలో’ లవమైన’ తరుగదట. అంతటి ‘తావణ్యదేవత’యట.

“భరియించునాడైన భర్త కావలయు-

ఈశండు నను భరియించుచున్నాడె?

భర్తృభావమే నాకు బహుకంటకమ్ము-

ఓర్వజాల నిరోధమొక్కింత యేని

ఇంపుగాలేదు నా కీయన పేరె

యోగ్యుడైనంతనే ఒరిగినదేమి?

తండ్రి యేలనో రాజతనయుండు కాని

వానికి నన్నిచ్చి వంచించినాడు” అను అవంగలేఖ

మాటలు ఆమె మనస్తత్వమును ప్రకటించుచునే భర్తృకర్తవ్యమును భంగ్యంతరముగా సూచించుచున్నవి.

నాటికలోని రెండవరంగమున రాజకుమారి జన్మదినోత్సవసందర్భమున కాశ్మీరదేశాచార సంప్రదాయములు చక్కగా వ్యక్తము చేయబడినవి. మూడవ రంగమున ఉటంకింపబడిన భర్తృహరి శ్లోకములు రాజామాత దుర్లభవర్ధనుని పొందిత్యమును ప్రకటించుచునే సన్నివేశమునకు వన్నెలుకూర్చినవి.

శ్రీ తల్లావజ్ఞుల పతంజలిగారు ఈ నాటిక ‘వీతిక’లో వ్రాసిన ఈ మాటలు ‘వేర్కొనదగినవి - “ఇందులో A STUDY IN JEALOUSY అంతర్లీనముగా నున్నది. A woman is incapable of jealousy man is only capable అనే FEDERIC NIEZSCHE అను జర్మన్ తత్వసిద్ధాంతము అంగీకృతము”¹

పోజకజాయ :

ఇదియును శ్రీ శివశంకరస్వామివారి నాటికయే. దీనియందలి కథ కల్పిణుని రాజతరంగిణిలోనిది. ఆదురంగములున్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు-

1. రాజామాత - వ్రతమ ముద్రణ - 1973. (శ్రీ శివశంకరస్వామివారి,

ద్వ్యకీర్తిపాద (82) జన్మవానర ముద్రణము.)

సరేంద్రప్రభ, శ్రీలేఖ, హంసపదిక, వితస్త, నోణకశ్రేష్ఠి, దుర్లభప్రతాపాదిత్యుడు. వర్ధనస్వామి, ఉత్పలకుడు, బంధలకుడు.

తనభార్యయైన సరేంద్రప్రభయును తనకు ఆప్తమిత్రుడును, కాశ్మీర దేశాధిపతియును అయిన దుర్లభప్రతాపాదిత్యుడును పరస్పరానురాగబద్ధులని తెలిసికొన్న నోణకశ్రేష్ఠి తన భార్యను స్వయముగా రాజున కర్పించుట ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటిక యందలి నోణకశ్రేష్ఠి, దుర్లభప్రతాపాదిత్యుల పాత్రచిత్రణము సహృదయులను ఆలోచనానంద తరంగితుల నొనర్చును.

'నోణకజాయలోని' ప్రణయతత్త్వమును గూర్చి వర్ధనస్వామి అను కవి పాత్రద్వారమున శ్రీ శివశంకరస్వామివారు వెలిబుచ్చిన ఈ అభిప్రాయములు గమనింపదగినవి-

“పాతివ్రత్యము పత్నివ్రతమును
సాంఘికనియమాచారములనుతో
ప్రణయము వీనికి పై మెట్టనుతో
అంతరంగమున కదియే ధర్మము”

“పాణిగ్రహణము పాతివ్రత్యము
పత్నివ్రతమును పవిత్ర విధులే
వివాహబంధము విధింపదగినదె
కాని శాశ్వతము కాదని యెంతురు”

ఈ నాటికయందలి ‘ఆత్మార్పణము’, ‘క్రుద్ధముని’ అను అంతర్నాటికలు రసపరిణతికి, భావిత్యమునకు అనుకూలముగా కూర్చబడినవి.

పద్యాకృతు :

బౌద్ధ-ఆర్ష ధర్మఘర్షణను, ఆర్ష ధర్మవిజయమును కళాత్మకముగా చిత్రించు ఈ నాటికను శ్రీ శివశంకరస్వామివారు రచించినారు. నాలుగురంగములుగా పరచుకొన్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - సుమతి, రాజీవలోచన, సుజాత, భదంత రామలుడు.

యోవన సౌందర్యములు శాశ్వతములుకావని రాజీవలోచన అను యువ తికి భదంతరాహులుడను బౌద్ధ గురువు ఉపదేశించును. కాని ఆ ఉపదేశమును ఆమె మరొకవిధముగా అర్థముచేసికొని పవ్యసించుటకు మారుగా అంతకుమునుచే తాను ప్రేమించి నిరాకరించిన మమతి అను యువకుని విలిచి వివాహము చేసికొని అర్హధర్మానుసారముగా గార్హస్థ్యమును స్వీకరించును. ఇది సద్భాక్త్యము నందలి కథాసారము.

శృంగారరస ప్రధానమైన ఈ నాటికలో సంభోగశృంగారము, విప్రలంభ శృంగారము రెండును చోటుచేసికొన్నవి.

బౌద్ధమతము నవలంబించుననుకొన్న నాయిక అర్యధర్మమువై పునురలుట అర్యధర్మావలంబియైన నాయకుడు నాయికకై బౌద్ధధర్మము ననుసరింపవలె ననుకొనుట అనునవి కథ నొక్కములుపుత్రిప్పి, సహృదయులందు ఆనందాశ్చర్యములు కలిగించును. బౌద్ధగురువు ఉపదేశించిన సద్భాక్త్యము స్వతంత్రాలోచనా పరురాలైన నాయికలో విపరీతభావమును కలిగించినతీరు హృద్యము.

బలాత్కారముగా పరివ్రాజనమిప్పించి తక్షణవిరక్తిని కలిగింపయత్నించు బౌద్ధుల అక్రమభోరణిని నిరసించి, గృహస్థాశ్రమాదుల ద్వారమున క్రమముగా వైరాగ్యమునకు మార్గముచూపు అర్యధర్మమును బలపరచినది ఈ నాటిక. “కేవల సన్యాసమే గతియని బోధించి శిథిలోమ్మఖనువుతున్న బౌద్ధధర్మమునకు ప్రతీకగా ఈ నాటికను గ్రహింపవచ్చును”¹ అను శ్రీ నోరి పరసింహశాస్త్రిగారి మాటలు ఈ సందర్భమున పేర్కొనదగినవి.

ఈ నాటిక మొదటిరంగములోని నాయికానాయకుల శృంగారసంభాషణ, రెండవరంగమందలి ఆంధ్రగణికాసౌందర్యవర్ణనము, నాలుగవరంగములోని సౌందరనంద ప్రసక్తి సందర్భోచితములై రూపకమును రక్తికట్టించుచున్నవి.

“సౌందర్యము యోవనంబు శాశ్వతములుకావు” అను వాక్యము సద్భాక్త్యము. మానవుడు కల్పించిన మతాలకు అతీతమైనది పరమసత్యము అర్హధర్మము

1. అక్షరార్థన : డా॥ పాటిబండ మధవశర్మగారి పద్మపూర్తి సన్యాస పంచిక -

పుట - 185. ప్రచురణ (1972).

ఈ వత్సమునకు అతిసమీపముగ మన్నదను అభిప్రాయమును శ్రీ శివరంకర స్వామివారు ఈ నాటికలో భంగ్యంతరముగా ప్రకటించినారు.

ఈ నాటికను శ్రీ శివశంకరస్వామివారు జౌద్ధధర్మమును రమణీయముగా ప్రపంచించు 'సౌందరసంద' కావ్యకర్తలలో ఒకరైన శ్రీ కాటూరి వేంకటేశ్వర రావుగారికి అంకితముచేసి జౌచిత్యమును ప్రదర్శించినారు.

శ్రీ శివశంకరుల రచనలన్నింటియందును ధారాశుద్ధి, ప్రసాదగుణము, సరళపదప్రయోగము, కవితాసంప్రదాయవైదుష్య ప్రతిభావిశేషములు ప్రపుల్ల సహస్రదశ పద్యమువలె భాసించి పరిమళించుచుండును.

ధర్మఘంటిక :

ఈ నాటిక శ్రీ నావిలాల సోమయాజులుగారిది. జనశ్రుతిలోమన్న ఈ నాటికయందలి కథ చోళ దేశమునకు సంబంధించినది. దక్షిణదేశ దేవాలయ శిల్పములందు ఈ గాథ శిల్పింపబడినదని విజ్ఞులు చెప్పుదురు. నాలుగు భాగములుగా సాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు — మనునీతి, సౌవిదల్లుడు, గోపకుడు, యువరాజు, మాధవాంబ, ధర్మామాత్యుడు.

చోళదేశపు యువరాజు రథముక్రింద తన దూడవడి చనిపోయిన దుస్సంఘటనను ఆవు రాజు మనునీతికి ధర్మఘంటికను మ్రోగించి విన్నవింపగా ప్రభువు దోషి శిరచ్ఛేదమునకాజ్ఞాపించును. ఆ దోషి యువరాజు అగుటవలన తాను శిక్షింపలేక రాజు కంచుక్రియైన సౌవిదల్లుని ఆజ్ఞాపించును. యువరాజును శైశవదశనుండి పెంచిన మనుషును చంపుకొనలేక సౌవిదల్లుడు తన్నుతానే చంపుకొనును. ఇదంతయు చూచిన యువరాజు తండ్రి ధర్మనిర్ణయమును శిరసావహించి తన్నుతాను పొడుచుకొని మరణించును. ధర్మఘంటికలోని కథాంశమిది.

ధర్మవీరప్రధానమైన ఈ నాటికను శ్రీ సోమయాజులుగారు రసార్థముగా నిర్మించినారు. ధర్మఘంటిక విన్న రాజునకు అపశకునములు తోచుట, కన్నకుమారుని మూర్తి కన్నులయెదుట కానిపించుట, ప్రభువుముందు గోపకుడు నిజము చెప్పటకు వెనుకముందాడుట, యువరాజు భార్య మాధవాంబ పీడకలగనుట వంటి సన్నివేశములు జౌచిత్యభరితములై అగామివిషాదవృత్తాంతమును సూచించుచు, సహృదయుల హృదయములను కదలించివేయును. “శిరసావహా

నీయమగును - శివాస్మృతి యెవరికైనా అను మాటలు యువరాజులమునకు నిదర్శనములు మాధవాంబాయువరాజుల అవ్యోహ్యమరాగము ఈ విషాదవాటి కకు మరింత తీవ్రతను ఆపాదించినది. యువరాజును వధించుటకు పొవిదల్లుడు భద్రమునెత్తి ఆకస్మికముగా కానే పొదుచుకొనువరకు సహృదయులకు రేఖా మాత్రముగానైన తెలియదు. కథాంతమున వచ్చిన ఈ మలుపు ఈ వాటికకు ఒక ప్రత్యేకతను సంతరించినది.

గోపకుని భాషణను జానపదసరణిలో నడిపించిన శ్రీ సోమయాజులుగారి పాత్రాచిత్యస్ఫూర్తి ప్రశంసాపాత్రము.

“మడిసికాదు మా బాబూ! మాబోల్లావయ్యపెటా
వాయించినదయ్య సామి వరసంగా కాననేవు”

నంటి మాటలు జానపదభాషా మాధురీ నిధానములు.

“రాకాయామిని వేశల రావేలా యంధతమము” అను వంక్తిభావికథా నూచకము. చిన్నకథను నాలుగు పన్ని వేశములుగా విభజించి, సహజరమ్యముగా సంభాషణలు సాగించి ధర్మవీర కరుణములను చక్కగా పోషించి నాటికను తీర్చి దిద్దిన శ్రీ సోమయాజులుగారి ప్రతిభ క్లామాపాత్రము.

శోణితపారణ .

ఆచార్య డా॥ కె.వి.ఆర్. నరసింహముగారు రచించిన నాటిక ఇది. కారాగారబద్ధుడైన పృథ్వీరాజు మహమ్మద్ ఘోరీని మత్స్యయంత్రభేదనమును మిషచే చంపుటయు చాందుభట్టు పృథ్వీరాజు ఒకరినొకరు పొదుచుకొని మరణించుటయు ‘శోణితపారణ’ యందలి విషయము. ఇందలి పాత్రలు - చాందుభట్టు, ప్రాభాతికవాతపోతములు, విజయ, విలయ, పృథ్వీరాజు, ఘోరీ.

రేఖా మాత్రముగా నున్న కథను గ్రహించి డా॥ నరసింహముగారు ఈ నాటికను ప్రదర్శనాదృశ్యముతో నృత్యకవితాకళాత్మకముగా నిర్మించినారు. విజయ, విలయ పాత్ర కల్పనము శ్రీ నరసింహముగారి అసాధారణ ప్రతిభకు, గేయనాటికాప్రక్రియామర్యాదావైదుష్యమునకు నిదర్శనము. విజయ, విలయ ఇచ్చిన తెల్లని, ఎర్రని పద్మములను రెంటిని చాందుభట్టుచే ఆఘోషించి జేసి, ఘోరీని పృథ్వీరాజు వధించి విజయము సాధించుననియు, తర్వాత చాందు భట్టుతో కలిసి విలయమును పొందుననియును వస్తువును ధ్వనింపజేసినారు. ఇట్లు

సమృద్ధ్యని విరవహించుటనునది సాహిత్యశాస్త్ర మర్యాదలను ఆకళించుకొన్న శ్రీ సరసేంద్రమునంటి విద్యమూర్తులకే సాధ్యము.

“రక్తపుత్రేసులు ద్రావిన
రక్కసి యీ పుడమి పడఁతి,”

“విధి దష్టము సర్వజగము
విధుంతుదుఁడె జయముగాంచె”

వంటి చరణములు భావికథా నూచకములు.

ఈ నాటికయందలి గేయములన్నియు సాహిత్య సంగీత, నృత్య కళా సౌందర్య మాధుర్యవివ్యాసవిశేషాలను సంతరించుకొన్నవి.

“ఈ జగచ్చక్రమ్ము మొదట
నెవ్వఁడు త్రిప్పెనోయకట
ఈ జగచ్చక్ర రహః ప్రసారమ్మాపు
యోజనయు నాతనికి నున్నట్లుగనరాదు”

“కనద్వనత్ కాలకూట
కటుకతోరగర్జారవ
భయదళైరవోరుఫాల
నయనమ్మున శయనించితి”

అను చరణములందలి శబ్దార్థ సౌందర్యము హృదయంగమము.

“రాలై ననెదపొంగి
యేళులై పారంగ
నాలపించెదరాగ
మమరకల్లోలిసి
కమలిసి మధుధుసి
కమ్రమధురమ్ములై
కపురంపువానలై
యవరంజినోనలై
కలకంతకులకంత
కాకలీరవములై”

వంటి వేంక్టలు గానకళామధురములు. విజయ, విలయ పాత్రలనోట పాడించిన “పాలవెల్లి కడుపు చలువ” “భరానినదృశమవదంష్ట్ర” అను గేయములు నృత్యాభినయానుకూలములు.

కథలో ప్రధాన వ్యక్తులు మువ్వరును వేలగూలి అంతయు శోచితమయ మగుటచేతను, శత్రువైన ఘోరిశోచితమును పారణచేయ సమకట్టిన చాందుభట్టు పృథ్వీరాజుల సాహస ప్రతీకారచర్య వర్ణితమగుటచేతను ఈ నాటికకు ‘శోచిత పారణ’ అను పేరు సార్థకమైనది.

షడ్జవతి :

షడ్జవతి కవిప్రమాట్ శ్రీ నోరి వరసింహకావ్యుగారి నాటిక. శ్రీ కావ్యుగారి శ్రీ విద్యారహస్య పరిజ్ఞానమునకు, యాజ్ఞికమంత్రకావ్య వైదుష్యమునకు ఈ నాటిక ఒక నిదర్శనము. యాగవాతవరణమును కల్పించు ఏకైక నాటిక షడ్జవతి. ఇందలి పాత్రలు - పోమవర్మడు, శ్రీగురువులు, గురువమ్మి, కేశవుడు.

శత్రు సంహార్యమై పోమవర్మడును రాజు గుర్వాజ్ఞచే చండీయాగము నారంభించును. యాగమధ్యమున చండీదేవి ప్రత్యక్షమై గురువుశ్రుతడైన కేశవుని బలియిమ్మని కోరును. రాజు ఆ విషయమును గురువునకు చెప్పకపోయినను, గురువు అందు కంగీకరించును. కేశవుడును సంతోషముతో బలికి సమ్మతించును. బలియంతరము గురువు నవ్వసించును. రాజు చండీదేవిలో లీనమైపోయిన కేశవునే ఇష్టదైవముగా ప్రతిష్ఠించి తన సర్వస్వము నర్పించుటకు సంసిద్ధుడగును. ఇది ఈ నాటికలోని కథ.

శ్రీ వరసింహకావ్యుగారి భావావేశము ఈ నాటికలో అక్షరాక్షరమున ప్రత్యక్ష మగుచుండను.

“కాలానలపటుకొండేయధృత
కరమటు చూపెను స్వామీ!”

“జ్వలన తీక్షణి కాతకృపాదము
శత్రుశిరఃః త్తనలో
కోరలు పెరిగిన కోడెత్రాచుసుమి
గురుపుత్రకునెడ తల్లీ!”

అను పోమవర్మని భాషణమందుకు నిదర్శనము. జగదంబ పలుకులు

“జలజలను సుధనెలవిధంబున
నెలలబుడుతని విందునగవటు”

వినిపించినవనుట హృదయము.

ఈ నాటికయందలి పాత్రలన్నియును అద్భుతముగా చిత్రీకరింపబడినవి. శ్రీ గురువులు తన వేదశాస్త్ర వివేకమును, ధర్మనిష్ఠను భవానికై అంకితము చేసినాడు. అతడు—

“దేహమే దేవ్యాలయంబుగ
అత్మజగదంలై కబుద్ధిని
జీవితము శ్రీయాగవట్టులు” చెల్లనిచ్చినవాడు.

“శ్రుతిమేళవించితిని శుద్ధాత్మపీఠవా
పతి వ్యేచ్ఛాగానములు చేయన్
బాధింపుమనెదే యపశ్రుతులతో దీని
స్వప్రగల్భము చూపి రాజా”

అను మాటలు గురుపత్ని పతిభక్తిని చాటు వైజయంతికలు.

బలివిషయము తెలియకముందే కేశవునకు—

“దేహంబేదో దివ్యభక్తిను
దీప్తంలైనటు” తోచును.

అంతటి భక్తుడు కావుననే దేవి అతనిని గ్రహించినది.

శ్రీవిద్యాశత్రువేత్తలైన శ్రీ నరసింహశాస్త్రిగారు మూలమంత్రశ్లోకార్థమును ఈ నాటికలో ప్రయోగించి యజ్ఞవాతాపరణమును భాసింపజేసినారు. ఉదాహరణమునకు—

“ః శుస్త్యం బలిరూపేణ మమభాగ్యాదుపస్థితః
ప్రణమామి తతః సర్వరూపిణం బలరూపిణమ్.....”
“చాముండా బలిరూపాయ బలేశుభ్యం నమోస్తుతే”

అను శ్లోకము ఈ నాటికయందు

“భాగ్యవశంబున ప్రాప్తంబయితిని
బలిరూపంబుగనిందున్

చాముండికయే సంభవించినది
స్వయంబుగా నీ రూపమునన్"

అను గేయముగా నవతరించినది.

"రసనాత్వం చండికాయాః సురలోకప్రసాధః" వంటి శ్లోకభాగము ఈ నాటికలో "చండిదుర్గకు పాజాద్రసవపు"గా రూపుదిద్దుకొన్నది. ఈ మూల శ్లోకములు కొన్ని 'సప్తశతీహోమవిధిః' అను గ్రంథములోనివని శ్రీ కామ్రుగారే నాకు తెలిసినారు ఈ నాటికయందలి శ్రీ గురువులు కాకేయుడు కాడు. ఎందుకనగా కాకేయులకు సన్యాసము నిషిద్ధము. శ్రీ గురువులు పుత్రబలికి హోర్ధికముగా ఒప్పుకొని సన్యాసము పుచ్చుకొని వెడలుదువనును ఇందలి రహస్య మదే. పూర్ణోపాసనాయోగ్యత (సన్యాసము) సిద్ధించినదన్నమాట. పుత్రేషణ పోయినచో అంతేకదా!

'షట్టనతి' అనగా తొంబదియారని అర్థము. ఈ నాటికలో తొంబదియారు గేయములుండుటకే ఈ పేరు పార్థకము. మరొక విశేష మేమనగా శ్రీయాగ విధానక్రమమున షట్టనతి కళలను అచాహసముచేసి 'చక్రార్చనము' గావించు రని మంగళగిరి ప్రమీలాదేవిగారు తెలిపినారు.¹ అందువలన కూడ ఈ నాటికకు నామసార్థకము సిద్ధించుచున్నది.

శ్రీ నరసింహకామ్రుగారు పాత్ర కొక ఛందమును ప్రయోగించి వైవిధ్య మును ప్రత్యేకతను సాధించినారు రాజుకు, కేశవునికి చతురస్రగతిని, శ్రీ గురువులకు ముత్యాలసరమును, గురువన్నికి ఖండగతిని ప్రయోగించినారు వారు.

నాటిక చిన్నదైనను అయానందరభములందు అద్భుత, త్యాగవీరభక్తి శాంతరసములు చక్కగా సోపింపబడినవి.

అప్పరస :

ఈ నాటికను రచించినవారు ఆచార్య డా॥ యస్వీ జోగారావుగారు. "యెక్కలగాణి, జుక్కులపురంద్రుల గానకళాభిమానములే యక్షగావోత్పత్తికి వీజాక్షర పాయములై న"²వని నిరూపించిన శ్రీ జోగారావుగారి ఈ అప్పరస

1. తెలుగులో వద్యగేయనాటికలు - పుట 80

2. అంద్రుల యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర - ప్రథమభాగము - పుట 95.

నాటికయందలి నాయికయు యక్షగానమును పదకేళిక పద్ధతిలో అభినయించు కుక్కులపురంద్రుడై ఇతివృత్తమును యక్షగానసంబంధియే. 'అప్పరస' ఈ రూప కీతివృత్తములో వచ్చు ఒక యక్షగానము పేరు.

అప్పరస' రెండు రంగములుగా సాగిన విషాదాంత నాటిక. ఇందలి పాత్రలు- కామిని, మురళీధరుడు, ముసలాయుధుడు, మాణిభద్రుడు, రాజు భటుడు.

ఈర్ష్యానూయలకు బలియైన ఒక కవి (మురళీధరుడు) గాథ - ఆ కవికి హృదయమర్పించిన ఒక నర్తకి (కామిని) విఫలప్రణయగాథ-అప్పరస యందలి వస్తువు.

డా॥ జోగారావుగారు ఈ నాటికను రసార్థముగా నిర్మించినారు. వారు 'కామిని' పాత్రను నిర్వహించినవైనము ప్రశంసనీయము, కామిని తన మధురపదాలాపముచే సుభగమైన అభినయముచే రాజు మాణిభద్రుని ఆశ్చర్య పరచి, అతనిచే 'అచ్చర' యని 'కిన్నరకులోత్పన్న' యని ప్రశంసలందుకొన్న కళామూర్తి. ఆమె స్వేచ్ఛాజీవి. రాజు ఆస్థానమున కావోనింపగా-

“వాడవాడ నాడి పాడి
వేడుకతో విచ్చలవిడి
వియచ్చరపు బతుకు బ్రదుకు
మాకెందుకు లేనిపోని
రాచరచ్చలోయి ప్రభూ!” అనును.

“పంజరమున కులుకుచిలుక
పలుకు పలుకు మంజులమే
కానీ యొక కాన పులుగు

కలవరింత కది నమమా? అను మాటలు ఆమె స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తికి నిదర్శనములు. ఆమె రాజు ఆభయమిచ్చినమీదనే ఆస్థానమునకు తరలి నది రాజు మురళీధరునికి శిక్ష విధింపగా రాజుతో “కావలసిన శిక్షింపుము నను” అని పలికిన ప్రేమమూర్తి.

“ప్రేమకు గూడా ప్రభుకాననమో !

“నాయెదనాతని కంకితమిచ్చితి
నాచేహము నీ కర్పణ చేసితి
త్యాగము పారా నీరా ప్వామి!

అని రాజు నెదిరించి పలికి ఆతని కన్నులను తెరిపించిన తైర్యళాళిని; మనస్థిని.

అచార్య తోగారావుగారి రమణీయ కవిశాస్త్రకు సంకేతము ఈ నాటిక
యందలి మురళీధరకవి పాత్ర. దర్శనవర్ణనకక్షులను సమముగా గల్గిన విద్య
త్కవులు శ్రీ తోగారావుగారు. అందువలననే అంతహృదయముగా అంత
సహజచైతన్యభాసురముగా మురళీధరకవి పాత్రను చిత్రించగల్గినారు.

“నీగీతము శిగపాగి
నీ నాట్యము పూలు పూచి
పుడమి కళాసురభిశమై
పులికించును”

“మాకంద మహాశాఖిక
కొరకు వచ్చుకోకిలవలె
ప్రియ మేఘోదయాభిముఖ
మయూరాభిపారికవలె
మహాకవి కావ్యమువలె
మా కొలువుకు రమ్మ రమ్మ”-

అనుచరణములు శక్తానందర్యసాగంధ్యములకు నిధానములు. వైచక్షులందలి
కోకిలశబ్దముచే గానమును, మయూరశబ్దముచే నాట్యమును, కావ్యశబ్దముచే
కవిత్వమును ధ్వనింపజేసి గాననాట్యకవిశామయమైన యక్షగానముతోపాటు
గేయనాటికా ప్రక్రియా వైశిష్ట్యమును గూడ భాసింపజేసినారు శ్రీతోగారావు
గారు.

“నాగులు నా కోర్కెలు
.....
నాగలోక నాభిమండి
నాకనీమ పర్యంతము
సరసాగిన నాగుపులివి

పరమేశ్వరు నొడలితొడవు
 పరాశక్తి పరమేశ్వరి
 యొడలికి, తన పడగ గొడుగు
 బట్టిన శివ జటాబూట
 శిఖామకుటమణిస్ఫుండన
 ఫణిమానస సంతతి యిది
 నీ చూపున పడగ విప్పి,
 నీ రూపున చూపు నిలిపి
 నీ లోపల ప్రవేశించి
 నీలకంఠగళసీమకు
 హారములుగ చేరగలవు”

అను గేయచరణములు కైలాసపు శైవుల కెగిసిన కమనీయోహళక్తికి, భావా
 వేశస్ఫూర్తికి ఉదాహరణములు.

ఈ నాటికా కథయందలి ‘అవ్వరస’ యక్షగానకావ్య ప్రాధాన్యమును
 బట్టి, ఈ నాటికకు ఆపేరే పెట్టుట ఉచితముగా నున్నది.

సంగీతనృత్యకళా మర్యాదానుకూలముగా సాగిన ఈ నాటికను ఆచార్య
 శ్రీ జోగారావుగారు “సంగీతసాహితీసమాహితమహితస్వాంతులు ఆచార్య శ్రీ
 రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మగారికి” అంకితమిచ్చుట బాచిత్యకోభితము.

క్షమామూర్తి :

గౌతమబుద్ధుని జీవితమునందలి ఒక సన్నివేశమును చిత్రించు ఈ నాటి
 కను శ్రీ కొలిపాక మధుసూదనరావుగారు రచించినారు. ఇందలి పాత్రలు-
 జనవాడి (స్త్రీ, పురుషకంతాలు), శ్రమణులు, అంతఃపురస్త్రీలు, యశోధర,
 ప్రతీహారి, శుద్ధోదనుడు, బుద్ధమూర్తి.

సన్యాసత్వమును వదలుకొనవలసినదను యశోధరాశుద్ధోదనుల అభ్యర్థనను
 అంగీకరింపక బుద్ధుడు వారికి సత్యాపింఛాది మానసతామార్గ మవలంబించి
 తరింపుడని బోధించుట ఈ నాటికయందలి కథ.

ప్రయోక్తపాత్రకల్పనముచే కథాకథనమును కొంత నిర్వహించినారు.
 శ్రీ మధుసూదనరావుగారు.

అంతఃపురస్థ్రీలతో యశోధర పలికిన-

“గాధత మోరుద్దగహాన
మంధున ఇనుడుదయించువ ?
ఇరులమగ్గుపూదీవియ
పెరిగిమంలి చివురించువ ?
ఈ చీకటి నశియింపదు...
ఈ తీవియ చివురింపదు...”

అను పలుకులు శుద్ధోధనుడు బుద్ధునితో నవిన—

“వలదునీ ప్రియసుతుని వీడగ
వలదు నీ సతి కరము వీడగ
వలదు యీ ముదునలివి వీడగ
వలదువలదోయీ ముపుత్రక !”

అను మాటలు హృదయమును చెమ్మగిల్ల జేయుచు కన్నీరు తెప్పించును.

శాఫో :

సుప్రసిద్ధగ్రీకుదేశకవయిత్రి ‘శాఫో’ జీవితఘట్టము నూహించి ఈ నాటికగా తీర్చినారు శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు, సూత్రధారుడు శాఫో, ఫావో, సుందరి, చెల్లుబృందం - ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

విశుద్ధ ప్రణయబంధమును త్రెంచి మరొక అందగత్తె వలలో చిక్కుకొన్న ప్రీయుడు- ఫావో రాకకు ఎదురుతెన్నులుచూచి, కన్నీటికి తన జీవితశేషము నంకితముచేసిన కవయిత్రి శాఫో విషాదగాధ ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము. కవయిత్రి జీవితఘట్టమును కవనమనోహరముగా చిత్రించుటలో కృతకృత్యులైనారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు.

“వేగుచుక్క వెలుగుతోనె
వెన్నెలలూ, సంజయిరులు
కలిపి కాంచి సంతసించు
కళాశీలి సృష్టికర్త
వెన్నెలనాల మందలను
తల్లుల పాలపిల్లలను

మృదుల మధుర మోహనమై
నదెల్ల ఒక్కచోచేర్చి
నన్ను పకియ కాఫోయెడఁజేర్చె..."

అను చరణములు బ్రహ్మసృష్టికన్న కవిసృష్టి విశిష్టమును రమణీయమును అను ఆలంకారిక మాక్తిపారమునకు ఉదాహరణములై కాఫో వినిర్మల ప్రణయ హృదయమాధుర్యమును వ్యక్తము సేయుచున్నవి. "పాడిన వియోగగీతి కరగి పోయె హృదయతంత్రివై నె" అను పంక్తి రసహృదయాలను కదలించివేయును.

ఈ నాటికయందలి కొన్నిపాటలలో బసవరాజు అప్పారావుగారి భావము లుపయోగించుకొన్నట్లు శ్రీ రఙ్గనికాంతరావుగారు నాటికాంతమున తెలిపినారు.

శ్రీ వాసవీకన్యకావరమేశ్వరి :

శ్రీ వింజమూరి శివరామారావుగారి నాటిక ఇది. విషాదాంతమైన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - కుసుమాంబ, కుసుమగుప్తుడు, వాసవీకన్య, చెలి, విమలాదిత్యమహారాజు. సుమారు పది శతాబ్దములక్రింది గాఢ ఇది.

వరమునలుట్టిన కుసుమగుప్తుని పుత్రిక వాసవీకన్యను బలవంతముగా వివాహము చేసికొనుటకు విమలాదిత్యప్రభువు ఉద్యుక్తుడుకాగా వాసవీకన్యతో పాటు ఆమె తల్లిదండ్రులు, ఆవైబంధువులు నూటయిద్దరు దంపతులు అగ్ని ప్రవేశముసేయుటయు, వాసవి దేవతగా వెలయుటయు ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము. వాసవి చెలితోకలిసి పూదోటలో పాడిన —

“ఓ చెలియా యీ వనిలో, చూచితివా వసంతం

ఎల్లెడలా తోచుచుండె చల్లనైన ప్రకాంతం”

అను పాట జాగుగనున్నది.

“వ్యక్తికి స్వాతంత్ర్యము లే

కున్న జీవితము వృథా

అధర్మాన్ని జయించుటే

ప్రధానాశయమ్ము నాకు”

అను మాటలు మనస్వినియైన వాసవిసౌశీల్యమునేకాక భంగ్యంతరముగా ఆధునిక భావములనుకూడ వ్యక్తము సేయుచున్నవి.

ఈ 'సంగీతస్వర్యానాటిక'లోని కథలో చాలాభాగము వేదవ్యవహారము ద్వారాకమున సాగును.

మహాదయం :

నాటికాకర్తలు డా॥ దాశరథిగారు. స్వాతంత్ర్యోద్యమమునకు సంబంధించిన ఇతివృత్తముగల ఈ నాటికలో —

“మహోదయానికి ముహూర్తమిదెవోయ్
విహాయసంతో విహరింతామోయ్
మంచుబురుగు విదలించి తూర్పులో
కాంచనకేశన మెగరేతామోయ్” అను పాటయు

“భూధరమో సాగరమో
భూతలమో ఆకాశమో
భరతధరణి నా గృహం
భరతజాతి నా అహం”

అను పాటయు కవితావేశమునకు దేశభక్తికి నిదర్శనములు. ఈ నాటిక ప్రతి లభ్యము కాకపోవుటచే విశేషాంకములను పేర్కొనలేకపోవుచున్నాను. ఇది ఆకాశవాణి ప్రాధానము కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైనది.

యశోధర :

ఈ గేయనాటికయును డా॥ దాశరథిగారిదే. ఆకాశవాణి ప్రాధానము కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైనదే. గౌతమబుద్ధుని భార్య యశోధర కీచితరేఖ అను చిత్రించిన ఈ నాటికయందలి—

“తథాగతా ! ప్రజాహితా !
సుధావధాలవై సదాప్రయాణమై”

అను గేయమును, బుద్ధుడు జన్మించిన సందర్భమును వర్ణించు ఘట్టమునందలి—

“కోటికోటితారలతో
మేటిచందమామలా”

అను పాటయును, బుద్ధుడు వెళ్లిపోయిన సందర్భమున యశోధర కరుణార్ద్రముగా పాడిన —

“రావేమిరా శశి
అంధకారం ఈ నిశి
ఏమి కనరాదీ నిశిధి”

అను పాటయును, రమ్యాతిరమ్యములు. దుఃదృష్టవశాత్తు ఈ నాటికకూడ లభ్యము కాలేదు. సహృదయులు శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథముగారు తమకు జ్ఞాపకమున్న మేరకు వినిపింపగా పై పంక్తులను పేర్కొన గలిగినాను.

శ్రీ దాళరథిగారు 'ఆనందభవన్' అను మోతీలాల్ తీవితమునకు సంబంధించిన మరొక నాటికను కూడ రచించి ప్రసారము చేయున్నారు. అదియును దొరుకలేదు.

అను-దూడ :

సంవాదాత్మకమైన ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ జంధ్యాలపాపయ్య శాస్త్రిగారు మొన్న మొన్న తెలుగుదేశమును అల్లకల్లోలముచేసి బీభత్సము రేపిన ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రాందోళనమును కవితాత్మకముగా చిత్రించినది ఈ నాటిక. ఇందులో పాత్రలు రెండే- ఆవు, దూడ.

వెల్లువయై ప్రవహించుచున్న ప్రజల ఉత్సాహోవేళములను ఈ నాటికలో చక్కగా చిత్రించినారు శ్రీ 'కరుణశ్రీ' గారు.

“పతాకాలు మనకెందుకు ?
నినాదాలు మనకెందుకు ?
బిడ్డా ! పశువులము మనము
గడ్డి తినుటె మనధర్మము”

అని ఆవు చెప్పగా దూడ పలికిన-

“ధర్మానికి కేంద్రానివి
దయకు పాలసంద్రానివి
నించుకుండవలె కదలవు
బండపట్టుదల వదలవు”

అను మాటలు చాల బాగుగనున్నవి. ఆవు పలికిన-

“కాంతియందు భూమాతను
కాంతిచిందు గోమాతను
అన్నీ తెలుసును నాకే
ఆందోళనపడబోకే”

వంటి మాటలతో వ్యర్థాందోళనమును మానుకొని శాంతితో వైమోక్షముగా నుండుట మంచిదను కవి సందేశము ధ్వనించుచున్నది ఈ 'నాటిక' అకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రమువారు ఏర్పాటుచేసిన కవిసమ్మేళనమున గానముచేయ బడినది 'కరుణామయి', ఒకే కంఠం, మువ్వ, అనునవి 'కరుణాశ్రీ'గారి మరొకొన్ని చారిత్రక గేయనాటికలు

ఉమర్ ఖయామ్ .

నాటికాకర్తలు శ్రీ టి రామకృష్ణారెడ్డిగారు ప్రసిద్ధ పాఠశీక కవి ఉమర్ ఖయామ్ వినిగ్మలతీవితమందలి ఒక ఘట్టమును చిత్రించుచున్నది ఈ 'సంగీతనృత్యనాటిక' ఇందలి పాత్రలు - ఉమర్ ఖయామ్, విజామి, మలిక్ షా, నిజాముల్ ముల్క్, హసన్ బిన్, హసీన, అల్బేల నాటిక నాలుగు దృశ్యములుగా నడచినది

“ఇదేవేళ నీ దనుకో
ఇదిపోతే రాదనుకో
రసికుడా ! రేపుందను
వసితలంపు వదలుకో
కలవంటిది బ్రతుకునుమా
తెలివారిన కనగలమా”

“పాపపుణ్యము రెండును
భగవంతుని కల్పవతే
కావున మన పాపపుణ్య
కారణఫల మాయనదే”

వంటి పంక్తులు సరళసుందరముగా ఉమర్ ఖయామ్ తత్త్వము వందించుచున్నవి ఈ నాటికయందలి రచన సంగీత నృత్యానుకూలముగా పాగినది.

అనార్కలి .

శ్రీమతి దర్శాభాస్కరమ్మగారు ఈ నాటికను రచించినారు. అనార్కలి సలీముల ప్రణయమును చిత్రించు ఈ విషాదాంతనాటికయందలి కథ ప్రసిద్ధమైనదే.

మూడు రంగములుగా పాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - అనార్కలి, వశిష్ఠు, సేవకుడు, చెలికత్తె, అనార్కలి తల్లి, అక్కరు, మంత్రి.

ఈ నాటికలో శ్రీమతి భాస్కరమ్మగారు ఒకచో కొన్ని గేయ పంక్తులకు స్వరకల్పనమును సూచించినారు

ఈ నాటికలోని “నీలినీలముబ్బగుముల

నేలేమెరపుతీవవా

పాలరాతిప్రతిమవా

పయనించేతారవా”

వంటి పంక్తులు శ్రీమతి భాస్కరమ్మగారి కవితామతిని వ్యక్తము సేయుచున్నవి

వ్యతంత్రబింబా :

నాటికాకర్తలు శ్రీ ఎం. కె రాముగారు బింబాదేశ్విజయ మిందలి వస్తువు బింబా ప్రజలు, ముజిబుర్ రహమాన్, యాహ్యూఖాన్, బింబాసైనికులు, ముదుసలి, చెల్లి, భార్య, భారతప్రజలు, బింబాశరణార్థులు, ఇందిరాగాంధీ, కమాండర్ ఈ నాటికలోని పాత్రలు

ఈ నాటికలో వీరకరుణరసాలు విడిదిచేసికొన్నవి. ఇది కాలల ప్రదర్శన కుద్దేశించబడినందున కైలి సులభముగా సుబోధముగా ఉన్నది పాత్రానుగుణముగా భాషప్రయుక్తమైనది యాహ్యూఖాన్, ఆతని సైనికుల పాత్రలచే ఉర్దూ మాటలనిపించుట ఔచిత్యభాసురము. ఇందలి గేయములు సంగీతానుకూలముగా రూపుదిద్దుకొన్నవి.

“మనమంతాపువ్వలము

ఒక దండగ చేరితిమి,

మనమంతా గువ్వలము

ఒక గూటిలో మూగితిమి”

వంటిపంక్తులు కవితాస్ఫోరకములు ఈ నాటిక ఆంధోని పాతకాలా విద్యార్థిని విద్యార్థులచే రవీంద్రభారతిలో ప్రదర్శింపబడినది.

ప్రాయశ్చిత్తము :

శ్రీ వడ్డెవల్లికృష్ణ గారి రచన ఇది. బింగ్లాదేశ్ స్వాతంత్ర్య సమర సందర్భమున భారతదేశము విరహహీనాచిన ఉదారవీరకార్యమును, పాకిస్తాన్ తాను చేసిన దౌష్ట్యమునకు అనుభవించిన ప్రాయశ్చిత్తమును ప్రతీకాత్మకముగా చిత్రించినది ఈ నాటిక. భారతి, కన్నె, వచ్చివవ్యక్తి, భారతీతనయులు ఇందలి పాత్రలు. ఈ నాటిక యందలి —

“సింహులుడ నాకేమని
చిందులేసి కీచకుండు
భీముడి భుజిలముముందు
ఏమాయెను ఏమాయెను”

అనుచు భారతి తనయులు పలికిన మాటలు శాగుగమన్నవి.

ఈ నాటికలో భారతి - భారతదేశమునకు, కన్నె - బింగ్లాదేశమునకు, వచ్చిన వ్యక్తి - పాకిస్తాన్ కు, భారతి తనయులు - భారత వీర వైవిధ్యమును ప్రతీకలు.

సాంఘికములు

(పద్యగేయవచన మిశ్రనాటికలు)

అల్లిముతా :

ప్రయోగదృష్టితో నాటకములు రచించి వానిని విజయవంతముగా ప్రదర్శింపగల్గిన ప్రసిద్ధరూపకకర్తలు శ్రీ కొన్నరపుసుబ్బారావుగారు ఈ గేయ నాటికను రచించినారు. ఇది “గద్యపద్య (కీర్తన) మిశ్రితం”. ఇందలి పాత్రలు - అల్లిబాబా (“దొంగలనాయకుడు. ఈ అల్లిబాబా అసలు అల్లిబాబాకాదు. ఇది వట్టి బిరుదనామం”) షేకుమియా, చౌదరి, పంతులు, బండరాముడు, రంగప్ప, రామప్ప, చిన్నారెడ్డి, సారాదొంగ.

ఈ నాటికయందలి వ్యక్తులందరు భిన్నభిన్న గ్రామములకు, కులములకు, వృత్తులకు చెందినవారు. వీరు అంగ్లవిద్యాసంస్కరముచేత రూపుదిద్దుకొన్న కృత్రిమకపట సమాజనాగరికతకు విసిగి, లుప్తమైన వృత్తులకు దూరమై, బ్రతుకు తెరువు వెదకికొనుచు, అనుకొనకుండ ఒకచోటచేరి ముతాగా ఏర్పడి దొంగలుగా తమ జీవితమును కొనసాగింతురు.

ఈ నాటిక సమకాలిక సంఘమునందు నాగరికత పేరుతోనున్న కుళ్లును హాస్యరసాత్మకముగా అధిశ్ఠేపించును. “అల్లిముతా బిల్లెస్కో అనేసి హాస్యసంగీత రూపకజాతికి చెందినద”ని¹ డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు తమ సిద్ధాంత గ్రంథమున తెలిపియున్నారు. ఈ నాటికయందలి వచనసంభాషణములును, భజనకీర్తనల రీతిలో సాగిన పాటలును, ఇంగ్లీషు ఉర్దూపదముల విచిత్ర సమ్మేళనముతో కూడినకైలియు రమణీయములై ఈ నాటికకు గేయరూపకసాహిత్యమున ఉత్తమస్థానమును సంపాదించిపెట్టినవి. ఈ నాటికయందలి —

“మంగలోళ్లని మాకుపేరండి - నరులార మాదు
సంగతిని మీరాలకించండి.

.....

ఏమి చెప్పము స్వామి తండ్రీ !

సీమకత్తులు అవకరించె

ఎవడికతడే మంగళాయె

ఎందుజూచిన కౌరమాయె

.....

ఏమి చెప్పం స్వామి తండ్రీ !

పోయె అప్పుకింద పొన్నాయ్

కల్లుమేలనిపించె కాఫీ

ఇల్లు సాఫీ ఒళ్లు మాఫీ

.....

ఏమి చెప్పం స్వామి తండ్రీ !

విధవలే కనరారు జగతిని

ఉన్నవారికి బాట్లు మొలచె

ఊరిమంగలి దీవ మారె”

వంటి కొన్ని పంక్తులు శ్రీ సుబ్బారావుగారి చక్కని హాస్యరచనకు ముచ్చట నునకలు.

‘అల్లిముతా’లో ప్రసిద్ధ అంగ్ల గేయనాటిక కర్తలైన గిల్బర్ట్ అండ్ సలి వాన్ అను జంటకవుల రచనా పద్ధతిని అనుసరించినట్లు శ్రీ సుబ్బారావుగారు తెలిపినారు.¹

శిరస్సు చెప్పిన రహస్యం :

శ్రీశ్రీగారు రచించిన విషాదాంతనాటిక ఇది. వచనబహుళమైన ఈ నాటికయందు శ్రీశ్రీగారు తమ మహాప్రస్థాన సంపుటియందలి ‘పేదలు’ అను గేయకవితను, ‘కవితా ఓ కవితా’ అను వచనకవితా ఖండికను చేర్చినారు. ఇది ఆలిండియా రేడియో మద్రాసు కేంద్రమునుండి 31-8-1949 నాడు ప్రసారమైనది.

1. “నేటి నలుగు వగైరా” అనేది మూడు నాటికల సంపుటిలో రచయిత ‘మనవి.’ ప్రథమ ముద్రణ - ఏప్రిల్ 1944. ప్రచురణ : నవజీవన గ్రంథాలయము, తెనాలి.

రెండు భాగములుగా సాగిన, ఈ నాటికయందలి పాత్రలు— కైలాసం, శిరస్సు, అచ్యుతం, ధనం.

కైలాసం ఆరితేరిన చిత్రిశిల్పి. అతడొకసారి 'వగ్నదారిద్ర్యం' అను కైల వర్ణ చిత్రమును చిత్రించి అఖిలభారత ప్రదర్శనకు పంపగా, అందలి వస్తువు అగుస్వాకరముగానున్నదని ప్రదర్శనాధికారులు దానిని తిరిగిపంపుదురు. మరొక పారి తన మిత్రుడు అచ్యుతం కోరికననుసరించి కైలాసం ఒక బ్రటిషు పైన్వోడ్యోగి భవనకుడ్యముపై చిత్రరచన చేయుచు మహాత్ముని దండియాత్రా వార్తచే ఆవేశపూరితుడై ఆ కుడ్యమంతటను దండియాత్రా విశేషాలను చిత్రించును. కాని బ్రటిషు పైన్వోడ్యోగికి నచ్చనందున కైలాసమునకు చిత్రరచనా ప్రతి ఫలము లభింపదు. దారిద్ర్యతాదతో, కళాత్పటికారముతో విసిగిపోయిన కైలా సం తన రచనలన్నింటిని నాశనముచేసి, చిత్రరచనకు స్వస్తిచెప్పి, శిల్పరచనకు పూనుకొని, తన రూపమును ఒక శిలలో మలిచి, అచ్యుతం వచ్చుచున్నాడని తెలిసి, చెక్కిన తన శిలాశిరస్సును బహుమతిగా అందుకొనుమని ఉత్తరమొకటి వ్రాసి ఈ లోకమును వదిలిపోవును. 'ధనం' అనునాతడు స్వాతంత్ర్యోత్సవ దిన మున కైలాసం చిత్రించిన కుడ్యచిత్రమును 'ఫోటో' తీయించి, బ్లాకులు చేయించి పది లక్షల ప్రతుల నమ్మును. కైలాసమునకు సన్మానముచేయ నిశ్చయించి అచ్యు తం, ధనం ఇద్దరు కైలాసం ఇంటికి వచ్చి, ఉత్తరమును చూచి దుఃఖించి చేయ గలిగినదేమియులేక ఆ విగ్రహమును (శిలాశిరస్సును) సగౌరవముగా తమ వట్టణములో ప్రతిష్ఠించవలెనని తీసికొనిపోవుదురు.

సమాజము కళాకారులను మహనీయులను వారు బ్రతికియున్న కాలమున నిర్లక్ష్యముచేసి, నిప్పులుపోసి, చనిపోయిన తరువాత వారిని సన్మానించు నను విషయమును ఈ నాటిక చక్కగా నిరూపించుచున్నది. 'శిరస్సు చెప్పిన రహస్యం' కూడ ఇదియే.

ఈ నాటికయందలి శిరస్సు పాత్ర చేసిన నిశితవ్యాఖ్యానము శ్రీశ్రీగారి అసాధారణ ప్రతిభకు నిదర్శనము.

శివక్షేత్రయాత్ర :

శ్రీ దేవులవల్లి వేంకటకృష్ణశాస్త్రిగారు రచించిన భక్తిరసాత్మకమైన నాటిక ఇది. కథలకామశాస్త్రి, పాటలకోటయ్య, సుబ్బయ్య, సూరమ్మ,

లచ్చమ్మ, ఇంకను కొందరు యాత్రికులు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

కథలకామకాస్త్రి శివక్షేత్రమాహావ్యమును శ్రుతిమధురముగా భక్తిరసార్థముగా వివరించుచుండగా, పాటలకోటయ్య భక్తిగీతములతో గుండెను మీటుచుండగా మిగిలినవారందరును, శ్రీకాళహస్తిని, శ్రీకైలమును, దక్షారామమును దర్శించుచు, తీర్థములను సేవించుచు తమ తీర్థములను ధన్యముచేసికొనుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ నాటికయందలి కామకాస్త్రిపాత్రలో కవియే కానిపించును. ఇందు వచనము, పాటలు, హృద్యములై ఒకదానితోవరొకటిపోటిపడుచున్నట్లుండును.

ఇందలి — “శివ శివ శివ అనరాదా?

శివ నామము చేదా?

శివపాదము మీదా - నీ

శిరసు నుంచరాదా? ”

“ఎందుకయ్యా సాంబశివా!

ఎవరు నీకు చెప్పారయ!

ఈ అల్లరి చేతలూ

ఈ బూడిద పూశలూ! ”

“కైలాసగిరినుండి కాశికై

కాశికాపురినుండి దాసికై

దాసికై ఈ దక్షనాటికై

దయచేసినావయా! హరహరా! హరహరా! ” నంటి పాటలు.

అఖిలాంధ్ర రసహృదయుల రసనాగ్రములపై నాట్యమాడుచున్నవి.

“ఏటికయ్యా బాబయ్యా

కోటయమాటినరయ్యా

కాశీరామేశ్వరాలు

కాశీదును కెళ్ళటం || ఏటి ||

నెయ్యెత్తామంటే, నీ
 పెయిలం ఒరిగుంటే
 కూకున్నాపోటికొచ్చి
 కోటప్పగుడివుంటే
 రమ్మంటే కాళహస్తి
 గుమ్మంకాడే వుంటే”

వంటి జానపద పరీమళ సంవాసితములైన పాటలు ఈ నాటికలో చోటుచేసి
 కొన్నవి. ఈ నాటిక ఆకాశవాణిలో ప్రసారితమైనది.

ఏడాదిపొడుగువా :

నాటికా కర్తలు శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారే. ఇదియు ఆకాశ
 వాణిలో ప్రసారితమైనది. గోదావరి మండలమందలి ఒక పల్లెలోని ఒక కర్షక
 కుటుంబి జీవితమును, ఆ కుటుంబము ‘ఏడాదిపొడుగువా’ జరుపుకొను పండుగ
 లను వర్ణనలను వ్యావసాయిక కార్య విశేషములను ఈ నాటిక కమనీయముగా
 చిత్రించుచున్నది. నీతమ్మ, రామయ్య, లక్ష్మి, పిల్లవాడు, నారాయణ,
 సుబ్బమ్మ, గోవిందమ్మ, పేరమ్మ, శాస్త్రి, కోటయ్య, నాగరాజు, గైరమ్మ,
 చంద్రం, ఒక మనుమడు, పిల్లలు, పార్వతి, వేంకటేశ్వరరావు - మరికొన్ని
 ‘అడమగగొంతులు’.

ఒక పచ్చని కర్షక కుటుంబి జీవన విధానమును సహజరమణీయముగా
 రూపు కట్టించినారు ఈ నాటికలో శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారు. గొంతెమ్మ జాతరలు,
 విరాట పర్వ కాలక్షేపాలు, శివసహస్ర ఘటాభిషేకాలు, బసవన్న పూజలు,
 ఏరువాకమ్మ ఎదురుకోళ్ళు, శ్రావణ శుక్రవారపు నోములు. దసరా వినోదాలు,
 పిల్లల తాడాలవేపాలు, పుస్తకాల పూజలు, పురాణ కాలక్షేపాలు, గొబ్బిళ్ళ
 పూజలు, గంగిరెద్దు సన్నాయి వాద్యాలు, పాములవాని గారడీలు, ఉగాది
 పండుగల దంపుళ్ళు, ఇనుగుళ్ళు అన్నియు వరుసగా కన్నులముందు కదలి
 పోవును.

లలిత శృంగార హాస్య తరంగములతో ఈ నాటిక అంతరంగాలకు
 గిలిగింతలు పెట్టును. పాటలు జానపదుల వాసలోని యాసలను, వారి సంగీతపు

విద్యాపాలను పరిచయము చేయుచు ఈ నాటికకు ఒక అపూర్వ సౌందర్యమును వంతరించిపెట్టినవి.

“వానదేవుడా ఓ వానదేవుడా !

రాణతోను రావయ్య వానదేవుడా !

రాజులాగరావయ్య వానదేవుడా !

మిన్నంతా నీతేరు వానదేవుడా !

మేఘాలు గుర్రాలు వానదేవుడా !

మెరుపులైతె తెండాలు వానదేవుడా !

ఉరుములైతె బాజాలు వానదేవుడా !”

వంటి రమ్యగీతాల వెన్నింటివైనను ఈ నాటికలో చూపవచ్చును.

గొతమి :

ఇదియును శ్రీ కృష్ణకామ్రుగారిదే. ఆకాశవాణిలో ప్రసారమైనదే. కోనసీమలో గోదావరితీరాన పండుగలతో పచ్చపచ్చగా బ్రతుకు ఒక గ్రామము అర్ధరాత్రి గోదావరి వరదలకు గురియై ఆ గోదావరికిల్లిని ప్రాణించుట ఈ నాటికయందలి వస్తువు. సూరన్న, హరికామ్రు, పన్నాసి, ముచ్చన్న, వెంకన్న తాత, లక్ష్మీదేవి, గంగిరెద్దువాడు, చిన్నమ్మి, సూరన్న అల్లుడు, సూరన్న మనుమలు, కరణం, కరణం అమ్మాయిలు, ఇంకమే కొందరు ఇందలి పాత్రలు.

రైతు సూరన్న పచ్చని సంసారమును, అతని ఉదారహృదయమును చక్కగా చిత్రించినారు ఈ రూపకములో శ్రీ కృష్ణకామ్రుగారు. కోనసీమలోని పచ్చ పచ్చని వైరులను, పసస, అరటి తోటలను, కొబ్బి-తోటలను, పోకతోపులను, గోదావరి నడకలను, ఉద్భృతపు వరదలను ఈ నాటిక సహృదయుల నయనములముందు నాట్యము సేయించును. నీలాటిరేవుపాటలు, పడవపాటలు, ‘పొం’ పాటలు, బుర్రకథలు, బువ్వపాటలు, భరతనాట్యాలు, పురాణకాలజేపాలు వంటి సాంస్కృతిక కళారూపాలను పరిచయము చేయుచు ఈ నాటిక ఒక సంగీత సాహిత్య నాట్యోత్సవమువలె అంతరంగములందు ఆనందగోదావరులను ప్రవహింపజేయును.

వేణుకుంజం :

శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణకామ్రుగారు రచించిన విషాదాంత నాటిక ‘వేణు

కుంఠం'. ఒక పల్లెటూరి పడుచుకన్నె ఒక దుర్మార్గుని బారినుండి తన శీలమును కాపాడుకొను యత్నములో కాశ్యపముగా కన్నుమూసి కన్నె పేరంటాలు దేవతగా వెలయుట ఈ నాటికలోని ఇతివృత్తము. కవి, వేణువు, ఏరు, వీరమ్మ, గోపయ్య, కొండయ్య, కొన్ని స్త్రీ పురుష కంఠాలు - ఇందలి పాత్రలు.

ఈ రూపకమందలి విషాద గాథను ప్రత్యక్షముగా చూచిన ఒక వేణువు 'ఏరు'కు చెప్పుచున్నట్లు చిత్రించినారు శ్రీ కృష్ణకావ్యిగారు.

ఆకాశవాణిలో ప్రసారితమైన ఈ నాటికలోని పాటలు వంచన సంభాషణ ములు అతిరమ్యముగా సాగినవి.

“తోట కివల ఆమె యిల్లు
తోట కవల వానియిల్లు” అను పాటలోని

“ఎదురై నవుడాగి ఆగి
కదలిబోవు వానికళ్లు
తప్పుకొని ఆమె కళ్లు
రెప్పలకిందికి మళ్లు

కళ్ళూ కళ్ళూ కలిసి
నల్ల కలవ మాలిల్లి
అల్లి అల్లి మొగ్గతో
యుల్లి నేవి వాళ్ళ ఒళ్లు”

వంటి చరణములు శబ్దార్థమధురసమ్మేళనమునకు ఉదాహరణములు -
నాటికాంతముననున్న

“అయ్యో అని యేడ్చెను - ఇటు
లయేనని ఏడ్చెను”

అను విషాదగీతము ప్రతి సహృదయుని కంట కన్నీరొలికించును.

చారిత్రా :

నాగరికతతోపాటు వేగమును పెంచుకొన్న నగర జీవితమును చిత్రించిన ఈ చిన్ననాటిక 1-11-1958 నాడు ఆకాశవాణి వైద్రాణాదు కేంద్రమునుండి

ప్రసారమైనది. నాటికాకర్తలు శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణకామిగారే. ట్రాఫిక్ పోలీసు, రిజావాడు, ఇద్దరు గుమాస్తాలు ఈ రూపకమందలి పాత్రలు.

చౌరస్తా నడుమ నిలబడిన పోలీసు తనకు కనిపించిన రిజావాని బ్రతుకు తీరుతెన్నులను, రిజాలో కూర్చోనిన గుమాస్తాల చైనందిన జీవితమును, నెంచివరకు వారు పదు అవస్థలను, చౌరస్తాలో ఆగిన 'కారు'లోని సంతాన హీన దంపతుల మానసికతాధలను వలచుకొని, తన స్థితిని వెమరువేసికొని విధిని సక్రమముగా నిర్వర్తించుకొనుచు తృప్తిని పొందుచుండుట ఈ రూపకమున చక్కగా చిత్రింపబడినది.

గేయములలో ఉర్దూ తెలుగుపదములు అందముగా ఉడిగియుండుట ఒక విశేషము.

కృష్ణాపుష్కరం :

సంవాదాత్మకమైన ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు. ఇది 1958లో ఆకాశవాణిలో ప్రసారమైనది. సామాన్యముగా సంప్రదాయముగా వచ్చుచున్న పుష్కరస్నానములు ముక్తికి మార్గములగుచో నదులపై నిర్మింపబడు అనకట్టలను పుష్కరములు జలాలను పొలాలకు అందించుచు జనావళికి ముక్తిని భుక్తిని ప్రసాదించు నను అభిప్రాయమునకు నిదర్శనముగా కృష్ణాత్యాగేజి, నాగార్జునసాగర నిర్మాణమును గూర్చి ఈ నాటికలో వివరించినారు శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు.

వృద్ధుడు, యువకుడు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు. ఇందు వచనము బహుళము.

భారతదేశస్తుతితో నాంది పలికిన ఈ నాటిక ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రళంసతో భరతవాక్యము పలికినది.

'మాచీకండు' జలవిద్యుత్కేంద్రం :

ఈ రూపకరచయితలు శ్రీ ఉండేల మాలికోండారెడ్డిగారు. విశాఖ పట్టణము మండలమునందలి మాచీకండునదిమీద నిర్మింపబడిన జలవిద్యుచ్ఛక్తి ప్రాజెక్టు విశేషాలు గేయపదనాత్మకమైన ఈ 'సంగీత రూపకములోని వస్తువు. ఇందలి-

“అదిగదిగో మళ్ళకుండ - జలవిద్యుత్కేంద్రం
 తుణుతుణు తటిల్లతలు - జనియించే సరోవరం
 దావిమీద వికసించిన - ధవళకాంతి పందోహం
 శివునిజటాజూటంలో - చిగురించిన శశిఖింబం
 దుముకువదే హోరెత్తుచు - ‘దుడుమా’జలపాతం
 భగీ థుని వెన్నంటిన - స్వర్గంగాపాతం
 అతి థులూ మహారథులు - అధువాతన భగీథులు
 బలోద్ధతులు కాగ్నికులు - ప్రకృతితోడ కావించురు
 తె విలేని యుద్ధం - జయంమనకు సిద్ధం”

అను గేయము పేర్కొనదగినది. ఈ నాటిక 24-12-1958 నాడు ఆకాశవాణి హైదరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారమైంది.

అనందలహరి :

శ్రీ జంధ్యాలపాపయ్యశాస్త్రిగారు ఈ నాటికను రచించినారు. గేయ వచనకవితామయముగా సాగిన ఈ రూపకమునందలి వస్తువు భారతస్వాతంత్ర్య సముపార్జనము. ఇందని పాత్రలు - ప్రజలు, ప్రకృతి, శాంతి, అహింస, స్వాతంత్ర్య లక్ష్మి.

స్వాతంత్ర్యలక్ష్మిని చూచి ప్రకృతి, శాంతి, అహింస ఆనందతరంగాలలో తేలిపోవుచుండగా ప్రజలు— “పదమూడు పసంతాలు నిండిన బాలకుమారి, నీ వెవ్వరు?” అని సంతోషముతో స్వాతంత్ర్యలక్ష్మిని ప్రశ్నింతురు. స్వాతంత్ర్య లక్ష్మి స్వాతంత్ర్యసిద్ధికై ఆదినుండియు మహనీయులు చేసిన మహోన్నత కార్యములను, స్వాతంత్రతాసమర ప్రసిద్ధోద్యమములను వారికి నివేదించును.

స్వాతంత్ర్యసమరములో పాల్గొన్న మనీషుల చైతన్య సౌజన్య ధైర్య పీర్య సమతా సత్యాహింసా ప్రేమాది గుణసంపదంతయు తనలో నున్నదని స్వాతంత్ర్య లక్ష్మి విన్నవించు సందర్భమునందలి—

“నేను స్వాతంత్ర్య స్వర్ణలతను

నా ఆకులు పచ్చన

నా చివుళ్ళు ఎఱున

నా పువ్వులు తెల్లన

మువ్వన్నెల పతాకానికి
ముద్దుల ప్రశీకాన్ని నేను
అందమైన అశోకచక్రానికి
అమృతాభిషేకాన్ని నేను”

అను పంక్తులు రమ్యములు; సహృదయ గమ్యములు.

చాండాలిక :

ఇది శ్రీ బోయి భీమన్నగారి రచన. ఈ ‘చాండాలిక’ కథ విశ్వకర్షి రవీంద్రుని రచననుండి గ్రహింపబడినది. చాండాలిక, బౌద్ధసన్యాసి, మాలి, ఇద్దరు భటులు ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు.

‘చాండాలిక’ అను చండాలకన్య అనందుడను యువబౌద్ధభిక్షువును సర్వ స్వముగా భావించి చిట్టచివరకు ఆ దివ్యాత్మునిలో లీనమైపోవుట ఈ రూపకము నందలి వస్తువు.

గేయములు తెటగీతిపద్యములు వచనకవిత ఈ నాటికలో చోటుచేసి కొన్నవి బౌద్ధసన్యాసిపాత్రకు పద్యమును ప్రయోగించినారు శ్రీ భీమన్నగారు.

ఐదురంగములున్న ఈ నాటిక రవీంద్రుని శతజయంత్యుత్సవముల సందర్భముగా రవీంద్రభారతిలోను తదితర ప్రదేశములందును ప్రవర్ణింపబడినది. ఆకాశవాణిలో కూడ ప్రసారమైనది.

ఈ రూపకములో అద్భుతహాస్యకర ఛరసాలు చక్కగా పోషింపబడినవి. చాండాలిక సంభాషణమునందలి స్త్రీపురుషమనస్తత్త్వనిరూపణము హృదయంగమము.

“బైటవెలుగెంతయున్న లాభమ్ములేదు
లోన చీకటి యున్న; నీ మానసమ్ము
దివ్యదీపాలయమ్ముగ తెలిసికొమ్ము
బైట చీకటియున్నను బాధలేదు”

వంటి పంక్తులు విశ్వజనీనతాపరిమళాలను విరజిమ్ముచున్నవి. “వేసవి తెలి మమ్మును చూచి విత్తనాలు పారబోసుకొన్నావ్” వంటి కవితోక్తులేన్నింటిలో ఈ నాటికలో చూపవచ్చును.

గంగాకావేరి :

శ్రీ రెడ్డి చివవెంకటరెడ్డిగారి నాటిక ఇది. గంగాకావేరి నదులను కలుప వలయునను ప్రభుత్వసంకల్పమునకు కళారూపము ఈ రూపకము. సుద్దుల వాళ్ళు, ప్రభుత్వప్రతినిధి, రామయ్య, ఇంజనీరు, కిష్టయ్య, ముసలయ్య, సోము, రాము, గంగా, కావేరి, నీతమ్మ, లక్ష్మి, రంగమ్మ, ముసలవ్వ ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు.

ఈ నాటికలో పాత్రకలత్రానంతరము వచ్చినమార్పులను శ్రీ రెడ్డిగారు చక్కగా వివరించివారు. 'గొల్లసుద్దులు' అను తెలంగాణా జానపదకళారూప మును ఈ నాటికలో చక్కగా వినియోగించుకొన్నారు శ్రీ రెడ్డిగారు.

పేదబిందు :

శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథముగారు ఈ నాటికను నిర్మించి ఆకాశవాణిలో ప్రసారము చేసారు. గేయవచనసమ్మిశ్రితమైన ఈరూపకమునందలి పాత్రలు - ఇంజనీరు, ఆతని ప్రేయసి, శ్రామికులు.

వాగార్జునసాగరనిర్మాణము ఈనాటికయందలి ఇతివృత్తము 'ఇంజనీరింగు' విద్యను ముగించిన ఒక యువకుడు తన పియురాలితో విజ్ఞానయాత్రను చేయుచు వాగార్జునసాగరుకు వచ్చును ఆ మహాసాగరనిర్మాణమునందు శ్రామికులు కార్చు పేదబిందులను చూచి డెండము స్పందించగా, తానుకూడ సాగరనిర్మాణములో పాలుపంచుకొని, అక్కడనే జీవితమును గడపవలయునని నిశ్చయించుకొనును. ఆతని నిశ్చయమును మొదటకాదన్నను విదప ఆతని ప్రేయసి ఆతనితో నుండి పోవును. ఇది ఈ రూపకమునందలి కథ.

“నవభారతములో వెలసినది ఈ దేవళం

నవమానవుని చైతన్యమే ఇది కేవలం”

పంటి హృదయములైన పంక్తులు ఈ నాటికలో చోటుచేసికొన్నవి.¹

మావల్లె కదిలింది :

గేయవచనమయమైన ఈ నాటికయును శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథము గారిదే. 1978 లో ఆకాశవాణి ప్రాధానాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనదే.²

1, 2 : శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథముగారు తమకు జ్ఞాపకమున్న మేరకు నాకు ఈ నాటికలను గూర్చిన విశేషాలను వివరించినారు. ఈ నాటికల పాత్రలు లభ్యము కాలేదు.

ఉద్యోగి, యువకులు, విద్యార్థులు, కర్షకులు ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు. అనేకసంవత్సరముల క్రితము వల్లెను విడిచి, పట్నముచేరి ఉద్యోగము చేయుచున్న ఒక యువకుడు తన పొంత ఊరు తలచుకొని, అచ్చటి వచ్చని పచ్చికపై మేను వాల్చినలెననియు, పైరగాలిలో పరవశించినలెననియు, పల్లీ యుల ఆప్యాయతను ఉల్లములో నింపుకొనవలెననియు ఉవ్విళ్ళూరుచు తియలు దేరును. ఊరి పరిసరాలను చేరి అక్కడనున్న ప్రజలలో కల్గిన చైతన్యమును చూచి సంబరపడిపోవును, ఇది ఈ నాటికలోని కథాంశము.

సమ్మెలు, కుటుంబసంక్షేమము, వరకట్నము వంటి సమస్యల చిత్రణము ఇందు హృద్యముగా ఉన్నది. ఈ నాటిక యందలి—

“అటుపోతే కొలను

కొలను పక్కనే కోవెల

కోవెల కొలను వేప్తాలు- మా

ఊరికి అవియే వేత్రాలు”

అను గేయపంక్తులు రమణీయములు.

వరకంఠుండి వర్షానికి :

నాటికాకర్తలు. శ్రీ చిట్టమల్లె శంకరయ్య (రుద్రశ్రీ)గారు. కుటుంబ నియంత్రణ మిందలి వస్తువు. గేయవచనకవికాసమ్మిశ్రితమైన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు- వృద్ధుడు, పిల్లలు- కొన్ని స్త్రీపురుష కంఠములు.

(పద్యగేయనాటికలు)

అదృష్టదేవత :

సాంఘికేతివృత్తముగల పద్యగేయాత్మకనాటిక ‘అదృష్టదేవత’. శ్రీ తల్లావఱ్ఱుల శివశంకరస్వామివారు ఈ నాటికను రచించినారు. సంవాదాత్మకమైన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - సాధకుడు, అదృష్టదేవత.

ఇదొక భగ్గుప్రేమికుని గాథ. ప్రియురాలిచేత వంచితుడై స్త్రీజాతిపట్ల అనవ్యభావమును పెంచుకొని, చివరకు అదృష్టదేవత ద్వారా స్త్రీ శక్తిస్వరూపిణి యనియు, నిఃశ్రేయసము స్త్రీని ఉపాసంపకయే సాధ్యముకాదనియు సాధకుడు ఉపదేశమును పొందును.

ఈ నాటికలో శ్రీ శివశంకరస్వామివారి తత్త్వవజ్ఞానము, హేతువాద ధీవట్టు, సంభాషణరచనాశిల్పము చక్కగా వ్యక్తమగుచున్నవి

వ్రతభంగము .

ఒక భగ్గుప్రేమికుని గాఢను తెలుపు ఈనాటికకూడ శ్రీ శివశంకరస్వామి వారిదే వ్రతత్యేకముగా పాత్రల పేర్లు సూచింపబడకపోవుటచే 'వ్రతభంగము' నాటిక కాదేమో అనిపించును. కాని రచన అంతయు విభిన్నవ్యక్తులమధ్య ప్రత్యక్షసంవాదధోరణిలో సాగుటచే ఇది నాటికయే అగుచున్నది సంభాషణ లఘుబట్టి ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు — కవి, ఇందిరాసుందరి, అంబ, ఇందిరా సుందరిభావ, ఒక మిత్రుడు (వైవజ్ఞుడు) అని గ్రహింపవచ్చును

తనను మొదట ప్రేమించిన ఇందిరాసుందరి చివరకు మనసు మార్చుకొని వివాహమాడుటకు అంగీకరింపకపోగా భగ్గుప్రేమికుడైన కవి శివుని సన్నిధిచేరి గతములో ఒకసారి తనకు కుక్కులేళ్ళరుని సన్నిధిలో వ్రత భంగము జరిగినందుకు తనను ఊమించి 'భావికాలమందుగలుగు నఖిలంబునకు' అవలంబనముగా మండవలెనని ఆ వైవమును ప్రార్థించుట ఈ నాటికయందలి కథాంశము

ఈ నాటికలో ఇందిరాసుందరి చంచల చిత్తమును, నాయకుని (కవి) నిష్కల్మష ప్రణయ హృదయమును చక్కగా చిత్రించినారు శ్రీ శివశంకర స్వామివారు ముప్పదిమూడు చిన్నచిన్న భాగములుగా సాగిన ఈ నాటిక యందలి ఒక్కొక్క భాగమును ఒక్కొక్క సన్నివేశముగా గ్రహింపవచ్చును ఒక్కొక్క భాగము సహృదయునిలో ఉత్కంఠను రేకెత్తించును

త్ర్యసాది గతులలో పాగిన గేయములు, తేటగీతులు, ఆటవెలదులు, కందములు, మంజరీద్విపదలు, ముత్యాలసరాలు, స్రగ్వణి - స్వాగత - తోటక - కాలిని - వనమయూర - దోదక - ద్రుతవిలంబిత - ప్రమితాక్షర - రథోద్ధత వృత్తములు ఈ పద్యగేయనాటికలో చోటుచేసికొన్నవి. ఈ ఛందోవైవిధ్యము సహృదయులకు విసుగును కలిగింపదు మొదటి కొన్ని భాగములందు ఒక్కొక్క భాగములో ఒక్కొక్క విధమైన పద్యము వ్రయుక్త మగుట ఈ నాటికయందలి ఒక ఛందోవైవిధ్య ప్రయోగ విశేషము

శ్రీ శివశంకరస్వామివారు 'ఉజ్జీవము' అను మరొక నాటికను రచించినట్లు తెలియవచ్చినది కాని అది నాకు లభ్యము కాలేదు.

(గేయనాటికలు)

అశరీరవాణి :

సంవాదాశ్మకముగా సాగిన ఈ చిన్న గేయనాటికను రచించిన వారు శ్రీ తల్లావయ్యల శివశంకరస్వామిగారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు-సాధకుడు, అశరీరవాణి.

తాను ప్రేమించిన యువతికి తనపట్ల అనురాగము లేదన్నవిషయము అశరీరవాణి ద్వారమున తెలిసియు ఆమెను ఆరాధ్యలై వముగా భావించిన ఒక సాధకుని వృత్తాంతము ఈ నాటికయందలి కథ.

ఈ నాటికలోని సంభాషణలు సరళములై సంక్షిప్తములై ముత్యాల సరములలో ముద్దుగా సాగినవి. సాధకునకుగల అచంచల ప్రేమ విశ్వాసములు ఈ రూపకమున చక్కగా వ్యక్తము చేయబడినవి. ఈ నాటికలో -

“వలపు తలమున్నగులుగనుండెడి

వానికయరాద్ధంతె సుఖదము

కాచఖండము వక్షిధితిగ్రాలు నాతనికి”

వంటి సురుచిర సూక్తులు ముత్యాలసరమువలె నిగనిగలాడుచున్నవి.

ఈ నాటిక పతనమునకే గాని ప్రదర్శన కుద్దేశించి వ్రాసినట్లు కానివివధు.

మృగత్వవృత్తి :

ఈ నాటికయును శ్రీ శివశంకరస్వామివారిదే. ‘అశరీరవాణి’ వలెనే ఇదియును రెండు పాత్రతో నడచు సంవాదాశ్మకమైన చిన్ననాటిక. ఇందలి విషయము కూడ ఆ నాటికయందువలెనే ప్రణయపంబంధ మైనది. యువ, సాధకుడు - ఇందలి పాత్రలు

ఒక యువకునకును (సాధకునకు), సుందరాంబ అను యువతికిని అనురాగ ముంకురించును. ఇరువురును కొంతకాలము దర్శన స్పర్శన సంభాషణములతో సంతోషమున ఓలలాడుదురు. స్థితిగతుల ప్రభావమువలన ఆమె పాణిగ్రహణము నకు నిరాకరించును. కాని ఏ విధముగా నయినను ఆమెను యువకుడు తన దానినిగా చేసికొనవలె ననుకొనును. ఇది ఈ నాటికయందలి విషయము. ఈ విషయమంతయు సుందరాంబ అల్లుడైన ‘యువ’ అనునాతనికిని, సాధకునకును

జరిగిన సంభాషణము ద్వారమున వ్యక్తము చేసినారు శ్రీ శివశంకర స్వామి వారు.

కథంతయు కేవలము ఇద్దరి సంవాదమువలన తెలియవచ్చుట చేత ఇందు మాటకీయతకు అవకాశము లేదు. అందువలన ప్రదర్శనాయోగ్యముగా గాక పఠనయోగ్యముగా నున్నది ఈ నాటిక.

రత్నాకరము :

సంపదాత్మకమైన ఈ నాటికయును శ్రీ శివశంకరస్వామివారిదే. పరకియా వాయికమైన ఈ నాటిక పూర్వోత్తర భాగములుగా సాగినది. పూర్వభాగము నందలి పాత్రలు—భ్రమర, శాంత; ఉత్తరభాగమునందలి పాత్రలు త్రిలోచనుడు, ధూర్జటి. ప్రణయ సంచిధమైన ఇందలి కథ స్వల్పము.

ప్రణయమునకు మనస్సులే ఆలంబనములు కాని సంప్రదాయ విహాసములు కావని ఈ నాటిక భంగ్యంతరముగా తెలుపుచున్నది.

ఈనాటిక దీర్ఘసంభాషణములవలనను వర్ణనాశాహుళ్యముచేతను విస్తృతముగా నున్నను, ఇందలి గేయములు 'పల్లవి'తో పల్లవించుట చేతను, వర్ణనలు రసరమ్యము లౌట చేతను, సంవాదములు చమత్కారముగా సాగుచు కౌతుకమును రేకెత్తించుట చేతను విసుగును కలిగింపదు. శ్రీ శివశంకర స్వామివారికి గల మనస్తత్త్వ నిరూపణ శక్తిని ఈ నాటిక సహస్ర కంఠాలతో చాటుచున్నది. ఇందు గానాంశము వేయిరేకులతో విరిసినది. ఉన్నపీ నాలుగు పాత్రలే అయినను వానిని రమ్యాతిరమ్యముగా పోషించినారు శ్రీ స్వామి వారు. త్రిలోచనుడు ధూర్జటితో వలికిన —

“పడగల్గుదునే బాధలు నఖుడా !

భరింపజాలను పరిపీడనమును

భ్రమరకు మాష్టింభావము కలిగిన

అవివేకిని కా వంగలార్పుటకు

రక్తిలేని యెక రసికుండగు వా

దూగులాడునొకొ యువతికోసమై”

అను మాటలు ఆతని మనస్తత్త్వమును చక్కగా వ్యక్తీకరించుచున్నవి. త్రిలోచనుడు పదక ర్త. ఆతని ప్రజ్ఞకు —

“.....దివ్యమంగళాకారము
 పౌందర్యసారంపు నముదాయ నదనము
 త్రిజగతీలావద్య తీగ్రప్రదేశము
 అత్యంత పరిపూర్ణ యౌవనామృతపాత్ర
 మఖిలరోచిఃపుంజ హరిమణిదర్పణము
 ప్రద్యుమ్నకాచిత ‘వరపనానాచమ్యు’

పంటి పంక్తులు ప్రతిబింబములు

భ్రమర ‘గభీరస్వాంత రత్నాకరమ్ము’ లో ప్రణయమును ‘కిలి’ రగులుట
 కేతను, త్రిలోచనుడు ఆమె కంటికి గాంభీర్య లావణ్యమృత శైతల్యములను
 సూత్రమే ప్రసాదించు ఒక ‘రమణీయమో’ మాత్సరత్నాకరము’వలె కానిపిం
 చుటచేతను, భ్రమర అత్తగారి యిల్లు ‘గౌరవీర్యారమ్యదేశమునందు
 రత్నాకరమ్ము’నకు పమీపముననుండుటచేతను ఈ నాటికకు ‘రత్నాకరము’
 అను పేరు పొట్టకము.

సన్యక్తామలము

నాటికాకర్తలు విద్వాన్ శ్రీ ప్రమాగ కోదండరామకౌన్త్రిగారు
 సూత్రధారికాక ఈ నాటికయందలి పాత్రలు-రైతు, వనిత, మహామానవుడు.

వర్ష ములేక కరువురాగా కర్షకజనమంతయు పట్నమునకు తరలిపోవు
 పురు మహామానవుని సందేశము విని వారందరును తిరిగివచ్చి తుంగభద్రకు
 అనకట్టకట్టి పంటలు పండించి అపండింతురు. ఇది ఈ నాటికయందలి ఇతి
 వృత్తము.

సమైక్యశక్తి దేశమును సన్యక్తామలము చేయునను సందేశము నందించు
 చున్నది ఈ నాటిక

“వరవళ్ళు త్రొక్కేటి
 పరుగులే తీసేటి
 ఏళ్ళుదారులు కట్టి
 చాళ్ళు నిండిద్దాము
 మెరుములై ఉరుమునూ

తరిమేటి మేఘాల

చెట్లకే కట్టేసి

చేలు పండిద్దాము

కాపుకన్నెల కళ్ళు - కలువలై నీచల్ల

నడుగులకు మడుగులొత్తేను

రావమ్మ ఓ తుంగభద్రా ! రావమ్మ ఉత్తుంగభద్రా !”

వంటి రమ్యగేయము లిందు పురులు విప్పి నాట్యము సేయును ఇందు సూత్ర ధారుని పాత్ర కథాగమనమునకు తోడ్పడినది. ఈ నాటిక 23-10-1954 నాడు ఆకాశవాణిలో ప్రసారితమైనది.

రైతురాజు :

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులవారు రచించిన నాటిక ఇది. దేశసౌభాగ్యమునకు వెన్నెముక వంటివాడైన రైతు వ్యావసాయిక జీవితమును ‘రైతురాజు’ లో కళామయముగా చిత్రించినారు శ్రీమాన్ ఆచార్యులవారు. రైతు, అతని భార్య - లక్ష్మి ఈ నాటికయందలి పాత్రలు. పొలమును దున్నుట, విత్తుట, వానకెదురు చూచుట, నాట్లువేయుట, కలుపు తీయుట, కావలిగాయుట, పంటచేలు కోయుట, ధాన్యమును తూర్పారవట్టి బిండిపై నింటికి తీసికొనిపోవుట అన్నియును భిన్నభిన్న గీతములలో క్రమముగా కవి శాస్త్రకముగా చిత్రింపబడినవి ఈ నాటికలో.

శ్రీమాన్ వరదాచార్యులవారు మహాకవులే గాక సంగీతకోవిదులు కూడ. మధుర గంభీరగళముతో ఈ నాటికయందలి పాటలను పాడగా నిను భాగ్యము నాకు కలిగినది. వారికిగల సంగీత సాహిత్య వైదుష్యము ఈ రూపక మును రసరమ్యము చేసినది. రైతు వానకై నిరీక్షించు సందర్భమునందలి —

“ఇంటిలో గింజలను

మంటిలో బోసితిమి

మింటికే యీ జూచి

కంట నీర్వెట్టుదుము”

అను చరణములు, వానచినుకులు పడగా రైతు సంతసించు సన్నివేశమునందలి—

“పాడు కరవులకు బాణాలు మా

పంట చేలికివి | పాణాలు

కావుకన్నులకు ముత్యాలు - పరి

కట్ట వోళ్లకు చనుకాలు" వంటి పంక్తులు,

రైతు తన భార్యను తలచుకొను మట్టము వందలి —

“అత్తమామల బెదురు అడువిడ్డల యలుక

వత్తయని రాలేదు వంజరములో చిలుక

పెత్తనమ్మేది నా రాణికి ఎంత ప్రేముంటె ఏమి దొరపానికి”

వంటి చరణములు శ్రీమాన్ ఆచార్యులవారి భావుకతకు ప్రతిబింబములై నాటికను నవనవముగా రవళింప జేయుచున్నవి.

పెదరి చదువు :

ఈ నాటిక కూడ శ్రీమాన్ పరదాచార్యులవారిదే సంపాదాత్మకమైన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - రాముడు, లక్ష్మి, వయోజన విద్యా ప్రాధాన్యమును చిత్రించునాటిక ‘పెదరి చదువు’.

రాముడు లక్ష్మికి మేనకావ ఇరువురు ప్రేమించుకొందురు. రాష్ట్రానికి చదువురాదు. విద్యాప్రపంచమును తన అనుభవ నేత్రాంతో అలోకించిన లక్ష్మి కాబోవు తన మగనికి చదువు ప్రాథమికావసరముగా భావించి ఆరినిని చదువుకొమ్మని బలవంతము సేయును వారిద్దరి మధ్య జరిగిన సంభాషణము హాస్య రసాశ్రయమై సమకాలిక సాంఘిక స్థితిని కూడ ప్రతిబింబింప జేయును.

పైరుపాట :

‘పైరుపాట’ నాటికను రచించినవారు శ్రీ బోయి భీమన్నగారు. కోనసీమ ప్రకృతి సౌందర్యమును గాంచి పరవశులైన శ్రీ భీమన్నగారు ఈ రూపకమును రచించినారు. ఈ పైరుపాటకు ఆలంబనము “పైరుచేలు, పచ్చికబీళ్లు అచ్చటి గడ్డిపిల్లలూ కుట్టవాళ్ళ పికార్లు” అని శ్రీ భీమన్నగారే అన్నారు ‘పైరుపాట’ ప్రస్తావనలో.

‘పైరుపాట’ ఏడు రంగాల శృంగార రస ప్రధాన నాటిక. ధనికుడును, విద్యాధికుడును అభ్యుదయ భావ సంపన్న యువకుడును అయిన శ్రీవత్స అను నాతడు అమాయికురాలును గుణవంతురాలును గడ్డికోతయే తీవ్రంగా గల స్నేహ యను గ్రామీణ యువతిని కలి అను స్నేహ స్నేహితురాలి సాహాయ్యముతో వినాహమాడుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ నాటిక యందలి స్నేహ, శ్రీవత్స, శీల అను పాత్రలు మూడును బాచిశీసుందరముగా చిత్రింపబడినవి. స్నేహ మోహనదేవత. స్నేహరూపిణి. కాబట్టి ఆమెను ప్రీతితో 'స్నేహ' అని పిలుచుకొన్నాడు శ్రీవత్స. అతని దృష్టిలో ఆమె "ప్రత్యక్షంగా వచ్చిన శిల్పభారతి." అంతేకాదు "చిత్తంలో ప్రతిదెబ్బా సుత్తిదెబ్బగా మలచిన మానవమూర్తి."

“ఒడిదుడుకులు లేకుండా
ఒరుల పొంత పోకుండా
తోటమూల జీవించే
ఉటబావి గుండియ” స్నేహది.

శ్రీవత్స పంస్కారమున్న యువకుడు; యౌవనమునందే నిర్మల బుద్ధిని వండించుకొన్నవాడు. “వనియేదై నా గాని వరమేళుని రూపంగా” భావించు పరిణత హృదయుడు. “కమలకు కంటకమైనా కదలక తప్పదు రవికి” వంటి శీల మాటలు జీవిత యాథార్థ్యమును ఆమె ఎంత చక్కగా గ్రహింపగలిగినదో తెలియజేయును.

ఈ నాటికలో రమ్యములైన కవితోక్తులున్నవి. ఉదాహరణకు —

“మొక్కకంటె మొగ్గ - మృదులమై పూచు
పూవుకంటె మధువు - మధురమై లేచు
ప్రియమైన కొలది ప్రకృతి
పెరుగు బాధ్యతలు జగతి”

“మాధురిమ జన్మ జ
న్మాల కృషి ఫలితం
ఆర్హతను బట్టియే
అనుభూతి నైతం”

వంటి వానిని పేర్కొనవచ్చును.

ఆకాశవాణిలో ప్రస్థావితమైన ఈ నాటిక 1960 సెప్టెంబరు మాసమున స్వర్గీయ అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావుగారి అధ్యక్షత క్రింద ప్రదర్శింపబడినది. ఆ తరువాత కూడ కొన్ని ప్రదర్శనలు జరిగినవి.

మానవుని మరొక మజిలీ :

మానవుడు దుదయించిన నాటినుండి ఈనాటి అణుయుగమువరకు అతడనుభవించిన దశలను, ఎదుర్కొన్న సమస్యలను, అతని క్రమవికాసమును కళాత్మకముగా చిత్రించు వదువారు రంగాల సుదీర్ఘ 'సృత్యగేయ నాటకం' 'మానవుని 'మానవుని మరొక మజిలీ' ఈ ధూపకమును రచించినవారు శ్రీ బోయిశిమన్న గారే. ఇందలి పాత్రలు - స్వయం ప్రభ (అన్నపూర్ణ, శ్యామల, శశికళ, కాంతామణి, ధనలక్ష్మి రూపాలతో కూడ :) భూలక్ష్మి, జేత్రయ్య, ఆశావతి, భోగయ్య, సస్య, మేధానిధి, ధనరాజు, సూరన్న, చంద్రన్న, 'మరియు కొందరు ప్రజ.'

పరమాణువులో బ్రహ్మాండమును పొదిగినట్లు శ్రీ భీమన్నగారు యుగయుగాల మానవజాతి చరిత్రను హేతుబద్ధముగా ధర్మానుగుణముగా ఈ గేయ నాటకమునందు పొందుపరచినారు. ఇందులో ప్రతిపాత్ర ప్రతీకాత్మకముగా సృష్టించబడినదే. స్వయంప్రభ పాత్ర ప్రకృతి శక్తికి ('విశ్వశక్తి'కి) సంకేతము. ఆమె రూపములైన అన్నపూర్ణ, శ్యామల, శశికళ, కాంతామణి, ధనలక్ష్మి - అహార సమృద్ధికి, శక్తికి, లలితకళలకు, ఆధునిక నాగరికతకు, సంపదకు సంకేతములు. స్వయంప్రభ విలుచునట్టి 'స్వామి' పురుషునికి (భగవంతునికి) సంకేతము. జేత్రయ్య అత్యశక్తికి సంకేతము కాగా, భూలక్ష్మి భూసంపదకు ప్రతీక. అదే విధముగా సస్య పాడిపంటలకు పచ్చదనమునకు ప్రతీకకాగా మేధానిధి తెలివి తేటలకు నిలుపుటద్దము. భోగయ్య భోగమునకు, కుయుక్తికి, నిష్క్రియా పరత్వమునకు ప్రతిరూపము కాగా ఆశావతి ఈసుకు, దురాశకు, అధికార గర్వమునకు మరొకపేరు. ధనరాజు ధనస్వామ్యమునకు దురాక్రమణకు అధర్మమునకు ప్రతినిధికాగా సూరన్న చంద్రన్నలు కార్మిక శక్తికి సహకార వ్యభావమునకు చక్కని దర్పణములు. ఈ ప్రతీకల ద్వారమున శ్రీ భీమన్నగారు పాత్రల సంఖ్యను తగ్గింప గల్గుటయేగాక కథాగమనసౌలభ్యమును కూడ సాధించినారు.

“కల్పవృక్ష కాళాలవమిది, సం

కల్పసిద్ధి రూపమిది” అను నాగలి వర్ణనము

“సమిటివన్నీ ? ఇనఖండములా ?

భూమికి రాలిన తారకలా ?” అను విత్తనముల వర్ణనము

“అతని చెమ్మట జాలు
 ఆ పంట చేలు,
 ఆమె కుంకుమరేఖ
 ఆ యేరువాక” అను ప్రకృతి వర్ణనము
 “మహీసతిగళ మణిమాలలవలె !
 వినువీధికి నిచ్చెన లిడినట్లుగ !”

అను మేడల వర్ణనము శ్రీ భీమన్న దర్శన వర్ణన శక్తులకు తార్కాణములు.

ఈ రూపకము త్ర్యంసాది గతులలో సాగిన గేయములతో ముత్యాల సరములతో వడచినది. ఒక్కడక్కడ ద్విపదగంధము కూడ గుఱాళించినది. సరళసుందరముగా సాగిన ఈ గేయనాటకమున పెక్కు సూక్తులు, సామెతలు, ఆడిముత్యాలవలె మెరయుచు కానిపించును.

పదునారు రంగములుగల ఈ నాటకము ఒక్కసారిగా గాక పూర్వ పరాల వివరణతో ఏ ఒక్కరంగమునైనను ప్రదర్శించవచ్చు.

సహజీవనము సమసమాజ నిర్మాణము, సర్వస్వ నిస్త్రితి వంటి విశ్వజనీన భావము లీరూపకమున చక్కగా వ్యక్తము చేయబడినవి.

“ఇలా కావ్యమున మానవు
 డికనొక ప్రియగీతి”

అను స్వయంప్రభ మాటలద్వారాగమున ప్రతిమనిషి విశ్వమానవానందసిద్ధికై ప్రయత్నింపవలయు నను సందేశమును కవితాత్మకముగా అందించినారు శ్రీ భీమన్నగారు.

మెదడులో మెరుపు :

శ్రీ. బోయభీమన్నగారి ‘చిత్రకళాప్రదర్శన’ అను ‘సంగీత నృత్య నాటిక’ల సంపుటి యందలి ఒకనాటిక ‘మెదడులో మెరుపు.’ ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - బాలికలు, కూలీలు, రైతు, సేద్యగాళ్లు, పోముడు.

ఈ నాటిక నేటికాలమున వ్యవసాయరంగమునందు వచ్చిన మార్పును ప్రగతిని సూచించును. పాత పద్ధతులతో వ్యవసాయము చేయుచు రకరకాల కష్టములకు గురియగుచు నిస్సహాయస్థితిలో నున్న రైతులకు క్రొత్త మర

నాగశ్లను బుద్ధోజ్జ్వలము ఉపయోగించునుని పోముడు అను వ్యవసాయకాఖా
యంత్రోద్యోగి చెప్పిన ఆలోచనయే 'మెదడులో మెరుపు' నాటికగా రూపు
దిద్దుకొన్నది.

“అంధకారపు కంధములో
బంధివై పడియున్న రైతా!
గాతియుగమున పాతిగొంగళి
తాతవై పడుకొన్న రైతా!
లేచి రావోయ్,
లేతవయసుకు!

.....

యంశహలమును మీటవోయీ
మంత్రబలమును చాటవోయీ
చంద్రతారా మండలాలకు
చక్రపాంగలి పంచవోయీ
లేచి రావోయ్,
లేతయూహకు!”

వంటి హృదయములైన గేయ ఖండికలెన్నింటినో ఈ నాటికలో చూపవచ్చును.

శ్రేయసి :

ఈ నాటికయును 'చివ్రకళాప్రదర్శన' లోనిదే. ఇందలి పాత్రలు -
సూర్యదేవుడు, రాగిణిదేవి, దళవాయి, ప్రజలు.

ఒక నిరకుంశ శ్రుభుత్వమును రూపుమాపి ప్రజాస్వామికమును స్థాపిం-
చుటకు ప్రజలు చేసిన ప్రయత్నము ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

రాగిణిదేవి సూర్యదేవుల సంభాషణలో సంధ్యా ప్రకృతి వర్ణన,
వేదాంత తత్త్వము, అనురాగ మాహాత్మ్యము, మానవతా దృక్పథము చోటు
చేసికొన్నవి. నిర్మల హృదయము, నిస్సావ్యర్థభావము కుట్రలను జయించి
తీరుననియు, వ్యక్తి సుఖము కంటె సంఘ సుఖము, దేశసుఖము ప్రధానమనియు
ఈ నాటిక సందేశము నిచ్చుచున్నది.

పాతకారు - కొత్తదారి :

ఈ నాటికయును శ్రీ భీమన్నగారి 'చిత్రకళాప్రదర్శన' లోనిదే. పంచవర్ణ ప్రణాళికలు సాధించిన గ్రామాభ్యుదయమును నిరూపించు నాటిక 'పాత ఊరు - కొత్తదారి.' బాలకృష్ణయ్య, బలరామయ్య, ఎరుకయ్య ఇందలి పాత్రలు.

మురికి పేటలు, మూలపేటలు - అన్నింటిని తుడిచి, మూల - సాల. పెద్ద - చిన్న మున్నగు వర్ణ వర్ణ కక్షలు మాని మురికి బురద గుంటలను, ముళ్ల డొంకలను తొలగించి, రోడ్లు నిర్మించి, 'బస్సు' సౌకర్యముల సేర్పరచి, వదిలి వంతెనవేసి, విద్యుత్తును పండించుకొని, సమభావముతో శ్రమదానముతో ఒక గ్రామమునందలి యువజనము కలిసి, ఊరును సంక్షేమ రాజ్యములోని ఒక ఆదర్శగ్రామముగా తీర్చిదిద్దిన తీరును ఈ నాటిక చక్కగా చిత్రించుచున్నది.

పుష్పలావికుడు :

శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారి 'విశ్వవీణ' అను గేయనాటికల పంపుటిలోనిది ఈ నాటిక. ప్రబంధములలో పరిమళించు పుష్పలావికల ప్రసక్తి రేఖామాత్రముగా ఈ నాటిక స్ఫురింపజేయును. స్త్రీబృందము (కన్య - కోడలు - తల్లి) పూవుల రంగడు ఇందలి పాత్రలు.

పూల ప్రభావము, పూలపట్ల స్త్రీలకుగల ప్రేమ, పుష్పలావికునికి స్త్రీలకు మధ్యగల పవిత్రమైన ఆత్మీయత ఈ నాటికలో రసార్ధముగా చిత్రింపబడినది. పూవులు లేక కన్యకు 'కమ్మటి' శలవులు కరవయ్యె'నట. ఆమె 'కలలు చీకటయ్యె'నట. కోడలుకు 'వన్నెయేదో' తరుగగా ఆమె ప్రియుడు 'కన్నెత్తక' అలిగినాడట. ఇటువ 'పాలు త్రావ' లేదట. 'కనులు విప్పవే' లేదట.

“కన్నులనీరా, రంగా, నీకూ

ఁరిగేనా మనసు?”

“ఁల్లా, మేకా, రంగా, నీకూ

బెంగేనా మనసు”

అను చరణములు పుష్పలావికుని పట్ల స్త్రీలకుగల ఆత్మీయతకు, ఆర్ద్రతకు ఉదాహరణములు.

స్వప్నసీమ :

ఈ నాటికయు శ్రీ బాలాంత్రపురజనీకాంతరావుగారిదే. మొట్టమొదటి సారిగా స్వప్నసీమలో కలిసికొని, అన్యోన్యము ప్రేమించుకొన్న యువతీ యువకులు వాస్తవ జగత్తులో కూడ ప్రేమనీ ప్రియులగుట ఈ నాటికయందలి విషయము. అమె, అతడు, సఖులు, కవి ఇందలి పాత్రలు. ఈ నాటికయందలి—

“ఎటకో, ఎటకో, ఎటకో, ఏకాకివిగా వెటకో

విరులేవీ, తరులేవీ, దిగుచున్నవి వరుసవరుసలై”

అను పాట స్వప్నస్థితిని చక్కగా చిత్రించినది.

“నదివి నీవే కావె? నాన నేనేకాద?”

“ఓ సఖీ, నీ యౌవనలలిక

ఏ నహకార సఖునకే”

“తెలివి మరపు పొలిమేరల వెలిగే నీరెండ” వంటి చరణములు సరస భావనముచేతములు.

“జన్మ జన్మాంతర స్నేహాలు

ధన్య పౌహార్దపు తరంగాలు!”

ను పంక్తులు ఈ నాటికా కల్పనకు ప్రాణమువోసిన తత్త్వామృత అసర శరంగాలు.

సాగరసాధం :

శ్రీ జె. బాపురెడ్డిగారు రచించి ‘బాపురెడ్డిగేయనాటికలు’ అను పేర ప్రచురించిన గేయనాటికా సంపుటిలోనిది ఈ ‘సాగరసాధం.’ నాగార్జున సాగర నిర్మాణ మిందలి విషయము. కృష్ణవేణి, నాగార్జునుడు, ప్రజాశక్తి (నలుగు రైదుగురు స్త్రీపురుషమూర్తులు) ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

ఈ నాటికలో శ్రీ బాపురెడ్డిగారి కవిత్వావేశము కృష్ణవేణి పలె పరుగులు తీసినది

“దారిద్ర్యపికా

చీరిపులం, షమ

కాజీవన జ్యోతి

తిశ్శిఖలం
 శ్రమఘర్మజల
 సముద్రాల, నవ
 సమాజ సౌకా
 చోదక.లం”

“బండనెత్తుకొని రండి
 బంగారమదేనండి
 సుత్తెలు మ్రోగించండి
 సురదుందుభులెందుకండి”

వంటి పంక్తు లిందు కుదాహరణములు. ఈ నాటికలోని —

“వెలుగుపూయని కాల
 వృక్షమును డిపితిమి”

అను చరణము రమ్యభావనకు నిదర్శనము. ‘కృష్ణవేణి’లో తరగెత్తిన
 ఆనందమునకు —

“పదారి చూచినా
 కేదారమే !
 ఏమోడు తాకినా
 పూ మేడయే

నాచూపులెటు ప్రాకి
 నా పచ్చలే !
 నా అందెలెట్రమోగి
 నా అందమే !
 నా పాట ప్రవహించె
 నా కాలవైతై !
 నా ఆట దీపించె
 నా కాంక్షులై !”

అను పంక్తులు హృద్యములైన రసవాహికలు. కృష్ణవేణి నాగార్జునుల
 పాత్రలను కల్పించి ఈ నాటికకు బౌద్ధాత్యగాంభీర్యాంజ్ఞవల్క్యములను సంతరించి
 వాస్తవికతకు భావనకు వారధిని నిర్మించినాడు శ్రీ బాపురెడ్డిగారు. కృష్ణవేణి

హృదయమువలె శ్రీ బాపురెడ్డిగారి కవిత్వ ప్రయోజనమున పేక్షించినదే. ప్రసారమునకును ప్రచురణమునకును యోగ్యమైన దీనాటిక.

భావిజీవులు :

ఈ నాటికయు శ్రీ బాపురెడ్డి గేయనాటికల సంపుటిలోనిదే. సమకాలిక సాంఘిక సమస్య అయిన 'కుటుంబనియంత్రణము' (ఇప్పుడు 'కుటుంబ సంక్షేమము') ఇందలి వస్తువు 'విశ్వశ్రేయఃకావ్యమ్' అను ఆర్యోక్తి ప్రసారమును గ్రహించిన శ్రీ బాపురెడ్డిగారు ప్రజాసమస్యలను కవితాకళారూపమున చిత్రించుచు, వానికి పరిష్కారమును మోచించుచు సామాజిక శ్రేయోభిలాషను ఈ నాటికయందు వ్యక్తము చేసినారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - దేశ కాలాలు, భావిజీవులు. ఈ నాటికకు ఆదర్శంతములందు నాందీభరతవాక్యముల వలె 'నేపథ్యవాద' కూడ వినిపించును. దేశకాలాలు శల్లిదండ్రులుగను, భావి జీవులను పుట్టబోవు బాలబాలికలుగను భావింపవచ్చు. దేశకాలములకు భావి జీవులకు మధ్యజరిగిన సంభాషణమే ఈ నాటిక. భావిజీవులు పలికిన —

“ఇలాగోళం చాలకుంటే
ఇందుగోళం చేరుతాం
ఏమి పండని ఏడారై నా
సాగుచేసే తీరుతాం”

అను మాటలు వారి కార్యదీక్షావేశములను, వారి జీవశక్తిని శక్తిమంతముగా స్పష్టికరించుచున్నవి.

“అల్పవీడనమువై పే
అనిలము వీచుగదా”

“భాజకమును పెంచి, భాగ
ఫలమును తగ్గించుటెల?”

వంటి పంక్తులు శ్రీ బాపురెడ్డిగారి శాస్త్రీయవిజ్ఞానమును పరిచయము చేయును.

‘బయలుదేరనున్న’ భావిజీవులను పట్టి ఆపుట —

“గళము జారకుండవారుడు
గరళము విగబట్టినట్లు”

ఉన్నదట. ఎంత హృద్యమైన సాదృశ్యము ! ఇట్టి పంక్తులే వ్యక్తిలోని కవితా శక్తిని చాటునవి.

ఈ నాటికలో ఇంగ్లీషు ఉర్దూ పదములను, కార్యాలయభాష (Office language) పదములను ప్రయోగించి భావప్రకటనమున ఆధునికతాగంధమును గుఱాళింప జేసినారు శ్రీ బాపురెడ్డిగారు.

రాకెట్టు రాయబారం :

నాటికా కర్తలు శ్రీ బాపురెడ్డిగారే. విజ్ఞాన శాస్త్ర వైరుష్యముచే మానవుడు రాకెట్టులను సృష్టించి, విహాయసయాత్ర నారభించించి చంద్రమండలముపై చరణము మోపినాడు. ఇది నిన్నటి యథార్థవిషయము. కాని శ్రీ బాపురెడ్డిగారు మొన్ననే - అనగా మానవుడు చంద్రగోళముపై దిగక ముందే - మానవుడు దిగినట్లు కల్పనచేసి ఈ నాటికను రచించినారు. సహృదయ కవిభావన నిజమగు ననుట కిదియొక తార్కాణము. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - చంద్రకాంత; రాకెట్టు.

రాకెట్టు మానవుని రాయబారిగా చంద్రకాంత (చంద్రగోళము) యొద్దకు పోయి భాషించుట ఈ నాటికయందలి విషయము.

“ఈతిబాధలేమొ నరుల హింసించెడివేళ

నీతిలేని స్వార్థములు రూపించెడివేళ

నా ఎడంద కరిగి కరిగి తరుగును

నా కన్నుల అమావాస్యలు తిరుగును”

వంటి చరణములు శ్రీ రెడ్డిగారి కరుణరసార్ధహృదయమును, మానవతా దృష్టిని ప్రకటించుచున్నవి.

రూపములోనేకాదు ఆత్మలో కూడ కళంకము లేనట్లు చంద్రకాంత పాత్రను చిత్రించినారు శ్రీ బాపురెడ్డిగారు. రాకెట్టుతో రాయబారమును పంపి శ్రీ రెడ్డిగారు ఒక నవ్యతను సాధించినారు.

యన్. జీ. వో :

ఈ నాటికను కూడ శ్రీ బాపురెడ్డిగారే రచించినారు. మూడు దృశ్యము

లున్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - అభీనరు, యన్. జీ. వో (మత్స్యరావు), యన్. జీ. వో. భార్య, అతని పిల్లలు.

ప్రభుత్వ యంత్రాంగమునకు పునాదియైన యన్. జీ. వో జీవితమును అతని మానసిక తత్వమును, అతడు వడు కష్టనష్టములను, అతడెదుర్కొను దైనందిన సమస్యలను చిత్రించునాటిక యన్. జీ. వో.

ఈ నాటిక యందలి సంభాషణలు సహజముగా సరళముగా 'అఫీసు'లలో ప్రయుక్తములగు అంగభాషాపదములతో సజీవముగా సందర్శించితముగా పాగివవి.

“వేమన్నకు రామన్నకు
వివా ఎవరికీ తెలియదు
వా బాధలు వా గాథలు
నరకమైన సహించడు”

వంటి పంక్తులు యన్. జీ. వో దైన్యస్థితికి దర్పణము వట్టుచున్నవి.

నాటికాంతమున నేపథ్యముద్వారమున 'బ్రతుకు బాధచూచి' భయపడ వద్దని, “కష్టాలకు గురియైనా - నష్టాలకు ఎరయైనా” విజాయితిని విడువవద్దని, శ్రమించి “జాతి జాతకము మార్చే చైతన్యము” పెంచవలయునని శ్రీ బాపురెడ్డి గారు సందేశమును వినిపించినారు. ఈ నాటిక ప్రదర్శనా యోగ్యమైనది.

భూదేవి :

శ్రీ రెడ్డి చినవెంకటరెడ్డిగారు రచించిన నాటిక 'భూదేవి.' కుటుంబ నియంత్రణ పథక మిందలి వస్తువు. ౯మ, ఉమ, ఉష, భూదేవి, టి.బి, మకూచి, కలరా, పిచ్చి, నానదుడు, శివుడు, యముడు, బ్రహ్మ, నరుడు, నారాయణుడు-యూ 'సంగీత నృత్యనాటిక' యందలి పాత్రలు.

ఈ నాటిక వాస్తవికతకు కొంత పౌరాణిక కల్పనను జతపరచి, మర్త్య దైవలోకములను ముడిపేసి గమ్యత్తుగా 'జనాభా' సమస్యకు వింత వింత పరిష్కారములను సూచించుచు చివరకు నేటి నాగరక ప్రపంచమవలంబించుచున్న కుటుంబనియంత్రణ విధానమును నొక్కి వక్కాణించినది.

నాటికలో యముడు — “కూర్పును పాలిస్తున్న చుప్పనాతి ఇటురావే”

“పడమర పాలిస్తున్నా పోచమ్మా ఇటురావే”

“ఉత్తరం పాలిస్తు ఉన్న నత్తిదాన సత్తిరావే”

“దక్షిణం పాలిస్తు ఉన్న దక్షిణీయక్షిణి ఇటురావే”

అని కలరాను, మకూచిని టి. బి. ని పిచ్చిని ఆదేశించు సందర్భమున హాస్య రసము జాలువారినది.

కలరా, మకూచి వంటి రోగములు పాత్రలుగా ప్రయుక్తమగుట ఈ నాటిక యందలి ఒక ప్రత్యేకత.

అంకా ఒక్కదే :

ఈ నాటిక కూడ శ్రీ రెడ్డి చినవెంకటరెడ్డిగారిదే. వర్ణాంతర వివాహమును, అస్పృశ్యతా నివారణమును ఈ ‘సంగీత నృత్యనాటిక’ చిత్రించుచున్నది. కథకుడుగాక ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - రాములమ్మ, ఎంకి, రాములు, సుబ్బమ్మ, కిష్టయ్య, సీతమ్మ, గోవిందయ్య.

అస్పృశ్యతానిర్మూలనము ద్వారమున యీ నాటిక సమసమాజ నిర్మాణమును జాతి అవిచ్ఛిన్నతను చాటుచున్నది.

దేవుని బిడ్డలు :

‘కరుణశ్రీ’ శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రిగారు రచించిన నాటిక ఇది. ఖటుంబనియంత్రణ ఈ నాటికలోని వస్తువు. మానవులు, పాపలు ఇందలి పాత్రలు.

రససిద్ధులైన ‘కరుణశ్రీ’ గారి పలుకులలో కమ్మకమ్మని కైతల తేనెవాకలు కదలిసాగును. వారు పసికందులను —

“నందనవన అరవిందములందున
చిందు మరందంబిందులు” గా

“స్వామికంఠమున వలపులు చిందే
వైజయంతి వనమాలలు”గా

“దిగుతెరుగక ఆనందనౌకపై
ఎగిరే తెలితెరచాపలు” గా

“అనంత కాలాంబుధిలోపల - ఎదురీదేచిరుచేపలు” గా వర్ణించిన తీరు భావనా రమ్యము.

‘కరుణశ్రీ’గారి ‘పాపలు’ మానవులు రమ్మని పిలిచినను భూమిమీది కవళ రించుటకు విముఖులై వెనుకాడుచుండగా - శ్రీ బాపురెడ్డిగారి ‘భావిజీవులు’, దేశకాలాలు (తల్లిదండ్రులు) వద్దనుచున్నను వుడమివై పుట్టుటకు సుముఖులై ముందుకు సాగుదురు. వైచైన ఈ వైపమ్యము కానిపించుచున్నను భావిజీవులైన పాపలకు ఈ ఇద్దరు కవులును ఉజ్జ్వలిభవిష్యత్తును నిర్మించు హృదయమును తమ నాటికలందు స్ఫటికస్వచ్ఛముగా వ్యక్తముచేసి ప్రధానమైన ప్రాణభూతమైన అంతరసామ్యమును ప్రదర్శించినారు.

దేవాలయ ప్రవేశం :

అస్పృశ్యతా నిర్మూలనము వస్తువుగా ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీమతి దర్శా భాస్కరమ్మగారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - పూజారి, మాలపిల్ల, గాంధీ, కొందరు శిష్యులు, భక్తులు.

ఈ నాటికయందు శ్రీమతి భాస్కరమ్మగారు కథాగమనమునకు వేపభ్యగానమును ప్రయోగించినారు. రచన పరళముగా ఆర్ద్రముగా నడచినది. ఉదాహరణమునకు మాలపిల్ల దీనాతిదీనముగా పలికిన —

“ఒక్కమారు దేవునిచూచి
చక్కగానే పోతానయ్యా
దిక్కుతెన్నులేని జాతియని
తక్కువసేయుట తగదయ్యా
ఆ దైవం చూచేనయ్యా” వంటి మాటలు కంటిని రొలికించును.

ఈ నాటికలో గాంధీమహాత్ముడొక పాత్ర. అస్పృశ్యతా నివారణమునకు ప్రతీకగా నిలిచిన ఆ మహనీయుని పాత్రగా ప్రవేశపెట్టి రచయిత్రి నాటికకు ఎనలేని గౌరవమును కలిగించినది.

విజయక్రాంతి :

శ్రీ వల్లభాపురం జనార్దన్ గారి నాటిక ఇది. ఏడు దృశ్యములుగా సాగిన ఈ విషాదాంతరూపకము సమకాలిక గ్రామీణ రాజకీయ వాతావరణమును,

సమాజమునందలి వర్గసంఘర్షణను చక్కగా చిత్రించినది. సమసమాజ నిర్మాణము, శ్రేయోరాజ్య స్థాపనమువంటి ఆదర్శములతో శ్రీ జనార్దన్ గారు ఈ రచనను గావించినారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - రమేష్, పద్మప్రియ, ధర్మారావు, నాగరాజు, శేషయ్య, రామిరెడ్డి, సారథి, మల్లారెడ్డి, గిరిధర్, ప్రసాద్, కృష్ణ. కరణంశేషగిరి, మునపబు పాపారావు, రాజయ్య, కోటయ్య, హరిదాసు, బుర్రకథా బృందము.

అభ్యుదయ నిరోధక శక్తుల తీరుతెన్నులను ఈ నాటికలో అతిసహజముగా చిత్రించినారు రచయిత. కథా సందర్భానుగుణముగా నేపథ్యగానమును, జావళిని, హరికథా కాలక్షేపమును, బుర్రకథను చేర్చి శ్రీ జనార్దన్ గారు వైవిధ్యమును సాధించినారు.

‘రామాపురము’ మొదలుకొని ఈ నాటికలోని పాత్రల వేర్లన్నియు సార్థకములు.

“పిల్లలుగల సంసారము చిల్లికుండయైపోదా”

“సింగమెదుట మార్జాలపు చెరలాటము పనిచేయునె”

వంటి చక్కని లోకోక్తులతో సంభాషణలు చురుకుగా సాగినవి.

‘పునాదులను కడిగిస్తా

బూదికంటితో చూస్తా’ వంటి పంక్తులు రమ్యములు. రమేష్, ధర్మారావు - పద్మప్రియ అను పాత్రలు మహోన్నత మానవతాధర్మమునకు ప్రతినిధులై విజయక్రాంతికి సారథ్యము వహించినవి. పద్మప్రియ పాత్ర వ్యక్తి సళించినా చైతన్య శక్తి అగదని ఋజువు చేసినది.

“పగను పగతో చంపజాలము

జగతి ప్రేమయే మంచి మార్గము” అను మాటలు ధర్మవీరమును చాటుచున్నవి.

కవ్య - కట్నం :

సమకాలిక సమాజమందలి వరకట్నమును దురాచార దుష్పరిణామమును చిత్రించు ఈ విషాదాంతనాటికను శ్రీ వడ్డేపల్లి కృష్ణగారు వ్రాసినారు. లచ్చి, బుచ్చిబాబు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు. లచ్చి చివరి గడియలలో పలికిన —

“మన్నులొకటి తియ్యమంట

మన్నించిన ఏమున్నది

మిన్నుపై ననే మనసిక

నిన్ను పొందుకానన్నది” వంటి మాటలు అమె నిర్మల ప్రేమకు నిదర్శనములు.

“చదువుంటే చాలదురా

సంస్కారము కావాలి

మనమంటే చాలదురా

మమకారం కావాలి” అను సూక్తి సందేశాత్మకము.

మూడుపూవులు - ఆరుకాయలు :

ఈ నాటికయు శ్రీ వడ్డేపల్లి కృష్ణగారిదే. కుటుంబనియంత్రణ మిందలి వస్తువు. గుమాస్తా గుర్నాథం, గుర్నాథం భార్య, కృష్ణారావు ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు. నాటికాంతమున మన్న యుగళగీతమందలి —

“ముగ్గురె పిల్లలు వుండే జంట

మూడుపూవులు ఆరుకాయలు

అంతకుమించి వుండే యింట

ఆరుపూవులు మూడుకాయలు” అను చరణములలో పరిమిత సంతానము వలని ప్రయోజనము చక్కగా వ్యక్తము చేయబడినది.

ప్రజావిజయం :

నాటికా కర్తలు శ్రీ జె బాపురెడ్డిగారు. మాజీ భారత ప్రధాని శ్రీమతి ఇందిరాగాంధీ ఇరువది అంశాల ఆర్థిక కార్యక్రమమువలన కలిగిన ప్రజా చైతన్యమును ‘ప్రజావిజయము’గా భావించి ఈ రూపకములో చిత్రించినారు శ్రీ రెడ్డిగారు.

ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - ప్రజాశక్తి (కర్షక, కార్మిక, యువజన, హరిజన స్త్రీ పురుషులు) దుష్టశక్తులు (స్వార్థము, మోసము, ద్రోహము, ధ్వంసము - తగిన రూపములలో) ప్రగతినిక్షి. ఇందు సంధివచనము కథాగమన మునకై ప్రయుక్తమైనది.

శ్రీ బాపురెడ్డిగారి కవితావేశము పొంగులెత్తి దరులనొరసి ప్రవహించిన దీనాటికలో.

యీ నదులు మన ఎడలు

ఈ కొండలు మనకండలు

ఈ గనులు మన కనులు

ఈ అడవులు మన తొడవులు

ఈ పొలాలు మన బలాలు

ఇవి మన అందరి కోసం

ఇది మన భారతదేశం'' వంటి పంక్తులు శ్రీ రెడ్డిగారి దేశ భక్తికి కవితాభక్తికి ఉదాహరణములు. ప్రగతినిచ్చి విజయధనుస్సు చూపుచు పలికిన —

‘సత్యం నారులు సారించాలి

శివం శరాలు సంధించాలి

సుందరమెల్లెడ వ్యాపించాలి

చీకటులన్ని నశియించాలి’ అను పలుకులు కవితా హృదయము చిమ్మిన వెలుగులు.

రాష్ట్ర సంగీత నాటక అకాడమీవారు మాజీ ప్రధాని శ్రీమతి ఇందిరా గాంధీ మాతన ‘ఆర్థిక కార్యక్రమము’ ప్రాతిపదికగా నిర్వహించిన సంగీత నృత్యనాటికల పోటీలలో ఈ నాటిక ప్రథమ బహుమతిని గెలుచుకొన్నది.

చందమామ వచ్చింది :

ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ రావూరి వెంకట సత్యనారాయణ రావుగారు. రాష్ట్ర సంగీత నాటక అకాడమీవారు ఇరువది అంశముల ఆర్థిక కార్యక్రమము ప్రాతిపదికగా నిర్వహించిన సంగీత నృత్యనాటికల పోటీలలో ఈ నాటిక ద్వితీయబహుమతిని పొందినది. ఒక గంటకాలము ప్రదర్శించు టకు తగిన ‘నృత్యనాటిక’ ఇది. ఇందులో పదునెనిమిది పేరుపేరు పాటలున్నవి. వస్తువు ఇరువది సూత్రముల ఆర్థిక కార్యక్రమమే. కథా సూత్రములేని భిన్నభిన్న నృత్య సన్నివేశముల సమ్మేళనము ఈ నాటిక. నర్తకి, యువతీ యువకులు, హాళికుడు, కార్మికుడు, ముదుసలిరైతు, రైతుబిందము, కార్మికుల బిందము, మహిళల బిందము, గిరిజనులు, హరిజనులు ఈ నాటికలో పరుసగా కానిపించు పాత్రలు. నాటికయందలి ఐదవపాటలోని —

‘ఇందిర ఇంటికి నే పోయిస్తా
దొడ్లో పూస దొంగర మల్లెలు
దోసిటపోసేస్తా

చందమామవు నీవేనని

చల్లగ చెప్పిస్తా - వే చెప్పిస్తా’ అను పంక్తులవలన చందమామ శ్రీమతి ఇందిరయేయని స్పష్టము. ఇందిర చందమామకాగా ఆమె ప్రవేశ పెట్టిన ఇరవది యంశముల ఆర్థిక కార్యక్రమ సూత్రములు చంద్రికలై ప్రజా నీకమునకు అనందాభ్యుదయములను కలిగించుచున్నవను రమ్యార్థమును శ్రీ రావూరి వారు భావించినట్లు ఊహింపవచ్చును. ఈ నాటిక యందలి —

‘అడవి అంచులలోన ఆరియము కట్టారి

గుండె గుండెలోన గుడిగంట మ్రోగాలి’

“సూర్యచంద్రులకేమివింశమన్నాది

గాలి దేవునికేమి వింశమన్నాది” వంటి పంక్తులు శ్రీ రావూరి వారి ఆభ్యుదయాకాంక్షను, సేవాభావనను కవి కామనోహరముగా వ్యక్త పరచుచున్నది.

సాంస్కృతికములు

(పద్యగేయపదన మిశ్రనాటికలు)

మధురభావము :

గేయపదనాత్మకమైన ఈ నాటిక శ్రీమల్లివరపు విశ్వేశ్వరరావుగారిది. ఆకాశవాణి ప్రాధరాణాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైన ఈ నాటిక ధనుర్మాస ప్రత్యేకతను, భోగి, సంక్రాంతి, కనుము పండుగల విశేషములను కనులముందు నిలుపుచున్నది. ఈ రూపకమునందలి పాత్రలు - అమ్మాయి, అమ్మమ్మ, హరిదాసు, అత్తాయి, తాతయ్య, రామయ్య కాపు, గంగిరెడ్డిలవాడు.

సంక్రాంతి :

శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులవారు ఈ గేయపదనమయమైన రూపకమును నిర్మించినారు. సంక్రాంతిపురుషుడు లోకకల్యాణకాంక్షను వ్యక్తముచేసి భూలోకస్వాగతము నందుకొనుట నాటిక యందలి వస్తువు. రెండు దృశ్యములుగల ఈ నాటికలోని పాత్రలు - సంక్రాంతి పురుషుడు, సూర్యుడు, చంద్రుడు, అగ్ని, వాయువు, ఇంద్రుడు, గురువు, శుక్రాచార్యుడు (కవి), స్త్రీలు, గంగిరెడ్డిలవాడు, దాసరిహరిభక్తుడు.

సంక్రాంతి పురుషుడు సూర్యచంద్రాగ్ని వాయు గుర్వాదులను తమ తమ అధికారాహంకారమదోస్తృతతను, అవకాశవాదమును వదలుకొని ప్రజా సౌఖ్యమునకు, శాంతిసాధనకు దోహదము కలిగించుచు మానవతా దృక్పథముతో మెలగవలసినదని, లేకున్నగో స్వీయార్ష నేత్రాద్యుత దర్శన శక్తితో కనుగొని దండింతునని వారిని హెచ్చరించును. వారంద రాతని యాజ్ఞను శిరసావహింతమని మనవిచేయుదురు. తరువాత ఆ సంక్రాంతి పురుషుడు భూలోకమునందు ప్రవేశించి ముత్తైదువల స్వాగత నీరాజనాదులను అందుకొనును.

శ్రీ పరనాచార్యులవారు కొంత పౌరాణిక వాతావరణమును కల్పించి వ్యర్థోక భూలోకములకు ధర్మవేతువును నిర్మించిన తీరు పరికొత్తది.

వృత్తైదువలు సంక్రాంతి పురుషునకు నీరాజన మిచ్చుచు పాశ్చాతము పలుకు సందర్భమునందలి —

“వైడిముద్దలలోన పరిమళం నింపే

బంతులాతోడ చేమంతులతోడ

.....

కాలినేలను మోపకందిపోవనుచూ

ముగ్ధతివాచీల మునుబరచినాము

భోగిని నీవంచు పువులాంటినువుల

గలిపి పరిపిండి చక్కలములుంచాము

నడచి పడచినావు బడలినా వంచు

చెఱుకుకట్టును నీకు చేతికిచ్చాము

కోటొక్క దేవతలు చేటి మాయంటూ

కమ్మన్ని నీ రూపుతోమ్మలై కనిరి” అను పాట ఎంతయు

రమ్యము.

ఈ విధముగా భారతీయ సంస్కృతికి ప్రతిబింబములైన పర్వములను గూర్చి పద్యగేయపదనమయములుగా గేయనాటికలను రచించిన రూపక కర్తల రచనలను వైప పేర్కొన్నాను. ఇంకను పర్వవిశేషములు వస్తువుగా గ్రహించి ‘సంగీతరూపకము’లు వ్రాసినవారున్నారు. కాని వారి రచనలు ఎంత ప్రయత్నించినను లభ్యముకాలేదు. ఉదాహరణమునకు శ్రీ కందుకూరు రామ భద్రరావుగారి దీపమాల, వసంతశోభ, హేమంతలక్ష్మి, నరకాసురపథ, విజయాంబిక మున్నగు రూపకములను - శ్రీ శకాంకగారి పచ్చతోరణం దీపలక్ష్మి, నల్లనయ్య, వసంతశోభ వంటి సంగీతరూపకములను పేర్కొనవచ్చును. ఇవి యన్నియు ఆకాశవాణివారి ప్రోత్సాహముతో వెలువడినట్టివే. ఈ నాటికల వ్రాతప్రతులుగాని, ముద్రితప్రతులుగాని లభింపని కారణమున అందలి విశేషములను తెలుపలేకపోవుచున్నాను.

(పద్యగేయనాటికలు)

తెలుగుపల్లి :

తెలుగువారి సంప్రదాయమును సంస్కృతిని ప్రతిబింబించు ఐదురోజుల పెండ్లిని కనులకు కట్టించు ఉద్దేశముతో శ్రీ వోరి నరసింహశాస్త్రిగారు ఈ నాటికను రచించినారు ఇందలి పాత్రలు - ముత్తైదువలు, పురాణకవి, నవకవి.

ఈ నాటికయందలి పాటలు వివాహోత్సవమున ఆయా పట్టులందు ముత్తైదువలు గానముచేయునట్టివి.

“జగమే నిదురించెడి నిశి

సగమాయెను మేలుకోర సంయమిసుకవీ

భగవద్గీతామృత శుభ

నిగదితమే మదిని నిల్పి నిద్దురలేరా-సుకవీ నిద్దురలేరా”

అను కందార్థము ఈ నాటికకు ఎనలేని అందమును ప్రయోజనమును చేకూర్చినది.

“ఘల్లుఘల్లుమని కాళ్ల గజ్జెలందెలు మ్రోగ

కలహంసనడకల కలికి ఎక్కడికే

జడలోన గంగను నవదరించినయట్టి

జగములేలే సాంబ శర్వసన్నిధికే

ముత్యాల ముక్కెర ముజ్జగము వెలిగింప

మిలమిలమెరిసేటి మెలత ఎక్కడికే

ఎడలోన శ్రీదేవి కుదురుగా నిలుపుకొని

తుదిమొదలు లేని శుభపదుని సన్నిధికే” వంటి స్త్రీల పాటలు

ఈ నాటికలో చోటుచేసికొన్నవి.

ప్రాచీనసంప్రదాయగంధసంవాసితములై స్త్రీలలో నేటికని ప్రచారమందున్న కొన్ని పాటలను శ్రీ శాస్త్రిగారు ఈ నాటికలో చొప్పించి తమ సంస్కృతి పరిజ్ఞానమును, జాతీయాభిమానమును ప్రకటించుకొన్నారు.

(గేయనాటికలు)

సంక్రాంతి :

ఈ గేయనాటికను రచించినవారు శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు. గ్రీష్మమునుండి సంక్రమణమువరకు వల్లెపట్టులయందు జరుగు కృషివలుల

దొలముమనులను, సంక్రాంతి పర్వవిశేషములను సహజమందరముగా చిత్రించు ఇరువదియైదు పాటలతో కూడిన 'సృత్యగేయదాహము' సంక్రాంతి. పల్లీయ స్త్రీ పురుషులే ఇందలి పాత్రలు.

ఋతుదాశృప్తవముతో ప్రారంభమై ఈ నాటిక మండులెండలను, తిండిలేక కుమిలిపోవు రైతులగుండె కన్నీళ్లను, వానదేవుని గూర్చిన ప్రార్థనలను, వర్షాలక్షి ఉత్సవమును, నాట్లువేయు సందర్భమును, ఏరువాక పున్నమి వేడుకలను, ఒత్తుగా ఎదిగిన వత్తిచేలను, పరినాట్లను, ఎరువుల కమ్మరింపులను, పరికోతలను, తిండలపై ధాన్యమును గృహమునకు చేర్చు రీతులను సంక్రాంతి పర్వ విశేషములైన గొప్పిళ్లను, కోలాటాలను, రంగవల్లుల ముంగిళ్లను, బసవన్న రంకెలను, హరిదాసుల చిందులను, అల్లుళ్లరాకను రమ్యాతి రమ్యముగా వర్ణించుచు చలచిత్రమునలె చకచకా నాగుచు పల్లీయ వాతావరణమును ప్రత్యక్షము చేయును.

'రేవే తిప్పికి పోదాం - రేవులమూటలు మోద్దాం
కూలో నాలో చేద్దాం - ఈలో నానలు చూద్దాం'

'లే లే లే పిల్లదానా మేల నీ కన్నులాన

చిట్టిదాన్ని చంకేమకో ఇట్టాగే గుడికెడదాం' వంటి మంత్రులు పల్లీయుల ఉల్లమునకు పట్టిన నిలుపుటద్దాలు.

ఈ సృత్యనాటికయందు ఆయా సందర్భములలో సరసమైన వర్ణనలున్నవి. ఉదాహరణమునకు - నల్లని చల్లని మేఘాలు —

"ఉరుముల గర్జతో

మెరుపుల విండ్రతో

ధారాశర సంపాతముతో

వర్షాదేవత వైస్యాలాగా

గ్రీష్మ విరోధి"ని జయింపగ వచ్చినదట.

"నిర్దురిడిఘనమంతిరోజ్జ్వల

నివదమ్ములె" వందిజనముకాగా వర్షాలక్షి వచ్చినదట.

'వైరగాలి పిట్టలువచ్చి ఓ భామా !

వైట లాగే ప్రేవో ఓ భామా !'

‘మట్టి గోలీలతో ఓ మామా

గట్టరెట్టేస్తాను ఓ మామా’ వంటి శృంగారరసతరంగము లీ నాటికలో కానిపించును.

ఈ నృత్యనాటిక సికింద్రాబాదు ‘పరేడ్ గ్రౌండు’ లో 17-1-1957 నాడు భారీ ఎత్తున ప్రదర్శితమై ‘The first Telugu Dance drama’ గా ప్రశంసా సత్కారముల నందుకొన్నది. తరువాత ఈ నాటిక తెనాలిలోను గుంటూరులోను విజయవంతముగా ప్రదర్శింపబడినది. నాటికా ప్రదర్శనా విజయమునకు శ్రీలంకా సూర్యవారాయణ శాస్త్రిగారి నృత్యదర్శకత్వమును, శ్రీ మాధవపెద్ది రామస్వామిగారి సంగీత దర్శకత్వమును దోహదము చేసివవి.

సంక్రాంతి :

నాటికను రచించినవారు ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు. సంక్రాంతి సంబరములను సాంసారిక జీవితముతో మేళవించి లలిత శృంగార హాస్య తరంగితముగా శ్రీ రెడ్డిగారు ఈ రూపకమును నిర్మించినారు. మూర్తి, లక్ష్మి, లత, గంగెద్దులవాడు నాటికయందలి పాత్రలు.

లక్ష్మి, మూర్తి ఆలుమగలు. లత మూర్తి చెల్లెలు. యీ ముగ్గురి మధ్య తీవ్రేలు సాగిన సంభాషణము రమణీయము. నాటికయందలి —

‘నెనగపూవుచిన్నది ప

చ్చని పైటను సవరించెను

గుమ్మడిపూ ముత్తైదువ

గుండె నిండుగా నవ్వెను’ వంటి పంక్తులు సంక్రాంతి ప్రకృతిని మనోహరముగా వర్ణించుచున్నవి. లక్ష్మి కపోలఫలకాలు - ‘తొలిసందెవోలె తక్కులు’ చిల్కుచున్నవట. అరుణోదయమువంటి అందమైన ఉపమానము.

నాటికకు ఆద్యంతములందు వాయుగానము, మధ్య చందమామ గొబ్బిళ్ల బృందగానము ప్రయుక్తమైనవి. ఈ నాటిక ఆకాశవాణి హైదరాబాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారితమైనది.

వసంత వ్యయంవరం :

శ్రీ బోయి భీమన్నగారి వాటిక ఇది ఈ వాటిక ఒక సన్నివేశము; రవి కల్పనా సుందరము; వర్ణనాత్మకము. ఇందలి పాత్రలు - మధుప్రియ, వసంతుడు, రసాలిని, నింజిత, ఇశుకాంత, గోపిక.

వసంతుడు తనను కోరివచ్చిన మధుప్రియ (కోకిల)ను, రసాలిని (మామిడి)ని, నింజిత (వేప)ను, ఇశుకాంత (చెరకు)ను కాదని ఉగాది పచ్చడిని చెందిగివైలో : ట్టుకొన్న ఒక గోపికను పర్జించుట వాటిక యందలి కథాంశము.

వసంతుడు మధుప్రియాదులను వరింపక పోవుటకు గల కారణములను పేర్కొను సందర్భమున శ్రీ భీమన్నగారు ప్రదర్శించిన దర్శన వర్ణన శక్తులు వ్రశంసా పాత్రములు. కోకిల విరహ హృదయాల 'బొగ్గుల కుంపటి' యట. దానిగొంతు 'విషపు కాదాగ్రచ్చ'ట. రసాలిని వసంతునితో పలికిన సందర్భమునందలి —

“తావికరగల పట్పదమ్ముల

నీవు | వాసిన ప్రేమరేఖలు” అను సంక్తులలో హృద్యమైన భావచిత్రము మెరయుచున్నది ‘పట్పదమ్ముల’ ప్రయోగములో శ్లేషపరిమళము ఘుమఘుమలాడుచున్నది.

వగరు, చేదు, పులుపు, తీపి - ఈ అన్ని రుచులు కలిసి ఉగాది పచ్చడి యైనట్లే కష్టసుఖాల సమ్మేళనమే జీవిత మను చక్కని సందేశము నందించుచున్న దీనాటికి.

అనుసరణాత్మకములు

(పద్యగేయవచన మిశ్రనాటికలు)

వరూధి :

శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు రచించిన పద్యగేయ వచనాత్మకమైన ఈ నాటికకు అల్లసాని పెద్దనామామ్యుని మనుచరిత్రమునందలి ద్వితీయాశ్వాసము ఆధారము. మూడు దృశ్యములుగా సాగిన ఈ నాటిక యందు మనుచరిత్రములోని 'వాలారుంగొనగోళ్ల', పేరు వరూధిని, 'ఎందేడెందము' అను మూడు పద్యములు గ్రహింపబడినవి.

శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు ఈ నాటికలో ప్రవరుని 'కైలాసయాత్రికుని' గాను, 'పుణ్యకైవల్య పథికుని' గాను, 'గిరీశుమాయా విలాస సుస్మిత శిరీష పేళలు'ని గాను, వరూధినిని ప్రవరుని 'వరప్రసాదిని' గాను, హిమాద్రికందరమును మోక్షకాముకులకు 'ముక్తిదాయిని' గాను చిత్రించినారు. అందుకు సుముఖముగా ప్రమథులను, ఆకాశవాణిని, శివప్రార్థనను, కైవల్యచర్యను కథలో కల్పించినారు.

ఈ నాటికలోని పాటలలో - చెలికత్తెలు వరూధినిని నిదురలేపునప్పటి —

“మలయ పర్వతసాను

పులనుండి దిగివచ్చి

కమ్మ తెమ్మైరకూన

కన్నురెప్పల పొంచె” అను గేయమును ప్రవరుడు హిమగిరిని

జూచి ఆనందముతో వర్ణించిన సందర్భమునందలి —

“హిమగిరి ! హిమగిరి ! హిమగిరి !

ధౌత ధౌత కలధౌత శబలశిఖరి !” అను గేయమును రమణీయముగా నున్నది.

పుగ్రాతి :

గేయవచన సమ్మిశ్రితమైన ఈ నాటిక కూడ శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారిదే. ఐదురంగములున్న ఈ నాటిక పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయ కావ్య చతుర్థాశ్వాసమందలి సుగాత్రి కాలీనుల వృత్తాంశమునకు అనుసరణము.

మొగ్గరి, మొగ్గరి, మొగ్గరి, మొగ్గరి, మొగ్గరి తల్లి, కాళిమడు.
కొందరు చట్టవాదులు, కొందరు జానపదులు - ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

మూలకథకు రెండుమార్పులు ఈ నాటికలో చేసినారు నాటికాకర్తలు.
ఒకటి - మూలకథలో కాళిమడు ఒక్కడే తోటలో పనిచేయును. కాని ఇందులో
అతనితోపాటు మరికొందరు జానపదులు కూడ పనిచేయుచున్నట్లు కల్పించ
బడినది. ఇక రెండవమార్పు - మొగ్గరి తోటలో తనతో పాటు ఒక్కవంతు
చెక్కిళ్లవై చెమటలు కారుచుండగా పనిచేయుచున్నప్పుడు చూచి ఆమె సహజ
సౌందర్యమునకు కాళిమడు ముగ్ధుడై మదనోద్రేకమునకు గురై ఆమెను
చేరదీసినట్లు మూలముననుండగా ఈ నాటికలో గాలివానలో తడిసినచ్చిన
మొగ్గరి స్నిగ్ధగాత్రమును చూచి కాళిమడామెను దరితేర్చుకొన్నట్లు కల్పించ
బడినది.

తన పెనిమిటిని రక్షించుమని మొగ్గరి కారదను ప్రార్థించు సందర్భము
నందలి — “ఓ కారద ఓ పరమదయాకాలిని” అను సూరసపద్యమును ఈ
నాటికలో చేర్చినారు శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు. ఈ నాటికలో నున్న పద్య
మిదియొక్కటే. ఈ నాటికయందలి తొమ్మిదిపాటలను కమ్మదనమును
కుమ్మరించుచున్నది. ఉదాహరణమునకు—

“సంజ అపరంతిలో

రంతిలెడి మంజులన

స్వర్ణ శృంఖలదాల్చి

చిక్కి స్రుక్కునదేలి?

విమల కాసారోర్ని

కలదేలు చిరుకలువ

హర్యాంగణముజేరి

నవసి ముడుగున దేలి?

అమలిన ప్రేమార్ద్రాహునెడద ఈ జగతి

కుమిలిపోయే సందరి దలి చెడునేలి?”

అనుపాటను

పేర్కొనవచ్చును.

“నాలుగుగోడల నడిమి ప్రపంచం

నన్ను జడుని చేసింది

నాలుగు దిక్కుల నేలు ప్రకృతియే

నన్ను హరించింది” అను గేయము కాళీనుని స్వభావమునకు

వట్టిన మణిసుకురము.

భూతాలకొలిమి :

అంగమాత్మకకు అనుసరణ రూపమైన ఈ రూపకమును శ్రీశ్రీ గారు రచించినారు. గేయవచనమయమై సంవాదాత్మకముగా సాగిన ఈ శ్రవ్య నాటికలో రెండే రెండు పాత్రలు - ఒక పురుషుడు (ఒక గొంతుక), ఒక స్త్రీ.

వధ్యుడై దహనము చేయబడిన ఒక వ్యక్తిని గూర్చి ఆతని ప్రియురాలు భూతాలకొలిమివై పు సాగిపోవుట ఈ రూపకమందలి విషయము.

వధ్యుడైన తన ప్రియుడు కడచిన రాత్రి ఆ భూతాలకొలిమిలో ‘మూల దండ’ వలె, ‘పుష్కరాగం’ వలె కనిపించినాడనియు,

“కొలిమి నిప్పుల్లాగ

సెగజిమ్ము కళ్లతో

మొగమంత పొగచూరి

భగభగా వెలుగగా

నరకలోకం నుంచి” తనను చూడవచ్చినాడనియు, దగ్గరకు పోయి ఆతనిని ముద్దుపెట్టుకొనగా తన పెదవి చురికిందనియు ఆ స్త్రీ చెప్పను. ఆమె చెప్పిన తీరు చూడగా అతడొక చైతన్యమూర్తి యనియు, సమాజము నకు బలియైపోయేననియు తెలియుచున్నది.

ఆముక్తమాల్యద :

శ్రీకృష్ణదేవరాయ ప్రణీతమైన ‘ఆముక్తమాల్యద’ లోని ఆముక్తమాల్యద (గోదాదేవి) కథను ఆధారముగా చేసికొని డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు ఈ నాటికను రచించినారు. ఇందులో పాత్రలపేర్లు ప్రత్యేకముగా పేర్కొన బడలేదు. కాని ఊహించుకొనవచ్చును. కథకుడు కథను వచనములో గేయ

ములో నడచుచుండును. అక్కడక్కడ గల పాటలమబ్బి గోదాదేవి ప్రగ్నిత, హరిణి, పెరియాళ్వారు (విష్ణుచిత్తుడు) ఈ నాటికలోని పాత్రలని తెలియును.

తన కూతురు అముక్తమాల్యద 'తనుగ్గాని' చేత దుఃఖముడై న విష్ణుచిత్తుడు తన మనోనిర్వేదమును వెన్నునకు విన్నవించు సందర్భమున మూలముననున్న -
 "దేవా - దేవరదాసియగు మదీయపుత్రి దీని తెఱంగెఱంగింపవే"
 అను దీర్ఘవచనము ఈ నాటికలో స్వీకరింపబడినది. ఇందలి తొమ్మిది పాటలుమ సంగీత సారస్వమున కనుకూలముగా రచింపబడినవి.

మంగళకావ్యము :

పద్యగేయ వచన మయమైన ఈ నాటికకూడ డా॥ వేటూరి ఆనంద మూర్తిగారిది. అముక్తమాల్యద ప్రబంధమునందలి మాలదాసరికథ ఆధారముగా కూర్చబడిన ఈ రూపకము ఆంధ్రప్రదేశ్ హరిజన మహాసభల సందర్భముగా 10-4-1976 నాడు ఆకాశవాణి ప్రాధికారము కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైనది. ఈ రచనలో అముక్తమాల్యద యందలి కొన్ని పద్యములు గ్రహింపబడినవి. అన్నమాచార్యుల 'విడువవోమాయా', 'ఒడలిది నీకెందు ఉనికేలేదు' అను రెండు కీర్తనలను కూడ మాల దాసరివోట పాడించినారు డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు. సమకాలిక సామాజిక వాతావరణమునకు అనుకూలముగా నుండునని భావించి ఈ కీర్తనలను నాటికాకర్తలు గ్రహించినట్లు ఊహింపవచ్చును.

గొడగూచి :

పాలకూరికి సోమనాథుని బరవపురాణాంధ్రకథమైన 'గొడగూచి' కథను గ్రహించి, పాటలను ద్విపదలను గూర్చి శ్రవ్య నాటికగా మలచినారు డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు. శివదేవుడు, అతని భార్య, వారి కూతురు - గొడగూచి ఈ రూపకమందలి పాత్రలు. ఇందలి కథ మధ్య మధ్య కథకుని కథా గానముతో నడచుచుండును.

ఈ నాటికలోని 'పలనామనవి కాదనే' అను గేయము రమణీయముగా ఉన్నది. ఈ గేయమునందలి —

‘కమ్మని పాలివి కాచితేలేదనా
 వేళకాలేదనా వెచ్చబడలేదనా
 తాళి ఒక్కింత నీ దరికి రాలేదనా
 మీదువోయినవనా మీగడేలేదనా
 నే దెచ్చువేళ నన్నేరొచూచేరనా
 పాట పాడాలనా భక్తి సేయాలనా
 మాటలో నాలోని మనసు తెలియాలనా
 పాలు రుచిలేవనా పాలుపోలేదనా

చానా ! లేకనే చాలనే చాలనా !” అను పంక్తులు గొడ
 గూచి అమాయకత్వమునకు భక్తి రసార్ద్రతకు అద్దము వట్టుచునే శ్రీ ఆనంద
 మూర్తిగారి శైలి సారళ్యమును ప్రకటించుచున్నవి.

మహాశ్వేత :

శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావుగారు బాణుని ‘కాదంబరి’ ఆధారముగా
 గేయవచనమిశ్రితమైన ఈ నాటికను రచించినారు. ఇది ఆకాశవాణి విజయ
 వాడ కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైనది రంగములని ప్రత్యేకముగా రచయిత
 చెప్పకున్నను నాలుగురంగములుగా ఈ రూపకము సాగినట్లు ఊహింపవచ్చును.
 చంద్రాపీఠుడు. మహాశ్వేత, తరలిక, పుండరీకుడు, కపింజలుడు, దివ్యపురుషుడు
 ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

ఈ నాటికయందలి నాలుగు పాటలును సాహితీసంగీతమర్యాదలను
 సంతరించుకొన్నవి. ఉదాహరణమునకు - పుండరీకుడు మహాశ్వేతను ప్రేమించి
 తన విరహ బాధను మిత్రుడైన కపింజలునకు విన్నవించు సందర్భమునందలి —

“ఇదియేదో గ్రీష్మము కపింజలా !

ఇవి యేవో జ్వాలలు కపింజలా !

ఇనబింబమె అనలము జిమ్మెనొ

కనుపింపని నిప్పులు రాల్చెనొ

మనసే హో మాగ్నికి సమిధగ

తమవే ఈ వహ్నికి కల్యైగ

ఇదియేదో గ్రీష్మము కపింజలా !

ఇవియేవో జ్ఞానాలు కవింజలా !

ఏమేఘము వర్షించునో నీరము

ఏనాటికి శాంతిల్లునో తాపము

ఏమోమరి రాదేమో మహాశ్వేత

ఏమోమరి రాదేమో మహాశ్వేత

ఏమో.....” అను పాటను పేర్కొన

వచ్చును. ఈ నాటికలో వచన మధికముగానున్నను సంభాషణలు రసవంతముగా సాగినవి.

ఎంకి అలక :

శ్రీ నందూ వేంకట సుబ్బారావుగారి ‘ఎంకి పాటలు’ ఆధారముగా శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథముగారు కూర్చిన ‘సంగీత రూపకము’ ‘ఎంకి అలక’. ఇందలి పాటలు నందూ వారివే. పాటల కనుగుణముగా మధ్య మధ్య వచనము వచ్చుచుండును. ఎంకి నాయుడు జావలే ఇందలి పాత్రలు. కృత్రిమ నాగరక సమాజమునకు అతీతముగా సహజ ప్రవృత్తికి అతినన్నిహితముగా నున్న వ్యక్తులు ఏంకి - నాయుడుజావ.

ఈ నాటిక ఆకాశవాణి ప్రైదరాజాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారితము

కిన్నెరసాని :

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి ‘కిన్నెరసాని’ యందలి గేయము లను గ్రహించి నడుమ నడుమ సంధివచనములను చేర్చి శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథముగారు ఈ నాటికను కూర్చి 1957 లో ఆకాశవాణి ప్రైదరాజాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారము చేసినారు.

మేఘసందేశం :

కాళిదాసుని మేఘసందేశ మాధారముగా గ్రహించి రమ్యములైన తీయని గేయములతో సుందరతా ప్రచురములైన వచనములతో ఈ నాటికను నిర్మించినవారు శ్రీ నార్ల చిరంజీవిగారు. ఇది ఆకాశవాణి ప్రైదరాజాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారితమైనది.

(పద్యగేయ నాటికలు)

మేఘసందేశం :

పద్యగేయాత్మకమైన ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ బాలాంత్రపు రఘునీకాంతరావుగారు. మేఘసందేశకావ్య మాధారముగా రచింపబడిన ఈ 'సంగీత రూపకము'ను కాళిదాస జయంతి సందర్భముగా ఆకాశవాణిలో ప్రపారముచేసి ఆ మహాకవి యెడగల అత్యంత గౌరవభావమును అక్షరరూపమున ప్రకటించినాడు శ్రీ రఘునీకాంతరావుగారు.

మేఘ సందేశ కావ్యమువలెనే ఈ నాటికకూడ 'కల్పితాంతా విరహ గురుడా ప్యాధికారాత్ ప్రమత్తః' అను శ్లోకముతో ప్రారంభమగును. 'మేఘ సందేశం' నాటికయందలి పాత్రలు - కవి, యక్షుడు, ఆమె (యక్షిణి), రాజదూత, మేఘుడు.

మేఘ సందేశ కావ్యము తీరుగనే యక్షుని విరహముతో ఈ నాటికను ప్రారంభించినను సంగీతరూపక రచనా సంవిధాన దక్షులైన శ్రీ రఘునీకాంతరావుగారు బృందగానములో —

“వలదు మాకీ విప్రలంభము

వలతుమువినగ కథా ప్రారంభము

కఠినశిక్షగా యక్షునికెందుకు

ఘటించెదసవతి కాంతావిరహము

యక్షుని కాంతానురక్తియెట్టిదో

శిక్షవడిన యపరాధమెట్టిదో”

అని ప్రశ్నింపజేసి దానికి సమాధానముగా 'Flash back' కథా కథన సంవిధానమును ప్రయోగించి, నాటకీయతకు జీవముపోసి ఈ రూపకమును నిర్వహించినారు.

ఈ శ్రవ్యనాటికయందలి కవిపాత్రను కేవలము కాళిదాస శ్లోకవ్రతన మునకై ప్రయోగించి రూపక కథాకథనమునకు బౌద్ధాత్య గాంభీర్యములను ఆపాదించుటయేగాక శ్రోతలకు కాళిదాస కవితావిశేషములను అనుభూతిచెందు నవకాశమును కల్పించినారు శ్రీ రఘునీకాంతరావుగారు. ఒకవేళ నాటిక రంగస్థలముపై వ్రయు క్తమగుచో కవి పాత్రకు సమాంతరముగా నడచిన బృంద

గానముచేత కథా కథనమును వడిపించవచ్చును రాజదూత పాత్ర కల్పనము నాటికియతకు ఉపకరించుచు యక్షదంపతుల ప్రణయ సన్నివేశమును విషాద మయము చేయుచు నాటికకు తీవ్రతను అపాదించినది.

మంజరీద్వందలతో తేటగీతులతో గేయములతో సాగిన ఈ నాటికలో యక్ష యక్షిణీ పాత్రలకు కేవలము గేయములే ప్రయుక్తములగుట ఒక విశేషము. మూలశ్లోకములను రసవంతముగా అనుసరించుటయేగాక మూలము నందు లేని భావములుగల కొన్ని గేయములను కూడ రసాచిత్యములను దృష్టి యందుంచుకొని రచించినారు శ్రీ రజని. ఉదాహరణమునకు —

“నిలుమా సఖ నిలుమా కనకపుతామరలివిగో”

సరిసరి రావోయీ ఉపవసమందీర మదిగో” అను యక్షిణీ యతుల యుగళగీతిమును.

“వొచ్చిందా తిరిగి వొచ్చిందా

తొంగి చూసిన ములగసిరకి పొంగిపోయే తొలిమేగం

వొచ్చిందా తిరిగి వొచ్చిందా” అను బృందగానమును పేర్కొన వచ్చును.

మిథిల :¹

నాటికాకర్తలు ‘కరుణశ్రీ’ గారు. తులసీదాస మహాకవి విరచితమైన ‘రామచరితమానస్’ లోని సీతా కల్యాణ ఘట్టమును పురస్కరించుకొని ఈ నాటికకు రచించినారు శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారు. రామలక్ష్మణుల లోకోత్తర సౌందర్య దర్శనముచే మిథిలాపురమంతయు ఆనందాశ్చర్యములతో నిండిపోవును. మరునాడు పుష్పద్యూనమున విశ్వామిత్రుని పూజకు పూలు తెచ్చుటకై వచ్చిన శ్రీరామలక్ష్మణులను సీతాదేవి చెలికత్తై చూచును. దుర్గాదేవీ పూజకై సీత చెలికత్తైలతో ఆ పూలతోటకు వచ్చి శ్రీరాముని చూచి ఆనంద తప్తయురాలగును. సీత —

“నల్లనల్లని స్వామి విల్లెక్కుపెట్టాలి

ఎల్లలోకాలు చేయెత్తి జయపెట్టాలి

1. ఈ నాటిక సంపూర్ణముగా లభ్యముకాలేదు. అక్కడక్కడ కొన్ని గేయములను మావనలను అందించినారు ‘కరుణశ్రీ’ గారు.

కోదండరాముసిరిగులుకు పేరురమువయి

పూదండనై వేను పులికించిపోవాలి” అని దుర్గాదేవిని ప్రార్థించును. తరువాత ధనుర్భంగము, నీతాకల్యాణము జగుగును ఇది ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటికలో శ్రీ పావయ్యకాస్త్రిగారు తమ ‘ఉదయశ్రీ’ కావ్యమందలి ‘ధనుర్భంగం’ శీర్షికలోని కొన్ని పద్యాలను సందర్భోచితముగా అక్కడక్కడ ఉపయోగించుకొన్నారు.

“అదిగదిగో మిథిలాపురం - అది

అంబరచుంచితగోపురం

విదేహరాజుల ధాజధానియగు

విజయశ్రీ పదనూపురం - అది

సదాసంపదల కాపురం - అది

సదా సంపదలకాపురం” వంటి సమ్యగేయ ఖండిక లీనాటికలో చోటు చేసుకొన్నవి. 1-4-1980నాడు ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రము నుండి ఈ నాటిక ప్రసారితమైనది.

వరూధిని :

శ్రీ లంకాసూర్యనారాయణరావు (‘లసూనా’) గారు పెద్దన మను చరిత్రము నాధారముగా గొని ఈ నాటికను రచించినారు. నాలుగురంగములుగా పాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - ప్రవరుడు, సిద్ధుడు, వరూధిని, చంద్రరేఖ, హరిణి, మాయాప్రవరుడు.

ప్రయోక్త అప్పడప్పుడు కథా గానముచేయును. ప్రయోక్త చేయు ప్రవరుని శీలవర్ణనతో ప్రారంభమగు ఈ నాటిక స్వరోచిజననోత్సవముతో సమాప్తమగును. ఈ రూపకములో రచయిత వ్రాసిన నీసములు, తేటగీతులు పాటలు కాక, ‘ఎవ్వతెవీవు’ ‘దానజపాగ్నిహోత్ర’ అను రెండు పెద్దన పద్యములున్నవి.

శ్రీ ‘లసూనా’ గారి పద్యములందలి భావములన్నియు పెద్దన్నవేలయినను పాటలయందలి భావములు మాత్రము స్వతంత్రములు. ఉదాహరణమునకు —

“తీవ సాగిఛూచిండి

జానకోనజే నగి

బంగారు "జావ"

చెంగునరావ" అను పాటను పేర్కొనవచ్చును. ఈ పాట చెలికత్తెలు వరూధినికి వివిధాలంకరణములొనర్చుచు పరిహాసములాడు నందర్భమునందలిది.

(గేయనాటికలు)

ఉపస్థివి :

శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు రచించిన 'ఉపస్థిని' గేయనాటిక పి. బి. పెల్లి రచించిన 'ప్రామీతియస్ అన్ ఛౌండ్' అను గేయరూపకమునకు ఆంధ్రీకరణము ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - యుగపుషుడు, కింకరనాయకుడు, కింకరులమూక, ధారుణి వారుణి, ప్రాచీదేవి.

తన నిరంకుశపాలనను ధిక్కరించిన స్వేచ్ఛాహృదయుడు యుగపుషుని కాలాసురుడు బంధించి వివరీతముగా శాధింపగా, యుగపుషుని ప్రాణేశ్వరి ప్రాచీదేవి ఉపస్థుచేసి ఆతనిని బంధనిముక్తిచేయుట ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

'ప్రామీతియస్ అన్ ఛౌండ్' నాలుగు అంకముల గేయరూపకము. శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారి ఈ 'ఉపస్థిని' మూడు దృశ్యములనాటిక. స్వేచ్ఛాహృతంత్ర్యములకు ప్రతీక 'ఉపస్థిని'.

పెల్లి స్వేచ్ఛాప్రియుడు. న్వాతంత్ర్యయోధుడు. అందుకే ఆతడు 'ప్రామీతియస్' చేత దేవతల నిరంకుశత్వమును నిరసింపజేసి స్వేచ్ఛామానవతలను ఎలుగెత్తిచాటు విప్లవగీతమును ఆలపింపజేసినాడు. మూలరూపకమందలి ప్రామీతియస్ ఈ 'ఉపస్థిని' లోని యుగపుషుడు. ప్రామీతియస్ వృత్తాంతమును గూర్చి ఆంగ్లోపన్యాసకులు శ్రీ గోపరాజు సాంబశివరావుగారు ఇట్లు వ్రాసినారు - "ప్రామీతియస్ దేవతలనుండి అగ్నిని భూలోకమునకు తెస్తాడు. ఇతడు మానవుల హక్కులకు ప్రాతినిధ్యం వహించిన వీరుడు. ఒక రాతికి కట్టబడి నిరంతరం శాధలకు లోనవుతాడు. ధైర్యం, గాంభీర్యం, టర్పుతో సర్వశక్తినుండునైన భగవంతుని (జూపిటర్) ఎదుర్కొంటాడు. అమాయకత్వం, ఆశ ప్రామీతియస్ లో ససేమిరా లేవు. ఇతనిలో ప్రేమ మూర్తీభవం

చింది. ప్రొమీతియస్ జూపిటర్ బెదరింపులకు లొంగడు. జూపిటర్ పాపానికి ద్వేషానికి ప్రతినిధి. ప్రొమీతియస్ ని భూమాత ఆసియా, అతని వధువు వ్రత్యుతి నమర్చిస్తాయి. నిర్జీర పశుయఃలో డెమోగోర్గన్ (అదిశక్తి) జూపిటర్ ని అధికారము నుండి వెళ్లగొట్టుతుంది. శక్తిరూపుడు హెర్కూలిస్ ప్రొమీతియస్ ని విడిపిస్తాడు. ఆనాడు ప్రేమసామ్రాజ్యం స్థాపింపబడుతుంది. సింహాసనాలు, దేవాలయాలు, న్యాయస్థానాలు, కారాగారాలు. చరిత్రావశేషాలు, శిథిలాలుగా మిగిలిపోతాయి. మానవునికి ఇక రాజదండన భయముండదు. స్వేచ్ఛా వాయువులు వీలుస్తాడు; అడుపుండదు. సమతాధర్మాన్ని పాటిస్తాడు. వర్గం, జాతి, దేశం అంతమవుతాయి. భయం, ఆరాధన, హోదా మాయమవుతాయి. మానవుడు తనకు తానే రాజమౌళి. న్యాయం సాధుత్వం విజ్ఞానం వర్ధిల్లుతాయి. మానవుడు మానవునిగా జీవిస్తాడు.”¹

పెల్లిలో కావిమించు కవితావేశము ఈ ‘ఉపస్థిని’ రచనలోను అనుభూతమగును. ఇందుకు స్థానీవులాకన్యాయముగా ప్రాచీదేవి వారుణితో పలుకు నందర్భము నందలి —

“ఏవేవీ నా వాలిక కన్నులు

లోలో మరిగే దృశ్యాలు

హాలా హలపు రహస్యాలు

కరాళసత్యము కదిలే తెరవై

తరుణోపస్థిని వృత్తాలవిగో

పశ్చిమగిరిచై ప్రాచీతారక

ప్రతిబింబించిన ముత్తాలవిగో

పాతాళాండము బీటలువారెనొ

ప్రభాతడిండిమ ప్రతిధ్వనించెనొ

ప్రతిరుతులేవో ప్రాకెడి ప్రాకెడి

ప్రతీచినోదరి విన్నావా?” అను పంక్తులను గమనింపవచ్చును

1. ఆంగ్ల సాహిత్య చరిత్ర - పుట 348. ప్రథమ ముద్రణ 1968. ప్రచురణ : సవజీవన్ బుక్ లింక్స్ - విజయవాడ-2

ఈ రూపకమంతయు గేయములతో నడిపించి చివరకు యుగపురుషుడు బంధవినుక్తుడైన సందర్భమునందు రెండే రెండు కంద పద్యములను ప్రయోగించినారు శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు. రెండు పద్యములు మాత్రమే ఉన్నందున ఈ నాటికను పద్యగేయాత్మకముగా గాక గేయైకముగనే గుర్తించినాను.

సృత్యనాట్యచిత్రాంగద :

విశ్వకవి రవీంద్రనాథ తాగూరు యువకుడుగా మన్నపుడు 'చిత్రాంగద' అను ఒక పద్యనాటిక రచించినారు. ఆ కథాంశమువే గ్రహించి అతడు వార్తకృమున 'సృత్యనాట్యచిత్రాంగద' పేరుతో ఒక గేయనాటికను రచించి ప్రదర్శింపజేసినారు. స్వరలిపితోకూడ ఆ గేయనాటిక సాహిత్యము వంగ భాషలో ప్రకటింపబడినది. దానిని శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు అదే పేరుతో తెనుగున వెలయించినారు.

ఆరు దృశ్యములుగా సాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - అర్జునుడు, చిత్రాంగద, నళిగణము, మదనుడు, అర్జునుని వన్యపరిచరులు, గ్రామ వాసిగణము.

ఈ నాటికయందలి వనవర్ణనము, చిత్రాంగదార్జునుల విరహవర్ణనము, వారి ప్రణయ మనస్తత్వవర్ణనము రసోదాత్తముగా సాగినవి. చిత్రాంగదార్జునుల ప్రణయకథ ప్రసిద్ధమే అయినను మదన పాత్ర కల్పనము, వీరనారిగా చిత్రాంగద పాత్రను మలచిన తీరు నాటకీయము. ఉత్కంఠను సంతరించి పెట్టినవి. చివరి దృశ్యమునందలి వసంతర్తువర్ణనము నాయికా నాయకుల శృంగార జీవనస్థితిని వ్యంజింపజేసినది. నాటికాంశమునగల సంస్కృత మంత్ర శ్లోకములు చిత్రాంగదార్జునుల ప్రణయ పవిత్రతను భాసింపజేసినవి.

'ప్రేమవల్గుననారి' గా, 'శార్యమ్మున పురుషుడు'గా, 'సింహాసన మందు సింహేంద్రవాహిని' గా చిత్రాంగద పాత్ర తీర్చిదిద్దబడినది. ఊణికమైన బాహిర సౌందర్యముకన్న శాశ్వతమైన అంతరమనస్సౌందర్యము మిన్నయని ఈ 'సృత్యనాట్యచిత్రాంగద' సందేశమిచ్చుచున్నది. రవీంద్రుని స్వరలిపి సాహిత్యమునకే అనువాదమైన ఇందలి గేయరచన నృత్యానుకూలమై మూల వంగ భాషా కవితాచ్ఛంద స్సౌందర్యములను ప్రకటించుచున్నది.

సుగాత్రి :

వింగళి మారస కళాపూర్ణోదయ కావ్యమునందలి సుగాత్రికాలీనుల కథ ననుసరించి ఈ నాటికను రచించినవారు ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణ రెడ్డిగారు. మూడు దృశ్యములున్న ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - సుగాత్రి, కాలీనుడు, సుగాత్రి చెలికత్తెలు.

ఈ నాటికయందు వాయుగానమును ప్రవేశపెట్టి శ్రీ నారాయణ రెడ్డిగారు కథాగమనమును వర్ణనను నిర్వహించినారు. ఇందలి వర్ణనలు సంయమనముతో సంక్షిప్తసుందరముగా సాగినవి. ప్రియుడు తనను పక్కంపక పోగా మరలిపోవుచున్న సుగాత్రి —

“చండీశ్వరుని తపసు
మండి త్రిప్పగలేక
శిరిసిపోయెడు పార్వ
తి విధాన” ఉన్నదట.

వగలు పొంపైచి నడుమున పయ్యెద బిగించిన సుగాత్రి —

“నీలజలధరావగుంత
నాలుదాటి వెలివచ్చిన
పూర్ణచంద్రబింబమువలె” కనిపించినది.

శోభనము నాటి తొలిరేయిని —

“ప్రణయతంత్రులు మ్రోయు
ప్రథమ సంగమవేళ”గా
“మదనుడు శరమ్ములకు
పదును పెట్టెడువేళ”గా.

“...జీవిత చక్రములో

నిండు వసంతము”గా—వర్ణించిన తీరు శృంగారరస మధురము.

ఈ నాటిక యందు నవనవలాడు సూక్తులను పొదిగినారు శ్రీ నారాయణ రెడ్డిగారు. ఉదాహరణమునకు—

“సహృదయస్సుండునౌర
రాణిబొమ్మలోనైన”

“కాముకులు పతియింప

గాలేని కావ్యమ్ము

సహజ సౌందర్యమే

సర్వదా సేవ్యమ్ము” వంటి వానిని చేర్కొనవచ్చును. ఈ

నాటికయందలి సంభాషణలు శాలిమనిసౌందర్యాదర్శమువలె సహజ రమ్యములు.

ప్రసార ప్రదర్శనా సౌలభ్యమును సంతరించుకొన్నది ఈ నాటిక.

గోకుల విహారం :

నాటికాకర్తలు ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారే. పోతవభాగ వతమునందలి దశమస్కంధము ఈ రచనకు మాతృక. గోపికలు, గోపకులు, యశోద, కృష్ణుడు, రాధ ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

శ్రీకృష్ణుని జననోత్సవము, ఆతని దుడుకుచేష్టలు, యశోద మందలింపులు, యమునాతీరమున రాధా గోపికల కృష్ణాన్వేషణము, వారి విరహము, చివరకు శ్రీకృష్ణుడు రాధాదులనేలుకొనుట అన్నియు కన్నులకు కట్టినట్లు చక చకా నడచినవి ఈ నాటికలో

యమునా తీరమున గోపికలవలె ఈ నాటికలో వర్ణనలు మెరయుచున్నవి. ఉదాహరణమునకు కొన్ని - కృష్ణుడవతరించినవేళ —

“బాలచంద్రుని గన్న

పాలనంద్రమువోలె

భానుమూర్తిని గన్న

పల్లకరమువోలె” గోకుల ముప్పొంగినదట.

ఆ చిన్ని కన్నయ్య కన్నువిప్పినవేళ —

“శల్లి గోవులు పాల

జల్లులను కురిసినవి

పిల్లలేగలు పొంగి

క్రేళ్లురికి మసలినవి

కోడెగిత్తలు మూపు

జూడించి యెగిసినవి” ఇందల చివరి రెండు పంక్తులు సహజ

మధురములు. శ్రీకృష్ణుని దుడుకు చేష్టలను యశోదతో చెప్పుచు ఒక గోపిక —

“లేదో యశోదమ్మ !

నీదాపునే యున్న

నల్లనయ్యను తెలుసు

కొన్న తెల్లమ్మగును” అని యనును. ‘తెల్లమ్మగును’ అను
ప్రయోగము చమత్కారగర్భితము నాటికాంశమునున్న —

“లేలెమ్మో రాధికా !

రారమ్మో రాధికా !

ప్రణయకింకిణులు మ్రోసే

అమృతనాట్య వేదికా !

రారండీ నా వరాల గోపికలారా !

ఆరిపోని చిరస్నేహ దీపికలారా !

మనప్రేమలు పూలగుండె

లను లేచు పరిమళమ్ములు

ఆ కారవిరహితమ్ములు

అనుభవవైకవేద్యమ్ములు” అనుపాట ఈ నాటికయందలి రచనా
సౌందర్యమునకు నిదర్శనము

ఆకాశవాణి ప్రాదరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైన ఈ నాటిక
ప్రదర్శనమునకును అనుకూలము.

మహాశ్వేత :¹

ఈ నాటికను రచించినవారు డా॥ దాశరథిగారు. సంస్కృత గద్య
కావ్యము ‘కాదంబరి’ లో నాయక కాదంబరి ఉపనాయక మహాశ్వేత. ఈమె
కాదంబరి సఖి గౌరీ హంసల పుత్రిక. సార్థకాభిద. శ్వేతకేతువుతుడైన
పుండరీకుని మనోహారిణి ఆ.మె వృత్తాంతము గ్రహించి ఈ గేయనాటికగా
మలచి వారు శ్రీ దాశరథిగారు. ఇది ఆకాశవాణి ప్రాదరాబాదు కేంద్రము
నుండి 1955 లో ప్రసారమైనది.

1. ఈ నాటిక పూర్తి ప్రతి లభ్యముకాలేదు. నాగు పాటలు మాత్రము లభించినవి.
అందువలన ఇందలి విశేషములను తెలువలేక పోవుచున్నాను.

“ఎవరు చూచినకలో

ఇదిలక్షతారల్లు

ఎగసిరెక్కలు సాచి

ఎవుడు చూచెనో ॥

ఎవరు విన్నది గాథ

ఇది కోటిస్వర్గాలు

ఇరుల తెరలను చీల్చి

ఎవుడు వినెనో ॥

ఎన్నియుగముల మాట

ఇది ఎన్నడోధాత

కన్నువిచ్చిన నాటి

కమ్మందవాలో ॥

ఏనాటికోర్కెయో

ఇది మొగ్గగాలేచి

నూనమైవాసనల

చుంబించునో ॥

ఎచటి సౌభాగ్యమో

ఇది వైడి గొడుగుగా

రచియించుకొనె మనో

రథములను బ్రదుకు ॥”

“శివజటాజూటమ్ము

చిమ్మినది గంగ

దశదిశలు గంగలో

తానాలు చేయంగ

.....

ఎండ కాలపు టెండ

మండిపోయిన జగము

క్షణసేచనమువనే

చల్లబడ్డది సగము

వైరాగ్యలోకమ్ము

వానలో తడిసింది

ప్రణయ భూసాంకురము

తలయెత్తి చూచింది" వంటి చరణములు ఈ నాటిక
యందలి రమణీయ భావస్ఫూర్తికి ఉదాహరణములు.

కవిత :

ఇది శ్రీ నారపరెడ్డిగారి రచన. కవికోకిల దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారి
'పండిత ప్రతిజ్ఞ' అను ఖండకావ్యము ననుసరించి శ్రీ రెడ్డిగారు ఈ నాటికను
రచించినారు.

నిజమైన కవిత ప్రకృతిసౌందర్యమును, విశ్వజీవులవేదనను తనలో
రంగరించుకొని ఎడమడలో క్రొత్తభావములను రేకెత్తింపజేయుచు, ఏ సంకుచిత
ధోరణులకు గురికాక, ఏ శుష్కవాదములకు తలయొగ్గక విశాలోదాత్తమానవ
కల్యాణ దృక్పథముతో నిత్యనూతనముగా రసానందమును పంచిపెట్టుచు
పాగుచుండునని ఈ నాటిక ద్వారమున శ్రీ నారపరెడ్డిగారు నిరూపించినారు.

ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - కంకాళకవి, వనకన్య, పండితుడు,
కవి. సంకాళకవి పాత్ర అభ్యుదయము పేరిట వర్గవిద్వేషమును రెచ్చగొట్టు
అభివృద్ధివిధ్వంసక రాజకీయనియంతృత్వపు సంకుచిత భావమునకు ప్రతీక కాగా
పండితుని పాత్ర ప్రగతి నిరోధకమైన ఛాందసభావమునకు ప్రతినిధి. ఇక
వనకన్య పాత్ర మిగిలిన పాత్రల మనస్తత్వములను చర్యలను వ్యాఖ్యానించు
వ్యాఖ్యాత్రిగా ప్రయుక్తమైనది.

వ్యాకరణాంకాన గర్భబంధ కవిత్యములవంటి సంకుచిత మానదండము
లతో కవికను కొలుతునను సనాతన ఛాందస పండితుల భావమును, కవితను
రాజకీయ సిద్ధాంతముల చట్రములో బిగింతునను అభ్యుదయ సాహిత్య పాక్షిక
ధోరణిని ఈ నాటికయందు ఖండించినారు శ్రీ నారపరెడ్డిగారు అసలైన
కవిత 'ఎండిపోయిన మ్రాకులను' చివురింపజేయునని, మానవతా భావములతో
'నరుని ఊద్రత్వంబు' ను కరగించునని, 'ఆశోపహత జీవి' లో ఆశను రేకెత్తించు
నని, 'కష్టజీవుల కనుల' లో కాంతులను నింపునని, 'జానిన ఎడ' లో క్రొత్త

భావాలను మొలకెత్తించునని, 'కర్కశ హృదయాల కరుణార్కురులు' పారించునని కవిత్వము యొక్క విశ్వజనీనవిరాట్ స్వరూపమును వివరించినారు శ్రీ నారపరెడ్డిగారు.

ఈ నాటికయందలి శైలి ఆయా పాత్రల కనుగుణముగా సాగివది.

సీత :

ఉత్తర రామచరిత మాధారముగా శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారు ఈ నాటికను రచించినారు. గోమతీనదీతీరములో సీతమృతల్లి తల్లిగర్భములో ప్రవేశించిన కరుణాత్మక గాథను ఈ నాటిక చిత్రించినది ఇందలి పాత్రలు - శ్రీరాముడు, కౌసల్య, సౌమిత్రి, భరతుడు, కైక, సుమిత్ర, ఊర్మిళ, మాండవి, శ్రుతకీర్తి, శత్రుఘ్నుడు, వసిష్ఠుడు, అరుంధతి, కుశలవులు, హనుమ ప్రజలు. వాల్మీకి, సీత

కరుణార్థముగా ఈ నాటికను రచించి, సహృదయుల ఎదలలో జాలిని జాలువారించి 'కరుణశ్రీ' కలము పేరును పార్థకము చేసికొన్నారు శ్రీ పాపయ్యశాస్త్రిగారు. 'ఎకోరహకరుణవీణ' అన్న భవభూతిని అనుభూతికి తెచ్చినారు శ్రీ శాస్త్రిగారు.

చిన్నచిన్న మాటలలో మహోన్నత భావములను పొదిగి తమ వర్ణనా వైదుష్యమును ప్రదర్శించినారు నాటికాకర్తలు. ఉదాహరణమునకు ఒకటి -

“శ్రీకారం చుట్టుకున్న
స్త్రీజాతి కథానిక వలె
ఆకారందాల్చిన లో
కైకకోక గీతికవలె”

“రసార్ద్రమై ప్రవహించే
రామాయణ రచనరీతి”

“ధర్మముతో దయలాగున” సీత వాల్మీకికులవారివెంట వచ్చినదట నాటికాంతముననున్న —

“సీతా సీతా సీతా

శ్రీరాముని కంఠధ్వని

మాతా మాతా మాతా

పాతాళమున ప్రతిధ్వని" అను పంక్తులందలి సారస్వము సహృదయైకవేద్యము.

కథా గమనమునకు, పాస్రల మనస్థితి వివరణమునకు ఈ నాటికయందు బృందగీతి ప్రయుక్తమైనది

ఈ నాటిక ప్రసారమునకును ప్రదర్శనమునకును అనుకూలము.

లవణరాజు కల :

గురజాడ అప్పారావుగారి 'లవణరాజుకల'ను ఆమెసరించి శ్రీ లంకా సూర్యనారాయణరావు ('లసూనా') గారు ఈ నాటికను కూర్చినారు. రెండు దృశ్యములుగా సాగిన ఈ 'సంగీత నృత్యనాటిక' యందలి పాత్రలు - కన్నె, లవణరాజు, వృద్ధుడు, ద్వారపాలకుడు, తాపసి.

ఈ నాటికలో సందర్భానుగుణముగా గురజాడ వారి 'మంచిచెడ్డలు మనుజులందున' అను గేయ ముద్ధరింపబడినది. గురజాడ మహాకవి శతజయంత్యుత్సవ సందర్భముగా ఈ నాటిక ప్రదర్శింపబడినది.

మధురావగరీగాథ :

'మధురావగరీలో' అను సుప్రసిద్ధమైన పదమును ఆలంబనముగా చేసికొని ఈ 'నృత్యనాటిక'ను రచించినారు శ్రీ జాలాంశ్రవు రజనీకాంతరావుగారు. 'విశ్వవీణ' అను వీరి గేయనాటికల సంపుటి యందలి మొదటి నాటిక ఇది. ప్రజభామిని, గోపీబృందం, కృష్ణుడు ఇందలి పాత్రలు.

ఈ నాటికయందలి గేయములు సరళ సుందరములు.

"ప్రేషల్లెవాడలో నుండే

గోపగోపకలారా; తెండి;" అను గేయము ప్రేషల్లెలో తెల్ల వారుజామున కానిపించు దృశ్యమును సహజ రమ్యముగా చిత్రించినది.

"పూలతావును తరుముకవచ్చే... దెవనిదా వేణుగీతి? అను పంక్తిలోని పదచిత్రము ఎదలను మీటును.

“కన్నే ఎలపుల వంటి కమ్మని

వెన్నాముద్దలు తేరిచితిస్తూ” అను చరణము లందలి ఉప

మానము సహృదయు హృదయాను చవులూరించును.

“దాగివెదకికొనుటతోనె ననివితీరువలపు

అగియాగి ప్రేమసుధిల నానుటయే పాలువు”

అను సూక్తి శృంగారరసమధురమై శ్రీకృష్ణశృంగారకావ్యమునకు భాష్యము చెప్పుచున్నది.

“మధురానగరిలో - చల్లసమ్మబోదు” అను అతివ్రచురమైన జనరంజక పదమునకు కృష్ణుని సంవాదగేయమును చేర్చి శ్రీరజనిగారు తమ రచనా ప్రతిభను ప్రదర్శించినారు.

ఈ నాటి ప్రసార ప్రదర్శనములనందినది.

అమృతవర్షిణి :

ఇదియును శ్రీ బాలాంతపురజినీ కాంతరావుగారి నాటికయే. శ్రీహర్షుని నాగానందమునందలి గాథకు అనుసరణమిది. కరుణరసార్ధమైన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - శంఖచూడుడు, అతని తల్లిదండ్రులు, జీమూత వాహనుడు గరుడుడు.

దినమున కొక స్త్రీమును పొట్టబెట్టుకొను గరుడునికి ఆహారముగా పోవు శంఖచూడునకు బదులుగా జీమూత వాహనుడు పోవుటయు, అతని సత్వసంపదకు, ఉమాగుణమున కాశ్చర్యానందములందిన గరుడుడు అమృతవర్షము కురిపించి జీమూతవాహనుని నాగులను బ్రతికించుటయు ఈ నాటికయందలి ఇతవృత్తిము.

ఈ నాటికలో కథాగమనమునకై బృందగీతి ప్రయుక్తమైనది. గరుడుడు వధ్యశిలపై ఎచ్చిపడు నందర్భమునందలి “రివ్వు రివ్వు రివ్వు రివ్వు రివ్వు మనుచును” అను గేయములోని—

“కాలరాత్రి కురులపాయగా

నీలి మబ్బు తెరలచాయగా

భూనభోంతరమ్ములదరగా

నాగులెల్ల బెదరిచెదరగా” అను పంక్తులు భయంకర దృశ్యమును

సాక్షాత్కరింపజేయుచున్నవి. ఈ నాటిక ఆకాశవాణిలో ప్రసారితమగుటయే గాక పలుమార్లు పలుచోటులలో ప్రదర్శింపబడినది.

విజయ విధాత :

కేవోపనిషద్గాథ ననుసరించి శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు ఈ నాటికను సంతరించినారు. రెండురంగములుగా సాగిన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - ఇంద్రుడు, సురవందిమాగధులు, ఋషులు, అప్పరసలు, దేవనైన్యము, అసుర నైన్యము. అసురాధిపుడు. సురబృందము, అప్పరోబృందము, అగ్ని, యక్షుడు, వాయువు, ఉమ.

రాక్షసులను గెలిచితి నను విజయగర్వముతో విర్రవీగు ఇంద్రునకు ఉమామాత కనువిప్పు కలిగించి విశ్వేశ్వరుడే 'విజయ విధాత' అని ఉపదేశించుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ నాటికయందు కథాకథన బృందగానమును ప్రయోగించి కథను వడిపించినారు శ్రీ రజనిగాయ. ఇందలి గేయరచన వీరాద్భుతరసానుకూలముగా పాగిచిది అగ్నివాయువుల మాటలు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారికిగల దృశ్య శ్రవ్యక్షీకరణశక్తికి నిదర్శనములుగా నిలుచుచున్నవి.

“ఒకకీలా, మరియొకకీలా, ఇం

కొకకీలా నాలుకలై తేలగ

జ్వాలాకీలా మాలికలెన్నిటి

ప్రజ్ఞులించినా దహింపకున్నవి

హృదిలో ఒదిగిన దావానలములివే

కడుపున నడగిన బడబానలములివే

అగ్నిభూధరశశఘ్నిద్రవములివే

అణురూపాస్త్రప్రళయజ్వాలలివే” అన్న అగ్ని మాటలు

“మందమధురసుమగంధవహుడవౌ

మలయానిలగతి వృథయా ? వృథయా ?

జగమ్ములను కల్లోలము చేసే

ఝంఝూగతులివే వృథయా వృథయా ?

ప్రళయ కాల జీమూన ప్రచలత్
ప్రభంజనములివి వృథయా? వృథయా?
లయవిశ్వగగనాంతరాళ గో

కాంతరక్షోభ వృథయా?" — అనువాయువు మాటలు వారి శక్తులను చక్కగా చాటుచున్నవి. గేయమున నాటకీయతను రంగరించి రచన సాగించుట రససిద్ధులైన కవులకే పాధ్యము అట్టి రచనలో శ్రీ రజనీకాంత రావుగారు సిద్ధహస్తులనుట అతిశయోక్తికాదు.

ఈ నాటిక శ్రీ రజనీగారి సంగీత సారథ్యముననే ప్రదర్శితమైనది.

విశ్లేష :

గిల్ బ్లౌట్ అండ్ సల్లివాన్ వ్రాసిన 'ట్రయల్ జ్యూరీ' ('Trial by Jury') అను ఆంగ్లనాటకమునకు శ్రీ వావిలాల పోమయాజులుగారు గావించిన స్వేచ్ఛానుసరణము (A free adaptation) ఈ నిశ్లేష.

ఒక న్యాయస్థానమునందు జరిగిన సమస్య వాద ప్రతివాదములను, న్యాయనిర్ణయమును చిత్రించు సన్నివేశము ఈ నాటిక. సమకాలిక న్యాయ వ్యవస్థను, యౌవనసౌందర్య ధనములకు వశమగు మానవబలహీన మనస్తత్త్వమును, తద్వారమున మత్పన్నమగు సామాజిక సమస్యలను ఈ నాటిక వ్యంగ్యముగా చిత్రించినది. ఇందలి పాత్రలు - వాది (స్త్రీ), ప్రతివాది (పురుషుడు) వాదివాది, పరిషత్తు, నిర్ణేత, దౌవారికుడు, వేతహస్తుడు.

“నిత్యసౌఖ్యమొదవిన నది
నిస్సారమృగును గదా
ఏ మార్పును లేనివలపు
ఎడద కరుచి మోసగుగదా”

“కాలమనెడి రాజరాజు
కడుగడునరి - క్రూరాత్ముడు
ఏముతుసామంతువైన
ఇల నిలువగనీడు సదా”

“వెలుగునీడలోకటాకటిగ
వెను వెనుకల వచ్చినపుడె

ప్రసవవల్లులకు జగమున
పరమసుఖద జీవనము”

“ఛాయాతపకలితముగా

సాగుబ్రతుకె సఖమయము” వంటి సూక్తులు ప్రకృతి తత్త్వమును ప్రపంచించుచునే ఈ నాటికయందలి పాత్రల మనస్తత్త్వమును వ్యంజించుచున్నవి.

వాది ప్రతివాదుల ప్రణయ జీవితమును, న్యాయనిర్ణేత గతజీవితమును, వాది సౌందర్యలావణ్యాతిశయమును శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు సహజ రమ్యముగా వర్ణించినారు.

ఈ నాటికలో కథాగమనమునకై ‘స్వరమేళ’ ప్రయుక్తమైనది.

కవి :

శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావుగారు రచించిన ఈ నాటికకు మూలము ‘మాఘునిగాథ’. ఈ విషాదాంతనాటికయందలి పాత్రలు - కవి, కవిభార్య, బ్రాహ్మణుడు, రాజు (భోజరాజు), రాణి, భటుడు, బిచ్చగాళ్లు. నాలుగు భాగములుగా ఈ నాటిక సాగినది.

ఆత్మాభిమానము కలిగిన ఒక కవి భోజరాజు ఆశ్రయమును కోరనందు వలన దారిద్ర్యబాధను సహింపలేక ఆ కవి భార్య కవి కవిత్వమును రాజుకు వినిపించి బండెడు ధాన్యమును తెచ్చుకొనును. కాని దారిలో అన్నార్తుల ఆర్తనాదములను విననొల్లక ధాన్యమునంతటిని దానముచేసి రిక్తహస్తములతో ఇంటికి పోవును. పేదల దుఃస్థితిని, తన ఆకలిబాధను భరింపలేక కవి ప్రాణములు విడుచును. భర్తృమరణమును జూచి కవి భార్యయు కన్నుమూయును. ఇది ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ నాటికయందలి ప్రతిపాత్రయు అద్భుతముగా పోషింపబడినది. కళాతపస్విగా, స్వేచ్ఛాజీవిగా, ప్రకృతి ప్రియుడుగా, రాజాశ్రయపరాజ్ఞులుడుగా కారుణ్యశీలిగా, మానవతామూర్తిగా కని రస హృదయులను పులకింపజేయును. కవి భార్య కళాసాధకుని సహధర్మచారిణిగా, ధైర్యశాలినిగా దానదయా రూపిణిగా పతివ్రతగా తన బ్రతుకును చరితార్థము చేసికొన్నది. భోజుడు, అతని భార్య కావ్య కళాపోషకులుగా మన్నన లందుకొందురు.

“కావ్యగీతాః య కల్యాణమయస్వస్స

కాదంతినీగచ్ఛంత తటిత్కామినీ” అను నాగ్దేవి వర్ణనము.

“పూర్వంతును, గుమ్మపాలకంతును, తేనె

జాలులంతును తీపికాలువలు పొంగేటి

కామధేనువు వంటిది విగుండె కలదివట” అను కవి హృదయ వర్ణనము. శ్రీ భాస్కరరావుగారి కవితా శక్తికి నిదర్శనములు.

“తనువుకంటెను కాశ్వతముగాదె రససిద్ధి?”

“చావుబ్రతుకులు రెండు నరిసాటి డడకములె” వంటి మాత్తు లీనాటికను మరెంత అందగింప జేసినవి. ఈ నాటికలోని—

“కోటికావ్యములల్లి, కోటిమణులు గడించి

కోటి భూములనేలి కోటి పౌఖ్యములంది

యేమి నఫలము జగతికేమి కాంతి లభించు

మూగమానవకోటి మూర్ఖమాస్పకయున్న” అను కవివాక్కులు ఆభ్యుదయసాహిత్యపరమార్థమును మానవధర్మమును ప్రబోధించు ప్రభాముక్కులు.

నాటికలో కవి కావ్యశక్తి ప్రదర్శన సందర్భమునందలి సంక్షిప్త పద్య గేయములు నాటికాకర్తకుగల ఛందస్సమదర్శనమును వ్యంజించుచున్నవి.

రరుణ రసాస్మక్ మైన ఈ నాటిక అకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

ఉలాచి :

చేమకూర వేంటకవి కృత విజయవీలాస ప్రబంధ మాధారముగా శ్రీ టి. రామకృష్ణారెడ్డిగారు ఈ నాటికను రచించినారు. రెండురంగములుగా సాగిన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - అర్జునుడు, ఉలాచి, చెలులు.

భాగీరథీతీరమున ప్రతళిలయైయున్న అర్జునుని సౌందర్యముచే మోహితయైన నాగలోక నివాసినియగు ఉలాచి, ఆతనిని పాతాళమునకు తీసికొనిపోయి వలచి వలపించుకొనుట ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

‘నేపథ్యంతము’ నుపయోగించి కథను కొంత నడిపించినారు శ్రీ రామ కృష్ణారెడ్డిగారు ఈ నాటికయందలి గేయములు లలితసుందరములు. ఇందలి పాతాళలోకచంద్రకాలాళోభాషర్థనము మూలముననుసరించినను క్లుప్తముగా నున్నది.

ఈ నాటిక 27-9-1988 నాడు ఆకాశవాణి హైదరాబాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

శ్రీ రామకృష్ణారెడ్డిగారు మార్కండేయ పురాణము ననుసరించి ‘ఏకావళి’ యను పురోక గేయనాటికను కూడ రచించినారు.

తవప్పిర్తి :

కాళిదాసుని కుమారసంభవ కావ్యము ననుసరించి శ్రీ ధారా రామనాథ శాస్త్రిగారు ఈ నాటికను రచించినారు. ఇందలి పాత్రలు - రతి, మన్మథుడు, వసంతుడు, మలయానిలుడు, యశుడు, యక్షిణి, ప్రకృతి, మాయ.

వసంతుని పాయముతో రతి మన్మథులు పరమేశ్వరుని తపోవనమున ఆతని మనమున శృంగార తరంగాలు లేపగా మన్మథుని భస్మముచేసి పరమేశ్వరుడు వెడలిపోవుటయు, రతి సార్వతిని ప్రార్థించుటయు ఈ నాటికయందలి విషయము.

ఈ నాటికయందలి మలయానిలుడు ఋతురాతైన వసంతుని అజ్ఞుచేర్చుచు దిద్దుకొన్నవాడు. ఇందలి ప్రకృతిపాత్ర వసంతుని ప్రభావముచే వెలుగులను, శృంగారపు తగగలను నింపుకొన్న ప్రకృతి చైతన్యమునకు ప్రతీక మన్మథ వసంతాదు లాడుచున్న మాయానాటికయందలి రహస్యమును గమనించిన మూర్తియే మాయ; ప్రకృతికి సోదరి. వసంతవనవిలాసముల తిలకించుచు విహరించిన ప్రియాప్రియులు యక్షిణీయతులు. మలయానిల - యక్ష - యక్షిణి - ప్రకృతి - మాయా పాత్రలు శృంగారరసదీప్తి నుద్దేశించి కల్పితము లైనవి. ఈ నాటికయందలి ‘ప్రయోక్త’ గేయవచనములలో కథను అచటచట ముందుకు కదలించును.

ఈ నాటికాకర్త సృష్టించిన శివుని ఫాలనేత్రజ్ఞాన భయంకరముగా లేదు. అది ‘చల్లచల్లని వెలుగు’. ఆ వెలుగు ‘మెలమెల్లగ’ వికసించి—

“వెన్నెలవలె కప్పురంపు
తిన్నెలవలె లువరేకు
న్నులవలె రతిరాజును
చుట్టిన”దట. ‘మృతినీమకు నెట్టిన’దట.

ఇందలి “రావెరావె రాగిడి
రసభావ తరంగిడి
పొదలెనదే అమవి

జలదరించె నీవని” అను గేయము రవ్యముగా సాగి ప్రకృతిలో
చెలరేగిన శృంగారమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. గేయ చనలో వటుత్వము
మెరుయుచున్నది.

హంసదూత్యము :

నాటికాకర్తలు శ్రీ ఎం కె రాముగారు. ప్రబంధములను సృత్యనాటిక
లుగా రచించవలెనను సంకల్పముగల శ్రీరాముగారు ప్రథమ ప్రయత్నము
ఈ ‘హంసదూత్యము’. ఇది శ్రీనాథుని శృంగార వైషధమందలి హంసదూత్య
ఘట్టమునకు అనుసరణము. ‘హంసదూత్యము’, ‘రాయబార ఫలితము’,
‘నలరాయబారము’ అను మూడు భాగములుగా సాగిన ఈ రూపకమందలి
పాత్రలు - దమయంతి, చెలులు, హంస, నలుడు, దేవదూతికలు.

ఈ నాటిక యందలి గేయములు సృత్యానుకూలముగా రూపుదిద్దు
కొన్నవి.

“హరివిల్లు కళలన్ని విరజూసె చెలిమేన
నెలయేటి పరవళ్ల చొరవంత కనిపించె
చవులూరుభావాల సిరులకే విరిబంత
భువిలోని దివికన్య అందాలదమయంతి”

“ఎవరుమీటినా మ్రోగును వీడియ
ఎవరు ఊదినా పాడును వేణువు
ఊదెదరొకరే నా గళశంఖము

అతిని ఊహకే విరిసెను పల్లవి” వంటి చరణములు శ్రీ రాము
గారి భావమూర్తికి ఉదాహరణములు.

వసంతలక్ష్మి :

ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు రచించిన ఈ 'సంగీతరూపకము' ఆకాశవాణి ప్రాధరాజాదు కేంద్రమునుండి ప్రసాదితమైనది. వసంత ద్వుళ్ళో ఈ నాటికయందలి వస్తువు. వసనుడు, మందాగము, మల్లిక. మాలతి, వసంత లక్ష్మి - ఇందలి పాత్రలు.

వసంతలక్ష్మి స్వాగతసందర్భమున పూలను పాత్రులుగా చిత్రించి సృష్టించిన భూమిక తెలుగు సంప్రదాయములను గుఱాళింపజేయుచున్నది.

ఈ నాటికలోని మూడు పాటలును పువ్వులవలె నున్నవి. వానిలో—

“జేజేలమ్మ జేజేలు

వసంశలక్ష్మి! జేజేలు

హేమంతుని పాలనలో ఎన్నో

జాములు పొందితిమమ్మా

కళిందు చేసిన అన్యాయములకు

చిప్పికిపోయినా మమ్మ” అను గేయము మకరందమధురము.

కొండమంచి కడలిదాక - గోదావరిపది :

శ్రీ బాలాంశ్రవు రజనీకాంక్షరావుగారు ఈ నాటికను రచించినారు. నలుగురు చిరంజీవులు, గోదావరి, వల్లెవాడు, పడవవాడు - ఈ రూపకము నందలి పాత్రలు.

నలుగురు చిరంజీవులకు గోదావరి ప్రత్యక్షమై గౌతమ మహర్షి వలన కాను ఉదయించిన పౌరాణికగాథను చెప్పి, సహ్యాద్రివైనుండి బయలుదేరి మహారాష్ట్ర ప్రాంతమునుదాటి, ఆంధ్రప్రదేశ్ ఉత్తర జిల్లాలుగడచి, మంజీర, వైన్ గంగా, పాణహిత, ఇంద్రావతి, శబరి, కన్నెరసాని వంటి ఉపనదులను శనతో కలుపుకొని, భద్రాద్రిని సేవించి, పాపికొండ లో ఒదిగి కడలువరకుగల వివిధ ప్రదేశములను, అచటి విశేషములను పరిచయముచేసి అంతర్ధానమగును. తరువాత చిరంజీవులకు వల్లెవానికి, పడవవానికి మధ్య తీవ్రమైన సాగిన సంభాషణము ద్వారామన గోదావరి సప్తగోదావరులుగా చీలి సముద్రములో కలియు చున్నట్లు వ్యక్తము చేయబడినది.

సంభాషణములను చాలి మెలకువతో వెంట వెంట ఒక పాత్రమండి మరొక పాత్రకు లాగుచు విసుగురాకుండ గోదావరి నదీతీరప్రాంత విశేషముల నన్నింటిని హృదయంగమముగా తెలియజేసినారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు.

శ్రీవాఘని పద్యములను, భద్రాచలరామదాసు గేయ రచనలను, శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ - అడవిబాపిరాజుల గేయములను మరికొన్ని ప్రసిద్ధమైన పదవ పాటలను సందర్భానుగుణముగా ఈ నాటికలో ప్రయోగించినారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు.

“ఈ సంగీతరూపము 1972 వ సం॥ జూన్ రేడియో (యన్ పిచ్.కె.) నిర్వహించిన అంతర్జాతీయ పోటీలో బహుమానము గెలుచుకొని తెలుగు సంగీత రూపకమునకు అంతర్జాతీయ ఖ్యాతిని సంపాదించి పెట్టినది”.¹

వాచకాదుదార :²

నాటికా నర్తకులు శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథముగారు.. పద్యగేయ వచన మయమైన ఈ ‘సంగీతరూపకము’ ఆకాశవాణి హైద్రాబాద్ కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనది.

పర్వాకాల వాతావరణమును చిత్రించు ఈ నాటికలో సందర్భానుగుణముగా పూర్వకపురి పద్యములును, శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణకృష్ణుని, శ్రీ కొనకళ్ళ వెంకటరత్నము, శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు, శ్రీ ‘శకం’ గార్ల గేయములు ప్రయోగింపబడినవి.

కృష్ణ - గోదావరి :

శ్రీ కందుకూరి రామభద్రరావుగారు రచించిన ఈ నాటికను ఆకాశవాణి ప్రసారము చేసినది ఈ నాటిక వ్రాతప్రతి లభ్యముకానందున ఇందలి విశేషములను పేర్కొన లేకపోవుచున్నాను.

(పద్యగేయ నాటికలు)

తుమ్మెద :

ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు. ఇది ఆకాశవాణి ప్రసారము నుద్దేశించి వ్రాయబడినది. తుమ్మెదకును తమ్మివైవ్యున

1. మంగళగిరి ప్రమీలాదేవిగారి - ‘తెలుగులో పద్యగేయనాటికలు’ - పుట 80.

2. ఈ రూపక విశేషములను నాకు తెలిసినవారు శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథముగారు. నాటిక వ్రాతి లభ్యముకానందున విశేషములను తెలుపలేకపోవుచున్నాను.

కునుగల ప్రణయమిందలి వస్తువు. తుమ్మెద, మల్లి, చెలులు, మందారం, సంపెగ, పద్మిని ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

పరాగ సౌరభమందలంబులు తగు పాళ్లలో కుదురుకొన్న పద్మినీహృదయములో తుమ్మెద ప్రణయాన్వేషణ వరాకాష్ఠ పొందినట్లు ఈ రూపకము హృద్యముగా అభివ్యక్తము చేసినది.

పూలను, తుమ్మెదను పాశ్రలుగా గైకొని, మధురభావములతో వానియందు ప్రాణమువోసి నన్నూలమున ఒక ఉదాత్త ప్రణయతత్త్వమును ప్రకటించినారు శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారు. అద్యయమైన పరమాత్మ విశ్వప్రకృతిలో ద్వైరూప్యమును పొంది ప్రణయలీల కొనసాగించుననియు, పురుషుడుగా ప్రకృతి శక్తిని, తుమ్మెదగా కుసుమానుగక్తిని అన్వేషించుననియు, రూపముచే రెండుగానే యుండి ఆత్మానుభూతి ద్వారమున ఏకత్వమును పొందుననియు ఈ నాటిక నిగూహించుచు సత్త్వగంధమును విశదీకృచున్నది.

ఈ రూపకమందలి గేయములు హృదయంగమములు. లలిత లలిత పదప్రయోగము నృత్య సంగీతములకు ఉపిరులు పోయుచున్నది. ఉదాహరణమునకు —

“నంచలమగు రెక్కలకొసల

సోకి పూలరేకుల

కోరగింగతేతునునే

కోరకముల చెక్కులానే

భయమేలా ఓ బాలా !

సిగ్గేలా ఓ సుమబాలా !” అను తుమ్మెదపాటను పేర్కొనవచ్చును నాటిక ఆదర్శతములందు తేటగీతులు చోటుచేసికొన్నవి.

రాధా మాధవము :

గేయములలో సీసము - తేటగీతి పద్యములలో సాగిన ఈ నాటికను శ్రీ జి. విద్యాసాగర్ గారు వ్రాసినారు. ప్రకృతి పురుషుల ప్రణయ తత్త్వము ఈ నాటికలో నిరూపితమైనది మధుపము, పరభృతము, సంపెగి, మల్లిక, మొల్ల, విజ్ఞాపి. ఇందలి పాత్రలు - కపికుమారుడు, పూలకన్నెలు మాధవి, గడ్డిపూవు, మాధవస్వామి, వియోగిని, మలయ నవమడు.

ఈ 'సంగీత రూపకము' నందలి కవిపాత్ర వాసంత విలాస వ్యాఖ్యానము నకై ప్రయుక్తమైనది. వియోగిని పాత్ర మూలమున "మాధవుడు పురుషుండు సమస్తజీవు, లరయ ప్రకృతి" అనియు, వీని సమ్మేళనము జరిగినపుడే "వాస్తవ మ్మున కామని వచ్చిన"ట్లనియు తత్త్వమును ప్రపంచించినారు ఈ రూపక కర్తలు. భరత వాక్యమున—

“రాధయైనేడు మారిన ప్రతిసుమమ్ము
విభునితో కూడి క్రిడించ వేడ్కపడెను
ప్రసవ హృదయాలలోని పరమసుఖాను

భూతి నవవసంతమ్ముగా పొలిచెజగతి” అని వ్యాఖ్యానించి ఈ నాటికాకర్తలు 'రాధా మాధవము' అను శీర్షికను సార్థకము చేసినారు.

ప్రణయ భావముతో పరవశించు ప్రమానాది పాత్రలకు గేయములు మిగిలిన పాత్రలకు పద్యములు ప్రయుక్తమగుట ఈ నాటికయందలి ఒక విశేషము. గడ్డిపూవు వోట పలికించిన—

“దారిప్రక్కమ గడ్డిపూవుగ
జవనమందిన దాసనోయీ
తేనెతావుల సోనలెరుగని
వట్టి నిరుపేదన్
నీలిమంటల పొగలు కురిసెడి
శ్రీరాంధ తమస్సులందున
ఆశనేనై కలువరించితి
మురళి పాటలకై
స్వీకరింతువా? లేదో? నా నయ
నాంచలమ్ముల జాలువారిన
తాప్పసుమముల గ్రుచ్చితెచ్చితి

నీకు కై నేయన్” అను ముచ్చటైన మూడు ముత్యాలసరాలు ఈ సంగీత రూపకమూర్తిని సమలంకరించుచు సౌందర్యము నినుమడింపజేయు చున్నవి

(గేయనాటికలు)

ప్రవేశము :

డా॥ శ్రీమతి నాయని శ్రీకృష్ణకుమారిగారు ఈ నాటికను రచించినారు. పుష్పకన్యలు, పిల్లతెమ్మెరలు, భృంగకులము ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

పుష్పకన్యలు, పిల్లతెమ్మెరలు, భృంగకులము కలిసి 'రసవిపాసినీ', 'రాగరూపిణి' యగు పవలక్ష్మికి స్వాగతము పలుకుట ఈ చిన్ని నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

“అమె సదముల శోభ అచటి ప్రకృతి శోభ

అమె పెదవుల నవ్వు అచటి పువ్వుల నవ్వు

అమె గొంతుకపాట, అచటి పికములపాట

కాంక్షమై ఏకమై

కలిసినవి మెలిగనవి” వంటి పంక్తులు హృద్యములై

పవలక్ష్మిని చక్కగా వర్ణించుచున్నవి.

“మనుసిగ్గు దొంతరలు మాగుకోరక రాశి

అరవిచ్చుకనుల నీరాక కోరినవి

చక్కగా గోముగా సాగి విరిసిన పూలు

విసిగి నీ రాకకై వేసరిల్లినవి” వంటి చరణములు ముగ్ధాధల

మానసిక స్థితులను వ్యంగ్యముగా వ్యక్తీకరించుచున్నవి ఈ నాటికయందలి గేయములు లలిత మధురములు.

వవ్వవి పువ్వు :

ఆచార్య డా॥ డి. నారాయణరెడ్డిగారి ప్రథమ గేయనాటిక ఈ పువ్వు; ఇందలి పాత్రలు - కపి, మొగ్గ, తీగ, తుమ్మెద, పవనుడు.

కపట ప్రణయము చూపి అమాయికల జీవితములతో చెరలాడుతున్న కామాంధులను దృష్టిలో నుంచుకొని ప్రతీకాత్మకముగా ఇతివృత్తము నిర్వహించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు. ఒక తుమ్మెద మొగ్గను (పువ్వును) కప్పించి నవ్వింపయత్నింపగా ఆ మొగ్గకు తల్లియైన తీగ తన కుమారుని కాపాడుకొనుటకు ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

మధువము, గంధవముడు, మొగ్గ, పువ్వు, తీగ అను శబ్దములందలి పొడి పొడి అర్థములను గ్రహించి, వాని సంబంధము నూహించి, ప్రతిభతో ప్రాణము పోసి, పాస్త్రలను చేసి వాని యందు లోకజ్ఞతతో ప్రాపంచిక మానవ స్వభావమును నింపినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డి నాలుగు పాత్రల మధ్య నలిగిపోకుండా జాగ్రత్తగా మొగ్గను కాపాడి 'నవ్వని పువ్వు'ను సార్థకము చేసినారు. ఈ నాటికలో కవి పాత్ర ప్రబోధమునకు ప్రతీకాత్మకముగా కల్పింపబడినదే.

“చివురుటాకులలోన
రవల రేకులలోన
మంచు ముత్యాలుంచి
మంచి మధువులనించి
ఉదయభానుకరాల
సుధలు జారేవేళ
ప్రకృతి లక్ష్మి దివ్య
పాదపూజలు చేసి
ఎన్నో నోములు నోచి
ఎన్నో జాములు నైచి”

“జీవనాడులలోని
శీతాంబువులుపోసి
పాలవెన్నెలలోని
సచ్చిమీగడ దీసి
తనమేని పొరలనే
నునుపాన్పుగా జేసి
ఎంతో గారాబుగా

ఎంతెంతో డాబుగా” వంటి పంక్తులు అక్షర రమ్యతకును అర్థసౌందర్యమునకును భావగాంభీర్యమునకును ఉదాహృతులుగా పేర్కొనవచ్చును.

బహుజనాదరణమును పొందిన ఈ నాటిక ఆకాశవాణి హైదరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనది. ఆంధ్రాభ్యుదయోత్సవాలలో ఉస్మానియా

విశ్వనిద్యాలయ మహిళాకళాశాల వారు దీనిని ప్రదర్శించినారు. కవులే గాక శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు మధురగాయకులు కూడ. వారు రస హృదయుల కోరికమేరకు అనేక సభావేదికలపై ఈ నాటికను గానము చేసినారు.

వలపు రేడు :

శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారి 'నవ్వని పువ్వు' గేయనాటికల సంపుటి యందలి రెండవ నాటిక 'వలపు రేడు'. రేయి, కలువ, తార, చంద్రుడు ఇందలి పాత్రలు.

చంద్రునికిని రేయి - కలువ - తారలకును మధ్యగల ప్రణయము, రేయి - కలువ - తారలకు నడుమ చెలరేగిన సవతిపోరాటము ఈ నాటిక యందలి ఇతివృత్తము.

తారాపతి, రేరేడు, కలువల చెలికాడు అను చంద్రశబ్దమునకు గల ప్రసిద్ధ పర్యాయపదము లందలి పరమార్థమును గ్రహించి, రమణీయముగా చంద్రునికి ముగ్గురు భార్యలను కల్పించి, వారికి కలహాలు కల్గించి, కడకు ఒక్కచో చేర్చి నాటికను రక్తి కట్టించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు. లోకమున కానిపించు సవతుల ఈర్ష్యాద్వేషములను సహజ సుందరముగా చిత్రించుచునే చిట్టచివరకు సవత్నులకు సహన మవసరమను సందేశమును వ్యంగ్యముగా అందించినారు శ్రీ రెడ్డిగారు.

ఈ నాటిక ఆకాశవాణి ప్రాధరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనది.

ఋతువుల రాణి :

ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారు 1955 లో ప్రచురించిన 'అజంతా సుందరి' అను గేయనాటికల సంపుటి యందలి మూడవ నాటిక ఇది. రెండు రంగములుగా సాగిన ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - మాధవుడు, ఋతువుల రాణి, శిశుడు.

శిశుఋతువు తరువాత వసంతము వచ్చును. ఇది ప్రకృతి సత్యము. ఈ సత్యము ధ్వనించునట్లు శ్రీ రెడ్డిగారు ఒక కథ అల్లినారు. తన ప్రేయసియైన ఋతువులరాణిని మాధవుడు శిశుని బారినుండి కాపాడుకొనుట ఈ నాటిక యందలి ఇతివృత్తము.

వసంత ఋతువునకు ప్రతినిధియైన మాధవుని నాయకునిగాను, వాసంత ప్రకృతిని నాయకగాను, శిశిర రుతువును ప్రతినాయకునిగాను సృష్టించి కమనీయముగా ఈ నాటికను నిర్మించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు ఈ నాటిక యందలి— “శిశిర సగ్నలతావళికి

ఘుస్పదాంబరవిన్యాసం

చివికిన రస హృదయాలకు

సవయౌవన సందేశం” అను మధుమాసపర్వన హృద్యము. వసంతభామినిని మాధవుని ‘నీలనికాకీవిత సౌదామని’ అని వర్ణించిన సర్గణి రమ్యము. ఇందులోని భావచిత్రము తటిత్తులా తళుక్కుమనుచున్నది. ఋతువుల రాణి—“కొలనులోని అంచలా

మొయిలులోని మించులా” ఉన్నదట. రేండె రెండు ఉపమానములతో ఆకాశమును అవనిని ఏకసూత్రమున బిగించు కవితా శక్తి ఇది. పంచదార గొంతులు, మావిమోవి, చేదుచూపులు, పూలచేలము అనునవి రమ్యములైన పదబంధములు

నాటికకు అద్యంతములందున్న బృందగీతి వసంతర్తుపరిచయముతోపాటు, ఇందలి శృంగారరసమును సూచించుచున్నది. వాయువుతో నాయక నాయకునకు సందేశము పంపుట ఖాచితీ భాసురము. దానివలన సందేశము వాయువేగముతో చేరుననియును, వసంతునకు గంధవహుడు ఆప్తుడనియును, ఆతడు మహాబలుడు కావున సందేశమునకు భంగము వాటిల్లదనియును ఊహించునట్లు చేసినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు.

అంత్యప్రాసల అందాలతో మధురభావసుగంధాలతో సాగిన ఈ నాటిక యందలి గేయములు నాటికకు కవితా సంవాసితము చేయుచున్నవి.

ఋతువర్ణనలను గావించుచు ప్రత్యేకకావ్యములు రచించి వాని ద్వారా మున లోకమునకు పెక్కు చక్కని సందేశములను కవితాత్మకముగా నందించు పద్ధతి కవి కులగురువు కాళిదాసుతో ఆరంభమైనది. ఆతని ఋతు సంహార కావ్యము అందుకు ప్రథమోదాహరణము. తెలుగులో కూడ ఋతువర్ణనా పరములైన కావ్యములెన్నియో వెలువడినవి. ఇది శ్రవ్యకావ్యముల విషయము.

మేఘము నుండి విముక్తుడైన రాకాచంద్రుడు-

“అప్పుడప్పుడె రచిత

మైనట్టి చెంగల్వ

పూలగుచ్ఛములీల

పాలిచె” నట. ఇందలి ఉపమానము ఉల్లములో పరిమళ తరంగములు లేవును.

ఈ నాటికయందలి గేయములు సంగీత నృత్యామకూలములై శ్రీనారాయణ రెడ్డిగారి కవితా హృదయమును ఆవహరించుచున్నవి.

ఆకాశవాణి మైదరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైన ఈ నాటిక తెలంగాణా రచయితల సంఘవార్షికోత్సవాలలోను- ఆంధ్రాభ్యుదయోత్సవాలలోను, బందరు మున్నగు ప్రాంతాలలోను ప్రదర్శితమై విశేష ప్రచార ప్రశంసల నందుకొన్నది.

పద్యరాగం :

నాటికా కర్తలు శ్రీ లంకా సూర్యనారాయణరావు (లమానా) గారు. పద్యములకు ఖాస్కరునకు మధ్య పరిమళించిన ప్రణయమును చిత్రించు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు-పద్మాలు, పద్మసామ్రాజ్ఞి, ఖాస్కరుడు.

వాయుగానము, నేత్రభ్రగానము ద్వారమున కొంతకథ ముందుకు నడచినది ఈ నాటికలో. నేత్రభ్రమునందలి రవిశివస్తుత్యాత్మకములైన శ్లోకములు తేటగీతులు నాటికకు దివ్యవాతావరణమును కలిగించినవి. ఈ రూపకమందలి గేయరచన సంగీత నృత్యకళామర్యాదలకు అనువైన సరణిలో పాగినది.

“దళముదళమున

దాచియుంచిన

సౌరభమ్ముల

హార తిడుగో” వంటి కవితోక్తు లీనాటికలో చోటుచేసికొన్నవి.

ఈ నాటిక ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైనది. అఖిల భారత తెలుగు రచయితల మహాసభల పందర్పమున- 9-5-1980 నాడు

హైదరాబాదులోను, ఇంకాను ఏడెనిమిది పర్యాయములు వివిధ నగరములలోను ఈ నాటిక ప్రదర్శింపబడినది

డా॥ సి నారాయణరెడ్డిగారి గేయనాటికల ప్రభావము ఈ నాటికా కర్తవై కలదు వారి 'వెన్నెలవాడ' ప్రభావము ఈ 'పద్మరాగము' వై పడినది. 'వెన్నెలవాడ'లో చంద్రుని మేఘము కప్పివేయగా ఈ పద్మరాగమున భాస్కరుని రాహువు కబళించును అందు కలువలరాణి ప్రార్థనచే వాయువు మేఘుని మెడలువట్టి త్రోపివేయగా, ఇందు పద్మసామ్రాజ్ఞి ప్రార్థనచే నాగభూషణుడు రాహు విఘాతమును తొలగించును.

గులాబి ప్రసవించింది :

శ్రీ బోయి భీమన్నగారి "చిత్రకళాప్రదర్శనం" అను గేయ నాటికల సంపుటియందలి ఒక నాటిక 'గులాబి ప్రసవించింది'. ఇది కవి భావనారమ్యమైన ప్రతీకాత్మకరచన. ఇందలి పాత్రలు-సీతాకోక చిలుక, గుడ్లగూబ, తులసి, కోకిల, నెమలి, ఆకుపురుగు, మేకపిల్ల, తోటకూరచెట్టు, క్రోటనుమొక్క, మంద మారుతం, గోపిక.

ఉర్యానవనమందలి గులాబిత్తగ ప్రసవించగా. ఒక గోపిక ఆనందముతో వచ్చి గులాబిపువ్వును ముద్దుపెట్టుకొనుట ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటికయందలి పాత్రల సంభాషణలలో సమాజమునందలి భిన్నభిన్న వ్యక్తుల స్వభావములు మువ్వక్తమగును. ఒక స్త్రీ ప్రసవించునప్పుడు అన్యస్త్రీల హృదయములలో కలుగు భావములు సమాజసందర్భముగా ప్రకటింపబడినవి ఈ నాటికలో.

ఈ రూపకములో సీతాకోకచిలుక ఒక పరోపకారశీలికి ప్రతీక. కోకిల విశ్వమానవవేదనను తనవేదనగా అనుభవించి, దానిని కళారూపమున ప్రకటించు ఒక సత్ కళాకారునికి ప్రతినిధివలె భాసించును. ఇందలి నెమలి పాత్రకూడ ఇట్టిదే. మేకపిల్ల, ఆకుపురుగు పాత్రలు రెండును లోకమేమైనను స్వార్థము మానుకొనని తిండిపోతులకు ప్రతిరూపములు. తులసి అభ్యుదయపథకామియైన ఒక సంస్కర్తకు సంకేతము. అదేవిధముగా తోటకూరచెట్టు ఒక సానుభూతిపరు వికిని, క్రోటనుమొక్క వేదనామథవములేని పోకులాడియైన ఒక గొడ్రాలునకును,

గుడ్లగూబ కులత త్వసంప్రదాయశీలముగలిగి అభ్యుదయమును ప్రోత్సహింపని ఒక వ్యక్తికిని ప్రతీకలు.

ఈ నాటికయందలి వర్ణనములు సంక్షిప్తములు; ఉదాత్తములు; ఉజ్జ్వలములు. ఉదాహరణమునకు ఒకటి-రెండు.

“ఉదయారుణరాగాంబుధి

నోలలాడి పూర్వదిశా

భామిని రవిగన్నట్టులు” గులాబి ప్రసవించినదట.

ఉదయించిన గులాబి పువ్వు-

“దెసల ఆందములన్ని

పసుపుకుంకుమలన్ని

నెత్తాచి సిరులన్ని

కొత్తకోరికలన్ని

ముద్దగా పుట్టుకొచ్చిన” దట

“నిరంతరము చూలాలు

నిత్యము జాలెంతరాలు

ప్రకృతిదేవీ మందిరమొక

పరమానందకందము;

కడలిమీది కెరటా లీకానువులు” వంటి సుందరసూక్తులెన్నో

ఈ నాటికయందున్నవి.

నాటికాంశమున గోపిక పలికిన-

“నిజము సౌందర్యమ్ము

ప్రజనసౌందర్యమే;

నవసృజనలోని ఆ

నందమే పరమమ్ము!” అను పలుకులే ఈ నాటికయందలి సందే

శముగా గ్రహింపవచ్చును.

మమజన్మ :

శ్రీ బాలాంశ్రీపు రజనీకాంఠరావుగారు రచించిన ఈ నాటికలో సుమ ప్రణయమును, సుమజన్మ ప్రత్యేకతయును చింతింపబడినవి ఇందలి పాత్రలు- నాయిక, పూవు. మధురము, కవి.

భావనారసుడేయమైన ఈ నాటికయందు ప్రణయజీవిత ప్రాధాన్యము వ్యంగ్యముగా వ్యక్తీకరింపబడినది. ఇందలి బృందగీతులు, కవిపాత్రయు కథా గమనమునకు తోడ్పడినవి. నాయిక పువ్వుగాపుట్టి ఆనందించు సందర్భము సందలి-

“హాయి, హాయి

హాయిసూయ లూగెదా

ఓకుకుతో, తావితో, కొమ్మను కొనరెమ్మవై

కులుకుతో బుబుబుతో, తేనెనొసలొలుకుతో

హాయి హాయి హాయి :

పలపుతో, వాంఛతో, చివురుగుబురు పరుపువై

పవళించిన కైపుతో, దవుదవ్వుల చూపుతో

హాయి హాయి హాయి;

హాయి నూయ లూగెదా” అను పాట పువ్వు ఆనంద జీవితమును లలిత మనోహరముగా ప్రకటించుచున్నది.

పరివర్తమరి :

ఈ నాటికయు శ్రీ రజనీకాంఠరావుగారిదే. ఇది ఒక రసార్ధ సన్నివేశము భ్రమరుడు-సళిని ఇందలి పాత్రలు.

సూర్యోదయముతో కమల వికసనమును, సూర్యాస్తమయముతో కమలముకుశమును జరుగునను. కవి సమయమును ఆధారముచేసికొని రచింపబడినది ఈ నాటిక, పువ్వులకును తుమ్మెదలకును ఉన్న వైస్థితికసంబంధమును కవులు ప్రణయముగా చిత్రించుట పరిపాటి. ఈ పరిపాటినికూడ దృష్టియందుంచుకొని ఈ నాటికారచనము జరిగినదని ఊహింపవచ్చును.

ఈ నాటిక రెండుపాత్రలతో నడచు చిన్న సన్నివేశమైనను మిక్కిలి హృదయము ఇందలి గాలిపిల్లలబృందగీతి రమ్యాతిరమ్యము. వాయుస్వభావ

మును కవిశాస్త్రముగా వివరించినారు శ్రీరజనిగారు. సంగీత కళాతరంగ ములవలె మున్న విందలి గేయములు.

“మధుకరమే నా మనుగడ, నీ
కనికరమే లేనిచో నిచటె నా
బ్రదుకునకే విరుగడ;”

“చీకటి చెరయైన సరే, నీ

నాకిలి నా కమరపురి;” వంటి పంక్తులు శబ్దార్థమాధుర్యము నొలికించుచున్నవి.

తాను కష్టములకు కన్నీళ్ళకు గురియగుచున్నను ఇతరులకు మాత్రము ఆనందమునే కలిగింపవలెనను ఒక పరార్థప్రాకుడైన సజ్జనుని వ్యక్తిత్వమునకు ప్రతీక ఈ నాటికయందలి వళినిపాత్ర. ఆ పాత్ర సృష్టియే శ్రీరజనిగారు అందించిన సందేశము.

వచ్చని ఆమవి వద్దింది :¹

నాటికా కర్తలు శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారు, తెలుగు ఉగాదిని పురస్కరించుకొని రచింపబడిన ఈ నాటికలో వసంతవైభవము వర్ణితము. ఇందలి-

“మనసుతీయనై కలిసిపోయెనే

మాలతి బాలరసాలముతో

మధుర మధురముగ నవ్వసాగెనే

మల్లిక తరుణతమాలముతో”

వంటి గేయఖండికలు వాసంత సౌందర్యమును హృద్యముగా వర్ణించుచున్నవి.

ఈ నాటికలోని-

“భగవంతుడు సృష్టించిన మనిషీ !

పాపం చేస్తావెందుకూ ?

-
1. ఈ నాటిక ప్రతి పూర్తిగా లభ్యముకాలేదు. ఇందలి కొన్నిపాటలను కొన్నిమాదనలను మాత్రమే శ్రీశాస్త్రిగారు నాకు వంపినారు. అందువలన నాటికయందలి కథా పాత్రాది విశేషములను తెలువలేకపోవుచున్నాను.

చిగురాకుల చిన్నారి బిడుకులను

చిదిపి చీల్చుకావెందుకూ?" అను పంక్తుల ద్వారా మన శ్రీ కాష్ఠిగారు మనిషిని మందలించి మనసులో మంచినీ పెంచుమని ప్రబోధించినారు.

ఈ నాటిక 2-4.1985 నాడు ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

కలువరాణి :

ఈ నాటికను శ్రీ టి. రామకృష్ణారెడ్డిగారు రచించినారు. కలువకు చంద్రునికి గల ప్రణయబంధమును చిత్రించు ఈ నాటిక మూడు దృశ్యములుగా పాగినది. ఇందలి పాత్రలు - కలువలు, కలువరాణి, చంద్రుడు, యామిని, రోహిణి, వననము,

ఈ నాటికపై ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి గేయ నాటికల ప్రభావమున్నట్లు తోచుచున్నది. ఈ నాటిక ఇతివృత్తముపై పాత్రసృష్టిపై నన్ని వేళకల్పనపై శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారి వలపురేడు, వెన్నెలవాడ, ఋతు పులరాణి అను గేయనాటికల ప్రభావము సమష్టిగా పడినది. ఇట్లు ప్రభావితమైనను శ్రీ రామకృష్ణారెడ్డిగారు ఈ నాటిక కథానిర్వాహణలోను, రచన తోను తమ ప్రతిభను ప్రదర్శించినారు.

ఈ నాటిక ప్రదర్శనానుకూలము.

ఋతురాగం :

శ్రీ జె. బాపురెడ్డిగారి గేయనాటికల సంపుటియందలి నాటిక ఇది. ఋతువులను పాత్రలుగా కల్పించి గేయనాటికలు వ్రాయటలో ప్రథములు డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు. వారి "ఋతుపులరాణి" లో శిశిరవసంతర్లు పులు రెండు మాత్రమే పాత్రలుగా చిత్రింపబడగా శ్రీ బాపురెడ్డిగారి ఈ నాటికయందు ఆరు ఋతువులను పాత్రలై నవి. అందువలన ఋతువులన్నియును పాత్రలుగా గల్గిన మొదటి నాటిక ఇదియే.

వసంతాది పద్మపులవలన కాలస్వరూపము సమగ్రమగుచున్నది. ఒక్కొక్క ఋతువు ఒక్కొక్క ప్రభావమును ప్రసరించుచు మానవజీవితము నందు ప్రాధాన్యము వహించుచున్నది. ఏ ఒక్క ఋతువుతో ప్రకృతి ప్రగతిజీవ

నము పరిపూర్ణముగాదు. అన్నియును సమానములే. అన్నియును అనివార్యములే. ఈ విషయమునే శ్రీ బాపురెడ్డిగారు ఈ నాటికద్వారమున వ్యక్తము చేసినారు.

వర్షాసుందరి, శరద్బాల. హేమంశకాంత, శిశిరభామిని, వసంతకుమారి, గ్రీష్మరాగిణి, కాలపురుషుడు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

విభిన్నములైన శక్తులు సమైక్యమై ఏకరూపత దాల్చినపుడే సమాజము సర్వతోముఖముగా అభ్యుదయము పనునంచునను యాథార్థ్యమును శ్రీరెడ్డిగారు ఈ నాటికలో వ్యంగ్యముగా హృదయంగమముగా అభివర్ణింపగల్గినారు.

స్త్రీలలో పరస్పరము ఈర్ష్యాసూయలు సహజములే నను అభిప్రాయము లోకమునందు ఏకారణముచేతనో ప్రచారమునందున్నది. సూక్ష్మముగ విచారించి నచో ఇందులో సత్యము లేకముకూడలేదు శ్రీ బాపురెడ్డిగారు సామాన్యాభిప్రాయమును దృష్టియంచుకొని ఋతుకాంతలు పరస్పరము దూషించుకొన్నట్లు వర్ణించినను వారందరును కాలపురుషుని హితోక్తికి తలయొగ్గినట్లు చిత్రించి తమ వివేచనాశక్తిని ప్రదర్శించినారు.

ఈ రూపకమందు శ్రీబాపురెడ్డిగారి ప్రకృతివర్ణనా వైచారద్యము, కవితావేశము పదపదమున ప్రత్యక్షమగును

గ్రీష్మరాగిణి-

“శిరముపై చండరవి

భాండమును వహించి

శివుని ఫాలాగ్నికి

లామాలలు ధరించి” వచ్చినదట. ఈ ఋతులు శ్రీరెడ్డిగారి భావనాశక్తికి నిదర్శనమాలగా గ్రహింపవచ్చును. మబ్బుడవలు, శంపాసర్పములు, వెన్నెలకోకలు, మంచుపైటవంటి హృద్యములైన పదబంధము లీనాటికలో చోటుచేసుకొన్నవి.

“పిల్లి పాలు పితుకునంచె

పిల్లలైన నమ్మగలరె?” వంటి సామెతలతో నాటిక సజీవముగా సాగినది.

ఆకాశవాణి మైదరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారితమైన ఈ నాటికను విశాఖ వైద్యకళాశాలా విద్యార్థినులు ప్రదర్శించినారు.

ప్రేమయోగిని :

నాటికాఽర్థము శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులుగారు. తమ్మి దిన రాజు మధ్యగల ప్రణయమును చిత్రించు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - పద్మిని, ఉషోబా, తమ్మి, దినరాజు.

నమిలో దినరాజుకొరకు రాత్రియంతయు సహించు నమ్మిని 'ప్రేమ యోగిని' గా చిత్రించినారు శ్రీ వేముగంటివారు.

“మల్లెతీగలు పూల

జల్లు కుసిన రీతి

గొల్లచేడెలు చేరి

చల్లజేసిన భాతి”

అని తూర్పున తెలవానిన తీరును వర్ణించిన నరసింహుడియము. మోవిగిన్నెలు, పిలుపుపిడెలు వంటి చక్కని సదరింపములు ఈ నాటి ను అలంకరించినవి.

సహజీవనం :

ఈ నాటికను వ్రాసినవారు శ్రీ ఎం. కె. రాముగారు. నిన్నమొన్న తెలుగుదేశమున బీభత్సమును లేపి ప్రగతిని కుంటుపరచిన ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్ర, ప్రత్యేక తెలంగాణా రాష్ట్రోద్యమములచే వ్యతిథమనస్కులైన శ్రీ రాముగారు తెలుగులకు సమైక్యమును సహజీవనమును ప్రబోధించుచు ప్రత్యేకముగా ఈ నాటికను రచించినారు. ఇందలి పాత్రలు - కమలములు, సూర్యుడు, కలువలు, చంద్రుడు.

కమలములు పగటివేళ వికసించినను, కలువలు రాత్రివేళ వికసించినను ఈ రెంటి ఉనికికి నీరే ఆధారము ఆ నీరు లేనప్పుడు రెంటికిని బాధలు తప్పవు. ఈ ప్రకృతిసత్యమును వేర్పాటు ఉద్యమములకు పులివి శ్రీరాముగారు భంగ్యంతరముగా సమైక్యప్రబోధమును చేసినారు.

రాత్రివేళ చంద్రునితోడి కలువల సుఖజీవనము చూడవొల్లని కమలములు వానిని కొలనునుండి వెడలగొట్టవలెనని భను ప్రియుడైన సూర్యుని

కోరును. సూర్యుడువానికి సమతను బోధించినను వినకపోవుటతో తానిచ్చిన మాట ప్రకారము గ్రీష్మములో కొలనులోని నీటి నింకిపంజేయును. తత్ఫలితముగా కలువలతోపాటు కమలములును వెలవెలబోయి తమ అపరాధమును మన్నించి రక్షించవలసినదని సూర్యుని వేడుకొనును. ఆతడు కరుణించి వానికి సహజీవనమును బోధించి వాని కన్నులు తెరిపించును. తరువాత కమలములు కలువలతోకలిసి సహజీవనాందమున మురిసియాడును. ఇది ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ నాటికయందలి గేయములు మృదుమధురములై నృత్యానుకూలముగా పరుగుదీసినవి.

సూర్యుడు పలికిన-

“అనఁమూర్తి నే వలపుతాపమ్మున

ముంచివేగించినావు” అను మాటలు,

చంద్రుడు పలికిన-

“ఓ చవులూరు చలువల కలువా!

నీ తళుకుల కపోలపాళివై

వలపు గీతుల పరుసలు కూర్చనా’ అను మాటలును సరసభావ

సంపన్నములు.

ఈ నాటిక ప్రదర్శనా విజయమును సాధించినది.

గడ్డిపువ్వు :

శ్రీ వద్దెవల్లి కృష్ణగారు ‘వెలుగుమేడ’ అను గేయ నాటికల సంపుటి నొకదానిని ప్రచురించినారు. అందలి మొదటి నాటిక ‘గడ్డిపువ్వు’ తుమ్మెద, కలువ, సంపెంగ, మల్లె, మందారం, సన్నజాజి, విరజాజి, గులాబి, గడ్డిపువ్వు ఇందలి పాత్రలు.

కలువ, సంపెంగ, మల్లె, మందారం, సన్నజాజి, విరజాజి, గులాబి పూలచే తిరస్కరింపబడిన తుమ్మెదను గడ్డిపువ్వు అనురాగముతో ఆత్మీయతతో ఆహ్వానించుటయు, గతములో అహంకారముతో గడ్డిపువ్వు నిర్మలప్రేమను

తృణీకరించినందులకు తుమ్మెద పశ్చాత్తాపపడి గడిపువ్వును నినరాటిగా చేసి కొనుటయు ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

కులవర్గాదుల నంటే గుణము ప్రధానమనియు, బాహ్యమైన శారీరక సౌందర్యముకన్న అంతరమైన అత్మసౌందర్యము మిన్నయని ఈ నాటిక పందేశ మిచ్చుచున్నది. ఇందలి రచన సరళము

ప్రణయోద్వేగము :

ఈ నాటికయు శ్రీ వడ్డెపల్లి కృష్ణగారిదే. మూర్ఖుడు కలువను, చంద్రుడు కమలమును కామించుటయను వివరిత ప్రణయము ఈ నాటికయందు చిత్రితము. మూర్ఖుడు, కమలము కలువ, చంద్రుడు, కవి- ఇందలి పాత్రలు వెల వెల ఆమావాస్యనాడు చంద్రుడు మూర్ఖుని కలియుచుండునను సంప్రదాయము ఈ నాటికాకల్పనకు అవకాశమిచ్చినది.

“హద్దులు మీరక

బుద్ధులు వీడక

అంతా మనలిన

ఎంతో జేమం

లేకుంటే, వెల

రేగును ధూమం! ” అను ‘కపి’ మాటలే ఈ నాటికాసందేశము

పూరికత్నెలు :

నాటికాకర్తలు శ్రీవడ్డెపల్లి కృష్ణగారే. పూరిహృదయమును చిత్రించు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు- రకరకములగు పూలు, గులాబి, యువకుడు, తోటమాలి, పూజారి.

ఆనందప్రాప్తికై పూజార్థమై పూలను తెంపబోవు ఒక యువకుని బారి నుండి ఒక పూజారి బారినుండి రక్షించి తోటమాలి పూలకు ఆనందము కల్గించుట ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటికయందలి-

“ఆగుమాగుము ఓయి పూజారి !

కోయబోకుము పూల చేజారి !

తిలకించగా నీవు ఆర్చకుడివే

గమనించగా పుష్పహంతకుడివే”

“ఈ పూల నీ విధిని హింసించగా

ఏరితి దైవమ్ము సహించునో?

మూఢత్వమునువీడి మేలుకో!

వేడుకో లోలోన భక్తితో!” వంటి పంక్తులు హృదయంగమములై సందేశగంధమును గుబాళించుచున్నవి.

‘కరుణశ్రీ’ శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారి ‘పుష్పవిలాసము’ అను ప్రసిద్ధకవితా ఖండికచే ప్రభావితులై శ్రీ కృష్ణగారు ఈ నాటికను వ్రాసి నారని ఊహించుట కవకాశమున్నది. నాటికయందలి పూలమాటలు కూడ ఈ ఊహను బలపరచుచున్నవి.

కవికళ్యాణం :

ఈ నాటికకూడ శ్రీ వడ్డేపల్లి కృష్ణగారిచే. పద్మతువులందలి ప్రకృతి విలాస విశేషములను చిత్రించు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - కవి, ప్రకృతి కాంత, ఆరుగురు ఋతుకన్యలు.

మానవకాంతలను వివాహమాడుటకు మనసొప్పని ఒక కవి కవితాగానమునకు ముగ్ధురాలైన ప్రకృతి కాంత గన సంతానమైన ఆరుగురు ఋతు కన్యలను చూపి వానిలో ఇచ్చవచ్చిన కన్యను వివాహమాడుమని చెప్పగా కవి సంగళశర్కనకన్యలను పరిణయమాడుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ప్రవహించు ఝరులను ప్రృథ్వికాంతయొక్క ‘పదముల పారాణి’ గన్డించుట హృద్యముగానున్నది

ఈ నాటికపై శ్రీ జె బాపురెడ్డిగారి ‘ఋతురాగం’ అను నాటికా ప్రభావము నిడుగ ప్రసరించినది పాత్ర కల్పనములోను, పాత్రప్రవేశ క్రమములోను, అంతరమైన భావసృజిలోను గల సామ్యము లందుకు సాక్ష్యములు. అయినను శ్రీ వడ్డేపల్లి కృష్ణగారు కథను ప్రతిభావంతముగా కల్పనానుందరముగా నిర్మించి ఈ కవి కల్యాణమును సంతరించినారు.

ప్రబోధాత్మకములు

(పద్యగేయవచన మిశ్రనాటికలు)

మరోప్రపంచం :

గేయ- వచన- వచనకవితామయమైన ఈ నాటిక శ్రీ శ్రీ గారి 'రేడియో నాటిక' లో ఒకటి.

సామాన్యమైనా వుని సమగ్రాభ్యుదయమును యువచైతన్యమును ప్రబోధించెడు—

“మరో ప్రపంచం

మరో ప్రపంచం

మరో ప్రపంచం పిలిచింది” అను గేయమునకు వ్యాఖ్యాన ప్రాయము ఈ నాటిక.

యువతీయువకులు, వృద్ధులు, ఇరవై ఒకటవ శతాబ్దిపు మానవుడు (కనుపాప) ఈ నాటికయందలి పాత్రలు.

ఈ నాటికయందలి యువతీయువకులు ఆశావాదనమునకు, భావ్యభ్యుదయ చైతన్యమునకు, వృద్ధులు “ఎముకలు కుళ్ళిన వయస్సు మళ్ళిన పోమరు” ల ధోండిని గతమును తప్ప భావిని చూడలేని నిరాశావాదమునకును, ఇంకా ఒకటవ శతాబ్దిపు మానవుడు శ్రీశ్రీగారు ఆశించిన భావి మానవసమాజమునకును ప్రతికలు.

ఈ నాటిక యందు సమకాలిక సమాజ వివిధ రంగముల దుఃస్థితి ఎత్తి చూపబడినది. ధనప్రాబల్యము, 'క్లాకుమార్కెట్టు' స్తంభీభూతకవి లోకము, 'కుహనాప్రవక్తల' దంభనన్యాసుల అసత్యమార్గాలు గర్హింపబడినవి ఈ రూపకము ద్వారమున శ్రీశ్రీగారు అభ్యుదయాంకితమైన మరో ప్రపంచమునకు కదలుడని యువలోకమునకు నప్రబోధముచేసినారు.

చరిత్ర చెప్పవి పందేశం :

గేయవచనమయమైన ఈ నాటికకూడ శ్రీశ్రీగారిదే వారు తమ-

చేపట్టినందుకు తనకు సంతోషము కలిగినదనిచెప్పి 'ఆత్మ' విచారమును దూరము చేయును. ఇది ఈ నాటికయందలి ః థాంశము.

ఈ నాటిక ఆద్యంతములందు బృందగానము ప్రయుక్తమైనది.

“నేను కృష్ణానదిని నిఖలాండ్రదేశాన

కొండకోనలు దూకి పండింతుబంగారు

గలగలా నడిచెదను కిరికిలా నవ్వెదను

బ్రతుకుబాటలపూలు పరచిపాడెదను” అను పాట కమ్మగా గల గలా కదలినది

మనిషి - యంత్రం :

ఆచార్య డా॥ సి నారాయణరెడ్డిగారు రచించిన నాటిక ఇది. వారి గేయ నాటికలన్నింటిలో వచన కవిత కలసిన ఒకే ఒక్కనాటిక ఈ 'మనిషి - యంత్రం.' మిగిలినవన్నియు గేయైకములు లేదా గేయవచన మిశ్రితములు. ఈ నాటిక ఆకాశవాణి హైదరాబాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారితమైనది.

మనిషి యంత్రమునకు బానిస కాకూడదని ప్రబోధించుచున్నది ఈ నాటిక. ఇందలి పాత్రలు-పక్షులు-మానవుడు-యంత్రము- పుష్పము.

తనను బానిసగా భావించిన మానవునిపై యంత్రము దాడివెడలి తనకు ఆధ్వవచ్చిన పుష్పమును నలిపివేయగా మానవుడు నిస్సహాయుడై నిలిచిపోయిన విషాదగాథ ఈ నాటికేతివృత్తము.

నాటికాద్యంతములందు వినిపించు పక్షులగానము రూపకకథాపరిణామ మును సూచించుచు సందేశమును కవితామయముగా వ్యాఖ్యానించుచున్నది.

“యంత్రం ఒక మదపులేనుగైతే

నీవు మావటీడువు కావాలి

యంత్రం ఒక వారిధియైపోతే

నీవొక వారిధియై నిల్వాలి

అణుగోళమ్ములను పిండి

అమృతం ఒలికించాలి

కర్మాగారమ్ములందు

కళలను పలికించాలి

పూలలోని అమాయిః పి

ఆలంబము కావాలి

అమృతాంశుని త్యాగశీల

మాదర్శము కావాలి" అను పంక్తులు సందేశగర్భితములు.

ఈ నాటిక కవితాశృంగముగా సాగినది.

అవిముక్తము :

నాటికా నిర్మాతలు ఆచార్య డా॥ యస్వీ బోగారావుగారు. ప్రణవ శేముషీ సంపన్నులగును. కవితత్వతత్త్వవేదులకును రసిక భావపేదులకును అనుభవ యోగ్యమయినది ఈ గేయనాటిక. మనస్సు, కాలము, స్వప్నము, ఊహ, ప్రణయము, కవితత్వము మున్నగు విషయములిందు పాత్రలు. ఆయా పాత్రలను ప్రతీకాత్మముగా కల్పనచేయుటలో ఆచార్య డా॥ యస్వీ బోగారావుగారు తమ కవితాశక్తిని పాండితీదీప్తిని ప్రదర్శించినారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - కవి కంకాశము మనఃకాంత, సంధ్యాదేవి. భగ్నిమైన కవి మనసు నుండి బయల్పెడలిన ఊహావిహంగము, ఈహామృగము, స్వప్నాశ్వాము, ప్రణయ దేవత, కవితాధ్వజము.

ఈ నాటికకు వేదిక శృణానము. కాలగర్భములో కలసిపోయిన కవి, కంకా శము రూపములో సాక్షాత్కరించును. ఈ కవిపాత్రయును ఇతర పాత్రలును కవితాతత్త్వమును ఉద్ఘోషించును కవితత్వమొక అనుభూతియనియును, కవిజన మణిములతో దానికి సంబంధములేదనియు, అనుభూతి సాంతత్యమే కవితా పారమ్యమనియును, కవిమనోలోకము అనుభూతి జన్యమనియును, ఆ అనుభూతి నిరంతరము పరాత్పరుని సాక్షాత్కృతికి తపించుచుండుననియును డా॥ బోగారావుగారు వివిధ పాత్రలచేత ప్రతిపాదించినారు జీవితమునకు శృణానమే అంతిమ దశయని ప్రజలు భావించుదురు. కాని ఆ శృణానము కవితామరశ్వమును ప్రకటించు వేదికగా కల్పించుటలో నాటికాకర్త విశిష్టమైన వైచిత్రీని కనబరచి యున్నారు. నాటికాంతమున—

“మరణము కాదు కాదు

జీవిత పరమావధి

మనోలయము !

మరణము కాదుకాదసవర్గమార్గ

పరమావధి

మనోలయము ! మనోలయము ! ” అని శ్రీ జోగారావుగారు కవితా ప్రపంచము మరోజన్మమును యాథార్థ్యమును ప్రవచించినారు. కవి జీవితము లోకమునుండి విముక్తిచెందినను ఆతని సృష్టి-కవితాసృష్టి లోకానుభూతి నుండి విముక్తము కానేరదు. ఈ సత్యమునే నాటికకు శీర్షికగా నుంచి డా॥ జోగారావుగారు ధ్వన్యనుప్రాణితముగా కవిత్యము పట్ల తమకుగల అభిప్రాయమును సువ్యక్తపరచినారు.

కవితకు మృతిలేదు. అనగా అనుభూతికి మృతిలేదు. ఆనగా మనస్సునకే మృతిలేదు. ఆ మనస్సునందు లయించుచే కవితాలక్ష్యము. ఈ కవితాతత్త్వ విచారమును సుందరమైన పదములతో వచనగేయస్ఫూర్తితో డా॥ జోగారావుగారు వివరించినారు. నిజమునకు ఇందు కవిజీవితము కావ్యజీవితము ధ్వనిమార్గమున పయనించినవి.

కవిత్యము పురాజన్మ సంస్కార సంలబ్ధమైనదను ఆలంకారికుల అభిప్రాయమును ఈ దిగువ పంక్తులలో వ్యక్తపరచినారు శ్రీ జోగారావుగారు.

“ఎన్నిజన్మల సంస్కార

జలము కారణమొ

సన్నిహితం బీ జన్మకు

సాహిత్యము నా యెదకు.”

సాహిత్య స్వరూప స్వభావములను, ఉత్పత్తిపేతువులను, ప్రయోజనమును, లక్ష్యమును ఉద్ఘోషించుచు తమసాహిత్యకాస్త్రాధ్యయన సంజనిత సంస్కారమును ఋజువుచేయుచునే డా॥ జోగారావుగారు అశ్రుతపూర్వభావముల నిట్లు వ్యక్తపరచినారు.

“సత్యము సత్యము సాహిత్యములో

కలలు ఫలించును

కలలో పలవించిన నా మనసున

వికసించెను సాహిత్యము

నా బ్రదుకే భగవంతుని కల

నా మనసే యతని కవిత."

దండి-భామహ-అభినవగుప్త-అనందవర్ధనాదులైన సాహిత్యకావ్యవేత్తల సిద్ధాంతములకు ప్రతీకగా తమ కావ్యాధ్యమును నిశ్చించిన ప్రతిభామూర్తులు శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారికి ఈ నాటికను అంకితమిచ్చి డా॥ జోగారావుగారు ఔచిత్యమును ప్రదర్శించినారు. నిజమునకు ఈ నాటికయందలి భావములకును విశ్వనాథవారి కవితా తపస్సునకును సాదృశ్యమున్నదనుటతో ఆమృతీలేదు.

అంధంతమః :

శ్రీ సూరంబూడి భాస్కరరావుగారు ఈ నాటికను రచించినారు. వచన బహుళమైన ఈ నాటికలో ఐదు పాటలున్నవి.

లోకమునందలి అంధతమస్సును బంధురజ్యోతిస్సును పరిచయముచేయుచు ఈ రూపకము సమస్త లోకము కాంతిసౌఖ్యసాధనకై కృషిచేయవలయునని ప్రబోధించుచున్నది. నరుడు, దేవి జాలజాలికలు, రన్యలు, యువతీయువకులు, పేనానాయకుడు, పేన, జనులు మహారాజు, పేనాధిపతులు ఈ నాటికలోని పాత్రలు.

ఈ నాటిక సమాజమందలి భిన్నభిన్న చేతనానంద వ్యక్తులను, అధికార దాహచిత్తులను, హింసాప్రవృత్తులను, అసమానతాపీడిత ప్రజాదుఃస్థితులను ప్రతిబింబింపజేయుచునే మానవతా శక్తులైన కాంత్యహింసా సౌజన్యములను ఉద్ధరింపవలయునను సందేశమును వ్యంగ్యముగా వ్యక్తము చేయుచున్నది.

భూమిదానం :

గేయవచనమయమైన ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు. మూడు దృశ్యములుగా సాగిన ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - పౌమంతయ్య, వొకరు, దివాన్సీ, భూపాలయ్య, పాలేరు. కుట్టవాడు (వెట్టి), వసంతకుమార్ (గ్రీమ్మకిశోర్), రైతులు.

గ్రీమ్మకిశోర్ అను ఒక జమీందారు కొడుకు తండ్రి సమ్మతితో ఉగారి పందర్బముగా ఉదారముగా తనభూమిని రైతులకు పంచి 'దున్నే వానిదే భూమి' అను సిద్ధాంతమును నిరూపించుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ రూపకమందలి ఆరుపాటలలో—

“చిగురించిన చెట్టెవరిది ?
 నగవొలికే పూలెవరిది ?
 వండిరాలు ఫలమెవరిది ?
 తోటమాలివానిదా ?
 తోటకు అధికారిదా ?
 పూచికాచు పై రెవరిది ?
 పైరుపండు భూమెవరిది ?
 భూమిదున్న దుక్కెవరిది ?
 పాటుపడే కాపుదా ?

మేటి జమీందారుదా ? ” అను పాట చెమటోడ్చు శ్రామికులకు బంగారుపీట వేయుచున్నది.

చైతన్యతరంగం :

నాటికాంక్షలు డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు. కవి, సమీరుడు, వాహిని, శిల ఈ రూపకమందలి పాత్రలు.

ప్రణయరాహిత్యము జడత్వము; ప్రణయము ఉభయనిష్ఠము అను తత్త్వములను ఈ నాటిక భంగ్యంతరముగా ప్రతిపాదించుచున్నది.

ఈ నాటికయందలి ‘వాహిని’ పాత్ర చైతన్యమునకును, శిలపాత్ర జడతకును ప్రతీకలు శుక్తిమతీ కోలాహలలు, పార్వతీ వరమేశ్వరుల ప్రణయకథాచ్ఛాయలు ఈ నాటికలో నిమిచ్చుచున్నవి.

ఈ నాటికయందలి మూడు పాటలలోను—

“గుండెరాయిగ కొండరాయిగ
 ఉండినానే కోమలీ !
 దండిమమృతు నిండుమనసులు
 మెండుకొనె నేడేచెలీ !

తలపుతెరుగక తనువుకరుగక

మెలగినానే కోమలీ !

వలపుతలపులు సమపుష్పకలు

అలముకొనె నేడే చెలి!" అను పాట హృద్యము.

గొడ్డులేవాల :

గేయవచనాస్థానమైన ఈ నాటికను శ్రీ దేవీప్రియగారు రచించినారు.

దోపిడికి మూలమైన భూస్వామ్యవ్యవస్థను నిర్మూలించవలెనని ఈ నాటిక ప్రబోధించుచున్నది.

సత్తెయ్యి, సివంగి, ఎర్రమనుషులు (ఇద్దరు), బాంచ, గుండా, భూస్వామి (పెద్దదొర) ఈ 'నృత్య సంగీతరూపకము' సందలి పాత్రలు.

ఈ నాటికలోని చెట్టు భూస్వామ్యవ్యవస్థకును, సత్తెయ్యి వీడిన, క్రామిక జనావళిని ప్రతీకలు.

ఉర్దూ, ఇంగ్లీషు పదాలు కలసిని జానపదుల పదప్రయోగము ఈ నాటికకు శోభను కలిగించినది. ఇందలి పాటలలో 'సూరీడు' గీతము శ్రీ సుగమ్మబాలు గారిదై నట్టు రచయిత పేర్కొన్నారు.

"ఈ రచనకు చైనా విప్లవసాహిత్యంలో ఒక ప్రత్యేకతను సంపాదించు కొన్న 'Fisherman's revenge' అనే Peking opera కొంతవరకు inspira-tion" అని నాటికాకర్తలు శ్రీ దేవీప్రియగారే తెలిపినారు.

“దొంగగొడ్డుకు గండ్రగొడ్డలి

తప్ప మందికలేదులేదు

కుత్తులు తెగగోయకుంటె

కాట్లకుక్కల మార్పరాదు

దియిటీలు ఎలగాల

గొడ్డులేవాల

గొడ్డుచాకిరిపీడ

బాంచబతుకుల చీడ

ఇరగదైపోవాల" వంటి చరణములు నాటికా ప్రబోధ

మును గిర్భికరించుకొన్నవి.

అరవిన్దాల :

గేయవచనమయమైన ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ పటుకూరి ప్రసాద్ గారు. ఈ నాటిక పలుమార్లు ప్రదర్శింపబడినది.

నిరాకావాది. అతివాదులు (ఇద్దరు), అభ్యుదయవాది, కొందరు ప్రదర్శకులు ఈ రూపకమందలి పాత్రలు

సంఘ పురోభివృద్ధిని కుంటుపరచుచున్న ఆర్థిక వైషమ్యములను రూపుమాపుటకు ప్రారంభింపబడిన కొన్ని ఉద్యమాల స్వరూప స్వభావాలు ఈ నాటికలో అభివర్ణితములు.

“ఈ జ్వాల ఆరేదిలేదురా

ఉజ్వల జగత్తుగా మారునందాక

ఈ జ్వాల ఆరేదిలేదురా

ఎందరో త్యాగాల బిత్తులందించారు

ఎందరో రక్తాన్ని చిందించి నిలీపారు

కణం కణం రగులుతూ

కణం కణం పెరుగుతూ

లోకాల చీకట్లు పోకార్చునందాక

వర్గాలు లేని అవమార్గాలు కవరాని

స్వర్గాలు భువికొచ్చి ప్రజలకందేదాక” అను గేయము

ఈ నాటికా ప్రబోధమును సువ్యక్తపరచుచున్నది.

జనశ్రేణి కదిలింది :

సామ్యవాద సమాజ స్థాపనను ప్రబోధించు ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ కె రాజేశ్వరరావుగారు. గేయవచన మిశ్రితమైన ఈ ‘నృత్యనాటిక’ యందలి పాత్రలు - రైతు, భూస్వామి, కార్మికుడు, నిరుద్యోగి, రైతుకూతురు, ధాన్యలక్ష్మి, వ్యాపారి.

ఈ నాటికలో వ్యాఖ్యాత అక్కడక్కడ కథా వ్యాఖ్యానమును సాగించును.

“ఈ దేశం కాదిప్పుడు

అన్నపూర్ణ పుట్టినిల్లు

దాద్ర్యం తాండవించు

దౌర్భాగ్యపువల్ల కాదు”

పంటి పంక్తులు సమాజ దుఃస్థితిని చూచిన ఈ నాటికాకర్త ఆవేదనకు ప్రతిబింబము

(పద్యగేయ నాటికలు)

మహాదయం :

తెలుగు ప్రజల సమైక్యమును ప్రబోధించు ఈ గేయరూపకమును రచించిన వారు శ్రీ చెరుకుపల్లి జమదగ్ని శర్మగారు గోదావరీసీమ, కృష్ణాసీమ, పెన్నా సీమ, తుంగభద్రాసీమ, మంజీరాసీమ, అర్జవఘోష, ఆకాశవాణి ఈ ‘సేవ్య గేయరూపకము’ నందలి పాత్రలు.

గోదావరీసీమ, కృష్ణాసీమ, పెన్నాసీమ, తుంగభద్రాసీమ, మంజీరాసీమ తమ తమ ప్రాంతముల గొప్పతనమును చాటుకొనుచు మితిమీరిన ఆభినానమును, శ్రుతిమించిన ప్రాంతీయతను ప్రకటించుకొనును. తాని ఆనైక్యభావమును గని అర్జవఘోష బాధపడుచు ‘ఝురులపేర గిరులుగీసి ధరణిని’ వ్రక్కలు చేయవద్దని వానికి ప్రబోధించును. ఒకవేళ తన ‘మురలి’ ‘ఘోష’ ముచ్చటగా లేకున్నచో ‘మిసిమివన్నె’ ల ఆకాశవాణి మాటలనై నను ఆలకింపుడని ఆ సీమలను కోరును. అప్పుడు ఆకాశవాణి వానికి ‘వ్యక్తిగత రాజనము’ను విడిచి ఒకరి కౌగిలిలో మరొకరు పరవశించవలెనని సమైక్యమును ప్రబోధించును. ఆ ప్రబోధము నాలకించి ఆ సీమూన్నియు ఐకకంఠ్యమును ప్రకటించును. చాలనాళ్లకు వానిలో ఐక్యమహోదయమైనందుకు ఆకాశవాణి ఆనందించును. ఇది ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ నాటికయందలి ‘నాంది’లోని “ఆంధ్రజనతా మహోదయమూ” అను గేయమును శ్రీ మానావ్రగడ శేషకాయగారు రచించినట్లు శ్రీ శర్మగారు తమ ‘మనవి’లో తెలిపినారు. ‘నాంది’ తరువాత ‘స్థాపన’ నాటికలో చోటు చేసుకొన్నది ‘స్థాపన’ లో—‘ఇమ్ముగ కాకుళమ్ము’ ను శ్రీ శర్మగారు నాథవారి ‘ఆంధ్ర ప్రకాశి’యందలి పద్యమును, ‘తుంగభద్రాసీమ’లో—

సంగమ మిచ్చగించునె' అను పద్యమును ('కొంచెం మార్పుతో') ఉటంకింప బడుట ఔచిత్యమును అభివ్యక్తము సేయుచున్నది.

ఉత్పల శార్దూల వృత్తములు, సీసము, తేటగీతు లీనాటిలో ప్రయుక్తములు. గేయములన్నియు కవితావేశముతో కదను త్రొక్కినవి.

“ప్రాధాన్యధికవిలోక పోషకపయఃపూర !

గాఢధిషణాధాన పుష్కలసుధాధార !

విజయిష్టు పీరాన్ధ్ర విభవపేతుకసార !

విజయవాటి కనకదుర్గా పదోదార !” వంటి కృష్ణవేణి

స్తుత్యాశ్మక గేయ పంక్తులును—

“వైరివీరహృదయాలు తూటుగా

శూరులేయు నిశితాస్త్ర జాఃమటు

భంగసంఘ నిర్హింస మొప్పుగా

గుంగుంగుమని దూఁపోయెదవు

పాతినోజ్జ్వలనేత్రా !

గాఢాంభోమయగాత్రా !” వంటి తుంగభద్రా ప్రశంసా పరమైన చరణములును శ్రీ జమదగ్ని శర్మగారి ప్రతిభాపాండిత్యములను చవి చూపుచున్నవి. ఆ కాశవాణి ఘోషించిన—

“ఆ కాశమున లేదు, అర్ణవమ్మున లేదు

అవనిలోనే కలదు సీమావిభాగమ్ము

అవని రసమయమయితె అందులోనూ తొలగు

ఆ కొద్దివేర్పాటు కూడా

మిమ్ము మీరెఱుగుటకే మీకు వ్యక్తిశ్యమ్ము

తత్త్వమ్ములో లేదు భేదం

మితిమీటితే అదియె భేదం !”

“.....సర్వాన్ధ్ర

వాహినుల్ బాహువుల్ సాచీ

వ్యక్తిగత రాజసము విడిచి

కొగిల్ల లో పారవశ్యమ్ము పొందాలి

లోగిళ్లలో దివ్యజీవనము నింపాలి

అప్పుడు కాదే తెలుగువెలుగు

విపుల విశ్వము నిండి వెలుగు!" అను పంక్తులు ప్రబోధ గర్భితములు.

సాక్షాత్కారం :

ఆచార్య డా॥ యస్వీ. జోగారావుగారు ఈ నాటికను రచించినారు. ఒక రమణీయ కల్పగకు అక్షరరూపము ఈ రూపము. ఇందలి పాత్రలు - కవి, శిల్పి ఊహనుందరి, (అకాశవాణి).

ఒక కవికిని ఒక శిల్పికిని స్వప్నమునందు ఒక ఊహనుందరి కనిపింపగా నారామెను ప్రియురాలుగా భావించి సమావోనింతురు. కాని ఆమె తాను అశ్రవణియును, కళలందును ఊహలందును మాత్రమే సాక్షాత్కరింతుననియును, దేహములకు అతీతముగా నుండుటలోనే తన సార్థకం ఉన్నదనియు చెప్పి అంతర్ధానమగును ఇది ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము

ఈ రూపకమందలి గేయములు పద్యములు మధురమంజులములు. 'శిల్పి' పాత్రకు గేయములు మాత్రమే ప్రయోగించి, 'కవి' వోట గేయములతో పాటు పద్యములను కూడ పలికించుట రచనాశిల్పమందలి ఒక వైలక్షణ్యము. ఇందలి 'అకాశవాణి' పాత్ర కథా వ్యాఖ్యానమునకును సన్నివేశ పరిచయమునకును ప్రయుక్తమై నాటికకు రమ్యతనాపాదించినది. ఆ పాత్ర పలికిన మాటలు కవితానుందరములై రూపకమునకు కల్పనా సౌందర్యమును కలిగించినవి.

శిల్పినుందరి చూపును వర్ణించెడు—

“ఆ చపలాయతాక్షి మధురాధరచారుకపోలమధ్య రే

భా చతురస్త్రితావధి దృగంచలచంచల కజ్జలాక్షల

జ్ఞానణమైన చూపు సరసప్రతికార సమృద్ధిమాగనా

రాచము భంగి నెట్టయెదురై చను నాయెద గాడి పారెడిన్”

అను పద్యము కవి పాత్రకు సముచితమై ఆచార్య జోగారావుగారి ప్రతిభా పాండిత్యములను ప్రతిబింబింప జేయుచున్నది.

శిల్పి కవులు ఊహనుందరిని వర్ణించిన సందర్భమునందలి—

“నా ఆకాశములో
వికసించిన రాకాశాళి”

“నా కలియే మన నలువకు రాగా
నాకమునుండి సరాసరి
నాకై వచ్చిన నారిమణి యిది !” అను చరణములు హృద
యంగమములు.

“లోకి మన్నదిలోపపంకిల
మూహయన్నది మోహజనకము
ఊహ లోకి పుటుచ్చు దగిలిన
లోహసులకది లోకువగును” పంటి సంక్తులు సందేశసంవాసిత
ములు.

శ్రవ్యముగాను దృశ్యముగాను ఈ నాటిక ఆస్వాదనీయము.

శాంతిపథము :

నాటికాకర్తలు శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు. నరుడు, నారి, స్త్రీ బృందం. పురుష బృందం ఈ నాటికయందలి పాత్రలు. ఇందులో ప్రత్యేకమైన కథ అనుచదేమియులేదు. ఇందలి ‘నరుడు’ ‘పురుషోత్తముడు’ గాను ‘నారాయణారదైవము’గాను, ‘యుగధర్మముల ప్రవక్త’గను, ‘నారి’ ‘ధరాతరుణి’గాను, ‘సనాతన ప్రకృతి’గను పేర్కొనబడినారు.

“వెలుగుచీకటులటు, నిశ్శప్రకృతియందు
మంచించెడుగు అనుభవించు నరుడు
చెడుగు మరపుతెగల అడుగున బడవై చి
మంచివైపు చనుట మాన్యపథము”

“ద్వేషముడిపి రాగ మొందజేయునెవో
అదే, ఆదే శాంతిపథం !

శోకముడుగ సౌఖ్యమందజేయునెవో

అదే, అదే శాంతిపథం ” అను పలుకులే ఈ నాటిక అందించు విశ్వజనీన సందేశము.

ఈ నాటికలో కందములు, అటవెలదులు చోటుచేసికొన్నవి. గేయము లన్నియు లలితపదసంఘటిములై రమ్యభావసముపేతములై అంత్యప్రాసలతో అందగించుచున్నవి. ఉదాహరణకు—

“గిరగిరతిరిగే భూగోళం !

ఇరులు వెలుతురూ సమపాళం !

ఏది ఆదియో ఏది అంతమో

ఎరుకకందదే యీ ప్రకృతి !

సగమువెలుతురై సగముచీకలై

జగతిసాగునే తనప్రగతి !

గతమునిరులలో కలిపివేసి, ఆ

గతములోని వెలుగానచేసి, ప్ర

స్తుతము పవలురే వెలుగు చీకటుల

అతికికొంచు పయనించు నీ జగతి !” అను ల్పందగానమును పేర్కొనవచ్చును.

కవ్యాకుమారి :

శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రిగారి నాటిక ఇది. “గంగానదీజలము కావేరీ జలములతో కలుపుటకు ఉద్దేశించినట్లు పత్రికలలో చదివిన 1957లో దీనిని ప్రారంభించి, అది సాధ్యమని నిర్ధారణ చేసినట్లు ప్రకటించిన 1972లో ఈ రచన పూర్తిచేయబడినది” అని శ్రీ శాస్త్రిగారే ఈ నాటికకు ముందు తెలిపియున్నారు. ధైందు భాగములుగా సాగిన ఈ సంవాదాత్మక నాటికలోని పాత్రలు - పాంథుడు, కుమారి.

ఈ నాటికయందలి కుమారి పాత్ర కావేరినదికి సంకేతముగను, పాంథుని పాత్ర సమైక్యభారతాదర్శమునకు సంకేతముగను ఊహించుటకు అవకాశమున్నది.

ఈ నాటికయందలి వర్ణనలు రమ్యములు.

“ఎంత బేలవు కన్య

ఇటులోడగ నీవు”

శివుడనై తే గంగ
 శిరమందు పొంగిదా
 గళసీమ మెరయదా
 గరళనీలాంకంబు
 వామార్థభాగమున
 భామవెలుగొందదా
 హరినై న పాదమున
 పరువెత్తదాగంగ

హృదయమున శ్రీదేవి

పదపీతముండదా

సిగయందు బహువర్ణ

శిఖపించమాడదా” వంటి పంక్తులు హృదయములు.

“నెమ్మికటు తనువెల్లి

నిండినవి నీ కనులు

మిలమిలని మెరసెడిని

మీలవలె నీ కనులు

నిర్నిమేషంబులై

విలిచినవి నీ కనులు

మృగియడులటు ముఖము

మీరినవి నీ కనులు

గిరి కన్యవో-నీవు-జలకన్యవో

సురకన్యవో-కాక-వనకన్యవో” అను కుమారి కన్నుల వర్ణన

క్రమాలంకారభాసురము.

ఈ నాటికలో ఖండగతిలో కదలిిన గేయములు, తేట గీతులు, ఆటవెల
 దులు, కందములు ప్రయుక్తములైనవి. ఇందు పాంథుని పాత్రకు గేయమును,
 కుమారి పాత్రకు పద్యములను ప్రయోగించి, చిట్టచివరకు ఒక కందమును రెండు
 సంస్కృత శ్లోకములను పాంథునివోట పలికించినారు శ్రీ కాశ్మీరీగారు. గంగా
 స్తుత్యాత్మక సంస్కృత శ్లోకములతో నాటికను ముగించుట ఖభాంతసూచకము.

(గేయనాటికలు)

బుద్ధుడు - కాపువడతి :

పరమధర్మమైన అహింసను ప్రబోధించు ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణ మూర్తిగారు. ముత్యాలనరములతో వడచినది ఈ నాటిక. ఇందలి పాత్రలు— తల్లి (కాపువడతి), కోడి, కోడిపిల్లలు, బుద్ధుడు.

ఓక కాపువడతి బుద్ధుని జ్ఞానోపదేశముచేత కోడినిచంపి పిల్లలకు వండే పెట్టు హింసాప్రవృత్తిని మానుకొని, గతములో తాను అట్టిహింసకు పాల్పడి నందుకు పశ్చాత్తాపపడుటయు, చాపు తప్పినకోడి తనపిల్లలతో కలిసి సుఖముగా నుండుటయు ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటికయందలి కాపువడతి బుద్ధునితో హింసాత్వత్వమును గూర్చి వాదించుచు ప్రశ్నించిన వైఖరియు, అందుకు బుద్ధుడిచ్చిన సమాధానమును సహృదయుల వాలోచింపజేయును.

“యజ్ఞములలో మేకపోతుల

నెంతో బలవంతముగ చంపర ?

నీ అహింసాసూత్రమప్పుడు

నిర్దరోయిందా ?” అని కాపువడతి బుద్ధుని ప్రశ్నింపగా అతడు—

“కటిక గుండెలు కర్మవాదుల

కపటవేద కుశంత్ర మయ్యది

దేవతలు పశుమాంసమిమ్ముని

దేవురించేరా ?” అని సమాధాన మిచ్చును. కాయగూరలు దుంపధాన్యములు తినుట హింసయేయైనను మనిషికన్నులకది కానివింపదని బుద్ధుడనును.

“కాయకసరులు తిన్ననిండే

మాయపొట్టకు మాంసమెందుకు ?

నిందుజీవము నిట్లుతిండికి

చెండగానేలన్ ?” వంటి మాటలు విశ్వజనీన ప్రబోధ గర్భిత

ములు. ‘అశ్రవత్సర్వాణి భూతాని’ - ‘మా హింస్యాత్’ వంటి దేవభాషా మాక్తులు సందర్భోచితములై బుద్ధ పాత్రలోని దివ్యత్వమును భాసింపజేసినవి.

దగ్ధశాంతి :

ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి నాటిక ఇది. అభ్యుదయకవులైన శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు ఈ నాటిక ద్వారమున యుద్ధవిముఖతను, శాంతి ప్రయతను ప్రబోధించినారు. ఇందలి పాత్రలు - శాంతి, మానవుడు, దానవత, అపరిచిత కంఠాలు.

శాంతిని నిర్మూలించు దానవతాశక్తులు విజృంభణమును మానవుడెదుర్కొనలేని విపత్కృతరపరిస్థితి ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

ఈ నాటికయందలి గేయములు కవితావేళిముతో కదనుతొక్కినవి.

ఉదాహరణమునకు - దానవత పలికిన,

“వచ్చని జీవనవాటుల

ప్రళయాగ్నులు కురిపించి

వెచ్చని శాంతి కపోతీ

పజాలను తెగద్రుంచి

భూవక్షంలో విషయ్యు

పొంగులు పారిన్నాడే

నరరుధిర స్రోతస్విని

పరుగులు తీసిన్నాడే

నశియించును విశ్వశాంతి

నాకపుడే మనశ్శాంతి” అను మాటలను,

“లోకంలోః

ల్లోలం లేపి

మానవతా మం

దారం నలిపి

ప్రపంచశాంతిని

భగ్నంచేసే

ప్రపుల్ల శాంతికి

బాటలుమూసే

దానవతా నీ

దారుణకాండలు

సహించలేమిక

“సహించలేమిక” అను మానవుని మాటలను పేర్కొనవచ్చును. ఈ నాటికాద్యంతములందు ‘అపరిచితకంఠాలు’ ప్రయోగించి భయంకర సమర ఘోషను సృష్టించినారు శ్రీ రెడ్డిగారు.

“ప్రపంచమును నిమిషములో భస్మీపటల మొనర్చునంతటి పటుతరమైన మారణాయుధాలతో క్రీడలాడు అగ్రరాజ్యముల ధోరణిని అభ్యుదయ కవులు సహింపలేకపోయిరి. యుద్ధ వ్యతిరేకతను పాటలలో గేయనాటికలలో ప్రకటించిరి”¹ అను డాక్టరు నారాయణరెడ్డిగారి సిద్ధాంత గ్రంథమువందలి మాటలకు చక్కని ఉదాహరణము ఈ ‘దగ్ధకాంతి’.

విశ్వకాంతి పరిరక్షణము మానవుని కర్తవ్యమని ప్రబోధించు ప్రయోజనాత్మకమైన నాటిక ఇది.

భిన్నస్వరాలు :

ఈ నాటికయును డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారిదే. కవిత్యాధికశ లన్నియు శ్రామికవర్గచైతన్య చిత్రణమున కంకితము కావలెనను అభ్యుదయ కవితా ప్రబోధ దృక్పథమునకు రూపకల్పనము ఈ నాటిక. ఇందలి పాత్రలు - కళాజీవి, ప్రణయిని, అనాథ.

ఒక యువ కళాజీవి ఊడికములైన ‘అల్పకామిని సుఖాల’ నాశింపక ‘శ్రమజీవుల మోడు బ్రతుకులను’ చిత్రించుటయే తన కళాప్రయోజనమని గ్రహించి అందుకు పూనుకొనుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

‘లోకం’ నోట నాటికాద్యంతములందు —

“జీవన సంధ్యాగీతం

భిన్నస్వరసంకేతం

.....

కామినిదృగంతాలు స్వర్గలో

కాలమాట మరపించా

1. ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము-పంప్రదాయములు-ప్రయోగములు : పుట 603.

ప్రథమ ముద్రణ జనవరి 1967.

వేదవాని కన్నీటిమంటలో

రాతిగుండె ద్రవియించూ” అను గీతమును వలికించి నాటిక
యందలి విషయమును కవితాత్మకముగా సూచించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డి
గారు. వారు ‘ప్రణయిని’ పాత్రతో భావకవిత్వలక్షణమును, ‘అనాథ’ పాత్రతో
అభ్యుదయ కవిత్వ లక్షణమును ధ్వనింపజేసినారు.

ఈ నాటికయందలి గేయములు లలితసుందరముగా ఒకచో, వేడిగా,
వేగముగా మరొకచో నడచినవి.

“నా కనుల వెలిగించు

నవ దీప కళికా !

నా భావిజీవనా

నందాల మొలకా !

నీవిలోకనవాహి

నీ తరంగాలలో

కనులారగాంతు మో

హన జీవలాస్యాలు

నీ దరస్మిత వల్ల

క్షీనికృణాలలో

ఆలింతునానా క

ళాలలితభాష్యాలు” వంటి పంక్తులు ఈ నాటికయందలి కవితా
సౌందర్యమునకు నిదర్శనము.

అజంతామందరి :

నాటికా కర్తలు డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారే. కాల্পనికేతివృత్తము
గల ఈ నాటికయందు కళాకారుని జీవనము చిత్రింపబడినది. ఇందులో పాత్రలు
రెండే - శిల్పి, శైలబాల.

తాను చెక్కిన ఒక అప్పర స్పృందరీ ప్రతిమయే స్వప్నమునందు సజీవ
ముగా సాక్షాత్కరింపగా శిల్పి ఆమెపట్ల మోహపరవశుడగుటయు ఆమె ఆతనికి
కళాపారమ్యమును ప్రబోధించి అందకుండపోవుటయు ఈ నాటికయందలి ఇతి
వృత్తము.

కళ స్వప్రయోజనమునకు పాధనమను భ్రమకు ఇతివృత్తములోని స్వప్నము సంకేతము. శిల్పికి స్వప్నభంగమగుట భ్రమావరణము తొలగి పోవుటకు సంకేతము.

ఒక కళాకారుని 'భ్రాంతి'ని, ఆశనిలోని 'ప్రణయనమ్నోహము'ను 'సౌందర్యదాహము'ను ఈ నాటికలో కమనీయముగా చిత్రించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు.

“అంబరగంగా ఘేసన
మన్వితమ్ము నీ దేహము
సందర్శన మాత్రమ్మున
కందిపోవుగాదె చెలీ!”

“నా రాతిబ్రతుకు మం
దారాలు పూచినది”

“శిలలో విమల చం
చలు నిల్పిన శిల్పి
రాలలో నందన వ
నాలు నాటిన శిల్పి”

“నీ మేఖలాకింకి
ణీ మంజుల ధ్వనులు
నా శిలామయ జీవ
నమున కుపసేచనులు”

వంటి చరణాలు శ్రీ రెడ్డిగారి కవితా స్ఫూర్తికి ఉదాహరణాలు.

ఈ నాటికయందు నేపథ్యకంఠమును ప్రయోగించి సన్నివేశ పరిచయమును నిర్వహించినారు నాటికా కర్తలు.

“నిగ్రహము లేకున్న
నీ కళార్చన సున్న
సంయోగమే లేని
సౌందర్యమే మిన్న
సృష్టియే తనకు సం
తుష్టిని ప్రసాదించు

ప్రతిఘటము నాశించి

బ్రతుకడు కళాజీవి” అను పలుకులే ఈ నాటిక కళాప్రపంచమున కిచ్చు సందేశము.

పువరాగపునః :

విద్వాన్ శ్రీ ప్రయాగ కోదండరామశాస్త్రిగారి నాటిక ఇది. ఆకాశవాణిలో ప్రసారమైన ఈ నాటిక ఒక చక్కని ఊహాచిత్రము. “జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపిగరియసీ” అను ఆర్యోక్తికి హృదయంగమమైన కళారూపము ఈ నాటిక. ఇందలి పాత్రలు - 1 వ ఆత్మ, 2 వ ఆత్మ, పరమాత్మ. తల్లి నేల.

ఒకనాడు ధరిత్రివై ఉదయించి, మాతృమూర్తి ఒడిలో కదలాడి, ఆమె వాత్సల్యామృతమును గ్రోలి, ఎదిగి, మాతృభూమిని ప్రేమించి, శరీరాలు వదలి ఆత్మలుగా వైతెగసి, నిరామయమైన నిశ్చలమైన స్వరావరణలో ‘తారాతతి గ్రహ సమూహమన్నీ పెనవైచుకొన్న ఆకర్షణ వలయంలో’ యుగాలు గడిపిన రెండు ఆత్మలు విసిగిపోయి ‘ఎటకో ప్రసరించాలని’ మనసు కలుగగా మరల ధరిత్రివై ఉదయించవలెనుకొని పరమాత్మ యొద్దకు పోయి తమ కోరికను విన్నవించును. అతని అంగీకారముతో ఆ రెండు ఆత్మలు ఊర్ధ్వలోకాలన్నిటిని దాటి తల్లి నేలవై అవతరించి తమ స్నేహమును వదలలేక తల్లికి కవలపిల్లలుగా జన్మించును ఇది ఈ నాటిక యందలి కథాంశము.

ఈ నాటిక మొదట తుదిని ‘ప్రకటన’ లను ప్రయోగించి సన్నివేశమును పరిచయము చేసినారు శ్రీ కోదండరామశాస్త్రిగారు. ఊర్ధ్వలోకముల పరిస్థితిని, భూమిపై నవతరింపబోవు ఆత్మల కుతూహల చిత్తస్థితిని వర్ణించు సందర్భములందు శ్రీ కోదండరామశాస్త్రిగారు ప్రదర్శించిన ప్రతిభా పాండిత్యములు వ్రశంసా పాత్రములు ఆత్మలు రెండు ‘అంతరాళము’ను ‘శబ్దమూలము, ను, పాలపుంతను, గ్రహాలను, సూర్యమండలమును, చంద్రమండలమును, మేఘమండలమును దాటుచున్నప్పుడు చేసిన వర్ణనలు సహజ సుందరములై, శాస్త్ర సమ్మతములై ఆయాలోకముల తీరుతెన్నులను సహృదయుల కనులముందు నిలుపుచున్నవి. ఉదాహరణమునకు - పాలపుంత విశేషాలను వర్ణించిన సందర్భమునందలి—

“అదిగో అటుచూడు చుక్క

లొక్కటిగా గూడుకట్టు

గగనం మెరుగప్పుకున్న
అల్లికలై మల్లికలై
అదే అదే పాలపుంత
చుక్కల పూ పాలవెల్లి
ఉరయించే కోటిసూర్యు
లొదిగియున్న తల్లిగుండె !
చిటిలిపెటిలి పడిపోయే
పొగిలిరగిలి తెగిపోయే
ఎన్ని చుక్కలా విరులై
ఎంత కాంతికావిరులై
అణువులు బ్రహ్మాండములై
ఆకాశం క్రమ్మినవో
.....”

“ఆకాశం విరబూచిన
తెలిమల్లల పందిరివలె
ఎల్ల ఎడల విరిసిన పు
ష్పాల్ల ధూళివెల్లువవలె
చూడుమిప్పుడెంత విశ
సోయగ మొలికించునో”

వంటి చరణములను పేర్కొన
వచ్చును. ఈ నాటికలో అక్కడక్కడ అణి ముత్యాల వంటి మాక్తులు
తళతళలాడును.

“అంతేలే జీవులు తమ
ఆవధు లధిగమించలేరు”

“తల్లిప్రేమ - తల్లిపిలుపు
కడుపు కాల్చుకున్న చిచ్చు

కననీయని పచ్చవలపు” వంటివి అందుకు నిదర్శనము. శ్రీ కామ్రు

గారు ఊహకు వగిన ఉక్తిని కల్పించి, జీవము పోసి, కవితామూర్తిని కళకళ
లాడింపగల రనుటకు ఈ నాటిక ఒక ఉదాహరణ.

అభ్యుదయం :

ఈ నాటిక కూడ శ్రీ ప్రయాగ కోదండరామకావ్యప్రసంగము. ఆర్థికమైన హార్థికమైన అభ్యుదయమును ప్రబోధించు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు - కవి, వారి. నరుడు, 'వివిధ స్వరాలు' (కార్మికులు).

కష్టించి పనిచేసి కరవులను ఎదిరింపవలయుననియు, జన్మభూమిని స్వర్గముగా భావించవలయుననియు ప్రబోధించు కవి మాటలు వినక, అపి వట్టి ఊహలే యని తలంచి ఒక నారి, ఒక నరుడు వల్లెను విడిచి పట్నము చేరి, అక్కడి కార్మిక శ్రమను, సంపదను చూచి కవి మాటలు నిజమేయని గ్రహించి, మరల వారు తమ వల్లెకు వచ్చి, కృషి చేసి, పంటలు పండించి సుఖముగా కాలము గడపుట ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటికయందలి గేయములు ధారాగంభీరముగా ఉదాత్త మధురముగా పాగినవి

“శరతరాల చీకటితెర

తొలగి వెలుగు వెల్లువలై” అను ‘కవి’ గేయమునందలి—

“ధరాధూళికప్పుకున్న

దరిద్రుడే మహాత్ముడై

అధోజగత్సహోదరుల

వ్యథాజీవితం కథయై

ఎత్తుకున్న శిరస్సు హిమవన్నగాగ్రమై

వెన్నెలలు విరిసీ... త్వమసియని

కిన్నెరలు మొరసీ” వంటి చరణములను ఉదాహరణములుగా

గ్రహింపవచ్చును.

“ఆశకంతులేదయినా

ఆశలేని బ్రతుకులేదు”

“ప్రాణమునకు ప్రాణికినీ

నడుమనున్న తొడిమ అదే”

“ఊరి చెలమనీరు చాలు

బ్రతుకు చివురులెత్తుటకు” వంటి కవితోక్తులు ఈ నాటికను

సమలంకరించినవి.

నాటికకు చివరగల—

“నమో భరతమాత !

నమః క్రాంతిజాత !” అను భరతమాత్య ప్రశంసాగేయము శంగీత సాహిత్యసృత్యములకు ప్రయాగ.

సమైక్యము, శ్రమశీలము, మాతృదేశభక్తి, స్వేచ్ఛాసక్తి వంటి సుగుణములు అభ్యుదయమునకు సాధనములని ఈ నాటిక ద్వారమున చాటినారు. శ్రీ ప్రయాగ కోదండ రామశాస్త్రిగారు.

ప్రసార ప్రదర్శనముల కనుకూలము ఈ నాటిక.

సంక్రాంతి :

శ్రీ ప్రయాగ కోదండరామశాస్త్రిగారి మరొక నాటిక సంక్రాంతి. యుద్ధవైముఖ్యమును అణుశక్తి సద్వినియోగమును ఈ నాటిక ద్వారమున ప్రబోధించినారు అభ్యుదయ కవులైన శ్రీ శాస్త్రిగారు. ఇందలి పాత్రలు - కవిత, జనత. ప్రభుత, సేనాని, శాస్త్రవేత్త, అంగారకుడు.

భూమి గ్రహమునందేకాక ఇతర గ్రహములందును మానవుల వంటి వారుండవచ్చుననియును, వారు మనకంటె శాస్త్రవిజ్ఞానమునందు ఆరితేరివ వారనియును కొందరు శాస్త్రజ్ఞులు ఊహించియున్నారు. ఆ ఊహను ఆధారము చేసికొని కల్పింపబడినది ఈ నాటికేతివృత్తము.

అంగారక గ్రహజీవులు భూప్రవేశము చేసి, ప్రజాహింస తలపెట్టక సామాజ్యకాంక్షతో శాస్త్రవేత్త సహాయముతో గ్రహంతరప్రవేశమునకై ప్రయత్నించు ‘ప్రభుత’ను మందలించి తను లోకమునకు వెడలిపోవుట ఈ నాటిక యందలి కథాంశము.

ఈ నాటికలో కవికిగల దర్శనశక్తి, జనలో నిజాయితీనిచాటు ధైర్యము, రాజుల అవకాశవాదము. వారి యుద్ధోన్మాదము, శాస్త్రవేత్తల విజ్ఞాన దుర్వినియోగవరత్యము చక్కగా చిత్రింపబడినవి.

మాట-మౌనము :

నాటికా కర్తలు శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటకృష్ణ శాస్త్రిగారు. ప్రకృతి పురుషుల పరమమైత్రిని అవినాశావసంబంధమును కవితా మనోహరముగా చిత్రించి

నారు ఈ నాటికలో శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారు. శ్రీ, పురుషుడు ఇందరి పాత్రలు. ఒకే ఒక్క యుగళగీత సన్నివేశమైన ఈ 'సంగీతచిత్రము' అకాశవాణి ప్రాదరాశాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

శబ్ద రహస్యమును, వాదమునందలి విశ్వరూప సౌందర్యమును ఎరిగిన కవులు శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారు. వాకి శబ్దము, భావము ఎదను కదిలించి అందులో సంగీత తరంగములను సృష్టించి రసానందమును కలిగించును.

పురుషునితో శ్రీ పలికిన—

“అడుగునడుల ఆలకించు బాటను నేను

పులుగురొదల దాచుకొన్న గూటిని నేను” అను మాటలయందలి భావము రమణీయము. అదేవిధముగా పురుషుడు పలికిన—

“నీ యెడద పాల్కుడలి మరగి

నురుగునై విరిగి

నీ కటక కింకిణుల తొరగి

నేను గలగలను

నీ చెరగు అంచులను విరిగి

నేను మిఁమిలను” అను పలుకులందలి పదచిత్రములు పరమ సుందరములై శ్రీ పురుషుల అన్యోన్య బంధమును స్పష్టముచేయు చున్నవి.

“తామసి మౌనమైతే

తారక మాట

తీవ్వియ మౌనమైతే

పూవే మాట

పాఁతుక మౌనమైతే

పురుషుడు మాట

ఓరిమి మౌనమైతే

కూరిమిమాట”వంటి చరణములు ఉదాత్త తత్త్వమును కవితలో పొదిగిన వైఖరికి నిదర్శము.

శాంతివధము :

ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ జి. రాములుగారు. సమకాలికాంత రాజ్ఞతీయాశాంతి వాతావరణమును, అగ్రరాజ్యముల మారణాయుధ నిర్మాణ

ప్రయోగోన్ముఖతను ఈ నాటికయందు చిత్రించి, నివరకు నెవ్రూ పంపకీయములు సుస్థిరశాంతిస్థాపన పాధనములని చాటినారు శ్రీరాములుగారు. ఈ నాటిక యందలి పాత్రలు - అశాంతిలోకము, ధనికవర్గము (అమెకా) వైజ్ఞానికుడు (రష్యా), త్రిమూర్తులు, భారతమాత

‘అశాంతిలోకము’ శాంతినస్వేషించుచు అమెరికా, రష్యాదేశములందు పర్యటించి, తరువాత త్రిమూర్తుల సన్నిధికి చేరుకొని, వారు చెప్పగా భరతమాత యొద్దకువచ్చి ఆమెను ప్రార్థించును. పండిత నెవ్రూ పంపకీయ ముత్రాలను పంచాక్షరిగా భావించినచో శాంతి మెచ్చి వచ్చి భూలోకమున వెలయునని భరతమాత అశాంతిలోకమునకు చెప్పను. ఇది ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

దివ్యైల పంగీతం :

ఈ నాటిక ద్వారమున ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు సమతమ ప్రబోధించినారు. ప్రియుడు, ప్రేయసీ, తారలు, దివ్యైలు ఈ నాటికయందలి పాత్రలు. ఇందులో దివ్యైల సన్నివేశముతోపాటు ప్రేయసీ ప్రియుల శృంగార సన్నివేశముకదానిని హృద్యముగా కల్పించి నాటికీయశకు అవకాశము కల్పించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు.

దీపావళివేళ మింటవెలిగే తారలు నేలవైనగల మట్టిదివ్యైలను, తారాజువ్వలను వెక్కిరించగా, దివ్యైలుకూడ తారలను ధిక్కరించును ఈ విధముగా పరస్పరము తారలు దివ్యైలు కలహించు దృశ్యమును ప్రేయసీ ప్రియులు తిలకింతురు. ఆ సమయమున ‘వాయుగానం’ వినిపించును—

“అకాశమే అమావాస్య

చుక్కలే దివ్యైయలూ

ఆకృతులే వేరువేరు

ఆత్మమాత్రమొకటే” అను సందేశమును విని, వారిలో ‘యావన దీపమాల’ వెలుగగా ప్రేయసీ ప్రియులు నిష్క్రమింతురు. ఇది ఈ నాటికయందలి సన్నివేశములు.

ఈ నాటికయందు తారలను వర్ణించిన తీరు హృద్యము. తారలు—

“మింటిశిరసుపై ఒంటిగమెనే

శాశ్వతతేజస్సొధము జేర్చగ

వెలసిన పూవుల దారుల”లు!

ఈ నాటికయందు వాయుగానమును ప్రవేశపెట్టి, తమ్మాలమున తారల, దివ్యైల కలహమును పరిష్కరించి వానికి సందేశము నందించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు. 'వాయుగానం' లోని వచస్సులే ఈ నాటికయందలి ప్రబోధము.

యూగాది :

నాటికాకర్తలు శ్రీ లంకా సూర్యనారాయణరావు ('లసూనా') గారు. మానవ విజ్ఞానమంతయు శాంతిస్థాపనకు, జగత్కల్యాణ కార్యక్రమమునకు ప్రయుక్తము కావలెనని ఈ నాటిక ప్రబోధించుచున్నది. ఇందలి పాత్రలు-భయం, వృథిని, మానవత.

అణ్ణాయుధాలతో తనను బ్రద్దలుచేయకుండ కాపాడవలసినదని ప్రార్థించు 'పృథివి' కి, ప్రకృతినంపద వెలిఃతీయుటలోను, శాంతి ధర్మ సత్య స్థాపనలోను తన శాస్త్రవిజ్ఞానమును ప్రయోగింతునని 'మానవత' వాగ్దానము చేయుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

సన్నివేశ పరిచయమునకును ఆగామి మహోదయ సూచనకును ఈ నాటికా కర్తలు 'వాయుగానము' ను ప్రయోగించినారు.

చిత్రకళా ప్రదర్శనం :

ఈ నాటికను రచించినవారు డా॥ బోయి భీమన్నగారు. 'చిత్రకళా ప్రదర్శనం' ఒక రమణీయ కల్పన. ఒక హృద్యమైన సన్నివేశము. ఇందలి పాత్రలు-చిత్రదత్తు, కళ, మంజీర, మార్దంగం. చివరి రెండు పాత్రలు చిత్రాలు. ఆయినను నాటికాకర్త వానికి జీవము పోసినారు.

ఒక యువ కళాకారుడు ఒక సుందరిని చిత్రకళా ప్రదర్శనములో కలిసి కొనుట, ప్రదర్శనయందలి రెండు చిత్రముల కారణముగా ఒకరినొకరు ప్రేమించుకొనుట ఈ నాటికయందలి ఇతివృత్తము.

'చిత్రప్రదర్శనం' లోని రమణీయాంశము మంజీర-మార్దంగం అను చిత్రములకు ప్రాణముపోసి వానిచే మానవబుద్ధులు 'మోహితములు కృతకములు' అని నిఘింప యత్నించుట. జీవమునిపుకొన్న ఆ పాత్రలు రెండు-ఒకరి తర్వాత మరొకరు రంగముకైకి ప్రవేశించి భాషించిన తీరు హృదయంగమము

నేపథ్యంలోని —

“రమ్యచిత్ర ప్రద

రమ్యము మానవులకిది !

సగ సమాన ప్రద

రమ్యము చిత్రములకిది !

ఒండొరుల జూచుకొని

ఉల్లములు పెంచుకొని

ఆనందపారమ్య

మందుకొని, తరియింప

కళ అందులో ఆస్మకలశం

లలిత

కళ అందులో ఆస్మకలశం !” అన సంక్షుల ద్వారమున

శ్రీ భీమన్నగారు ఆనంద సంధాయకమైన మార్గములలో కళ అమృతప్రాయ మైనదని తన్మూలమున మానవుడు హృదయమును పెంచుకొని కళావంశమావ ధిని ప్రదర్శించవలెనని ప్రబోధించినారు.

అంధకారంపై విజయం :

ఈ నాటికకూడ డా॥ బోయి భీమన్నగారిదే. సరకవధ వృత్తాంతమును, దీపావళి ప్రాధాన్యమును వివరించుచు అదే సమయమున మనదేశముపై దురా క్రమణచేసిన చైనాను భారతవీరులు త్రిప్పికొట్టిన విజయఘట్టమును ఈ నాటిక చిత్రించుచున్నది. ఇది నేపథ్య గేయరూపకమైనందున ప్రత్యేకముగా పాత్రల పేర్లులేవు. తెరవెనుక పాట వినిపించుచుండగా రంగస్థలముపై ప్రదర్శన పాగు చుండును.

ఈ నాటికయందలి ‘సరకుడు’ చైనాకును, ‘అంధకారం’ సరకుని దౌష్ట్య మునకు ప్రతీకలు. ‘మానవత్వపు మేటి విలువల’ ను మంటగలుపుచు ‘ప్రాణ దేవత పంచశీల’ ప్రక్కటెముకలు విరుచుచు సరకుడు దురాక్రమణ చేయగా భారతదేశమందలి ‘ఒకొక యువకుడు ఒకొక కృష్ణుడు’ గా, ‘ఒకొక యువతీ ఒకొక సత్య’ గా, ‘ఒకొక దీపం ఒకొక బాణం’ గా పరాక్రమించి ఆ శరకు రక్కసుని నరికివేసినారు. అంధతమస్సును చీల్చివేసినారు.

“ఉమానాథుని కాటవట్టై
హిమగిరింద్రుడు జబ్బచరిచెను !
రమానాథుని రూపమున స
ర్వ భారతమును నడుము కట్టెను !
సశులు, సకులు, తరులు, వాగులు
ప్రకృతిమొత్తం తోడురాగా
నరకుముట్టడి త్రిప్పికొట్టగ

ఉరిమి ముందుకు నడిచెను !” వంటి చరణములు వీరరస
స్ఫూర్తికి ఉదాహరణములై శ్రీ భీమన్నగారి కవితావేళమును వ్యక్తచేయు
చున్నవి.

“మానవుడిలో దాగియుండిన
దానవుడు పెల్లెగినప్పుడు
మానవుడిలో నిద్రపోయే

మాధవుడు లేచును చివాలున” అను పంక్తులే ఈ నాటికా
సందేశము.

సవశక్తి :

‘సవశక్తి’ నాటికా కర్తలు శ్రీకందుకూరి రామభద్రరావుగారు. ఆకాశ
వాణి హైదరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారమైనది ఈ నాటిక. ఇందలి
పాత్రలు-(సూత్రధారుడు కాక)- నర నారులు, భూదేవి, అగ్ని, వాయువు,
మాయ, ప్రకృతిదేవులు.

అగ్ని, వాయువు తమ తమ శక్తులు గొప్పవని తమ నెపరును ఆవలేరని
అహంకరించగా భూదేవి వారిని మందలించి మానవలోకమునకు వారి శక్తి
యుక్తులనొసగి సాయపడవలసినదిగా హితబోధ సేయును. ప్రకృతి దేవులు నర
నారులే మాయా మనస్సుతో వినాశనమును తలపెట్టుచున్నారని తెలుపుదురు.
వెంటనే మాయ తనను నిందించుట పాడికాదనియు, సకలశక్తులకు ఆదిశక్తి జగ-
దంబయనియు చాటిచెప్పును. వృద్ధి-నరనారులు సకలశక్తిదాత్రియైన జగన్నాథ
తను స్తుతించురు. ‘ప్రకృతిదేవుల వరము లమర’ కల్యాణ దృక్పథముతో ప్రవ

ప్రవర్తింతుమని సర్వముంగళ సన్నిధిని శపథమొనరింతురు ఇది ఈ నాటికయందలి కథాంశము

“సాగక్కిలల మాలలు

డింగ బొబ్బలల దోలలు

.... ..

విస్ఫులింగములెగసి చిమ్మగ

ప్రస్ఫుటమ్ముగ పొగలు క్రమ్మగ

నాల్కలాఁగి నమంటుకొనగా

ఉల్కులవనికి రాని; డచా” అను ‘అగ్ని’ ఆర్పాటములలో

“ఆకాశంబకు విసరి

ఆవంచెద దెసలు

అరచేతిలో నుంతు

అభీలప్రాణుల గొంతు” అను వాయువ వాక్కులలో- వేడి, వేగము, తిగి విగి నిండి ఆప్రకృతశక్తు తీవ్రతను ప్రస్ఫుటము నేయుచున్నవి.

ఈ నాటికయందు గేయములతోపాటు ద్విపదల కూడా చోటుచేసికొన్నవి. ఈ నాటికలోని పాత్రలు స్వర్గమర్త్యలోకములకు సంబంధించినవి. కాని ఇతివృత్తము మాత్రము ఆధునిక కాలమునందలి అభ్యుదయము, వికాసతత్వము నవచైతన్యము వంటి భావావేశమునకు మనికికట్టుగా నున్నది.

కల్యాణయాత్ర :

శ్రీ శై. బాపురెడ్డిగారి నాటిక ఇది. మానవుడు సర్వశక్తులను తనలో లీనము చేసికొని సమన్వయ శీలముతో బ్రదుకును కొనసాగించవలయునని శ్రీ బాపురెడ్డిగారు ఈ నాటిక ద్వారమున ప్రబోధించినారు. ఇందలి పాత్రలు- మానవుడు, ప్రకృతి, ప్రేయసి మాగ్నదేవి, కష్టదేవి, భాగ్యదేవత, దేశమాత. ఆకాశవాణి మైదరాబాదు కేంద్రమునుండి ఈ నాటిక ప్రసారమైనది.

ఈ నాటిక మానవుని మనసులోని భావభుర్వణకు అక్షరరూపము. ప్రకృతి సౌందర్యమొకవంక, ప్రణయిని ఒకవంక, కల్లిప్రేమ ఒకవంక, కష్టదేవులొకవంక. భోగభాగ్యములొకవంక. మాతృదేశమొకవంక మానవుని ఆకర్షించుచుండగా, ఈ అందరిని సమాదరించి, అన్ని ఆకర్షణలను సమన్వయించుకొని జీవితమును

రసాత్మకముగను, సుఖంకరముగను. ఆర్ద్రముగను, శివంకరముగను మలచుకొనుటయే జీవిత ధ్యేయముగా నుండవలయునను సందేశమునకు నాటికా రూపము కల్పించిన తీరు పరమ రమణీయముగా నున్నది.

నాటిక యందలి గేయరచన పాత్రానుకూలముగా సాగినది.

“నాలో విషనాగఫణాలను

నాట్యము చేయిస్తారేలా?” వంటి పంక్తులు మానవుడు పొందిన బాధా తీవ్రతను చక్కగా వ్యక్తీకరించుచున్నవి. ఈ నాటికపై డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ‘భిన్నస్వరాలు’ అను గేయనాటిక ప్రభావము కొంత ఉన్నట్లు కానవచ్చుచున్నది.

విజయహేల :

విజయమునకు ప్రతీకయైన విజయదశమి ప్రాశస్త్యమును వివరించు ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ శె. బాపురెడ్డిగారు. ఇందలి పాత్రలు - విజయదశమి, నాలుగుకంతాలు (ఇద్దరు పురుషులు - ఇద్దరు స్త్రీలు కావచ్చును). విజయదశమి శక్తి స్వరూపిణియైన దేవికి సంకేతముగా గ్రహింపబడినది.

మాయాదేవీ మహాకాళీ దుగ్గాది నవావతారములెత్తి మధుకైటభ మహిషాసుర దుగ్గాద్యసురులను హతమార్చి లోకకల్యాణము గావించిన విజయదశమికి నరనారులు స్వాగత మిత్తురు. అలనాటి కోదండరాముడు, ఆ తరువాత పాండవులు, నిన్నటి గాంధీతాత సాధించిన విజయపరంపర విజయదశమి ఆశీరవృత్తమువలననేయని ఆ దేవిని ప్రశంసింతురు. అజ్ఞానమును, దారిద్ర్యమును, స్వార్థమును, శత్రు దురాక్రమణమును ప్రతిఘటించి నిర్మూలించుటలో శక్తిసాగరి విజయమును కలిగింపవలసినదిగా వారామెను ప్రార్థింతురు. క్రామికులకు, శాస్త్రజ్ఞులకు, కళాసాధకులకు విజయమును ప్రసాదించవలసినదిగా విజయదశమిని వేడుకొందురు. ధర్మమునకు జయము కలుగునని పలికి విజయదశమి వారి నాశీర్వాదించును. ఇది ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటికయందు శ్రీ బాపురెడ్డిగారి అఖ్యుదయ దృక్పథము, లోకకల్యాణకాంక్ష, శాంతికాముకత, శ్రమశీలము, ఆత్మశక్తి, దేశభక్తి చక్కగా వ్యక్తమగుచున్నవి. అందుకే వారు—

“అచ్యాయుధశక్తి కన్న

అత్మబలమే మిన్న

బాంబు బలముకాదు, దేశ

భక్తిని పెంచాలన్నా !” అని విజయదశమి ముఖతః ప్రబోధము

గావించినారు.

“మీరు ధర్మయోధులై తే

నేను విజయకోట నాడు

మీరు శాంతివల్లులై తే

నేను విజయవాటి నాడు” వంటి పంక్తులు హృదయంగమములు.

ఈ నాటిక ఆకాశవాణి ప్రాదరాబాదు కేంద్రము నుండి ప్రసారమైనది.

శ్రీ బాపురెడ్డిగారు ఈ నాటికయందలి కొంతభాగమును గ్రహించి, దానికి ఇరువది మాత్రముల ఆర్థిక కార్యక్రమమును జతపరచి ‘విజయవీణ’ పేరుతో 14-10-75 నాడు ఆకాశవాణి ప్రాదరాబాదు కేంద్రమునుండి ప్రసారము చేసినారు.

ప్రగతి పథం:¹

నాటికాకర్తలు శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారు. సమకాలిక సమాజ దుఃస్థితిని ప్రతిబింబించజేయుచు సంఘసముద్ధరణకు గాంధీవంటినాయకుల ఆవశ్యకతను నొక్కివక్కాణించుచున్నది ఈ నాటిక. ఇది ఆకాశవాణి విజయవాడ కేంద్రమునుండి ప్రసారితము.

“కదిలి న్నేసరిచాలయ్య

పదవులు పందిరి మంచాఃయ్యా

చేదెక్కిన నాయకుల మనస్సులు

చిలుమూరే కంచాలయ్యా”

“నిరుపేదల గతి కావగరాదు

అధికార్లకు మతి అసలేలేదు” వంటి పంక్తులు సమకాలిక సమాజమునల అద్దము పట్టుచున్నవి. నిజాయితీ ‘హల్లకి హల్లకి’ అయిన సమాజము

1. ఈ నాటికప్రతి (వ్రాకప్రతి) పూర్తిగా దొరకనందున, ఇందరి ఇతివృత్త పాత్రాది విశేషములను పేర్కొనలేకపోవుచున్నాను.

“కుళ్ళిన కిళ్ళీ” వలె నున్నదని అభివర్ణించినారు ‘కరుణశ్రీ’ గారు. నవయుగ భారతబాలలను—

“నవచైతన్యం నాట్యం చేసే
నవీననర్తనకాలలు”గా వర్ణించిన తీరు హృదయంగమము.

“ఎట్టకోటపై ఎగిరే జండా
ఏమి చెప్పెరా చిన్నోడా ?
నీకేమి చెప్పెరా బుల్లోడా ?
కార్యం త్యాగం సమైక్యభావం
ఒత్తి చెప్పినే చినదానా !

ఎలుగెత్తి చెప్పినే పిలదానా !” అను పాట జానపదుల గేయ శైలిలో తీవెలుసాగి ఈ నాటికకు అందమును సవదరించినది.

వ్యవహార :

నాటికాకర్తలు శ్రీ టి. రామకృష్ణారెడ్డిగారు. ఒక కవి నిర్మల ప్రణయ భావనాలోకమునకు రూపకల్పనము ఈ నాటిక. మూడు దృశ్యములుగా సాగిన ఈ రూపకమునందలి పాత్రలు— కవి, స్వప్నబాల, ధనకాంత, కీర్తికాంత, చిత్రరథుడు.

కవి ఊహలో మెరసిన సుందరి ఆతని స్వప్నమునందు అమర కాంతగా పాఠాత్కరించి సురాలయమునకు కొనిపోవును అట నందనవనమున కవిమ్రోల సురబాల నృత్యమునెయుచుండగా చిత్రరథుడను ఇంద్రుని అనుచరుడు మానవునితో ప్రణయము పనికిరాదని చీకటిని సృష్టించుటతో కవి కల కరగిపోవును. ఇది ఈ నాటికయందలి కథాంశము.

ఈ నాటికయందు స్వప్నబాల కవిశీలమును పరీక్షించు సందర్భమున ప్రవేశ పెట్టిన ధనకాంత-కీర్తికాంతల ద్వారమున నిజమైన కవి ధనకీర్త్యాశలకులొంగి తన వినిర్మలభావప్రకటనమును మానలేడని శ్రీ రామకృష్ణారెడ్డిగారు చక్కని సందేశమిచ్చినారు.

స్వప్నబాల సౌందర్యమును, సుందరోద్యానమును, అభిసారికా వేషవిలాసాదులను సుందరముగా వర్ణించి నాటికయందలి ‘కవి’ పాత్రకు న్యాయమును గూర్చినారు శ్రీ రెడ్డిగారు.

“వలగాలి తేజీ
జలదారి రథములో
చంద్రలోకముచేరి
సరసారి తేలుదము”

“పొంగారు రంగారు

గంగా తరంగాల

కమలాలె నావలై

కదలి పయనించుదము” వంటి పంక్తులు ఈ నాటికాకర్త భావస్ఫూర్తికి నిదర్శనము. ఈ నాటికయందలి గేయములు సంగీత వృత్త్యానుకూలములు.

ఈ ‘స్వప్నబాల’ నాటికపై డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి “స్వప్న భంగము” అను కావ్యముయొక్కయు, వారి ‘అజంతా మందరి’ అను నాటికయొక్కయు, ప్రభావమున్నట్లు కానిపించుచున్నది. ఈ నాటిక పలుమార్లు విజయవంశముగా ప్రదర్శింపబడినది.

భారతరాణి :

ఈ నాటికను రచించినవారు శ్రీ అందె వెంకటరాజముగారు. సమకాలిక దేశ దుఃస్థితిని చిత్రించుచు కులమత వర్గభేదాలులేని రామరాజ్య స్థాపనా వశ్యకతను ప్రబోధించుచున్నది ఈ నాటిక. ఇందలి పాత్రలు- భారతరాణి, రాజకీయ నాయకుడు, వర్తకుడు, రైతు, వేదాంతి, వీరయోధుడు. శాస్త్రజ్ఞుడు, కార్మికుడు, ఉపాధ్యాయుడు, కళాకారుడు.

ఉత్తమ కళాకారుడు దేశమును బాగుపరచగలడను తమ దృఢాభిప్రాయమును ఈ నాటిక ద్వారమున వ్యక్తపరచినారు శ్రీ వెంకటరాజముగారు.

శ్రీ అందె వెంకటరాజముగారు సామ్యవాదమును చిత్రించుచు ‘సమత’ అను మరొక నాటికను రచించినారు.

మూలస్తంభాలు :

నాటికా కర్తలు శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు. ఈనాటి బాలబాలికలు రేపటి సమాజసాధమునకు మూలస్తంభాలవంటి వారనియు ఉజ్జ్వల

మైన జాతిమనుగడకు వారి శీలవంతమైన నడత ముఖ్యమనియు ఈ నాటికచాటుచున్నది. ఈ సంగీత సృష్టనాటిక యందలి పాత్రలు - గొల్లభామ, పంతులు, అభినవకుమార్, సుకుమార్, అనసూయ, ప్రియంవద, ప్రేమలత, ప్రిన్సిపాల్, ఇంకను కొందరు విద్యార్థిని విద్యార్థులు.

పిల్లల స్తంభాల ఆటను “రేపు సమాజంలో ప్రగతికి గుంజులాట”గా వ్యాఖ్యానించినారు శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు. ఈ నాటికయందు మొదట పాతకాలా వాతావరణమును, తుదకు కళాకాలా వాతావరణమును చిత్రించి, విద్యార్థుల సహజ మనఃస్థితికి - ఈమధ్య తెలుగుదేశమును కల్లోలపరచిన తెలంగాణా - ఆంధ్ర ప్రత్యేక రాష్ట్రోద్యమ దుష్ఫలితాల వలన విద్యార్థిప్రపంచమున చెలరేగిన అక్రమచర్యల దుఃస్థితికి అద్దముపట్టినారు నాటికాకర్తలు. విద్యార్థుల తెలివి వెలితలలుజేయగా వారిలో దైవముపట్లను, గురువులపట్లను కలుగు నిర్లక్ష్యవైఖరి, తోటి విద్యార్థులను గేలిసేయు ధోరణి, పరీక్షాప్రశ్న పత్రములను తెలిసికొను అల్లరిచర్య, పరీక్షలలో పెద్దఎత్తున జరుగు ‘నకళ్ళు’, సమ్మెల అక్రమమార్గానుసరణలు, కుడిపడమల వర్గవిభేదాలు మున్నగునవన్నియు ఈ నాటికయందు చిత్రించి చివరకు—

“వోటుహక్కు లభియించేవరకూ

చదువులునేర్చే విద్యార్థులకు

కుడియెడమలతో కూడదు జోక్యం

క్రమశిక్షణతో చదువే ముఖ్యం” అని ప్రబోధించినారు శ్రీ రజనీగారు.

ఈ నాటికయందలి విద్యార్థుల ప్రార్థన - స్వాతంత్ర్యసమర ప్రసక్తి సందర్భములు నాటికాకర్తల నిర్మాణాత్మకదృష్టిని వ్యక్తముసేయుచున్నవి. నాటికలో పంతులు పలికిన—

“కుదురేదో స్తంభాలకు

మదురేదో మేడలకూ

గదులేవో దీపాలకు

కుదిరించే శ్రమనాది” వంటి పలుకులు ఉపాధ్యాయుని పవిత్ర కర్తవ్యమును ఉదాత్తముగా తెలుపుచున్నవి. శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు విద్యా

ద్వలస్థాయినీ ఆర్థముచేసికొని స్వశాస్త్రముకూలముగా ఇందలి గేయరచన పాగించి నారు.

ఆకాశవాణిలో ప్రసారితమైన ఈ నాటిక విజయవంతముగా ప్రదర్శింప బడినది.

శాంతి :

అహింసా మార్గమున విశ్వశాంతిని స్థాపింపవలయునని ప్రబోధించు ఈ 'సంగీత సృత్యనాటిక'ను శ్రీ రెడ్డి చినవెంకటరెడ్డిగారు రచించినారు. ఇందలి పాత్రలు- వేదవాక్కు, ఖురాన్ వాక్కు, బైబిల్ వాక్కు, అహింస, హింస, (కథకుడు)

మతములన్నియు శాంతి, సత్యము, అహింస, సమత, మానవత అను మంచి మార్గములనే బోధించునను విశ్వసత్యమును వేదవాక్కు, బైబిల్ వాక్కు, ఖురాన్ వాక్కు అను పాత్రలచేత వ్యక్తంబురచినారు శ్రీ రెడ్డిగారు.

విశ్వాంతర్యామి :

ఈ నాటికయును శ్రీ రెడ్డి చినవెంకటరెడ్డిగారిదే. ప్రతివ్యక్తి యందును దైవశక్తి కలదను దృక్పథముతో సమస్తము ప్రబోధించుచున్నది ఈ నాటిక. ఇందలి పాత్రలు- వాణి, ప్రకృతి, పాపం, దైవవాక్కు, సనాతనుడు, సత్యవాది.

వెలుగుమేడ :

నాటికా రచయితలు శ్రీ వడ్డేపల్లి కృష్ణగారు మానవుని సంస్కరించి, ఆతనిని స్రగతికాన నడిపించుచు శాంతికాముకనిగ సిద్ధముచేయవలెనను గాఢా భిలాషను శ్రీ కృష్ణగారు ఈ నాటికయందు వెలిబుచ్చినారు ఇందలి పాత్రలు- కవి, ఈర్ష్య, సోమరి.

కవిని వెక్కిరించిన ధిక్కరించిన ఈర్ష్య, సోమరి ఇద్దరు "న్యాయం ధర్మం నాలుగు గోడలుగ నిత్యజీవనం సత్యశాంతులుగ" కవి కట్టిన వెలుగు మేడను చూచి, ఆతని మాటలు విశ్వసించి బుద్ధిగా కవిదారికివచ్చుట ఈ నాటిక యందలి కథాంశము.

శాంతి సందేశం :

ఈ నాటికయును శ్రీ వడ్డేపల్లి కృష్ణగారిదే. ఇందలి పాత్రలు - భరత మాత, బాలలు, బాపూజీ, వేదలు, నాయకులు, కాలేజీ విద్యార్థులు, యువకవి.

సమకాలింక సాంఘిక రాజకీయ సాహిత్య సమస్యలకు గాంధీయదృక్పథముతో చూపిన పరిష్కారము ఈ నాటికయందు సూచింపబడినది.

ఈ నాటికయందలి “బాపూ! నువ్వేపుట్టిన రోజు” అను గేయముపై ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి “బాపూ! నీ పుట్టినరోజు” అను గేయ ప్రభావము స్పష్టముగా కానిపించుచున్నది.

పాఠిక :

నాటికా కర్తలు శ్రీ ఎం. కె. రాముగారు. ఈ చిన్న ‘నృత్యనాటిక’ యందలి పాత్రలు- సంస్కర్త, కొందరు అనుయాయులు.

దేశభక్తిని, సమైక్యమును ప్రబోధించు ఈ నాటిక నాటి ప్రభుత్వము ప్రారంభించిన ఇరువది సూత్రముల ఆర్థిక కార్యక్రమమును కూడ రేఖా మాత్రముగా ప్రస్తావించినది

ఈ నాటిక యందలి

“పూలన్ని తోటలో కలిసే వికసిస్తాయి

గుడ్డలన్ని నింగిలో గుంపుని విహిస్తాయి

శువులు కూడా పచ్చిక మందగా మేస్తాయి

ప్రకృతిలోనే బంధు పరికింపుబున్నాయి” వంటి పంక్తులు సమైక్యమును చాటుచున్నవి. ఈ నాటిక ప్రదర్శనము.

ఇంతవరకు నాకు లభించిన గేయనాటికలను పేర్కొని రేఖామాత్రముగా వానిలోని ఇతివృత్తమును, వినితా సౌందర్యమును, అవి అందించిన సందేశమును ప్రయోగ విశేషములను తెలుపుటకు ప్రయత్నము చేసినాను. వీనిలో కొన్ని ఆకాశవాణివారు ప్రసారము చేసినవి. కొన్ని ఆముద్రితములు. కొన్ని ముద్రితములు.

గేయనాటిక తెలుగు సాహిత్యమునందు పూర్తిగా నూత్నప్రక్రియ కాకపోయినను ఇటీవల ఇది సంతరించుకొన్న అందచందములు అపురూపములు. కవిత్వాపారమ్యమున శిఖరప్రాయములైన మనీషితంతంపలెందరో ఈ ప్రక్రియను చేపట్టి చరితార్థతను కల్పించినారు. కనుక ఈ గేయనాటికల అధ్యయనము,

పరిశీలనము, అవగాహనము లేనిదే అధునిక సాహితీమర్యాదలను సంపూర్ణముగా అవగతము చేకొనలేము; ఈ ప్రక్రియలో సాక్షాత్కరించిన కవిత్వామూర్తి విదర్శించుకొనలేము. ఆయా రచయితలు రచించి ప్రయోగించిన గేయ నాటికలను ఒక్కొక్కటిగా విపులముగా సాహిత్యకాస్త్ర దృక్కోణములతో పరిశీలించవలసిన అవసరము అత్యవశ్యకముగానున్నదని భావించుచున్నాను. వేను చేసిన పరిచయము దిశాప్రమేనదే, గేయనాటికావతరణమును గూర్చియు దాని స్వరూపస్వభావములను గూర్చియు పరిశీలించుటయే ప్రస్తుతము నా లక్ష్యము.

బాలల గేయనాటికలు.

సాహిత్యము సర్వజనాదరణీయ మను అంశము యథార్థమే అయినను మానవుని జీవితములో వివిధావస్థలకు సంబంధించిన మనస్తత్వము, అవగాహన శక్తి ఏకరీతిగా నుండవు. సాహిత్యము మనోవికాసనముకును విజ్ఞాన విలసనమునకును తోడ్పడగలిగినప్పుడే దాని ప్రయోజనము సంపూర్ణముగా సిద్ధించును. బాల్యమునుండియే బాలబాలికలలో రసానుభూతికి వలసిన సాహిత్య సంస్కారము అలవడినచేగాని ముందు ముందు వాని హృదయములు పరిపక్వములు కావు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కంటే పూర్వమున్న సాహితీ స్రవ్వులు మన తెలుగుదేశమున బాలల సాహిత్యము పట్ల తూర్ణింభావమును వహించియుండటకు కారణము తెలియదు. కాని పండితుల ఆదరాభిమానములకు నోచుకొనని జానపద సాహిత్యమునందు బాలబాలికల మనోవికాసమునకు దోహదమును కలిగించు గేయములు, కథలు, పొడుపుకథలు అనేకములున్నవి. కాని వానిని సృజించిన జానపదులకు వివేక విజ్ఞానము అంతగా అలవడియుండని కారణమున ఆ గేయాదులలో విజ్ఞానముకంటే వినోదముపాతే ఎక్కువగా ఉన్నది.

పశ్చిమ దేశములలో వయస్థారతమ్యమును దృష్టియందుంచుకొని అనేక విధములైన సాహితీ ప్రక్రియలు కొన్ని శతాబ్దములనుండియే సృష్టియగుచున్నవి. బాలబాలికలకు వినోద విజ్ఞానములందించు కవితలు, కథలు, నాటకములు, నవలలు మున్నగు ప్రక్రియలలో గ్రంథములు ఆసంఖ్యాకములుగా వెలువడుచున్నవి. మనోహరమైన ముద్రణము, సామాన్యునికి కూడ అందుబాటులో నున్న ధరలు కారణముగా ఆ పుస్తకములు విశేషప్రాచుర్యము నందుకొనుచున్నవి. ఉత్తమమైన బాలసాహిత్యము సమున్నతమైన దేశభవిష్యత్తుకు పునాది.

బాల సాహిత్యమునకు వీర-అద్భుత-హాస్యరసములు, చమత్కారజనకములైన శబ్దాంకారములు, అలతి అలతి వాక్యములు, సరళసుందరములైన

పదములు ప్రత్యేకలక్షణములు. పిల్లల మనస్తత్వమును గుర్తెరిగి వానికి అందు తాటులోనుండు పద్ధతిలో రచనలు పాగుచుండును.

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు బాలలకొరకు ప్రత్యేక రచనలుండవలెనని గుర్తించిన అధునాతనరచయితలలో ఆద్యులు. వారి 'ఈశపు నీతి కథలు', 'స్త్రీ నీతిదీపిక', ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినవి. గురజాడ అప్పారావుగారు వ్యావహారిక భాషాశైలిలో పిల్లలకొరకు అనేక గేయములు రచించి యుండిరి. బాలసాహిత్యమును సముద్ధరించి, ప్రయోజనకరముగ తీర్చిదిద్ది, ఒక ప్రత్యేకమైన సాహిత్యకాళిగా మలచిన భ్యాతి శ్రీ గిడుగు సీతాపతిగారికి దక్కినది శ్రీయుతులు మాగంటి బాపినీడు, చింతా దీక్షితులు, వేంకటపార్వతీశ్వర కవులు, నాళం కృష్ణారావు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి శ్రీశ్రీ, దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి, వింజమూరి శివరామారావు, సి నారాయణరెడ్డి, నార్ల చిరంజీవి, దాశరథి, కరుణశ్రీ, ఉప్పల సత్యనారాయణాచార్య. మిరియాల రామకృష్ణ, అంతటి నరసింహము, రెడ్డి రాఘవయ్య, ఇల్లందల నరస్వతీదేవి, కె. రామలక్ష్మి, గంగరాజు సుశీలాదేవి, బి.వి. నరసింహారావు, నండురి రామమోహనరావు, కాళింఖాన్, జె. బాపురెడ్డి మడిపడి, బలరామాచార్య వల్లభనేని కాళీవిశ్వనాథము, కవిరావు, సమతారావు మున్నగువారు బాలసాహిత్యమునందు అనేక ప్రక్రియలు చేపట్టి విశోదవిజ్ఞానములను ఉండజేసిన చరితార్థులు.

తెలుగు బాలబాలికలకు విశిష్టమైన సాహిత్యమును సృష్టించి, బహుభంగుల వారికి అలవడజేసి బాలసాహిత్య పథనిర్దేశకులుగా ప్రథమిల్లిన శ్రీ న్యాయపతి రాఘవరావు (బాలల అన్నయ్య), శ్రీమతి న్యాయపతి కామేశ్వరి గారలు బాల బాలికలకు 'సూరీడు' 'జాబిల్లి' ¹ అయినారు.

అపారమైన సాహిత్యసృష్టి ఇటీవల బాలలకొరకు జరిగినను గేయనాటికా ప్రక్రియను ప్రప్రథమముగా చేపట్టి, విజయవంతముగా బాలబాలికలలో ప్రయోగించినవారు శ్రీ న్యాయపతి రాఘవరావుగారు. శ్రీ రాఘవరావుగారి కంటే పూర్వము గిడుగు సీతాపతిగారును మరికొందరు రచయితలును గేయకథలను

1. 'బాలబాలిక' - 'మా మాట' లో దా॥ ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తిగారు.

వెలయించియుండిరి. గేయకథలే అయినను అందులో నాటకీయత లేకపోలేదు. పాత్రాలపేర్లు, వాని సంభాషణములు ఈ గేయకథలు కొన్నింటిలో సామాన్య రూపకములలో నున్నట్లే ఉన్నవి. కాని ఈ గేయకథలు గేయనాటికా సంకేతమును పొందలేదు. శ్రీ న్యాయశి రాఘవరావుగారు తాము మద్రాసులో నున్నప్పుడు 1942లోనే తోడేలు-మేకపిల్ల అను గేయనాటికను రచించి మొట్టమొదటిసారిగా ప్రయోగించినారు. ఆ తరువాత పుంఖానుపుంఖముగా వారు గేయనాటికలన్నింటివో రచించి బాలబాలికలచేత రంగస్థలమునందును ఆకాశవాణియందును ప్రయోగించినారు. బాలానంద సంఘమును స్థాపించి, బాలల గేయనాటికలను ప్రోత్సహించుటకై 1944-45 ప్రాంతమున దసరా ఉత్సవాల సందర్భమున పోటీలు నిర్వహించారు.

ఇక తెలుగులో వెలసిన బాలల గేయనాటికలను గూర్చి సంక్షేపముగా వివరించును

శ్రీ న్యాయశి రాఘవరావుగారు బాలబాలికల ఆలోచనా పరిధులను, అలవాట్లను, ఆటపాటలను, ముద్దుముగ్ధపెనులను ఎరిగిన మనీషులు. పిల్లల మనస్తత్వమును సునిశితముగా పరిశీలించగల సామర్థ్యమున్నవారు కనుకనే ఆయా రచనలలో పిల్లల ఊహకందని అంశము, నోటికందని మాట కానరావు. ఉన్న తాదర్థ్యములు కూడ చిలుకపలుకుల వలెకాక, పిల్లల పలుకులవలెనే భాసించును. వీరు రచించి ప్రయోగించిన గేయనాటికలను పేర్కొని అందలి విశేషములను వివరించును.

'తోడేలు-మేకపిల్ల', 'వాట్టిబావ-చిట్టి మరదలు', వేగుచుక్క, పూర్ణమ్మ కథ నాన్న-పులి శ్రీరామకవచము, కుంటి-గ్రుడ్డి, దోమా-దీపము, మురళి-మంత్రగాడు, కుందేలు-తాబేలు, పాలరాయి, బొమ్మలపెళ్ళి, చిలుకమ్మపెళ్ళి, ఎలుకమ్మపెళ్ళి-ఇత్యాదులు శ్రీ రాఘవరావుగారి గేయనాటికలు పశుపక్ష్యాదుల స్వరూప స్వభావములను, ప్రకృతిలికణములను బాలబాలికలకు తెలియజేయుచునే చక్కని నడవడిని బోధించుటలో శ్రీ రాఘవరావుగారు కడు నేర్పరులు. తెలుగు లోగిళ్ళలోని ఆచార సంప్రదాయములను, ప్రత్యేకించి పిల్లలకు సంబంధించిన సంబరాలను కొన్ని గేయనాటికలలో వారు తెలిపినారు.

దాహమును తీర్చుకొనుటకు నదికివచ్చిన మేకనుచూచి నీటిని సంగతి పేసి
నని తోడేలు దానిని మ్రింగుట 'తోడేలు-మేకపిల్ల' యందలి కథ. సంగ్రాహి
పండుగకు వచ్చిన బావతో మరదలు హాస్యలాపము 'పొట్టిబావ-చిట్టమరదలు'
లోని విషయము. వేగుచుక్క మొలవగానే అందరు మేల్కొన్న సంగతి 'వేగు
చుక్క' యందలి కథ. ఏదేని ఒక కొత్త విషయమును తెలియజేయుచున్నది
పిల్లల మనోముగ్ధము మీద ప్రతిఫలించు తలవల వెలుగురేకలు సహజమందర
ముగా ఈ నాటికలో చిత్రితములై నవి. గురజాడ అప్పారావుగారి 'పూర్ణమృతకథ'ను
శ్రీ రాఘవరావుగారు గేయనాటికగా మంచి ప్రయోగించినారు. అదియే
పూర్ణమృతకథ. అబద్ధములాడిన పిల్లవాడు చివరకు పులివాతవడి ప్రసిద్ధమైన
ఉదంతము. 'నాన్న-పులి'లోని వస్తువు. 'శ్రీరామజననము' ఎల్లరెక్కిన రామ
కథాంశమే. సిరిగలవారి చుడుకొనినము, బాంబట్ ద్యమము (Scout move-
ment), వికలాంగులకు వృత్తివిద్యా శిక్షణము భూమికగా మలచబడిన నాటిక-
'కుంటి-గ్రుడ్డి'. పల్లిమాట విసని బిడ్డకు హానితప్పదను నీతిని అన్యాయదేశముగా
ప్రబోధించు గేయనాటిక 'దోమా-దీపము'. 'Pied piper' అను జన్మనుకథ
ఆధారముగా అల్లబడిన నాటిక 'మరళి-మంత్రగాడు'. తన మంత్రశక్తి సమన్విత
మైన మరళితో నగరమును ఎలుకలబారిమండి తప్పించిన ఒక నూండ్లకునికి,
నగరజనులు ప్రతిఫలము మాటయిచ్చినమేరకు ఈయకపోగా, ఆ నగరమునందలి
బాలబాలికలను ఆ మాంత్రికుడు వెంటగొనిపోయిన ఉదంతము ఇందలి వస్తువు.
'కుండేలు-తాబేలు' కథ ప్రసిద్ధమైన పంచతంత్ర కథలలోనిదే. రాత్రివేళ
భూమిపైదిగిన సూర్యచంద్ర కిరణ బాలబాలికలలో ఇద్దరు మాత్రము ఇలపై
నిలిచిపోయి పాలరాయిగా మారిన ఊహాసుందరమైన ఇతివృత్తము 'పాలరాయి'.
'మూడు పెళ్ళిళ్ళు' అను నాటికా సంపుటిలో 'బొమ్మలపెళ్ళి' ఒక గేయనాటిక.
అక్షిమాధవులు వధూవరులుగా బాలబాలికలు పెళ్ళివారుగా అడిగి గేయనాటిక
ఇది. సంపదకన్న సాశీల్యము మిన్నయన్న సందేశము నందించునది ఈ నాటిక.
ఈ నాటిక శ్రీ న్యాయపతి రాఘవరావు, శ్రీమతి న్యాయపతి కామేశ్వరిగార్ల
సంయుక్తరచన. వఱులు, లతలు చేసిన పెండ్లి 'చిలుకమ్మపెండ్లి' అను నృత్య
నాటికగా రూపుదిద్దుకొని విశేషప్రశంసలకు పాత్రమైనది. దీనికి మూలము
కీ॥శే॥ డా॥ గిడుగు సీతాపతిగారి 'చిలుకమ్మపెండ్లి' అను గేయకథ. తన జాతిని

మరచిన ఎలుకకు జ్ఞానోదయమగుట 'ఎలుకమ్మ పెండ్లి' అను నాటికలోని వస్తువు. ఇందుకొన్ని ప్రకృతిశక్తులను గూర్చిన పరిచయమున్నది.

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు పిల్లలకొరకు 'తోటతల్లి' ('సమతాఫలం') అను నాటికను రచించినారు. పిల్లల ఆటపాటలు భూమికాగా, ప్రకృతి అందచందములను అనుభవించు అధికారము అందరకును కలదనియును మానవులందరు సమానులే అనియును ప్రబోధమును కలిగించు నాటిక ఇది.

శ్రీ అజపర్తి వెంకట సుబ్బారావుగారు ముద్దు ముచ్చట, ఎవరి మామ, ఉంగరం బొంగరం, తమాషా జవాబులు. బాబు - తల్లి అను చిన్నచిన్న సంవాదాత్మకములగు నాటికలను రచించినారు. ఇవి 'పిల్లలగ్రోవి' అను వారి బాలగేయ సంపుటిలో ప్రకటితములు.

శ్రీ 'లవణం' గారి 'బాల నాటికలు' అను సంపుటి యందలి 'అల్లరి పిల్లలు' అను నాటికలోని కొన్ని సంభాషణలు గేయాశ్మకముగా సాగినవి. ఇందు వచనపద్యము

'బాలబంధు' శ్రీ బి. వి. వరసింహారావుగారు ప్రియదర్శి, కొండమీద ఇల్లు, గులాబీలు అను నాటికలను రచించినారు. 'ప్రియదర్శి' అను నాటిక 'ప్రియదర్శి' అను గేయ సంకలనము నందున్నది. ఇది చారిత్రాత్మకము. కళింగ యుద్ధము తర్వాత అశోకుని హృదయ పరివర్తనమును, బౌద్ధమత దీక్షాగ్రహణమును వర్ణించు ఘట్టములిందున్నవి. ఒక వృద్ధ వీరమాత "నాబోటి ముదుసలుల - నందరిని కడతేర్చి - కడుపు చిమ్మలనార్చి - కట్టుకోపుణ్యము" ను మాటతో అశోకుని హృదయము ద్రవించిన ఘట్టము కరుణ రసార్ధము. ఈ నాటికలో ముదుసలి తల్లి తన వీరకుమారునితో పల్కిన - "నిను పెంచిన ఈ విశాల - నిర్మలధాత్రీమతల్లి - ఋణము దీర్చుకోశక్తిని - పణము పెట్టి రణస్థలిని" అను మాటలు ఆదర్శ వీర మాతృమూర్తిత్వమును చాటుచు బాల బాలికల గుండెలలో దేశభక్తి వీరమును ప్రదీప్తము చేయుచున్నవి.

'కొండమీద ఇల్లు' 'బాలలోకం' అను సంపుటిలోనిది. దీనిని శ్రీ వరసింహారావుగారు గేయనాటిక అనకున్నను గేయనాటికాలక్షణమునకిది లక్ష్యముగా ఉన్నది. నక్క, తోడేలు, ఎలుగుబంటి ఇందలి దుష్ట పాత్రలు. కప్ప, చుంచు,

కోడిపుంజు, ముక్కపంది - ఇవి ఉత్తమ స్నేహ పాత్రలు. సజ్జనులు సమైక్య భావముతో శత్రువుల బారినుండి తమను తాము సంరక్షించుకొనగలుగుదురను సందేశము సందించు నాటిక ఇది.

జాతిరత్నము సిండిత జనహరులాల్ నెహ్రూగారి జన్మదివోత్సవమును పిల్లల పండుగగా జరుపుకొనుట ఇటీవల మన దేశములో వెలకొన్న సత్సంప్రదాయము. ఈ వేడుకల సందర్భముగా రచింపబడిన నాటిక 'గులాబీలు'. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు పెద్దగులాబీలు, చిన్నగులాబీలు, తోటమాలి, బాటసారి. "ప్రపంచమే ఒక గులాబి తోటై - ప్రతిమనిషి ఒక గులాబి పువ్వై - గులాబి పువ్వుల గుబాళింపులా - మనిషి జీవితము మారిననాడు - తోకము నాకము కాగిలదు ముమ్మాటికి స్వర్గము కాగలదు" అను సందేశపరిమళము సందించు నాటిక 'గులాబీలు.'

శ్రీ యం ప్రభాకరరావుగారు 'పాపాయి తువ్వాయి' అను గేయ సంపుటిని ప్రచురించినారు. అందులో 'చుక్కలు - రెక్కలు', 'తల్లి - బిడ్డ', 'జాలరిబాల', 'తుమ్మెదలు - తేనెటీగలు' అను గేయనాటికలున్నవి.

చంద్రమండలము నందలి విశేషములను బాలురకు తెలుపుటకు మిక్కిలి మనోహరమైన కైలిలో రచింపబడిన గేయనాటిక 'చుక్కలు - రెక్కలు'. ఆధునికవిజ్ఞాన విశేషములు, రాకెట్టు ప్రయాణము ఇందు వర్ణింప బడి యుండుట చేత పిల్లలలో వైజ్ఞానిక సంస్కారమును అలవడజేయుటకు రచయిత ప్రయత్నించినాడని ఊహింపవచ్చును.

తల్లికిని బిడ్డకును ఒరిగిన సంవాదముద్వారమున పిల్లిఅలివాట్లను స్వభావమును తెలుపుచు ఇంటిదొంగను ఈశ్వరుడుకూడ పట్టలేడను సామెతను హృదయంగమముగా వివరించినారు శ్రీ ప్రభాకర రావుగారు 'తల్లి - బిడ్డ' అను గేయనాటికలో.

సముద్రములో ఆడిముత్యాలు, రతనాలు లభించునను కవినసమయమును, స్వాతిచినుకులు ముత్యపుచిప్పలో పడి ముత్యములగునను సాంప్రదాయక విజ్ఞాన విశేషములను బాలబాలికలకు చక్కగా తెలియజేయు నాటిక 'జాలరిబాల'.

తుమ్మెదలు, తేనెటీగలు, నీతాకోక చిలుకలు, కోకిల పాత్రలుగా, కలసి యున్నచో కలదు సుఖమనియును పోరు నష్టమనియును నీతిని బోధించు నాటిక

‘మమ్మెదలు - తేనెటిగలు’. రణదాహమును అభిశంసించుచు శాంతిమార్గమును ప్రేరేచు సందేశము ఈ నాటికయందు ధ్వనించుచున్నది.

శ్రీ చింతా హనుమంతరావుగారు ‘తోడేలు - గొట్టెపిల్ల’ అను సంవాదాత్మకమైన గేయనాటికను ప్రాసినారు ఇది ‘అభినయ గేయములు’ అను సంపుటిలో ఉన్నది.

జాతీయోద్యమములో పాల్గొన్న దేశభక్తులు శ్రీ వల్లభనేని కాశీ విశ్వ నాథముగారు ‘తాతా మనుమడు’ ‘అమ్మా కొడుకు’ అను గేయ కావ్యములు రచించినారు. ఇవి సంవాదాత్మకముగా సాగి నాటకీయతను సంతోషించుకొన్నందున గేయనాటికలవలెనే భావించుచున్నవి. ఈ కావ్యములు భారతదేశ స్వాతంత్ర్యసమరమును, జాతీయకాంగ్రెసు సాగించిన స్వాతంత్ర్యోద్యమమును చక్కగా వివరించుచు భావ భారత పౌరులైన బాలబాలికల హృదయాలలో వినిర్మల దేశభక్తి బీజములను నాటుచున్నవి.

శ్రీ వింజమూరి శివరామారావుగారు ‘బాల వికాసం’ అను చక్కని నృత్యగేయనాటికను రచించినారు. బాలబాలికలందరు తమ దేశమును, ధర్మమును, దైవమును నేపించుచు సమైక్య దృక్పథమును, క్రమశిక్షణను అలవడజేసికొనవలయునని ప్రబోధించు నాటిక ‘బాల వికాసం.’ పాఠశాలను పూదోటగను, బాలబాలికలను పూలుగను, అధ్యాపకుని తోటమూలిగను చిత్రించుట ఈ నాటికలోని హృద్యాతిహృద్యమైన అంశము.

శ్రీ సమతారావుగారు ‘గేయ కథలు’ అను సంపుటిలో కొన్ని గేయ నాటికలను కూడ చేర్చి ప్రచురించినారు. ‘సాలీడు-ఈగ’ ‘పండుగనాడు’, ‘నక్కగారి అక్కను’, ‘రాముడు - చంద్రుడు’, ‘చట్టప్రకారం’ అను సంవాదాత్మకములైన వానినికూడ వారు గేయకథలన్నారు. కాని వీని ఉడుణములను పరిశీలించినమీద వీనిని గేయనాటికలనుటలో సాహసము లేదనుకొందును.

“ఉబ్బు మాటలకు తబ్బిబ్బయి మీరుచ్చులలో పడబోకండి” అను చక్కని నీతిని ఉపదేశించిన నాటిక ‘ఈగ - సాలీడు’.

ప్రపంచములోని ఆర్థిక సామాజిక వైషమ్యాల నిర్మూలనమునుగూర్చి జిజ్ఞాసను పురికొల్పుట ‘పండుగనాడు’ అను నాటికయందలి ఉద్దేశము ఇందలి పాత్రలు, సంఘటనలు మిక్కిలి సహజములు.

కుందేటిని పట్టెట్టుకొనుటకు నమకట్టిన నక్కతాచే ఉచ్చులో చిక్కుకొని పోయిన ఉదంతముద్వారమున “ప్రజలను దోచే దుష్టప్రభువుల - జీవులెత్తులు సాగవ” ను ప్రజాస్వామ్యస్ఫూహను కలిగించు నాటిక ‘నక్కగారి అక్కసు’.

ప్రృతి అందరిసొత్తు. చందమామ అందరికి మామ అన్న సత్యమును పరమ రమణీయముగా అతినవాజముగా తెలుపు గేయనాటిక ‘రాముడు - చంద్రుడు’.

తాము పలికినదే సత్యము, చేసినదే ధర్మము అనుచు సంఘముపై పెత్తనము చెలాయించు బలవంతులను వ్యంగ్యముగా చిత్రించిన వైసము ‘చట్ట ప్రకారం’ అను గేయనాటికలో కనిపించును. నక్కలు, కుక్కలు, కోడేళ్ళు, కుందేళ్ళు, పులులు, గబ్బిలాయి కోతులు, కొండచిలువ ఇందలి పాత్రలు. ఇంగ్లీషులో ‘Jungle law’ అను ఒక పదబంధమున్నది. బల మెవనిదో చట్టము వాని దగునని ఈ పదబంధమున కర్థము. ఈ నాటికకు ఊపిరి ఈ పదబంధమని ఊహింప వచ్చును.

శ్రీమతి గంగరాజు సుశీలాదేవిగారి గేయనాటిక ‘యశోద - కృష్ణుడు’ సంవాదాత్మకము. ఇందులో వెన్నదొంగయైన శ్రీకృష్ణుని పట్టుకొనలేని యశోద ఖూమిక రమణీయము.

శ్రీ బాపురెడ్డిగారు నవభాగవత నిర్మాత వండిత జవహర్ లాల్ నెహ్రూ జన్మదివోత్సవ సందర్భమును పురస్కరించుకొని ‘చాచా నెహ్రూ’ అను రమ్య గేయనాటికను రచించినారు. “హిమవత్సగశిఖరం వంటి చాచాజీ బ్రతుకు లోయల్లో వికసించే పసిపాపల ఆలోచనలలో పాలుపంచుకోవటం ఈ గేయనాటిక లోని ఇతివృత్తం” అని శ్రీ రెడ్డిగారే తెలిపినారు. ఈ నాటికయందలి పాత్రలు గులాబీలు, బాలబాలికలు, చాచాజీ, సమకాలిక సమాజమునందలి స్వాగ్ధము, సంకుచితత్వము, వంచన అభ్యుదయ సాధనలో ఆటంకములుగా నిలిచిన దుఃస్థితిని ఎత్తిచూపుచున్నది ఈ నాటిక. “పారతంత్ర్యమును ఏ రూపముననున్న చీల్చండి-కులమత నిర్మిత విభేద-కడ్యాలను కూల్చండి” అనుచు ఖానిపాదాలగు బాలబాలికలను ఈ నాటికద్వార ప్రబోధించినారు శ్రీ బాపురెడ్డిగారు.

నాకు లభించిన ముద్రితాముద్రిత బాలల గేయనాటికలను పరిశీలించి వివరించితిని. నా దృష్టికి రానివి కొన్ని ఉండవచ్చును. బాల గేయ నాటికల

స్వరూప స్వభావములను దిజ్ఞాత్రముగా తెలుపుటకు చేసిన నా ఈ ప్రయత్నము నిశ్శేషమును సమగ్రమును కాదని సహృదయులకు మనవి చేసికొనుచున్నాను. తెలుగుగేయనాటికలను అనుశీలించవలసి వచ్చినప్పుడు బాలనాటికలను కూడ స్పృశించుట సముచితముగ నుండునను అభిప్రాయముతో ఈ ప్రకరణమును వ్రాసినాను. ఈ సందర్భమున ఇతోధికమైన పరిశోధన జరుగుటకు అపకాళమున్నదని ఊహించుచున్నాను.

సినిమా గేయనాటికలు

సినిమా కళ రర్వాలితకళల సమాహారము. అన్ని కళలను సామాన్య డాస్వాదించలేదు. అతద్భుతకాస్వాదనతత్పరు డైరెక్షనాత్ముల చాలదు. ఆస్వాదించవలెనను కోరిక ఎట్లున్నను వానినిచూచుటకై నను ద్రవ్యమవసరము. ప్రత్యక్షముగా భరతనాట్యమును చూడదలచుకొన్నవాడు ఎంతోకొంత వ్యయ పరచవలసియే ఉండును. వివిధ దేశముల ప్రకృతి సౌందర్యమును తిలకించవలె నన్నను, మహోన్నత ప్రమాణములందుకొన్న సంగీత నృత్య నిపుణుల ప్రదర్శన ములో పాల్గొనవలెనన్నను సామాన్య మానవునికి ద్రవ్యాభావమొకటి పెద్ద ఆటంకమై నిలుచును సామాన్యునికి కూడ సినిమా వలన ఈ కళామూలాతి సాధ్యమైనది. సామాన్యనాటకరంగముపై ప్రయోగించుటకు వీలులేని దృశ్యముల నెన్నింటినో సినిమాలో చూపవచ్చును. సినిమా కూడ రూపకము నకు ప్రతిరూపమే అయినను దీనికున్న వ్యాప్తి ఆత్యధికము. రేడియోలో శ్రవ్య గేయనాటికలు అంతగా ప్రభావోపేతములు కాకపోవచ్చును. ప్రత్యక్షముగా సురుచిరవేషములతో సమలంకృతమైన వేదికపై పలువన్నెల విద్యుత్కాంత లతో నటులు ఆడుచు పాడుచు గేయనాటికాప్రయోగము చేయుచున్నపుడు కలుగు ఆనందము అనన్యసామాన్యము. రేడియో, సినిమా, టెలివిజన్ ప్రబల మైన ప్రచార సాధనములు.

నాటకములవలెనే గేయనాటికలు కూడ వెండితెరకెక్కి అపూర్వమైన శోభను సంతరించుకొన్నవి. సాంకేతికమైన సాహాయ్యము అనల్పముగా సినిమా లలో లభ్యమగుటకు అవకాశమున్నది కనుక గేయనాటికా రచయితలు తమ రచనా సామర్థ్యమును యథోచితముగా ప్రదర్శించుకొనగలుగుదురు. తెలుగు సినిమాలు ప్రారంభమైనప్పటినుండి గేయనాటికలు అందు ప్రయోగింపబడి ఉండెనేమో నాకు తెలియదు అన్ని సినిమాలకు సంబంధించిన 'వెండితెర సంభాషణలు - పాటలు' లభ్యమగు స్థితిలో లేవనుట అందరు ఎరిగిన అంశమే. నాకు లభ్యమైన కొన్ని గేయనాటికలున్న తెలుగు సినిమాలను ఉదాహరించు చున్నాను.

‘పెండ్లిచేసిచూడు’, ‘పెద్దమనుషులు’, మున్నగు తెలుగు చిత్రములలో బాలల గేయనాటికలున్నవి. ఇటీవల ఆచార్య డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు బంగారు మనిషి, మొసగాడు, నిండుదంపతులు, రంగేళిరాజా, మాయనిమమత, మనుషుల్లో దేవుడు, ఆరాధన మున్నగు సినిమాలు గేయనాటికలు రచించినారు. స్వప్నవాసవదత్త, అభిజ్ఞాన శాకుంతలము, మనుచరిత్రము వంటి మహాకావ్యానుండి వస్తువును గ్రహించి, సామాన్యునికి కూడ అందుబాటులో నుండు సరళమైన భాషలో గావనశాస్త్రాభినయ యోగ్యముగా మలచి హృదయంగమముగా రచించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు. సుప్రసిద్ధ నటీనటులతో ఉన్నత ప్రమాణములందుకొన్న సంగీతాభినయములతో నయనానందకరమైన ఛాయాగ్రహణ కళానిర్మాణములతో బహువర్ణ సమంచితములై ఈ గేయనాటికలు సరసుల హృదయములపై చెగని ముద్రలు వేసినవి. మునుముందు టెలివిజన్ లో ఈ గేయనాటికలు సాధింపగలుగు ప్రయోజనములకై సహృదయులెల్లరు ప్రతీక్షించుచున్నారు.

10. గేయనాటికల స్వరూప స్వభావములు

నాట్య కాస్త్రమునందు భరతుడు నిర్వచించిన నాటకాది దశవిధరూపకములకు భిన్నములై సంగీత సాహిత్యాభినయములకు త్రివేదిసంగమములై విలసిల్లిన నాటికాపట్టం శ్రీ గదితపాణిజాతాది నృత్య సంగీత ప్రధానములైన రూపక విశేషములను లాక్షణికులు నృత్య ప్రకాశములనియును, రాగ కావ్యములనియును, గేయరూపకములనియును పేర్కొనిరి. ఇట్టి రూపక విశేషములను విశ్వనాథుడు సాహిత్య దర్పణమున తొలిసారిగా ఉపరూపకములని నామకరణము చేసినాడు. ఇట్లు ఈ జాతికి చెందిన ఉపరూపకములుగా వ్యాప్తి చెందుటచేత ఇవి సామాన్యము అను భ్రాంతికి పలువురు లోనైనట్లు కానివించును ప్రధానములుగా సంస్కృతములో వెలసిన విశిష్టరూపకములు. తెలుగులో దాదాపు ఆ ఉపరూపకములవంటివే శతాధికసంఖ్యలో కదచిన నాలుగైదు దశాబ్దిములనుండి గేయనాటికలను పేర రచించబడుచున్నవి.

గేయనాటికలు - పర్యాయపదములు : తెలుగు గేయనాటికాకర్తలు తమ గేయనాటికలను వివిధనామములతో సమలంకరించినారు. శ్రీ శివశంకర స్వామివారు 'పద్యగేయనాటిక' అనియును 'గేయనాటికల'నియును ఈ విశిష్ట ప్రక్రియకు సంకేతము నిచ్చినారు. శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు 'గేయనాటికల'నియును 'సంగీత నాటకాల'నియును 'గేయనాటకాల'నియును వ్యవహరించినారు. కాని తమ 'విశ్వవీణ' అను గేయనాటికల సంపుటి యందు 'నృత్యనాటికల'ను కూడ చేర్చినను వాని నన్నింటిని గేయనాటికలుగానే పేర్కొన్నారు. శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు తమ 'పాముపాట' అను 'సంగీత కృతి'ని 'సంగీత రూపకము' అన్నారు. శ్రీ వోగి నరసింహశాస్త్రి, శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారలు తమ గేయనాటికలకు 'గీతినాటికలు' అని పేరుపెట్టినారు. శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావుగారు తమ గేయనాటికలను 'గీతికానాటిక' అని అవొచ్చింపించినారు. డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు గేయనాటికలను గేయనాటికలనియును 'సంగీత రూపకము' అనియును 'నృత్యగేయ రూపకముల'నియును సూచించినారు. డా॥ యస్వీతోగారావుగారు వీనిని 'గేయనృత్యనాటికలు' గను 'గేయ రూపకములు' గను పేర్కొనుటయేగాక "ఇట్టి

రూపక ప్రక్రియకు వ్యవహారసౌలభ్యార్థము 'అప్పరస' అని వ్యవదేశము చేసిన బాగుగ నుండునను అభిప్రాయమును వ్యక్తపరచినారు. సంగీత నృత్యములు లేని అప్పరస్సాహిత్యము అసంభవము కావున ఈ రెంటికీని ప్రాముఖ్యమున్న గేయనాటికను 'అప్పరస' అని సంకేతించుటలో ఖచ్చిత్యమున్నదని ఆచార్య డా॥ జోగారావుగారి హృదయమై ఉండును. శ్రీదేవులపల్లి వేంకటకృష్ణకామ్రాగారు గేయ పద్యవచన సంయుతములైన శ్రవ్యనాటికలను 'గేయాత్మకము'లని 'సంగీత చిత్రము'లని సంకేతించినారు. డా॥ జోయి

న్నగారు తమ గేయనాటికలను 'నృత్య గేయరూపకములు' గా 'సంగీత నాటికలు'గా 'నృత్యగానసాహిత్య'గా, 'సంగీత నృత్య నాటకములు'గా పేర్కొన్నారు. శ్రీ బాపురెడ్డిగారు 'గేయనాటిక' అనియు 'నృత్యరూపక' మనియు పేర్కొన్నారు. శ్రీయుతులు ఆచారి - ఉపశ్రీగారలు 'సంగీత రూపక' మన్నారు. శ్రీ చెరుకుపల్లి జమదగ్నిశర్మగారు 'నేపథ్య గేయరూపకము' అని తమ గేయనాటికను పేర్కొన్నారు. డా॥ నందూరి రామకృష్ణమూచార్యగారు గేయ పద్య మిత్రములైన తమ నాటికలను 'నృత్యరూపకములు' అని అన్నారు. ఈ విధముగా నేటి గేయనాటికాకర్తలు గేయనాటికలకు చేసిన వివిధ నామకరణములు నాటి ఉపరూపకములలో ప్రాధాన్యము వహించిన నృత్య గేయములను తలపునకు తెచ్చి గేయనాటికలకు 'నృత్యము' అనివార్యమని భంగ్యంతరముగా చెప్పటకు ప్రయత్నించినారు.

ప్రక్రియావైవిధ్యము : గేయనాటికలను ప్రక్రియాదృష్టితో పరిశీలించినప్పుడు ఆరు విధములుగా కానిపించుచున్నవి. 1. గేయపద్య వచనాత్మకములు 2. గేయపద్యాత్మకములు. 3. గేయవచనాత్మకములు. 4. గేయవచన కవితాత్మకములు 5. గేయపద్యవచన కవితాత్మకములు. 6. గేయాత్మకములు.

గేయనాటికలన్నియు స్థూలముగా దృశ్యనాటికలుగను, శ్రవ్యనాటికలుగను ప్రయుక్తములగుచున్నవి. అయినను ఒక విశేషమున్నది. సౌలభ్యమును బట్టి కొన్ని శ్రవ్యనాటికలు దృశ్యములుగా కూడ ప్రయోగింపబడుచున్నవి.

ఇతివృత్త విభాగము : గేయనాటికలలోని ఇతివృత్తమును నాటికాకర్తలు విభజించి, ఆ విభజనమునకు వేర్వేరు పేర్లను పెట్టినారు. ఎవరును ఒక నియతినీ పాటించినట్లు కనబడదు. శ్రీ శివశంకర స్వామివారు తమ గేయనాటిక

లను రంగములుగానే విభజించినారు. ఒక్కనాటికను ('రత్నాకరము') మాత్రము పూర్వోత్తర విభాగములుగా విభజించినారు. ఇక ఇతర నాటికా కర్తలు రంగములుగను, సంఖ్యాత్మక విభాగములు (1, 2, 3, ...) గను, 'దృశ్యములు'గను, 'సన్నివేశములు'గను 'తరంగాలు' గాను, 'అంకములు' గాను తమ నాటికలందలి ఇతివృత్తమును విభజించినారు. శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు 'చండిదాసు' అను తమ గేయనాటికను 'పూర్వరంగము'తో ఆరంభించి, ఐదు రంగములను ప్రవేశపెట్టి, 'ఉత్తరరంగము'తో ముగించినారు. ఈ రంగవిభజనమందు ఒక విశిష్టప్రయోగము చేసిననారు. శ్రీయుతులు ఆచారి-ఉపశ్రీగారు. వారు ఆయారంగములందలి కథాంశమునుబట్టి ఆయారంగములకు శీర్షికలను సమకూర్చినారు. శ్రీ ఎం. కె. రాముగారు వీరి అడుగుజాడలలో నడిచినారు.

సంప్రదాయసిద్ధములైన రూపకములలో కానిపించు ఐక్యత్రయము (కారైక్యము - Unity of action, కాలైక్యము - Unity of time, స్థలైక్యము - Unity of place), పంచసంధులు గేయనాటికలలో ఆరుదుగా గోచరించును. అయినను పంచసంధులలో ఏ ఒక్కటియును లేని రూపకమును ఊహించజాలము కదా ! నేటి గేయనాటికలలో ఇతివృత్తమునకు అంతగా ప్రాముఖ్యముండదను అంశమును ఇదివరకే చెప్పియుంటిని. సంధ్యంగములు కథాగమనమును అవగాహనము చేసికొనుటకు తోడ్పడును. కథయే పరిపుష్టముగ లేనప్పుడు ఇక ఆ అంగములతోలికి రచయిత కాని సామాజికుడుకాని పోవలసిన అగత్యమేది? ప్రాచీరలాక్షణికులు చెప్పిన నాటికాలక్షణములకును ఈనాటి నాటికలకును కేవలము నామములోనే సామ్యమున్నది. ఇక గేయనాటికలు పోయిన, పోవుచున్న పోకడలకును లాక్షణికులు చూపిన మార్గములకును పొత్తుకుదుర్చుట నిర్దేశ్యము.

సంకేత పదములు : గేయనాటికా కర్తలలో పలువురు రూపప్రక్రియకు సంగబంధించిన సంప్రదాయసిద్ధములైన కొన్ని సంకేతపదములను - నాంది, ప్లాపన, సూత్రధారుడు, నటి, ప్రవేశిక, అంకము, భరతవాక్యము వంటివానిని ఉపయోగించినను అన్ని సందర్భములందును సంప్రదాయ సిద్ధమైన నిర్వచనమునుగాని ప్రయోజనమునుగాని దృష్టియందుంచుకొని వానట్లుచేసియున్నట్లు తోచదు, ఫలశ్రుతి, ప్రయోక్త, వ్యాఖ్యాత వంటి వ్యవహార శుద్ధిములైన పదములను నాటికలలో ఆయా చోటులలో సార్థకముగానే ప్రయోగించినారు.

వేపథ్యగానము, బృందగీతి, స్వరమేళ, వాయుగానము, కథాకథన బృందగానము, ఆకాశవాణి, ప్రకటన, సంధివచనము, ప్రయోక్తవంటి కొన్ని సంకేత పదములు ఈ గేయనాటికలలో కవులు ప్రయోగించి సంప్రదాయసిద్ధములైన రూపకములలోని విష్కంభ ప్రవేశకాది సూచ్యార్థములవలన కలుగుప్రయోజనములను సాధించివారు. ఈనందర్పమున కూడ ఒకనియొక్క తిలేక తమకు తోచిన సంకేతమును వాడుకొన్నారు. జరిగినవియు జరుగబోవునవియు అయిన కథాంశములను సూచించుటకును, ఇతివృత్తమును సంక్షేపించుటకును. నృత్యసంగీతముల ద్వారా అంతగార క్రికట్టించలేని సన్నివేశములను ప్రేక్షకులకు తెలుపుటకును ఈ సంకేతములను కర్తలు ప్రయోగించినారు.

వస్తువైవిధ్యము : గేయనాటికలలో ఇతివృత్తము రేఖామాత్రముగా నుండి అది కొన్ని రసవత్తర సన్నివేశములుగా విభక్తమగును. నవలలో వ్యక్తిసమగ్ర జీవితము ప్రతిబింబించును. కథానికలో ఒకటి రెండు సన్నివేశములలో పాత్రల మనస్తత్వము వ్యక్తమగును. ఈ రెంటికని గల భేదమే నాటికముకకును గేయనాటికకును కానిపించును. గేయనాటికలలో పౌరాణిక, చారిత్రిక, సాంస్కృతిక ప్రబోధాత్మక అనుసరణాత్మక ప్రాకృతిక సాంఘిక ఇతివృత్తములు కనిపించుచున్నవి. బాలశాలికలకు ప్రత్యేకించి గేయనాటికలున్నవి. నేటి సినిమాలలోను గేయనాటికలను ప్రవేశపెట్టి ఈ ప్రక్రియకు ఎనలేని ప్రజాదరణమును కవులు కలిగించుచున్నారు. అన్ని సాహిత్య ప్రక్రియలకును ఇటువంటి విభజనము సహజమేకాని మొదటి పదునైదు నిమిషములలోనే రక్తికట్టించి నాతిదీర్ఘముగా నిర్వహించుటలో గేయనాటికకున్న ప్రత్యేకత గమనింపదగినది.

రసము : సంగీతము సాహిత్యాభినయములతో పరుగులిడునపుడు ఏ రసమునైనను పోషింపగలదు. గేయనాటికలలో శృంగారాది నవరసములు పుష్టిగా పోషింపబడినను తెలుగు సాహిత్యమునందు హాస్యరసము అరుదు అను అంశము ఈ ప్రక్రియలో కూడ మనకు కనిపించకమానదు.

భాష : గేయనాటికలకు ఆద్యులైన శ్రీ శివశంకరస్వామివారు తమ నాటికలను సూక్ష్మాంధిక భాషలోనే రచించినను ఆయన తరువాత వెలసిన గేయ నాటికాకర్తలలో పలువురు వ్యావహారిక గ్రాంథికభాషలను సమ్మిశ్రితము చేసియో లేక కేవలగ్రాంథికమును కేవలవ్యావహారికమును ప్రయోగించి

చియో నాటికారచనమును కొనసాగించినారు. పాత్రోచితభాషను కూడ ప్రయోగించవలెనను ఉద్దేశ్యముతో జానపదభాషను మాండలికములను ఉపయోగించిన సందర్భములు కూడ మనకు కనిపించును.

అవ్యవక్రియా పాంగత్యము : సినిమాలలో బుర్రకథ, హరికథ, యక్షగానము వీధిభాగవతము, గేయనాటిక ప్రవేశించినట్లే గేయనాటికలో కూడ సంగీతాత్మకములైన కారణముచేత ఈ ప్రక్రియలు క్రయముక్తములైనవి.

పాత్రం పరిమితి : ప్రప్రథమ గేయనాటికా కర్తలైన శ్రీ శివశంకరస్వామివారు, సఫల ప్రయోక్తలైన శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు గేయనాటికలలో పాత్రలసంఖ్య ఐదానికి మించకూడదని అభిప్రాయపడినను నేను పరిశీలించిన గేయనాటికలలో ఈ సమంజసమైన సూచనకు అవవాదములు కూడ లేకపోలేదు.

ప్రదర్శనకాలము : గేయనాటికలలో ఇతివృత్తము సుదీర్ఘముగ ఉండకూడదు కనుక తక్కువ సమయములో ప్రదర్శనము ముగియవలెను మూడు గంటలకు మించి ఉండకూడదని శ్రీ శివశంకరస్వామివారు అభిప్రాయపడినారు. ఒకరిద్దరు తప్ప రెండుగంటల ప్రదర్శనకాలమునకు మించిన రచనలు చేయలేదు ప్రదర్శన కాలము అరగంటకు మించని నాటికలును ఉన్నవి.

రాగతాళ విర్దేశము : ఒకరిద్దరు తప్ప గేయనాటికాకర్తలు ఎవరుగాని తమ నాటికలలోని గేయములకు రాగతాళ నిర్దేశము చేయించుండలేదు.

డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారు ఆంగ్లమునందలి 'Melodrama' అను సంకేతపదమునకు 'గేయరూపకము' అను అర్థమువ్రాయుచు "గేయ ప్రధానమైన రూపకమును 'మెలోడ్రామా' అందురు. 1599 లో ఇటాలియన్ నాటకకర్త రినూసిని ప్రక్రమముగా ఈ జాతి రూపకమును రచించెను. ఇది వంద ఏండ్ల వరకును 'టెరెరా' గానే చలామణి అయినది. జి ఎఫ్. హేండ్లె అనునతడు తన రూపకములకు రెండుపేర్లను వాడెను. అత్యాశ్చర్యకరములైన సంఘటనములు, తీవ్రములైన ఉద్వేగముల ప్రతిపాదనము, సుఖాంతమగుట అనునవి ఇందలి ముఖ్యలక్షణములు. క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్దినాటికి ఈ జాతిరూపక

కములు సర్వలక్షణ సంపన్నములై ఆంగ్లనాటకరంగమున స్థిరపడినవి. అష్టోద రూపకమునకు ప్రహసనమెట్టిదో, విషాద రూపకమునకు 'మెలోడ్రామా' అట్టిది అతిలోక విషయములు (Supernatural element) ఇందు ప్రాధాన్యమును వహించును....."1 అని వివరించినారు. ఈ వివరణమును బట్టి చూడగా 'మెలోడ్రామా' అనునది కూడ 'ఓపెరా' యే కాని 'ఓపెరా' వలె అది విస్తృత ప్రయోజనమును సూచించుటలేదు. అతిలోక విషయములకును ఆశ్చర్య కరములైన సంఘటనలకును మాత్రమే పరిమితమై అనివార్యముగా గేయబద్ధము కాని సంగీత ప్రాధాన్యమంతగాలేని 'మెలోడ్రామా' ను ఈ నాటి గేయనాటికకు సమానార్థకముగా భావించుటకు వీలుపడదు. కావున నేడు తెలుగులో వెలు వడుచున్న సంగీత రూపకములనబడు గేయనాటికలకు ఇంగ్లీషులోని 'ఓపెరా' (Opera) అను పదమే సమానార్థకముగా గ్రహించుట సమంజసము.

'ఓపెరా' అను సంకేత పదమునకు బ్రిటానికా విజ్ఞాన సర్వస్వమునందు వివరణమిట్లున్నది—

"Opera (Italian for 'work'), a drama set to music, as distinguished from plays in which music is merely incidental"2.

ఎవ్రిమాన్స్ విజ్ఞాన సర్వస్వము (Everyman's Encyclopaedia) నందు 'ఓపెరా'కు నిర్వచనమిట్లున్నది:—

"Opera, drama of any description in which the text is wholly or partly sung and accompanied by an orchestra"3. కన్సైస్డ్ ఆక్స్ఫర్డ్ నిఘంటువు (Concise oxford dictionary) నందు 'ఓపెరా' అను శబ్దమునకు అర్థమిట్లు వివరింపబడినది :

1. నాట్యశాస్త్రము - అనువాదము : పుట 552-553.

2. The Encyclopaedia Britannica - Page 121 vo-20. 13th edition 1926.

3. Everyman's Encyclopaedia - Page 310, vol-9. 5. th edition 1967,

“Opera : dramatic performance or composition of which music is an essential part”¹

చేంబర్ ఆంగ్లనిఘంటువులో ‘ఓపెరా’ పదమునకు ‘Musical drama’ అను అర్థము వ్రాయబడినది ²

The shorter oxford English dictionary లో ‘ఓపెరా’ కు వివరణ మిట్లున్నది:—

“Opera - a dramatic performance in which music forms an essential part, consisting of recitatives, arias and choruses, with orchestral accompaniment and scenery”³

Webster’s dictionaryలో ‘ఓపెరా’ అను పదమునకు అర్థమిట్లున్నది:—

Opera : a drama set to music and made up of vocal pieces with orchestral accompaniment and orchestral overtures and interludes”⁴

The oxford companian to the theatre అను గ్రంథములో ‘ఓపెరా’ నిర్వచనమిట్లున్నది:—

“Opera is a dramatic compositon, intended to be represented on the stage, in which vocal and instru mental music plays an essential part. In a stricter sense, opera has been defined as a drama of which everyword is sung”⁵

శంకరనారాయణ ఇంగ్లీషు - తెలుగు నిఘంటువునందు ‘ఓపెరా’ అను శబ్దమునకు “సంగీత నాటకము, యక్షగానము - a musical drama” అను

1. The Concise Oxford Dictionary of Current English - Reprinted in India Page 848. (1968)
2. Page - 749 - Chamber’s Twentieth Century Dictionary - Second Reprint 1970
3. Page 1452 - Oxford University Press 1973.
4. Page 591 - Webster’s Seventh New Collegiate Dictionary - Indian edition - second Reprint - April 1971
5. The Oxford Companian to the Theratre - Page 585

అర్థములున్నవి.¹ సంగీత ప్రధానమైన యక్షగానమును కూడ 'ఓపెరా' గా సంగీత నాటకముగా గుర్తించుట ఇందలి విశేషము.

ఇట్లు ఉదాహరింపబడిన వివిధములను అర్థములను పరిశీలించినచో జంత్రిగాత్ర సంగీతములతో ప్రదర్శితమగు రూపకమే 'ఓపెరా' గా అంగ్ల సాహిత్యమునందు వ్యవహరింపబడుచున్నట్లు భావింప వచ్చును.

తెలుగులో గేయనాటికలను ఎవరను నిర్వచించలేదు. కాని భరతుని నాట్యశాస్త్రమునకు ఆంధ్రానువాదమును వెలయించిన డా॥ పి.ఎస్.ఆర్. అప్పారావుగారు పాశ్చాత్యదేశములందలి కొన్ని ప్రధానరూపక భేదములను గూర్చి వివరించుచు—

"Opera (సంగీత రూపకము) - జంత్రిగాత్ర సంగీతములు ప్రధానములైన రూపకము 'ఓపెరా' అనబడును. సూటిగా చెప్పవలెన్నచో ప్రతిమాటను గానముచేయు పద్ధతిని 'ఓపెరా' అనవలెను..."² అని వ్రాసినారు.

సంగీత సాహిత్యముల సమన్వయ స్వరూపము గేయము. అభినయ రూపము నాటిక. నృత్యము అభినయాంశము. నృత్యగేయముల సంబంధము ఆవిభాజ్యము. అందువలన సంగీత సాహిత్య నృత్యాభినయములు గేయ నాటికాంశములు. ఈ అంశములను దృష్టియందుంచుకొని గేయాత్మకమైన నాటికను గేయనాటికయని నిర్వచింపవచ్చును.

1. An English - Telugu Dictionary-By P. Sankaranarayana-M, A; M.R.A.S. Revised and enlarged by. Gidugu sithapathi; Dr, Chilu Kuru Narayana Rao, M. A. Phd, Vedam Lakshmi Narayana Sastry B, A. B.ol- Page (907)-New revised and enlarged Tenth edition (1972).

2. నాట్యశాస్త్రము : అనువాదము-పుటలు-553-554.

11. గేయనాటికా ప్రయోగము

సహృదయులు లేనిదే కవిత్వకు సార్థకత లేనట్లు ప్రేక్షకులు లేనిదే రూపకమునకు సాఫల్యములేదు. రూపకమును ప్రయోగింపవలసిన సందర్భమున పాటింపవలసిన సూత్రములనెన్నింటినో భరతుడు నాట్యశాస్త్రమునందు విశదపరచి ఉన్నాడు. అభిగయము, రంగాలంకరణము నటీటులు, వాద్య సంగీతము ప్రేక్షకులు ఇత్యాది విషయములను గూర్చి భరతుడు చేసిన సూచనలు నేటికిని ఉపాదేయములు. గేయనాటిక కూడ రూపక విశేషమే కనుక రూపక ప్రయోగమునకు వలసిన లక్షణములు దీనికిని సమన్వయించును. కాని గేయనాటిక సంగీతాశ్రయమును, ఇతివృత్తముచేతగా ప్రాముఖ్యము లేనిదియును, సామాన్యనికి అందుజాటులో నుండు వచనము ఇందు లేకపోవుటయును అగుటచేత నటుల అభినయమునందును, రంగాలంకరణమునందును, సంగీతాభిరుచిగల ప్రేక్షకులను సమకూర్చుకొనుట యందును మిక్కిలి జాగరూకత వహింపవలసియుండును.

నేను అనేక గేయనాటికలను రేడియోలో వినియున్నాను. అవి శ్రవ్యములు కాబట్టి రంగమునందు ప్రయోగింపవలసిన రీతులతో మనకు పనిలేదు. ప్రదర్శన యోగ్యములుగా ఆయా రచయిల చేత పేర్కొనబడిన శతాధిక గేయనాటికలను ప్రయోగదృష్టితో పరిశీలించిన మీదట, కొన్నింటిని రంగముపై ప్రదర్శింపగాఁజూచిన పిమ్మట, గేయనాటికను సఫలముగా ప్రయోగించుటకు నాకు తోచిన కొన్ని అంశములను ఈ దిగువ ఉదాహరించుచున్నాను.

అభినయము : వచనమును అభినయించుట వేరు గేయమును అభినయించుట వేరు. గేయనాటిక అనగా గేయాభినయమే గేయాభినయము గేయమువలెనే రాగతాళగతి విన్యాసములపై ఆధారపడియుండును. ఈ రాగతాళగతి విన్యాసము స్పృతస్పృత్యములకు అతిసన్నిహితము. అందువలననే గేయనాటికలలో స్పృత్య పరిమళము గుఱాళించుచుండుట సహజము. స్పృత్య సంబంధమైన గతివిన్యాసములో అధికముగా నాట్యధర్మి ప్రయుక్త మగుచుండును. భరతుడు ఈ విషయమును విస్పష్టము చేసినాడు. నాట్యధర్మి యననేమో వివరించుచు భరతుడు—

“మామూలుగా నడిచివెళ్ళుటకు బదులు లలితములైన అంగవిన్యాసము లతో, చతుస్తాలాది పరిమిత పాదగతులతో నృత్యమునందువలె నడచుట నాట్యధర్మియగును.”¹ అని మూలీకరించెను. ఈ మాత్రమునకు ప్రయోగ రూపమే గేయనాటిక. గేయనాటికను గూర్చి భరతుడు ప్రత్యేకముగా చెప్పక పోయినను నేటి గేయనాటికా స్వరూపమును ఇది దిశాత్రముగా సూచించు చున్నది.

గేయాభివయము నృత్యమువలె భాసించుటచే గేయనాటికాభినేతలు నాట్యశాస్త్ర దక్షులై ఉండవలెనని బహు గేయనాటికాకర్తలును ప్రయోగ కారులును అయిన శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు అభిప్రాయ పడినారు.² “గేయరూపకము నాటక రంగస్థలమున జయప్రదము కావలయునన్నచో నటులు నాట్యవేత్తలు కూడ కావలసియున్నది” అని డా॥ పి.ఎస్.ఆర్. అప్పారావుగారు తెలిపియున్నారు.³ శ్రీ శివశంకరస్వామి, శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీ కాంతరావు, డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి, డా॥ యస్వీ. బోగారావు, డా॥ బోయి భీమన్న మున్నగు వారి గేయనాటికలను పరిశీలించినపుడును గేయనాటికా నటులు నృత్యకళాదక్షులై యుండవలెననుట అనివార్యమని తోచును. తమ గేయనాటికా సంపుటి ‘అప్పరస’ లోని ‘కృతజ్ఞత’ లో డా॥ యస్వీ బోగారావు గారు గేయనాటికా ప్రక్రియకు ‘అప్పరస’ అను నామకరణము నేయుట ఉచితమని భావించుటను చూడ గేయనాటికలకును నృత్యమునకును అవినాశావ సంబంధము కలదనుట స్పష్టము. కేవల నృత్యనాటికలో నున్నంత నాట్యధర్మి మాత్రము గేయనాటికలో నుండుటకు అవకాశము స్వల్పము. నాటకాది రూపకములలోని నాట్యధర్మి లోకధర్మల ప్రయోగమునకంటె గేయనాటికల లోని అభినయము రాగతాళముల కనుకూలముగా చేయవలసి యుండును. కనుక లోకధర్మి అభినయమునందలి సహజత్వము అంతగా గోచరింపక నాట్య

1. “లలితై రణవిన్యాసైస్తతోత్తిప్రపదత్రయైః

నృత్యతే గమ్యతేయచ్చ నాట్యధర్మీకు సాన్మృతా” - నాట్యశాస్త్రము-పదమూడవ అధ్యాయము. ఈ శ్లోకమునకు ఆంధ్రానువాదము-డా॥ పి.ఎస్.ఆర్. అప్పారావు గారి నాట్యశాస్త్రము. పుట 883.

2. విశ్వవీణ-ఉపోద్ఘాతము-సంగీత నాటకాలు-పుట XX: ప్రచురణ: డిసెంబరు 1964.

3. తెలుగు నాటక వికాసము-పుట-486, ప్రచురణ: 1967.

ధర్మియందలి మనోజ్ఞతకే అవకాశ మధికముగా ఉండును. సృత్యగేయముల పొందైన సమ్మేళనము గేయనాటిక అను అవగాహనము మనకేర్పడిన తరువాత అభినవగుప్త పామచంద్ర కావదాతనయ విశ్వనాథులు చెప్పిన ఉపరూపక ములకును నేటి గేయనాటికలకును సామ్యములే విశేషముగా కనిపించుచున్నవి. కారణాంతరములవలన ఉపరూపకముల రచనా ప్రయోగములు మృగ్యములై పోయినవి. ఈనాటి గేయనాటికలకు ఆనాటి ఉపరూపకములు సాక్షాత్తుగా మూలములు కాకపోయినను ఈ ప్రక్రియ అతివిమాత్సరమనియును సాక్షాత్తుల ప్రసాదమనియును చెప్పటకు వీలుపడదు.

సంగీతము : Poetry is musical thought అను కారైలు అభిప్రాయము సంగీత సాహిత్యములకు గల సంబంధమును స్పష్టపరచుచున్నది. శ్రవణ శర్వణము సేయలేని సాహిత్యమునకు అంతగా ప్రాచుర్యముండదేమో ! విన గలిగిన తర్వాతనేకదా మననము ? ఈ కారణముచేతనే సదకర్తలు వాగ్గేయ కారులు, హరికథా నిష్ఠాకులు జనసామాన్యమునకు చేరువై సంతగా మహాకావ్య ప్రదేశాలు కాలేకపోయినారు. బమ్మెర పోతన భాగవతము నాదసౌందర్య విలసిత మగుటచేతనే కాబోలు సామాన్య ప్రజల హృదయములందు నాటుకొని పోయినది.

సాహిత్యమునకు సంగీతము వాహనము. గేయనాటికలలో మూడంశములకు ప్రాముఖ్యమున్నది. ఒకటి సంగీతము; రెండు సాహిత్యము; మూడు అభినయము. ఈ మూడింటిలో ఏది కొరవడినను గేయనాటికా స్వరూపమే మారిపోవును. వీనిని సుందరముగా సమన్వయించుకొనుటలోనే గేయనాటికా కర్త సాఫల్యము ఇమిడి యున్నది.

గేయ నాటికలో పాత్రలు కేవలము సంగీతము వినిపించుటకు రంగము నందవతరించరు. హావభావప్రకటనమునకును గేయమునందలి సాహిత్యాంశ మునకును ఈ రెండింటికి అనుకూలమైన సంగీత కల్పనమును గేయనాటికలలో గమనింపదగిన అంశములు.

గేయనాటికలలోని గీతములకు సరళమధురములైన బాణీలుండవలయును. పాటలలోని పదములు సర్వసామాన్యములై ఉండవలయును. అందరి కని అర్థమగు పదములనేరుకొని వానితో కవి తానున్నదిని సముత్పన్నము సేయ

గల ప్రతిభాపుష్పపుష్పాలు గేయనాటికా కర్తలకు అత్యవసరము. నేను ప్రథమ గేయనాటికా కర్తలు శ్రీ శివశంకరస్వామివారితో చర్చించినపుడు హృదయ వాదులే గేయనాటికను విజయవంతముగా రచింప గల్గుదురను అభిప్రాయమును ప్రకటించినారు. పాటలలోని పల్లవులు చరణములు దీర్ఘములై ఉండకూడదు. ముఖ్యముగా పల్లవి ఎన్నిమారులు ఉచ్చరించినను దానియందలి పదముల అర్థముల సౌందర్యము గాంభీర్యము చమత్కారము సమసిపోకుండ చవులారించవలెను. గేయనాటికలలో ఉండదగు సంగీతమును గూర్చి శ్రీ శివశంకరస్వామివారు దీర్ఘములైన రాగాలాసనలు త్యాజ్యమునియు, సముచిత పదప్రయోగము మృదుమధుర స్వరకల్పనము గేయనాటికా విజయమునకు తోడ్పడగలవనియును నాతో నుడివిరి.¹ శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారు గేయనాటికలో సంగీతాంశమును గూర్చి తెలిపిన భావములను ఇట ఉదాహరించుచున్నాను. గేయనాటికా కర్తలును ప్రయోక్తలును సంగీత శాస్త్ర మర్హజ్ఞులును అయిన శ్రీ రజనీకాంతరావుగారి అభిప్రాయములకు విశేషముగ విలువ కట్టవలసిన అవసరమున్నది.

“పాత్రకాపాత్ర తన పాట ఏదో పొడుగ్గా తాను పాడుకొంటూ ఉంచే మిగిలిన పాత్రలు స్తబ్ధంగా నిల్చుండో కూర్చుండో వుండే ఘట్టాలుండకూడదు. పాత్రల పాటలలోనే సంభాషణలూ, కథాగతీ (action) సంఘటనలూ సాగి పోతువుండాలి. ఒక్కొక్కచోట కథమెల్లగా సాగేబయ్యైన ఘట్టాల్లో బయ్యైన పాటలు ఉండాలికాని మిగిలినచోట్ల అయాన్వితంగా త్వరితంగా సాగిపోయే సంవాద గేయాలూ, అయలలో ఛందాలలో మారులు చేసుకుంటూ పోవాలి. మధ్యమధ్య ప్రకటనా వివరణా అక్కరలేకుండానే స్థానిరేశమూ, పాత్రనిరేశమూ, సమయసూచనా తెచ్చిపెట్టుకొన్నట్లుకాకుండా సహజంగా గేయసంభాషణలో సాగిపోవాలి. కథాకథనము (Narrative) చెయ్యడానికి, ఒక్కొక్క సంఘటనలో కలిగించిన రసాన్ని తీవ్రపరిచేసి సుస్థిరం చెయ్యడానికి బృందగానాలను (Choruses) ఉపయోగించాలి. ఈ బృందగానాలను పాడే గాయక బృందం కథలో ఆగూ ఘట్టాలలో సహజంగా సమకూడే పాత్రలైనా కావచ్చు లేదా, ఏ సంబంధమూలేని వట్టి ఆభ్యాశన బృందం కావచ్చు... అంతమంది చక్కగా పాడేవారిని సమకూర్చుకోవడం నిర్వాహకుని పూచి.

1. చూ. అనుబంధము 1 (క) (శ్రీ శివశంకరస్వామివారితో గోష్ఠి)

సంగీత నాటకంలో సంగీత నిర్వాహకుని బాధ్యతే గురువరమైనది... నిర్వాహకుడు ఈ బాటిలకు కొన్ని తారతమ్యాలను ఏర్పాటు చేసుకొని, తన ఇతివృత్తాన్ని బట్టిగాని, దేశకాలములను బట్టిగాని, తన నాటకంలోని పేరుపేరు ఘట్టాలలో పాత్రల ఉత్తమ మధ్యమార్గములని ప్రాచీన కాస్త్రాలో చెప్పబడిన వర్గాలలో ఆ యా వర్గానికి చెందిన పాత్రలకు, ఆయా సన్నివేశాలలోని రచాలకు, అనుగుణమైన సంగీతపు బాటిలను కూర్చుకోవలసి ఉంటుంది. ప్రతి ఒక్క బిరుదైన వాటకూ రెండోమూడో తేలికగా రక్తిగా పాగిపోయే వరుసలు ఉండాలి.”¹

వాద్యసంగీతము : గేయనాటిక ఆరంభమునుండి అంతమువరకు అవ్యవధానముగా ఏదో ఒక స్థాయిలో వాద్యసంగీతము వినిపించుచునే ఉండవలయును. సీవిధ వాద్యవిశేషముల సహాయముతో పాత్రల మనఃస్థితులకు సూచకముగా ఇతివృత్తమునందలి వాతావరణమును ధ్వనించునట్లును వాద్య సంగీతము నిర్వహించబడవలయును.

“యత్రాభినేయం గీతంస్వాత్ ప్రత్రవాద్యం నయోజయేత్
అంగహారప్రయోగేషు భాండవాద్యం విధీయతే
సమంరక్తం విభక్తంచ స్ఫుటం శుద్ధప్రహారజం
నృత్తాంగగ్రాహివాద్యజ్ఞైర్వాద్యం యోజ్యంతుతాండవే”²

(“గీతమును అభినయించునపుడు వాద్యమును ప్రయోగించరాదు. కాని అంగహార ప్రయోగములందు అలాగా శుద్ధ నృత్తమునందు భాండవాద్యమును తప్పక ప్రయోగించవలెను. సమమును, రక్తమును, విభక్తమును స్ఫుటమును, శుద్ధప్రహారజమును, నృత్తాంగగ్రాహియును అగునట్లుగా వాద్యజ్ఞులు తాండవమందు వాద్యమును ప్రయోగించవలెను, ఇట్లగీతవాద్యములు నృత్తానుసారముగా ప్రయుక్తములైన పిమ్మట ఆ నర్తకి నిష్క్రమించవలెను.”)

—నాట్యశాస్త్రము డా॥ పి. ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారి
అనువాదము. పుట 123.

భరతుడు రూపకారంభమునందు ఉన్ముఖీకరణమునకు సంబంధించిన నృత్తగీత వాద్య ప్రయోగములనుగూర్చి ముఖ్యముగా చెప్పిన అంశములివి. కాని

1. విశ్వవీణ-ఉపోద్ఘాతము-సంగీత నాటకాలు. పుటలు-XIX, XX.
2. భరతుని నాట్యశాస్త్రము-4 వ అధ్యాయము. శ్లో. 276, 277, 278.

గీతమునకు కావలసిన వాద్యమెట్లుండవలయునో దీనివలన తెలిసికొనవచ్చును. పాట పాడునపుడు అందలి సాహిత్యము అవగతమగుటకు కాబోలు వాద్య సంగీత ముండకూడదని భరతుని మతము. కాని ఏదో విధమైన వాద్యసంగీత లేకములేనిదే గేయనాటిక అనిపించుకొనదు. నేటికాలమున విద్యుచ్ఛక్తి సాహాయ్యముతో కొన్ని వాద్య విశేషముల వలనను, దూరశ్రవణ (Loud speaker) యంత్రాది సాధనములవలనను అపూర్వములైన ధ్వనివిశేషములను సృష్టించుటకు అవకాశమున్నది. సాధ్యమైనంత సూక్ష్మముగ సాధ్యమైనంత ఉద్వృతముగ మనము వాద్యసంగీతమును కల్పించుకొనవచ్చును. వాద్యప్రాధాన్యమును గూర్చి భరతుడు మరొక్క సందర్భమున ఇట్లు సూచించినాడు—

“వాద్యేతు యత్నః ప్రథమంతు కార్యః
శయ్యాం హి నాట్యస్యవదంతి వాద్యం
వాద్యే చ గీతే చ హి సుప్రయుక్తే
నాట్యప్రయోగో న విఘ్నమేతి” 1

(“—మొదట వాద్య విషయమున ప్రయత్నము చేయవలెను. నాట్యము నకు వాద్యమే శయ్య అని చెప్పదురు. వాద్యగీతములు సుప్రయుక్తములైనచో నాట్యప్రయోగము భంగమును పొందదు.”)

—నాట్యశాస్త్రము. డా॥ పి.ఎస్. ఆర్. అప్పారావుగారి
అనువాదము. పుట 850

సామాన్య రూపకమాత్రమునకే వాద్యసంగీత ప్రాధాన్యమింతగా నుండగా సంగీతాత్మకమైన గేయనాటికలో దాని అవశ్యకతను గూర్చి వేరగా చెప్పవలసిన అవసరము లేదనుకొన్నను, ఇక శ్రీ బాలాంత్రపు రఘునీకాంశ రావుగారు గేయనాటికయందలి వాద్యసంగీత ప్రయోగమునుగూర్చి వివరించిన తీరును ఉదాహరించుట ఇట అప్రస్తుతముకాదు— “నేపథ్యజంత్ర సంగీతం ఉండి ఉండనట్లుగా వినిపిస్తూ, పాటలలోని మాటలను స్పష్టంగా తెలియనిస్తూ, గాత్రములు పాడని సమయాల్లో ఆయా రసావేశాన్ని ఉత్తేజపరచి సుస్థిరపరుస్తూ ఏ స్వరమిచ్చునో ఏ స్వరాలు పలికిస్తే ఎక్కువ ఫలితం ఉండగలదో దాన్ని సాధించాలి.” 2

1. నాట్యశాస్త్రము-34 వ అధ్యాయము, శ్లో. 259. (బొంబాయి ముద్రణ) 1943.

2. విశ్వవీణ : ఉపోద్ఘాతము-సంగీత నాటకాలు-పుట XX.

రంగాలంకరణము : ప్రాచీన రూపకములలో రంగాలంకరణమునకు అంతగా ప్రాముఖ్యములేదు. రంగమునందే కళ్యాణి భాగముచేసి ఆయా స్థలవిశేషములను సూచించెడివారు. రూపకేతివృత్తమునకు కావలసిన నాకావరణమంతయును అభినయము ద్వారమున సూచించబడవలసిందే. ఈ అంశము మనకు భరతుని నాట్యశాస్త్రము వలననే తెలియుచున్నది. తొలి గేయనాటికా కర్తలు శ్రీ శివ శంకరస్వామివారు రంగాలంకరణమునకు అభినయమువే సాధనముగా వివిధాంగించుకొనవలెనను భరతుని మతముతో ఏకీభవించియుండిరి. నేటి రూపకముల రంగాలంకరణమునకు సంబంధించినంతవరకు పాశ్చాత్యులే అదర్శము.

సామాన్యరూపకములరంటె గేయనాటికా ప్రయోగమునందు రంగాలంకరణము అద్భుతముగా ఉండదును గేయనాటికా ప్రదర్శనమునకు సమయము మిక్కిలి పరిసీమితము. కనుక ఆయా స్థలవిశేషములను వర్ణించుటకు గేయము నాశ్రయించుట సాధారణముగా అంతి సమంజసముకాదు. దర్శనమాస్రమున ఇతివృత్తమునకు సంబంధించిన దృశ్యము సాక్షాత్కరించవలెను. విద్యుచ్ఛక్తి సాహాయ్యమున ఆయా పాత్రులు అనుగుణమైన వెలుగునీడలను, వన్నెలను, మబ్బులను, మెరుపులను, జలపాతమును, నదీనదములను వానిలోని సూచలనములను చూపించనచ్చును పాశ్చాత్యదేశములలో ముంగుగానే తీసిన సినిమాను రంగమువెనుకనుండి తెరవై ప్రసరింప (focus) చేసి రూపకమును మరింత ప్రభావోపేతముగా ప్రదర్శింపజేయుచున్నారు. గేయనాటికను ఇట్టి అద్భుతములను ఉత్తగాగోని చిత్రాకర్షకముగా నయనందకరముగా ప్రయోగించవచ్చును. సక్ష్మిత్తుగా అట్టి ప్రయత్నములు భారతదేశమున జరుగుచున్నవి. మొత్తమువై సామాన్యరూపకములకంటె రంగాలంకరణము అద్భుతముగా నుండుట గేయనాటికా ప్రయోగవిజయమునకు అత్యవశ్యకము.

నటీనటులు : భరతుని నాట్యశాస్త్రమునందు నటీనటులకుండవలసిన లక్షణములను పేర్కొనుచు వారు 'కుశలులు', 'కవగ్ధులు' 'ప్రేక్షకులు' 'జితశ్రములు' నాట్యాలంకారచణమైన కైశికీవృత్తివిశాదులునునై ఉండవలెనని సూత్రించెను. ఈ సూత్రపద్ధిలోనికి వశ రూపకములే కాక గేయనాటికలు కూడ వచ్చుటకు వీలున్నది గేయనాటికను కైశికీవృత్తికిని అవినాభావ సంబంధమున్నదను అంశమును నేనిదివరకే నివసించియుంటిని. నేటి గేయ

నాటికకను నాటి ఉపరూపకము గనునై శికివృత్తియే బీజమన్నను సాహసము కాదు.

గేయనాటికలలోని నటీనటులు గాయకులై నృత్యవిశారదులై సుశిక్షితులైన అభినేతలై ఉండవలెనను అంశమును శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారు మూచించియున్నారు— “సంగీత నాటకాలలో పాడే గాయకులందరికి తమ వాచకం (పాటలు) శుద్ధంగా వచ్చి ఉండాలి. ఒక్కొక్క వ్యక్తి తన పాటలను శుద్ధంగా పాడగలిగి ఉండడమేగాకుండా మొత్తంమీద సామూహిక కృషిగా నటులు అంతా యంత్రపుచక్రాలవలె ఒకరికొకరు అఱికి, పరస్పర సహకారముతో జయప్రదం చేయవలసి ఉంటుందినాట్యమూ గానమూ రెంటింటిలోనూ కృషి చేసిన నటబృందము సంగీతనాటకాలకు చాలా ఆవశ్యకం”¹

సమయము (ప్రదర్శనకాలము): గేయనాటికలలో శికివృత్తము ప్రధానముగా ఉండకపోవుటవలన కథా సంబంధమైన ఉత్కలను కలిగింపవలసిన అగత్యముండదు. ఈ కారణముచేతనే ప్రదర్శనకాలము సాధ్యమైనంత తక్కువగా ఉండవలెను. అనుభవము గేయనాటకముగనుండమైన హస్తపాదాద్యాంగికాభినయము ఎడతెగక ఉండటవలన నటులు అలసిపోవుటకు అవకాశమున్నది. కనుక గేయనాటిక సుదీర్ఘముగా ఉన్నచో అభినయము రానురాను పలుచబడవచ్చు. శ్రీ శివశంకర స్వామివారు గేయనాటికలు సుదీర్ఘముగ ఉండకూడదనియు గంట రెండుగంటలుండినచో మంచిదనియును ఎంతమంచి విషయము ప్రతిపాదితమైనను యామము (మూడు గంటలు) దాటకూడదనియును మొదటి పద్యమైనది నిమిషములలో నాటిక రక్తి కట్టవలయుననియును అభిప్రాయపడియున్నారు. సాధారణముగా ఏకాంకిక (one act play) ప్రయోగమునకు వలసినంత సమయము (30-45 నిమిషములు) గేయనాటికకు కూడ ఉండిన బాగుగనుండును.

అహార్యము : సామాన్య రూపకములలో వలెనే ఆయా పాత్రలకు అనుగుణమైన వేషధారణము గేయనాటికలలో ఉండవలసినదే కాని వీనిలో నృత్యము అనివార్యమగుటవలన నృత్యమునకు అడ్డువచ్చు అహార్యము పరిత్యాజ్యము.

1. విశ్వవీణ. ఉపోద్ఘాతము-సంగీతనాటకాలు పుట XX : ప్రచురణ : డిసెంబరు 1964.

ప్రేక్షకులు (సామాజికులు) : సామాన్య గూఢకములకు తె గేయనాటికల ప్రేక్షకులు కొంచెము విజ్ఞులై ఉండవలసిన అవసరమున్నది. వారు సంగీతప్రియులై కవితాత్మతో సరిచయము కలిగినవారై ప్రతీక పోజ్ఞానవిలసితులై ఉండవలెను. ఏలన ఈ ప్రక్రియలోని కథ సమగ్రము ఉండదు. భావములు వచనమునందుండవు. గేయములోని వ్యంగ్యస్ఫూర్తితో అన్యోపదేశముతో ప్రతీకలతో ఛందస్సొందర్యముతో ప్రేక్షకులకు సరిచయముండవలసిన అవసరమున్నది. పాత్రలన్నియును గేయరూపమున తమ భావములను ప్రకటించుట అసహజమైన అంశమే. ఈ అసహజమైన స్థితికి అతీతముగా భాషాస్వాదన చేయగలుగు శక్తి పండితులకే ఉండును. ఒండు రెండు సన్నివేశములను ఆధారముగా చేసికొని గోణముగా నున్న ఇవ్వృత్తమును ఆధారముగా చేసికొనగలవాడు ఊహాశాలిగా నుండవలసినదే.

నేటియాంత్రిక సమాజమున సామాన్యులకే కళాస్వాదనమునకు సమయము దొరుకకున్నది. అట్టిచో ప్రాజ్ఞుడైనవాడు గంటలకొలది కూర్చొని ప్రదర్శనమును అనుభవించలేడు. విజ్ఞుడైనవానికి లభించిన కొద్ది సమయములోనే ఆతని ఆనందానుభూతికి వీలు కలుగవలయును. కనుక సంగీత కవితాత్వాదిశలలో చక్కని అధ్యయనమున్నవారు ఆయా కళలయందభినివేశమున్నవారు గేయనాటికనే అభిలషించుచునుటలో సాహజ్యములేదు. ఈ కారణముచేతనే గేయనాటికా రచనము ఇతర ప్రక్రియలకంటె అరుదుగనే సాగుచున్నది. ప్రయోగమంతకంటెను అరుదుగా నుండుట మన అనుభవము. రచనాప్రయోగములు ఉండుటకు మనొక కారణము ప్రదర్శనమునకు కావలసిన ఏర్పాట్లు అధిక న్యయప్రయాసలతో కూడుకొనియుండుట. సామాన్యులు అభిమానించని పక్షమున ప్రదర్శకులకు అర్థికముగా లాభదాయకము కాకపోవచ్చును. అట్లని ఇది కేవలము విజ్ఞులకే పరిమితమనుటయు పొసగదు. కొన్ని సందర్భములలో ఇతివృత్తము మాట ఎట్లున్నను, కవితాంశము మనసున కెక్కికపోయినను సామాన్యులు గూడ అక్షర రమ్యతను, ఆటపాటలను, రంగాలంకరణమును విని కని వినోదించుటకు అవకాశమున్నది. లోకమర్యాదలను సమగ్రముగా అవగాహనము చేసికొని రచించబడు గేయనాటికలు పండిత పామరరంజనము చేయగలవను మాట నిజము. మొత్తము మీద నాటికా నిర్మాణకౌశలము మిక్కిలి ప్రధానమైనది.

12. గేయనాటికలలో కావ్యత్వము

అనుభూతి లయబద్ధమై శబ్దాకృతిని దాల్చినపుడు కవితాసంకేతము పొందును. అయాశ్చముగాలేని భావములలో కవిత్వాంశము ఉండకపోదు. కాని దానికి శ్రవణతర్పణగుణముండదు సహృదయుడు మాటిమాటికి మన నము చేసికొనలేడు. పద్యరూపమైన భావముకంటె గద్యరూపమైన భావము మార్పులకు చేర్చులకు గురియగుచుండుట సర్వసామాన్యమైన విషయము. కవుల గద్యములకంటె పద్యములకే ప్రాచుర్యమెక్కువ. సామెతలు ప్రాయికముగా గద్యరూపమున నున్నను యతిప్రాసాది ఛందోమర్యాదలు వానికి ఉండుటవలన అవి బ్రతుకగలుగుచున్నవి. శ్రవ్యకావ్యములందు గాని దృశ్యకావ్యములందు గాని గద్యమెంత సుందరముగ నున్నను సహృదయులకు విన్నప్పుడే ఆనందము కలుగును గాని వారి మనఃఫలకములపై చెరగని ముద్రలుగా నిలిచిపోవు. ఇక పల్లవులతో చరణములతో పాడుకొనుటకు అనుకూలముగ నున్న గేయముల గూర్చియు వాని ప్రాశస్త్యమును గూర్చియు నేనింతవరకే విశదీకరించియుంటిని. రూపకములదు కద్యగేయ ప్రయోగము నాట్యధర్మియే. అందును పద్యమున కన్న గేయమునకే నాట్యధర్మి ఊణములు అధికము. గేయములందలి చరణములు పద్యములో వలెగాక చిన్ననియును పెద్దనియును ఉండి నటనాకాళలమునకు విశేషావకాశమును కల్పించును కేవలము కథాసూచనమునకు అనువైన గేయములతో గేయనాటిక రూపొందినచో అది అంతగా రాణించదు. నాట్యధర్మి లోకభిన్నమును ప్రతీకాత్మకముగను ఉండును. గేయనాటికలు నాట్యధర్మికి అతి సన్నిహితము లను అంశమును డా॥ పి ఎన్. ఆర్. అప్పారావు గారు తెలిపియున్నారు.¹ అందువలన గేయనాటికలలో కవిత్వాత్మ సాక్షాత్కరించనిచో ప్రదర్శనార్హత ఎట్లున్నను అది కావ్యముగ కూడ మనజాలదు. గేయనాటికలకు ఆద్యులైన శ్రీ శివశంకరస్వామివారు అవి ప్రదర్శనకు నోచు

1. "ఇంక పద్యనాటికలు, గేయనాటికలు నాట్యధర్మికి సన్నిహితములుకాగా నేటి సాంఘిక ప్రహసనములు, రేడియోనాటికలు మొదలగునవి లోకధర్మికి సన్నిహితములగుచున్నవి". తెలుగునాటిక వికాసము : పుట : 802.

కొనలేకపోయినను పుష్పమున్నలై న సహృదయులు చదువుకొని ఆనందించగలగుదురని నాతో ననియిందిరి.¹

తెలుగు సాహిత్యమునందు విద్యత్కవులుగా పేరుపొందిన శ్రీ శివశంకర స్వామి, శ్రీ విశ్వచాథ సత్యనారాయణ, శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రి, శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటకృష్ణశాస్త్రి శ్రీ దాశరథి, శ్రీ నారాయణరెడ్డి, శ్రీ వాసమామలై వరదాచార్యులు, శ్రీ బోయి భీమన్న, శ్రీ బంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి, శ్రీ బాలాంతపు రజనీకాంతరావు శ్రీ యస్వీ జోగారావు, శ్రీ కె.వి.ఆర్. నరసింహము, శ్రీ నందూరి రామకృష్ణమాచార్య ప్రభృతులు గేయనాటికా ప్రక్రియను చేపట్టి నష్టాదు అందులోని గేయములు కవిత్వాన్ని వీడిపోలేవుగదా !

లాక్షణికులు కావ్యములను దృశ్య శ్రవ్య కావ్యములుగా వింగడించి యుండిరి. దృశ్యకావ్యమనగా రూపకము రూపకమును కావ్యముగా గుర్తించి నపుడు దానికి రూపాంతఃమై గేయనాటికను కావ్యవిశేషముగా గుర్తించుటలో విప్రతిపత్తి ఉండకూడదు. ప్రతిభావంతుడైన కవి పనితనమువలన ఆతని కవిత్వాత్మ సృత్యవాద్య సహితములైన చతుర్విధాభినయనములతో మరింత సుందరముగా సాక్షాత్కరించును. కవితామర్మాదలను తలపర్చిగా చూడలేనివారికి ఆటపాటలవలన కలుగు ఆనందమే మిగులును. పుష్పన్నడైన సహృదయునికి కావ్యానందము అనంతరూపములతో అనుభూతమగును ఇది గేయనాటికలోని విశిష్టత. ఇది గేయనాటికలో కవిత్వమునకున్న విశిష్టత.

సాధారణ రూపకములలో నాట్యగోష్ఠికి అంతగా అవకాశము లేకపోవుట చేతను, సరళముగా లోకవృత్తము యథార్థముగా ఎక్కువగా గద్యములో ఉండుటచేతను ప్రతికాగ్ధకమైన రచనమునకును మాటబొమ్మ (Images) లను కల్పించుటకును వీలుండదు. గేయనాటికలలో స.భాషణమంశయును గేయ బద్ధముగా అయాత్మకముగా కవితాపరవంగా సాగిపోవుటచేత అందులో కవితా సంవాసికములగు భావములు, వర్ణనలు కవితాసంబంధులైన శబ్దార్థధ్వన్యాది చమత్కృతులు అనివార్యములగును. కవితాలక్షణములతో అంతగా పనిలేని పంక్తులు ఉత్తమ గేయనాటికలలో అరుదని చెప్పటలో సాహసము లేదనుకొందును. సంభాషణలలో భావనామధురములును సంక్షిప్తములును అగు వర్ణన

లును విశ్వజనీనమైన సూక్తులునుండుటవలన గేయనాటికలు సర్వత్ర ఉత్తమ కావ్యత్వమును గుఱాళించుచుండును. అందుచేతనే శ్రీ దాశరథిగారు—

“గేయనాటికలు

కావ్యనాటికలు

రమ్యచేటికలు

రఘుపేటికలు”¹ అన్నారు. ఇటీవల సాంఘిక, రాజకీయ సంస్కరణలను దృష్టిలో ఉంచుకొని వ్రాసిన ప్రబోధాత్మకములైన గేయనాటికలలో కవిత్వాంశము కొంచెము కొరవడక తప్పదు. కాని సిద్ధహస్తులైన కవులు వ్రాసిన గేయనాటికలలో రసనిర్భరములైన పంక్తులనేకములను రాశిపోసి చూపవచ్చును. ‘గేయనాటికా వై విధ్యము’ అను ప్రకరణమునందు ఆయా గేయనాటికలలోని కవితానుందరములైన పంక్తులను కొన్నింటిని ఉదాహరించియుంటిని. ప్రస్తుతము మహా కావ్యోభస సాక్షాత్కరింపజేయగాజాలు కొన్ని గేయఖండికలను ఉదాహరించి గేయనాటికలలోని కావ్యత్వమును నిరూపించుటకు యత్నింతును.

“నిజగళంబున హరుడు విషమును

నిలిపి మృత్యుంజయుండయ్యెను

అగ్నిదగ్గుండయ్యు బ్రతికిన యాత డెవ్వడగున్?”

నా మతంబున, సాటియెరుగని

నాయకుండొక మనసిజుండే!

అతనుడయ్యెను నడపులోకము లాత్మపాలనలో”

—శ్రీ శివశంకరస్వామి వారి ‘పలితకేశము’.

మఖాదేవప్రభువు ఆదేశముచే అతని సేవకురాలు విశాఖ మన్మథస్తుతిపరముగా గానముచేసిన గేయపంక్తులివి.

హరుడుగళమున అగ్నినదృశమైన గరిళమును నిలిపికొన్నను మృతుడు కాలేదు. మృత్యుంజయుడైనాడు. ఆ మృత్యుంజయుని నేత్రాగ్ని హోత్రమునకు గురియై మన్మథుడు దగ్గుడైనాడు. అతనుడైనాడు. అయినను అతని ప్రభావమునకు హరుడు గురికాక తప్పలేదు. అతనుని ప్రణయసామ్రాజ్యపాలనకు ఆటంకము కలుగలేదు. ఎందుచేత? ఫాలాగ్ని జ్వాలలలో దగ్గుమైనది మన్మథుని తనుచే

1. ‘బాపురెడ్డి గేయనాటికలు’ - పీఠిక - పుట vii ముద్రణ 1973.

కాని అతని అత్తకాదు. అత్త అనశ్వుము కదా! ఈ రమ్యార్థమునంతను శ్రీ శివశంకరస్వామిగారు 'అతనుడు' 'అత్తపాలన' అను శబ్దములలో ధ్వనింపజేసి నారు. మరొక విశేషము. హరుడు గళమున విషమును నిలుపుకొన్నాడు. కాని మ్రింగలేదు. అందువలన అసదు మరణించలేదు. మ్రింగినచో మరణించెడు వాడేమో! గళమును మ్రింగనందువలన మరణించని హరుని కన్న అగ్నిదగ్గు డైనను సజీవునివలెనే అత్తశక్తిని ప్రసరించుచున్న మరుడే మిన్న.

“నా మహింబున సాటి యెరుగని

నాయకుండొక మనసిజుండే” అని కావ్యార్థి అనుట అందుచేతనే.

‘పంచబాణసమానుడు’ను నాయకుడును అయిన మఖాదేవప్రభు మహా సాంజనార్థము పంచబాణుని స్తుతిసేయుచు, అతనిని ‘సాటియెరుగని నాయకునిగా వర్ణించుట బాచితీశోభితము ఇట్లు చిన్నచిన్న పంక్తులలో సమున్నతరమణీ యార్థమును, కవిత్వామర్యాదలను పొదుగుటచేతనే గేయనాటి కు కావ్యత్వము సిద్ధించుచున్నది

“నీ హస్తగతమైన నీలకాశేయ

బద్ధమనోజ్ఞ ప్రబంధమ్ము సఖుడ

రాధికా దృఢపరీరంభమందున్న

గోవిందుపోలిక గోచరించినది”

—శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ‘పద్మావతీ
చరణచారణచక్రవర్తి’

లక్ష్మణసేనభూషణి సభాభవనమునందు కావ్యగానము చేయుటకై జయదేవకవి తన గీతగోవిందకృతిని పట్టుకొని బయలుదేరు సందర్భమున అని మిత్రుడు పరాశరుడు అతనితో పలికిన పలుకులివి.

గీతగోవిందప్రబంధమును నీలిపట్టు వస్త్రములో చుట్టి చేతియందు పట్టు కొన్నాడు జయదేవుడు. అపుడాతని చేతియందలి ‘నీలకాశేయబద్ధమనోజ్ఞ ప్రబంధమ్ము’ రాధిక విగితాగిలిలో ఒదిగిన గోవిందునివలెనున్నదట! ఎంత హృద్యమైన ఉపమానము! కాశేయమునకు ‘నీల’ అను విశేషణము వేయుట లోనే కవి వ్రతిభ ప్రకాశించుచున్నది. గోవిందుడు నీలవర్ణుడుగదా!

‘గీతగోవిందము’ రాధాగోవిందుల లీలలను వర్ణించు శృంగార ప్రబంధము. దానిని జయదేవుడు చేతిలో పట్టుకొన్న సన్నివేశమును రాధికా పరీరంభ మందున్న గోవిందునివలె నున్నదని శృంగారరసాత్తముగావర్ణించుట హృదయం గమమైన అంశము ఇట్టి హృద్యమైన కవిశాంశమే సహృదయులకు ఆలోచనామృతమును ప్రసాదించి కావ్యముగకు అమరత్వమును సిద్ధింపజేయును. శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ‘దీక్షితదుహిత’లోని—

“నాకిలోకాంగనా వీటి కాకరండ
మండితోన్నత నవసుధాఖండమట్లు
విరియుచున్నాడు శశి యుడువీధియందు

శశలు, త్రిజగదుద్ధీపన కారణుండు” అను పద్యములోని భావన సరసము, సమున్నతము, సరసవాణి తమలపాకులకు సున్నము రాయుచు నిచ్చుచుండగా తాంబూలము వేసికొనుచు దీక్షితులు కలిగిన ఈ పద్యమునందలి చంద్రవర్ణన సన్నివేశాచిత్యమునకు వన్నెలుదిద్దుచునే సుధాకరమండలమును చుంబించుచు అప్పయదీక్షితుల రమ్యభావనాపటిమకు అక్షరనిదర్శనమై ఆ అలంకారికవతంసుని అక్షులముందు నిలుపుచున్నది. పై పద్యమందు అలంకారగా దొరలిన శబ్దాలంకారము శ్రవణపేయము. ఇట్టి పద్యపారిజాతములే కావ్య వనమును నిరంతరము పరిమళింపజేయునవి.

శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ‘యక్షరాత్రి’లోని—

“తాటంకములు గండదర్పణమ్ములయందు
ప్రతిఫలించుచునుండ తాలభానుద్యుతుత్
స్థూలముక్తాహరకుభ్రరోచిః పటలి
రంగవల్లికరీతి గంజిల్లుచుండగా,
సంపన్నమై శుక్లశ్యామచేలచ్ఛవుల
భవదీయతనుసీమ ప్రాభాతికారామ
మధ్యసంస్థిత దేవమందిర ప్రాంగణ

ప్రభల దలపించినది ప్రాణప్రియా, నేడు!” అను పంక్తులందలి ‘నితంబవతి’ పద్యమును, ‘రత్నాకరము’ లోని—

తావకా కర్ణాంతలోచన
ధాశధశ్యము చేతనాతని

వజ్రవంజర సన్నిభంబగు స్వాంతమానాడే—
 కరగిక్రమముగ పూవుచేసిగు
 కరణిసార శృంబు మధురిమ
 సంక్రమింపిగ త్వన్ముఖమ్ముగ జాలువారెనులే! అను చరణము
 లందలి భ్రమచవర్ణమును పితాగంధబంధురములే.

“ఊర్వశీ ఆదిప్రేయసీ!
 ఊలోత్తమా, మధుకలస్వనీ!
 రంభా, సౌందర్యకదంబా!
 జ్వలన్మిశ్రు ప్రణయనర్తకీ మేనకా!
 పశ్యాణమూర్తులారా
 సంస
 కలకంఠ కంఠులారా
 శరదెందు వందనలారా
 నిర్జగ
 సౌందర్య సదనలారా”

—శ్రీ బాలాచంద్రపు రజనీకాంతరావుగారి ‘మేనక’

విశ్వామిత్రుడు తీవ్ర తపస్సులో నున్నాడని దూత చెప్పగా విన్న ఇంద్రుడు
 క్రుద్ధుడై అతని తపస్సు భగ్నము చేయనెంచి ఊర్వశీతిలోత్తమాదులను పేరు
 పేరున పిలిచిన సందర్భములోనివి ఈ చరణములు.

ఊర్వశీ రంభాదుల అందచందములను కళాపిలాసములను కవితా రేఖలతో
 అంత్యప్రాసల వర్ణములతో తీర్చిదిద్దిన వైసము కమనీయము. వీనిలో ‘జ్వల
 న్మిశ్రుల ప్రణయనర్తకీ, మేనకా!’ అను సంబుద్ధిభాషిక థానూచకము. విశ్వా
 మిత్రుని తపస్సును భంగము చేయలేక రంభాదులు వెడలిపోయినను మేనక
 మాత్రము నిశ్చలమై విశ్వామిత్రుని నిజప్రణయాధీనుని చేయువరకు కదలలేదు.
 ఇట్లు వస్తుధ్వనిని గర్భికరించుకొన్న సంబుద్ధి ప్రయోగము నాటికాకర్త ప్రతిభా
 వ్యుత్పత్తులను ప్రకటించుచు కావ్యగౌరవమును ఇనుమడింపజేయుచున్నది.

“మనప్రేమ
 సస్య సౌందర్యసూములలో

ప్రభవించి ప్రభవించి
 నమ్రమమరుసీమమగునో
 కమ్రసుమిధామమగునో;
 మనప్రేమ.....
 కల్లోలిసీతరంగములన్
 సయనించి పయనించి
 శీర్ణ సకతాద్రి యగునో
 పూర్ణ కలశాబ్ధి యగునో;
 మనప్రేమ.....
 కాలగాఢాగ్ని కీలలలో

తపియించి తపియించి
 దగ్ధ పరు కాండమగునో
 ముగ్ధ మధుభాండమగునో;
 మనప్రేమ.....
 దీర్ఘ ఝంఝూ మారుతములన్
 ప్రసరించి ప్రసరించి
 విరహ విశ్వాసమగునో
 సరస దరహాసమగునో,
 మనప్రేమ.....
 సువిశాల గగనవీధులలో
 విహరించి విహరించి
 ప్రణయస్వేచ్ఛాభ్రగామి యగునో
 నిరవధిక సౌఖ్యధానియగునో!"

—శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారి 'చండిదాసు'.

దివ్యప్రేమను అర్థము చేసికొనలేని మూఢాచారపరాయణులైన 'సాంఘికులు' తమ ప్రణయమును భంగముచేయ సమకట్టిన సందర్భములో రామినీ చండిదాసులు తమ ప్రేమ ఫలించునో లేదో అని తలపోయుచు కలతపడు సన్నివేశము సందలిది ఈ గేయము.

ఈ గేయమునందు శ్రీ బాలాతంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు ప్రదర్శించిన రచనాశిల్పము అనన్యసాధారణము. శబ్దార్థములు సౌందర్యశిఖరాంచలమును సృష్టించిన సన్నివేశమునకు ఈ గేయమొక ఉదాహరణము. 'నమ్రమరుసేమము', 'కమ్రసుమధామము', 'శీర్షసికతాద్రి', 'పూర్ణకళాశాఖి', 'దగ్ధతరుకాండము', 'ముగ్ధమసుఖాండము', 'విరహనిశ్వాసము', 'సరసదరహాసము' వంటి సుందర పదబంధములు ద్వారమున నాగు కానాయకల ప్రణయసాఫల్యవైఫల్య విరుద్ధభావములు హృదయంగమముగా వ్యక్తీకరింపబడినవి. చివరిచరణములందలి 'ప్రణయస్వేచ్ఛాభ్రగామి', 'నిరవధికసౌఖ్యధాని' అను కేవలసాఫల్యసూచక పదబంధప్రయోగమువలన రామినీచండిదాసుల భవిష్యత్సఫలప్రణయజీవితము ధ్వనింపజేయబడినది. ధ్వనియే కదా కావ్యాత్మ. గేయములో 'ప్రభవించి', 'ప్రభవించి' 'పయనించి' 'పయనించి' అని ఒకే క్రియను రెండు పర్యాయములు ప్రయోగించుటవలన భావతీవ్రస, సంగీతసౌందర్యము సాధింపబడినది.

శ్రీ బాలాతంత్రపు వారి గేయనాటికలన్నిటియందును సంగీతసాహిత్యములు చెట్టపట్టాలు ట్టుకొని సాగిపోవుచుండును.

“చివురు టాకులలోన

రవల రేకులలోన

మంచు ముత్యాలుంచి

మంచి మధువులనించి

ఉదయ భాను కరాల

సుధలు జారేవేళ

ప్రకృతి లక్ష్మీదేవ్య

పాదపూజలు చేసి

ఎన్నో నోములునోచి

ఎన్నో బాములు నైచి

నిన్నుగనె నీతల్లి

నిండుమమరల వెల్లి

జీవనాడులలోని

శీతాంబువులు పోసి
 పాల వెన్నెలలోని
 పచ్చిమీగడ దీసి
 శనమేని పొరలనే
 నునుపాన్నగా జేసి
 ఎంతో గారాబుగా
 ఎంతెంతో డాబుగా
 కడుపార పోషించె
 మనసార ప్రేమించె
 ఓ చిన్ని మొగ్గా!
 ఓ కన్నె మొగ్గా!”

—డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ‘నవ్వనిపువ్వు’

‘ఎన్నో నోములునోచి’ మొగ్గను కని ‘ఎంతోగారాబుగా’ పెంచి పోషించిన తీగతల్లి వాత్సల్యమును మమతను సౌమ్యశబ్దాలతో పరిమళభావములతో వర్ణించి నాటికను కావ్యసౌందర్యసాగంధ్యాలతో అలంకరించినారు. శ్రీనారాయణ రెడ్డిగారు. తనపాపను సుకుమారముగా లాలించి పాలించి అలరించు ఒక మాతృ మూర్తిని పై పంక్తులలో బొమ్మగీసి చూపినారు శ్రీ రెడ్డిగారు. శ్రీ రెడ్డిగారి కవితాత్మ వారి గేయనాటికలన్నియందును పదపదమున పరమరమణీయముగా ప్రత్యక్షమగుచుండును. ఉదాహరణమునకు వారి ‘భిన్నస్వరాలు’లోని

“జీవన సంధ్యాగీతం
 భిన్నస్వర సంకేతం
 కాటుకప్రింగిన కారుమబ్బులో
 వెలుగునురుగు పారాడూ
 పాలవన్నె శంపాపథాలలో
 నీలినీడ నడయాడూ”

‘అజంతాసుందరి’ లోని —

“ఓ అజంతాసుందరి
 ఓ దిగంతమనోహరి

నాలోని భావసం
 ధ్యాలోడిమల మాపి
 నిండుపున్నమల నం
 దించిన విభావరీ!
 ఓ అజంతాసుందరీ
 ఓ దిగంతమహోహరీ!
 నీ మేఖలాకింకి
 డి మంజుధ్వమలు
 నా శిలామయ జీవ
 నమున దుకనేచనులు
 నిలువెల్ల కనులతో
 నిన్ను చూచెదనన్న
 సురనాథుడను గాను
 నరమాత్రుడను నేను”

‘ఋతుపులరాణి’ లోని—

“మధుమాసం మధుమాసం
 మృదుసుమాల పెదపులపై
 నిదురలేచు దరహాసం
 మధుమాసం మధుమాసం
 శిశిర సగ్నలతావళికి
 ఘృశృణాఁబర నిన్మాసం”
 “ఓ వసంతభామినీ
 ఓ విలాసగామినీ
 రావే నా నీలనికా
 జీవిత సౌదామని”

‘దివ్యైల సంగీతము’ లోని—

“మింటికిరస్తువై ఓంటిగమెరిసే
 శాశ్వత తేజస్సాధము జేర్చగ

వెలసిన పూవు చారులం

వెన్నెలరాయని దారలం వంటి గేయఖండికల నెన్నింటినో చూపవచ్చును. వీనియందలి రీత్యలంకారవస్తురసధ్వన్యాదుల వైభవమునుగూర్చి ఎంతయేని వ్యాఖ్యానింపవచ్చును. శ్రీ రెడ్డిగారి నాటికానాటికలలో కైతలను పుక్కిలించు గేయమల్లకలు కొల్లలు కొల్లలు

శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి నాటికలయందలి పాటలన్ని రసార్థ్య కవితారాకాసుధారతరుణకిరణాలే. సిదర్శనమునకు ఒకటి రెండు గేయ కిరణాలనిట చూపింతును.

“ఎందుకయా సాంబశివా!

ఎవరునీకు చెప్పారయ!

ఈ అల్లరిచేతలూ—

ఈ బూడిదపూతలూ!

॥ ఎందు ॥

అలలతోటి /ంగబట్టి

తలపాగా చుట్టి—

నెలవం అనే మల్లెను

కలికితురాయిగ పెట్టి

॥ ఎందు ॥

తోలుకట్టి పటకాగా

కాలాపీని కుట్టి

కేలత్రిశూలం పట్టి

ఫాలమందు కీలపెట్టి

॥ ఎందు ॥

రుద్రుడవో—కారుణ్యస

ముద్రుడవో యేమో!

ఎందుకయా ఈ దాసుని

కందవయా దయామయా!

॥ ఎందు ॥

—‘శివక్షేత్రయాత్ర’

అంగైసాల ముక్తాయుంపులతో నాదమాధురితో సాగిన ఈ గేయము శివుని స్వరూపమును ప.నోజ్జుముగా చిత్రించుచున్నది. గంగను ‘తలపాగా’ గా

‘నెలవంక’ ను మల్లెపూల ‘కలికితురాయి’గా అలంకరించుకొన్న పరమేశ్వరుని ప్రతిభానేత్రముతో దర్శించిన శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణకామ్రామిగారి కల్పవము కమనీయము. కల్పవచేతనే కదా కవిత తీమెలసాగి పూవులు పూచునది! గేయమును శ్రవణపేయముగా తీర్చిదిద్దుటలో అగ్రగేసరులు శ్రీ కామ్రామిగారు. పదములకున్న నాదశక్తిని ఎరిగినవారు. వారి కావ్యములందువలెనే వారి నాటికలలోను భావము, భాష సరసముగా కాపురమునేయుననుటకు ఉదాహరణముగా వారి ‘శర్మిష్ఠ’ లోని—

“చలితచలిత మచ్చరణకటకమం

తీరగళస్రవణ శింశితమ్మునిను

విలిచిపిలిచినా, పలుకరించినా

చలియిందు జడశిలయో? నీయెడ!” అను పంక్తులను చూప

వచ్చును

“పాదుకరవులకు పాదాలు—మా

పంటచేరికివి ప్రాదాలు

కాపు కన్నులకు ముత్యాలు—వరి

కజ్జిల నోళ్లకు చనుబాలు” — శ్రీ వానమానులై పరదా
చార్యుల వారి ‘రైతురాజు’

వర్ణాలను ఇంత మధురముగా మనోజ్ఞముగా వర్ణించుగేయము నానంద్యో దర్శనీయము. వర్ణాలను ‘వరి కజ్జివోళ్లకు చనుబాలు’ గా ఊహించుటలో కవిస పరిమళించి అంచులు దాటినది. కావ్యకర్త దర్శన వర్ణన శక్తుల కీగేయము నిదర్శనము.

“కామిని!

యక్షగాన ఘంటాపథ

గామిని!

మా కొలువుకు రమ్మ రమ్మ

మాకందమహాళాళక

కొరకువచ్చు కోకిలవలె

ప్రియమేఘోదయ్యాభిముఖ

మయూరాభిసారికవలె

మహాకవి కావ్యమువలె

మా కొలువుకు రమ్మరమ్మ — డా॥ యస్వీకోగారావుగారి
‘కొప్పరస’

గాన నాట్యకళాకల్పాణియైన జక్కులపురంధ్ర ‘కామిని’ ని ప్రభువు మాణి
భద్రుడు తన రాజాస్థానమునకు ఆహ్వానించు సన్నివేశమునందలివి ఈ చరణములు.
మామిళ్లకు, కోకిలలకు, నీరదాలకు నెమళ్లకు గల రాగబంధము సహజమను
కవిసమయములను ఈ గేయములో నిబంధించి, వాని మూలమున కామిని
భవిష్యత్ప్రణయగాథను ధ్వనింపజేసినారు డా॥ యస్వీకోగారావుగారు. అంతే
కాదు కోకిలశబ్దముచే కామినిగానము, మయూర శబ్దముచే నాట్యము కావ్య
శబ్దముచే కామిని కవితారసజ్ఞతను వ్యంజింపజేసినారు విద్యత్కవులు శ్రీ
కోగారావుగారు. ఇట్లు ఇందలి కవిసమయములు వస్తుధ్వనిని సాధించినవి. ఇట్టి
పట్టులే కావ్యోత్కర్షకు హేతుభూతములు. శ్రీ కోగారావుగారి ‘సుమజాణము’
లోని —

“రతిమన్మథుల ప్రణయబాస్యముల
రస్యల మువ్వల రవళుల రువ్వులు
తెమ్మెరవలపులు తుమ్మెద బువ్వలు
గువ్వలబాసలు పువ్వలహో

.....

ముగుదలకొప్పల మొగిళుల మెరుపులు” అను పువ్వల వర్ణనము
మనోహరము. ఈ విధముగా కవితా మకరందముల నొలుకు గేయములు
శ్రీ కోగారావుగారి నాటికలలో పెక్కు తావులలో తావులనుచుండును.

“ఇపురులోప సన్నయినె తోచినయట్లు
కవురు నామెయి వింశకాంతి తోచినదమ్మ
లేమావి పూచిన లీల నా కనుతుదన్
లేమలారా ! వీసాళించెనేజిగులతో” —

శ్రీ విశ్వనాథ
సత్యనారాయణగారి, ‘పాముపాట’

తనకు యుక్తవయస్సురాగానే తండ్రి తనకు పెండ్లిసేయ సమకట్టినాడని
నాయిక శ్రేలోక్యనుందరి నాగమ్మ అను జానపదకాంతతో చెప్పిన సన్నివేశము

నందలివి ఈ పంక్తులు. త్రైలోక్యమందరికి యౌవనమురాగా ఆమె తమవులో ఒక వింత కాంతి 'ఇవురులోపలి పన్నయినానె తోచినయట్లు' తోచినదని వర్ణించిన వైనము శ్రీ విశ్వనాథవారి ప్రకృతి సూక్ష్మ పరిశీలనాశక్తికి నిదర్శనము.

“ఓ పతివ్రతలార ! ఓ తల్లులార !
ఓ భారతీయ ధాత్రిభద్రలార !
ఇంతలో వాచెవికి నేమూనో యుండి
వింతయౌ లీలగా వినిపించెనమ్మా !
ఆ యీల నా గుండె లోయలో దూరాన
కోయిలకూతగా కుసిలించెనమ్మా !
ఆ యీల నా గుండె యంతరాంతరమందు
మ్రోయించెనమ్మ సమ్మగ్ధవేణువు
ఆ యీల నా గుండె యవిసి ముక్కలలోన
వాసించెనమ్మ సంపంగివాసనలు” — ‘పాముపాట’

పాము రూపముననున్న తనపతి బురకొట్టగా ఆ పూర్వార్థము త్రైలోక్యమందరికి ‘ఈల’గా, ‘కోయిలకూత’గా ‘సమ్మగ్ధవేణువు’ మ్రోతగా వినిపించినది; ఆమె గుండెలో సంపంగి వాసనలను వాసింపజేసినది. పతి ఏ రూపమున మన్నమ వైవమే అని భావించు భారతీయ పతివ్రతామతస్థి నిష్ఠల ప్రణయ హృదయమును ఈ పంక్తులలో మనోహరముగా ధ్వనింప జేసినారు కవిసమాఖ్య శ్రీ విశ్వనాథరారు. ‘ఓ పతివ్రతలార, ఓ భారతీయధాత్రి భద్రలార’ అను సంబుద్ధులు సాభిప్రాయముగా ప్రయుక్తములైనవే. ఒక జాతి ఉత్తమ సంస్కృతి మాహాస్మ్యమును ఉదాత్త వ్యంగ్యమర్వాదతో ప్రకటించుట ఉత్తమ కావ్యలక్షణములలో నొక అంశము.

‘భూమాత పాలిండ్లు
ఈ పాలచేలు,
గ్రోలు కొలదిగ చేవు
కోంకల పాలు
శక్తిగల బిడ్డకే యువకుడా!

తల్లి

చన్నిచ్చు ప్రీతితో యువకుడా!

తల్లి యైనను విడ్డ

త్రావకయై కుడుపునా?

పండ్రె వ రసధార

పిండకయై కల్గునా

పీడనమ్మునగాక యువకుడా!

మనసు

ప్రియమార కరగదో యువకుడా!"

—డా॥ బోయి బీమన్నగారి 'మానవుని మరొక మణి'

పాలవంటలనందించు చేలను 'భూమాత పాలిండ్లుగా' దర్శించుట రమ్యాతి రమ్యము. గేయమునందలి ఉత్తరభాగము మానవునికి ఉండవలసిన శ్రమశీలము నిత్యజీవితములో కానినించు వస్తువులను చూపించి సహజ సుందరముగా ప్రబోధించినారు శ్రీ బోయి బీమన్నగారు. కవితా పరిమళమును పొదుగుకొన్న గేయమిది. 'మానవుని మరొక మణి' లోని—

“ఖరకరాగ్రము పోకి

నేరలు తీసిన నేల

చంద్రకుంభము వంచి

సాగు చేసేము

ప్రతిగడ్డి పోచనూ, ప్రియురాలా!

బాలెంతజేసేమే, ప్రియురాలా!” అను పంక్తులు కవితా మనో

హరములు. చంద్రుని కుంభముగా కల్పనము సేయుట భావనారమ్యము. అమృతాంశుకుంభమునుండి జాలువారునది అమృతరసమే కదా! అందుకే ప్రతి గడ్డిపోచ 'బాలెంత' కాక తప్పదు.

“నేనుషస్సతిని; వేదత్రయీ సంస్తుత్య

మానభాస్వన్తయూభాళీ విరాజితను

అంధతమసావృతాఖిలలోక కల్యాణ

సంధాయ కానంత శక్తి విభ్రాజితను

కాంచనాంబర శుభ్ర కాంతిచ్ఛటాపూర

చుంబితాంబర ధరాధర దిగిగహ్వరను”

— డా॥ కె. వి. ఆర్. నరసింహము గారి 'ఉషారాగము'

‘ఉపస్పృందరి’ని ఉదాత్తముగా జటిల సమాసములతో ప్రబంధభోరణిలో వర్ణించి వారు డా॥ నరసింహముగారు. పొండితీవైభవముతో దరులనొరసి ప్రవహించిన కవితార్పురీతరంగము లీ చరణములు.

❀ నరసింహముగారు మరొకచోట—

“చెక్కిగుల నొకమారు

చెందోవలు పొంగారు

లేగులాబుల తీరు

లేతచివురుల పోరు” అని ఉపస్పృందరి చెక్కిగులను వర్ణించి వారు. మొదట పేర్కొన్న పంక్తులు సంస్కృతసమాసభూయిష్ఠములు కాగా ఈ చరణములు అచ్చతెలుగు పలుకుల ముక్తీయములతో కదలాడుచున్నవి.

“కృష్ణయ్యా! కృష్ణయ్యా!

నా కన్నులమిన్నులలో

నడయాడే మొయిలు మొల్క

నా లోపలి తేనె పల్కు

లాటించు రామచిల్క” — డా॥ దాశరథిగారి ‘రాధప్రేమ’

రాధ తన ప్రియుడైన మాధవుని వర్ణించుచున్న సందర్భమునందలివి ఈ పంక్తులు. ‘కన్నులమిన్నులు’ కమనీదగు మైన రూపకము. మేఘశ్యాముడైన కృష్ణుని ‘మొయిలు మొల్క’గా వర్ణించుట బొచ్చిసంతోషితము. కృష్ణుని రాధ తన లోపలి రామచిల్కగా చెప్పినందువలన రాధాహృదయము పంజరము లేదా గూడు అగుచున్నది. చిల్కలేని పంజర మెందుకు? పంజరమును శరీరముగను చిలుకను ఆత్మగను వర్ణించుట వేదాంతతత్త్వమునందు కానిపించు అంశము. ఆత్మలేని శరీరము వ్యర్థమే కదా! ఇట్లు సింగారపు చిన్ని చిన్ని పలుకులలో సమున్నత వేదాంతతత్త్వము పొదుగబడినది. మొల్క, పల్కు, చిల్క అను అంత్యప్రాసలవలన ఈ గేయము మరింత శోభించుచున్నది. శబ్దార్థ సౌందర్య సరస సమ్మేళన స్వరూపము ఈ గేయము.

“నెమ్మికటు తనువెల్ల

నిండినవి నీకనులు

మీలమీలని మెరిసెడిని

మీలవలె నీకనులు

నిన్న మేషంబులై

నిలిచినవి నీకనులు

మృగియడుకటు ముఖము

మీరనఁ నీకనులు

గిరికన్యవో-నీవు-జలఁ న్యవో.

సురకన్యవో-కాక-వనకన్యవో?

—శ్రీ నోరి సరసింహాశాస్త్రిగారి 'కన్యాకుమారి'

'పాంథుడు' 'కుమారి'ని చూచి ఆమె కన్నులను వర్ణించిన సన్నివేశమునందలివి ఈ చరణములు. ప్రేమాలంకారము వలన ఈ కన్నులవర్ణన కళకళలాడుచున్నది.

“శ్రీకారం చుట్టుకన్న
స్త్రీజాతి కథానిఁవలె
ఆకారం దాల్చిన లో
క్షైకళోక గీతిఁవలె”

“భగీరథుని రథం వెను-
ప్రవహించే సురనదివలె
అరుంధతీ భునివెనుక
అరుదెంచే నందినివలె”

“హిమవద్గిరి వెంటవచ్చు
ఉమాదేవి చందమ్మున”

“సాక్షాత్మై ప్రవహించే
రామాయణ చన రీతి”

“ధర్మముతో దయలాగున” సీత వాల్మీకులవారివెంట వచ్చినదట. వై పంక్తులు శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రిగారి 'సీత'లోనివి, సీత ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్క విధముగా కానిపించిన తీరును వివిధోపమాలంకారముల ద్వారా మన 'కరుణశ్రీ' గారు కవితాత్మకముగా చిత్రించినారు. ఉపమానములన్నింటి

టను ఒక రసాత్మకత, ఒక పవిత్రత, ఒక ఉదాత్తత నిండియున్నవి ఇట్టి ఉగమా
లంకార వైవిధ్యప్రయోగమువలన కావ్యశోభ శతపత్రమువలె విరిసి అంద
గించును.

“శ్రీ స్వయంభూస్వామి చికిలి చిచ్చులున్ను

చటులకాలాసలచ్చటలు గురిన యట్లు

ఏకవీరాదేవి భీకరమక్రతుటిత

రంగభంగిమములుప్పొంగి పొరలినయట్లు

కాకతమ్మ కరాళకంఠహుంకారాలు

“శ్వరూపము దాల్చి వెల్లి పరిసయట్లు” కాకతీయ వైవాళులు
కదలిసాగి దేవగిరిరాజుపై దండెత్తినవి. పై పంక్తులు ‘కరుణశ్రీ’ గారే రచించిన
‘దుద్రమదేవి’ లోనివి. శబ్దమును మించిన అర్థము, అర్థమును మించి శబ్దము
కదనుదొక్కిన సరణి ఈ గేయకవితలో రసణించుచున్నది.

“వలపుపాలకడలిచిలికి

వలపువెన్న ముద్దచేసి

నిండుగుండె వెండికుండ

కోరికోరి కూర్చినాను

ఆరగింప రారచేసి

కోడెవయను సొగసుకాడ”

—డా॥ పండుకరి కామకృష్ణమాచార్య గారి

‘జ్యోతాన్నిభిసారిక’

ముగ్ధయైన ‘రాగిణి’ తన ‘వలపువెన్న’ను స్వీకరించు మృతి శ్రీ కృష్ణుని పిలుచు
సందర్భములోనివి ఈ చరణములు. వెన్నదొంగకు ‘వలపువెన్న’ను అందించుట
హృద్యము. ఇందలి రూపములు సహృదయస్పృహయొద్దీ పకములు.

“కడలిలోని నీరు, మబ్బు

కడవలతో మోసితెచ్చి

మండిపోవు పుడిమితల్లి

గుండెనేద దీర్చినాను

వర్షానుందరి నేను

ఇల

కర్షకలోకానందము నేను”

—శ్రీ బాపురెడ్డిగారి ‘ఋతురాగం’

‘వర్షాసుందరి’ తన ప్రాశస్త్యమును తానే చాటుకొను సన్నివేశమందలివి ఈ పంక్తులు. ‘మఝుకడవలు’ మనోజ్ఞమైన రూపకము. ఈ రూపకమువలన పంక్తులలో చక్కని శబ్దచిత్రము రూపుదిద్దుకొన్నది. కవి కల్పనాశక్తిచేతనే శబ్దచిత్రాలు ఆకృతీని దాల్చి అత్యను నింపుకొనును.

గ్రీష్మరాగిణి—“శిరముపై చండరవి

భాండమ్మును వహించి

శివుని ఫాలాగ్నికీ

లామాలలు ధరించి” వచ్చినదట ఈ పంక్తులు ‘ఋతురాగం’ లోనివి. ‘శిరముపై చండరవి భాండము వహించి’ అను పంక్తులందలి ‘రవిభాండము’ వలన ఏర్పడిన శబ్దచిత్రము హృదయంగమము. ఇట్టి రమణీయ శబ్దచిత్రమువలన కావ్యము కళకళలాడుచుండును.

గేయనాటికలలో విశ్వజనీనమైన సార్వకాలీనమైన ప్రబోధ సూక్తులు అరుణకిరణాలవలె సహృదయ హృదయ పద్మాలను అరించుచున్నవి. వీనితో వేదాంతము, సాహిత్యవిమర్శ, స్నేహ దయాధర్మ సమతా సహకారాది ఉదాత్త గుణ మహితమైన సంస్కృతి, రసజీవనము, కళాజగన్నియమములు ఇంకను వివిధములైన అనుభూతులు ప్రతిఫలించుచున్నవి. ఇవన్నియు రసజ్ఞుల హృదయపంక్తులను మీటగా జాలినవే; కావ్య ప్రాశస్త్యమునకు వన్నెలు దీర్చునవే. ఉదాహరణమునకు కొన్నింటిని ఇట పేర్కొందును.

“ఈ వింతలోకమ్ములో ఓ సఖా

ఏది వాంఛింతుమదియే

ఎండమావురీతిగా ఓ సఖా

ఎలయించుకొని పోవునే”

— (శ్రీ కిషింకరస్వామి వారి
‘యక్షరాత్రి’)

“వాంఛాలతి కావాగురలోనే

చేతోహరిణము చిక్కువడునుగద”

— (‘యక్షరాత్రి’)

“లలనవోరె ప్రాశస్త్యమ్ము లలితమ్మేయగుమగాని
సర్వముఖాధ్య శక్తి సంస్కృతమ్మునకె చెల్లు” — (‘యక్షరాత్రి’)

“దయనెరుం ని ధర్మశాస్త్రమ్ములేల” — (‘దీక్షితచుహిన’)

“డాగి వెదకికొనుటతోనె తనివిశీరు వలపు
ఆగియాగి ప్రేమసుధల నానుటయే పొలుపు” — (శ్రీ బాలాంతపు
రజనీకాంతరావుగారి ‘మధురానగరీ గాథ’)

“నిగ్రహము లేకున్న
నీకళార్చన నున్న
సంయోగమే లేని
సౌందర్యమే మిన్న
సృష్టియే తనికు సం
తుష్టిని ప్రసాదించు
ప్రతిఫలము నాశించి
బ్రతుకు కళాజీవి” — (డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి
‘అజంతా సుందరి’)

“చేదుచిలికే జీవితమ్ములు స్వాదుతానిలయమ్ములు
మధువుతొలికే మాటబొమ్మలమాటు నాగఫణమ్ములు” —
(డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి
‘మనిషి-యంత్రం’)

“మట్టిదివ్వెలై ననేమి
సిగిడి ప్రమిదలై ననేమి
న్నేహాయుతములై నచాలు
జీవితాల వెల్గించును” — (డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి
‘దివ్వెల సంగీతం’)

“శ్మశానమున
హేమంతవసంతాలు సమాసం
నిశావేళ
ఇరులూ మిణుగురులూ సమాసం” — (డా॥ యస్వీ. జోగా
రావుగారి ‘అవిముక్తము’)

లను చేర్చి 70 వృత్తములకు మాత్రమే లక్ష్యలక్షణములను చూపెను. తెలుగు లాక్షణికులు దాదాపు మూడువందల ఛందస్సులకు మాత్రమే లక్ష్యలక్షణ సమన్వయము చేయగల్గినారు.

ఛందస్సుల సంఖ్య నియతమైనను కాకపోయినను వానిని స్థూలముగా రెండు విధములుగా వింగడింపవచ్చును. ఒకటి పద్యచ్ఛందము, రెండవది గేయ చ్ఛందము. పద్యచ్ఛందము అక్షరనిష్ఠము. గేయము మాత్రానిష్ఠము. పద్య చ్ఛందస్సులను అయాన్వితముగా పఠనము చేయుట కవకాశమున్నది. గేయ చ్ఛందములు అయితోపాటు రాగతాళముల నాశ్రయించుటచేత గానము అని వార్యమగును. కనుక గేయమునకున్న గానయోగ్యత పద్యమునకు లేదు. ఈ కారణముచేతనే పాదములు కలిగినది. పద్యమనియును, గాన యోగ్యమగునది గేయమనియును పుణ్యపత్తర్థములను పొందినవి.

గేయనాటికయని వ్యవహృతమగుచున్న సాహితీప్రక్రియలో గేయకములు, గేయపద్యాత్మకములు, గేయపద్యవచనమిత్రములు అయిన నాటికలున్నవి. వానియందు పయము క్తములైన ఛందోరీతులను ఇటు వివరింతును.

గేయనాటికలలో పద్యప్రయోగము :

శార్దూల - మత్రేమ - చంపక - ఉత్పల - మత్తకోకిల - ఉత్సాహోది బహుళ ప్రచురములైన వృత్తములును, కందము, సీసము, ఆటవెలది, తేటగీతి వంటి జాతుప్రజాతులును ద్విపదలును, మంజరి ద్విపదలును గేయనాటికలలో ప్రయుక్తములైనవి. ప్రగ్విణీ - స్వాగత - తోట - శాలినీ - వనమయూర - దోదక - ద్రుత - విలంబిత - ప్రమితాతర - రథోద్ధత - వియోగినీ - భుజంగప్రయాత - పంచ చామర వృత్తముల ప్రయోగము క్వాచిత్కముగా నున్నది.

నాటకాది రూపకములలో శార్దూలాది వృత్తములు ఉదాత్తభావములను ప్రకటించుపట్ల ఉపయోగించినట్లే గేయనాటికలందును వృత్తములు రస నిర్భరములైన ఘట్టములందును ఉదాత్తభావమయములైన సన్నివేశములందును ప్రయోగింపబడినవి. తార్కాణమునకు కొన్నింటిని ఇటు పేర్కొందును.

శ్రీ శివశంకరస్వామివారి 'కవిప్రియ' నాటికయందు - యామినీ బిల్లిణుల అనురాగనైర్మల్యమును గుర్తెరిగి బిల్లిణుని రాజోచితములైన అలంక్రియ

లతో కై నేసి తోడుకొని రమ్మని కోటిపాలుని కాజ్ఞాపించినప్పుడు మదనభూపతి
పలికిన మాట కార్యాలవృత్తముగా ఇట్లవసరించినది—

“బాలార్కద్యుతిమత్కిరీటము శిరోభాగమ్ము మీదన్, మణి
! పాలంబంబురమందు కాంతులెనగన్, భద్రేభయానమ్మువై
నీలచ్చత్రము క్రింద బిష్ణుని నిదాన్తిద్రోతవశ్రీలతో
అలోకింకగ పారుల్లె కొనిరమ్మా, కోటిపాలాచ్రీటి”¹

శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటకృష్ణశాస్త్రిగారి ‘ధనుర్దాసు’ అను నాటికలో - శ్రీ
మద్రామానుజుల ఆదేశోపదేశములనుసరించి ధనుర్దాసు శ్రీరంగేశుని దర్శించి
నపుడు అతివేలమైన భక్తిరసావేశముతో—

“నా తండ్రి! చిరదగ్దజాంగులము ప్రాణమ్మిద్ది; యుష్మత్కృపా
నీవ్రతస్పీత కటాక్షవీక్షణము ప్రాప్తజ్యేషుమాలా గళ
చీత స్రోతము ఒకమారయిన వహ్నింపంగదే! ఆరునే
మో తృప్తాగ్ని? రవంతచల్లబడునేమో జీవమోయీప్రభూ!”²

అని ప్రార్థించినప్పటి నన్ని వేశమందలి ఈ పద్యము మరొక ఉదాహరణము.

డా॥ నందూ॥ రామకృష్ణమాచార్య విరచితమైన ‘గోదావరి’ అను
నాటికలో తండ్రి అనతిని కాదని గీటుదాటిక గోదావరిని ఉద్దేశించి సందిశ్వరుడన్న
పలుకులు—

“కర్మణదణుకింకిణీకలిత కాంచన చంద్రకాంచియైరణన్
మణిమయ శింజినీ ప్రకటనర్తనగాన యుళంయుళద్ కలా
సిని యయి జాళువా చిలిపి సిగ్గుల మేలిముసుంగు జార్చుచున్
ప్రణయిని అక్షకన్య పొరపాటున చాతును తండ్రి గీటుహో”³

అను రమణీయ భావసౌరభముల విరజిమ్ము ‘చంపకము’గా రూపుదిద్దుకొన్నది.

శ్రీ శివశంకరస్వామివారు ‘వ్రతభంగము’ అను నాటికలో జాత్యుప
జాతులతో పాటు స్వగ్రీవీ - స్వాత - తోట - కాలినీ - వనమయూర -

1. కవిప్రియ-పుటలు-742-743. శ్రీ శివశంకర కృతులు-ద్వితీయ సంపుటి (1952)

2. ధనుర్దాసు-పుటలు 25-28-కృష్ణశాస్త్రి వ్యర్ణితవ సంపుటి-వ్రథమ ముద్రణ (1975)

3. ‘గోదావరి’ - నృత్యనాటిక - పుట 15 (‘నృత్యనాటికల’ సంపుటి-ప్రచురణ 1969.)

దోదక - ద్రుక్షపరిలంబిత - ప్రమితాక్షర - రథోద్ధత వృత్తములను ప్రయోగించి ఛందో వైవిధ్యమును ప్రదర్శించినారు. వీరిలో స్వాగత వృత్తప్రయోగ సందర్భమున వృత్తనామోచిత్యము రేఖా మాత్రముగా భాసించుచున్నది. ఈ స్వాగత వృత్తములు 'వ్రతభంగము' అన భాగమందున్నవి. ఈ నాటికలోని నాయకుడు తనకు అపురాలైన 'అంబ' యను నామె యొద్దకు వచ్చును. అపుడామె అతని ఆశ్రమమును గూర్చి అడుగును. ఈ సందర్భమునందే ఐదు స్వాగతవృత్తములు ప్రయుక్తములైనవి. ఉదాహరణమునకు వానిలో కొన్నింటి నిట పేర్కొందును—

“ఫాలభాగమున భస్మణంబుల్
చాలదీర్చితిని సాంద్రముగానే!
మేలికుంకుమము మెత్తితివోహో,
అలయాగతుడవంచు దలంతున్,
ఇప్పురంబునకు నెప్పుడు రాకో?
చెప్పవేటికి విశేషములేవో
ఒప్పువోయి వినయోక్తులనెచ్చో
నప్పుడెచ్చితివహో, నవసాధూ!”¹

శ్రీ శివశంకర స్వామివారు 'వ్రతభంగము' మొదటి కొన్ని భాగములలో ఒక్కొక్క భాగమునందు ఒక్కొక్క ఛందమును ప్రయోగించి కొంత వైలక్షణ్యమును చూపినారు. అందలి నాలుగవ భాగములో నాలుగు 'శాలిని' వృత్తములు ప్రయుక్తములైనవి. ప్రతిపాదమునందును మ, త, న, గ, గ అను గణములుండు శాలిని వృత్తములో యతిస్థానము ఏడవ అక్షరము.² కాని శ్రీ స్వామివారు నాలుగు వృత్తములందును ఎనిమిదవ అక్షరము యతి స్థానముగా పాటించినారు ఉదాహరణమునకు ఒక వానినిట చూపింతును—

1. 'వ్రతభంగము - అప భాగము - పుట 172 (శ్రీ శివశంకర కృతులు - వ్రథమ సంపుటి వ్రథమ ముద్రణము (షష్టిపూర్తి) 1952.

2. “ధీరశ్రేష్ఠులన్నిటింపంగవీంద్రా, దారంబై దాత్రినృతాగాగణప్తిన్ దోరంబై భూభృద్యతుర్ సంఘటింపన్, నీరేఖాశాలినీవృత్త మొప్పున్.” అప్పకవీయము-చతుర్థాశ్వాసము- పుట 228. వావిళ్ళవారి ప్రచురణ-మద్రాసు 1982 (ఆరవ ముద్రణ)''

“సద్యోలబ్ధిన్ సుందరీశ్యామబాలా !
విద్యాశాలన్ తోడనే స్వీకరించెన్
ఉద్యోగంబున్ దూరమౌను త్తరాదిన్
అద్యంతేతన్మంగళం బంచు నెంచున్.”¹

‘వ్రతభంగము’లో శ్రీ శివశంకర స్వామివారు స్వగ్రామీ-స్వాగత - తోటకాది వృత్తలను ప్రయోగించుటకు కారణము వీనిలో గేయముగడుటయే. ఈ వృత్తములలో కొన్ని చతురస్ర గతిలోను, మరొకొన్ని ఖండగతిలోను సాగును. తోటక-దోదక-ప్రమితాక్షరవృత్తములు చతురస్రగతిలోను, స్వగ్రామీ-వనమయూర వృత్తములు ఖండగతిలోను నడచును.

శ్రీశివశంకర స్వామివారికి సంస్కృతవృత్తములపై మన్న అభిమానమును ఈ వృత్తప్రయోగము సూచించుచున్నది

శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు తమ ‘బిష్ణుజీయము’ అను గేయనాటికలో బిష్ణుణుడు వియోగవ్యథిపడవనప్పుడై వధ్యస్తంభమున ప్రియురాలైన యామినీపూర్ణతిలకను జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొను సన్నివేశములో నాలుగు వియోగినీ వృత్తములను ప్రయోగించి వృత్తనామోచిత్యమును పాటించినారు. ఉదాహరణమునకు వానిలో నొకదాని నిట వేర్కొనుచున్నాను.

“సుమకోమలి దివ్యనేత్రినో
త్సుకదృశ్యాత ఝరిన్ పరిత్రమై
తరళించిన మచ్చరీపమున్
మరణమ్మొక చలింపనేచ్చునే!”²

వియోగినీ వృత్తమునకు “జేస పాదంబుల స-స-జ గురువులును, సరిపాదంబుల స-భ-ర-వ గణములున్న, జేసి పాదంబుల అటింట, సరిపాదంబుల యేడింట యతి”.³ శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు వియోగినీ వృత్తగణములనే పాటించినారు గాని యతిని పాటించలేదు

1. ‘వ్రతభంగము-4-వభాగము-పుట 174. (శ్రీ శివశంకర కృతులు-వ్రతమ సంపుటి (షష్టిపూర్తి ముద్రణ) (1952.)

2. అమృదితవ్రతి.

3. ఆంధ్రవాదస్పృశ్యము (నిమంటపు) కృతీయ సంపుటము-పుట 139 (1959. ప్రచురణ) (ద్వితీయ ముద్రణ.)

శ్రీ విశ్వనాథ పత్యనారాయణగారి 'పాముపాట' అను సంగీతరూపకము నందు నాయిక అయిన త్రైలోక్యసుందరి తన భర్త భుజంగమను విషయమును తెలుపబోవు సందర్భమున నాగమ్మ అను జానపదకాంత నాయికతో పలుకు పలుకులు భుజంగప్రయాత వృత్తముగా పాగినవి.

“బలేగా అన్నావు బాలామణి

సరేయేమియన్నారసాధుల్ చెలీవారు”¹

త్రైలోక్యసుందరి భర్త భుజంగమని ధరినింపజేయునుద్దేశముతో ఈ వృత్త చరణములను నాటికాకర్తలు ప్రయోగించి తమ ఛందఃశిల్ప వైద్యుష్యమును ప్రదర్శించినారు. ఈ వృత్తము ఖండగతిలో నడచునట్టిది. ఈ కారణముచేతనే కవి భుజంగప్రయాతమున ప్రతిపాదమునకుండు అక్షరగణనియతినే కాక వానికి సరియగు మాత్రలను కూడ దృష్టియందుంచుకొన్నారు. మొదటి పాదమునందు నాలుగు 'య' గణములకు మారుగా య, త, త, గ ఉన్నవి. అనగా 20 మాత్రలు కాక 17 మాత్రలే ఉన్నవి. 'య' గణమునకును 'త' గణమునకును మాత్రలు సమానమే కావున ఇందు లయ కుంటువడలేదు. ఇక రెండవ పాదమునందు నాలుగు 'య' గణములపైన ఒక లఘువు నిలిచినది. అనగా 21 మాత్రలున్నవి. విశ్వనాథవారు గానసౌలభ్యమునకై ఈ మార్పును చేసినట్లు ఊహింపవచ్చును. ఇందు రెండే పాదములుండుటకు కారణము పాత్రసంభాషణములో భావవిస్తృతిని బట్టి పాదములను నడపుట. ఈ వృత్త పంక్తులందలి ర-ల ప్రాసము సలక్షణమే. రెండవ పాదమున యతియు పాటించబడినది.

విశ్వనాథవారి ఈ 'సంగీత రూపక'మందే పంచచామర వృత్తము కూడ ప్రయోగింపబడినది.

“మునీంద్ర చంద్ర! యెన్ని తీగ్ధములను ముగ్గినానో

ఫణింద్రరూపమితడుగాని పాయునట్లులేదే

మునీంద్రుడైన శృంగిమాట మోసమేమో యో ప్రభూ!

కడగి కనులనీళ్ళు తుడువగా వచించెనేమొకో!2

1. 'పాముపాట'-పుట 14, ప్రచురణ-1955.

2. పాముపాట-పుట-32-33.

ఈ వృత్తమునకు ప్రతిపాదమునందును జ, ర, జ, ర, జ, గ, అను గణములు నియతముగా నుండవలెను. మాత్రా దృష్టితో చెప్పినచో 24 మాత్రలుండవలెను ఈ వృత్తమును గాన యోగ్యము చేయుటకు కాబోలు విశ్వవాథవారు మొదటి రెండవ నాలుగవ పాదములలో 23 మాత్రలను, మూడవ పాదమున 25 మాత్రలను వేసినారు. ఈ విధముగా వారు మాత్రలనే దృష్టియందుంచుకొనిరి కాని గణములను కాదు. పంచచామరము శ్రవ్యస్రగతిలో నడచు వృత్తము. గేయచరణములందలి మాత్రలు నియతముగా నుండక అవి రాగముకొరకు ఒకప్పుడు తక్కువగను ఒకప్పుడెక్కువగను ఉండుట సహజమే.

శ్రీ నోరి నరసాచార్యుగారు తమ “భాగవతావతరణము” అను పద్యగేయ నాటికయందు మత్తకోకిల వృత్తములు కొన్నింటిని సలక్షణముగా ప్రయోగించి, మరికొన్నింటిలో కొంత మార్పుచేసి ప్రయోగించినారు.

“హోతవైలుడు నీవిశంకకులోద్భవుం పద్మవృద్ధుడు
ద్ధాత జైమినియయ్యయాగమొకండు సాంతంబొనొకో
భూత మొక్కటి చేయ వీరికి పూని విఘ్నారంభమున్
చేతులాడునో నోళులాడునో చెప్పవేనేదేనిచోన్”

మత్తకోకిల వృత్తమునందలి ప్రతిపాదమునందును ర, స, జ, జ, భ, ర అను గణములుండవలెను కాని శ్రీ శాస్త్రిగారు వీనికి బదులు ర, స, జ, జ, మ, వ, అను గణములను ప్రయోగించినారు. అనగా భ, ర అను గణములకు బదులు మ, వ అను గణములు ప్రవేశించినవి. మిశ్రగ్రతిలోనడచు ఈ వృత్తములో మాత్రలు మాత్రము సమముగనే ఉన్నవి. భ, ర, లకును మ, వ లకును మాత్రలు సమానమే. అందువలనే నడక కుంటుపడలేదు. శ్రీ శాస్త్రిగారు మాత్రా సమత్వవిషయమును తెలిపియే ఈ ప్రయోగము చేసినారు.

వాచికాభినయమునకు సరిపడునట్లుగా ఒక పద్యపాదమునో రెండు పద్యపాదములనో ప్రయోగించు పద్ధతిని గేయనాటికలలో శ్రీ శివశంకర స్వామి వారే ప్రారంభించినారు వారి ‘పద్మావతీచరణ చారణచక్రవర్తి’ ‘దీక్షితదుహిత’ మున్నగు నాటికలలో ఈ ప్రయోగమునకు లక్ష్యములున్నవి. ఈ పద్ధతిని అనుసరించిన వారిలో శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావు (‘కవి’ అను నాటిక) ఆచారి-ఉషశ్రీ (‘రాగ హృదయం’ అను నాటిక) మున్నగువారు ఉన్నారు.

ఆచారి-ఉషశ్రీల 'రాగహృదయం' లో మరొక్క వింత ప్రయోగము న్నది. పద్య పాదమును అదినుండి కాక నడుమ ఎక్కడనుండియో ఎత్తుకొని కొంతవరకు నడిపి దానిని గేయచరణములతో కలిపివేయుట అనునది ఆ ప్రయోగము. అది ఇట్లు సాగినది !

“అతిలోక మనోజ్ఞ భావ
భంగ్యంతర వ్యంగ్యవై భవ
రసాంచిత కావ్యకథా సరోజపత్రాంత
తుషారబిందు కళికావృత దివ్యలోచన
విలోలాలక లోలలోచన
విపంచిధారణి మనోవివోదిని
వాణి.....”¹

‘అతిలోక’ నుండి ‘కళికావృత’ వరకు ఇందలి చరణములు ఉత్పలవృత్తసుమదళములే.

ఆద్యంతములు గేయచరణములుగను నడుమ పద్యపాద భాగములను చేర్చి రచించు ప్రయోగము కూడ మీ ఈ చాటికయందే చేసినారు—

“ఓ విలోలాలక
ఓ లోలలోచన
వసంతరాగ సుప మోక్షస్థల
బాలరసాల శాఖకావాస
లతా వినూత్న స్రవసాసవ
మత్తచలద్విరే ఘమాలా
సదృశప్రభాలక
ఓ విలోలాలక
ఓ లోలలోచన”²

ఆద్యంతములందున్న గేయచరణముల మధ్య ఒదిగియున్న రేఖాంకిత భాగముతో ‘ఉత్పల’సౌరభములు గుబాళించుచున్నవి. నృత్యాభినయములకు భంగమురాని సరణిలో పద్యమునెంతవరకు ఉపయోగించుకొనవచ్చునో తెలిసికొన్న ఈ ప్రాధ

1. ‘రాగహృదయం’ - 17 ప్రచురణ : ఫిబ్రవరి 1957.

2. ‘రాగహృదయం’ - పుట 16.

కవులు గేయ పద్యములకు తీయని రాగబంధమును స్వేచ్ఛరచగతిగీతాదు. ఇదే దీని ప్రయోజనమని ఊహించుట కవకాశమున్నది.

గేయ నాటికలలో పద్యముల ప్రయోగార్హతను గూర్చి కొంత వివరింతును.

దీర్ఘములైన వృత్తిములకంటె అటవెలిది, తేటగీతి, కందము, మంజరీ ద్వీపద వంటి ప్రాస్తవ్యచ్ఛందస్సులు గేయనాటికలలో ప్రయోగార్హములని శ్రీ శివశంకర స్వామివారు అభిప్రాయపడినారు. ఈ ఛందస్సుల పాదములు పొట్టి విగ నుండును చిన్న పాదములు సంగీతమునకు మిక్కిలి అనుకూలముగనుండుట చేతనే శ్రీ శివశంకర స్వామివారు తమ పద్యగేయనాటికలలో వీనిని ప్రయోగించినారు. శ్రీ స్వామిగారిని ఆదర్శముగా గ్రహించి 'శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి, శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు, శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు, శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రి, డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి, డా॥ బోయి భీమన్న, అచారి-ఉషశ్రీ వంటి గేయ నాటికాకర్తలు కలుపురు ఈ ఛందస్సులను విశేషముగా వాడినారు. ఒకటి రెండు సందర్భములందు మాద్రము దీర్ఘచ్ఛందములగు సీసములను శార్దూలమును శ్రీ శివశంకర స్వామిగారు ప్రయోగించినారు.

గేయ నాటికాకర్తలలో శ్రీ శివశంకరస్వామివారితో పాటు శ్రీ నిశ్యనాథ, శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రి, శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు, శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు, శ్రీ బోయిభీమన్న, శ్రీ కె. వి. ఆర్. నరసింహచూ వంటివారు మంజరీ ద్వీపదను తమ నాటికలలో విశేషముగా ప్రయోగించినారు. ద్వీపదకంటెను మంజరీద్వీపద గేయమునకు అతి సన్నిహితముగా ఉండుటయే ఇందుకు కారణము.

గేయ నాటికాకర్తలు కొంగరు ఛందఃప్రయోగి విషయమున ఒక విశేషమును సాధించుటకు ప్రయత్నించినారు. ఒక్కొక్క పాత్రకు ఒక్కొక్క విధమైన ఛందస్సు వాడుటయే ఈ విశేషము. దీనికి ఆద్యులు శ్రీ శివశంకరస్వామిగారే. వారి ప్రప్రథమ పద్యగేయనాటిక (శిష్యురాలు-1924)లో శిష్యుని సంభాషణమంతయు తేటగీతిలోను, మీరాబాయి సంభాషణము ముత్యాల సరాలలోను, రూపగోస్వామి సంభాషణము అటవెలిదిలోను జరుగును. శ్రీ స్వామిగారి 'గురుశిష్యులు'లో దేవశర్మకు కందము, శిష్యుడైన విపులునికి అట

వెలది, రుచీదేవికి ముత్యాలసరములును సమకూర్చినారు ఈ ప్రయోగవిశేషమునే వారు పద్మావతీచరణచారణ చక్రవర్తి, కవిప్రియ, నోణకజాయ, రాజజామాత, ప్రభువాక్యమువంటి నాటికలలో పాటించినారు వీనిలో చివరకు కొంత సడలింపు కనిపించుచున్నది నాటికలు చిన్నవైనప్పుడు దీనికి కట్టుపడి, పెద్దవైనప్పుడు అంతగా కట్టించుకొనలేదు శ్రీ స్వామిగారు శ్రీ నోరి సరసింహశాస్త్రిగారు తమ 'భాగవతావతరణము' నందును 'షణ్ణవతి'యందును 'కన్యాకుమారి'యందును ఇట్టి ఛందఃశిల్పమును ఆశ్రయించినారు వారు భాగవతావతరణమునందు వేదవ్యాసుని స్వగతములు శార్దూలమునందును అన్యులతో భాషించునపుడు ఛందమును ప్రయోగించినారు ఇక వైలునికి తేటగీతి, వైశంపాయనునకు ఆటవెలిది, కైమినికి ముత్యాలసరాలు, సుమంతునికి ఉత్సాహమత్తకోకిలములు, రోమహర్షణునకు మంజరీద్వీపద, నారదునకు ఉత్పలమాల, శ్రీకుమారకు గేయము (చతురశ్రగతి) వాడినారు ఈ ఇరువురు కవులే ఈ శిల్పమును పాటించినవారు వాద్యబృందమునకు, ఆయా పాత్రల సంభాషణకు అనుకూలమైన స్వర కల్పనకు ఈ శిల్పము వలన సౌలభ్యము చేకూరును వివిధచ్ఛందోగతులకు అనుకూలమైన సంగీత కల్పనము వలన ప్రేక్షకులకు విసుగు జనింపనియక వారిని ఈ శిల్పము ఆకట్టుకొనుచుండును

గేయనాటికలోని మాత్రాచంద్రములు

గేయచ్ఛందస్సులలో కావ్యనిర్మాణమును కొనసాగించు పద్ధతికి ఆధునిక యుగముననే అంకురార్పణము జరిగినది నన్నయకు పూర్వమునుండియు గేయములు, పదములు పలురూపములలో నున్నవే కాని వివిధములైన గేయచ్ఛందస్సులను కథాసూత్రముతో సమన్వయించి చెప్పట ఇటీవల జరిగిన ప్రయత్నమే శ్రీ గురజాడ ఆప్పారావు, శ్రీ రామప్రోలు సుబ్బారావు, శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు, డా॥ సి నారాయణరెడ్డి మున్నగువారు రసవంతములైన గేయ కావ్యములను వెలియించి మహాకావ్య నిర్మాణమునకు గేయములుకూడ యోగ్యములే అని నిరూపించినారు గేయచ్ఛందస్సులలో మలచిన శ్రవ్యకావ్యములే రసస్ఫూర్తికి కారణములగుచుండగా దృశ్యకావ్యములింకను ప్రసన్నతను కలిగించునను అభిప్రాయము బలపడి గేయనాటికా రచనకు కవులు ఉద్యుక్తులైనారు. గేయకావ్యములన్నింటియందును ప్రయుక్తములైన త్ర్యంసచతురశ్రాదిగతులలో నడచు రగడభేదములనే గేయనాటికలయందును నాటికాకర్తలు ప్రయోగించినారు తొలి గేయనాటిక

‘పలితకేశము’ ముత్యాలసరములలో నడచినది. పలితకేశము చర్వాత శ్రీ శివ శంకర స్వామిగారు ముత్యాలసరములతోపాటు, త్ర్యంబ, చతురశ్ర, ఖండ, మిశ్ర, సంకీర్ణగతులలో గేయనాటికలను రచించినారు. గేయనాటికకు ఆద్యులైన శ్రీ శివశంకరస్వామిగారి అడుగుజాడలలో గేయనాటికా కర్తలందరును త్ర్యంబాది గతులను ఆశ్రయించినారు. శ్రీ శివశంకర స్వామివారి తర్వాత ముత్యాలసరాలను ప్రయోగించిన వారిలో శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రి, శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు, డా॥బోయి భీమన్న, డా॥ కె.వి.ఆర్. నరసింహ ముగారలు పేర్కొనదగిన వారు.

కొందరు పాత్రను, సన్నివేశమును దృష్టియందుంచుకొని కీర్తనలు (శ్రీ షిశ్వనాథవారి ‘పాముపాట’), జావళులు (డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ‘తరతరాల తెలుగు వెలుగు’, డా॥ జోగారావుగారి ‘అప్పస’, శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారి ‘గౌతమి’) భజనలు (శ్రీకృష్ణశాస్త్రిగారి ధనుర్దాసు-శివశత్రయాత్ర), తత్త్వములు (శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారి ధనుర్దాసు), స్త్రీల పాటలు (శ్రీ కృష్ణ శాస్త్రిగారి ఏడాది పొడుగునా), తుమ్మెద పాటలు (శ్రీ బోయి భీమన్న-మెద దులో మెరుపు), జోల పాటలు (శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారి శ్రీ అండాళ్లు) మున్నగు వానిని ప్రయోగించినారు. ఇవన్నియు సంగీతానుగుణముగ మాత్రల హెచ్చు తగ్గులలో త్ర్యంబాదిగతులలో నడచినవే.

గేయ నాటికలలో ద్రయ్యక్షములైన గేయములను స్థూలముగా ఇరు తెరగులుగా సింగడింపవచ్చును. పల్లవితేక, పాదనియతీతేక, తాళబద్ధముగ నమ మాత్రలతో సాగిపోవుచున్న కొన్ని ఇక పల్లవితోను చరణములతోను మాత్రల ఎక్కువ తక్కువలతో రాగాత్మకముగా నాగిపోవునవి మరికొన్ని. ఈ రెండు విధములైన గేయప్రయోగమునకు కూడ శ్రీ శివశంకర స్వామిగారే ఆద్యులైనను, పల్లవితో కూడి పాటలవలె సాగిపోవు గేయములను గేయనాటికలలో సుందరముగా తీర్చిదిద్దిన ఖ్యాతి శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారికే దక్కినది. శ్రీ రజనీకాంతరావుగారు స్వయముగా సంగీత విద్వాంసులును, వాగ్గేయకారులును అగుటచేత ఈ విధములైన గేయములకు తమ గేయనాటిక లలో సముచితమైన స్థానమును కల్పించి కృతకృత్యులగుటయేగాక అనేకులకు ఆదర్శప్రాయులైనారు. డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి, డా॥ దాశరథి, శ్రీ మల్లి

వరపు విశ్వేశ్వరరావు, డా॥ కె. వి. ఆర్. నరసింహము, డా॥ నంధూరి రామ కృష్ణమూచార్య శ్రీ జె. బాపురెడ్డి, శ్రీయుతులు ఆచారి-ఉపశ్రీ ప్రభృతులు ఈ రెండు రకములైన గేయములను సమర్థముగా రచించి గేయనాటికా ప్రక్రియకు సాహిత్యమునందు ఒక విశిష్ట స్థానమును కల్పించగలిగినారు. ప్రాయశఃముగా గేయనాటికా కర్తలందరును సంప్రదాయ సిద్ధములైన యతి ప్రాసమర్యాదలనే పాటించినారు.

గేయనాటికలలో వచనకవికా ప్రయోగము :

గణబద్ధముకాని, మాత్రాబద్ధము కాని వాక్యరచనా సామ్యము వచన మనవచ్చును. కాని ఈ వచనమే అప్పుడప్పుడు లయబద్ధముగా సాగినచో వచన కవితాస్ఫూర్తి కలుగును. కొందరు వచన కవితాప్రయోక్తలు ఆ లయనుకూడ గుర్తించిన వారు కారు. గేయనాటికలలో వచనమే కాక వచనకవిత కూడ ఎడనెడ చోటుచేసికొన్నది. కాని గేయనాటికయంతలి వచనము కాని వచన కవిత గాని రాగాత్మకముగా సాగిపోనిచో రసభంగమేర్పడుటకు అవకాశము మున్నది. కనుక గేయనాటికయందలి వచనము రాగలయాన్నితముగా నుండుట అభిలషణీయము. గేయనాటికలలో గేయములతో పాటు వచన కవితలను కూడ ప్రయోగించినవారు. శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు (విశ్వవీణ), డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి (మనిషి-యంత్రం), డా॥ యస్వీ జోగారావు (సాక్షాత్కారము, అవిముక్తము), డా॥ బోయి భీమన్న (చాండాలిక) గారలు.

కేవల పద్య నాటికలు, కేవల వచన కవితా నాటికలు నా పరిశీలనా పరిధిలో లేని కారణమున వానిని గూర్చి నేనిట ప్రస్తావించుట లేదు.

ఇక గేయనాటికలయందలి గేయముల గతి వైవిధ్యము రససృష్టి కెట్లు తోడ్పడినదో వివరించును.

గతివైవిధ్యము-రసపోషణము :

రససృష్టికిని ఛందఃప్రయోగమునకును ఉన్న సంబంధమును గూర్చి భరతుడు నాట్యశాస్త్రమునందు వివరించియున్నాడు. వాచికాభినయము అత్యంత ప్రధానమైన అంశము. అది సమర్థముగా నిర్వహింపబడినప్పుడే రూపకము జయప్రదమగును. వర్ణాది వృత్తపర్యంతమైన ఛందోవిధానమును వివరించి ఛందముల రసానుకూల ప్రయోగమునుగూర్చి భరతుడుచేసిన సూచనలను వివరించుట అప్రస్తుతముకాదు.

“లఘుశ్చ ప్రాయశ్చింతం ఉపమారూప కాశ్రయం
 కావ్యం కావ్యంతు నాట్యశ్చైః వీరరాద్రాద్భుతాశ్రయం
 గుర్వదప్రవాసకృతం, వీరశ్చైవైతదే తథా
 ఉదాచిద్వీరరాద్రాభ్యాం, యదాధర్మణం భవేత్
 రూపదీపకసంయుక్తం, ఆర్యావృత్తసమాశ్రయం
 శృంగారేతురసేకార్యం, మృదువృత్తం పతైవచ
 ఉత్తరోత్తరసంయుక్తం, వీరే పాశ్యంచయద్భవేత్
 జగన్మతి జగత్కామ, సంకృత్యాచైవయోజయేత్
 యుద్ధసంఘేటయోస్తద్వైః, ఉత్కృతిః పరికీర్తితా
 కరుణే శక్వరీచైవ, తథాచాత్యుతిర్భవేత్
 యద్వీరే క్రితం చందః శత్రోద్రేపి ప్రయోజయేత్
 శేషాచామర్థయోగేన, చందఃకార్యం ప్రయోక్తృభిః”¹

ఈ శ్లోకములలో భరతుడు రసానుకూలమైన ఆడర విన్యాసనియమమును గూర్చియు అతర సంఖ్యానియమమును గూర్చియు వివరించినాడు. గేయ చందస్సులకు అతర సంఖ్యానియమము వర్తించదు. ఇక ఆడర విన్యాస నియమము వృత్తములకే కాక గేయములకు కూడ వర్తించును. నిజమునకు అయోచ్యకమైన అతరవిన్యాసమే రసావిష్కరణమునకు దోహదము కలిగించు నట్టిది. లఘుశ్చరములుగల చందము వీరరాద్రాద్భుతరసములకును గుర్వతర ములుగల చందము కరుణావీర్యములకును ప్రయోగింపవలెనని భరతుని సూచన.

ఇక స్వరములకు సంబంధించిన ద్రుత-మధ్య-విలంబితలయలు రసాను కూలముగా ప్రయోగింపబడవలెనని సూచించుచు హస్తకృంగారములయందు మధ్యలయమును, కరుణమునందు విలంబితలయయు, వీరరాద్రాద్భుతవీర్య భయానకములందు ద్రుతలయయు, ప్రయోగింపబడవలెనని భరతుడు స్థూల ముగా సూచించెను.² వాగుచ్చారణవృత్తులైన ఈ ద్రుతాదులు పాత్రల ఇచ్చా ద్యోతకములై వాని మనోభావములను వ్యంజించుచుండును. శేషేంద్ర మమ్మ

1. నాట్యశాస్త్రము - xvi - 114 - 119.

2. “తత్రహస్తకృంగారయోర్యధ్యలయః కరుణే విలంబితః

వీరరాద్రాద్భుత వీర్య భయానకేషుద్రుతః” నాట్యశాస్త్రము xvii - 131

టాడులు రసానుగుణమైన వృత్తప్రయోగోచిత్యమును గూర్చి ఎన్ని సూచనలు చేసినను సాహిత్యమునందు ఆ సూచనలను అనివార్యముగా పాటించిన సందర్భములు తక్కువ మహాకవులు తమ ప్రతిభా సామర్థ్యములచే ఏ వృత్తమునైనను రసానుగుణముగా రచింపనేర్తురను అంశమును గూడ ఊహేంద్రుడే ప్రతిపాదించియున్నాడు రసానుగుణమైన వృత్తమును రచింపకపోవుట కూడ ఒక కావ్యదోషముగా మమ్మటుడు సూత్రీకరించినాడు ఎందరెందరు లాక్షణికులు ఎన్నెన్ని విధముల వృత్త ప్రయోగోచిత్యమును గూర్చియు, వృత్తమునకును రసమునకును గల సంబంధమును గూర్చియు చర్చలు చేసి ప్రమాణములను సూచించినను సంస్కృతకావ్య ప్రపంచమునందు ఈ విషయమున అపవాదము లనేకములున్నవి ఇక తెలుగు కావ్యములలోని ఛందఃప్రయోగోచిత్యమును గూర్చి పరిశీలించినచో లాక్షణికులు సూచించిన రసానుగుణమైన వృత్తప్రయోగమునకు లక్ష్యములు అక్కడక్కడ కనిపించునే గాని వారి సూచనలకు అక్షరశః లొంగిరచింపబడిన సందర్భములు సర్వత్ర కానరావు శిరోమణి శ్రీ సన్నిధానము సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు కావ్యాలంకార సంగ్రహ వ్యాఖ్యానమునందు హతవృత్తమును కావ్యదోషమును వివరించుచు — “ఆంధ్రమున బూర్వకవులెవ్వరును నీ వృత్తములకు రసములకు సంబంధము గలుపలేదు, సామాన్యముగా వీరరౌద్రములకు మత్తేభశార్దూలములు వాడిరి కాని శృంగారాదులకుంగూడ నా వృత్తములను వాడిరి మొత్తముమీఁద నాంధ్రమున రసనియమము లేకుండనే వృత్తములను వాడిరికరుణాదులలో హాస్యాది విరుద్ధ రస వ్యంజనములగు వృత్తములను వాడి రసదోషమును చేయలేదు ఏలననఁ గవులెల్లరను గ్వాచిత్కముగ భుజంగ ప్రయాతము, పృథ్వీ వృత్తము మొదలగు వానిని వాడినను నత్యధికముగా ఉత్పలమాల, చంపకమాల, మత్తేభము, శార్దూలము, కందము, గీతము, ఆటవెలది, సీసము అను నీ యెనిమిది వృత్తములనే వాడిరి”¹ అని వ్రాసినారు

శార్దూల మత్తేభాదులైన ఎనిమిది పద్యములలోనే సర్వరసములను ఆంధ్రకవులు పోషించినట్లు శ్రీ శాస్త్రిగారి వై వ్యాఖ్యానము విశదము చేయుచున్నది ఆంధ్ర కావ్యములలో వివిధ చృందస్సులు రససంబంధియైన

1. కావ్యాలంకార సంగ్రహము - పుట 481 - (తృతీయ ముద్రణ - 1965)

ఒక నియతిలేక ప్రయుక్తములైనట్లే గేయనాటికలలోని గేయములకు కూడ ఒక నియతి లేనట్లు కానిపించుచున్నది. రసములన్నియు ముఖ్యములైన త్ర్యస, చతురస్ర ఖండ, మిశ్ర, సంకీర్ణము లను అయిదుగతులలోనే పోషింపబడినవి. సవరసములను కేవలము ఐదు గతులలో పోషించుచు, సహృదయులకు పసుగు జనింపకుండ వారి చిత్తములను రసార్థము చేయుట కష్టసాధ్యము. సంగీత ప్రాధాన్యముగల గేయపాదములు చిన్నవిగా నుండుటవలన మాత్రల సంఖ్యను ఇచ్చి వచ్చిన రీతిని పెంచుటకు వీలులేకపోవుట సంగీతసాహిత్యమర్హజ్ఞులు ఎరుగనిదికాదు. అందువలనే 3, 4, 5, 6, 7, 8, మాత్రలతో మాత్రమే గతులేర్పడినవి. మాత్రా సంఖ్యను ఎంత పెంచినను పాడవలె వచ్చినపుడు మాత్రము త్ర్యసాదులలో ఏదో ఒక గతిలోనే సాగవలసియుండును. వృత్తచ్ఛందములలో కావ్య రచన చేయవలసినవచ్చినపుడు ఛందస్సాలభ్యము మాత్రాచ్ఛందములకుంటే సమధికమగుట అందరు ఎరిగిన విషయమే. పద్యములకున్న ఇట్టి విస్తృతివైవిధ్యము గేయములకు లేనందువలననే పరస్పర భిన్నములైన రసములను కూడ గేయనాటికలలో నాలుగైదు గతులలోనే నిడిపింపవలసిన అగత్యమేర్పడినది. గేయనాటికలలో ఆయా రసములకు ఆయా గతులే నియతములు కావను అంశమును సోదాహరణముగా నిరూపింతును.

త్ర్యసగతి

శృంగారము :

- (i) “పట్టమహిషవగుడు నీవు ప్రాణేశ్వరి, అచిరమ్ముగ
పరిచారిః రాదగినది పాదసంచాహమునకు
నిన్ను గాంచినంతలోనే నిఖలశ్రమవాసె ప్రియా!
నీమధురాలింగనమున నిర్వృతియే ప్రాణేశ్వరి!”
(జ్యోతిస్సంగు-అలకతో;-శ్రీ శివశంకర
స్వామివారి ‘వరపరీక్ష’లో)

- (ii) “సుందరమా ఈ జగమై
నందనమోయీ ఆ
నందింతము యుగయుగాలు
హాయిగనోయీ”——(మేనక-విశ్వామిత్రునితో;
శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారి ‘మేనక’లో)

- (iii) “నీ మృదుల కపోలయుగళి
నాళించితి రావే
నీ మంజులహాసరవళి
నాళించితి రావే” — (చంద్రుడు-కలువతో;
డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి గారి
‘వలపురేడు’లో)
- (iv) “తడిసిన నీ కనుదమ్ముల
తళుకులలో మెరవాలని
పొంగిన నీ కోపాగ్నిత
రంగాలను దూకాలని” — (శ్రీవత్స-న్నేహతో;
డా॥ బోయి భీమన్న గారి
‘పైరుపాట’లో)
- (v) “అహో సహజమహోరాళి
సుమనన్నిభ సుందరాంగి
నీ లాస్య విలాసమ్ముల లాలసమై
పూలతోట పులకించెను” — (విప్రనారాయణ-దేవ
దేవితో; డా॥ యస్వీ
జోగారావుగారి ‘సుమకాణము’లో)

కరుణము :

- (i) “జీవితేశునయ్యయ్యో చేతులారచంపుకొంటి
బ్రతికియుండి ఫలంజేమి ప్రాణంబులు విడుతునివుడె
ప్రేమకు బలియయినవాడు ప్రియుపవిత్రరక్తములో
కలియుగాక నా రుధిరము కటారి కారుణ్యమునను”
— (అలకాదేవి-మరణించిన తన భర్తను చూచి;
శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ‘వరపరీక్ష’లో)

- (ii) “దుస్సహా మీ శాశమయ్యై దుర్భరము పయోగమయ్యై
నిస్సహాయుడే కానెటు నిగ్రహించుకోగలడో”

(యక్షిణి తనలో; శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంత
రావుగారి ‘మేఘసందేశం’లో)

- (iii) అయ్యయ్యో మనరాజును

ఆవరించె మేఘుడు

మనబాధామయిగాఢను

వినువాడింకెవ్వఁడు” — (కలువ - కలువరాణితో;

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి

‘వెన్నెలవాడ’లో)

- (iv) “ఏమిప్రభూ! ఏమిప్రభూ!

ఏంతభూరవార్త వింటి

ఇది నిజమా ఇది నిజమా

మురళీధర మహాకవికి

భవదీయ సభాసభోరవికి

అకస్మికమవ్యాజము

నతిభూరము ఉరిశిక్షా

తత్క్షణమే మహాకవిని

రక్షింపుము.....” — (కామిని-మాణిభద్ర

మహారాజుతో; డా॥ యస్వీజోగారావుగారి

‘అప్పరస’లో)

వీరరాద్రములు :

“తెండి నా ధనుర్బాణాల్

తెండి నాదు హలాయుధం

ముగ్ధ సుభద్ర విడిపింతు

మ్రుచ్చగు పార్థుని వధింతు

.....

ఒరే బంధు విద్రోహీ
 నిలు నా పాదములత్రాహీ
 త్రాహీ పాహీ పాహీయనుచు
 షడరా పార్థా! అపార్థా!” — (బలరాముడు-అర్జు
 నునితో; శ్రీ రజనీకాంతరావు
 గారి ‘సుఖద్రావిణయము’లో)

చీకత్పభయావకములు :

- (i) “ఖరాసి సదృశమనదంప్రప్తా
 గళదనంతవహ్ని శిఖా
 కరాశమృత్యు దీప్తవదన
 గహ్వరమున జనియించితి

 కనద్వైత కాలకూట
 కటుకతోర గర్జారవ
 భయదభైర వోరుఫాల
 నయనస్పృశ శయనించితి
 రటద్దంత పటపట రవ
 కుటిల ముఖమ్ములు దనరగ” — (విలయపాత్ర ;
 (డా॥ కె. వి. ఆర్. నరసింహము
 గారి ‘శోణితపారణ’లో)
- (ii) “సమరఘోష సమరఘోష
 దానవతావికట హేష
 చీకటి గుండెల జ్వలియిం
 చే కోష్ఠ రుధిరపిపాస
 దారుణ సామ్రాజ్యాంధుల
 ఆరని మారణ దురాశ” — (అపరిచితకంఠాలు;
 డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి ‘దగ్ధ
 శాంతి’లో)

చతురస్ర గతి

శృంగారము :

- (i) “వేరొకఁడీయని వృత్తాంతమును
ఎరుకపరచుచో నేమి బహుకృతి” (యామిని - శవితో)
“మధురోదంతము మధుర బహుకృతి
బడయంజాలుట పడయిని ద్రువమే” (కవి - యామి
నితో; శ్రీ శివశంకర
స్వామి వారి ‘కవిప్రియ’లో)
- (ii) “నీపై మోహము నోపలేనె నఖ
నీవకరువుకడ నిలువవెభామా
.....
సాకులు చూపి చల్ల జాగ
సమృద్ధింపనే భామాభామా” — (కృష్ణుడు - భామతో;
శ్రీ రజనీకాంతరావుగారి
‘మధురా సగరిగాథ’లో)

కరుణము :

“లేశమాత్రమును లేదే ఊపిరి
లిడిచిన చిన్నెయు వ్రేలునకటా
.....
అయ్యో అయ్యో అయిపోయినదే
ఇంకేమున్నది ఈ లోకములో
.....
నా కోసమే కద నాథా. యీ గతి
జన్మనమందే సంప్రాప్తించెను
చూడకున్న నను సుఖముగనుందురె
మృత్యుదేవతను మీ పాలికినే” — (అలక - జ్యోతి
స్సింగును చూచి; శ్రీ శివ
శంకరస్వామి వారి ‘వరపరిక్ష’లో)

రాద్రము :

ఖడ్గము ఖడ్గము ఖండఖండములు
కావింపగవలె కలుషవర్తనుల
ఉవపతికొగిట నున్న పుంశ్చలిని
ఖండింపగవలె ఖడ్గము ఖడ్గము” — (జామాత పాత్ర;
శ్రీ శివశంకరస్వామిగారి
'రాజజామాత'లో)

(ii) “పులిపులి పులిపులి బొబ్బిలి బెబ్బలి
కణకణమండే నిప్పులపిడికిలి
పటపట పటపట పండ్లుకొరికెరా
చటచట చటచట ముందు కురికెరా” — (బుర్రకథ
కథకుని పాత్ర; డా॥ సి.
నారాయణరెడ్డిగారి 'తరతరా వెలుగు వెలుగు'లో)

వీరము (ధర్మవీరము) :

“హరహర హరహర అక్రమమార్గమే
ప్రబలమయ్యెనే బ్రాహ్మణకులమున
శాస్త్రంజేటికి? సదాచారమే
వృద్ధాచారము వృద్ధాచారము” — (వృద్ధబ్రాహ్మణ
స్వరమేళ; శ్రీ శివశంకర
స్వామిగారి 'దీక్షితదుహిత'లో)

ఖండ గతి

శృంగారము :

(i) “స్వీకరింపుడు నన్ను జీపితేశా! యింక
ప్రణయబాధలు నేను పడలేను పడలేను
(పాదముల మీద వ్రాలి)

బిగియార కంగింట ప్రీతిజేర్పకయున్న

ఈ దాహమెటులారు హృదయేశ హృదయేశ”

(యామిని-కవితో; శ్రీ శివశంకరస్వామిగారి
(‘కవిప్రియ’లో)

(ii) “ఏ తంత్ర నీ మధురహృదియో” — (వైణుకుడు
సుందరితో)

“ఏ మోత నీ హృదయగిణియో” — (సుందరి
వైణుకునితో)

“ఈ విశ్వవీణ తంత్రులజంట మనహృదయయు, శి

మనరాగస్వర సంగమయే యీ విశ్వసరణి” (ఇద్దరు)

— (శ్రీ రాజనీకాంతరావుగారి ‘విశ్వవీణ’లో)

(iii) “రావేల రేరాణి

ససరాగవాణి

నీ నీల నవవేణి

లో నిల్చిపోనీ (చంద్రుడు-రేయితో)

“రానె వచ్చితి నోయి

నా ప్రేమన సపాయి” (రేయి-చంద్రునితో; డా॥

వి నారాయణరెడ్డిగారి ‘హాపురేడు’లో)

(iv) నెలవంక సిగపై

నిలువుకొని రానా

వలపు మెరపులతీవ

కలుపుకొని రానా” — (భీముడు ప్రదోషణతో; శ్రీ
సోమయాజులుగారి ‘సాగంధిక’లో)

కరుణము :

(i) “ఉపవసించుట జేసి ఓ నాథ, ఓ నాథ

ఒడలుతూలుచు నున్నదో నాథ ఓ నాథ

నిమ్మభాగాలపై నిజదృష్టి ఓనాథ
నిలువబోకుడు నాథ నిలువబోకుడు నాథ”

—(అలక-జ్యోతిసింగుతో; శ్రీ శివశంకరస్వామి
గారి ‘వరపరీక్ష’ లో)

(ii) ఏ దూరసీమనో, ఏ వివిన భూమినో
ఈ పరహమెన్నాళ్లు ఎటు నై చునో ఓ భుడు”

— (యక్షిణిపాత్ర; శ్రీ బాలాంత్రపు
రజనీ కాంతరావుగారి ‘మేఘసందేశం’లో)

(iii) “శిశిర హస్తాలలో
చిక్కువడియున్నాను
అసహాయురాలనై
అలమటిస్తున్నాను
గడియలోబ్రతుకు పం
కమ్ములో దిగునయ్య
తడవుసేయక వచ్చి
విడిపించి పోవయ్య” — (ఋతువులరాణి పాత్ర;
డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ‘ఋతువులరాణి’ లో)

వీరము :

(i) “జలధి గర్జాంశరో
జ్వలశక్తి ముక్తాశి
కలతారహారపం
క్తులు కాన్క వెట్టినా” — (భీముడు-దౌపదితో;
శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారి ‘సాగంధిక’ లో)

(ii) “శిశుడా నీ యాట
చెల్లబోదిక వైన
అగ్నిబాణాలు సం
ధించితిని హస్తాన” — (మాధవుడు - శిశిరునితో;
డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ‘ఋతువులరాణి’ లో)

రౌద్రము :

“కత్తికి బాసికము కట్టి కట్టించినారూ
ఉత్తమాటలు చెప్పి ఉరిబెట్టినారూ
రేపుమానిచెప్పి త్రోపెట్టినను
మగవాని చూపించిమరి కదలుడంటి”

—(తైర్తిలోక్యమందరి-నాగమ్మతో; శ్రీ విశ్వ
నాథవారి ‘పాముపాట’లో)

మిశ్రగతి

శృంగారము :

(i) ప్రళమవారమె దృష్టిమీకై
బడినయప్పుడె చెప్పకక్యము
కాని భావంబేదో నాలో కలిగె ప్రాణేశా”

—(మంగళాంబ-చంద్రమౌళితో; శ్రీ శివశంకరస్వామి
వారి ‘దీక్షిణదుహిత’లో)

(మిశ్రగతిలో సాగు ‘ముత్యాలసరాలు’లో నడిచిన గేయమిది)

(ii) “ఓ భువన మోహనవై డికా; నా
హృదయనాథుడ వీవెకా; నా
తనువు తనువో; మనసు మనసో,
తరుణసుందర; భవ్యవీణా
సస్మయములై పోయెనోయ్, చే
కొనుము నను నీ దాసినోయ్...”

—(సుందరి వై డికునితో; శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంత
రావు గారి ‘విశ్వవీణ’లో)

(iii) “అనిర్వచనీయమిది, ఓహో
అమృతమునకే అమృతమో
.....
ఓ జగన్మధుమోహినీ! నా
యాగమము నీ కోసమేనే

కంతమున కలకంతములతో
కందోవల యొ వెన్నెలలతో
ఆధరమున శీఘ్రసములతో
అఖిలసౌందర్యగుచి నీవే”

—(వసంతుడు-గోపికతో; డా॥ బోయి భీమన్నగారి
'వసంతస్వయంవరం'లో)

కరుణము :

- (i) “కవివతంసుడు నాకు గురువే
కాడు ప్రాణప్రియుడు శండ్రి!
పలుకులేటికి నాకు సాక్షాత్పరమ దై వశమే

.....

ప్రాణవల్లభుడయిన కవినే
పతిగబడయని పక్షమున మీ
పాదసన్నిధియందు విడిచెద |పాణములు తండ్రి”

—(యామిని-మదనభూపతితో;

శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ‘విప్రియ’లో)

- (ii) “ఎందుపోయెను నీడు ప్రాణము
సుందరీ నా సుందరీ!
ఎదుటనుండి గు మారుకలు
విడేటి న్యాయము సుందరీ!
మందభాగ్యుడ నిన్నొకతె గృహ
మందు వగలితి సుందరీ!

—(వైణికునిపాత్ర; శ్రీ బాలాంత్రపు
రజనీకాంబరావుగారి ‘నిశ్శవీణ’లో)

ద్రవ్యస్రాదితులలో భిన్నరసములను పోషించవచ్చునని నేనించవలకు సోదాహరణముగా వివరించితిని. అట్లని గేయనాటికాకర్తలు ఒకే గతితో నాటికలను నిర్వహింపలేదు. గతులలో వైవిధ్యమును వాగు చూపగలిగినారు. ఏదో ఒక గతిలో మొత్తము నాటికను నిర్వహించుటకు అవకాశమున్నది. కాని గేయనాటికాకర్తలు గతులలోను అదరసంయోజనములోను విశేషవైవిధ్యమును చూపి రసోపస్కారకముగా తమ రచనమును తీర్చిదిద్దినారు. ద్రవ్యరస, చతురరస,

ఖండ, మిశ్ర, సంకీర్ణ రీతులను నాటికాకర్తలు మార్చిన
లోని బాహుళ్యమును విశేషించవలసియున్నది. పాస్రీడిరి
మార్పులు కలిగినప్పుడు ఆయా మార్పులకు అనుగుణమై
బంగారులను ప్రయోగించినపుడు ప్రసాదించుటకు అను

గతుల మార్పులకు మరొక కారణమున్నది. అవసర.

శ్రవ్యకావ్యములలో ఛందోవైవిధ్యమును పాటించినపులు పాఠ
కలిగింపకుండ జాగ్రత్తపడిరి. గేయనాటికలలో సంకీర్ణాభినయముపాట' తొలి
చెట్టపట్టాలు నట్టుకొని సాగవలసియుండును అభినయమురీతియును అత్ర
మార్పు వచ్చినపుడు గతిలో మార్పు రాకున్నచో సామాజికునికి విశ్రాంతి కలిగిన
సహజము. ఎంత సంకీర్ణవిధ్యాంసుడైనను ఎంత గళమాధుర్యముక్కు వివరించు
ఒకే రాగముతో ఒకే క్రితీతో సంకీర్ణసభను రంజింపజేయ లేడు.

రంజనమునకై వైవిధ్యము అనివార్యము అదే విధముగా గేయ
వివిధ గేయ భేదములను ప్రయోగించి నాటికాకర్త అభినయ సహితం రెండు
వైవిధ్యమును సాధించి సామాజికులను ప్రసాదించుటను చేయును. ను, ఆమె
లాస్యాది నృత్య సన్నివేశములు గేయనాటికలలో వచ్చినప్పుడు ఆయ పంక్తులు
రీతులకనుగుణముగా గతిపరివర్తనము అనివార్యము కదా' ప్రాయ్యసక్రొధ
నృత్య సన్నివేశములందు 'దురదయ సమన్వితమైన చతురశ్రగతిసేభావలరి
ప్రయోగించినారు.

భావానుగుణమైన గతి పరివర్తనమునకు కొన్ని ఉదాహరణలు :

“పోవువమలకా' పోయెను బడలి :

ప్రాభాతిక మృదు వహముచే, నీ

పలుకుతేనెచే' ప్రాపించినచో

గమ్యస్థానము కల్యాణమెగా'”¹

ఈ పంక్తులు శ్రీ శివశంకరస్వామి వారి 'వరపరీక్ష' లోనివి. జ్యోతి
స్సింగు అను వీరక్షత్రియకవీమారుడు పరిచకు అంగీకరించి, తన ప్రియురాలి
అలకాదేవిని ఎత్తుకొని, దిండుకండ పర్వతాగ్రము చేరుటకు ప్రయత్నించుచు
మార్గమధ్యమున అలసిపోయి, ఒక శిలాఖండమునకు అనుకొని బడలిక తీర్చుకొని

1. వరపరీక్ష - ద్వితీయ రంగము - పుట 524. శ్రీ శివశంకర కృతులు - ద్వితీయ సంపుటి.

షష్ఠిపూర్తి ప్రథమ ముద్రణ 1952.

కంఠాన ప్రయురాలుతో పలికిన సందర్భములోనివి వైన
కంద

ఆధా

అట్లు ద్రుతలయలోను సాగిన ఈ చరణములు జ్యోతిసింగు
భావమును సూచించుచున్నవి. కొంత దూరముపోగానే
ను తన ప్రయురాలుతో దీనముగా ఇట్లనును —

కరుణము : సీమ భాగమునకు ప్రయురాలా !

(i) 'త్తువా మెల్లగా	"
అడుగువేయుటయన్న	"
అతికష్టమయినదో	"
పాదరతలు విడుతు	"
పదము జారకయుండ	"
తల తిరుగుచున్నదో	"
తరువానుకొందునా	"1

కలిగిన జ్యోతిసింగు కాధమ ప్రకటించు ఈ చరణములు ఖండ
నవి. ఇందలి దీర్ఘాక్షరప్రయోగసంజనిత విలంబితలయ జ్యోతిసింగు
వ్యంజించుచున్నది. ఈ విధముగా ఒక సన్నివేశములో ఒక పాత్ర
వచ్చు భావపరివర్తనకు అనుకూలముగా గేయరచనలోని గతి పరి
నిర్వహింపబడినది.

రసరీతునుండియే మరొక ఉదాహరణము.

“పత్రికయేటికి పంపినయ్యో
ఆహ్వానము మృతికంపిన తీరున !
దుర్గేశ్వరుని నిజదుహితకు నొసటను
వైధవ్యంబే వ్రాసియున్నదా?”²

[తన భర్త జ్యోతిసింగు మరణించిన విషయం ఘట్టమును గాంచి అలకా
శిలించిన సందర్భములోనిది ఈ పంక్తులు. వైధవ్యము ననుభవించవలసి

1. వరవరీక్ష - ద్వితీయ రంగము - పుట 525. శ్రీ శివశంకర కృతులు. ద్వితీయ సంపుటి
షష్ఠిపూర్తి ప్రథమ ముద్రణ 1952.
2. వరవరీక్ష - తృతీయ రంగము - పుట 533. శ్రీ శివశంకర కృతులు - ద్వితీయ సంపుటి
షష్ఠిపూర్తి ప్రథమ ముద్రణ.

యున్న అలకాదేవి దుఃఖభావమును ప్రదానము

గతిలో సాగినది.

ఏ నిలువబడిరి

అలకాదేవి బ్రతికియుండిన ఫలములేదనియుండి

వలెనని నిశ్చయించుకొని యిట్లనుకొనును - నక్కి-

“రాజస్థానమునందలి
కోటలుపట్టెడివీరుడు క

..... రాయణగారి ‘పాముపాట’ తొలి

జీవితేశురయ్యయ్యో, పాము అను పదమును అత్త

బ్రతికియుండి ఫలంబేచిను, అత్తలింగముగా నాలో కలిగి

అలకాదేవి అత్తత్యాగభావమును అను జాననదకాంతలకు వివరించు

నడచినది. ఈ విధముగా పాత్రభావపరిణ

జరిగినది.

“స్వార్థము త్యజిత్వోక్త్యనుందరి అమాయకతను, ఆమె
బాధపడుచున్న ప్రపంచమును త్యజిత్వగతిలోని పంక్తులు

“గతకాలములోక్త్యోక్త్యనుందరికి కలిగిన అవిశ్వాసక్రోధ
సౌఖ్యంబిట్లా తెలుపుచున్నది. ఈ విధముగా భావపరి

“చాలు జాలు పడినది.

భయము నా నిలువరింపు

ఈ పంక్తులు శ్రీ శివభక్తుల చిలుక
లోనివి. ఇందిరాసుందరి యుగముంజులమే
మొదట ప్రేమించును. ఈ కానపులుగు
కేమియు సమాధానము చే కది సమమా
యింటికి పోయి తనను సహమునకు నేను
స్మృతులను తలపునకు నాను మహారాజ
ను మహారాజ!”

1. పరపరీక్ష-తృతీయ ర్థ సారాజ్యబిడౌజా
షష్టిపూర్తి ప్రథమము మహారాజా

2. ప్రత భంగము-ఇక్కడ
సంపుటి, షష్టిపూర్తి మొదటి కూర్పు-ముద్రణ 1955.

కంతఃప్రియుశో ఆ నాయక నాయక నితో పలికిన పలుకులే
కందో

ఆధా

అట్లు ద్రుతలయాభావమును తెలుపు మొదటి రెండు పంక్తులు
భావమును స్పృహయస్మృతి వైముఖ్యభావమును ప్రకటించు
మ తన ప్రియుష్టప్రసగతిలోను, నాయికా చిత్తగత భయ

కరుణము : సీమ భాగమునకు చరణములు త్రప్రసగతిలోను నడచినవి.

(i) త్తువా మెల్లగా సీత పరివర్తనము జరిగినది.

అడుగువేయుటయన

అతికష్టమయినదో

పాదరతలు విడుతు

పదము జారకయుండు

తల తిరుగుచున్నదో

తరువానుకొందునా

కలిగిన జ్యోతిస్సింగు బాధను

నవి. ఇందలి దీర్ఘాక్షరప్రయోగము

వ్యంజించుచున్నది. ఈ విధముగా

వచ్చు భావపరివర్తనకు అనుకూలము

నిర్వహింపబడినది.

చారెడ్డిగారి 'ఋతువులరాణి' నాటిక

రసరీతునుండియే మరొక ఉదాహరణములరాణి' తన ప్రియుడైన మాధవుని

"ప్రతికయేటికి పంపినయ్యా సుకుడు 'శిశిరుడు' ఆమె సౌందర్య

ఆహ్వానము మృతికంపిన తీరున ! వైన పేర్కొన్న పంక్తులు ఈ

దుర్గేశ్వరుని నిజదుహితకు నొసటను.

వైధవ్యంబే వ్రాసియున్నదా?"² పాగగా, తరువాతి నాల్గు

తన భర్త జ్యోతిస్సింగు మరణించిన విషయ భుక్తి మార్పునకు కారణము

కలిగించిన సందర్భములోనివి ఈ పంక్తులు. వైధన్న మోహస్థితియే; పార

1. వరసరిక్ష - ద్వితీయ రంగము - పుట 525. శ్రీ శివశంకర హుళ్యము శిశిరుని ఎడద
షష్టిపూర్తి ప్రథమ ముద్రణ 1952. పుచ్చుచున్నది.

2. వరసరిక్ష - తృతీయ రంగము - పుట 533. శ్రీ శివశంకర కృతురణ : అరుణశ్రీ గ్రంథ
షష్టిపూర్తి ప్రథమ ముద్రణ. చూరి, మన్మథ శ్రావణం.

“అమ్మ రానిదాసి నడిగినట్లుగ నేను
 ఒక మొగము చూచుచోరు నిలువబడిరి
 మోచిలా! యింట మేలు కనియ్యయుండి
 నలతలే దాగుచు నచట నక్కి
 అన్నకు నాంపనమ్ము ము కలిగెనే
 అంతలోక ల కోకు మరుదెంచెనే”¹

ఈ పంక్తులు శ్రీ శిష్యసాక్షి శ్రీనారాయణగారి ‘పాముపాట’ తొలి పద్యము లోనివి. త్రైలోక్యముందరి అన భర్త పాము అను పద్యమును అత్త మామలు పనికి చెప్పకుండ ప్రవర్తించిన తీరును చక్కలించుముగా తనలో కలిగిన భావ విశేషములను నాసిమ్మ, లక్ష్మమ్మ అను జానపదకాంతలకు నివసించు సందర్భములోనివి.

వై పంక్తులలో మొదటి నాలుగు ప్ర్యస్తగతులలోను తరువాతి రెండు పంక్తులు ఖండగతిలోను నడచినవి. త్రైలోక్యముందరి అమాయికతను, ఆమె అత్తమామల మనోరహస్యభావ ప్రవర్తనలను ప్ర్యస్తగతిలోని పంక్తులు సూచింపగా తన అత్తమామలపట్ల త్రైలోక్యముందరికి కలిగిన అపశ్వాసక్రోధ భావములను ఖండగతిలోని పంక్తులు తెలుపుచున్నవి. ఈ విధముగా భావపరివర్తనమును బట్టి గతిపరివర్తనమేర్పడినది.

“స్వాతంత్ర్యము నిలువంపు
 పంజరమున కులుకు చిలుకు
 పలుకు పలుకు మంజులమే
 కానీ యొక కాన పులుగు
 కలువంత కది నమమా
 రాణివాసనమునకు నేను
 రాను రాను మహారాజ
 రాజులను మహారాజ!”

“రాజు! రసరాజ్యబిడోజా
 యోజింపుము మహారాజా

రాజులు మాపై మోజులు పడితే
రాణులు బేజారెత్తెదరేమో!"¹

ఈ పంక్తులు డా॥ యస్వీ జోగారావుగారి 'అప్పరస' లోనివి. 'కామివి' యను జక్కులపురంధ్రీ సౌందర్యగాననాట్యవైభవములను గాంచి మాణిఖద్ర మహారాజు, ఆతని ఆస్థానకవి మురళీధరుడు ఆమెను రాజాస్థానమునకు ఆహ్వానింతురు. రాజాస్థానములలో స్వేచ్ఛ ఉండ దను భావముతో కామిని వారి ఆహ్వానమును అంగీకరింపక తనను జమింపవలసినదిగా వారిని వేడుకొనును. వైన పేర్కొన్న మాటలు ఈ సందర్భములో కామిని మహారాజుతో పతికి పట్టివి.

మొదటి ఎనిమిది పంక్తులు త్ర్యంసగతిలోను తరువాతి పంక్తులు చతురస్ర గతిలోను సాగినవి. కామిని స్వేచ్ఛాభావమును త్ర్యంసగతిలోని పంక్తులును, రాజాస్థానప్రాప్తిచే నేర్పడు పరిణామముల నూహించుటవలన కామినికి కలిగిన సందేహచిత్తవృత్తిని చతురస్రగతిలోని పంక్తులును ప్రకటించుచున్నవి

ఈ విధముగా ఒకొక నన్ని వేళములో పాత్రల భావ పరివర్తనమునకు అనుగుణముగా గతులలో కూడ మార్పు కలుగుననుటకు అనేక తార్కాణము లను తెలుగు గేయనాటికలనుండి చూపవచ్చును.

రహస్యకూరిమైన అక్షర సంయోజనమునకు కొన్ని ఉదాహరణలు :

“అనంగ, చిత్రము కనంగ కనంగ
కనుంగవంగడు కనంబడున్ కళ
ఎనండు పటాన నవాద్భుతమ్ముగ
సజీవమూర్తిని సృజించినాడో!”²

ఈ చరణములు శ్రీ శివశంకరస్వామివా? 'రాజ జామాత' లోనివి. ఖంఖుడు కాశ్మీరదేశ ముఖ్యామాత్యుడు. అతడు కాశ్మీరదేశప్రభువైన బలాదిత్యుని కుమార్తెయు, దుర్లభవర్ధనుని భార్యయు అయిన 'అనంగలేఖ'తో రహస్యముగా కామోపభోగములనుభవించుచుండును. అతడొకనాడు అనంగలేఖ యొద్దకు

1. అప్పరస - (గేయ నృత్యవాటికల సంపుటి) పుటలు 4-5. ప్రథమ ముద్రణ 1861.

2. రాజ జామాత-పుట 20.

వచ్చి, ఆమె జన్మదిన సందర్భముగా చిత్రకారుని చేత చిత్రించబడిన అనంగలేఖ చిత్రపటమును జూచి, శృంగారాశ్చర్యభావములతో హృదయము పొంగిపోగా ఆమెతో వైన పేర్కొన్న విధముగా పలుకును

వై చరణములందలి అక్షర సంయోజనవిశేషము పాత్ర (ఖంభుని) శృంగారచిత్రవృత్తిని చక్కగా వ్యజింపజేయుచున్నది. చరణములందలి చతురస్రగతి, సమగురులఘ్నక్షర సమ్మేళనముచే నేర్పడిన మధ్యలయ, సానుస్వార సుకుమార వర్ణభావశృంగము, నాతి దీప్తసమాసములు- అన్నియు కలిసి శృంగార రసాదీప్యతికి దోహదము చేయుచున్నవి. అనంగ, చనంగ, కనుంగ, ఎవండు పటాన, నవాద్భు, నజీవ, స్పృశించి వంటి జగణ పరివరా ప్రయోగము పాత్ర అంతరంగములో ఎగిరిపెడు శృంగారి పరిణాముల స్ఫూర్తిని వ్యంజింపజేయు చున్నది.

అట్లే శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారి 'చందీదాసు'లోని—

“జీవననందినీ” జీవననందినీ

నీ, మందహాస చంద్రరేఖ

ఘండనా వికాసమందు విందుగ క్రొందఱ్ఱులెన్నొచిందె;

జీవననందినీ, జీవననందినీ.....

నీ సుందరనయనాళియుగళి

మంద్రగానరవళియందు విందుగ క్రొందేనెలెన్నొచిందె;

జీవననందినీ, జీవననందినీ.....

నీ, చందన నిశ్శవనవవస

బృందమృదు విలాసమందు విందుగ క్రొందావులెన్నొచిందె

జీవననందినీ, జీవననందినీ”¹ వంటి పంక్తులును,

డా॥ సి నారాయణరెడ్డిగారి 'వలపురేడు' లోని—

“రావే ! రావే !

నా వన్నెల కలువా !

నా కన్నుల చలువా !

నీ మృదుల కపోల యుగళి

నాశించితి రావే

నీ మఃజుల హాస రవళి

నాలించితి రావే"¹ వంటి చరణములును.

శ్రీ దేవులపల్లి వేంటి కృష్ణశాస్త్రి గారి 'గౌతమి' లోని —

“సుందరా ! పురందరా ! శచీమాసన మందిరా ! ఏ
మందురా ! మదిలోన వలపులు మరిగి తొందరలాయెరా !
అందె రవళులు విందువా ! నా
అందచందాల్ ఏందువా ? ఓ సుందరా.....
మందపవనుడు తరిలెరా,
మందాకినీనది తెరలెరా ! మన
నందనోద్యానములో మందార మధువులు ఉరలెరా ! ఏ
మందురా, మదిలోని వలపులు మరిగి

తొందరలాయెరా ' ఓ సుందరా....."² వంటి పంక్తులును,
డాక్టరు సందూరి రామకృష్ణమాచార్యగారి 'జ్యోత్స్నాభిసారిక'లోని—

“డెందము నందలి నహతహతో

ఏందువడందలి తళతళతో

ఎందుకు రాధా ఇటులీ తొందరి !

అందెలనందడి చిందరవందర !"³ వంటి చరణములును,

శంకర రసానుకూలమైన అతర సంయోజనమునకు నిదర్శనములుగా పేర్కొన
వచ్చును. ఈ పంక్తులందలి సానుస్వార మృదులాతర ప్రయోగము, సమలఘు
గుర్వక్షర సముత్పాదిత మధ్యలయవిన్యాసము శృంగారరసానుకూలమైన రీతి
విశేషమునకు ఊపిరి పోసినవి.

“నెలనంక సిగివైన

విలుపుకొని రానా

1. 'వలపురేడు' - పుట 12 (నవ్వని పువ్వు గేయనాటికల సంపుటి) ముద్రణ 1953.

2. గౌతమి - పుట - 142 ('శర్మిష్ఠ' - కృష్ణశాస్త్రి నాటికలు.) కవిశాస్త్రి స్వర్ణోత్సవ
సంపుటి-1975

3. జ్యోత్స్నాభిసారిక - పుట-4 ('సృత్యనాటికలు'-సంపుటి) ముద్రణ 1986.

నలుపు మెరపు తీ...
 నలుపుకొని రానా
 జలధి గర్జాంతరే
 జ్వల శక్తి ముక్తాళి
 కలతారహం పం
 క్తులు కాన్కవెట్టనా
 ఎగురనా నీ తోడి
 ఏ పతత్రీగ తస్వి
 ఈ విహాయస వీధి
 గంధర్వ సమరమును

ఖండగతిలో సాగిన ఈ చరణములు శ్రీ వాపిలాల సోమయాజులుగారి 'సాగంధిక' లోనిది. ద్రావిడి తన పాద సన్నిధిలో పడిన సాగంధిక పుష్పమును గాంచి, అట్టి మనోజ్ఞ పుష్పములు కావలెనని భీమునితో ననును కాని భీముడు ఆలస్యము నేయగా చింతించును. అంత ఆమె దైన్యమును పోగొట్ట వెంచిన భీముడు ఆమె కోసము సాగంధికములే కాదు, ఎటువంటి వానినైనను తేగలసని తన వీరత్వమును గూర్చి ఆమెతో ననును వై పంక్తులు ఈ సంభాషణములోనివి.

పై వానితో మొదటి నాలుగు చరణములు మృదులాక్షర సంయుతములు కాగా, తరువాత చరణములందలె అక్షర రచనలో కొంత పారుష్యము చోటు చేసికొన్నది

“నెలవంకి సేగ వైన

నిలుపు కొనిరానా” పంటి బండ్ పారుష్య వజ్రితములైన పంక్తులును, 'విహాయస వీధి', 'గంధర్వసమరము' పంటి నాట దీప్తి సమాసములును వైదర్భి రీతిని గర్భికరించుకొనగా —

“జలధిగర్జాంతరే

జ్వల శక్తి ముక్తాళి

కల తార హం పం

క్తులు” అను సమాసము గొడి రీతిని ప్రదర్శించుచున్నది.

ఈ రెండు రీతుల సమ్మేళనముచే పాంచాలి రీతి ఏర్పడి వీర రస స్ఫూర్తిని కలిగించుచున్నది 'జలధి గర్జాంతరే జ్వల శక్తి ముక్తాళి కల తారహం పంక్తులు'

అనుదీర్ఘ సమాసము భీముని ప్రతాపాతిశయమును, ఉత్సాహోధికృత్యమును చక్కగా వ్యంజింప జేయుచున్నది. వై పంక్తులలోని రచన లఘుత్వర ప్రాయమైనందు వలన ద్రుతలయ ఏర్పడుచున్నది. ఈద్రుత లయ వీరరసాభివ్యక్తికి పరిపోషకము. ఇదే విధముగా—

“హర హర హర హర అక్రమ మార్గమె

ప్రబంధమయ్యెనే బ్రాహ్మణకులమున!

.....

శాస్త్రంజేటికి? సదాచారమే

వృద్ధాచారము వృద్ధాచారము” (శ్రీ శివశంకరస్వామి వారి
‘దీక్షిత దుహిత’లో)

“త్వత్తగతి ననిల సుతుడంత గిరిపీఠిన్

దరుల పెనురుగుల ఘనతుంగతటకోటిన్” (శ్రీ వావిలాల

సోమయాజులుగారి ‘సాగంధిక’ లో)

“శిశుడా! నీ యాట

చెల్లబోదికమైన

అగ్నిబాణాలు సం

ధించితిని హస్తాన” (డా॥ సి నారాయణరెడ్డిగారి ‘ఋతువుల
రాణి’ లో)

వంటి చరణములందలి అతర బంధము పాంచాతీ రీతిని ద్రుతలయను గర్భింక
రించుకొని వీర రస స్ఫూర్తిని కలిగించు చున్నది.

“జీవితేశు నయ్యయ్యో, చేతులార చంపుకొంటి!

బ్రతికియుండి ఫలంజేమి, ప్రాణంబులు విడుతునిప్పుడె”¹

“అమ్మా అమ్మా అలకా, అలకా,

ఏమిచి తల్లి పటికి పలుకవు?

సుకుమారి నా తల్లి శోషిల్లెనా యేమి,

ఉపవాసమున మూర్ఛ నొందెనా నా బిడ్డ!”²

“ఏమున్నది నా కిలోకములో

కాని మొండినై కాయము వీడను!”³

1, 2, 3- ‘వరవరీక్ష’-పుటలు 58కి-59కి (శ్రీ శివశంకర కృతులు ద్వితీయ సంపుటి
1952.)

ఈ పంక్తులు శ్రీ శివశంకర స్వామివారి 'వరపరీక్ష' లోనివి. జ్యోతిస్సింగు శన ! ప్రియురాలైన అలకాదేవి నెత్తుకొని వర్షతాగ్రము చేరు పరీక్షకు అంగీకరించి పర్వత శిఖరము చేరును. అతడు శన దాహమును దీర్చుకొనుటకై అలకను నీరు తెమ్మనును. కాని ఆయాసము మిక్కుటము కాగా ఆమె వచ్చు లోపలనే మరణించును. నీరు తీసికొని వచ్చిన అలక తన భర్త మరణమును గాంచి, విలపించి, తాను కూడ కత్తితో పొడుచుకొని చనిపోవును. వీడ్డరి మరణమును జూచిన అలకాదేవి తండ్రీ గంభీరినిగు విలపించును. వై పంక్తులు క్రమముగా అలకాదేవి గంభీరినిగు విలపించు ఘట్టములోనివి.

ఈ పంక్తు లందలి సుకుమారాక్షరసంయోజనము, శబ్ద కాతన్య రాహిత్యము తమలో వైదర్భిరీతిని పొదుగుకొని కరుణ సంస్కృతిని నిలిపించుచున్నవి. బహుళ గుర్వక్షర సంయోజనమువలన రచనలో విలంబి, లయ విడిది చేసికొన్నది ఈ విలంబిత లయ కరుణ రస సృష్టికి అనుకూలము. 'అమ్మా' 'అమ్మా' అను పదములందలి మకార ద్విత్యము కరుణ రస వాతావరణమును మరింత తీవ్రము చేయుచున్నది. ఇట్లే —

“దాసికాచా ప్రాణబంధూ

నన్ను దాసింతుమే ప్రేమసింధూ;

ఆశలే సురిగి తూలేనో; ఆకాశమే విరిగి కూలేనో ! !

దాసికానా;

.....

‘చంద్రుడే యిరులలో దాగె, జగము

తంద్రలో కనుమూసి తోగె;

బృందావనికి నీవు రావో, మధుర

మందానిలములింక లేవో;

.....”

(శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంత్ రావుగారి ‘చండిదాసు’లో)

“అమ్మా అమ్మా అమ్మా

అని ముమ్మారనెను సీత

అమ్మలేని బిడ్డలాగు

అమటించే మహిజాత”

(శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రిగారి ‘సీత’ లో)

బిల్లి చరణములు సుకమారాక్షసమువేతములై, దీర్ఘ సమాస రహితములై, బంధకాతివ్య వర్జితములై, గుర్వక్షర ప్రాచుర్యముచే విలంబితలయకు నిలయములై కరుణరసస్ఫూర్తికి ఉదాహరణములుగా నిలుచుచున్నవి.

“తెండి నా ధనుర్పాణి”

తెండి నాదు హలాయుధం

ముగ్ధ సుఖద్ర విడిపింతు

ముచ్చగు పార్థుని వధింతు” 1

“ఒరే బంధు విద్రోహి

నిలు నా పాదముల త్రాహి

త్రాహి పాహి పాహి యనుచు

పడరా పార్థ! అపార్థా!” 2

“హలాయుధమైత్తితి నీ

తల సహస్ర భిన్నములుగ

మొత్తును నిఁ చతువులే

ఎత్తిన గాండివము దింపు” 3

ఈ చరణములు శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారి ‘సుఖద్రా విజయము’ లోనివి కుహనా యతివేపముతో అర్జునుడు యాదవులను మోసబుచ్చి, సన చెల్లెలు సుఖద్రను హరించినాడని విన్న బలరాముడు ఆగ్రహోదగ్రుడై అర్జునునితో ఆహవము సేయ సవకట్టిన మట్టిములో బలరాముడు పల్కిన పల్కులివి.

పై పంక్తులందలి ధ, ధు, ధ ఖి, ధం, ధిం వంటి ఒత్తు అక్షరములును సానుస్వారవర్ణములును వీరబలరాముని రౌద్రహుంకారమును ఎత్తిచూపుచు ఆశని గుండెలో మ్రోగు క్రోధదుంధుఖిని ధ్వనింపజేయుచున్నవి. ద్రోహి, త్రాహి, పాహి, సహస్ర వంటి పదములందలి మహాప్రాణముల పునరావృత్తి హలాయుధునిలో మహోద్భృతముగా పూర్ణమైన ప్రకోపమును ప్రకటించుచున్నది. ముగ్ధ, సుఖద్ర ముచ్చగు, పార్థుని, పార్థ, అపార్థా, ఎత్తితి, పంపుటి) ముద్రణ : డిసెంబర్ 1964)

1, 2, 3- ‘సుఖద్రావిజయము’-పుటలు 15-16.)‘విశ్వవీణ’-రజని గేయనాటికం సంపుటి) ముద్రణ : డిసెంబర్ 1964)

మొత్తుదు, చత్తువు ఎత్తిన వంటి శబ్దములందలి పరుషాక్షరములును, సంయుక్త వి్యత్యాసములును రాహిత్యముని రాద్రచిత్తపృత్తిని వ్యజింపజేయుచున్నవి.

అదే విధముగా—

“ఖడ్గము ' ఖడ్గము ' ఖండఖండములు
కాంతింగవలె కలుగవచ్చును
ఉపతి కాగిటనున్న పుంశ్చలిని
ఖండింగవలె ఖడ్గము ఖడ్గము”

—శ్రీ శివశంకర స్వామివారి ‘రాజజామాన’ లో.

“చత్తికి జానిము కట్టిచినారూ
ఉత్తమాలు చెప్పి ఉరిబెట్టినారూ
రేఫమాని చెప్పి త్రోపెట్టినారు
మనవాని సూపించి మనకడలుడంటి”

—శ్రీ విశ్వనాథవారి ‘పాగుపాట’ లో.

“పులిపులి పులిపులి బొబ్బిలి బెబ్బిలి
నిదాకణమండే నిప్పల పిడికిలి
పటపట పటపట పిండ్లుకొరికెరా
చటచట చటచట ముందుకుకెరా”

—డా॥ పి. నారాయణ రెడ్డిగారి ‘తత్తరాల తెలుగు వెలుగు’లో.

“ప్రళయకాలమహోత్సాహము క్రితములవలె
కల్పాంతకుపిత సాగర చరితములవలె
సంపద్రుమయ ఝంఝూ మారుతాలవలె
విలయ రాద్రక్షరాళ వికటపటనాలవలె
కాకితీయ బలాలు కదిలినవి ముందుగకు
హాళిల వైనాల్లు దూకినవి ముందునక”

—శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారి ‘రుద్రమదేవి’ లో.

వంటి పంక్తులను రాద్ర సహనుగూలమైన అక్షర సంయోజన విశేషమునకు తార్కాణములుగా పేర్కొనవచ్చును, వైచరణములందు లఘుక్షర సమ్మేళనముచే నేర్పడిన ద్రుతలయ రాద్ర స పోషణకు దోహదము చేయుచున్నది.

రేఫ, టకార, ద్విత్వ, సంయుక్త, వర్గయుక్పరుషాక్షరముల సమ్మేళనమువలన, దీర్ఘసనూసముల వలన గౌడిరీతి ఏర్పడుచున్నది. తన్మూలమున ఉద్ధతమైన శాద్రసస్ఫూర్తి కలుగుచున్నది.

“సమరఘోష సమరఘోష
దానవతా వికటహేష
చీకటి గుండె జ్వలియిం
చే కోష్ఠరుధిర పిపాస
దారుణ సామ్రాజ్యాంధుల
ఆరని మారణ దురాశ
సమరఘోష సమరఘోష” 1

“ఖరాసి సదృశ ఘన దంష్ట్రా,
గళదనంత వహ్ని శిఖా
కరాళ మృత్యుదీప్త వదన
గహ్వరమున జనియించితి
భేరి భాంకారనిసద
ఘోరాహవరంగపణ
స్థానవ కంకాళ రుధిర
పానమ్మున వర్దిల్లితి
సద్వనత్ కాలకూట
కటు కఠోర గర్జారవ
భయద్భైరవోరుఫాల
నయనమ్మున శయనించితి
హాహా కారము లెసంగ
సఖిల జంతు సముదయమ్ము
నాధి వ్యాధుల సళించు
నస్మదీయ మార్గమ్మున
.....
పరస్పర ప్రపీడన

1. ‘దగ్గళాంతి’-పుట 19 (‘నవ్యని పువ్య’ నాటికల సంపుటి-ప్రచురణ 1958.)

ప్రవృద్ధ వహ్ని జటిలమ్ములు
అస్థిశకం పటమ్ములు
అగ్రాను మన్మార్గమ్ములు
.....
ముండిన కేళులును గుధిర
మండిత సర్వార్థగులు నయి
దండధరులు చరియితురు
దండిన మన్మార్గంబున
రట్నద్ధం, శనిపట రవ
కుటిల ముఖమ్ములు చంద్రగ
ఘోరపిశాచీ గణములు
గేరును మన్మార్గంబున''¹

ఈ పంక్తులు ప్రముఖుగా డా॥ సి. చారాయణ రెడ్డిగారి 'దగ్ధశాంతి', డా॥ కె. వి. ఆర్. నరసింహముగారి 'శోణితపారణ' నాటికలలోని 'దగ్ధశాంతి' లోని మాటలు శాంతిని ధ్వంసము చేయు 'దానవని' పాత్ర ప్రవేశమును సూచించు సన్నివేశముతో 'అపరిచిత కంఠాలు' పల్కుగా, 'శోణితపారణ' లోని మాటలు ఘోరీ చాందుభట్టు పృథ్వీరాజుల మృత్యువును సూచించుచు 'విజయ' పాత్ర పల్కినది.

ప్రశస్రగతిలో సాగిన పై పంక్తులందలి ఘో, ధ, ధి, ధు, ఖ, ఖి, ఘ, భా, భే, భై లో వంటి ఒత్తు అక్షరముల ప్రయోగము, 'సమర' 'రుధిర', 'దారుణ', 'అగని', 'మారణ' 'దురాధి', 'ఖరాసి', 'కరాళ', భైరవ వంటి శబ్దములందలి రేఫ పురగావృత్తి, ఘోష, 'హేన', 'దురాళ', 'పిశాచ', 'కేళులు' 'సదృశ', 'నశించు', 'శకల' వంటి పదములందలి శబదర్థ భావలక్యము, విట, చీకటి, కోష్ఠ, భాంకార, కంకాళ, కాలకూట కటు, కిరోర, జటిల, పటల శకల, కుటిల పటపట ఇత్యాది పదములలోని సరుషాహర సమ్మేళనము, 'ఖరాసి సదృశ మనదంష్ట్రా' - గళదనంత పహ్ని శిఖాకరాళ మృత్యు దీప్త పదన గహ్వరము', 'భేరిభాంకార నినద ఘోరాహ వరంగ పతన్మానవ కంకాళ రుధిరపానమ్ము', 'పదస్పర ప్రపీడన ప్రవృద్ధ వహ్నిజటిలమ్ములు' వంటి పటాహర సమాస చాలనము - భీకరరణ విధ్వంసమును ఘోషించుచు,

1. 'శోణిత పారణ'-పుటలు 19, 20, 21 ('ఉషోరాగము' సంపుటి-ప్రచురణ 1955.)

విలయ వాతావరణమును వ్యజింపజేయుచు, బీభత్సరసము నావిష్కరించుచున్నది. వై పంక్తులందలి 'కనక్', 'ధ్వనక్', 'రటక్' వంటి తకారాంత పదప్రయోగము వలన బీభత్సమునకు మరింత కార్కశ్యము, తీవ్రత సిద్ధించుచున్నది. చరణములందు లఘుక్షర బాహుళ్యము వలన ద్రుతలయ చోటుచేసికొన్నది. తత్ఫలితముగా గతిలో వేగముపొచ్చి గొడీరీతికి మఱికొంత ప్రాధిసమకూడి బీభత్స రసస్ఫూర్తి కలుగుచున్నది.

ఈ విధముగా మృదుల పరుషాక్షర సంయోజన విశేషము చేతను, లఘుగుర్వక్షర ప్రయోగ వైవిధ్యము చేతను వైదర్భ్యాది రీతులను ద్రుతాదిలయలను సాధించుచు, తస్మాదమున పాత్రల చిత్తవృత్తులను ధ్వనింపజేయుచు గేయనాటికాకర్తలు తమ నాటికలలో శృంగారాది రసములను పోషింపగల్గినారనుటకు అనేక నిదర్శనములను చూపవచ్చును.

గేయ నాటికలో ఇతివృత్తము సూటిగా అభివ్యక్తము కాదు. కేవలము కొన్ని సన్నివేశములను ఆధారముగా తీసికొని ప్రేక్షకులు కథనూహించుకొనవలయును. సురుచిరార్థములను ప్రతిపాదించు మృదులాక్షర సమాయుక్తమైన గేయములకే ప్రాముఖ్యమెక్కువ. సామాన్యులకు కూడ సులభముగా బోధపడవలయును. నిగూఢములైన శబ్దములు కాని అర్థములు కాని ఇందుండకూడదు. మనోహరములైన నృత్యములు కూడ ఇందుండవలయును నాకు ఉపలభ్యములైన తెలుగు గేయ నాటికలను పరిశీలించిన తరువాత నాకి లక్షణములన్నియు గోచరించినవి. ఈ సందర్భమున భరతుడు ప్రేక్షకులకు శుభంకరమును, సుఖంకరమును అయిన నాటకమును గూర్చి చెప్పిన పంక్తులు నా మనోముకురము వైన ప్రతి ఫలించుచున్నవి.

“మృదులలితపదాధ్యం గూఢశబ్దార్థహీనం
జనపదసుఖబోధ్యం యుక్తిమన్నత్రయోజ్యం
బహుకృత రసమార్గం సంధిసంధానయుక్తం
భవతిజగతియోగ్యం నాటకం ప్రేక్షకాదామ్” 1

గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషా ప్రయోగములు :

గేయ నాటికా ప్రయోగము జరిగి దాదాపు ఐదు దశాబ్దములుకావచ్చినది. తొలి దశనుండి గ్రాంథికభాషకు ప్రామాణికమని చెప్పబడుచున్న పరవస్తు

1. నాట్యశాస్త్రము - పదునారవ అధ్యాయము - శ్లో: 124, నిర్ణయసాగర ముద్రణ. బొంబాయి 1943.

చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమునకు లక్ష్యప్రాయమైన భాష ఈ ప్రక్రియలో అంతటను క్రియుక్తము కా పోవుట ఒక విశేషము. 1924లో గేయ పద్య సమ్మిశ్రితమైన గేయనాటికయును, 1930లో సంపూర్ణ గేయనాటికయును అవ తరించినవని ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. ఆ కాలమునాటికే గ్రాంథిక భాషా నియమములు కొంచెం నడలిసరి నిడుగు వేంకటరామమూర్తిగారి వ్యావహారిక భాషోద్యమము మహోద్భృతముగా సాగుచున్న రోజులవి. కావ్యముల మాట ఎట్లున్నను సామాన్యాక్షరార్థములకును, సామాజికములకును వ్యావహారిక భాషయే అస్వాదనీయమైనది. చిన్న కథలయందును నాటక-నాటికలయందును, వార్తా పత్రికలయందును వ్యావహారిక భాషయే ప్రయుక్తమగుచుండినది.

జనులశ్రద్ధంత సన్నిహితమై గేయనాటికలలో వ్యావహారిక భాషా ప్రయోగము సహజముగనే ఆఖిలపణియమై పర్వతాన్ని నది కొందరు అగ్రేసరులైన కవులు గ్రాంథిక భాషను తమ గేయనాటికలలో సమయానుకూలముగా నడ లించుటలోనే స్పృహ పడినారు. శ్రీ శివశంకరస్వామి శ్రీ సో నర సింహశాస్త్రి, శ్రీ బాలాంతపు కవిశివరావు, శ్రీ వాలిలాల సోమయాజులు, శ్రీ దేవుల పల్లి కృష్ణశాస్త్రి, శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు డా॥ దాశరథి, డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి, డా॥ యస్వీ జోగారావు శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులు, డా॥ బోయి భీమన్న, డా॥ నందూరి రామకృష్ణమాచార్య శ్రీ బాపురెడ్డి, శ్రీ నాంపరెడ్డి శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావు, డా॥ అరిపిరాజు విశ్వం వంటి వారు శబ్దగతమైన అర్థానుస్వాదుమునకును, సరళాదేశ సంబంధమైన అర్థాను స్వాదుమునకును, శబ్దరేఖప్రయోగమునకును, కొన్నిచోట్ల యదాగమముల కును స్వస్థిచేప్పి శ్రవణ సౌభాగ్యమునకును అవరోధమును కల్పించు తెలుగు సంధు ను వినంధి చేసికొనియును, పాదాంతములందలి శబ్దములకు రాగధోరణి కల్పించుటకు దీర్ఘములతికించుకొనియును గేయనాటికా రచన సాగించినారు.

ప్రాయముగా గేయనాటికలలో గేయములకే ప్రాముఖ్యము. మాత్రా బద్ధములైన గేయములలోని మార్గములకు అనుగుణమైన శబ్దకాలము గ్రాంథిక ములో సమరినను, వ్యావహారికము నందమరినను శ్రవణసౌభగ్యమును దృష్టి యందుంచుకొని కవులు భాషావిషయమునంతగా పట్టించుకొనలేదు. ఈ కారణము చేతనే ఒకటి, రెండు తప్పు అన్ని గేయనాటికల యందును వ్యావహారిక గ్రాంథిక భాషా ప్రయోగములు ఒక నియతికి లోబడక యధేచ్ఛగా సాగినవి.

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి 'పాముపాట' లో భావ గ్రాంథికమే అయినను పాడుకొనువానికి సౌలభ్యము చేకూర్చుటకై వారు కొన్ని యెడల పాదాంతమున దీర్ఘములను వాడియుండిరి. ఒకటి రెండు చోటులందు మాత్రము వ్యావహారిక పదప్రయోగము కానిపించుచున్నది. డా॥ కె.వి.ఆర్. నరసింహముగారి 'ఉషారాగము' 'శోణిత పారణ' అను రెండు గేయనాటికలలో ప్రయుక్తమైన భాష శుద్ధగ్రాంథికము. అర్ధానుస్వారమును గాని శకట రేఫమును గాని విడువనొల్లని గ్రాంథికము.

లయతాళరాగములను భావమును భాషను ఒకత్రాటిపై నడిపించుటకు ప్రయత్నించుట కష్టసాధ్యము. ఒకవేళ ఇది సాధ్యమైవను గేయనాటికా ప్రయోజనము సంపూర్ణముగ సిద్ధించుట అరుదే యగును. ఇటీవలి గేయనాటికలన్నింటిలోను ఈవ్యావహారిక గ్రాంథిక భాషల మేళవింపు క్రొత్తపాతల మేలికలయికవలె ఇంపుసొంపులకు తావలమగుచున్నది. సరిపూర్ణముగా గ్రాంథిక భాష నాశ్రయించి గేయనాటికను రసవంతముగ రూపొందించుట ఎంత కష్టమో సంపూర్ణ వ్యావహారిక భాషను ఆశ్రయించి గేయనాటికను రసవత్కృతిగా తీర్చిదిద్దుటయు అంత కష్టము. గేయనాటికలలో సాహిత్యము లయబద్ధముగ వెలయుటయే ముఖ్యము. గ్రాంథిక వ్యావహారిక భాషలు ఛాయాచిత్రమునందు వెలుగునీడలవలె అని వార్యముగా సహజీవనము సలుపుచున్నవి. ఇది ఈ ప్రక్రియకు సంబంధించిన భాషావైశిష్ట్యము. ఇచట భాషావ్యాకరణములకంటె వానికతీతమైన సంగీత మునకే అగ్రతాంబూలము. గేయనాటికలలో వ్యావహారిక భాషాప్రయోగము అనివార్యమై బల్లతణ నిర్వచనమునకు ఇంచుమించు ఉపస్కారకముగా ఒప్పుచున్నది.

గేయనాటికలలో వ్యావహారికాంధ్రభాష పుష్కలముగా స్థానము సంపాదించుకొన్నను, శిష్టవ్యావహారికభాషతో పాటు జానపదుల భాష, మాండలికముల యూహ గోపు వెంట లేగవలె వెన్నాడుచువచ్చినవి. పాత్రోచిత భాషలుగా ఈ జానపద మాండలిక భాషలు గేయనాటికలలో ప్రయుక్తములై వానిని జీవ కళలతో అలంకరించినవి.

తెలుగు గేయనాటికలలో మాండలిక జానపద భాషాప్రయోగములను చేసినవారిలో శ్రీ దేవులపల్లి వేంకట కృష్ణశాస్త్రిగారు, శ్రీ బాలాంత్రపు

రజనీకాంత రావుగారు, శ్రీ చావిలాల సోమయాజులుగారు, డా॥ సి. నారాయణ రెడ్డిగారు, శ్రీ వాసమామలై వరదాచార్యులుగారు మున్నగువారు పేర్కొన దగినవారు.

గేయనాటికలలో ప్రయుక్తములైన గ్రాంథిక, శిష్ట వ్యావహారిక, జానపద మాండలిక భాషా ప్రయోగములకు లక్ష్యములను చూపించయత్నించుట సముద్ర మునకు ఏతామెత్తుటయే. స్థాలీపులాక వ్యాయముగా కొన్ని లక్ష్యములను ఇటు ఉదాహరింతును.

గ్రాంథిక భాషా ప్రయోగము :-

- (1) “పాటలీపుత్రమ్ము వారలు
పంపినారు మహామనోహర
వివిధ పరిమాణాకృతుల్ గల విమలదర్శణముల్
వచ్చియున్నవి వింధ్యభూధర
వనమద స్తంభేరమమ్ముల
దివ్యదంత కి నిర్మితములా తెల్లదువ్వెసలున్.”
— (శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ‘పలికేశేము’-లో)

- (2) “నీవెవ్వరని నన్ను నెలతలారా! మీరు
గుమికూడియడిగెదరు గుసగుసలు పోయెదరు
.....
పింతగా మెయినిండ వెలిబూది పూసినది
ఒక్కపాములబుట్ట నొత్తి నెత్తినబెట్టి
సొరబుట్టలేకుండ తిరుగుచుండెనటంచు
నావంక గనుగొంచు నలినాక్షియొక్కర్తు”
— (శ్రీ విశ్వనాథవారి ‘పాముపాట’లో)

- (3) “జిలుగు బంగారు రంగులీనెడు
నలినెమాకనమందుఁ జిందఁగఁ
దొంగరువన్నెపసిండి పావడ
నిగనిగలు దెసలానఁగా
.....

తావకీన ప్రణయరేఖా
 పావనస్మిత భాషణమ్ముల
 వీనులార వినుంగ నెయ్యది
 వెఱపు తెప్పగదే? — (డా॥ కె. వి. ఆర్. నరసింహము
 గారి 'ఉపోరాగము' -లో)

- (4) “మధురానగరి గాథ;
 మరపురాని శీయనైన బాధ;
 కడవగడప-యెడదయెడద తాకుచు
 ప్రేమముసంచిన మాధవుగాధ
 మాధవుడల మధురానగరికి చన
 బృందావన గోపీజన బాధ;
 చల్ల గొనుచు మధురానగరికి చను
 ప్రజభామిని మధురహృదయశోధ
 మధురానగరి గాథ.” — (శ్రీ బాలాంతపు రజనీకాంబ
 రావుగారి 'మధురానగరిగాథ'లో)

- (5) “ఘల్లని గజ్జెలు కృణానము చేయగ
 కాలదన్నె నెద స్వామీ'
 నిజఘనఘంటా నిస్వనంబుతో
 నింపె శ్రోత్రములు స్వామీ !
 పాలుగారు యుచునటుని శిశుమృదు
 పాణిదాల్చినది స్వామీ!
 కాలానలసటు కాజేయధృత
 కిరమటు చూపెను స్వామీ!” — (శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రి
 గారి 'పణ్ణవతి'లో)

వ్యావహారిక భాషా ప్రయోగము :-

- (1) “చల్లాచెయ్యి గొల్లాభామా
 చట్ చట్ చట్ చట్
 మొగమున మంచి ముత్యాలంటే
 ముంగురులను సరిచేసుకొంటూ

సన్నేవలపుల వంటి కమ్మని

వెన్నాముద్దలు తేరిచి తీస్తూ

....." — (శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీ
కాంతరావుగారి 'మధురావగరిగాథ'లో)

(2) "దశదిశా హృదయాలు

తల్లడిల్లేచోట

విషజిహ్వాకాగ్రాలు

బుసలుకొట్టేబాట

ఎవనవో సన్నునీ

వెలుగెత్తి పిలిచేవు"

"అనాథజీవుల

మాటే మరచి

వినోదాలతో

విలాసాలతో

విహరిస్తానని

వెళుతున్నావా"

"వెక్రికేకలను వింటూ

విస్తుపోతివేల ప్రియా

ప్రణయ విలాసాలమాట

మరిచావా కళామయా" — (డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి
'దగ్ధకాంతి'లో)

(3) "ఓ ఎలకా! చిట్టెలకా!

ఊరికే చూస్తావెందుకు?

ఉలికులికి పడతావెందుకు?

వరిగింజకోసం మావాడు

వరిచేనుకెళ్ళాడు మావాడు

వలలోను సిక్కాడొ - వడిసెలకు దక్కాడొ

మావాడు రాలేదు" — శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి
'ఏడాది పొడుగునా'లో

- (4) “చిటిమాటి కలిగిపోయి
కాటకాలు తెస్తావు
వచ్చావో దేశమంత
వరదలు పారిస్తావు”

— శ్రీ జె. బాపురెడ్డిగారి ‘ఋతుంగం’ లో

- (5) “పూవులన్నీ రాలిపోవునా యేని
దేవుడిని నిలదీసి పృచ్ఛచేస్తాను
చెట్టుచెట్టున తోటి పిట్టలను పిలిచి
గూటిబయటను పెద్దగుడి కట్టుతాను
గుడిలోన దేవుడిని కూర్చుండజెట్టి
గుట్టుగా మాగుండె గోడు చెబుతాను”

—డా॥ యస్వీ జోగారావుగారి ‘అవిముక్తము’ లో

గ్రాంథిక వ్యవహారిక భాషా సరసవమ్మేశవము :

- (1) “ఎవరికి వారే యమునా తీరే
కృష్ణుడు కృష్ణుడు దూరంపోరే
మహద్బలంతా మానినులై
వెదుకుదురట ఎనకోసం
తానే యిప్పుడుదొంగై వెదకును
మానెనులొ మనకోసం, ఎవరికి వారే
తరుల చాటునా, పొదల మాటునా
యమున కడుపులో దారి మలుపులో
దాగుకోండి దాగుకోండి—పొండి” — శ్రీ బాలాంజనేయ
రజనీ కాంతరావుగారి ‘రాసలీల’ లో

- (2) “మధుమాసం మధుమాసం
మృదుసుమాల పెదవులపై
నిదురలేచు దంహాసం
మధుమాసం మధుమాసం

శిశిరగన్నలతా వళికి

ఘుస్పఠాంబర విన్యాసం" —డా॥ సి. సారాయణరెడ్డిగారి

'ఋతువుల రాణి' లో

(3) "పాడుదేహం వివదేడులు

బ్రదికినందుకు యోజనం?" —డా॥ యస్వీ జోగారావు

గారి 'అపముక్తిము' లో

(4) "అమచేతి ఉమచేత

మమతనై మెఱిశాను

ప్రణవచేతన నుండి

ప్రణయమై విఠిశాను

నీ గుండెనై యింక నినదింతురా, స్వామీ !

నీ నిండ స్వప్నాలు నిర్మింతురా?" —డా॥ బోయి భీమన్న

గారి 'మానవుని మరొక మజిలీ' లో

(5) "తియ్యగా గోదారి దినచర్య దిద్దింది

ఓరంతి ప్రొద్దింత పెక్రాంతి పెద్దంది

చిన్నారి పొన్నారి చిరుత కూకటివాడె

అందాల కాణాచియై ఆరితేరింది

తోలి ఉపస్థులలోన పులకించి లేచినది

ఇలుముందు కస్తూరి కలయంపి జల్లినది

కర్పూర ధూళికా కాంతిరింఘోళితో

సంత్యాల కోవతొ మ్రుగ్గుచరులల్లినది" — డా॥ నండూరి

రామకృష్ణమాచార్య గారి 'గోదావరి' లో

జానపద - మాండలిక భాషా ప్రయోగము :

(1) "పటికయా జానయా !

కోటయ మాటినరయా !

కాళిరామేశ్వరాలు

కాళ్ళీదును కెళ్ళటం ?... #పటి॥

సెయ్యెత్తామంటే, నీ

సెయిలం వొగుంటె
 కూకున్నా సోటికొచ్చి
 కోటప్పగుడి వుంటె,
 రమ్మంటే కాశహస్తీ
 గుమ్మంకాడే వుంటే ...

॥పటి॥

—శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి 'శివశ్మత్రయాత్ర' లో

(2) “సెప్పమంటె సెవుతుంటిని

సెత్తగించవలెను దొరా

సిన్నబాబుగారు

నిన్ననందె యేళ

రాజయ్యాదిలోన

రదముమీద పోగ

రాజా నా బొల్లావుది

రంగై నది సిన్నపెయ్య

రాలిపోయెనండి పెబూ

రచ్చించండయ్య పెబూ—శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు

గారి 'ధర్మఘంటిక' లో

(3) “వొచ్చిందా తిరిగి వొచ్చిందా

తొంగిసూసిన ములగసిరకి పొంగిపోయే తొలిమేగం

వొచ్చిందా తిరిగి వొచ్చిందా”

॥వొ॥

—శ్రీ బాలాచత్రపు రజనీకాంత రావుగారి 'మేఘసందేశం, లో

(4) “పలేలు పలేలు పోలేరమ్మా

పలేలు మమ్మేలు పోతురాజా

ఇంటికొక్క దీపమెట్టి

ఇంత సద్దిముద్దపెట్టి

.....

యాలకింత వాసకురిసి

ఆడుకుంట పాడుకుంట

యేడుకుంటం యేటేటా”

—శ్రీ 'లసూనా' గారి 'లవణరాజుకల' లో

అన్యభాషా పద ప్రయోగములు :

ద్రవంచభాషలలో స్వస్థం నమైన భాష ఏదియునులేదు. సాంస్కృతిక చారిత్రక కాండముల వలన భాషలన్నియును ఏదో ఒక విధముగ పరస్పరాభిముఖై సుస్పృహ ప్రభావితములై పలు మార్పులకు లోనగుచు నిత్యమాతనముగా భాసించుచుండునను యాథార్థ్యమును భాషాతత్త్వ వేదులు ప్రతిబింబియున్నారు. మన తెలుగు ద్రవిడభాష నుండి అవతరించినదే అయినను, తొలిదశలో సంస్కృత ప్రాప్తిములను, కర్ణాటకాది ద్రవిడభాషలను జీర్ణించుకొని, శ్రీనాథుని కాలమునాటికి విదేశీయములైన అరబ్బీ, ఫారసీ భాషాశబ్దములను, పదునేడవ శతాబ్దము నుండి దేశీయమైన ఉర్దూ హిందీ పదజాలమును, ఇంగ్లీషు పోర్చుగీసు, ఫ్రెంచి, డచ్చి మున్నగు పాశ్చాత్య భాషాశబ్దసంతతిని విశేషముగా తనలో ఇముడ్చుకొనుచున్నది. ప్రస్తుతము మన తెలుగున వ్యవహరింపబడుచున్న అనేక ఫారసీ ఇంగ్లీషు ఉర్దూ పదములకు సమానార్థకములైన తెలుగు పదములే అరుదై పోయినవి. అర్థమునందును, ఉచ్చారణము నందును అనేక పరివర్తనములను పొంది అనేక ఉర్దూ ఇంగ్లీషు ఫారసీ పదములు స్వచ్ఛమైన తెలుగు పదములేమో యను భ్రాంతిని కలిగించు స్థితి ఏర్పడినది. ముఖ్యముగా ఇటీవల మనము ఇంగ్లీషు పదములనే కాక, ఆ సారస్వతమునందలి అనేక ప్రక్రియలను కూడ రూపొందించుకొని మన సాహితీక్షేత్రమున క్రొంగ్రొత్త పెంటలనెన్నింటినో పండించుకొంటిమి.

అన్యభాషా పదములు తెలుగులో ఎడదీయరాని విధముగా చేరిపోయిన కారణమున అనుదినము సృష్టియగుచున్న సాహిత్యము నందును ఇవి అతి సహజముగా అనివార్యముగా చోటు చేసికొనగలుగుచున్నవి. నిఘరాసులను కూడ రంజింపజేయగలుగుచున్న రూపక ప్రక్రియలలో అన్యభాషా పదములు అలవోకగనే అవతరించుచుండును. ఇక గేయనాటికలలో వస్తు, పాత్ర, రస, సన్నివేశముల బొచిత్యమును బట్టి అన్యభాషా పదములనేకములు ప్రయుక్తములైనవి. గురజాడ అప్పారావుగారి కన్యాశుల్కము (గేయనాటిక కాకపోయినను) లో ప్రయుక్తములైన ఇంగ్లీషు ఉర్దూ పదములు అత్యంత రసానుభూతికి కారణములగుచున్న సత్యమును ఎవరును కాదనలేరు. వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి ప్రతాపరుద్రీయము నందును శ్రీ పాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారి బొబ్బిలి యుద్ధము నందును ఇంక అనేకాంధ్ర నాటకములందును అన్యభాషా పదములు

ముఖ్యముగా ఉర్దూ ఇంగ్లీషు శబ్దములు సామాజికులను విశేషముగ అలగించినవి. గేయనాటికాకర్తలు ఈ పరిస్థితిని అవగాహనము చేసికొని మాత్రాచ్ఛందోబద్ధములైన తమ గేయములలో సైతము అన్యభాషా పదములను చొప్పించి రసానుభూతికి వీలు కల్పించినారు.

గేయనాటికలలో సాధారణముగా ఇతివృత్తములు సామాన్య ప్రజానీకమునకు సంబంధించి యుండుటచేత, జనసామాన్యమునందు విశేష ప్రాచుర్యము నందుకొని సజీవములై పెంపొందుచున్న ఈ అన్యభాషా పదములు ప్రవేశించుటలో ఆశ్చర్యమేమియును లేదు. పరిమళము నాశించు ప్రూడెండ్రియమునకు మల్లి ఎంతో 'లల్లి' యు అంతే, గులాబీ గుజాళింపులెంతో సంపంగి సౌరభాలును అంతే.

గేయనాటికా ప్రక్రియలో అన్యభాషా పదప్రయోగము జాచితి శోభితమే. అనివార్యాలంకరణమే. దీనికి ఉదాహృతులు అనేకములు. వానిలో కొన్నింటిని ఇట చూపింతును.

ఉర్దూ హిందీభాషా పద ప్రయోగము :

(1) శ్రీ శివశంకర స్వామివారి 'సహజయాన పంథీ' లో—

“పట్టుకొనుకు పట్టుకొనుడు పాగల్ చండిదాసును”

పాగల్ శబ్దము హిందీ. ఉన్నత్తుడని అర్థము.

(2) శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటకృష్ణశాస్త్రిగారి 'చౌరస్తా'లో

“చౌరస్తా

అహిస్తా

ఏక్ సవారీ చార్ అనా

దో సవారీ ఛేఅనా

సర్దీ గర్మీ చథావ్ ఉతార్

రిఱా గలగల తొక్కిస్తా

బీబీ బచ్చా మోజంతా ఆ

ఫీస్ గదిలోనే రోజంతా

రాత్ మే దిన్ మే

షామ్ సవేరా

అఖర్ దాకా నేన్ గుమాస్తా

చౌరస్తా

ఁహిస్తా”

(3) శ్రీ కొప్పురపు సుబ్బారావుగారి గేయనాటికకు శీర్షిక ‘అల్లిముతా’
ముతా శబ్దము హింది. ఆ నాటికలో—

(i) ధంకా బటావో భాయీ అల్లిముతాకో

(ii) ఝూటా మాటలురా ప్రేయసోదరుడా

(iii) జులుమే న్యాయమురా ప్రేయసోదరుడా

(4) శ్రీ బోయి భీమన్నగారి ‘వైకుంఠాట’లో—

(i) బాధలు బె. తెగుంగని నీవో

బాతాభానీ నాకీలా

(ii) సాలంతా కష్టకడి

సాగుచేసుకొన్న మడి

(5) శ్రీ వావిలూరి సోమయాజులుగారి ‘సంక్రాంతి’లో

రేపే బస్తీకి పోదాం

రేవుల మూటలు మోద్దాం

(6) డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారి ‘చిరతరాల తెలుగువెలుగు’ లో—

‘ఎక్కడరా ఓ హైదర్ నీదో

కుక్కచావురా గద్దార్

(7) శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యుల వారి ‘పెద్దలచదువు’లో—

పట్టు నింబోలి జరిబుట్టేదాల్ చీరదెత్తు

(8) శ్రీ నార్ల చిరంజీవిగారి ‘భాగ్యవంశం’లో—

ఖుషీ నిషా వందెలో హమేషా

గెలిచిచూడు నా ఆందం హాన్ షా

కనురెప్పలు తెరచిచూడు కొనివచ్చితి మొహబ్బత్

మనసు నీకై అంకితమై నిలిచింది జౌరత్”

(9) శ్రీ జె. బాపురెడ్డిగారి ‘భావిజీవులు’లో—

(i) “బాటలరద్దీ మాన్సుచు”

- (ii) పుట్టుటకై మీరందరు
పెట్టుకొనే దరఖాస్తులు”
- (10) శ్రీ రెడ్డి చినవెంకటరెడ్డిగారి ‘శాంతి’లో—
“అల్లామియ్యా చెప్పినది-అదే అచ్చురు ద్వారా పలికినది”
- 11) శ్రీ టి. రామకృష్ణారెడ్డిగారి ‘ఉమర్ ఖయామ్’లో—
“మనసే వాలెను నీపైన
సాగిన నీకు నజరానా”
- 12) శ్రీ ఎం. కె. రాముగారి ‘స్వతంత్రబంగ్లా’లో—
“సునో పైనికో గోలీ చలావో
బంగ్లాకో నాశ్ కరో”
- (13) శ్రీ వల్లభాపురం జనార్దన్ గారి ‘విజయక్రాంతి’లో—
“ఇంకలేసి మాటలాడు
హిమ్మత్తై మల్లయ్యకు
- (14) శ్రీ బి. రాములుగారి ‘స్వాతంత్ర్యం వచ్చా’లో—
“నీఘోరసుల మన్నించి”
- (15) శ్రీ ఏటుకూరి ప్రసాద్ గారి ‘ఎర్రబాట’లో—
“భూస్వాములతోత్తు
ఈ నర్కార్ ఫత్తు”

ఆంగ్లభాషా పద ప్రయోగము

- (1) శ్రీ కొప్పపరపు సుబ్బారావుగారి ‘అశ్లీముతా’లో—
“.....హెయిర్ క
ట్టింగు సేలూన్ పెట్టినామండి పోటీలుపడి క్రా
వింగు కానికి చేసినామండి-దమ్మిడికి ఒక పే
వింగు చొప్పున గీకినామండి.....బాకిలు ఎగ గొ
ట్టింగు ‘ఎబ్ సాంగ్ డింగ్’ సుమ్మండి-ఆ దెబ్బతో పే
వింగ్ సేలూన్ ఊరమాయెనండి-పొది చంకనిడి ‘థిం

- చూస్తే రయిటింగ్ - రంగ్
స్ప్రింగ్ స్ప్రింగ్ స్ప్రింగ్
- ii) చూడండి మేస్తూరూ యీ సుకుమారు
నిక్ నేమ్ లో పిలుస్తాడు మము పలుమారు
- (5) శ్రీ మల్లవగవు విశ్వేశ్వర రావుగారి 'కృష్ణాపుష్కరం' లో
- i) "చనకట్టు బ్యారేజీలు హైడ్రోప్రాజెక్టులన్నీ"
- ii) "భూ బ్యారేజీల డ్యాములను నిర్మించి"
- (6) శ్రీ బోయి భీమన్నగారి 'మెదడులో మెరుపు లో
- i) "ప్రాజెక్టు తెరిచారు - పవరు కల్పించారు"
- ii) "భూమి నే రున్నగల బుల్డోజర్లొచ్చింది"
వారి 'మాసపుని చురొక ప జిలీ' లో—
- iii) మీ తాతలవంటివారు - మృత్తికపాలై పోయిరి
హిట్లరంగ డిటైటరు - ఏమైనాడో తెలియదు"
- (7) శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులవారి 'పెద్దల చదువు' లో
- "ఎఫ్ యే బియ్యలు చదివి
ఎక్కడ నొకరు దొరుకక"
- (8) శ్రీ బాపురెడ్డిగారి 'భావిజీవులు' లో—
- i) "కూటి కోసమెన్ని తూటలు"
- ii) "నీట్ల నిర్ణయం చేసిన
స్థిరరుకోచీ లోనికి"
- శ్రీ బాపురెడ్డిగారి ఒకనాటిక శీర్షికయే 'రాకెట్టు రాయ
బారం' కాగా మరొక నాటిక 'యన్ జి. వో.' యన్.
జి వో' లో—
- i) "ఏమి చెప్పినా నీల్లీ
ఎక్స్ప్లజ్ అంటారు"
- ii) ఘోటుఘోటుగా నాకు
నోటీసులు ఇచ్చారు

iii) ఎన్నిసార్లు చెప్పాను
 ఇంప్రూవ్ చేయమని
 వీ. ఆర్. లు పెట్టలేదు
 పెండెన్సీ లెక్కలేదు
 పెట్టుమన్న రీతి నోటు
 పెట్టుమంటు చేకూర్చాడు
 ఈ ఫైల్ లో మూటదు
 ఎక్జామిన్ చేయలేదు
 జి. ఓ రెఫరెన్సేదీ ?
 డి.ఓ రిమైండరేసి ?

(9) శ్రీ జి రాములుగారి 'శాంతివధము' లో—

“ ఎం ఎల్. ఎలును - ఎం వీ. అయిరి”

(10) శ్రీ లంకా సూర్యనారాయణ (అసూనా) గారి 'యుగాది' లో—

“వీరేనా పైంటిస్తులు ?”

(11) శ్రీ అంబె వెంకట రాజమౌళిగారి 'భార్యరాణి' లో—

“బాప మార్కెటు వ్యవహారములో

ప్రాణాల్ తీసెదవా ?”

(12) శ్రీ రెడ్డి చినవెంకటరెడ్డిగారి 'భూదేవి' లో—

“కలరా ను నేను కలరాను

కాలించుని దూతను నేను

టీ. బి. ని నేను టి. బి. ని—

తయను రాక్షసును”

(13) శ్రీ వల్లిభాపురము జూర్రన్ గారి 'విజయక్రాంతి' లో—

“స్టేటు బ్యాంకులు గూడ రైతుల

సేవ్యమునకై ఋణములిచ్చు”

- (14) శ్రీ కె. రాజేశ్వరరావుగారి 'జనశ్రేణి కదిలింది' లో—
 “ఉన్నట్లన్నీ తెగనమ్మి - డిగ్రీలను పొందాము”
- (15) శ్రీ పటుకూరి ప్రసాద్ గారి 'ఏర్రణాట' లో—
 (i) “కూలి రేట్లు పెంచాలి”
 (ii) “సోషలిజం కొంగజవం”
- (16) శ్రీ వడ్డేపల్లి కృష్ణగారి 'కన్య - కట్నం' లో—
 “నాలేనీ కన్నెయనుచు
 మ్యారేజీ యాడబోవ”

: — :

14. గేయనాటికల భవితవ్యము

సంఘములోని వ్యక్తులందరికిని కళాభిరచి సహజాతముగనే యుండును. కాని అందరికిని ఒకే కళవట్ల ఆభిమానముండుట కనివిని ఎరుగనిమాట. కొందరికి రెండు మూడు కళలవట్ల ఆసక్తి ఉండును. నాట్యమనునది భిన్నాభిరుచులు కల జనులందరికిని సమారాధనీయమను మాట ఆర్యులు చెప్పినదే. సంగీతసాహిత్యాభి నయములు ఎంత కళాప్రాకములో అంతకాస్త్రసమ్మతము కూడ. శాస్త్రీయాంశ మును కప్పిపుచ్చి కళారూపమున ఈ కళలు బహిర్గతములై నప్పుడే ఆస్వాదనీ యములగుచున్నవి. ఈ మూడును స్థూలముగా స్వతంత్రప్రతివత్తి కలిగిన లలిత కళలే. వీని మకోహర సమ్మేళనమే గేయనాటిక. ఈ మూడు కళలతో చక్కని పరిచయమున్నవారు మాత్రమే ఈ ప్రక్రియను సమాదరించగలరు. నేటి యాంత్రికమైన సమాజమునందు కళాశ్రమైన విజ్ఞానము మిక్కిలి అరుదుగా నున్నదనియును గేయనాటిక అంతగా ప్రోత్సాహము లభింపకపోవచ్చునని యును సాధారణముగా ఒక అభిప్రాయమున్నది. సాంకేతిక శాస్త్రమునందు మానవుడెంత పురోగమించినను ఆతని హృదయస్థితిలో ఎట్టి మార్పును కలుగ లేదు సుఖదుఃఖములు, ఆశానిరాశలు, జరా మరణములు ఆతని జీవితమునందు ప్రాముఖ్యమును ఁహించుచునే ఉన్నది. ఏ కళావిర్భాసమునకైనను రాగద్వేష ములకు నిలయమైన హృదయమే మూలము. సుఖదుఃఖాదిః ద్వంద్వతీతమైన హృదయమునకును కళకును సంబంధము పొసగదు కనుకనే కొందరు శాంత మును రసము కాదనిరి.

పాశ్చాత్య దేశములలో సినీమాల విజృంభణము నాటక వికాసమునకు అవ రోధము కాలేకపోయినది. యంత్రమొత్త సున్నితమైన వస్తుజాలమును సృజించినను హస్తకళోద్భూతములైన వస్తువుల విలువను తగ్గింపలేకపోవుచున్నవి. యాంత్రికనాగరీకతా కాంతిచ్చటలను భరింపలేని పశ్చిమదేశవాసులు భారతీయుల చేతిపనుల చలువవెన్నెలలగు ఉవ్వెల్లారుచుండుట నేటి పాశ్చాత్య విజయవిధులలో కనిపించుచునే ఉన్నది. యంత్రములు మనిషిని జానీసగా మార్చుచున్నవని యును, ఆతని కళాత్మక హృదయము మీద తీవ్రవాఘాతములు కలిగించుచున్న వనియును గాంధీ మహాత్ముని పంటివారు అభిప్రాయపడినారు. యంత్రము

లెంతగా పెరిగినను వాని దారినుండి సృజనాత్మక కళలను సంరక్షించుకొనుటకు పాశ్చాత్యులు యంత్రములను వైతము వినియోగించుకొనుచున్నారు. సినిమా సాహాయ్యముతో నాటకములను పరిష్కృష్టము చేయుచున్నారు. విద్యుచ్ఛక్తితో అద్భుతములను రంగముపై ప్రదర్శించి కృతకృత్యులగుచున్నారు. రేడియో, టెలివిజన్, వంటి ప్రసారసాధనములు ఎంత పురోగమింపినను వానికి దీటుగా నాటక ప్రదర్శనములు పాశ్చాత్య దేశములలో జయప్రదముగా నిర్వహింపబడుచున్నవి. 'ఓపెరా' లనబడు గేయనాటికలు పాశ్చాత్య దేశములలో ఇతోధికమైన అభివృద్ధిని సాధించుచున్నవి. ఆర్థికముగా కూడా అవి పరివ్రదములగుచున్నవి.

స్వాతంత్ర్యసముపార్జనాంతరము మనదేశమునందు సంగీతనృత్యకళాశాలా నిర్వహణము, సంగీతనాటక అకాడమీల సంస్థాపనము, నాటకసమాజముల ఏకాగ్రము, నాటక సమాజముల ఏకాగ్రము, విశ్వవిద్యాలయ స్థాయిలో నాట్య శాస్త్రాధ్యయనము (Histrionics) నాటక ఏకాగ్రమును గూర్చిన పరిశోధనలు, రాష్ట్రదేశస్థాయిలో కవి నటగాయకులకు సత్కారములు ఇతోధికముగా జరుగుచున్నవి. స్వాతంత్ర్యమునకు పూర్వము నాటి పాలకులైన బ్రిటిషువారు వీని అభ్యుదయమును అంతగా పెట్టించుకొనలేదు ప్రజాపరముగ పాగిన ప్రయత్నముల పట్ల తూడ్డింభావము వహించిన సందర్భములే ఎక్కువ. అయినను దేశ ప్రజలు తమ సంస్కృతి సంరక్షణార్థము మహాతపోదీక్షతో కృషిచేసిరి. ఇప్పుడు ప్రజలు స్వతంత్రములైన తమ ఆలోచనములకును తమ సంస్కృతి సంప్రదాయములకును విశేషముగా ప్రాముఖ్యమునిచ్చుచు తాము ఎన్నుకొన్న ప్రభుత్వము ద్వారా కళావికాసమునకును ప్రయత్నములు సలుపుచున్నారు.

తెలుగుదేశమున అతిప్రాచీనకాలమునుండియు నృత్యగీతాభినయములకు సముచిత సమాదరణమే లభించుచువచ్చినది. సామాన్యప్రజలును జానపదులును, ప్రభువులును ఏదో ఒక రూపమున ఈ కళలపట్ల మమతలనే పెంచుకొనిరి. యక్షగానము, జముకులకిథ, జంగముకథ, కుంవంటి, హరికథ, బుర్రకథ వంటి జానపద రూపక, కళావిశేషములను గొల్లకలాపము, భామా కలాపము, ఔర్రయ పదాభినయము వంటి విశిష్టరూపక సంప్రదాయములను తెలుగువారు ఎక్కువ మక్కువతో పోషించుకొనుచువచ్చిరి. అత్యాధునికములైన సినిమాలలో కూడా ఈ కళలప్పుడు చోటుచేసికొని ప్రజాబాహుళ్యములో విజ్ఞాన వినోదములను కలి

గింప గలుగుచున్నవి. పాశ్చాత్య దేశములవలె కాక మనదేశమునందు సినిమాల వలన నాటకములకు కొన్ని ఆఘాతములు కలుగుచున్నవి. ప్రసిద్ధ సినిమానటుడు నటించిన నాటకమునకున్న ప్రాముఖ్యము రంగస్థలనటునికి లేదు. ఔత్సాహిక నటులు (Amateur actors) ఎన్నో పాట్లుపడి నాటకములను నాటికలను ప్రయోగింపగలుగుచున్నారు. నాటకముల స్థితి ఇట్లుండగా సంగీత సృజనములను (గేయనాటికలను) గూర్చి చెప్పవలసినదిలేదు. ఇప్పటికిని ఇవి ప్రయోగదశను దాటలేక పోవుచున్నవి. నాటక ప్రయోగములకును గేయనాటికా ప్రయోగము అధిక వ్యయప్రయాసంతో కూడుకొన్నట్టిది. సంగీత సృజనములను చక్కగా తెలిసిన నటులు అగుదు. రచయితలను కొందరే. ఇక ఇంత విశిష్టమైన రూపక ప్రయోగమునకు సామాజికులు లభ్యమగుటయు దుర్లభమే. ఆకాశవాణి (All India Radio) కిల్గించిన అవకాశమువలన, ఇచ్చిన ప్రోద్బలము వలన శ్రవ్యనాటికలు పుట్టినట్లే సృజ్యగేయాభియములయందు ఆసక్తి కలిగిన నటుగాయకుల ఆభ్యర్థనమును పురస్కరించుకొని ఈ గేయనాటికలను కవులు రచించుటకు పూనుకొనుచున్నారు. శ్రవ్యనాటికలకు వలెనే గేయనాటికా సక్రియకు కూడ తొలిదశలో ఆకాశవాణివారే సముచితావకాశములను కల్పించినారు.¹ రంగస్థలముపై ప్రయోగింపబడిన ప్రప్రథమ పద్యగేయనాటిక శ్రీ శివశంకరస్వామివారి 'పద్మావతీచరణ చారణ చక్రవర్తి'. విఖ్యాత కవులు శ్రీ దేవులపల్లి వేంకటకృష్ణశాస్త్రిగారు దీనిని విజయవంతముగా ప్రదర్శింప జేయగా శ్రీ స్వామివారు అదిచూచి అరువాతి గేయనాటికలను ప్రయోగ వృక్షఫలముతో రచించి నారు శ్రీబాలాంశ్రపు రజనీకాంతరావుగారును స్వీయ

1. "కేవలము రేడియో ప్రసారమునుద్దేశించి పలువురు గేయనాటికలను రచించి యున్నారు. (కొందరు. అసలు రేడియో ప్రేరణము చేతనే నాటికా రచయితలైనారన్నను అతిశయోక్తి కాదు)." — డా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారి 'తెలుగు నాటక వికాసము' (పుట 495)

"రేడియో అనేది పుట్టి ఉండకపోతే, అందులో మొదట తన అభిమానులూ స్నేహితులూ కార్యనిర్వాహకులుగా పనిచేస్తూ, తన చేత బలవంతాన రాయించి ఉండకపోతే తను అసలు నాటకాలు రాసి ఉండనేమో అని అంటుంటారు శాస్త్రిగారే" — కృష్ణశాస్త్రి నాటికల సంపుటి 'శర్మిష్ట'లో శ్రీ రజనీగారి 'ప్రశంస' పుటలు xv & xvi-శ్రీ దేవుల పల్లి కృష్ణశాస్త్రి కవితా స్వర్ణోత్సవ సంపుటి (1975).

గేయనాటికలను కాశవాణిలో ప్రసారము చేయుటయేగాక వానిని రంగస్థలముపై ప్రదర్శించిన ప్రయోగములుగా వాసికెక్కినారు. పాఠకుడు లేని పుస్తకము నిరర్థకము. ప్రయోగమునకు నోచుకొనని రూపకము దృశ్యకావ్యమనిపించుకొనదు. సామాన్య రూపక ప్రదర్శన విషయమెట్లున్నను గేయనాటిక సాధారణముగా ప్రసార ప్రదర్శనములు చేయువారున్న నే కాని రచనారూపమును పొందదు. ప్రయోగించుటకు అవకాశములు లభించునేమో అను ఆశతో కొన్ని గేయనాటికలు రచించినవారును, రచించుచున్న వారును లేకపోలేదు. శ్రీ శివశంకరస్వామివారు ఇవి పతనయోగ్యములు కాకపోవనియును అభిప్రాయపడినారు.

సినీమా, రేడియో, టెలివిజన్ వంటి ప్రచార సాధనములవలన రానురాను యువతరములో సంగీతాభిలాష అధికతరమగుచున్నది పాశ్చాత్యసంగీతమో, ప్రాచ్యసంగీతమో, ఈ రెంటి సమ్మిశ్రణమో లలిత సంగీతమో ఆదరమును పొందుచున్నవి ప్రభుత్వమువారును స్వచ్ఛందసంస్థలవారును నిర్వహించుచున్న సంగీతనృత్య కళాకాలలో కళాభిలాషులైన విద్యార్థులందరికిని ప్రవేశము సులభముగా లభించునంతటి పరిస్థితి ఏర్పడినది. అనతికాలములో నర్తకిగాయకాభివేతలనేకులు సుశిక్షితులై తమతమ కళావిన్యాసములతో సంఘములో ఉత్తమ కళాభిరుచులను కలిగించకపోరు. సుశిక్షితులైనవారు అనేకులున్నప్పుడు కళల పరస్పర సమ్మేళనమునకు సంబంధించిన మాత్ర ప్రయోగములును జరుగక మానవు. ప్రజాబాహుళ్యమునందును ఇప్పుడున్నంత నిరాశ్చరాస్యత ఉండదు. నిరుద్యోగము కూడ ఉండదు అప్పుడు గేయనాటిక సర్వాంగసుందరముగా వికాసమును పొందు అవకాశములు అతి మాత్రముగా కలుగగలవు. శ్రీ శివశంకరస్వామివారు ఈ గేయనాటికా ప్రక్రియను హృదయవాదులైన కవులు సృష్టించిన ప్రక్రియగా పేర్కొన్నారు.

సంఘములో దారిద్ర్యము, నిరుద్యోగము, నిరాశ్చరాస్యత కొంత మేరకు నిర్మూలించబడినచో కళావికాసము పట్ల ప్రజాబాహుళ్యమునకు అభిమానము పెచ్చుటకు అవకాశమున్నది. మిక్కిలి మనోహరమును సున్నితమును అయిన ఈ ప్రక్రియ మునుముందు తెలుగుదేశమునందే కాక యావద్భారతము

నందును హృదయవాదులైన కవుల సాహాయ్యముతో పెంపొందగలదనుటలో సందేహములేదు. నాటకములకుంటెను తక్కువకాలమున ఎక్కువ ఆనందమును అందించు ఈ గేయనాటికా ప్రక్రియాభవితవ్యము సముజ్జ్వలముగా నుండు ననుట కేవలము ఊహ కాదు. యాథార్థ్యసందర్భనము.

గేయనాటికల స్వరూపస్వభావములను గూర్చియు వాని పుట్టుపూర్వోత్తరములను గూర్చియు నేను చేసిన ఈ సాహితీ ప్రయత్నము విద్యజ్ఞునామోదమును పొందగలదని ఆశించుచున్నాను.

“నాట్యం ఖిన్నరుచే ర్జనస్య బహుధా ప్యేకం సమారాధనమ్”

అనుబంధము - 1 (క)

శ్రీ శివశంకరస్వామివారితో గోష్ఠి

తెలుగులో గేయనాటికకు ఆద్యుడైన శ్రీ శివశంకరస్వామివారిని 1974 లో ఒంగోలులో దర్శనము చేసికొన్నాను. నే నడిగిన ప్రశ్నలకు వారు దయతో సమాధానములను చెప్పినారు. ఆ గోష్ఠి వివరమును ఈ దిగువ ఉదాహరించుచున్నాను.

ప్రశ్న :- పాశ్చాత్య సాహిత్యాధ్యయనం వలననే ప్రభావితమై మీరు పద్య గేయ నాటికా రచనకు పూనుకున్నారని విమర్శకుల ఆభిప్రాయం. నిజమేనా? మీపై రచించునది నాటికల ప్రభావమేమైనా పడినదా?

సమా :- కాదు. సత్యలేశము మాత్రము రచించు. చిన్నప్పటినుంచి నాకు నాటకాలంటే ఇష్టం. పద్యభూయిష్టములైన సంస్కృత రూపకాలు, గీతగోవింద గీతగోరినాథాది గేయ కృతులు, తెలుగులోని యక్షగానాలు, రచించునది నాటికలే కాక- కొందరు పాశ్చాత్యుల రచనలు ముఖ్యముగా Duestach land, Richard Wagner వంటివారి రచనలు, ఇటలీ ఓపెరాలు, ఇంగ్లాండులోని పిలిప్స్ రోడ్లో థెన్ ప్రభృతుల రచనల ప్రభావం లేకపోలేదు.

భక్తకవుల ప్రభావం ఉందంటే ఒప్పుకుంటాను. నారాయణతీర్థుల కృష్ణలీలా తరంగిణి నా గేయనాటికా రచనకు ఉపాదాన కారణమని నిశ్చయంగా చెప్పగలను పాశ్చాత్యుల రచనలు కొంత వరకు నిమిత్తకారణాలు.

1924 నుండి వాక్ వాక్యములు, సంవాదములు, సల్లాపకములు రచిస్తూనే ఉన్నాను.

ప్రశ్న :- కేవలం గేయం మాత్రమే ప్రయోగించి రచించిన మీ నాటికలేవి?

సమా :- ఎనిమిది ఉన్నవి. వరపరీక్ష, యక్షరాత్రి, సహజయాస.పంథి, రాజజామూల, నోణకజాయ, పదాంకము, సద్వాక్యము, రత్నాకరము.

ప్రశ్న :- పద్యగేయ నాటికలన్నప్పుడు పద్యనాటికలు, గేయనాటికలు అని వేర్వేరుగా గుర్తించాలా? లేక పద్యాలు, గేయాలు రెండూ కలపిన నాటికలని గుర్తించాలా? మీ అభిప్రాయం?

సమా :- పద్యనాటికలు - గేయనాటికలు అని నా అభిప్రాయం. పద్యాల్లా, గేయాల్లా కలపిన నాటికలు అని కూడా చెప్పవచ్చు. “ఇష్టార్థ వ్యవచ్చిన్నా.....” అన్నట్లు మీరెలా సమర్థించుకున్నా సరే సంక్షిప్తముగా శీర్షిక ఉండాలనే ఉద్దేశ్యంతో పద్యగేయనాటికలన్నాను.

ప్రశ్న :- మీరు ఏయే పద్యాలకు గేయత్వమున్నదని భావిస్తారు? గేయత్వ మున్నదనే కారణం చేసినా మీరు ఆ పద్యాలను గేయాలతో కలిపి ప్రయోగించినారు మీ నాటికల్లో?

సమా :- కందం, తేటగీతి, అటవెలది మంజరీద్వందలను విశేషంగా ప్రయోగించాను ఇవి పొట్టిగా ఉంటాయనే ప్రధానంగా తీసుకున్నాను వృత్తాలూ, సీసం సుదీర్ఘంగా ఉంటాయి.

ప్రశ్న :- సంస్కృతంలోని ‘నాటికా’ లక్షణాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొనే నాటికా రచనకు పూనుకొన్నారా? లేక సామాన్య రూపంగానే వ్రాసారా?

సమా :- ఏ ప్రత్యేక నాటక లక్షణాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొలేదు. రంగములుగా చేశాను. అంతే.

ప్రశ్న :- మీరు స్వతంత్రంగా - అంటే ఎందులోనూ మూలం కొంచెం కూడా ప్రేమించకుండా వ్రాసిన నాటిక లేవి?

సమా :- రెండు సద్యాకృము, రత్నాకరము. ఇవి కేవలం ఉత్పాద్యములు.

ప్రశ్న :- గేయనాటికకు ప్రధానంగా ఉండవలసిన లక్షణాలేవి?

సమా :- తత్క్షణమే హృదయంగమంగా ఉండే వస్తువుండవలె. సంస్కృత నాటకాలలో సామాన్య విషయాలు చెప్పటకు వచనం వాడుతారు. ఉదాత్త భావము నుద్ఘాటించుటకు పద్యాలు వాడుతారు. భావావేశం కల్గినప్పుడు గేయప్రయోగం.

సుదీర్ఘంగా ఉండకూడదు. గంట-రెండు - గంటలు ఉంటే మంచిది. ఎంత మంచి విషయమైనా మూడు గంటలు దాటకూడదు. మృచ్ఛ కటికం, మాలతీ మాధవం, జాలరామాయణం, మల్లికా మారుతం వంటి నాటకాలు ఒక్కొక్కటి రెండేసి రోజులు ఆడెడివారట.

ఎక్కువ పాత్రలుండకూడదు.

సుదీర్ఘ సంభాషణ పనికిరాదు.

స్వగతం, ఆకాశపంచాంగం విడువవలె.

క్రియ (Action) ప్రధానం కాదు. ఉన్ననూ ఉండవచ్చును. మారిస్ మేథర్ లింక్ Static drama ను ప్రయోగించాడు.

తొలి పదిహేను నిమిషాల్లో నాటిక రక్తికట్టాలి.

సంగీతం ఎక్కువ దీర్ఘంగా ఉండకూడదు.

ప్రశ్న :- గేయనాటికా ప్రదర్శన కృత్రిమంగా కనిపిస్తుందా ?

సమా :- కృత్రిమంగా ఏముంటుంది ! ప్రదర్శించేవారి శక్తిపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ఆమాటకొస్తే వ్యాకరణశాస్త్రం మాత్రం కృత్రిమం కాదా ? I have done full justice to the whole art.

ప్రశ్న :- నాటకరంగ స్థలాల్లో తక్కువగా ఉన్న మన తెలుగుదేశంలో గేయ నాటికల భవిష్యత్తు ఎలా ఉంటుందని మీరు భావిస్తారు ?

సమా :- ముందు ముందు వచ్చేవారి అభిరుచినిబట్టి ఉంటుంది. దానికి రంగ స్థలమెందుకు ?

సెట్టింగుల ఆర్భాటంగాని, Scenic effect గాని అక్కరలేదు. శబ్దంమీద, సంగీతంమీద ఆధారపడింది ఇది. వీనికై ప్రత్యేక రంగ స్థలం కట్టనక్కరలేదు అదిగో అరణ్యం అంటాడు నాటకాల్లో. ఉంటుందా అరణ్యం ? అనుకోవాలే అంతే. పూలకుండిని పెద్ద అరణ్యం అంటారు. అంతే.

ప్రశ్న :- గేయనాటికా ప్రయోగ ప్రాచుర్యాలకు ప్రభుత్వం, ప్రజలు ఎలా తోడ్పడాలె ?

సమా :- ప్రజల ప్రభుత్వం అండదండలు ఉంటూనే ఉంటాయి. కాని నాటక అకాడమీ వంటి సంస్థలు ఈ ప్రక్రియా ప్రాచుర్యానికి సముచితంగా తోడ్పడే అవకాశం ఉంది.

ప్రశ్న :- తెలుగుదేశంలో మీకుంటే ముందు ఎవరైనా ఈ గేయనాటికా ప్రక్రియకు పూనుకున్నారా? లేక మీరే ఆద్యులా?

సమా :- నాకేం తెలియదు. నేనైతే ఎవరినీ చూడలేదు; అనుసరించలేదు. 1924 నుండి ఈ ప్రక్రియ నా మనసులో ఉంది. 1932లో 'పద్మావతీ చరణ చారణ చక్రవర్తి' కైట్లో వ్రాశాను. గేయనాటికా రచన ఎలా ఉన్నా - నాకు చిన్ననాటి నుండి నాటకాలంటే చాలా ఇష్టం. 1899లో సత్తెనపల్లి ప్రాథమిక పాఠశాలలో చదువుతున్న రోజుల్లో నాటకాలు చూసేవాణ్ని. Front seat లో కూచుంటేనే నాకు తృప్తిగా ఉండేది. 1921-22 లో తెనాలిలో రామవిలాస సభ నాట్యమండలికి Chief director గా ఉన్నాను. 1929లో నాటక కళాపరిషత్తు స్థాపించారు. దానికి నేను Founder-member గా ఉండి నాటక ప్రయోగాన్ని తుణ్ణిగా పరిశీలించగలిగాను. 1934 వరకు పరిషత్సభలకు హాజరవుతూ ఉండేవాణ్ని.

'శ్రీకృష్ణ లీలాతరంగిణి' కర్తలు శ్రీ నారాయణ తీర్థుల వారు మా వంశానికి పూర్వపురుషులు.

ఈ ప్రక్రియకు నేను ఆద్యుణ్ణి పెద్దలందరూ అంటున్నారు. కావచ్చు.

ప్రశ్న :- మీ నాటికల్లో మీకు ప్రీతిపాత్రమైనదేది ?

సమా :- పద్మావతీ చరణ చారణ చక్రవర్తి.

ప్రశ్న :- గేయనాటికలు సాహిత్యంలో నిలువగలుగుతాయా ?

సమా :- తప్పకుండా. రచయిత శక్తిమీద ఆధారపడి ఉంటుంది. హృదయ వాదులైన కవులు మాత్రమే ఈ ప్రక్రియను నిలబెట్టగలరు.

ప్రశ్న :- గేయనాటికా ప్రక్రియ ఎందుకు ?

సమా :- అన్నీ ఉన్నాయి ప్రపంచంలో. ఇది కూడా ఉండాలని. ఆడవలసిన అగత్యంలేదు చదువుకోనూ వచ్చు - Closet drama గా.

ప్రశ్న :- ప్రదర్శనను ఉద్దేశించి వ్రాసినారా ?

సమా :- మొదట ఆ ఉద్దేశం లేదు. పాత్యమనే అనుకున్నాను. కాని నా 'పద్మావతీ చరణ చారణ చక్రవర్తి' ని కవినత్తములైన శ్రీ దేవుల పల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారు బాగా కృషిచేసి ప్రదర్శనలు చేయించారు. అది చూచిన తరువాత ప్రదర్శన యోగ్యంగానే వ్రాస్తూ వచ్చాను. 'సహజయాన పంథి' లోని కొన్ని రంగాలను శ్రీ మొక్కపాటి వరసింహశాస్త్రిగారు ప్రదర్శన చేయించారు. నాకు బాగున్నట్లు తోచింది. ఈ ప్రదర్శనకు శ్రీ బళ్ళారి రాఘవాచార్యులవారు కూడా వచ్చారు.

ప్రశ్న :- రాగాలను మార్చడమెందుకు ?

సమా :- ఆయా ఘట్టాల్లో ఉండే భావాలను రమ్యంగా వ్యక్తీకరించడానికి

అనుబంధము - 1 (ఖ)

శ్రీ శివశంకరస్వామివారికి వా లేఖ

బ్రహ్మశ్రీ శివశంకరస్వామి దివ్యచరణసన్నిధికి

అభివాదములు.

ఈశ్వరానుగ్రహమున మీకిప్పుడు స్వస్థత చేకూరినదని నమ్ముచున్నాను. మీ ఆశీరమృతప్రభావమువలన తేమముగా నున్నాను. ఇంత దీర్ఘకాలము తరువాత మీ లేఖ వ్రాయుచున్నందుకు ఉంతప్యదను. 1974లో మీ దర్శన సంభాషణములవలన నాకు లిగిన స్ఫూర్తితో 'తెలుగులో గేయనాటిక'లను గూర్చి పరిశోధనను కొనసాగించుచున్నాను. తెలుగు గేయనాటికా రచనకు మీరు ఆద్యులని నిర్ణయించియున్నాను. మీ రచనల పౌర్వాపర్యములను శరిశీలించిన మీదట 'పలితకేశము' పరిచాణమున చిన్నదైనను గేయనాటికా లక్షణముల నన్నింటిని సంతరించు కొన్న రచనగా నాకు తోచినది. ఇది ముత్యాల సరములతో మూడు పాత్రలలో సాగిన గచన. ఇది 1980లో వెలువడినట్లు మీ పట్టిపూర్తి సందర్భమున ప్రచురింపబడిన ప్రథమసంపుటిలో నున్నది. మీరు రచించిన సంపూర్ణ గేయనాటికలను పేర్కొనవలసదిగా నేనర్థించివుడు మీరు 'వరకరిక'ను ముందుగా పేర్కొనినారు. కాని 'వరకరిక' 1986లో వచ్చినట్లు దా॥ పి. ఎన్. ఆర్. అప్పారావుగారు తమ సిద్ధాంత ప్రథమసంగు ఉట్టంకించియున్నారు అల్పజ్ఞుడనైన నాకు ఇట్టయెడ విచికింస ఏర్పడినది. మొదటి గేయనాటిక 'పలితకేశము' లేక 'వరకరిక'యో పట్టిపూర్తి సంపుటిలలో ద్వితీయ సంపుటియందు రచనాకాలములు లేవు. మరి శ్రీ అప్పారావుగారేమో 'వరకరిక' 1986లో వచ్చినదనిరి. వాట్లన్నను 'పలితకేశము' 1980లో వచ్చినది గదా! కనుక 'పలితకేశము' మొట్టమొదటి గేయనాటికయని నేను ఊహించుటలో విప్రతిపత్తి లేదనుకొందురు. మీరు బహుకార్యనిమగ్నులు. మీరు అన్యధా చలించక నా ఈ సందేహమును తీర్చి మీ ప్రప్రథమ సంపూర్ణ గేయనాటికయేదో తెలుపగలరని అభ్యర్థించుచున్నాను. ఈ సందేహము వలన నా పరిశోధనలో ప్రతిష్టంభమేర్పడినది. దయయుంచి ఇందువెంట జప్తపరచిన 'కవరు'లో మీ సమాధానము వ్రాసి పంపగలరు.

సవ్య సాహిత్యసమితి ద్వారమున ఎందరినో ఉత్తమ రచయితలుగా తీర్చిదిద్దిన మీ మహోదారవ్యక్తిశ్వమే నావంటివానికిని వధనిర్దేశయై నన్ను కృతకృత్యునిజేయునను ప్రత్యయముతోనున్నాను. ఆనాడు ఆరోగ్యము ససిగా లేకున్నను నా వంటి అపరిచితుడు వేసిన ప్రశ్నలకన్నింటికిని సమాధానములిచ్చి నన్ను ప్రోత్సహించిన తీరు తలపునకు వచ్చునపుడెల్ల గగుర్పాటు కలుగుచుండును. భవాదృశుల దర్శనమాత్రముచేతనే ప్రతిభోద్గ ముగునను పరమ సత్యమును నే ననుభవించియుంటిని.

మీ ఆశీరమృతప్రభావముతో తెలుగు గేయనాటికలపై నేను చేయుచున్న పరిశోధనను నిర్విఘ్నముగా పూర్తిచేసి మిమ్ము దర్శించుటకు ఉత్సాహపడచున్నాను ఆ పుణ్యవిశేషము నాకు లభ్యమగుననియే నా దృఢవిశ్వాసము.

నమస్సుమములతో

మీ విధేయుడు,

తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యులు.

అనుబంధము - 1 (గ)

శ్రీ శివశంకరస్వామివారి ప్రత్యుత్తరము

సీతారామపురము

ఒంగోలు - 1.

PINCODE [523 001]

March - 10

ఆశీః

అయిదు వారాలు నిర్వహణచేసి నిన్నరాత్రి ఒంగోలు చేరినాను. హృదయం గమమైన మీ మధుర (లేఖ) చూచినాను.....

మీ thesis పూర్తికావచ్చినందుకు సంతోషము!

“వలితకేశము” (1930) : దీనిని మీరు గేయనాటికా లక్షణాలు ఉండడం చేత నా ప్రథమ (మ) గేయనాటికగా నిర్ణయించినట్టు వ్రాసినారు. 1924లో రచించిన “శిష్యురాలు” — ఈ లక్షణాలను బట్టి గేయనాటిక అవుతుందేమో చూడండి. నేను మే నెలలో వైదరాబాద్ రావాలి. అప్పుడు మీ thesis పూర్తిగా వింటాను. నోరి నరసింహశాస్త్రిగారు డాక్టరు మాధవశర్మ సమ్మాన సంచికలో నా నాటికను గూర్చి వ్యాసము వ్రాసినారు. చూడండి. కుమారి మంగళగిరి ప్రమీలారాణి గేయనాటికల మీద వ్రాసిన గ్రంథము చూచే ఉంటారు.

పి. గణపతిశాస్త్రిగారు పూర్వము (బహుశా 1942-43 కృష్ణాపత్రికలో) నా నాటికల మీద వ్యాసములు వ్రాసినారు చూడండి.

నేను మే, జూన్ నెలలో అటువైపు వచ్చినప్పుడు ఎక్కడ దిగుతానో మీకు ముందుగా వ్రాస్తాను. మీరు వచ్చి thesis ని నిమిషవచ్చును. ఆరోగ్యము ఇంకా బాగుపడలేదు వైశాఖమాసానికి నేను నడవగలనని విశ్వాసము. వైన భగవత్కృతాక్షము!

.....
మారినపుడల్లా మీ చిరునామా నాకు తెలుపుతూ ఉండండి.

శుభం భూయాత్! ఇతి శివమ్!

(సం) శ్రీ శివశంకరస్వామి

అనుబంధము - 2

గేయనాటికలు - రచయితలు

(సంకేతములు :- 'ర' - రచనాకాలము; 'ప్రచు' - ప్రచురణకాలము; 'ప్రసా' - ప్రసారకాలము, 'ప్రద' - ప్రదర్శనకాలము; 'బా.నా' - బాలల గేయనాటిక.)

శిష్యురాలు	శ్రీ గల్లాచయి శివశంకరస్వామి	(ర) 1924
సలిత కేశము	,,	,, 1930
గురుశిష్యులు	,,	,, 1930
వద్రాపతి చరణదారణ చక్రవర్తి	,,	,, 1932-33
పరపరిక్ష	,,	,, 1935-36
అశరీరవాణి	,,	,, 1936
వృగతృష్ణ	,,	,, 1936
అద్భుత దేవత	,,	,, 1936
ప్రభువాక్యము	,,	,, 1936
రత్నాకరము	,,	,, 1938-39
యక్షరాత్రి	,,	,, 1939
రాజశామాన	,,	,, 1939
నోకజాయ	,,	,, 1939
సహజయాససంధి	,,	,, 1939
దీక్షితదుహిత	,,	,, 1939
కవిప్రియ	,,	,, 1940
ప్రతభంగము	,,	,, 1942
ఉజ్జీవము (అలబ్ధము)	,,	,, 1942
పదాంకము	,,	,, 1950
సద్యాశ్రయము	,,	,, 1950
ప్రభావతి పగటి కలలు (అలబ్ధము)	,,	,, 1973

బాపివా (అలబ్ధము) 1974
భాగవతావరణము	శ్రీ నాగేశ్వరరామశాస్త్రి	(..) 1930
సంక్షేపము	,	—
తెలుగుపెళ్లి 1949
నాగైక్యము	..	, 1957-72
గాలివాన 1971
బుద్ధుడు—కాపుపడతి	శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తి	(ప్రచు) 1936
మధురానగరిగాథ	శ్రీ బాలాంగ్రహపు రజనీ కాంబరావు	(సంపుటి ప్రచు) 1964
('విశ్వపీఠ') (సంపుటి)		
సభద్రాక్షిజయం
మేళ
నాకావిహారిము
పుష్పలాహరి
రాసలీల
స్వప్నసీమ
సమజన్మ
శివభక్తురి
శాఫి
ఆమృతవృక్షిణి
మేళసందేశం
చందీదాసు
లక్ష్మణదేవి
శివయనిధాన
విశ్వపీఠ
పైకొంటి అన్నార నన్ను
శాంతిధర్మము
కొండనుంచి కడలిదాకా—గోదావరీనది	..	—
మూలస్తంభము	..	(ప్రచు) 12-11-72
బిల్వణీయం	శ్రీ మల్లివరపు విశ్వేశ్వరరావు	(ప్రచు) 1939
శారదోన్నతం 1942

ఉపస్వని	శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు	(ప్రచు) 1945
వయాధిని	„	„ 1945
కృష్ణాపుష్కరం	„	(ప్రసా) 14-10-1958
మహిషాసురమర్దని	„	„ 15-9-1960
సృత్యనాట్య చిత్రాంగద	„	(ప్రచు) 1961
తుమ్మెద	„	—
భూమిదానం	„	—
సుగాత్రి	„	—
తపతీసంవరణము	„	—
ప్రమద్వర	„	(ప్రసా) 14-3-64
ముగ్గులరథం	„	—
గాజుల బేహారి	„	—
వధూనర	శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు	(ప్రచు) 1939
ధర్మఘంటిక	„	—
సౌగంధిక	„	(ర) 1942
సంక్రాంతి	„	(ప్రద) 17-1 1957
నిర్దేశ	„	—
తోడేలు-మేకపిల్ల (బా.నా)	శ్రీ న్యాయపతి గాఢవరావు	(ర) 1942
పొట్టిబావ-చిట్టిమరదలు	„	„ 1943
వేగుచుక్క	„	„ 1947
పూర్ణమృకథ	„	„ 1950
నాన్నపులి	„	„ 1951
పాలరాయి	„	—
శ్రీరామ జననము	„	(ర) 1958
కుంటి-గ్రుడ్డి	„	„ 1958
దోమ-దీపము	„	—
మురళి-మంత్రగాడు	„	—
(పిల్లనగ్రోవి పిలిచెనదిగో)	„	(ర) 1958
కుండేలు-తాబేలు (బా.నా)	„	—

బొమ్మలపెళ్లి ('మగాడు పెళ్ళిళ్ళు' శ్రీ న్యాయవతి రాఘవరావు సంపుటి)	"	(సంపుటి ప్రచు)	1970
చిలుకమ్మ పెళ్ళి	"	"	"
ఎలుకమ్మ పెళ్ళి (బా నా)	"	"	"
అల్లిముతా (నేటిగటుడు వగైరా సంపుటి)	శ్రీ కొప్పరపు సుబ్బారావు	(ప్రచు)	1944
నాగార్జునకొండ (అల బిజ్జము)	శ్రీ వేమూరి వేంకటరామనాథం	(ర)	1945
నివేదన	"	"	"
కామిని	"	"	1953
మీనకన్య	"	"	1954
మరో ప్రపంచం	శ్రీ శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు (శ్రీశ్రీ)	(ప్రసా)	—
భూతాల కోలిమి	"	—	—
చరిత్ర చెప్పని సందేశం	"	(ప్రచు)	1946
శిశువు చెప్పిన రహస్యం	"	(ప్రసా)	31-8-1949
సుప్రాస్థికలు	"	(ప్రచు)	1948
మోహినీ రుక్మాంగద (అల బిజ్జము)	"	—	—
జయోత్సవం	శ్రీ విద్యాన్ ప్రయాగ కోదండ రామకృష్ణ	(ప్రసా)	1949
పునరాగమనం	"	"	1953
అభ్యుదయం	"	(ర)	1953
సంకాంతి	"	"	1954
సన్యశ్యామలం	"	(ప్రసా)	23-10-'54
స్వాగతగీతి	డా॥ నాయని కృష్ణకుమారి	(ప్రచు)	1948
రాష్ట్రసంధం (అల బిజ్జము)	"	—	—
చిలుక తల్లిపుట్టింది (అల బిజ్జము)	"	—	—
నవ్వని పువ్వు (సంపుటి)	డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి	(సంపుటి ప్రచు)	1953
వలపురేకు	"	"	"
దిగ్గకాంతి	"	"	"

భిన్నస్వరాలు	డా॥ ? నారాయణరెడ్డి	(ప్రచు) 1953
కోటకల్లి (మతాఫలం) (జా.నా.)	..	(ప్రచు) 1953
అజంతా సుందరి (సంపుటి)	..	(సంపుటి ప్రచు) 1955
సుగాత్రి
ఋతువులరాణి
వెన్నెలవాడ (సంపుటి) (ప్రచు) 1959
దివ్యైలసంగీతం
సంక్రాంతి
గోకుల విహారం
మనిషి-యంత్రం
హరిచరణదాసి మీరా	..	(ప్రసా) 15-7-59
వసంతలక్ష్మి	..	—
రామప్ప	..	(ప్రచు) 1960
తరతరాల తెలుగువెలుగు	..	(ప్రచు) 1975
నాడు-నేడు (అలబ్ధము)	..	—
‘నాదేశం భగవద్గీత’		
(?నిమా గేయ నాటిక)	..	—
సారంగధర	..	—
శాకుంతలం (సినిమా గేయ నాటిక)	..	—
‘విద్యార్థులు నవసమాజ నిర్మాతలురా’		
(సినిమా గేయనాటిక)	..	—
వాసవదత్త	..	—
వదూధిని	..	—
క్రైస్-లైలా	..	—
వెన్నెల మడుగులు (జా.నా.)		
(అలబ్ధము) డా॥ దాశరథి		(ప్రచు) 1953
మహాశ్వేత	..	1955
రాధప్రేమ	..	(ప్రసా) 28-9-56
మహోదయం (అలబ్ధము)	..	—

జననదళవన (అల బ్రిము)	డా॥ దాశరథి	—
అనుకోధి	"	—
వనసంతోషము	"	(ప్రసా) 81-8-78
పాముపాట	శ్రీ శ్రీ నాథ శ్రీ నాథులు	(ప్రచు) 1956
పాపరాగము (సంపుటి)	డా॥ కె. ఆర్. నరసింహాచారి	(సంపుటి ప్రచు) 1955
కోటి పాదము	"	" "
కోటి	శ్రీ నాథులెడ్డి	(ప్రచు) 1956
మహాభారతము	శ్రీ చెలవల్లి జనకి శర్మ	(ప్రచు) 956
మృద్దు-ముచ్చ (బంస)	శ్రీ లల్ల వెంటా శాస్త్రి	(ప్రచు) 1957
ఎవ మామ	"	" "
ఉంగరం బొంగం	"	" "
అమాపా జపాములు	"	" "
జాబు-సల్లి	"	" "
పైరుపాట	డా॥ బోయ భీమన్న	(ప్రచు) —
మా పుని ప రొం మజిలీ	"	" 1963
చిత్ర శాసన దర్శనం (సంపుటి)	"	(సంపుటి, ప్రచు) 1963
వసంతస్వయంవరం	"	" "
గులాబి ప్రసంగించింది	"	" "
దేవి యీని	"	" "
మెదడులో మెచ్చు	"	" "
శ్రేయసి	"	" "
పాపక్షయ-కోర్కెదా	"	" "
చాండాలిక	"	" "
అంధకారంపై జయం	"	" "
సంక్రాంతి (అముద్రితము)	"	(ర) 1977
మాట-మానం	శ్రీ దేవుల ల్లి వేంకట కృష్ణశాస్త్రి	ప్రసా 11-2-1958
చౌరస్తా	"	" 1-11-1958
ధనుర్దాసు (సంపుటి)	"	(స్వర్ణోత్సవ సంపుటి ప్రచు) 1975

సాయుజ్యము	శ్రీ దేవులపల్లి వేంకట కృష్ణశాస్త్రి	
(సంపుటి)	(స్వర్ణోత్సవ సంపుటి ప్రచు)	1975
గుహుడు	„	„
శివశైత్రయాత్ర	„	„
శ్రీ ఆండాళ్ళు		
(‘తిరుప్పావు’ సంపుటి)	„	„
శర్మిష్ఠ (సంపుటి)	„	„
కృష్ణాష్టమి	„	„
యమునా విహారి	„	„
ఏడాది పొడుగునా	„	„
గోతమి	„	„
వేణుకుంజం	„	„
వల్లెపట్టు (అలబ్ధము)	డా॥ బి. రామరాజు	(ప్రసా) —
రాగహృదయం	అచారి-ఉషశ్రీ	(ప్రచు) 1957
రైతురాజు	శ్రీ వానమామలై వరదాచార్యులు	(ప్రచు) 1957
సంక్రాంతి (అముద్రితము)	„	—
పెద్దలచదువు	„	—
అడుగో రాములు వస్తున్నారు		
శ్రీ రావూరు వెంకట సత్యనారాయణరావు		ప్రసా 27-3-'57
చందమామ వచ్చింది	„	(ప్రచు) 1976
కాంతిపథము	శ్రీ జి. రాములు	(ప్రచు) 1958
పద్మరాగం	శ్రీ లంకా సూర్యనారాయణరావు	
	(‘లసూనా’) (ప్రద) 9-5-1960	
యుగాది	„	(ప్రచు) 1981
లవణరాజుకిల	„	ప్రద 8-10-'67
గీతగోవిందం	„	(ప్రచు) 1983
వరూధిని (అముద్రితము)	„	—
అల్లరిపిల్లలు (బా.నా)	శ్రీ లవణం	(ప్రచు) 1959

ఆమ్ర (నాటికలు-సంపుటి)	శ్రీ సూరిపూడి కాశ్యపరావు	(ప్రచు) —
కి వి
శునశ్శేపుడు
ప్రత్యభిజ్ఞ
మహాశ్వేత
ఎంకి అలక (అల్పము)	శ్రీ పాంగుమ్మి విశ్వనాథం	(ప్రసా) 1958
కిన్నెరసాని	ప్రసా —
సంగీతపు చెట్టు	..	(ప్రసా) —
నాగార్జునసాగర్ —
స్వేదబిందువు	.	.. —
మాపల్లె కదిలింది —
వానకారుదొర —
పాటలశేషమ్మ —
ప్రియదర్శి (కా నా)	శ్రీ వి. వి. సరసింహారావు	(ప్రచు) 1960
కొండమీదికల్లు
గులాబీలు 1977
మిథిల	శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్య కాస్త్రి	
	(‘కరుణశ్రీ’)	(ప్రసా) 1-4-1960
అమరావతి 8-4-1961
మువ్వ 1-9-1961
సీత	..	(ప్రచు) 1961
శైలజ	..	(ప్రసా) 22-12-'62
రుద్రమదేవి 28-5-'63
కిరుణామయి	.	.. 20-4-'64
ఒకే కింతం 20-10-'64
పచ్చని ఆమని వచ్చింది 2-4-'65
గేయ సాహిత్యంలో గాంధీజీ	.	. 1-12-'69
ప్రగతి పథం 15-8-1970

ఆవు-దూడా	శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి ('ఓరుకొత్తి') (ప్రసా)	1972
లక్ష్మీగణపతి	..	—
దేవుని బిడ్డలు	.	—
అప్పరస (సంపుటి)	డా॥ యస్వీ జోగారావు (సంపుటి ప్రచు)	1961
సుమతానము	.	..
సాక్షాత్కారము	.	..
అపిముక్తము
అశ్వమోషుడు	డా॥ అ పిరాల నిశ్వుం	(ప్రచు) 1962
చుక్కలు - రెక్కలు		
(పాపాయి తువ్వాయి		
సంపుటి, తా.నా)	శ్రీ యం ప్రభాకరరావు	(ప్రచు) 1962
చల్లి - బిడ్డ
జాలరిబాల
తుమ్మెదలు - తేనెటీగలు
బృందావనిమంజీరాలు		
(సంపుటి)	శ్రీ కొలిపాక మధుసూదనరావు	(ప్రచు) 1962
సౌగంధిక	.	..
తుమామూర్తి
నవ శక్తి	శ్రీ కందుకూరి రామభద్రరావు	(ప్రసా) —
దీపమాల (అలబ్ధము)	..	—
వసంతశోభ
పాసుంగలక్ష్మి	..	—
నర కాసురవధ	..	—
విజయాంబిక	..	—
కృష్ణా గోదావరి	..	—
పచ్చతోరణం (అలబ్ధము)	శ్రీ ఓలేటి సుబ్బారావు ('శంశాక')	(ప్రసా) —
దీపలక్ష్మి	.	..
నల్లనయ్య	..	—
వసంతశోభ	..	—

మేన (అముద్రితము)	శ్రీ శ్రీ త్రివాణ తీర్థము	—
రాసలీల	—
ఆనుష్టుప్ శ్లోకము (అముద్రితము)	డా॥ వేటూరి ఆచార్యులు	—
చైతన్య సంగమం	—
గొడగూచి	—
అంబావాలి	(ప్రసా) —
పాణి-కాణి	—
మొదలగల్గితి	..	(ప్రసా) 10-4-76
ప్రేమయోగిని	శ్రీ నన్నుగంటి వరంహాచార్యులు	—
రాధామూర్ధవము	శ్రీ జి. పద్మాసాగర్	—
అనాంకలి (అముద్రితము)	శ్రీమతి దర్శా భాస్కరమ్మ	—
మాయలేడి	—
పారిజాతము	—
శకుంతల	—
దేవాలయ ప్రవేశము	—
నల దౌర్బలము .. (అంబము)	..	—
తోడేలు-గొత్తెపిల్ల (బా.నా)	శ్రీ చింతా హర్షణ గావు	(ప్రచు) 1963
తాతా-మనుమడు ..	శ్రీ వల్లభనేని కాళీవిశ్వసాధనము	(ప్రచు) 1964
అమ్మా-కొడుకు
భాగ్యవగరం ..	శ్రీ నర్సా చింతి	(ర) 1965
మేఘసందేశం (అంబము)	..	(ప్రసా) —
బాలవికాసం (బా.నా)	శ్రీ సంజయ- శివరామారావు	(ప్రచు) 22-4-'66
శ్రీ వాణి విద్యాకావరమేశ్వర	—
శ్రీ రామరాజ్యం	—
మేనక	—
నాగార్జున సాగర్ (అంబము)	..	—

సాలీడు-ఈగ ('గేయకథలు'

సంపుటి, బా.నా)	శ్రీ సమతారావు	(ప్రచు) 1987
పండుగనాడు
నక్కగారి అక్కసు
రాముడు-చంద్రుడు ,
చట్టప్రకారం
జ్యోతాన్నిభిసారిక (నృత్యనాటి		

కలు, సంపుటి, బా నా) డా॥ నండూరి రామకృష్ణమాచార్య (ప్రచు) 1989
గోదావరి

ఉలూచి (అముద్రితము)	శ్రీ టి. రామకృష్ణారెడ్డి	(ప్రసా) 27-9-'68
ఉమర్ బయ్యాం	(ర) 1969
మేనక 1969
కలువరాణి 19 9
ఊర్వశి 1970
స్వప్నకాల	(ప్రచు) 1971
ఏకావళి (అముద్రితము) 1972
రాసలీల	—

యశోద-కృష్ణుడు (బా.నా) శ్రీమతి గంగరాజు సుశీలాదేవి —

ఋతురాగం ('బాపు రెడ్డి గేయ

నాటికలు' సంపుటి,	శ్రీ జె. బాపు రెడ్డి	(ప్రచు) 1970
సాగరసౌధం
భావిజీవులు
విజయపేల
కల్యాణయాత్ర
రాకెట్టు రాయబారం
చా ట్ల నెహ్రూ 1973

యన్. జీ. వో. ('బాపురెడ్డి గేయ		
నాటికలు' సంపుటి)	శ్రీ జె బాపురెడ్డి	(ప్రచు) 1978
విజయవీణ	.	(ప్రసా) 14-10-'75
ప్రజావిజయం	..	(ప్రచు) 1978
భారతరాణి (సంపుటి)	శ్రీ అందె వేంటి రాజము	(ప్రచు) 1971
సమశ
కళారాత్రి (అముద్రితము)	శ్రీ చిట్టిమల్లె శంకరయ్య ('రుద్రశ్రీ')	—
సరకం నుండి స్వర్గానికి		
(అముద్రితము)	..	(ర) 1971
గొడ్డళ్ళు లేవాల	శ్రీ దేవీప్రియ	(ప్రచు) 1972
స్వతంత్ర బంగ్లా	శ్రీ ఎం. కె రాము	(ప్రచు) 1972
సహజీవనం	.	(ప్రచు) 1973
హంసదూత్యము (సంపుటి)	..	(ప్రచు) 1974
ప్రస్థానశ్రీ
గిరికా పరిణయము	.	(ప్రచు) 1974
మోహినీ భస్మాసుర 1975
శకుంతల 1976
వాలికేక
తారకాసుర సంహారము 1977
గంగా-కావేరి (సంపుటి)	శ్రీ రెడ్డి చినవేంటిరెడ్డి	(ప్రచు) 1973
విశ్వాంతర్యామి
భూదేవి
కాంతి
అంతాటకలే
స్వాతంత్ర్యం వచ్చాక	శ్రీ బి రాములు	(ప్రచు) 1974
విజయక్రాంతి	శ్రీ వల్లభాపురం జనార్దన్	(ప్రచు) 1974

అం నిజాద్ (‘ఎర్ర బాట’ సంపుటి) శ్రీ పటుకూరి ప్రసాద్	(ప్రచు) 1975
జనశ్రేణి పదిలిండి శ్రీ క రాజేశ్వరరావు	(ప్రచు) 1975
గడ్డిపువ్వు (వెలుగుమేడ’ సంపుటి) శ్రీ వడ్డేపల్లి వైష్ణవ	(ప్రచు) 1876
కన్యోత్పత్తి
ప్రణయోద్వేగము
వెలుగుమేడ
పూల నైలు
ప్రాయశ్చిత్తం
కళాకళాణం
మూడుపూవులు - ఆగుకాయలు
శాంతిసందేశం

అనుబంధము - 3

ఉపయుక్తగ్రంథములు

సంస్కృతము

అగ్నిపూరాణము

ఆమోలకము (లింగాభట్టియగును బాలప్రబోధి)

ఆంధ్రవేదములు - అనువాదములు : బంగళామల్లయ్యకాశ్యప

కావ్యానుశాసనము - సోపాచంద్రుడు.

ధనంజయుని దశరూపకము - వ్యాఖ్యాత : దాన్ సరిపెల్లి విశ్వనాథకాశ్యప

నాట్యకాస్త్రము - భరతుడు (పండిత కేదార్ నాథ సంపాదించును)

నాట్యకాస్త్రము - శ్రీమదభిరమగుప్తవృత్తిరమేషము

నృత్యతాత్పర్యము - సోపాచంద్రుడు - తెలుగు అనువాదము : రాళ్ళపల్లి అగస్త్య

విష్ణు

భగవద్గీత

భావప్రకాశనము - శారదాచంద్రుడు - భావాలోకిమను అనువాదము :

జమ్మూరుడ - మాధవ గామశాస్త్రి.

శ్రీమద్రామానుజము - వాల్మీకి

సంగీతరత్నాకరము - శార్ఙ్గదేవుడు - తెలుగు అనువాదము : పింగళి శ్రీరామ

మూర్తి.

సాహిత్యదర్పణము - విశ్వనాథుడు - హిందీ వ్యాఖ్యానము : డా॥ సత్యవ్రత

సింహ.

తెలుగు

అక్షరార్చన - డా॥ పాటిబండ మాధవశర్మ పట్టిపూర్తి సంచిక

అప్పలపీయము - కాకునూరి అప్పలది.

ఆంగ్ల సాహిత్య చరిత్ర - గోపరాజు సాంబశివరావు

ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశం శతజయంత్యుత్సవ సంచిక

ఆంధ్రనాటక చంగచరిత్ర - మిక్కిలి నేని రాధా కృష్ణ మూర్తి.

ఆంధ్ర యశగాన వాఙ్మయ చరిత్ర-డా॥ యస్వీ జోగారావు
 ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము-డా॥ దివాకర్ల వేంకటాచార్యుని
 ఆంధ్ర వాచస్పత్యము (నిఘంటువు) కొట శాస్త్రమలకామశాస్త్రి
 ఆంధ్రుల నాట్య శ-నటరాజు రామకృష్ణ
 ఆంధ్రుల సంగీత శ-మంచాళ జగన్నాథరావు
 ఆధునికాంధ్రకవిత్వము - సంప్రదాయములు - ప్రయోగములు -

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి.

ః శాస్త్రాంధ్రీదయము-పింగళి సూరన
 కాటమరాజు కథ-గుంగుల పినయెల్లయ
 కావ్యాలంకార సంగ్రహము-భట్టమూర్తి : వివరణ కర్త : సన్నిధానము
 సూర్యనారాయణ శాస్త్రి

తెలుగు ఛందోకాసము-సంస్కృతాచార్య.

తెలుగు జానపద గేయసాహిత్యము-డా॥ బి. రామరాజు

తెలుగు నాటకరంగం-ప్రత్యేకసంచిక.

తెలుగు నాటకవికాసము-డా॥ పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు

తెలుగులో పద్యగేయనాటికలు-మంగళగిరి స్రమీలాదేవి.

నాటకోపన్యాసములు-రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ.

నాట్యశాస్త్రము . అనువాదము (గుప్తభావప్రకాశికాసహితము) పోణంగి
 శ్రీరామ అప్పారావు.

బాలభారతి-సంఘం : వెలగా వెంకటప్పయ్య

బుట్టః ధలు-సదీరా

మాలతీమాల-పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు

లక్షణసారసంగ్రహము-చిత్తకవి పెద్దన

వాగ్గేయకారులు-పద్యకవి సాహిత్యము-పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు

విశిష్ట సంఖ్యల ప్రశంస-డా॥ దివాకర్ల వేంకటాచార్యుని

సాహిత్యశిల్ప సమీక్ష-పింగళి లక్ష్మీకాంతం

సాహితీసుగతుని స్వగతులను తెలుగులో సమీక్షించుచున్నది

సీతా కళ్యాణము (యక్షగాన నాటకము) - శ్రీ శాహమహారాజు సంపాద

కలు : డా॥ దివాకర్లు వేంకటాచార్యుని.

సుగ్రీవ విజయము (యక్షగానము) - కర్త : కొందుకూరి భుద్రికని ; పీఠికా

కర్త : డా॥ జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

ఇంగ్లీషు

An English-Telugu dictionary-P. Sankaranarayana, Revised and enlarged by Gidugu Sitapati et al, V. Ramaswamy Sastrulu & Sons (Madras) 1972

Chambers 20th Century Dictionary, ed-William Geddies Allied Publishers Pvt Ltd (New Delhi) 1970

Every man's Encyclopaedia (vol 9), ed. EF. Bozman, J.M. Dent and Sons Ltd (London) 1967

The Concise Oxford Dictionary of Current English, ed H.W. Fowler and F.G. Fowler Oxford University Press (Calcutta) 1968

The Encyclopaedia Britannica (Vol. 20) 13th edition, The Encyclopaedia Britannica Company Ltd (New York), 1926.

The Hamlyn Junior Encyclopaedia in Coloured Kenneth Bailey (Indian edition) B. Hamlyn Publishing Group Ltd (London) for Mac Millan company of India, 1972.

The Merchant of Venice-William Shakespeare, ed P. Lal, educational Publishers and Book sellers (Delhi), 1951.

The Mind and Art of Sivasankara sastri (Manuscript) - Prof. Potukuchi Subramanya Sastri

The Oxford Companion to the Theatre, ed. Phyllis Hartnoll Oxford University Press (London) 1951

The Shorter Oxford English Dictionary (Vol II), ed. view.
e. T. Onions, Oxford University Press (London) 1973

The Theatre of Hindus : H.H. Wilson, Indological Book
House (Bombay), 1972

We bstersSeventh New Collegiate Dictionary (Indian edition)
Scientific Book Agency (Calcutta), 1971

హిందీ

హిందీ నాటక్-ఉచ్ఛవ్ బార్ విరాన్ : ఆచార్య దశరథ్ ఓర్కూ

ఉర్దూ

ఉర్దూ ద్రామా-హిందీ బార్ తజ్జుబా : డా॥ అత్యానిషాత్.

